

Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 9

Луцьк, 2018

ББК 79.1
УДК 069.01
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 9. / Упр-ня культури, з пит. релігій та націонал. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. – Луцьк, 2018. – 378 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та практики музейної і пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах подано статті та матеріали Сьомого музейного круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв “Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 16 травня 2017 року), звіти та аналітичні матеріали діяльності Волинського краєзнавчого музею і музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

Розраховане на науковців, музейних та освітніх працівників, краєзнавців.

Упорядники: **Євгенія Ковальчук** – кандидат історичних наук, заступник директора Волинського краєзнавчого музею з наукової роботи;

Анатолій Силюк – в. о. директора Волинського краєзнавчого музею.

Рецензенти: **Геннадій Бондаренко** – кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України;

Валентина Надольська – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Відповідальний за випуск: *Анатолій Силюк.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на період 2016-2020 роки.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 06 від 02 серпня 2018 року).

Розділ 1. Дослідження та матеріали з історичного краєзнавства, музеєзнавства і пам'яткознавства.

Тарас Верба,
науковий співробітник відділу давньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО НАГЛЯДУ В С. РОВАНЦІ 2015 РОКУ

У польовий сезон 2015 року автором проводився археологічний нагляд у с. Рованці. Дослідження здійснювались за відкритим листом по формі 2 (археологічні розвідки з правом шурфування). Передумовою нагляду стало виявлення власником, при будівельних роботах, людських решток. Ділянка знаходиться на першій надзаплавній терасі р. Стир, у західній частині села Рованці, за близько 750 м на південний-схід від церкви св. Пантелеймона та за 270 м на південь від школи. Ділянка розташована на пагорбі з пологим схилом у північному напрямі.

Верхній земляний шар, аж до рівня виявлення археологічних об'єктів, був вивезений під час попередніх ландшафтних робіт, тому було вирішено провести зачистку з подальшою фіксацією та методичним дослідженням на місцях виявлення об'єктів. Всього, таким чином, було закладено 11 шурфів, кожен площею 1x2 м.

Оскільки, як зазначалось, верхній прошарок землі на глибину до 1,5 м був вивезений до початку археологічних досліджень, достеменно невідомо про характер заповнення культурного шару. На поверхні ділянки було виявлено значну кількість остеологічного матеріалу людського походження без анатомічного укладу, часто ушкодженого. В материковій глині було виявлено 11 археологічних об'єктів, які являли собою могильні ями.

Стратиграфічний зріз південної межі землевідводу: 0,00-0,05 м – дерн, 0,05-0,60 м – гумусований суглинок, 0,60-1,0 м – суглинок, 1,0-1,2 м – передматериковий шар, нижче – материкова глина.

Характеристика об'єктів:

Поховання №1: розміри могильної ями 1,8x0,60 м. Глибина від рівня виявлення – 0,20 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне.

Поховання №2: розміри могильної ями 1,7x0,5 м. Глибина від рівня виявлення – 0,20 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. В грудній клітині похованого було виявлено черешкову стрілу.

Поховання №3: розміри могильної ями 1,8x0,6 м. Глибина від рівня виявлення – 0,10 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне.

Поховання №4: розміри могильної ями 1,8x0,7 м. Глибина від рівня виявлення – 0,05 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поряд ребрами похованого виявлено 2 гиреподібних гудзика.

Поховання №5: розміри могильної ями 1,8x0,45 м. Глибина від рівня виявлення – 0,05 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії північ-південь, головою на північ, з відхиленням на схід; руки зігнуті у ліктях та схрещені на грудях. Поховання безінвентарне.

Поховання №6: розміри могильної ями 1,7x0,5 м. Глибина від рівня виявлення – 0,15 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне. Поряд з черепом похованого виявлено фрагмент ячної шкаралупи.

Поховання №7: розміри могильної ями 1,8x0,45 м. Глибина від рівня виявлення – 0,10 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; положення рук встановити не вдалося. Біля голови похованого було виявлено монету солід Яна Казимира.

Поховання №8: розміри могильної ями 1,7x0,5 м. Глибина від рівня виявлення – 0,15 см. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне.

Поховання №9: розміри могильної ями 1,8x0,5 м. Глибина від рівня виявлення – 0,05 см. Положення

Поховання з с. Рованці.

кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. В поховальній ямі було виявлено перстень з рослинним орнаментом та три намистини (дві глиняні та одна скляна).

Поховання №10: розміри могильної ями 1,8х0,4 м. Глибина від рівня виявлення – 0,10 м. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне.

Поховання №11: розміри могильної ями 1,7х0,4 м. Глибина від рівня виявлення – 0,10 м. Положення кістяка: горілиць, витягнутий по лінії схід-захід, головою на захід; руки зігнуті в ліктях: ліва в районі тазу, права долонею в районі серця. Поховання безінвентарне.

По всій площі ландшафтних робіт було виявлено також значну кількість кісток людського походження без анатомічного укладу. Найімовірніше частина могил була зруйнована в ході ландшафтних робіт чи інших факторів, через це неможливо взнати цілісну картину розміщення поховань та планіграфію цвинтаря.

Людські рештки було перепоховано на комунальному кладовищі села Рованці. Всі знахідки згідно Відкритого Листа було здано у Волинський краєзнавчий музей.

Встановлено, що найбільша концентрація людських решток, в тому числі без анатомічного укладу, припадає на південно західну частину ділянки та, ймовірно, переходить на територію сусідніх землевідводів.

У східній частині ділянки, на якій не проводилось ландшафтних робіт, було закладено розвідковий шурф, з метою встановлення факту наявності поховань. Стратиграфія: 0,00-0,05 м – дерн, 0,05-0,55 м – гумусований суглинок, 0,55-0,8 м – суглинок, 0,8-1,4 м – передматериковий шар, нижче – материкова глина. Ознак поховань не виявлено.

В результаті археологічного нагляду в с. Рованці було виявлено 11 поховань, з яких 4 були інвентарними. По знахідках можна датувати поховання XVI–XVIII ст. Враховуючи той факт, що частково прослідковується певна система розміщення поховань, можна припустити, що на даній ділянці тривалий час розташовувався сільський цвинтар.

1. Антонович В. Б. *Археологическая карта Волынской губернии* / В. Б. Антонович // *Труды XI Археологического съезда*. – М., 1901. – 135 с.

2. Залізняк Л. *Нариси стародавньої історії України* / Л. Залізняк. – Київ: Абрис, 1994. – 256 с.

3. *Історія міст і сіл УРСР. Волинська область – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – 745 с.*
 4. *Кучинко М. М. Археологія Волині / М. М. Кучинко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 202 с.*
 5. *Кучинко М. М. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області / М. М. Кучинко, О. Є. Златогорський. – Луцьк: Волинські старожитності, 2010. – 280 с.*
 6. *Цинкаловський О. Стара Волинь та Волинське Полісся. В 2-х томах / О. Цинкаловський // т. 2 / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1984. – 548 с.*

Барбара Демчишин,
м. Київ

ЛУЧАНИН В ПОЛЬСЬКОМУ ВІЙСЬКУ 1923-1971 РОКІВ **(документовані спогади доньки про батька)***

Мій батько, Анатолій Демчишин народився 5 грудня 1904 року в Луцьку в Україні десятою дитиною Василя і Варвари Демчишин. Дідусь Василь займався сільським господарством, бабуся Варвара – імовірно, гарна і працююча жінка – господарювала в садибі. Мій батько любив свою матір. Він говорив про це часто, і в доказ пам'яті про неї я отримала ім'я Варвара (польською – Barbara) [Рис. 1].

З родини батька знала його улюблену сестру Марію Панасюк, чула про сестру Ольгу і брата Миколу. З моєю тіткою Марією та її дітьми Борисом, Василем, Клавою і Валею ми зустрічалися неодноразово у Луцьку в 1950-70-х роках 20-го століття. То були чудові часи. Ми були великою, дуже згуртованою родиною. Добрі відносини та контакти утримую до сьогодні з сином Клави Богданом Колоском, донькою Бориса Людою Лісник, онукою Миколи Демчишина Оленою Стибою, сином Василя Андрієм Панасюком – молодим поколінням луцької частини родини.

Повертаюся до мого батька. Мало я знаю про часи його дитинства і юнацькі роки. Маю в своєму розпорядженні поодинокі фотографії зі шкільних років.

На одній з них молодий хлопчик, підліток в козацькому одязі. Я знаю з розповідей, що батько належав до товариства Просвіта, міг там танцювати і співати, тому що тішився дуже добрим голосом все життя і його присутність була завжди бажаною на всіляких товариських зустрічах.

Коли батько став дорослим чоловіком [Рис. 2], згадало про нього військо. У 1923 році він знаходився на Сілезії в місті Бендзін, де був мобілізований до 23 Полку Легкої Артилерії (ПЛА).

У 23 ПЛА завершив батько початкову освіту і пройшов обов'язкову школу рекрута. Після закінчення першого етапу підготовки здібніших направляли до полкової унтер-офіцерської школи і також на спеціалізовані курси. Батько закінчив тоді Школу Професійних Унтер-офіцерів і залишився на постійній військовій службі [Рис. 3].

1930 року в Бендзіні, будучи в званні взводного, він познайомився зі своєю майбутньою дружиною і моєю матір'ю Маріанною. Кандидатка на дружину військового в тих роках мусила відповідати наступним вимогам: мати освіту, придане і відповідну презентабельність. Моя мама була справді вродливою жінкою, але на придане мусила собі заробити. Певною перешкодою була також різниця визнань: мати була католичкою, батько православним. В результаті цих труднощів період заручин в кінцевому підсумку тривав до 5 років. Все ж усе це завершилося весіллям Анатолія Демчишина та Маріанни Барон в костелі св. Трійці в Бендзіні 23 квітня 1935 року [Рис. 4].

На початку 1930-х років 23 ПЛА проходив реорганізацію з метою кращого пристосування артилерійських одиниць до військових умов, а саме – до вимог мобілізації та захисних завдань, які очікувалися на театрі воєнних дій у Верхній Сілезії [Рис. 5].

У середині 1930-х років перед наближенням привиду війни керівництво полку присвятило велику увагу спеціалізованій підготовці повітряної оборони, протигазової і протитанкової. Цим завданням були підпорядковані всі навчальні програми на полігонах і в гарнізоні. У середині серпня 1939 року стало ясно, що війна є неминучою.

Вибухнула вона 1 вересня 1939 року. Перші втрати людей і устаткування мали місце під Жорами та Міколовим, потім вони були в Тихих і місті Тарновські Гори. Вже 3 вересня загони 23 ПЛА почали відступати перед переважаючими силами ворога, що атаками танків та механізованих загонів нищили кінні упряжі та обслугу гармат. 23 ПЛА почав рухатися в напрямку Кракова. Там отримав поповнення і

* *Переклад з польської, обробка фотографій Б. Колоска.*

почав – відповідно до наказу керівника армії “Краків” – відступати на схід. Дороги були погані, піщані, переповнені величезною масою біженців також спрямованих на схід. Під час перегрупування докучали безперервні атаки німецької авіації, які завдали великих втрат людей і обладнання.

Після залишення Сілезії бойовий шлях 23 ПЛА пройшов через Краків, Кошиці, Новий Корчин, Пацанів, Білгорай, Баранів. Були то переважно бої оборонні, хоча наприклад, вдалося побудувати міст для переправи війська через річку Вісла. Метою прямуючих на схід загонів був Томашів Любельський. 23 ПЛА довелося взяти участь у боях за місто, підтримуючи Варшавську бронетанкову бригаду полковника Стефана Ровецького. Рішення командувача армії “Краків” зобов’язувало прибуття військ через Томашів Любельський на Раву Руську, Львів [Рис. 6]. Згідно з планом, в ніч з 17 на 18 вересня відбулося перегрупування військ. Лешек Шостек в книзі «23 Полк Легкої Артилерії» описав труднощі, які спіткали полк: «Дороги, якими пересувалися загони 23 ПЛА, були забиті величезною кількістю автомобілів, відступаючих в безладі військових загонів, колонами машин з боєприпасами а також обладнанням та рухомим складом. Черговий нічний марш виявився дуже збитковим, виснажливим, сили людей і тварин були вже вичерпані...»¹. «...Вранці 19 вересня почали штурм. Однак, польські війська вже через 2 години доповіли про вичерпання боєприпасів, їх мало вистачити лише на 1 день. У другій половині дня напад зупинили. Остання битва 23 ПЛА почалася ранком 20 вересня. Німецька артилерія прицільним вогнем розбила польські війська вже на підступах до Томашова. В останній фазі томашівської битви на тили польського війська пішли в наступ німецькі танки. Польські солдати втратили всі шанси. Війська розпорошилися. Багато хто з воюючих попав до німецького полону. 22 вересня командир 23 ПЛА підполковник Владислав Рилко оголосив рішення командувача армії «Краків» про припинення вогню: “Ми оточені з усіх боків і командувач армії вважає подальше кровопролиття безглуздом. Підрозділи війська підлягають розформуванню. Кожен може діяти на власний розсуд. Командир оголосив, що перестає з цього моменту керувати полком, а полк розформується»².

В останньому наказі командир наказав демонтувати і знищити решту технічного оснащення і спробувати самостійно вийти з оточення. Частина офіцерів, чисельні групи 23 ПЛА сховалися в навколишніх лісах, сподіваючись таким чином уникнути німецької неволі. Не всім це вдалося. У боях під Томашовом Любельським мій батько був поранений в обидві ноги (мав прострелені стопи) і потрапив у полон. В цих драматично важких обставинах закінчив свій вересневий шлях 23 ПЛА, а разом з ним мій батько.

Він знаходився в лікарнях міст Жовква і Домброво, де на лікуванні та реабілітації провів кілька місяців. Родинного будинку у Луцьку дістався в 1941 році.

Дивом можна назвати повернення до повної справності в ходьбі, тому що в лікарні першим рішенням німецького хірурга було ампутація обох стоп [Рис. 7].

Багато солдатів вересневої кампанії відходячи з поля бою знало, що не було ще останнього пострілу в цій війні. Так і для мого батька війна не закінчилася у вересні 1939 року.

У 1943 і 1944 роках на радянській землі почали створюватися перші осередки Війська Польського. У Сельцах над Окою створили I Дивізію Піхоти ім. Тадеуша Костюшки, яка пройшла бойове хрещення у битві під Леніно – 12 жовтня 1943 року. Дала вона початок I Армії Війська Польського, котрої командиром став бригадний генерал Зигмунд (Сигізмунд) Берлінг. Протягом усього 1944 року створили інші підрозділи і полки Війська Польського. Ядром старших офіцерів були тоді радянські офіцери, як правило, польського походження. Вони також займали важливі керівні і спеціалізовані посади. До Війська Польського прибували солдати з усього Радянського Союзу.

Анатолій Демчишин до I Армії Війська Польського вступив у Луцьку в 1944 році. Направили його до офіцерської школи в Сумах, де він після 6 тижнів пришив собі на мундир погони хорунжого. Незабаром став замполітом 11 Полку Артилерії Гаубиць. Водночас виконував обов’язки командира вогневого взводу. Зі своїм взводом добрався до Пулав. Згадував бої за Варецько-Магнушевський плацдарм: «Було гаряче. Гітлерівці чинили затятий опір, контратакували. Наш солдат необстріляний, досвіду набував у бою. Ми платили їм тоді за все: за вересень, за окупацію, за концтабори. У цій прискореній школі воєнного мистецтва за брак досвіду не один поплатився життям».³ І далі: «У бойовому марші я вивчав географію Польщі. Я знайомився з містами: Бидгощ, Піла, Золочів, Ястровець. Сьогодні ми називаємо це Поморським Валом, історичним бойовим шляхом I Армії Війська Польського. Тоді ми називали його напрямом наступу».⁴ На напрямі наступу лежав Колобжег і Балтика. Боротьба за місто, шлюб з морем надовго залишилися в пам’яті батька.

У другій половині квітня 1945 року батько [Рис. 8] взяв участь у форсуванні Одри. Тоді він виконував функцію ад’ютанта командира III Самохідної Бригади Артилерії полковника Євгена Ляшка і був

спостерігачем таких подій: “17 квітня о 16-й годині командир артилерії I Армії генерал Модзелевський у командному бункері провів інструктаж командувачів артилерійських одиниць. Я брав участь у ній як ад’ютант. Перевірка і регулювання годинників та інформація: завтра о 4-й годині розпочнемо форсування Одри 75-ти хвилинною артилерійською підготовкою. Сигнал для початку вогню – «спів» катюш. Концентрація артилерії була дуже щільною: 300 стволів різного калібру на 1 км фронту. Після “співу” здавалося неможливим, щоб на протилежній стороні могла залишитися жива істота. Однак, коли на сотнях човнів і амфібій через повеневу Одру рушила піхота, Німеччина відкрила сильний вогонь з мортир і мінометів. Форсуванню Одри не пощастило, тому що авіація, яка повинна була підтримати наступаючі одиниці, змушена була повернутися. Туман і хмари пилу від вибухів унеможлилювали будь-яку видимість. Тільки на другий день війська Радянської армії наступаючи з утвореного вище за течією плацдарму зіпхнули ворога з займаної позиції. Одра була форсована... В місцевості Старі Сокирки, на правому березі річки Одри спочивають 12 тисяч полеглих в цій битві польських і радянських солдат. Я думаю, що не потрібно соромитися Пафосу під час написання про останній етап війни, тому що не було в історії прикладу, який можна було б порівнювати з тою весною 1945».⁵

Потім був Берлін і закінчення війни на Ельбі [Рис. 9].

За військові заслуги батько отримав такі нагороди:

- Медаль «За Одру, Нису і Балтійське море» – на підставі Декрету Національної Народної Ради № 286 від 26 жовтня 1945.
- Медаль «За Варшаву 1939-1945», на підставі Декрету Національної Народної Ради № 28⁶ від 26 жовтня 1945 року.
- Срібна медаль «За заслуги на полі слави» – особовий наказ № 266 від 18 квітня 1946 року.

Після закінчення військових дій на підставі Декрету Національної Народної Ради (KRN) 21 липня 1944 року батьку було присвоєно 3 серпня 1945 року військове звання лейтенанта в Корпусі Офіцерів Артилерії. Менше ніж через рік, 9 травня 1946 року за видатні заслуги та зразкову службу резолюцією № 22 Президії KRN йому було присвоєно звання старшого лейтенанта в Корпусі Офіцерів Артилерії. 3 серпня 1945 року батько служив ад’ютантом полковника Карла Лосицького – командира 3-ї Бригади артилерії гаубиць 5-ї Дивізії артилерії [Рис. 10, 11].

1945 і 1946 роки були вкрай складні в житті зруйнованої війною і окупацією країни. У Польщі, позбавленій цивільної влади, державних установ і всіх форм суспільного життя, належало організувати нову структуру державних органів, що забезпечували б захист життя та побут громадян, їх безпеки, праці і навчання, зробити можливим її функціонування в нових реаліях. Організатором життя в новій Польській Народній Республіці в перших повоєнних роках стало військо. Я пам’ятаю батька як коменданта міста Гнезно. Функцію ту він виконував близько 2 років [Рис. 12].

До Гнезна приїхали з моєю мамою в 1946 році з Черчиць (зараз в межах міста Луцька), де для безпеки перебували в родині мого батька протягом усього періоду війни. Саме в Гнезні я розпочала освіту в початковій школі в 1947 році [Рис. 13]. Перебування в Гнезні тривало до 1951 року. Того року наказом Міністерства Національної Оборони про персональний склад № 1075 від 6 жовтня 1951 року батько був підвищений до звання капітана.

Військова частина батька в 1951 році була переведена з Гнезна до Ольштина на Мазурах. Там на посаді інтенданта бригади служив до звільнення в резерв. У Військовому посвідченні офіцера резерву, виданому за наказом персональним Міністерства Національної Оборони № 1075 від 06.10.1951 року, Анатолій Демчишин був переведений до резерву 22.04.1954 року на підставі Наказу Міністерства Національної Оборони № 484 від 14.05.1954 року (тобто майже на 3 тижні раніше цього наказу). 2 вересня 1954 року він «визнаний придатним до нестройової служби». 19 лютого 1955 року і 5 квітня 1961 року змінював військову спеціальність [Рис. 14].

В час переходу до цивільного життя бракувало батьку військової вислуги на пенсію лише кілька місяців. В такий спосіб, поза невелику вихідну допомогу, залишився без засобів на існування. Пошук роботи став пріоритетним завданням. Він шукав її серед приятелів в старих знайомих місцевостях – в Сілезії, Познанському воєводстві. Не розчарували колеги з армії, з якими раніше зустрічався. Один з них – Ян Броховський – запросив батька і допоміг в отриманні роботи при Єльчанських автомобілебудівних закладах біля Вроцлава. Тоді протягом декількох років батько займався фермерським господарством в Ратовіцах. Як колишній інтендант знався як на сільському господарстві, економіці, так і тому, що пов’язане з організацією праці. Це були дуже добрі роки у житті батька [Рис. 15].

Після виходу з лав армії батько залишився членом Клубу офіцерів резерву. Як колишній фронтовик відчував себе майже як в армії, тому що там були обов’язкові навчання, стрільби. Вміти це він зобов’язав

Рис. 1. Від ліва: одна з сестер батька, матір Варвара Демчишин, Анатолій Демчишин.

Рис. 2. Анатолій Димчишин у вишиванці. Сидить справа.

Рис. 3. Анатолій Димчишин (справа) в м. Бендзін. Фото датоване 20.02.1929 роком.

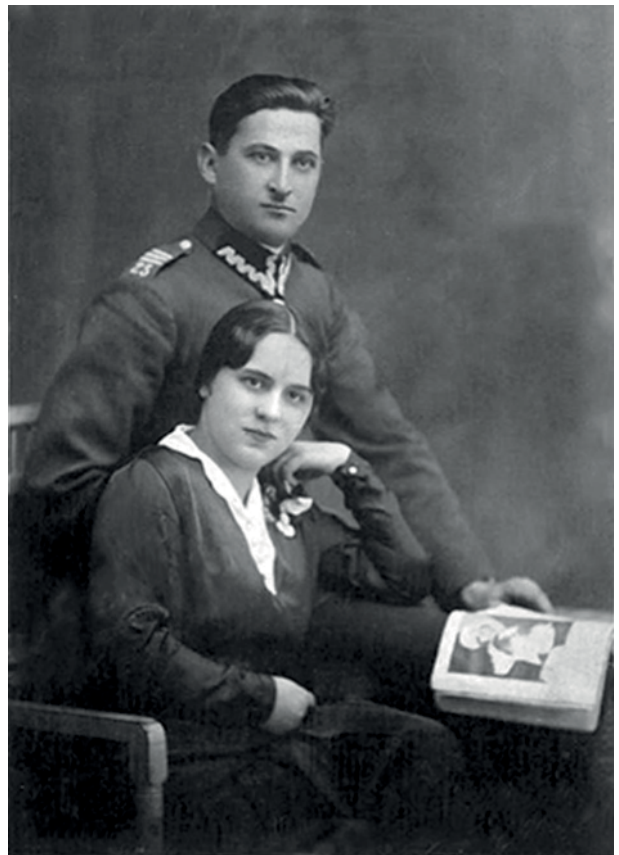

Рис. 4. Анатолій Димчишин і Маріанна Барон.

Рис. 5. Анатолій Димчишин (посередині) на Артилерійському полігоні №1.

Рис. 6. Бойовий шлях 23 ПЛА в вересневій кампанії 1939 року.

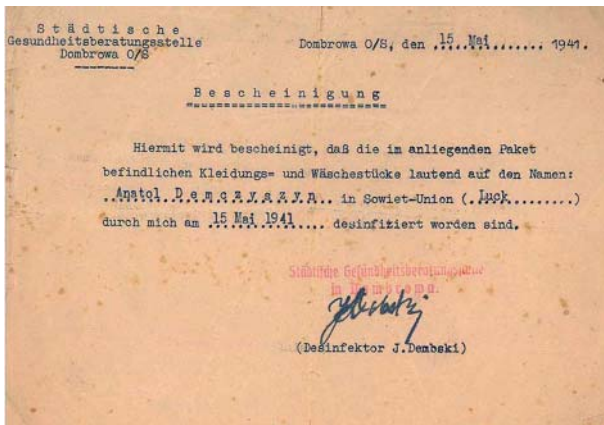

Рис. 7. Документ, що підтверджує перебування у лікарні.

Рис. 8. Анатолій Демчишин. Фото датоване 25.04.1945 роком.

Рис. 9. Капітан А. Демчишин (ліворуч) на тлі мурів Рейхстагу.

Рис. 10. З колегами після закінчення війни.
Зліва направо: хорунжий Анатолій Демчишин,
хорунжий Маня, сержант з невідомим ім'ям.

Рис.11. Офіцери штабу 3-ї Бригади Артилерії Гаубиць (третім зліва сидить полковник Карл Лосицький, четвертий зліва направо сидить полковник Євген Ляшко, перший зліва стоїть лейтенант Анатолій Демчишин).

Рис.12. Комендант міста Гнезно старший лейтенант Анатолій Демчишин на військовому параді.

Рис.13. Старший лейтенант Анатолій Демчишин з дочкою Барбарою. Фото 1947 року.

LEGITYMACJA WOJSKOWA
OFICERA REZERWY

Seria: **BG** Nr **0100312**

1. *Demchysyn*
Nazwisko

2. *Anatol*
Imię

3. *Bazyli - Barbara*
Imiona rodziców

4. Data i miejsce urodzenia
*5 grudnia 1904 r. Łuck
wg. Wołyńskie*

5. Stopień oficerski w chwili wydania legitymacji
wojskowej
kapitan
Rozkaz personalny *M.O.N.*
Nr *1075* z dnia *6.10.1954 r.*

6. Przeniesiony do rezerwy
dnia *22 kwietnia* 19*54* r.
Podstawa: *Rozk. Pers. M.O.N. Nr. 484*
z dnia *14.05.1954 r.*

7. Numer specjalności wojskowej
S.W. *205* S.W. *XV-6* S.W. _____
15.02.1955. *5.04.1961.* 19 ____ r.

8. Stopień zdolności do służby wojskowej
2.09.1954 r. C.4. F.L.
Zdolny do służby melimiewej
Komendant W. K. R.
Wroclaw-Powiat
Województwo Wielkopolskie
Województwo Wielkopolskie
Województwo Wielkopolskie

9. Mianowany na wyższy stopień oficerski
Stopień *major*
Rozkaz personalny *MON*
Nr *155* z dnia *22.09* 19*54* r.
Stopień _____
Rozkaz personalny _____
Nr _____ z dnia _____ 19 ____ r.
mp. _____ (podpis)

Рис. 14. Військове посвідчення офіцера резерву Анатолія Демчишина з посиланням на наказ Міністерства Національної Оборони про персональний склад № 484 від 14 травня 1954 року.

Рис. 15. Співробітники фермерського господарства Сьчанського автомобілебудівного закладу в Ратовіцах. 1955 рік.

LEGITYMACJA Nr *9/64*

Ob *Kapitan Anatol Demchysyn*

jest *d-ca 08 Ratanice*

Zarządu *Powiatowego*
LIGI OBRONY KRAJU

tu *Oskar*
Prezes Zarządu Powiatowego
Ligi Obrony Kraju w *Ostrowie*
mp. _____
Oskar dnia *3.04* 19*64* r.
Czesław Szlach

W.Z.Grat. Zam. 2524. 1-31.

Рис. 16. Посвідчення капітана резерву Анатолія Демчишина – начальника повітового Відділення Самооборони Ліги Оборони Країни.

Рис. 17. Святкування національного свята. Прапороносці (перший зліва Анатолій Демчишин).

*Рис.18. Святкування національного свята.
Фрагмент урочистостей (в глибині в пілотці і мундирі зі шнурами Анатолій Демчишин).*

Рис.19. «Наша трійка» в 1981 році – Анатолій, Барбара, Маріанна.

закладаючи Відділення Самооборони Ліги Оборони Країни (ЛОК) в Ратовіцах [Рис. 16]. Він об'єднав багатьох фронтовиків і молодих людей. Головним завданням Відділення самооборони ЛОК була охорона шлюзу на Одрі перед повинню, що загрожувала жителям села. Крім того члени відділення створили для села спортивну площадку, тир, організували навчання [Рис. 17, 18].

За активну діяльність та соціальну працю отримав батько багато відзнак, нагород та почесей. Між іншими Відзнаку Тисячоліття за суспільну діяльність під час святкування Тисячоліття Польської Держави, призначену Президією Воєводського Правління ЛОКу Вроцлаві в 1965 році, Срібну Відзнаку «Заслужений діяч ЛОК» і також подяку командира Сілезької Військової Округи генерала Євгена Мольчика.

У 1964 році в житті батька відбулася зворушлива подія. Прийшов до нього лист від редакції газети Солдат Свободи, автором якого виявився колега часів війни, тодішній солдат Армії Радянського Союзу, який проживав в Краснодарському краї СРСР – Іван Олексійович Ксеңдз (Ян Ксьондз). Знайшлися бойові товариші за «Нашу і Вашу свободу».

Після виходу на пенсію в 1971 році батько з сім'єю залишився в Ратовіцах. На підставі документу про залишену на сході власність отримав господарство – будинок, господарчі будівлі, 4,5 га землі.

До 1977 року господарював з допомогою родини і сусідів. З кожним роком, однак, меншало сил, відізналися травми і поранення війни, праця на ріллі виявилася занадто виснажливою. У 1978 році батьки переїхали до Вроцлава, де умови життя були набагато легшими.

Як дійсний член Союзу Колишніх Професійних Солдатів і Союзу Борців за Свободу і Демократію (ZBOWiD) з нагоди 40-річчя Народного Війська Польського в 1983 році він отримав підвищення – звання майора резерву наказом Міністерства Національної Оборони про персональний склад № 155 від 22 вересня 1984 року.

За час військової служби і діяльності в період війни і миру отримав батько Постановою Державної

Ради від 5 листопада 1975 року Лицарський Хрест Ордена Відродження Польщі *Polonia Restituta*.
Залишив нас [Рис. 19] раптово 29 жовтня 1985 року у Вроцлаві у віці майже 81 рік.

1. Leszek Szostek. *23 Pułk Artylerii Lekkiej*. – Pruszków, 1997. – S. 49.
2. Leszek Szostek. *23 Pułk Artylerii Lekkiej*. – Pruszków, 1997. – S. 53.
3. Henryk Polak. *Dom przy bojowym szlaku // Żołnierz Polski*. – 1963.
4. Anatol Demczyszyn. *Artyleryjski koncert nad Odrą // Głos Jelcza*. – 1970, nr 13.
5. Anatol Demczyszyn. *Artyleryjski koncert nad Odrą // Głos Jelcza*. – 1970, nr 13.
6. Leszek Szostek. *23 Pułk Artylerii Lekkiej*. – Pruszków, 1997.
7. Колекція фотографій та надані батьком інтерв'ю у військовій і цивільній пресі.

Богдан Зек,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ШТУЛЬ О. «ВІКИ ГОВОРЯТЬ»: ІСТОРІЯ УКРАЇНИ У БАЧЕННІ ЧЛЕНА ОУН(М) ПЕРІОДУ 1940-Х РОКІВ

Визначити світогляд учасників українського визвольного руху, окрім офіційних програмних документів, дозволяють також їхні наукові праці, особливо ті, які стосуються історії. В аналізі минуло, які робили члени ОУН, можна прослідкувати погляди стосовно бачення майбутньої боротьби й принципів побудови новоствореної держави. Нажаль, тривалий час, ці роботи були невідомі, не лише широкому загалу, а й профільним вченим. Серед цього переліку варто виділити невелику за обсягом брошуру під назвою «Віки говорять», автором якої був Олег Штуль – Голова ПУН ОУН у 1965–1977 рр. Короткий виклад історії України під оригінальною назвою «Віки говорять» упродовж 1940-х років витримав декілька перевидань, як закордоном так і на території України в період німецької окупації.

Перед тим як здійснити аналіз згаданої роботи, варто бодай коротко згадати біографію її автора. Олег Штуль народився 1 липня 1917 р. у сім'ї священика в с. Лопатичі Овруцького повіту Волинської губернії (нині Олевський р-н Житомирської обл.). У 1934 р. Штуль закінчує Кременецьку православну семінарію і вступає до Варшавського університету, де студіює історію та українську філологію, активно займається громадською діяльністю, публікується у багатьох часописах на різні теми [4, с. 8–10], стає членом ОУН. Після закінчення Варшавського університету магістр історії Олег Штуль у 1940 р. записується на філософський факультет Українського Вільного Університету у Празі з наміром захистити докторську дисертацію, однак на перешкоді стала робота в ОУН(м) [4, с. 14–15]. У 1939–1941 рр. Штуль перебуває у Кракові, як референт культурних справ у тереновій езекутиві ОУН, бере участь у підготовці похідних груп в Україну, виконує обов'язки секретаря мистецької управи «Зарево», яку очолювала Олена Теліга. Саме в цей час у 1940 р. була надрукована його праця «Віки говорять» у календарі-альманасі «Сурми». Згодом вона вийшла і окремою брошурою [4, с. 21].

Короткий виклад історії України Олегом Штулем у «Сурмах» займає 14 сторінок тексту супроводжуваного невеликими портретами історичних діячів і картою України 1917–1919 рр. Перед заголовком тексту зображений один із морських походів козаків на «Чайках». Дотримуючись деталей зовнішнього опису, варто сказати, що серед історичних діячів, текст супроводжують портрети князів, Ольги, Святослава, Володимира Великого, Романа Мстиславовича, Данила Галицького; гетьманів Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи; поетів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки; політичних діячів Симона Петлюри та Євгена Коновальця. Обравши портрети саме цих людей, автор опосередковано звертає нашу увагу на вказані постаті.

У вступному абзаці Олег Штуль констатує закінчення XIX ст. із його лібералізмом і соціалізмом, які відкидали націю. Не приховуючи свого націоналістичного світогляду він говорить, що одиниця має ту ж вартість, яке становище займає між членами нації. Доля кожного пов'язана із долею нації, відтак кожен має знати не лише себе, але й свою націю.

На думку автора, завдання його роботи полягає в тому, щоб показати наслідки боротьби за державність та ще раз звернутися до минулого аби в ньому знайти себе, своє обличчя, свої можливості

й побачити свою силу. Олег Штуль стверджує: «Немає на світі народу, якого історія була б така багата, а одночасно така трагічна, як українська».

Наближаючись до викладу основного матеріалу, автор підкреслює, що територія на якій проживають українці мали величезний вплив на їхню долю. Її оточують поліські болота, Карпати, Чорне море, Дунай і Кавказ. На північному сході відсутні будь-які перепони, тому це стало наслідком ординських набігів, які упродовж століть завдали руйнувань. На думку Олега Штуля, саме значна територія не дозволила об'єднатись українським племенам для боротьби із кочовиками. Степ і береги Чорного моря були недоступними для наших предків. Вони гуртувались у лісовій смузі України і завойовували степ відповідно своїх сил [8, с. 19].

Витоки Української державності за автором почались із дулібського племінного союзу, який в VI ст. об'єднав території над Бугом, верхів'я Дністра і Прип'яті. До цього союзу належали також поляни, деревляни та інші племена, які не мали нічого спільного, ні з росіянами, ні з поляками.

Не вдаючись до детального опису постання Київської Русі, історик акцентує увагу на князю Олегу, підкреслює, що він почав боротись за владу на півдні, проводячи свої походи на Візантію. Жодним чином не згадавши у тексті про князів Ольгу та Ігоря, Олег Штуль відразу переходить до короткого опису походів Святослава Ігоровича. Дослідник говорить про зміцнення держави у цей час, а також підштовхує до думки, що Святослав продовжив справу Олега у просуванні на південь.

Сказавши в одному реченні, що в результаті міжусобиць великокнязівський престол займає Володимир, автор описує його переможні походи. У цьому відношенні Олег Штуль стверджує, що північні московські землі, заселені племенами радимичів і в'ятичів не пропускали жодної нагоди, щоб виявити свою національну ворожість і відірватися [8, с. 20–21]. Тому Володимир, як і інші князі утримували їх силою. Автор не оминає увагою прийняття християнства, яке на його думку об'єднало державу, а разом принесло високу візантійську культуру.

Не згадавши міжусобиць між князями після смерті Володимира, історик говорить, що продовжувачем справи останнього став Ярослав Мудрий. Не вдаючись до деталізації правління Ярослава, автор переходить до періоду правління Ізяслава, який оцінює негативно. На думку Штуля, він не доріс до великого завдання панувати українською імперією. Говорячи про сепаратизм бояр, які занедбали державу, автор стверджує, що останнім хто затримав авторитет Києва, як столиці великої держави був Володимир Мономах. Після цього центр української державності на кілька століть переходить до Галицько-Волинського князівства.

Згадавши про Галицьку державу Ярослава Осмомисла і його конфлікти з боярами, Олег Штуль розповідає про об'єднання Галичини і Волині Романом Мстиславовичем. На думку автора, він створив сильну державу, відновлюючи цим самим українську імперію. Коротко охарактеризувавши боротьбу за владу після смерті князя Романа, автор звертає основну увагу на боротьбу Данила Галицького проти монголотатар [8, с. 22–23]. Власне кажучи зовнішній фактор деструктивно позначився на майбутньому держави. За словами Штуля, сини Юрія II – Лев II і Андрій були зайняті боротьбою з татарами, охороняючи в дійсності перед ними увесь християнський світ.

Після смерті останнього князя Болеслава-Юрія Тройденевича Галицько-Волинська держава пішла в небуття. Більшість українських земель потрапили під владу Литовського князівства. Однак, як стверджує автор, ця держава була лише з назви литовською, панувала тут українська мова, закони, продовжувалась українська державна традиція. Литовські князі на українських землях змогли б повністю від'єнтатись від Вільна і постала би знову українська держава, якби цьому не перешкодив Вітовт Кейстутович. Він у порозумінні із польським королем Ягайлом почав усувати Гедиміновичів з їх становищ. Автор приділяє недостатню увагу Люблінській унії 1569 р., коротко згадавши про повстання у яких українські землі боролись за свою незалежність [8, с. 24].

За Олегом Штулем вся вища верства перестає бути носієм української державної ідеї, перебирає її нова сила, що родилась у степах України. Автор детально охарактеризував причини виникнення козацтва, згадав про Дмитра Байду-Вишневецького і акцентував увагу на тому, що ворогом козаків невдовзі стала Польща. Історик перерахував козацькі повстання починаючи від Кжиштофора Косинського до Тараса Трясила, зазначивши, що вони зазнали невдачі.

Більшу увагу Штуль приділяє війні Богдана Хмельницького у результаті якої постала «незалежна Українська Держава». За словами автора, аби зберегти країну від руйнувань, гетьман підписав «злочасний союз з Москвою в Переяславі». Хмельницький намагався виправити цю помилку, але смерть перервала його плани, які за словами Штуля буде здійснювати «другий великий гетьман Іван Мазепа».

Історик дає узагальнену характеристику деяким наступникам Богдана Хмельницького. Він зазначає, що прапор боротьби з Москвою підняв Іван Виговський «та поляки, як союзник, підвели згідно із своєю

традицією». Петра Дорошенка він називає справжнім політиком, який пішов на союз із Туреччиною, тому що вона була єдиною державою, яка могла «мірятись з Польщею і Московією». Гетьмана Івана Брюховецького Штуль називає «царським прислужником». Однак і він не зміг витримати Москви та почав повстання при допомозі Петра Дорошенка. Автор говорить про те, що українські землі стають колонією східного сусіда. Тому потрібен був дипломат, «яким був гетьман Іван Мазепа, щоб довго водити за ніс Москву з її незвичайно хитрим і здібним царем Петром» [8, с. 25–27]. Гетьман намагається зміцнити країну, одночасно шукає союзників проти Москви і знаходить їх в особі «лицарського шведського короля Карла XII». Наступник Мазепа Пилип Орлик, що склав конституцію України, за словами Штуля присвятив своє життя «заходам над втягненням чи то європейських держав, чи то Туреччини у війну з вічним ворогом України».

Автор стверджує, що Російська імперія веде політику у напрямку знищення залишок самостійності України. У цьому відношенні Штуль згадує про гетьманування Івана Скоропадського, Малоросійську колегію, Павла Полуботка, Данила Апостола і Кирила Розумовського, який був «вихований на царському дворі, все ж був замало Москві послушний». Тому «цариця Катерина II, що вирішила доконати Україну, змусила його скласти гетьманську булаву». За словами автора, Україна після цього перестала існувати, як самостійна держава. Говорячи про втрату автономії, історик тезисно підсумовує: «Коли раз ворожа армія ступить на якусь територію, добровільно її не покине».

Після знищення Запорізької Січі, виходу козаків за Дунай або переселення на Кубань, сталося наступне: «Знищила Москва самостійність України, але цим не задовольнилась. Проголосила, що немає української нації, є лише "малороси", що лише дечим різняться від москалів – "великоросів", а поза тим це одна нація». В окремий абзац Штуль виносить наступне речення: «наша вища верства Лівобережжя змосковщилась, а нижчі верстви, народ щораз більше занепадає в страшному ладі кріпацтва».

На Правобережжі, яке відійшло до Польщі деякий час також обирались гетьмани, але за автором «вони не мали жадного значення, бо Польща не гірше від Москви нищила українську збройну силу». Штуль говорить, що були повстання, як приклад наводить «Коліївщину», задля придушення якої колишні вороги Москва та Польща об'єднали свої сили. Ще раз далась взнаки помилка «Великого Богдана». Характеризуючи згадані обставини, він приходить до наступного висновку: «Дві нації ніколи не житимуть в згоді, коли одна буде сильніша й озброєна, а друга слабша й беззбройна. Як колись Українська Держава підбивала собі московські племена, так тепер Москва, коли наша держава ослабла, поневолила її. Все пішло згідно з вічними засадами: "сила дає право" й "сильніші поневолюють слабшого". Нація це спільнота, а одна спільнота виключає іншу і боротьба між ними є вічна, як вічна боротьба за існування».

У своїй роботі Олег Штуль узагальнює, що українська еліта поступово відвертається від власної мови і культури, на лівобережжі вона «змосковщується», а на правобережжі «сполщується». За його словами: «здавалося, що з кінцем XVIII ст. українська нація і політично і культурно завмерла. Зникла Українська Держава, вища верства, українські школи й друковане слово. Але в народніх масах жила наша історична спадщина». Саме історична пам'ять інтелігенції дала поштовх до відродження ідеї державності. При цьому автор проводить паралелі з історією інших поневолених народів: «Зв'язок цих освічених українців з Європою, де почали ширитися ідеї визволення поневолених народів, розбудив бажання і в них скинути чуже ярмо. Починається, хоч і поволі, праця в цьому напрямку». Продовжуючи свою думку автор, як приклад наводить поїздку графа Василя Капніста до Берліну у 1791 р., де він зробив спробу схилити прусського короля до війни з Росією з метою визволення українських земель [8, с. 28–29]. Згадуючи також про викриття товариства «Об'єднаних слов'ян» у 1821 р. (дата не точна – авт.) Олег Штуль наводить тезу, що наприкінці XVIII ст. існували думки про самостійність України. За автором, головна проблема цього часу полягала в тому, що українською ідеєю переймалися лише одиниці, натомість більшість була малоосвіченою і несвідомою.

На думку історика, українське відродження бере свій початок від появи «Енеїди» Івана Котляревського у 1798 р. Окрім культурного воно набирає згодом і політичного забарвлення. Автор говорить про значний внесок творчості Тараса Шевченка і діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, стверджуючи, що після цього український культурницький рух переходить в Галичину. У цьому відношенні австрійські власті давали більше свобод. Хоча, за слова Штуля, навіть Емський указ 1876 р. вже не в силі був зупинити українське відродження навіть в Російській імперії.

Наступна стадія політичного вираження прагнень українців на думку автора почалась із «народно-радикального руху» одним із ідеологів якого став Михайло Драгоманов. За словами останнього, Україну поневолив не російський народ, а цар. Тому «коли б упав царат, то працюючі москалі запевнили б українській нації свободу». Олег Штуль піддає критиці цю тезу, стверджуючи, що це стало причиною

майбутніх невдач.

На думку автора Україна була не готова до революції 1917 р. Центральна Рада взяла курс на автономію в складі Росії, за що й поплатилася згодом. Історик робить короткий огляд подій Української революції довівши їх до Ризького мирного договору 1921 р. між Польщею і більшовицькою Росією. При цьому Олег Штуль не висловлює свого ставлення до гетьмана Павла Скоропадського, діячів Директорії чи Західноукраїнської Народної Республіки. В останньому абзаці своєї праці автор стверджує: «Але змагання не спинились. Розпочала їх знов Націоналістична Революція, продовжуючи давню традицію і свідомо її тягlosti та неперервності. Ось це опертя на традиції, це розуміння факту, що сьогоднішні змагання це лише гідне продовження давно початих, робить українців повною нацією, свідомою своїх завдань». Навпроти останнього абзацу роботи зображений портрет Євгена Коновальця, що дозволяє зрозуміти зміст слів автора щодо «продовження боротьби». На передостанній сторінці зображена порівняльна карта «Української держави в X ст.» із «українською національною територією» та «Українською державою 1917–1919 рр.» [8, с. 30–33]. Варто зазначити, що на згаданій карті «українська національна територія» фактично збігається із сучасними кордонами України, включаючи етнічні території, зокрема Слобожанщину та Кубань.

Удруге брошура Олега Штуля «Віки говорять» була видана в Луцьку у 1941 р. вже у період нацистської окупації [7, с. 4], а також в Києві у видавництві «Українського слова» [5, с. 6]. Луцьке видання підготувала міська друкарня. Воно являло собою брошуру на 15 сторінок [1, арк. 25–32]. Текст вже не супроводжувався ілюстративними матеріалами.

Київський варіант видання очевидно з'явився пізніше. Його тираж сягнув 20 тис. примірників, автором обкладинки став художник М. Серeda. У часописі «Пробоем», що видавався у Празі, навіть була опублікована рецензія на це видання. Під текстом стоять ініціали «П. і М. (Київ)», які ймовірно свідчать про авторство двох осіб. Варто також зазначити, що у згаданій рецензії, брошуру названо третім виданням. Автори відгуку підкреслили актуальність праці Штуля у зв'язку із тим, що на східних українських землях не було нових підручників з історії України. Поряд із цим у рецензії є значна кількість зауважень щодо неповноти викладу, трактування деяких подій і фактів. Критика має рацію, однак далеко не з усім варто погодитись. Брошура Олега Штуля направлена на широке коло читачів, більшість із яких стикаються вперше навіть із самим поняттям «історія України». Тому «Віки говорять» це короткий вступ чи ознайомлення із цим предметом. Окрім того, Олег Штуль ставив перед собою завдання висвітлити не все минуле України в комплексі, а швидше показати історію України через призму визвольних змагань, що було особливо актуально на початку Другої світової війни. Керівники політичних сил мали пам'ятати уроки історії, включившись знову у боротьбу за створення української держави.

Варто також зауважити, що у тому ж випуску часопису «Пробоем» було зазначено, що відділ пропаганди Житомирської обласної управи у селищі Довбиш (нині Баранівський р-н Житомирської обл.) підготував друге видання брошури Олега Штуля «Віки говорять» [6, с. 126–127]. Якщо вірити цьому факту, то виходить, що у Києві «Віки говорять» були видані не третій, а четвертий раз. Окрім того, сам факт видання брошури свідчить про політичні переконання членів Житомирської обласної управи, адже Олег Штуль належав до мельниківського крила ОУН.

П'яте перевидання праці Штуля було здійснене вже після війни у Франції. На цей раз Олег Штуль використав свій псевдоніми «О. Жданович» часів перебування у «Поліській Січі» Т. Бульби-Боровця [3, с. 14]. Брошура із 32 сторінок мала передмову і супроводжувалась картами. У передмові від видавництва було сказано, що «Віки говорять» – це лише конспект історії України. Тому читачам рекомендували ознайомитись із роботами таких українських істориків, як Р. Задеснянський, М. Аркас, І. Холмський, Д. Дорошенко, М. Грушевського та інших [2, с. 2]. Передостанні сторінки займали карти «Київської держави X–XI ст.» [2, с. 25], «Українських земель в часі Люблінської унії», «Української держави 1917–1919 рр.» [2, с. 30–31].

Текст брошури був доповнений і поділений на розділи, які отримали наступні назви: «1. Мова віків»; «2. Початок історії»; «3. Київська імперія», «4. Галицько-Володимирська держава», «5. Княжі міжусобиці» (судячи з тексту номери розділів 4 і 5 сплутані), «6. Литовсько-руське князівство», «7. Козаччина», «8. Козацька держава», «9. В боротьбі з Москвою», «10. Чорна доба неволі», «11. Доба відродження», «12. На переломі віків», «13. Війна 1914–1920», «14. В огні й бурі революції», «15. Боротьба не припиняється». Починаючи із розділу «12. На переломі віків», текст брошури мав новий зміст. Він відділявся заголовком «Криваве півстоліття». Відтак на внесені доповнення варто звернути більшу увагу.

У розділі «12. На переломі віків» автор зазначив, що наприкінці XIX ст. українське культурне життя активізується насамперед в Галичині, однак національно-свідомо інтелігенція була в абсолютній

меншості. Тому українська політична думка залежала часто від російських теоретиків [2, с. 21–22]. У розділі «13. Війна 1914–1920» охарактеризовано плани воюючих сторін, приділена увага легіону Січових Стрільців. Текст розділу завершується словами із програми «Союзу визволення України»: «Об'єктивна історична конечність вимагає, щоб поміж західньою Європою і Москвою повстала Українська Держава». Цією тезою Олег Штуль намагається сказати, що українські політичні кола поступово приходять до думки створення незалежної держави.

У розділі «14. В огні й бурі революції» автор наголошує, що революція 1917 р. вимагала швидких дій від політиків, чого не розуміла українська еліта, яка виступала за автономію. Росія також не хоче втрачати українські землі, про що Штуль говорить наступним чином: «Виявляється, що марксистська теорія клясової солідарності підпорядкована вповні націоналізмові: московські трудящі, не хочуть позбутися багатств, якими розпоряджає українська трудова кляса» [2, с. 23–24].

Розділ «15. Боротьба не припиняється» присвячений подіям у яких автор брав безпосередню участь. Олег Штуль зазначає, що після Української революції 1917–1921 рр. боротьба не згасла. Євген Коновалець створив підпільну армію – УВО, а також політичну організацію – ОУН. За словами автора УПА постала у відповідь на нацистський терор у 1941 р. і далі продовжує боротись проти червоного окупанта. Більш чіткіше позицію автора щодо українського визвольного руху можна побачити в останніх абзацах розділу, де він говорить: «УПА, започаткована повстанчими діями от. Тараса Бульби-Боровця в співдії з ОУН стала сьогодні всенародною українською армією, що коштом безчисленних жертв продовжує боротьбу за державне існування української нації, даючи приклад іншим поневоленим народам. Україна, яка від початків своєї історії була заборолом проти диких орд сходу й півночі й сьогодні несе прапор боротьби за волю проти поневолення і проти наступу Москви, як ворога всього світу» [2, с. 28–29]. Як бачимо, Олег Штуль попри членство в ОУН(м) підкреслює той факт, що УПА об'єднала українські сили, які продовжують підпільну боротьбу. Хоча він акцентує увагу, що саме Бульба-Боровець був засновником УПА, але при цьому не поділяє ОУН на бандерівців і мельниківців. Звичайно, можна сказати, що під організацією він має на увазі виключно ОУН(м), але відкрито про це не говорить, намагаючись бути не лише об'єктивним, але й довести читачу головну ідею – не дивлячись на поразки український визвольний рух продовжує боротьбу. Історик вочевидь дивився в майбутнє, саме тому оминув увагою конфронтацію між ОУН(б) і ОУН(м), таким чином позитивно оцінивши визвольні змагання, підкресливши героїзм цієї боротьби.

Брошура Олега Штуля «Віки говорять» з'явилася на потребу часу. Українським політичним силам у переддень Другої світової війни варто було ще раз нагадати про злети і падіння попередніх визвольних змагань. Власне саме це й зробив автор у своїй роботі показуючи не стільки загальну історію, скільки процес українського державотворення. Варто визнати, що Олег Штуль успішно справився із цим завданням. Окремі положення його праці залишаються актуальними і в наш час. Брошура «Віки говорять» складає інтерес не лише для істориків. У майбутньому варто з'ясувати точну кількість випусків, їх відмінності, а також показати ставлення української інтелігенції до цієї праці.

1. Державний архів Рівненської області, ф. р.–30, оп. 1, спр. 27. – 52 арк.

2. Жданович О. Віки говорять / О. Жданович. – Париж; Ліон: S. C. I. P., б. р. – 32 с.

3. Жуковський А. Життя й творчість Олега Штуля-Ждановича / А. Жуковський // Париж Олега Штулеві: Збірник на пошану Олега Штуля-Ждановича / Літ. ред. Е. Андрієвська; НТШ в Європі. – Париж: Вид-во «Українського слова», 1986. – С. 9–26.

4. Зек Б. Олег Штуль у боротьбі за Україну. Серія «Події і люди». Книга 22 / Б. Зек. – Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2013. – 112 с.

5. З літератури, мистецтва й науки // Голос. – 1942. – 5 квітня. – С. 6.

6. Пробоєм: місячник української культури. – Прага: [Б. в.], 1942. – Ч. 2 (103). – С. 126–127.

7. Хроніка // Волинь. – 1941. – 16 листопада. – С. 4.

8. Штуль О. Віки говорять / О. Штуль // Сурми: альманах / Укл. О. Штуль. – Прага: Секція мистців, письменників та журналістів УНО, 1940. – С. 19–33.

Олексій Златогорський,
*старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк,*

Михайло Вашета,
*завідувач відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк,*

Тарас Верба,
*науковий співробітник відділу давньої історії
Волинського краєзнавчого музею
м. Луцьк*

РЯТІВНІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СЕЛІ РОВАНЦІ 2014 РОКУ

У польовий сезон 2014 року експедицією ДП «Волинські старожитності» ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ було проведено рятівні археологічні дослідження у селі Рованці, у роботах приймали участь наукові співробітники М. Вашета, Т. Верба, керівник - О. Златогорський.

Коротко охарактеризуємо пам'ятки археології поблизу досліджуваної ділянки. У 2005 році В.В.Шкоропадом та С.Д.Панишком було повністю розкопане неукріплене поселення на південно-східній околиці Луцька над р. Жидувкою. На площі робіт 1188 кв. м було досліджено сім об'єктів: чотири споруди і три господарські ями X-XI ст. та багатий культурний шар давньоруського часу.

Особливо слід зупинитись на історії дослідження визначальної для питання формування міста унікальної пам'ятки археології в урочищі «Гнідавська Гірка».

Урочище «Гнідавська Гірка» знаходиться на південній околиці міста та займає високий лівий корінний берег р. Стир, обмежений із заходу р. Рудкою, з півночі – балкою, висотою до 12м над рівнем заплави. Край берега інтенсивно розорюється уже впродовж 40-х років ХХ ст, у 60-х ґрунт з корінного берега (а з ним і поселення) було використано для підсіпки об'їздної автодороги. Археологічні обстеження на території урочища «Гнідавська Гірка» проводили у 1930-х рр. працівники Луцького музею: директор Ян Фітцке та науковий співробітник Зигмунд Леський. Ян Фітцке у сезоні 1935 р. виявив тут матеріали давньоруського часу, а пізніше З.Леський, який продовжив його дослідження, виявив, окрім давньоруських матеріалів, знахідки епохи неоліту (культура лінійно-стрічкової кераміки) і бронзи (тщцінецька культура).

Урочище «Гнідавська Гірка» також відома в історіографії завдяки дослідженням М.П.Кучери, який у 1968-1969 рр. виявив, і частково дослідив залишки жител неолітичної культури лінійно-стрічкової кераміки та ранньослов'янське поселення. Важливість його робіт полягає у глибшому осмисленні пам'ятки та розглядання автором даного поселення уже в контексті становлення міста. Роботи М.Кучери дозволили П.Толочку обґрунтовано досліджувати тему племінного етапу становлення давньоруських міст в тому числі і на прикладі Лучеська.

У 1981 році Г.В.Охріменком розкопано кілька неолітичних жител. Окрім неолітичних матеріалів, в розкопах та на поверхні знайдено кераміку та крем'яні, кам'яні, кістяні вироби пізнього Трипілья (етап СІ за Т.Пассек), лендельської культури, кулястих амфор епохи енеоліту, шнурової кераміки, стжижовської, східно-тщцінецької культур бронзового часу, ранньоскіфського часу, пшеворської, зарубинецької культур ранньозалізного віку, ранніх слов'ян (VI-VII ст. н.е.), Давньої Русі (XI-XIII ст.) та пізнього середньовіччя. Крім того тут виявлені поховання так званої лендельської та стжижовської культур та ранньослов'янське поселення, що має площу кілька гектарів – напівземлянки, майстерні, залізні та інші знаряддя, ювелірні прикраси, знайдено срібні монети та грошова гривня давньоруського часу, а в 1970 році розкопувався шляхетський будинок XVII ст.

Починаючи з 2002 року, планомірні дослідження території урочища проводить дослідження експедиція ВФ ДП «ОАСУ» (у 2002-2006 рр. під керівництвом В.В.Шкоропада, у 2008 р. О.Є.Златогорського). Впродовж даного періоду закладено 12 розкопів - у центральній, південно-західній та східній частинах пам'ятки. Досліджено близько 1500 м² площі поселення. У розкопах виявлено і досліджено житло раннього залізного віку, господарську яму стжижовської культури, три житла і господарську споруду ранньослов'янського часу Лука-Райковецької культури, чотири житла, дві печі поза спорудами, дві господарські споруди і яму давньоруського часу X-XIII ст. З матеріалами досліджень можна ознайомитись

у формі звітів в науковому архіві Інституту археології, частина матеріалів була опублікована авторами робіт у наукових виданнях. У польовому сезоні 2009 року розкопки широкою площею проводились на 600 кв.м, виявлено понад 50 різночасових об'єктів, в тому числі унікальні в історії досліджень поселення.

Передумовою для початку розкопок було виявлення під час ландшафтних робіт власником ділянки людських решток. На момент початку досліджень весь верхній шар ґрунту був знятий трактором глибиною від 0,1 до 2 метрів.

Ділянка, на якій проводились дослідження, знаходиться на високому березі першої надзаплавної тераси р. Стир, на висоті 10-12 м над заплавою річки, у північно західній частині великого пагорба з крутими схилами, на його північному схилі. Землевідвід знаходиться в зоні густозаселених, в попередні епохи, територій. Так за близько 300 м на північний захід від неї знаходиться багатошарова пам'ятка «Гнідавська Гірка», за 800 м на північ знаходиться багатошарова пам'ятка «Панський город», за 500 м на схід розташована пам'ятка «Куповаті». Стратиграфія: 0,00-0,10 м – задернований суглинок, 0,10-1,0 м – гумусований суглинок з незначними вкрапленнями печини, нижче материкова глина.

Протягом 2014 року було закладено розкоп розміром 8x8 м, в місці виявлення кістяків. В ході досліджень було розкрито площу 64 м², виявлено об'єкт X-XI ст. та 40 різночасових поховань, в більшості своїй безінвентарних. Найбільш цікавими були три з них, що мали супровідний інвентар.

Характеристика об'єкта: Об'єкт №1 був зруйнований, зафіксована частина розмірами 1,2X1,5 м, долівка – рівна, в об'єкті був виявлений округлий черінь діаметром близько 1 м. За знахідками кераміки на долівці датований X-XI ст.

Хронологія та характеристика некрополя:

Планування некрополя встановити неможливо, оскільки він заповнявся у два етапи, часто більш пізні могильні ями руйнували раніші, також чіткому уявленню про план заважає наявність великої кількості безінвентарних поховань які неможливо точно інтерпретувати.

По наявних у могильних ямах предметах можна встановити час поховання тільки у трьох випадках – це X-XI ст. Для цих ям характерними є глибина 0,2-0,3 м від рівня виявлення, вузькі поховальні ями (до 0,5 м) з заокругленими кутами. Тіла лежать на спині з випростаними чи складеними на лоні руками. Такого типу поховання можна умовно назвати типом А. В той же час прослідковується тип Б, для нього характерні глибокі (0,6-1,0 м від рівня виявлення) поховальні ями, набагато ширші за тип А. Трапляються залишки домовин. Тіла в них знаходяться горілиць, положення рук – в основному складені на грудях. В могильних ямах над похованим у кількох випадках зафіксовано хаотичні скупчення людських кісток. Які можна інтерпретувати, як більш ранні поховання, зруйновані під час закладання пізніших ям, і докинуті у яму покійника під час закопування могили. Всі поховання спрямовані головами на захід, окрім поховання №14, яке витягнуто по лінії північ-південь.

Можна припустити, що цвинтар функціонував у два етапи – перший у X-XI ст., час функціонування другого етапу точно встановити неможливо, та найімовірніше це XVIII ст.

Характеристика інвентарних поховань: Поховання №5 являло собою врізану в материк на 0,3 м прямокутну яму із заокругленими краями, виявлено у західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з витягнутими вздовж тіла руками, орієнтований головою на захід, з незначним відхиленням на північ. У верхніх шарах поховання на рівні ніг було виявлено остеологічний матеріал тваринного походження, очевидно залишки черепа коня. Також безпосередньо на похованні було виявлено прикраси (52 предмети) та три монети білого металу з отворами. Монети являли собою 2 куфічні дирхеми, один виготовлений за правління Аббасидського халіфа Аль Маммуна (початок IX ст.), другий дирхем виготовлений пізніше за правління халіфа Аль Муктадіра (поч. X ст.) з династії Саманідів, третя монета являла собою східноєвропейську імітацію Саманідської монети. Найімовірніше, що монети використовувались як прикраси або як елемент поховальної маски.

Прикраси, у більшості зі срібла з позолотою (техніка вогневого золочення), були представлені петлею-кріпленням, найімовірніше до сумки, бляхою-прикрасою зі скляною серцевиною, напівкруглою пряжкою з глухою основою, хвостовиком ремня, прикрасою жовтого металу та накладками переважно з рослинним орнаментом.

Поховання №12 виявлено в західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з руками зігнутими у ліктях та складеними вище таза, орієнтований головою на захід, опущено в материк на 0,2 м. На північ від черепа було виявлено дві посудини X-XI ст. – гончарний горщик з «манжетоподібним» вінчиком та вузькогорла посудина, яка імовірно слугувала для зберігання рідини, так звана «кубишка».

Поховання № 19 також виявлено в західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з витягнутими вздовж тіла руками, орієнтований головою на захід, опущено в материк на 0,2 м. На північ

від черепа було виявлено посудину XI ст., з нетиповим клеймом на денці.

Одним із варіантів інтерпретації предметів у похованні №5 може бути покладений разом з померлим підсумок або сагайдак. Оскільки прикраси та їх орнамент не є характерними для слов'ян було проведено пошук аналогій серед народів та племен географічно близьких до Київської Русі. Антропологічні краніологічні дослідження показали, що похований мав розтрочене обличчя, що і стало, найімовірніше, причиною смерті. Також було засвідчено його антропологічну приналежність до європеїдної раси з незначною монголоїдною домішкою.

Загалом можна говорити про належність даного некрополя до прилеглих поселень давньоруського періоду, а також накладання на нього більш пізнього кладовища.

1. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області. Луцьк, «Волинські старожитності», 2010. – С. 245-248

2. Панишко С.Д. Звіт про охоронні археологічні дослідження проведені в 2005р. на давньоруській пам'ятці у с.Рованці Луцького району. / Панишко С.Д., Шкоропад В.В. Звіт про охоронні археологічні дослідження проведені в 2005р. на давньоруській пам'ятці у с.Рованці Луцького району. Науковий архів Інституту археології Національної Академії Наук України.

3. Кучера М.П. Поселення волинян на околиці м.Луцька / Кучера М.П. Поселення волинян на околиці м.Луцька // Археологія. – 1975. – №15. – С.98-104.

4. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. / Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К.: Наук. думка, 1989. – 256с. – С.66-67.

5. Охрименко Г.В. Раскопки в окрестностях г. Луцк. / Охрименко Г.В. Раскопки в окрестностях г. Луцк. // Археологические открытия 1983 года. – М.: Наука, 1985. – С.210.

6. Кучинко М.М. Исследования в Луцке / Кучинко М.М. Исследования в Луцке // Археологические открытия 1973 года. – М.: Наука, 1974. – С.297-298.

7. Баюк В.Г. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) / Баюк В.Г. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: В-во «Телесик», 2010. – Ч.1-2. – С.123-129.

Олена Козак,

старший науковий працівник
Львівської філії Національного
науково-дослідного реставраційного
центру України,
м. Львів

Тарас Откович,

кандидат мистецтвознавства,
завідувач Львівської філії Національного
науково-дослідного реставраційного
центру України,
м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ЖИВОПИСУ ТВОРІВ АНДРОНИКА ЛАЗАРЧУКА

Творчий та життєвий шлях визначного волинського митця Андроника Лазарчука (1870–1934) художника–реаліста, іконописця та монументаліста, творчість якого позначена значними впливами імпресіонізму є ще недостатньо вивчений та проаналізований в Україні, попри те що багато творів художника зберігаються у музеях і приватних збірках.

Життєвий і творчий шлях А. Лазарчука донині залишається не достатньо з'ясованим та проаналізованим. Він рідко підписував свої твори і майже ніколи їх не дарував та не вів їх обліку. Однак, з впевненістю можна говорити про те, що він багато і плідно працював як педагог і митець, не дивлячись на те, що жилося йому нелегко. Від природи він був наділений великим життєлюбством і цілеспрямованістю. У творчості художника значну роль відіграло сакральне малярство, а в контексті української художньої культури кінця ХІХ – початку ХХ століття є важливою віхою.

А. Лазарчук був пов'язаний з художньою культурою минулого, з її традиціями, і для нього принципи реалізму був надзвичайно важливим. У той же час, художник дивився у майбутнє – в кращих своїх творах

він був на одному рівні з тогочасними напрямками європейського мистецтва. Його творчий та життєвий шлях припав на перелом двох віків, мистецтво цього часу було надзвичайно багатоскладовим і не підлягає однозначній оцінці – одночасно співіснували та розвивалися різні художні напрямки. Продовжували розвивати свої принципи реалізму передвижники. Великим успіхом користувалось академічне малярство, проте багато художників працювали під впливом імпресіонізму, а у цей же час вже поширюється стиль модерн.

У творах Лазарчука можна знайти відлуння всього стильового розмаїття тієї доби. Андроник Лазарчук був художником, який жив інтересами свого часу, інтересами свого народу. Він був пов'язаний з художньою культурою минулого, з її традиціями. У його роботах так званого дедеркалівського періоду виявилися риси раннього імпресіонізму: уважне ставлення до натури, соковитість і глибина кольору, відтворення світлоповітряного середовища, тонка гра кольорових рефлексів. Можна спостерігати, як художник, вихований в атмосфері «ідейного» мистецтва передвижництва поступово поборює естетичні ідеали передвижництва і стає прихильником сучасного йому нового стилю модерн.

Його живописна манера в цей час зазнає суттєвих змін. У своїх творах майстер імпровізує мазком, який стає енергійним та імпульсивним. Часто він використовує тон не замальованого, не торканого пензлем сірого полотна основи картини, як кольорову одиницю. Щільний, ніби згущений живопис, експресивна манера письма посилюють враження від твору, надають йому підкресленої декоративності й збільшують значення кольору в емоційній характеристиці образу.

Як вже писалося раніше, торчість цього надзвичайно цікавого і оригінального художника ще недостатньо вивчене та популяризоване в Україні. Проте за останні десятиріччя, починаючи із 1990-тих рр. завдяки музейними установами Волині (в Луцьку, Ковелі, Кременці тобто в тих місцях, які пов'язані з іменем митця) та дослідниками було здійснен значні кроки до популяризації творчості художника, серед яких конференції, виставки, статті та інші заходи.

Ще одним кроком до збереження та популяризації творчості Андроника Лазарчука є багаторічна та плідна співпраця Волинського краєзнавчого музею в Луцьку із Львівською філією Національного науково-дослідного реставраційного центру України, у якій було відреставровано ряд творів художника, що зможуть стати окрасою музею.

У 2016 р. у Львівській філії ННДРЦУ було проведено дослідження групи полотен Лазарчука, які були передані для проведення реставраційно-консерваційних заходів до Львівській філії ННДРЦУ в 2015 р. у різному стані збереження, переважно, у незадовільному. Об'єктом дослідження стала матеріальна структура цих пам'яток, зокрема детально вивчався склад та збереженість лакової плівки, пігментний склад різних кольорових партій живопису, мінеральний склад ґрунтів а також наявність пізніших втручань в структуру живопису.

Дослідження мінерального складу ґрунту проводилось методом мікрохімічного крапельного аналізу у поляризованому білому світлі. Для визначення зв'язуючого в левкасі виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи). Пігментний склад фарбового шару досліджували методами мікрохімічного аналізу відібраних проб різних кольорових партій живопису та аналізу у світлі видимої люмінесценції, збудженої УФ-променями.

Предметом дослідження стали шість творів Андроника Лазарчука, представлені різними періодами його творчості, починаючи початком ХХ ст., і завершуючи кінцем 1920-тих рр. – було відібрано проби з шести полотен художника: «За уроками», «Портрет дочки художника Ганусі», «Учениці та учні Ковельської школи», «Погрудний портрет дочки у білій сукні», «Портрет дочки у синій сукні», та «Дівчина в рожевій сукні».

Розглянемо окремо кожну роботу детальніше:

«За уроками» (РП 1323)

Невеликий за розмірами твір «За уроками», очевидно раннього періоду творчості художника (кін. ХІХ–поч. ХХ ст.) виконаний олійними фарбами доволі тонким шаром, проте, чітко проглядаються авторські мазки, покладені по формі, моделюючи її. У творі домінує сіро-вохриста гама із яскравим білим акцентом тканини на столі. Також значну увагу привертає вікно, білі рами якого тонально підтримують колір скатертини. На картині відображена типова побутова сцена. Центр композиції дещо зміщений ліворуч. Зображено двоє дітей, які схилилися над книжками і зошитами, розкладеними на столі. Діти старанно виконують домашнє завдання, на це вказують зосереджені пози та вирази обличчя. Художник міцними широкими мазками пропрацьовує площини. Світлотіньові переходи упевнено моделюються фактурним мазком різного кольору, утворюючи новий відтінок. Стіна позаду має загальний сіро-

вохристий відтінок – художник збагачує її широкими хаотичними різнотоновими мазками, які, проте, створюють цікаве фактурне тло, на якому вирізняються фігури дітей. Дівчинка у коричневій шкільній формі зображена сидючи на кріслі, а хлопець – стоїть, обіпершись на стіл. Білий колір скатертини привертає та сконцентровує увагу глядача, а також спонукає до думки відповідального ставлення дітей до своїх обов'язків. Очевидно, ця робота виконана на початку творчого шляху художника і відповідає класичним традиціям побутового жанру у стилі реалізм.

У результаті фото-фіксації та дослідження твору «За уроками» було виявлене рівномірне свічення лакової плівки світло зеленого кольору на збереженій поверхні твору. Світло-блакитним кольором світяться місця втрати фарбового шару до ґрунту (значні втрати по всіх поверхні).

Отже, в авторський живопис твору «За уроками» не було пізніших втручань. Наявні механічні пошкодження фарбового шару та ґрунту.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікрохімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилося під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язива у ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр. Зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого. Також до зв'язуючого входить незначна кількість ліпідів.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, ультрамарин, умбру палену, глауконіт, чорний мінеральний пігмент та незначну кількість краплаку.

Лакова збережена погано. Виявлено що до складу входить м'яка смола, найвірогідніше дамара. На поверхні лакової плівки наявна велика кількість впресованих поверхневих забруднень.

«Учениці та учні Ковельської школи» (РП 1325)

Наступна робота – «Учениці та учні Ковельської школи». Робота датується 1903 р. – це якраз той період, коли художник працював учителем малювання та креслення Ковельського двокласного міського училища. Це невеличкий ескіз, проте, передає динаміку події. Зображені постаті виконані у швидкій манері, деякі подані доволі схематично. Четверо дівчат, які стоять в ряд, обернені до глядача спиною або ж у профіль – вони схилили вниз голови. Перед ними – дві чоловічі (хлопчачі) постаті. На передньому плані видно оглавне зображення жінки в білій хустині на голові, яка, очевидно, сидить (не видно повністю її фігури). Її голова розвернена у тричвертному повороті на глядача. Риси обличчя моделюються декількома сміливо покладеними мазками, позначаючи очі, ніс, уста, волосся. Навіть такими, досить скупими засобами, художник передав образ жінки та її вік. Передній план поданий доволі умовно – декількома вільними сміливими мазками, залишаючи багато не зафарбованого простору. Дівчата одягнені у гімназистську форму – довгі сукні темного і блакитного кольорів та поверх – у темні та білий фартухи. Дівчина, яка зображена спиною – одягнена у вохристу коротку накидку. Всі вони у капелюшках з нешироким полями. На плечі спадають коси, обплетені стрічками.

У результаті фото-фіксації та дослідження твору «Учениці та учні Ковельської школи» було виявлене рівномірне свічення старої лакової плівки блакитно-зеленого кольору на всій поверхні твору. У місцях втрати фарбового шару і левкасу (з правого боку) бачимо темно-фіолетове свічення полотна. З лівого боку світло-блакитним кольором світиться місце, де була залишена профілактична заклепка. По периметру твору – темно фіолетовими крапками світяться отвори від цвяхів.

Отже, в авторський живопис твору «Учениці та учні Ковельської школи» не було пізніших втручань. Наявні механічні пошкодження фарбового шару та левкасу.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікрохімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилося під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язуючого в ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний

і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр. Зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого. Також до зв'язуючого входить незначна кількість ліпідів.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, умбру палену, жовту та незначну кількість червоної вохри, чорний пігмент, незначну кількість краплаку, ультрамарину та чорного мінерального пігменту.

«Дівчина в рожевій сукні» (РП 1329).

Серед творів Андроника Лазарчука багато робіт, присвячених дітям, особливо, дочці Олені, яка була його моделлю та музою впродовж багатьох років. Вона ж, певною мірою, й ідеал жіночої краси художника. Дитячий портрет «Дівчинка в рожевій сукні» наповнений внутрішньою динамікою, яка підсилюється колористичною гамою (1900-і рр.). Маленька дівчинка дуже зосереджено й серйозно позує художникові. Портрет, на жаль, не підписаний, але можна припустити, що це портрет його дочки Ганнусі. Портрет дещо нагадує парадний: спеціальна постава, зімкнені руки і складені на колінах, зосереджений погляд, укладене волосся, пишна сукня. Проте, тут створено глибокий образ маленької дівчинки, яка вже вміє гідно себе представити. Дівчинка має голубі, глибоко посажені очі, масивний ніс, повні уста, повні щоки. Художник характерною йому манерою – нанесенням одного мазка на інший, які творять новий відтінок, моделює обличчя дівчинки. З великою прецизійністю він вимальовує пальці рук дівчинки, застосовуючи тонші мазки, щоби точно передати світлотіньові переходи. Використовуючи багату гаму кольорів передає фактуру й відтінок волосся, яке пишними хвилястими пасмами спадає на плечі та груди. Ніжне блідо-рожеве забарвлення сукні вигідно підкреслює тон її обличчя, яке є трохи темнішим і більш насиченим, ніж руки. Очевидно, на руки потрапляє більше світла. Фактурними мазками – ширшими й вужчими моделює об'єм сукні, влітаючи інші відтінки, які творять рожевому темніший тон в тіньових партіях, а світлі із застосуванням білого – виступаючі партії. На наш погляд, художник гармонійно підібрав тон для тла – теплий сірий із оливковим відтінком. У поєднанні з ніжним рожевим сірий викликає відчуття комфорту, захищеності, спокою.

У результаті фото-фіксації та дослідження твору «Дівчинка в рожевій сукні» було виявлене свічення лакової плівки фіолетовим та зеленим кольором на всій поверхні твору. Світло-блакитним кольором світиться місце втрати фарбового шару до ґрунту. Білим кольором світиться живописні партії з вмістом білого пігменту (на лиці дівчинки та на комірчику).

Отже, в авторський живопис твору «Дівчинка в рожевій сукні» не було пізніших втручань. Наявні механічні пошкодження фарбового шару та левкасу.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікрохімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилось під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язуючого в ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр. Зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, берлінську лазур, умбру палену, жовту та незначну кількість червоної вохри, глауконіт, крапак.

Виявлено що до складу лакової плівки входить м'яка смола, найвірогідніше дамара. На поверхні лакової плівки наявна велика кількість впресованих поверхневих забруднень.

1. «За уроками». Кін. XIX – поч. XX ст. (?)

2. «Учениці та учні Ковельської школи». 1903 р.

3. «Учениці та учні Ковельської школи». Фотофіксація в УФ-променях.

4. «Дівчинка в рожевій сукні». 1900-і рр.

5. «Дівчинка в рожевій сукні». Фотофіксація в УФ-променях.

6. «Портрет доньки художника Ганнусі». 1900-і рр.

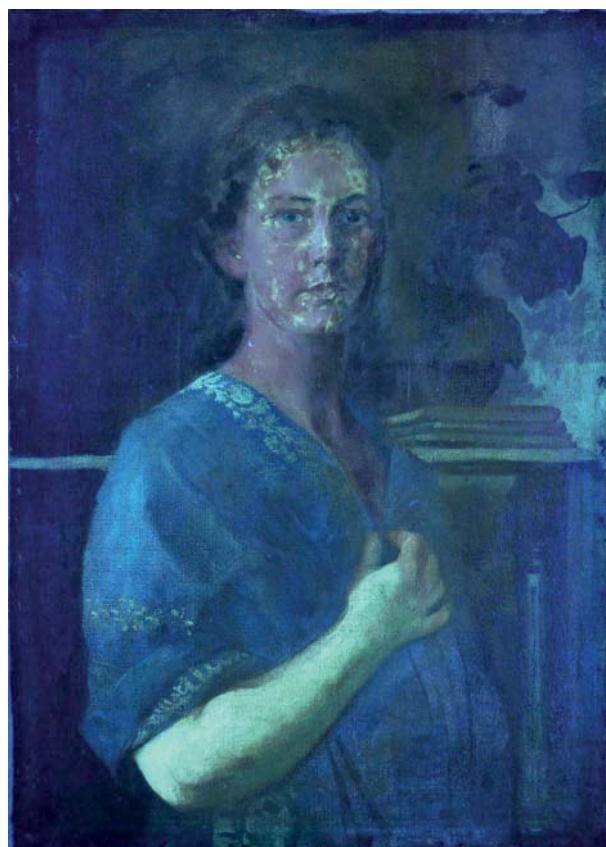
7. «Погрудний портрет дочки у білій сукні». 1915–1920 рр. (?)

8. «Погрудний портрет дочки у білій сукні». Фотофіксація в УФ-променях.

9. «Портреті дочки у синій сукні».
Кін. 1920-тих рр. (?)

10. «Портреті дочки у синій сукні».
Фотофіксація в УФ-променях.

«Портрет дочки художника Ганусі» (РП 1324)

Ще один дитячий «Портрет доньки художника Ганусі» (поч. ХХ ст.). Це портрет миловидої дівчинки, яка зосереджено читає книгу. Деякі деталі на портреті подані схематично – нижня частина фігури, проте, портрет не втрачає своєї привабливості. Наприклад, руки тільки позначені кольоровою площиною, а також нижня частина сукні та фартушок і книжка. Цей портрет вже не відповідає правилам реалістичного портрета, а, скоріше, в ньому можна вбачати елементи імпресіонізму: фактурні мазки, які точно передають характер і стан дівчинки, незакінченість, яка спонукає до подальшого формування образу, ніби «обрубана» композиція, яка немов запрошує глядача до співдії (принципи імпресіонізму). Вся увага акцентується на образі дівчинки – на обличчі. Її очі опущені донизу, ми не можемо бачити їх форми та відтінку. Вона має високе чоло, дещо кирпатий ніс, маленькі повні вуста, округле підборіддя та повні щоки з акуратним рум'янцем. Обличчя модельоване сміливими мазками, які не окреслюють чітко елементи обличчя, а м'яко, безконтурно творять його об'єм. Волосся дівчинки загального рудуватого відтінку з темними коричнево-чорними пасмами у тінювих партіях та світлими вохристо-оливковими у виступаючих. Волосся зачесане назад і забране за вуха, проте, трохи розкуйовджене. Ліве вухо теж зазначене лише кольоровою площиною. Одягнена Гануся у світлу рожеву сукню, а поверх – у темно-сірий з чорним фартушок. На колінах – розкрита книга, яку вона притримує обома руками. Біла площина книги ділиться на умовні листки хаотичними сіро-вохристими мазками. Для тла художник знову обирає сірий колір, який створюється багатою палітрою різних відтінків.

У результаті фото-фіксації та дослідження етюда «Портрет дочки художника Ганусі» було виявлене різне свічення на його поверхні – блакитно-фіолетове свічення спостерігаємо на більшій частині поверхні, поверх якої мазки блакитно-зеленого кольору свічення (обличчя, руки, частково на темних партіях одягу та на тлі, ліворуч від дівчинки). Найвні механічні пошкодження фарбового шару та левкасу вгорі етюда та на краях.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікрохімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилось під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язуючого в ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр. Зв'язує – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого. Також до зв'язуючого входить незначна кількість ліпідів.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, умбру палену, жовту вохру, глауконіт, чорний мінеральний пігмент, незначну кількість краплаку та берлінської лазури.

Виявлено що до складу лакової плівки входить м'яка смола, найвірогідніше дамара. На поверхні лакової плівки наявна велика кількість впресованих поверхневих забруднень.

«Погрудний портрет дочки у білій сукні» (РП 1326)

Наступним твором є «Погрудний портрет дочки у білій сукні», створений за всіма законами стилю модерн. Можна гіпотетично припустити, що твір виконаний приблизно в 1915–1920 рр., враховуючи вік дочки та її ранні портрети. Він зберігає дух часу. У жіночих образах кінця XIX – початку XX ст. є щось особливо таємниче і загадкове, в них відчувається тривожний неспокій, сум, меланхолія, нервова напруга. Тендітна жіноча краса стає символом часу. Чистота – у білому кольорі, який в картині домінує своїм яскравим тоном та творить відчуття простору й повітря. У такому кольорі зображена біла блузка дівчини. Вона подана теж досить умовно – широкими міцними мазками із відтінками блакитного, сірого, проте, вона прекрасно звучить у даній композиції. Портрет поданий у фас і погляд дівчини спрямований на глядача – це, ніби безмовний діалог з часом. Її уста міцно зімкнуті, неначе щось приховують, а погляд – чистий, відкритий, сміливий. Обличчя, як і в попередньому портреті, моделюється різними мазками, переважно, широкими, створюючи площини різного тону, а разом – прекрасний свіжий образ. Її хвилясте рудувате волосся із неслухняними пасмами, які вириваються із загальної маси, зачесане назад. Його фактурність передається багатьма відтінками: коричнюватим, оливковим, вохристом і темним коричневим. Тло картини моделюється зеленавими відтінками й умовно діляться на дві частини майже посередині: ліворуч воно більш насичене, ближче до зеленого відтінку, а праворуч – оливкове. У творі чітко окреслюються риси модерну, якому притаманні декоративність, використання виразно хвилястих ліній, на яких ставили акценти – «на лінію сили», яка моделювала й створювала енергію портретованого. У створеному образі відчуваються життєва сила, порив, розвиток, молодість, весна.

Образ чарівної поетичної жіночності художник створює у «Портреті дочки у синій сукні», створений очевидно в другій половині 1920-тих рр., а можливо і дещо пізніше. У портреті, витриманому у спокійній колористичній гамі, м'яким акцентом виділяється шляхетне обличчя дівчини, підкреслене вишуканим синім кольором сукні з вирізом, декорованою вишуканим рослинним вохристом орнаментом. Воно одухотворене й натхнене. Привертає увагу красивий овал, відкрите чоло, виразний погляд очей, звернених до глядача. Художник свідомо підносить образ над буденністю. Тут психологічна характеристика, властива традиційному реалістичному портретові, поступається поетизації образу героїні. Живопис відзначається елегантністю портретованої, вишуканістю її силуета, окресленого артистичною лінією, гнучкою і виразною.

У результаті фото-фіксації та дослідження твору «Погрудний портрет дочки у білій сукні» було виявлене свічення сучасної фарби синтетичного походження (на обличчі), яка світиться яскраво-фіолетовим кольором.

Отже, в авторський живопис твору «Погрудний портрет дочки у білій сукні» не було пізніших втручань. Наявні лише пилові забруднення.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікροхімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилось під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язуючого в ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр.

Зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого. Також в ґрунті наявна незначна кількість залізоокисного пігменту.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, умбру палену, жовту та незначну кількість червоної вохри, глауконіт, краплак, незначну кількість берлінської лазурі та чорного мінерального пігменту.

«Портрет дочки у синій сукні» (РП 1327)

Образ чарівної поетичної жіночності художник створює у «Портреті дочки у синій сукні», створений очевидно в другій половині 1920-тих рр., а можливо і дещо пізніше. У портреті, витриманому у спокійній колористичній гамі, м'яким акцентом виділяється шляхетне обличчя дівчини, підкреслене вишуканим синім кольором сукні з вирізом, декорованою вишуканим рослинним вохристим орнаментом. Воно одухотворене й натхнене. Привертає увагу красивий овал, відкрите чоло, виразний погляд очей, звернених до глядача. Художник свідомо підносить образ над буденністю. Тут психологічна характеристика, властива традиційному реалістичному портретові, поступається поетизації образу героїні. Живопис відзначається елегантністю портретованої, вишуканістю її силуета, окресленого артистичною лінією, гнучкою і виразною.

При обстеженні виявлено свічення старої лакової плівки блакитно-фіолетового кольору на всій поверхні твору. Ліворуч, посередині світло-блакитним кольором світиться місце втрати фарбового шару до левкасу.

Отже, в авторський живопис твору «Портрет дочки у синій сукні» не було пізніших втручань. Наявні механічні пошкодження фарбового шару та левкасу.

Дослідження структури ґрунту проводилося з допомогою світлової мікроскопії і визначення його водостійкості. Мікрохімічні дослідження мінерального складу ґрунту проводилось під дією кислот, після чого було виконано якісні реакції для визначення катіонів. Для визначення зв'язуючого в ґрунті виконано характерні якісні реакції на групи речовин (білки, ліпіди, вуглеводи).

Світлова мікроскопія зразка поряд з аналізом на водостійкість показали, що ґрунт є малощільний і крихкий, з частково втраченим зв'язуючим. При більш тривалій експозиції з водою ґрунт незначно збільшується в об'ємі і при навантаженні може деформуватися. До складу ґрунту входить алебастр. Зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген. Слабо виражена реакція на білок підтверджує попередні результати і свідчить про часткову втрату білкового зв'язуючого. Також в ґрунті наявна незначна кількість залізоокисного пігменту.

Пігментний склад різних кольорових партій живопису досліджували з допомогою дії неорганічних кислот та лугів, а також якісних реакцій для визначення іонів. Для визначення деяких пігментів використовували також термічний аналіз та візуальне спостереження в ультрафіолетовому спектрі.

У оригінальному фарбовому шарі виявлено такі пігменти: свинцеве білило, цинкове білило, берлінську лазур, умбру палену, жовту та незначну кількість червоної вохри, глауконіт, краплак, незначну кількість та чорного мінерального пігменту.

Виявлено що до складу лакової плівки входить м'яка смола, найвірогідніше дамара. На поверхні лакової плівки наявна велика кількість впресованих поверхневих забруднень.

Таким чином, дослідження авторського фарбового шару групи полотен відомого українського художника Андроника Лазарчука із фондів Волинського краєзнавчого музею показало, що у своїй творчості майстер використовував набір пігментів, достатньо традиційний для малярства кінця XIX–початку XX ст. (свинцеве білило, цинкове білило, берлінську лазур, ультрамарин, умбра палена, жовта та червоної вохри, глауконіт, краплак, а також чорний мінеральний пігмент. Найбільш характерною колористичною рисою живопису А. Лазарчука, було широке використання ним пігменту краплаку, який яскравао висвічується чіткими локальними плямами, темних відтінків при освітленні фарбового шару в УФ-променях, що ми і можемо спостерігати на представлених роботах.

Технологічні характеристики ґрунтів (алебастр, зв'язуюче – білок тваринного походження, очевидно колаген) на полотнах художника також мають здебільшого традиційний характер для живопису кінця XIX–початку XX ст.

Отже в результаті цих комплексних техніко-технологічних та мистецтвознавчих досліджень

проведених фахівцями Львівської філії ННДРЦУ одержано своєрідний еталонний результат технічних та технологічних особливостей живопису А. Лазарчука, що може бути основою для подальшого вивчення та дослідження його творчості, а також цей матеріал може бути використаний при виконанні експертизи та атрибутування творів Андроника Лазарчука.

Автори статті висловлюють подяку за допомогу при написанні статті мистецтвознавцю Зоряні Лильо-Откович.

1. 145 років від дня народження Андроника Лазарчука (1870-1934) українського художника. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id

2. Андроник Лазарчук [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/c0f6b15e721cbc53/>

3. Андроник Лазарчук у культурно-мистецькому просторі Волині (до 145-річчя художника). [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/andronik_lazarchuk_u_kulturno_

4. Гренберг Ю.И. От фаюмского портрета до постимпрессионизма: История технологии станковой живописи: две тысячи лет эволюции. – М.: Изд. Дом «Искусство», 2004. – 268 с.

5. Левицька Тамара (Луцьк). Риси стилю модерн у творчості Андроника Лазарчука. // Волинський музей історія і сучасність. 1999, Луцьк.

6. Левицька Т. Найулюбленішою моделлю була... донька: А.Лазарчук / Т.Левицька // Віче. – 2010. – № 12. – С. 8.

7. Лазарчук Андроник Григорович. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%>

8. Никитин М.К., Мельникова Е.П. Химия в реставрации: Справ. изд. / Л.: Химия, 1990. – 304 с.

Богдан Колосок,
кандидат архітектури,
м. Київ

МІЙ ШЛЯХ ДО КРІСЛА ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ УТОПК

Громадською роботою я почав займатися в місті Луцьку, куди 1963 року мене направили на роботу в Волинську філію ДППРОМІСТ. Всебічні знання, які отримав в КІБІ, вигідно виділяли мене не лише серед молодих спеціалістів, але й серед досвідчених вузькопрофільних і відірваних від сучасних досягнень, якими жила столиця. Громадська діяльність спочатку обмежувалася лекціями на підприємствах на запрошення знайомих, потім за власною ініціативою в школах, проектних і виробничих колективах. В школах знайомив дітей з тим, як слід розуміти загальнозжиті в побуті терміни: місто, селище, село, пам'ятки архітектури тощо. В професійному середовищі в супроводі діапозитивів роз'яснював, що таке тектоніка, архітектурні стилі, засоби гармонізації будівель і т.п., знайомив з результатами відряджень, експедицій. До роботи в УТОПК став причетним вже наступного 1967 року після заснування (21 грудня 1966 р.) цієї добровільної громадської організації, коли був обраний керівником міської секції охорони пам'яток архітектури і членом Правління міського відділення Товариства. За активну діяльність і участь у конкурсі «Пам'ятки минулого – скарби народні» 1968 року був нагороджений грамотою Президії правління Волинської обласної організації Товариства пам'яток історії та культури і бюро Волинського обласного відділу Спілки журналістів УРСР.

Секція грала помітну на Волині роль. Це, зокрема, обумовлювалося тодішньою ідеологією войовничого атеїзму і наслідками її для сакральних пам'яток, що були найбільш масовими серед тих, які «охоронялися державою». Способів нищення цих пам'яток було багато, а от аргументованих виправдань боротьби з культурними цінностями в державних і партійних службовців, серед обов'язків яких була охорона пам'яток, як правило, не було. В разі безперспективності звернень на захист пам'яток до пам'яткоохоронних органів Волинської області доводилося шукати підтримки в Києві.

Помітне поглиблене розуміння проблем охорони пам'яток і завдань Товариства відбулося після прийняття Радою Міністрів УРСР постанови від 20 лютого 1967 року № 125 «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології та історії в Українській РСР», якою зобов'язувалося створити в низці міст України, в тому числі в Луцьку, історико-архітектурні заповідники. Постанова стимулювала обговорення проблем охорони пам'яток Луцька в

місцевій пресі, згуртувала громадськість на пошуки шляхів їх вирішення. Ця ж Постанова спонукала до зміни моєї спеціалізації з проектної на наукову діяльність і навіть зміну місця мого проживання.

Під час обговорення Постанови в філії ДІПРОМІСТ з керівником майстерні Л. П. Санжаровим і директором Р. Г. Метельницьким сформулювалася впевненість, що проекти історико-архітектурних заповідників доцільно виконувати з залученням місцевих архітекторів або навіть місцевими проектними організаціями за наявності в них фахівців, зацікавлених у вивченні та збереженні культурної спадщини. Директору ідея сподобалася і він взявся під час перебування в Києві домовитися з Держбудом УРСР про отримання відповідного замовлення на виконання проекту історико-архітектурного заповідника силами волинської філії. Замовлення невдовзі надійшло. Мене призначили головним архітектором проекту (ГАП), тобто автором, юридично відповідальним за виконання замовлення, за всі параметри проекту заповідника, як кількісні так і якісні. Співавторами стали директор Р. Г. Метельницький і завідувач майстерні Л. П. Санжаров, які обіцяли докласти якнайбільше зусиль для розробки. Р. Г. Метельницький створив сприятливі умови для збору необхідної інформації й ознайомлення з досвідом виконання подібних проектів. З літератури, частину якої довелося замовляти в міжбібліотечній службі, з'ясував, що методика досліджень і стандарти проектів заповідників спочатку були розроблені в країнах Західної Європи і східноєвропейського табору (ПНР, ЧСР), а потім їх освоїли в Прибалтиці. Під час відвідин останньої, в науково-дослідних інститутах Литви, Латвії, Естонії я отримав необхідні консультації найкращих спеціалістів. Заодно в цих республіках знайомився з архівами, що мали фонди з української тематики. Основний архівний матеріал був зібраний в безмежних фондах Ленінграда і Москви. Досвідом роботи над проектом Кам'янець-Подільського заповідника поділився зі мною Є. Є. Водзинський з КиївНДІП містобудування. По суті, проектуванням Луцького історико-архітектурного заповідника розпочалося з освоєння мною методики наукових досліджень і налагодження стосунків з науковцями, причетними до охорони культурної спадщини, зокрема з науковцями КиївНДІТАМ (філії московського Центрального науково-дослідного інституту теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури). Після ознайомлення в Київ НДІТАМ з моїми дослідженнями Луцька мені запропонували поступати в аспірантуру цього інституту, що я й здійснив в листопаді 1970 р., а після закінчення навчання в ній був прийнятий на роботу.

В пошуках вирішення проблем охорони пам'яток, переважно Луцька, в Києві я змушений був звертатися в організації, які були спроможні і зобов'язані такі проблеми вирішувати. В середині 70-х років мені стали активно пропонувати керівні посади в цих організаціях. Пропоновані посади були для багатьох престижними, а для мене ще й набагато краще оплачуваними. Проте мене адміністративна робота ніколи не спокушала. Відразу до неї отримав ще на Волині, спостерігаючи за роботою бюрократичного апарату. Берегло мене від тодішнього бюрократичного болота те, що в Луцьку на посаді ГАП і в КиївНДІТАМ, будучи керівником науково-дослідних тем, заступником директора з наукової роботи, не мусив виконувати чужі вказівки а керував не стільки колективами скільки матеріальним і науковим змістом нових творчих продуктів. Слід відзначити, що на посаді заступника директора з наукової роботи, куди мене заманували два роки, я несподівано відчув справжнє задоволення від роботи, абсолютну самодостатність. При вирішенні будь-якого питання не мав конкурентів, знаходив найкращі відповіді на задачі і завше почував себе недосяжним для інших співробітників в пошуках аргументів, був вище оточення.

Показовим є вчинок одного з співробітників інституту, який охарактеризував оцінку мого наукового потенціалу в 1970-х роках. В шухляду мого робочого столу він підклав анонімного, написаного каліграфічним почерком листа. Його автор звинувачував мене в тому, що я нібито бажаю зайняти посаду заступника директора з наукової роботи. Звинувачення було несподіване, і я, щоб зрозуміти мотиви автора, чим саме я міг зашкодити йому зайняти омріяне крісло, показував листа найбільш компетентним, на мою думку, в цій справі співробітникам. Але загадку розгадати не вдалося. Жалкую, що лист цей так само загадково з шухляди зник.

Пропоновані в Держбуді УРСР і Раді Міністрів УРСР посади були далекими від творчих. Кожного разу просили заповнювати анкети, в чому неможливо було відмовити. Мої пояснення, що мушу захищати дисертацію і взагалі маю наукові плани, не мали успіхів – вербувальники продовжували дзвонити мені на роботу і додому, призначаючи чергові зустрічі в високих кабінетах. Іноді анкети попадали в руки осіб, яких планували звільнити, а ті ці анкети приховували, що мене цілком влаштовувало. Корисно було знати, на які вчинки здатні мої нові, а часом і давні знайомі. Інтенсивна увага вищих партійних та державних установ до моєї персони, дзвінки на службовий телефон КиївНДІТАМ з часом стала турбувати ветеранів інституту, які завше були головними експертами в сфері культурної спадщини і в центрі уваги вищих органів влади.

Серед пропонуваних мені були посади Лариси Іванівни Граужіс – начальника відділу по охороні пам'яток архітектури і начальника технічного відділу Держбуду УРСР, начальника відділу по охороні пам'яток архітектури міста Києва, директора інституту Укрпроектреставрація, головного архітектора Рівненської області...

Плинність кадрів була достатньо високою. Навколо них велася характерна для бюрократичних систем закулісна гра. В травні 1976 року Л. І. Граужіс замінив Валерій Костянтинівич Лапшов, а в лютому 1980 року мені вже повторно пропонували замінити його. В червні на місце Лапшова призначили звільненого з Київпроекту Юрія Петровича Ліхого.

Особливо наполегливими були намагання переманити на роботу в УТОПК. Спокушали стати заступником П. Т. Тронька, зайняти посаду Олександра Леонтійовича Стешенка, який невдало замінив померлого Петрусенка. Тоді в списку кандидатів на заступника був також член політбюро, секретар ЦК КПУ Іван Дмитрович Назаренко. І. Д. Назаренко став заступником П. Т. Тронька при діючому заступнику О. Л. Стешенку. Серед інших підібраних за завданням П. Т. Тронька кандидатурвін вибрав саме мене. Це стало відомо в Товаристві, де не всі керівники почували себе в кріслах впевнено. Особливо нервував О. Л. Стешенко, який, сприймаючи мене як конкурента, не міг приховати своєї неприязні до мене. При моїй появі він повертався до мене спиною, не відповідав на привітання. До речі, деякі ветерани КиївНДІТІАМ, де директором був майстер інтриг незмінний 36 років голова Спілки архітекторів України Григорій Володимирович Головка, який звично підігрував недовіру між членами керівного складу інституту, після обрання мене в Правління УТОПК проявили відверті заздрощі.

Перебуваючи на III з'їзді Товариства 1976.11.24 утвердився в тому, що на посаду заступника голови Правління погоджуватися не варто. Обов'язки, якими мені довелося б займатися, були надто далекими від творчих наукових, а суто рутинно-бюрократичними.

Мої доповідні та статті, що стосувалися охорони пам'яток, проходили через Громадську інспекцію Товариства (очолював певний час Григорій Павлович Пінчук, подав заяву на звільнення в квітні 1978 р.), а потім, в разі їх важливості, з ними знайомився і приймав необхідні рішення заступник голови Правління Іван Дмитрович Назаренко. Пінчук іноді розповідав, що Назаренко знайомив з моїми текстами П. Т. Тронька. З моїм звітом про відрядження до міста Белгород-Дністровського Назаренко ознайомився сам і зразу ж наказав переслати його П. Т. Троньку. Мені тут же наполегливо запропонували переходити в Товариство. Необхідність мого переходу пояснювали тим, що Володимир Васильович Щербицький дуже став цікавитися Музеєм народної архітектури та побуту. На мою відмову і аргументи Назаренко 1977.02.15 висловив мені комплімент: «У Вас добра голова, а така якраз нам потрібна». Через тиждень запросив до себе для чергового обговорення умов мого переходу. Цього разу для вирішення проблеми зі Щербицьким я мусив би піти на посаду заступника директора з наукової роботи МНАП або керувати там методичною роботою. Як завше в таких випадках обіцялися «виняткові» пільги – квартира поруч з ВДНГ в новому будинку, «висока» заробітна плата, машина, свіже повітря (поруч із сховищем радіоактивних матеріалів). Я в свою чергу розповів, що мені пропонували значно вищі посади і вищу, ніж у МНАП, заробітні плати, але я не погоджувався і не маю наміру це робити. На підмогу Назаренко викликав Стешенка і вченого секретаря Ковалю. Усі хором хвалили мене і мали намір зразу оформити документально мою згоду... Ситуація для мене незручна. Моїй персоні приділяють стільки уваги, моя допомога потрібна В. В. Щербицькому, П. Т. Троньку, колишньому секретарю ЦК КПУ та керівним співробітникам Товариства, а я такий невдячний! В березні 1977 року своїм тілом з мудрою головою закрив амбразуру Володимир Олександрович Ленченко і дуже шкодував. При першій же нагоді він з МНАП звідти втік. Щоправда, той період в історії МНАП був не найкращим. Тодішній його директор Володимир Олександрович Сікорський пересварився з усім колективом, якого від цього «колотило». Намагання замінити одного Сікорського на іншого – Михайла Івановича Переяслава-Хмельницького – не вдалися. Через кілька днів за мене взявся особисто П. Т. Тронько за підмоги Президії, на яку він зобов'язав мене прийти. Я ж не прийшов, перед тим пояснивши чому не прийду.

1977.03.01 О. Л. Стешенко знайшов мене по телефону вдома і ув'язався в довгу розмову:

О. Л. С.: «Чому ж це ви обіцяли прийти в понеділок і не прийшли? Усі кажуть, що ви обіцяли і не прийшли. Ось і Коваль тут стоїть...».

К. Б. В.: «Нагадайте Ковалю про мій особистий дзвінок до нього і попередження, що не прийду. Я є лише член Правління, а не Президії. І я не обіцяв. В п'ятницю під час обговорення можливості мого переходу в Товариство я в котрий раз пояснив, що переходити не можу і пояснив причини мого рішення. В понеділок зранку те ж саме повторив по телефону Ковалю. Якщо ми так і далі будемо вести розмову, то ніколи ні про що не домовимося».

О. Л. С.: «Чому не хочете?».

К. Б. В.: «Я пригадую, Олександр Леонтійовичу, як ви при моїй появі в приміщеннях Товариства поверталися до мене спиною, щоб уникнути розмови зі мною».

О. Л. С.: «Тоді ми думали...».

К. Б. В.: «Це ваша справа. Ви пропонуєте мені зараз меншу ставку, ніж я мав до вступу в аспірантуру. Для мене ваша пропозиція – пониження в посаді. В мене, як вам відомо, добра робота і я не маю потреби її кидати заради вашої пропозиції».

О. Л. С.: «Що передати П.Т.Троньку?».

К. Б. В.: «Те, що я казав раніше».

О. Л. С.: «Що поки ви не захистили дисертацію, до тих пір не перейдете?».

К. Б. В.: «Це одна з умов».

О. Л. С.: «Але ж ми обіцяли вам допомогу з дисертацією. Зараз так важко захиститися: Газета «Правда»..., ВАК... А Тронько допоміг би». (Очевидна прихована погроза).

К. Б. В.: «Ви ж знаєте, що захист залежить лише від мене».

О. Л. С.: «Ви будете в такому разі захищатися ще рік!». (А це вже пряма неприхована погроза!).

Після, як мені вже здавалося, такого остаточного з'ясування моєї позиції мав надію, що надовго позбувся запрошень на заслуховування «заманливих» пропозицій закрити мною одну з наявних в Товаристві дірок. Однак вже через два місяці, коли я приніс звіт про відрядження, І. Д. Назаренко сповістив мене, що в мою відсутність в Києві П.Т.Тронько викликав мене, щоб запропонувати якусь посаду в Товаристві.

1977.06.27 я був запрошений на перше засідання Науково-методичної ради. На той час не було визначено, чи Рада підпорядковувалася МНАП, чи Правлінню Товариства. Головою ради призначили директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського Сергія Дмитровича Зубкова, з ним не погоджували її склад, і він не приховував свого здивування ситуацією, в якій опинився. Він очікував побачити в раді маститих знавців дерев'яної архітектури Петра Івановича Макушенка, Зою Василівну Мойсеєнко, а також діючого директора МНАП Володимира Олександровича Сікорського. Довго з цікавістю розглядав мене.

1977.09.26 І. Д. Назаренко в розмові з В. О. Ленченком повідомив йому про добру думку про мене, запропонувавши мені зайняти місце І. Д. Назаренка в Товаристві. Сприймаю таку пропозицію як схвалення моєї поведінки. Проте за такою пропозицією ще могло приховуватися й відчуття колишнім секретарем ЦК КПУ, членом Політичного бюро, бюро Президії ЦК КП(б)У тиску на його особу якимись впливовими силами. Перед кимось він, мабуть, провинився. Він, безумовно, був добре поінформованим про закулісні ігри його тодішнього оточення. Показовим є те, що він тричі подавав на конкурс у академіки Академії наук УРСР і не пройшов, а, наприклад, теж адміністратор – заступник голови Ради Міністрів П.Т.Тронько – пройшов з першої спроби. І став не лише академіком, а навіть її віце-президентом.

Біографії І. Д. Назаренка й П.Т.Тронька мають подібності. Обидва професійні комсомольські й компартійні діячі. Формально обидва були членами редколегій багатотомних фундаментальних праць, іноді одних і тих же. Тематика їх наукових праць теж подібна. Зрозуміло чому в останні роки в П.Т.Тронька з'явилася краєзнавча тематика, якої нема в І. Д. Назаренка. Серед заслуг П.Т.Тронька навіть «керівництво проектами створення і будівництва Палацу культури «Україна» у Києві!». Нічого подібного нема в І. Д. Назаренка. Відмінним є також те, що І. Д. Назаренко неодноразово переслідувався за відхилення від лінії комуністичної партії, а П.Т.Тронько при будь-якій владі залишався в пошані.

В кінці 1970-х серед науковців широкої популярності набули крилаті слова тодішнього Голови республіканського правління УТОПК П.Т.Тронька, що характеризували його як опікуна культурної спадщини України. Устами його співробітника доктора мистецтвознавства Володимира Івановича Тимофійенка, який тривалий час працював з ним поруч, в серпні 1981 року вони прозвучали так: «Тронько підтримує лише Звод пам'яток. Почув про підготовку томів «Історії української архітектури» – нащо вона, якщо буде Звод? Побачив рекламу багатотомної «Археології УРСР» – нащо вона, якщо буде Звод?...». В той час П.Т.Тронько керував підготовкою Зводу в відділі історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії Академії наук.

Жертвою такого обмеженого розуміння пам'яткоохоронних завдань республіканського діяча став відомий дослідник культурної спадщини Волині археолог Олександр Миколайович Цинкаловський. Він привіз з Польщі, де проживав, науковий підсумок свого відданого науці життя – рукопис енциклопедичного словника-довідника «Стара Волинь і Волинське Полісся» з надією видати його в Україні. В ньому різнобічно описувалося близько 5000 населених місць. Це мав бути довідник про політичне, економічне,

соціальне і культурне життя населених місць усієї Волині. Досі нічого подібного про Волинь не видавали. Можна уявити, яке ж було здивування дослідника, коли він почув, що в Україні вже є «Історія міст і сіл», тому нема потреби в публікації інших праць, в тому числі і його рукопису. Він вірив, що така праця є очікуваною в Україні, на благо народу якої він працював. Проте тоді П.Т.Тронько керував підготовкою і виданням 26-томної «Історії міст і сіл». І О. М. Цинкаловський в якості аргументу відмови у виданні почув крилату фразу, в якій був не «Звод», а «Історія міст і сіл»! О. М. Цинкаловського виручила далека Канада, якій культурна спадщина України була і залишається дорожчою, ніж нам. На жаль, довелося видати працю в скороченому варіанті – видавали її на пожертви вже літніх українців Канади.

Про прихильність І. Д. Назаренка до моїх послуг для вирішення питань охорони пам'яток в областях я помічав і раніше. Проте надійною ознакою цього була інформація від співробітників Товариства. Найчастіше про це мені доводилося чути від Марини Віталіївни Виноградової. Показовими були доручення Товариства їхати мені у відрядження після невдалих поїздок авторитетних науковців типу завзятого пропагандиста культурної спадщини Григорія Никоновича Логвина. Наприклад, в Івано-Франківськ та низку інших міст.

1979.03.27 відбулася конференція УТОПШ на честь 325-ї річниці Воз'єднання України з Росією. На конференції директор МНАП Іван Власович Ніколаєнко та співробітники Товариства не очікувано поздоровляли мене з посадою завідувача якимось відділом, створеним П.Т.Троньком при Інституті історії АН УРСР для підготовки «Зводу пам'яток історії та культури».

1980.11.04 в Товаристві склали наказ про призначення Б. В. Колоска головою Комісії з перевірки стану пам'яток історії та культури міста Києва для підготовки матеріалів директивним органам республіки. П.Т.Тронько хотів використати ці матеріали для «розгромної доповіді» в ЦК КПУ. Перед підписанням наказу наступного дня П. Т. Тронько вніс більш раціональну пропозицію і змінив Б. В. Колоска на досвідченого адміністратора І. Д. Назаренка. Б. Колосок став заступником голови комісії. До складу комісії увійшли також: голова громадської інспекції Іван Миколайович Коба, голова секції пам'яток архітектури Київської міської організації Товариства Сергій Костянтинівч Кілессо, начальник відділу пам'яток історії та архітектури Республіканського товариства Артур Францевич Миrowsький, заступник голови правління Київської міської організації Товариства Степан Дмитрович Бердник, ГАП Укрпроектреставрації Валентина Петрівна Шевченко. Для погодження позицій членів комісії щодо долі пам'яток вони на мікроавтобусі РАФ і Волзі об'їздили пам'ятки, що потребували захисту.

В серпні 1981 року в Луцьку на Президію готувалася доповідна «Наукові дослідження, виявлення, охорона та використання пам'яток архітектури в місті Луцьку». У відрядження мене супроводжувала голова волинського відділення Товариства Лідія Олексіївна Протас і співробітниця Товариства Марина Віталіївна Виноградова. Перед початком роботи над доповідною Л. О. Протас відверто висловила незадоволення моєю присутністю і дала оцінку моїм звітам в Товаристві: «За такі звіти треба розстріляти». Мабуть, тому не запросила перед тим мене, як Марину Віталіївну, до ресторану. Однак розповіла мені, що має великі можливості в сприянні друку книг, а також могла б підвезти мене в Володимир-Волинський, якби...

Під час відвідин головного архітектора Волинської області Ю. М. Сулівіна Л. О. Протас поскаржилася на мене, стверджуючи, що я написав на неї погані звіти в Товариство, а це є випадом проти Ю. М. Сулівіна. Головний архітектор зразу ж поінформував мене, що добре мені знайомий архітектор Р. Г. Метельницький видав в місцевій газеті «Радянська Волинь» не таку як треба статтю про Луцьк. Після цього в нього забрали єдине замовлення на проектування...

Коли ж я нагадав Ю. М. Сулівіну, що Луцьк єдине місто, яке не виконало постанову Ради Міністрів УРСР від 20 лютого 1967 року № 125 про створення заповідника, почув несподіване: «А я проти». Після довгої паузи він схаменувся і став обговорювати обставини, а Л. О. Протас навіть пообіцяла підготувати довідку, погодити з Ю. М. і доповісти в Києві на Президії Товариства. Вони не знали, що П.Т.Тронько встановив чергу на створення заповідників, в якій Луцьк був останнім.

1981.08.27 на Президії УТОПШ Л. О. Протас доповіла «Про стан охорони, використання і наукового дослідження пам'яток архітектури міста Луцька Волинської області». Почала по темі, а потім переключилася на критику моєї боротьби проти спорудження за ініціативою міського голови Івана Івановича Фуріва озера на заболоченій заплаві навколо розташованого на острові історичного ядра Луцька. Щоб запобігти загніванню води в штучному озері, на території 117 га треба було покласти систему труб з отворами і прокачувати через них повітря. В Києві спеціалісти підтримали мене і від грандіозного озера з трубами примусили міську владу відмовитися. Спроба землесосами створити на заплаві зону відпочинку з порівняно невеличким озером закінчилася невдало. Протас сказала, що вона не спеціаліст, але буде в

Луцьку доповідати, і мене за те, що я заварив питання про озеро поб'ють.

1981.12.21 викликав Василь Артемович Щербак (сидів в кабінеті завідувача сектору образотворчого мистецтва відділу культури ЦК КПУ Дмитра Григоровича Янка) і запропонував місце заступника голови УТОПШК. Головним моїм обов'язком мала бути опіка МНАП. Як і інші заманював квартирою, машиною, окремим кабінетом. При мені подзвонив І. Д. Назаренко, щоб з'ясувати, які будуть зміни у складі правління. Йому підтвердили, що мали замінити усе керівництво разом з П. Т. Троньком.

Під час осмислення висловлених мені пропозиції дійшов висновку, що прямих юридичних підстав на отримання квартири я не маю, а інших причин для зміни місця роботи не було. Довелося б ставати в чергу на квартиру в Товаристві, а це безперспективно. Коли перейду в Товариство, то про обіцянки забудуть. Згоди на перехід я так і не дав.

1981.12.28 мене знову викликав В. А. Щербак. Але прийняти мене на 12-ту годину, як призначив, не зміг і переніс зустріч на 14³⁰. Цього разу в кабінеті були: завідувачий відділом культури ЦК КПУ Борис Васильович Іваненко, Дмитро Григорович Янко, Володимир Степанович Дроб'язко, Марія Андріївна Орлик (В 1978 –1990-х роках була заступником голови Ради Міністрів УРСР). В. А. Щербак разом з Д. Г. Янком знову розхвалювали пропоновану мені посаду. Я вийшов з кабінету, щоб присутні в ньому могли обговорювати й інші питання. Після закінчення наради мене сповістили, що Марія Андріївна Орлик, яка має бути обраною на черговому з'їзді УТОПШК його головою, з наявних кандидатур на заступника голови обрала Б. В. Колоска. «Це те, що треба!» – сказала вона.

Тут же мені вручили письмове запрошення взяти участь у роботі IV з'їзду Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, що мав розпочати роботу 6 січня 1982 року. Дмитро Григорович Янко трохи розповів мені про себе. Після участі в підготовці «Історії українського мистецтва» його теж сватали Троньку. Янко хвалив М. А. Орлик: «З нею легко працювати, не обіцяє, а робить, не ганяє, послідовна на відміну від Тронька, в якого великі амбіції і який намагається примусити навіть ЦК працювати на себе. М. А. Орлик здатна робити справи, які не вдаються іншим».

5 січня в Київ НДПТІАМ подзвонив В. А. Щербак. Розмовляв він з директором В. П. Дахном. Турбувався про мою присутність на з'їзді і просив сприяння директора. Завтра зі мною знову мала бути розмова про мою згоду перейти з Київ НДПТІАМ в УТОПШК на посаду заступника голови.

Кожен з'їзд Товариства був важливою подією хоча б тому, що стосувався мільйонів його членів. Роль Товариства з часом змінювалася. Причини і наслідки цих змін є предметом наукових досліджень. Одним із джерел для досліджень є офіційне повідомлення про IV з'їзд, яке цитую нижче.

«ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО З'ЇЗД УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

6-7 січня 1982 року в Києві відбувся IV з'їзд Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

На з'їзді були присутні 603 делегати від 15 мільйонів 877 тисяч 800 членів Товариства. Серед них – робітники, колгоспники, діячі науки і культури, історики, археологи, мистецтвознавці, архітектори, працівники музеїв, вчителі, партійні та радянські працівники, представники громадських організацій і військових частин.

З'їзд відкрив голова Республіканського правління Товариства академік АН УРСР тов. **П. Т. Тронько**.

Делегати обрали почесну президію у складі Політбюро ЦК КПРС на чолі з товаришем **Л. І. БРЕЖНЄВИМ**.

З привітанням ЦК Компартії України IV з'їздові Українського товариства охорони пам'яток історії та культури виступив кандидат у члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України тов. **Я. П. Погребняк**.

Із звітною доповіддю Республіканського правління Товариства виступив тов. **П. Т. Тронько**.

Про роботу ревізійної комісії звітувала її голова доктор історичних наук тов. **К. І. Стецюк**. Потім почалося обговорення доповідей.

У дебатах виступили тт.: **С. А. Волотковський** – голова правління Дніпропетровської обласної організації; **Т. В. Главак** – секретар Київського міськкому Компартії України; **С. Д. Безклубенко** – міністр культури УРСР; **О. Ф. Федоров** – двічі Герой Радянського Союзу, голова комісії в справах колишніх партизанів при Президії Верховної Ради УРСР; **І. О. Тропін** – заступник голови Краснодонського міськвиконкому Ворошиловградської області, голова правління міської організації Товариства; **Г. К. Злобін** – голова Держбуду УРСР; **В. Т. Дементьєв** – генерал-полковник, член Військової Ради, начальник Політуправління Червонопрапорного Київського військового округу; **В. З. Бородай** – голова Спілки художників України; **Р. Ф. Соболева** – заступник голови Донецького облвиконкому, голова

правління обласної організації Товариства; **В. І. Горюнов** – голова бюро первинної організації Товариства Харківського тракторного заводу; **І. С. Алаєва** – заступник голови Львівського облвиконкому, голова правління обласної організації Товариства; **М. А. Лепікаш** – голова бюро первинної організації Товариства села Бубнівки Хмельницької області; **Б. І. Олійник** – поет, секретар Спілки письменників України; **В. С. Плохій** – секретар ЦК ЛКСМУ; **В. Д. Пронікова** – заступник голови Чернігівського облвиконкому, голова правління обласної організації Товариства; **Н. С. Борисюк** – заступник голови Житомирського облвиконкому, голова правління обласної організації Товариства; **М. В. Фоменко** – міністр освіти УРСР; **М. І. Сікорський** – директор Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника.

З доповіддю мандатної комісії на з'їзді виступив її голова, заступник голови правління Харківської обласної організації Товариства, Герой Соціалістичної Праці **І. О. Будянський**.

З привітанням з'їздові виступили представники товариств братніх республік тт.: **В. М. Іванов** (РРФСР), **С. В. Марцелов** (Білорусія), **І. М. Ціцішвілі** (Грузія), **Х. Я. Якубжанова** (Узбекистан), **І. В. Батран** (Латвія), **М. Н. Наджафов** (Азербайджан), **В. М. Арутюнян** (Вірменія), **В. С. Бежан** (Молдавія), **А. Т. Алімшанов** (Казахстан), **К. І. Рачкаускас** (Литва), **К. К. Кондучалова** (Киргизія), **К. К. Кадиоров** (Таджикистан), **О. К. Отамурадова** (Туркменія), **Л. А. Ястержембський** (м. Москва), **Л. П. Тихонов** (м. Ленінград).

Група делегатів за дорученням з'їзду поклала квіти до пам'ятника В. І. Леніну, монумента на честь Великої Жовтневої соціалістичної революції та до могили Невідомого солдата.

З'їзд Товариства вітали юні слідопити – учні Київської середньої школи №195.

На звітну доповідь правління з'їзд прийняв постанову, а також затвердив зміни і доповнення до Статуту Товариства. Делегати обрали керівні органи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури – правління і ревізійну комісію.

З великим піднесенням делегати прийняли вітальні листи ЦК КПРС, Генеральному секретарю ЦК КПРС, Голові Президії Верховної Ради СРСР товаришеві Л. І. Брежнєву, а також ЦК Компартії України.

У роботі з'їзду взяли участь кандидат у члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України тов. **Я. П. Погребняк**, заступник Голови Президії Верховної Ради УРСР тов. **В. С. Шевченко**, заступник Голови Ради Міністрів УРСР тов. **М. А. Орлик**, завідувачий відділом культури ЦК Компартії України тов. **Б. В. Іваненко**, керівники ряду міністерств і відомств, творчих спілок республіки, гості з Москви, Ленінграда, братніх республік країни.

* * *

7 січня 1982 року відбувся організаційний пленум правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Головою Республіканського правління обрано академіка АН УРСР П. Т. Тронька. Першим заступником голови правління обрано М. І. Кашку, заступниками С. Д. Бердника, Б. В. Колоска, С. Д. Зубкова, В. А. Козлова, вченим секретарем – В. В. Лісневського, Головою ревізійної комісії Товариства обрано В. Н. Ачкасову».

Звітна доповідь П.Т.Тронька була заслухана першого дня роботи з'їзду. Вона була як завше довгою, але й критичною, як ніколи. Ось як коментувала доповідь газета «Радянська Україна»:

«У доповіді голови республіканського правління товариства академіка АН УРСР П.Т.Тронька і виступах відзначаюся, що Комуністична партія виявляє постійну турботу про розвиток соціалістичної культури, збереження історико-культурної спадщини народу, дальший розвиток ідей ленінського плану монументальної пропаганди. Цією турботою пройнятий кожний рядок привітання Центрального Комітету Компартії України IV з'їздові Українського товариства охорони пам'яток історії і культури... На Україні, говорили інші промовці, нині налічується понад 70 тисяч пам'яток історії і культури. Тільки за роки минулої п'ятирічки встановлено десятки монументів, що увічнили образ В. І. Леніна, видатні події в житті країни. Серед визначних споруд, створених з участю організацій товариства, – Монумент у столиці України на честь Великої Жовтневої соціалістичної революції...»

На з'їзді з'ясувалося, що П.Т.Тронько мобілізував усіх своїх знайомих в Україні і за її межами, щоб залишитися головою Товариства. Під тиском ззовні довелося відмовитися від обрання М. А. Орлик і залишити Петра Тимофійовича. Він ще й наполягав на внесення коректив в підготовлений список кандидатів на заміну керівного складу Правління. Можливо тому, я в перший день роботи з'їзду ще не був обраний делегатом.

7 січня 1982 року інструктори ЦК КПУ та референт РМ з питань образотворчого мистецтва, спорту і охорони пам'яток Іван Михайлович Кравець просили мене триматись в полі їх зору. Дмитро Григорович Янко і Володимир Степанович Дроб'язко попросили мене сидіти поруч з ними. Делегати схвалили, а

з'їзд проголосував за склад правління та ревізійної комісії, зачитаний кандидатом у члени Політбюро, секретарем ЦК КПУ Яковом Петровичем Погребняком. Відбулась моя розмова з В. С. Дроб'язком. Я йому сказав, що Тронько веде себе так ніби залишається головою. Тоді він пояснив, що ЦК в останній момент вирішило розтягнути в часі передачу влади, щоб не загострювати ситуацію, про що ще вчора було оголошено представникам областей. П.Т.Тронько обіцяв через рік подати заяву на звільнення (Проте цього не сталося, і він залишився головою Товариства до 1989 року). Потім члени правління та ревізійної комісії прослухали нищівну критику П.Т.Тронька, проголошену Я. П. Погребняком, після якої він все ж запропонував залишити П.Т.Тронька головою Товариства. Коли під час оголошення списку назвали моє прізвище, М. А. Орлик повернулася і жестама привітала мене, що підтверджувало її чуйність і відкритість.

Зразу ж після завершення офіційної частини з'їзду на сцені залу Будинку офіцерів секретар ЦК Компартії України Я. П. Погребняк привітав обраних до керівництва Товариства і потискуючи кожному з них руку сказав по кілька добрих напутніх шаблонних слів. Мене тоді вразила реакція на почуте М. І. Кашки і С. Д. Бердника. Після жвавого благоговійного обговорення кожного слова вони дійшли висновку, що отримали накази, які треба дослівно запам'ятати і безумовно виконати.

До з'їзду про кількість майбутніх заступників та їх прізвища знало лише обмежене коло осіб. Про розподіл обов'язків між заступниками, звичайно, не було відомо. Можна було очікувати, що П.Т.Тронько передасть повноваження оперативного керівництва першому заступнику. Конкретні формулювання моїх обов'язків зі мною не обговорювалися. Мова йшла лише про те, що вони мають бути пов'язані з науковою діяльністю і моєю професійною спеціалізацією. Те, що я побачив на офіційному папері було досить несподіваним. Заробітна плата моєї нової посади була нижчою, ніж в НДІПІАМ, а обов'язки виходили за межі «керівництва науковою роботою». Наприклад, я мав керувати Республіканським виробничим експериментальним об'єднанням, яке з застосуванням передових технологій налагодило виробництво сувенірів з різних матеріалів. Хоча його діяльність виходила за межі моєї компетенції, мене ця ділянка обов'язків не засмутила. Була надія на достатню компетенцію співробітників виробничого відділу, який був в моєму розпорядженні. П.Т.Тронько пообіцяв підняти заробітну плату і підписав відповідного листа в Москву, текст якого подаю нижче:

«Государственный комитет
Совета
Министров СССР по труду и социальным
вопросам.

На IV съезде Украинского общества охраны памятников истории и культуры, проходившем в г. Киеве 6-7 января 1982 г., был избран новый состав руководства Республиканского правления Общества, в частности, заместителем председателя избран кандидат архитектуры тов. Колосок Богдан Витальевич. На него возложены обязанности руководить «научной работой, работой Республиканского производственного экспериментального объединения, Специальной научно-реставрационной производственной мастерской, строительством и работой Музея народной архитектуры и быта УССР, отделами памятников истории и архитектуры и производственным».

Учитывая, что тов. Колосок Б. В. имеет ученую степень, а его должностной оклад определен в размере 210 рублей в месяц как для заместителей председателя, не имеющих ученой степени (постановление Госкомтруда СССР и Секретариата ВЦСПС от 23.12.1977 года №439/24, табл. 23, приложение 1), Президиум Республиканского правления Общества просит приравнять должностной оклад тов. Колоска Б. В. к должностным окладам соответствующих категорий работников в научно-исследовательских учреждениях.

На предприятия Общества распространено Положение о государственном социалистическом производственном предприятии в части оплаты труда.

Председатель Республиканского правления Общества
П.Т.Тронько»

1982. 01.10 На першій же нараді заступників Микола Іванович Кашка в присутності П.Т.Тронька намагався показати, хто серед заступників буде старшим. Машина виявилась одна на всіх, і він зразу ж оголосив, що керувати її використанням буде М. І. Кашка. Тронько запевнив, що він домовився про додаткове виділення однієї машини йому, другої мені з Бердником, а третьої вченому секретарю Лісневському. Тронько також не хотів віддати мені телефон, який спадково мав перейти до мене від І. Д. Назаренка, на посаду якого мене обрали. Тронько заявив, що хоче зробити собі окремий кабінет і там йому буде потрібен телефон І. Д. Назаренка. Було дуже несхоже на те, що через рік, як в нього вимагали в ЦК, він подасть заяву на звільнення. Запас можливостей самооборони і нападу в нього був невичерпним.

Згідно з розподілом обов'язків між заступниками голови я все ж успадкував кабінет І. Д. Назаренка з телефоном «десятькою» і автомобілем «Волга» з сиреною. П. Т. Тронько врешті відмовився від облаштування особистого кабінету в Товаристві і разом з тим від телефону І. Д. Назаренка. Йому вистачило тих кабінетів в Президії Академії наук та Інституті історії, і тих машин і телефонів, які вже мав. Та й сидіння в кабінеті Товариства було не таким вже й для нього привабливим. Можливо, згадувалася обіцянка покинути його через рік. А от Кашка на правах вищого за посадою частенько користався наданим в моє розпорядження автомобілем, щоб у неробочий час і вихідні погуляти з братками за межами Києва і записати кілометраж та витрачений бензин, якого Кашці ніколи не вистачало, на мене. Як колишній керівний апаратник Києво-Святошинського райкому і Київського обкому Компартії України він виховав в собі зверхність над усім іншим людом. Любив, наприклад, порушувати правила дорожнього руху. Коли ж його затримували, не заспокоювався до тих пір, поки з допомогою побратимів не карав чесного дорожнього автоінспектора. Щоб не напружуватися дзвінками до побратимів і проханнями, він брав машину Назаренка і дуже тішився ефектом використання сирени та мигалки.

На закінчення теми про шлях до крісла поділюся враженнями від вербувальників з Держбуду, Ради Міністрів, ЦК КПУ, завдяки яким я проти свого бажання опинився в цьому кріслі. На відміну від Кашки, про якого я ніколи не чув доброго слова, і який належав до головного державного інституту – КПУ, до якого належало більшість вербувальників – про них в мене залишилося добре враження. Досі згадки про більшість з них викликають лише позитивні емоції. Вони були добре освіченими, тактовними і завжди бездоганно виконували свою роботу.

Зараз стало модно огульно ототожнювати колишню Компартію України – державний інститут керування масами – з його мільйонами членів. Не слід при цьому забувати, що в держави, як інструменту примусу, і в кожній підлеглій їй особі завжди різні завдання, в більшості випадків протилежні. Держава відбирає в свій апарат для управління кращих, найбільш здібних особистостей, примушуючи їх жити за її законами. Відносна гармонія між державою і особою може і повинна досягатися пошуком компромісів. Слід також визнати, що успіх у створенні нової держави залежить від того, наскільки вдасться замінити стару жорстоку репресивну систему управління новою демократичною і наскільки вдасться наситити її новими молодими кадрами. Це не означає, що їх батьки і діди підлягають тотальному осудженню.

А якщо про саме крісло, то перебування в ньому було для мене повчальним.

Любов Коць,

*начальник відділу інформації та використання документів
Національного архівного фонду України Державного архіву Волинської області,
м. Луцьк*

ПОДІЇ 1947 РОКУ В ІСТОРІЇ КАМІНЬ-КАШИРЩИНИ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

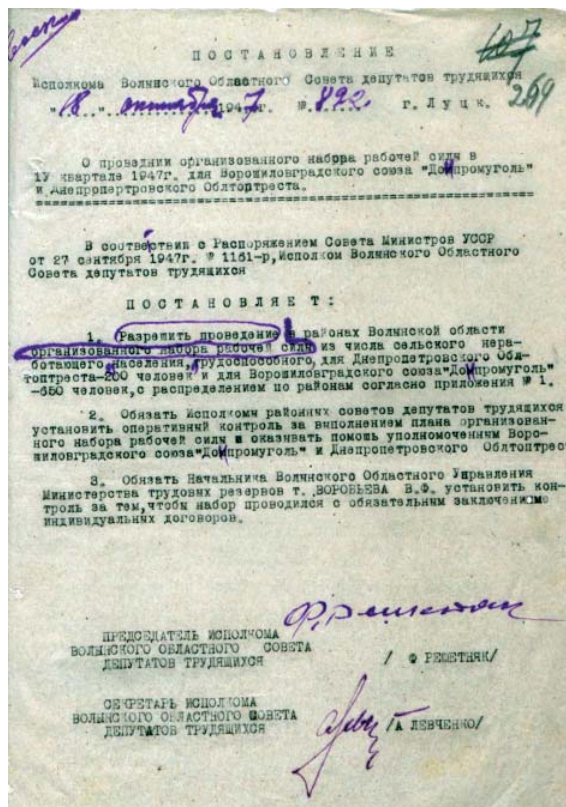
Державний архів Волинської області входить до складу архівної системи України, зберігає у своїх сховищах документи Національного архівного фонду, які мають наукову, культурну та історичну цінність.

Багато сторінок історії України є ще не відкритими, багато тем ще не висвітлених. Та і події, які мали місце в історії нашого краю, мають неоднозначне сприйняття у суспільстві.

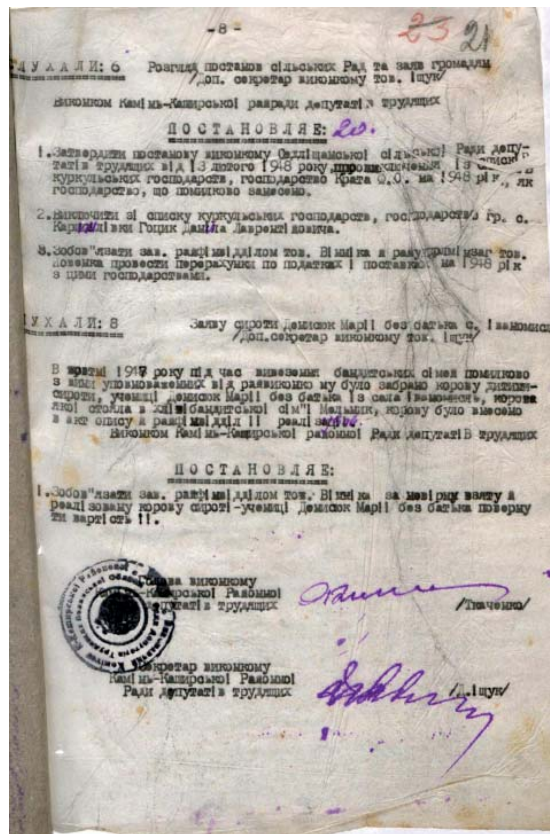
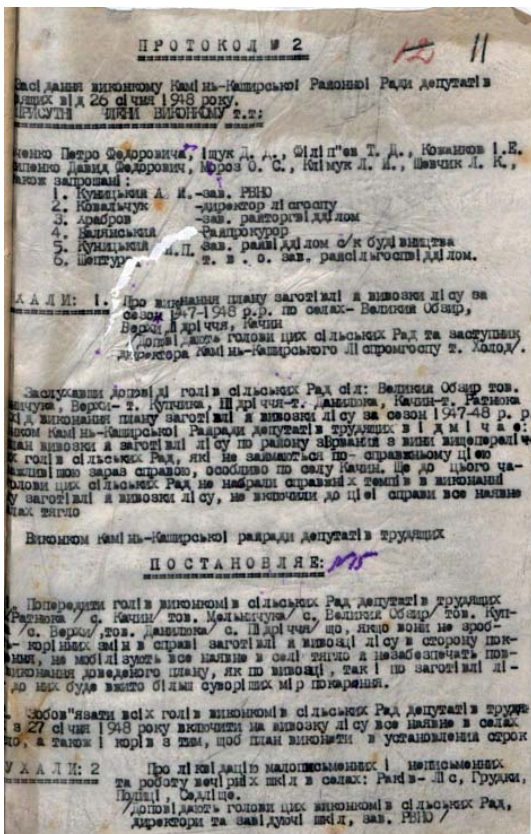
Волинь після II Світової війни. Важкі роки відбудови розорених сіл, протистояння влади і УПА, відновлення роботи органів місцевого самоврядування, створення колгоспів у перші повоєнні роки. А в епіцентрі цих подій – прості люди, які мешкали з діда-прадіда на своїй землі, вели власне господарство, росли дітей.

1947 рік. Розпорядженням Ради Міністрів УРСР від 27 вересня 1947 року №1161-р, відповідно до розпорядження Ради Міністрів Союзу РСР від 16 вересня 1947 року № 13350-р, дозволено Міністерству місцевої паливної промисловості УРСР та Укоопромраді провести у 4 кварталі 1947 року для кам'яновугільних шахт організований набір 5000 робітників з числа сільського населення, з розподілом по областях. Волинська область мала організувати набір 200 робітників для Дніпропетровського обласного паливного тресту (Дніпропетровський облпаливтрест) та 650 робітників для Ворошиловградської спілки «Донпромвугілля». [2, 123, 124]

Постановою виконавчого комітету Волинської обласної Ради депутатів трудящих від 18 жовтня 1947 року № 892 дозволено проводити організований набір робочої сили в районах Волинської області

Постанова Виконавчого комітету Волинської обласної Ради депутатів трудящих від 18 вересня 1947 року № 892 «О проведенні організованого набору робочої сили в ІУ кварталі 1947 г. для Ворошиловградського союзу «Донпромуголь» і Днепропетровського Облтоптреста» (Держархів Волинської області, Р-6, Виконавчий комітет Волинської обласної Ради, 1940-1941, 1944-1995, оп.5, стр.48, арк.269).

Протокол засідання виконавчого комітету Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих від 26 січня 1948 року № 2, п. 8. (Держархів Волинської області, Р-608, Виконавчий комітет Камінь-Каширської районної Ради, 1944-1998, оп.1, стр.9, арк.11, 21).

Р Е Ш Е Н И Е

Исполкома Волинского областного Совета депутатов трудящихся
г.Луцк №1242 от 25 октября 1951 г.

О переселении колхоза "Красный Партизан" села Канишуковка Кам.Каширского района в Днепропетровскую область, Могдалиновский район.

Рассмотрев материалы представленные переселенческим отделом при исполкоме Волинского областного Совета депутатов трудящихся о добровольном переселении колхоза "Красный Партизан" села Канишуковка Камень-Каширского района в Днепропетровскую область Могдалиновский район, Исполком Волинского областного Совета депутатов трудящихся -

Р Е Ш А Е Т :

1. Утвердить колхоз "Красный-Партизан" села Канишуковка Камень-Каширского района на переселение в Могдалиновский район, Днепропетровской области в количестве - 160 семейств, - 684 человек.
2. Обязать переселенческий отдел при исполкоме областного Совета депутатов трудящихся /г.Луцк/ обеспечить выдачу переселенцам, переселенческих билетов и предусмотренного законом единовременного пособия.
3. Обязать исполком Камень-Каширского райсовета депутатов трудящихся тов.ЯШЕНКО:
 - а/ организовать подвозку имущества, так колхоза так и колхозников и станции погрузки с тем, чтобы в ближайшее время полностью обеспечить отpravку переселенцев, их личного и колхозного имущества;
 - б/ выдать с фонда района для колхоза "Красный Партизан" необходимое количество лесоматериала;

- 2 -

в/ обеспечить передачу смежным колхозом землю и принадлежщее переселяющемуся колхозу имущество, которое не может быть перевезено вместе с колхозом, с возмещением последнему стоимости неиспользованных затрат на эти земли и стоимость переданного имущества /стоимость оценок возмещается по страховым оценкам/.

4. Обязать переселенческий отдел при исполкоме областного Совета депутатов трудящихся /г.Луцк/ принять меры к обеспечению переселяющегося колхоза необходимым количеством заготов, организовав практическую помощь в отpravке последнего.

Председатель Исполкома
Волинского областного Совета
депутатов трудящихся **А. МИЗЖИК**

Секретарь Исполкома
Волинского областного Совета
депутатов трудящихся **А. ЛЕВЧЕНКО**

Рішення виконавчого комітету Волинської обласної Ради депутатів трудящих від 25 жовтня 1951 року №1242 «О переселении колхоза «Красный партизан» с. Конишуковка Кам.Каширского району в Днепропетровскую область, Могдалиновский район» (Держархів Волинської області, Р-6, Виконавчий комітет Волинської обласної Ради, 1940-1941, 1944-1995, оп.9, спр.65, арк.85-86).

Р І Ш Е Н Н Я

Виконкому Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих
№. 390 від 30 жовтня 1951 року

Про мобілізацію автогужтранспорту колгоспників для перевезення майна колгоспу "Червоний партизан" і майна колгоспників цього колгоспу.

В як "язку з тим, що колгосп "Червоний партизан" Конишуківської сільської Ради і колгоспники цього колгоспу з великим бажанням переселилися в Дніпропетровську область і з метою забезпечення перевезення нового майна на станції погрузки, Виконком Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих-

Р І Ш А Є :

1. Мобілізувати автогужтранспорт колгоспників району з розподілом по колгоспах згідно додатку № 1.
2. Завезти голови колгоспів направили встановлену кількість підвід і автомашин 31 жовтня 1951 року в с.Конишуківку для проведення робіт по перевезенні майна.
3. Контроль за виконанням цього рішення покласти на заступника голови Виконкому районної Ради депутатів трудящих тов.Тітенко.

Голова Виконкому
Камінь-Каширської районної
Ради депутатів трудящих **П.ЯШЕНКО/**

Секретарь Виконкому
Камінь-Каширської районної
Ради депутатів трудящих **С.ЗЕМЕНІН/**

Додаток № 1
до рішення Виконкому №. 390
від 30 жовтня 1951 року

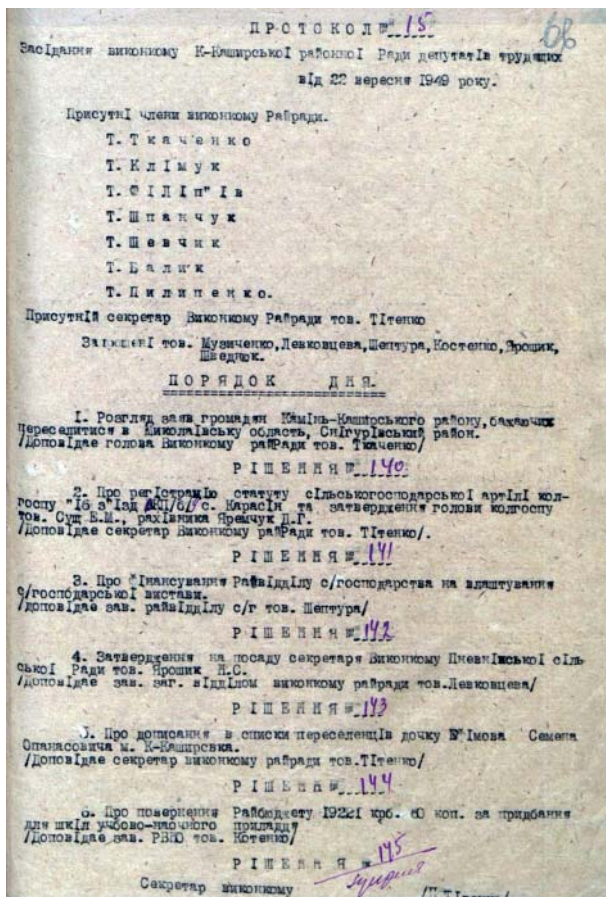
П Л А Н

Облікації автогужтранспорту колгоспників для перевезення майна колгоспу "Червоний партизан" і майна колгоспників цього колгоспу.

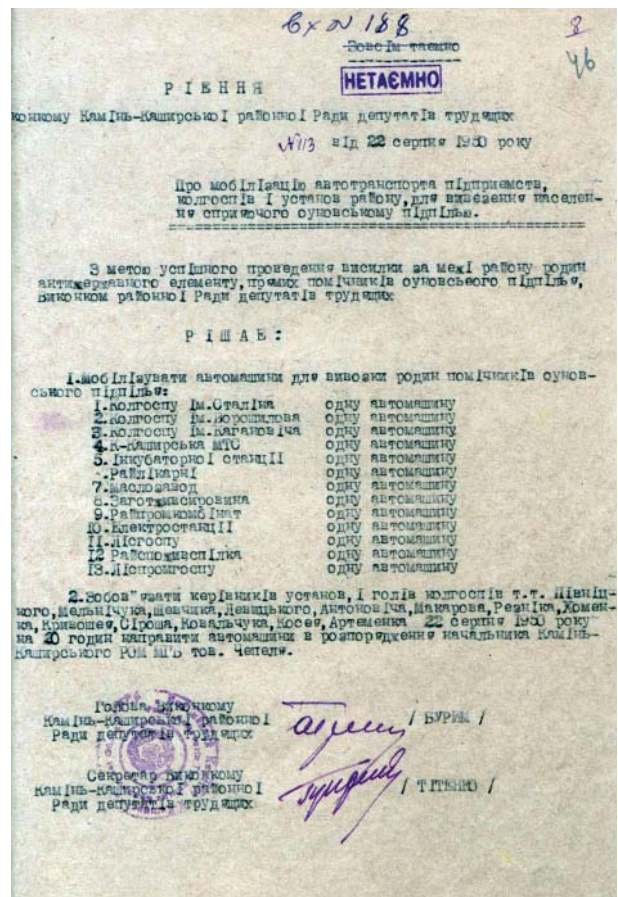
Назва колгоспів	Кількість підвід		Кількість автомашин	
	підвід	автомашин	підвід	автомашин
Мастюкова	5	-	-	-
Шлях до Соціалізму	5	-	-	-
Колуніст	5	-	-	-
Ю р.воз.України	5	-	-	-
Каташовича	10	1	-	-
17 вересня	5	-	-	-
Ім.Дзюнова	5	-	-	-
Перемога	5	-	-	-
Леніна	5	-	-	-
Ленінське шем"я	5	-	-	-
Н-шлях	5	-	-	-
Сталіна	8	1	-	-
Червоний прапор	6	-	-	-
Шлях до комунізму	5	-	-	-
Горького	5	-	-	-
Пролетар	5	-	-	-
Харьковської революції	5	1	-	-
Калініна	5	-	-	-
Ворошилова	5	1	-	-
Під прапором Леніна	5	-	-	-
Червона зірка	5	-	-	-
Ім.Чапаєва	5	-	-	-
Заповіт Ільіча	5	1	-	-
4-та п"ятиріччя	-	1	-	-
Червоний партизан	33	1	-	-
Всього:	151	7	-	-

Секретарь Виконкому
Камінь-Каширської районної
Ради депутатів трудящих **С.ЗЕМЕНІН/**

Рішення виконавчого комітету Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих від 30 жовтня 1951 року № 390 «Про мобілізацію автогужтранспорту колгоспників для перевезення майна колгоспу «Червоний партизан» і майна колгоспників цього колгоспу» (Держархів Волинської області, Р-608, Виконавчий комітет Камінь-Каширської районної Ради, 1944-1998, оп.1, спр.24, арк.29,30).

Протокол засідання виконкому Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих від 22 вересня 1949 року № 15 (Держархів Волинської області, Р-608, Виконавчий комітет Камінь-Каширської районної Ради, 1944-1998, оп.1, спр.13, арк.66).

Рішення виконавчого комітету Камінь-Каширської районної Ради депутатів трудящих від 22 серпня 1950 року № 113 «Про мобілізацію автотранспорту підприємств, колгоспів і установ району, для вивезення населення сприяючого оунівському підпіллю» (Держархів Волинської області, Р-608, Виконавчий комітет Камінь-Каширської районної Ради, 1944-1998, оп.3, спр.8, арк.46).

з числа сільського непрацюючого працездатного населення для Дніпропетровського облпалитресту і для Ворошиловградської Ради «Донпромвугілля». Зобов'язано виконками районних рад здійснювати оперативний контроль за виконанням плану по оргнабору, надавати допомогу уповноваженим Ворошиловградської Ради «Донпромвугілля» і Дніпропетровського облпалитресту. Також зобов'язано начальника Волинського обласного управління Міністерства трудових резервів Вороб'йова В.Ф. встановити контроль за тим, щоб набір проводився з обов'язковим укладанням індивідуальних договорів. [1, 269]

Організовані набори продовжувалися і у наступні роки. Так, у документах виконавчого комітету Камінь-Каширської районної ради є ряд рішень про розгляд заяв громадян Камінь-Каширського району, бажаючих переселитися. Серед них і рішення №140 від 28 вересня 1949 року (протокол № 15) у якому зазначено 27 господарств, які висловили бажання переселитися в Снігурівський район Миколаївської області. Серед них сім господарств з м. Камінь-Каширськ, чотири господарства з села Личини, три господарства з села Залісся, по два господарства з сіл Карасин, Лука, Нуйно, Тоболи, по одному господарству з сіл Брониця, Волиця, Клітицьк, Осівці, Сошично. [6, 66-73]

У документах Волинського облвиконкому є рішення № 1242 від 25 жовтня 1951 року щодо переселення колгоспу «Червоний партизан» с.Конишуківка Камінь-Каширського району (160 сімей 684 осіб) у Магдалинівський район Дніпропетровської області. [3, 85,86]

Для організації переселення виконавчим комітетом Камінь-Каширської районної ради 30 жовтня

1951 року прийнято рішення №390 щодо мобілізації автогужового транспорту колгоспів. Зобов'язано голів колгоспів направити встановлену кількість підвід і автомашин 31 жовтня 1951 року в с.Конищукуівку для проведення робіт по перевозці майна. [5,29,30]

Паралельно з цим подіями, проходило виселення за межі району родин «антитерористичного елементу» про що свідчить рішення Камінь-Каширського райвиконкому. У протоколі засідань райвиконкому №2 від 26 січня 1948 року є відомості про розгляд питання щодо заяви сироти Денисюк Марії (без батька) с. Іваномисль. Події, про які йдеться у заяві, відбувалися у жовтні 1947 року під час вивезення «бандитських сімей». Помилково, з вини уповноважених від райвиконкому, було забрано корову дитини-сироти, учениці Денисюк Марії. Корова стояла у хліві сім'ї Мельник, корову було внесено в акт опису у райфінвідділі і реалізовано. [4, 11,21].

У рішенні райвиконкому від 22 серпня 1950 року № 113 зазначено, що «з метою успішного проведення висилки за межі району родин антидержавного елементу, прямих помічників оунівського підпілля» проводиться мобілізація «автомашин для вивозки родин помічників оунівського підпілля». Згідно з цим рішенням, на 20.00 22 серпня 1950 року 13 машин мали поступити у розпорядження начальника Камінь-Каширського РОМ МГБ т.Чепеля. [7,46]

У документах архіву виявлені також відомості щодо переселення у 1940 році жителів сіл Стобихівка і Стобихва Камінь-Каширського району в Ізмаїлівську область. Переселення проводилося «державним коштом». Але у 1941-1948 роках жителі виселених сіл самовільно поверталися назад, на свою багьківщину. [7,39]

Наразі подаємо найбільш цікаві документи, які розповідають про нелегкий період у житті наших краян та про складний і суперечливий період в історії України.

1. *Державний архів Волинської області (далі –Держархів Волинської області) - Р-6, Виконавчий комітет Волинської обласної ради, оп. 5, спр.48.*

2. *Там само, спр.27.*

3. *Там само, оп.9, спр.65,*

4. *Держархів Волинської області – Р-608, Виконавчий комітет Камінь-Каширської районної ради, оп.1, спр.9.*

5. *Там само, спр.24.*

6. *Там само, спр.13.*

7. *Там само, оп.3, спр.8.*

Тамара Левицька,

*провідний науковий співробітник Художнього музею в Луцьку,
відділу Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ ФОНДУ МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ХХ СТОЛІТТЯ. ТВОРИ КОСТЯНТИНА ЛОМИКІНА (1924 – 1993) У ЗБІРЦІ МУЗЕЮ. КАТАЛОГ

У драматичний для художнього відділу Волинського краєзнавчого музею період перебування в непристосованому приміщенні, що по вулиці Шопена, 20 А, його науковцями на чолі із завідувачем Черенюком Миколою Івановичем було організовано за сприяння Дирекції художніх виставок України масштабну (120 живописних і графічних творів) посмертну виставку видатного одеського митця, народного художника УРСР Ломикіна Костянтина Матвійовича (1924 – 1993). Виставка діяла чотири місяці: з третього жовтня 1984 року до п'ятого лютого 1985 року. Вона наочно продемонструвала багатогранний талант Ломикіна як одного із провідних майстрів українського образотворчого мистецтва другої половини ХХ століття. Щедрий доробок митця включав у себе пейзажі, натюрморти, жанрові композиції, історичні полотна. Особливо багато було картин з оголеною натурою, де художнику щастило поетично показати красу жінки і, здавалось би, викликати у глядача щирі естетичні почуття. Та якраз «українські ню» найбільше роздратували компартійних чиновників, у протистоянні з якими тоді в боротьбі за порятунок музейного скарбу потерпав завідувач Черенюк М.І.. І хоча уміння писати оголену натуру вважається однією з дуже важливих складових, яка свідчить про високу майстерність митця, все ж на догоду чиновникам майже всі картини в жанрі ню довелося «прибрати» з експозиції. По закінченні

роботи виставки 6 картин, закуплених у нащадків автора Дирекцією художніх виставок УРСР, за Наказом Міністерства культури УРСР було передано до Волинського краєзнавчого музею.

Серед творів Костянтина Ломикіна в колекції музею – пейзажі, натюрморти, картини з «Балетної сюїти». Виконані вони переважно на початку 1980-х років у техніці олії і пастелі. Художник постійно працював над образами балерин знаменитого Одеського театру опери і балету. Він показував вроду і граційність танцівниць, пластичне багатство їхніх рухів, жестів, поз. У луцькому зібранні – композиція «Балерина відпочиває» (1981; картон, пастель; інв.№Ж-364). У вишуканій світлій гамі блакитних і рожевих тонів пастелі непорушно завмерла юна балерина. Вона зображена під час короткого перепочинку самозаглибленою і роздумуючою над своїми проблемами.

Ломикін також багато працював над натюрмортами. Об'єктом зображення у них стають не тільки багатобарвні квіти, а й різні речі з побутового оточення людини, якими вона користується щодня. Їх він пластично вводить у композицію. Такими є його твори – «Натюрморт з грушами» (1982; картон, пастель; інв.№Ж-361), «Натюрморт зі склянкою» (1980-ті; полотно, олія; інв.№Ж-360). Написані вони легко, природно, без особливих зусиль. У них митець виступає тонким майстром колориту.

Гостру спостережливість, зворушливу поетичність демонструє живописець у пейзажах. Активно працюючи на природі, він вивчає стан природи в різні пори року і дня, успішно розв'язує складні пленерні завдання. В колекції музею – три зимові краєвиди пензля Костянтина Ломикіна. Їм притаманне піднесено – емоційне, романтичне сприйняття природи. Скороминущими почуттями, схвильованістю навіяне полотно «Сніг іде» (1983; картон, олія; інв.№Ж-362). У тому ж 1983 році він написав пейзаж «Зимової ночі» (картон, олія; інв.№Ж-365). Тут художник дарує глядачам казкове відчуття чародійства природи, загострене розуміння її краси в засніжену морозну ніч.

Костянтин Ломикін – майстер європейського рівня. Народжений у старовинному місті Глухові – свого часу гетьманській столиці, сформований як митець в Одесі (закінчив Одеське художнє училище), Костянтин Ломикін посів гідне місце в когорті класиків українського мистецтва ХХ століття. Його твори систематично експонуються у Художньому музеї Луцька на персональних і збірних виставках малярства України другої половини ХХ століття.

Каталог творів Ломикіна Костянтина Матвійовича (1924 – 1993)

Олійний живопис:

1. Сніг іде. 1983. Картон, олія; 50 x 70 см; інв.№Ж-362.
2. Зимової ночі. 1983. Картон, олія; 50 x 80 см; інв.№Ж-365.
3. Зимовий день. 1980-ті. Полотно, олія; 60 x 75 см; інв.№Ж-363.
4. Натюрморт зі склянкою. 1980-ті. Полотно, олія; 60,5 x 47 см; інв.№Ж-360.

Пастель:

1. Балерина відпочиває. 1981. Картон, пастель; 66,5 x 53 см; інв.№Ж-364.
2. Натюрморт з грушами. 1982. Картон, пастель; 65 x 50 см; інв.№Ж-361.

Сергій Лис,
*провідний науковий співробітник відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

ВОЛИНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ: ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ ПОДІЙ, НАСЛІДКИ

Українська революція 1917–1921 років – одна з найважливіших сторінок історії новітньої доби. Хоча й не було досягнуто її головної мети – здобуття незалежності України, та саме вона спричинила всенародне національно-культурне відродження. Від 1917 року боротьба українського народу за визволення не припинялася аж до здобуття незалежності України у 1991 році.

Безпосередньою передумовою революції стала Перша світова війна. Напередодні неї, у 1914 році, на території сучасної Волинської області існували Луцький, Володимир-Волинський і Ковельський повіти, які адміністративно входили до Волинської губернії Російської імперії з центром у Житомирі.

Для кращого уявлення меж губернії, зазначу, що вона охоплювала більшу частину теренів сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської та північ Тернопільської і Хмельницької областей. Що ж до історичної Великої Волині (Волинської губернії разом із Забужжям і північним Поліссям), то її територія у 1914 році складала 122,286 км², а населення становило 6,600,000 млн.: українці – 4,440,400 млн. (67,27%), євреї – 978,160 тис. (14,82%), поляки – 581,340 тис. (8,81%), усі інші – 600,100 тис. (9,10%) [28, 61].

У Першій світовій війні Російська та Австро-Угорська імперії входили до ворогуючих таборів: Галичина, Закарпаття і Буковина були в складі Австро-Угорщини, а решта українських земель належали Росії. Тобто, українці змушені були воювати у протиборчих арміях. У 1915–1918 роках лінія фронту, змінюючись, пролягала по території Волині. Наприкінці 1915 року австрійська армія зайняла терени Володимир-Волинського, Ковельського і Луцького повітів. Австрійці створили нову адміністративну одиницю – Волинський округ з центром у Володимирі-Волинському [8, 424], де у 1915–1917 роках комендантом міста [3, 63] був галицький освітній і громадський діяч Гнат Мартинець [6, 1478].

У лавах австрійської армії воював утворений на основі добровольців український національний підрозділ – легіон Українських Січових Стрільців. У Волинській окрузі було створено три комісаріати УСС: Володимир-Волинський очолив Микола Саєвич, Ковельський – Дмитро Вітовський, Луцький – Михайло Гаврилко [9, 118-119]. Стрільці також займалися просвітництвом. За Російської імперії українські школи були заборонені. І саме стараннями січових стрільців уже до серпня 1916 року у Волинській окрузі було відкрито 29 шкіл з викладанням українською мовою [11, 29].

Найкоротшою виявилася доля Луцької української школи, відкритої 17 травня* 1916 року [9, 121] /**примітка: всі дати в тексті уніфіковано подані за новим стилем/*. Внаслідок контрнаступу російської армії, 20 червня 1916 року місто, а невдовзі практично і весь Луцький повіт, австрійці втратили. Росіяни ж, звісно, українську школу закрили. Володимир-Волинський і більша частина Ковельського повітів залишалися під контролем австрійських і німецьких військ до 1918 року [8, 423]. Тому Володимир-Волинська народна школа імені Т.Г. Шевченка, яку січові стрільці відкрили 20 травня 1916 року [9, 121], проіснувала до 1920 року, коли її закрила нова польська влада [8, 426].

Наприкінці лютого 1917 року у столиці Російської імперії Петрограді розпочалися виступи проти монархічного режиму імператора Миколи II. Важливу роль у цьому відіграв і запасний батальйон Волинського гвардійського полку, який підтримав петроградських мітингарів [14, 68]. 15 березня 1917 року імператор зрікся престолу. Влада перейшла до демократичного Тимчасового уряду. У Києві 17 березня постала Українська Центральна Рада, яка проголосила автономію України [29, 37]. Очолив її Михайло Грушевський, уродженець Холма (Хелма) – історичного центру волинського Забужжя [2, 221]. Того ж 17 березня 1917 року в Луцьку про детронізацію Миколи II публічно оголосив командувач Особливої російської армії [8, 432]. Відбуваються велелюдні мітинги. Під тиском громадськості, 5 травня Луцька міська управа замість представника старого режиму підполковника В. Малявчика [3, 95] затвердила міським головою шанованого у місті єврейського фінансиста Абрама Варковицького [22, 274]. І якщо міські громадські організації, а також управа і дума (виконавчий і представницький органи самоврядування) підтримували київську владу, то солдати-фронтовики російської армії – переважно петроградську [14, 70].

7 листопада 1917 року в Петрограді стався державний переворот. Владу захопили ліві радикали – більшовики на чолі з Володимиром Леніним. Вони проголосили радянську владу, як вираження «диктатури пролетаріату». У Луцьку ж більшовики створили військовий ревком, який підтримала дислокована поблизу Рожища російська прифронтова 126-та дивізія [20, 92]. Під тиском лівих сил безпартійний А.С. Варковицький змушений був подати у відставку з посади міського голови Луцька [22, 275]. Його наступником став С.Р. Спектарев. Але й у цій ситуації Луцька міська дума в своїй резолюції від 12 листопада все одно рішуче засудила «захоплення влади» більшовиками у Петрограді [12, 72]. 20 листопада Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, поки що – в конфедерації з демократичною частиною Росії [29, 398]. На честь цієї події над будинком Луцької міської думи, з ініціативи головуючого у ній Н.І. Пінеса, було піднято жовто-блакитний український прапор, а також проведено урочисте богослужіння у Свято-Троїцькому соборі [12, 72].

26 листопада більшовики захопили найважливіші комунікації в Луцьку та проголосили про перехід влади до рук ревкому. Категорично «проти захоплення влади й порушення прав міського самоврядування фракцією соціал-демократів більшовиків» 28 листопада виступила Луцька міська дума, яка постановила направити міського голову за підтримкою до Києва [12, 73]. 30 грудня 1917 року російські фронтовики проголосили у Луцьку радянську владу. Однак Українська рада Луцького гарнізону і Луцька міська дума продовжували підтримувати Центральну Раду, яка 22-24 січня 1918 року проголосила повну незалежність

УНР [8, 435].

Кілька волинян, зокрема, Матвій Данилюк [13, 55] і Остап Гаврилюк [7] із Луцького повіту, брали участь у першому бою воїнів-добровольців незалежної УНР проти червоногвардійців Радянської Росії під Крутами на Чернігівщині 29 січня 1918 року. В лютому 1918 року січові стрільці та галицький Союз Визволення України за допомогою німців і австрійців починають створювати у Волинській окрузі нові добровольчі військові формації [9, 144]. Туди зголосилися переважно українці, які перед тим воювали в лавах армії Російської імперії. Поблизу Ковеля і Голоб постали дві козацько-стрілецькі Сині (Синьожупанні) дивізії, а поблизу Володимира-Волинського – козацько-стрілецька Сіра (Сірожупанна) дивізія, які незабаром влилися в Армію УНР [8, 441].

У зв'язку із захопленням російськими червоногвардійцями Києва, тимчасовими столицями УНР певний час були міста Волинської губернії Житомир (8–14 лютого і 26 лютого – 9 березня), Сарни (14–21 лютого) та Коростень (21–26 лютого) [1, 261-263]. Саме у період свого перебування на Волині уряд УНР прийняв низку важливих державних законів [8, 440]: про перехід на Григоріанський календар, про затвердження гербом тризуба, про грошову одиницю, про реєстрацію громадянства, про публічне запровадження української мови тощо [1, 261-263]. 9 лютого 1918 року в Бересті (Бресті), історично – північно-волинському місту, Центральна Рада підписала мирний договір з Німеччиною та Австро-Угорщиною, які пообіцяли надати УНР військово-політичну допомогу [30, 137]. Завдяки цьому 20 лютого в Луцьку припинилося двовладдя: німецько-австрійські війська ввійшли в місто і заарештували членів більшовицького ревкому [4, 116]. Цікаво, що у цей же день із Сарн до Маневич приїжджав (вочевидь, для перемовин з німцями) уряд УНР [1, 261].

2 березня Армія УНР при підтримці своїх нових союзників звільнила Київ, у який 9 березня повернулася Центральна Рада [1, 262-263]. 6 березня 1918 року, ще перебуваючи у Житомирі, в рамках проголошеної політики децентралізації Михайло Грушевський провів адміністративно-територіальну реформу. Було ліквідовано губернії і створено менші за розмірами землі [30, 181-182]. Володимир-Волинський, Луцький, Ковельський і північно-західна частина Дубенського повітів увійшли до землі Волинь з центром у Луцьку [16, 431].

29 квітня 1918 року у Києві відбувся переворот. Праві сили розігнали соціалістичну Центральну Раду і проголосили Гетьманом Української Держави Павла Скоропадського [24, 154]. Одним з головних ідеологів українського монархізму був волинянин, уродженець села Затурці, В'ячеслав Липинський, якого призначили послом Української Держави в Австро-Угорщині [17, 11]. За Гетьманату ліквідували поділ на землі і повернули губернії, в тому числі і Волинську з центром у Житомирі [16, 431]. При цьому до Волинської губернії додали ще й південні терени Мінської губернії, де переважало українське населення, і на які, за згодою Німеччини, поширювалася влада Києва. Але 7 червня 1918 року на території цієї північно-волинської землі Гетьманат створив окреме Поліське губерніальне староство [28, 55] (нині цей регіон перебуває у складі Гомельської і Брестської областей Республіки Білорусь). Що ж до волинського Забужжя (Холмщини і Підляшшя), то попри офіційне визнання його приналежним до України, а не Польщі, Німеччина й Австро-Угорщина так і не дали Києву взяти його під свій контроль [28, 51].

У Володимир-Волинському, Луцькому і Ковельському повітах у цей час продовжувалося українське культурне відродження. 17 вересня 1918 року у Луцьку відкрилася «Просвіта», першим головою якої став Г.І. Дерев'яно [8, 458-459]. Постають нові українські школи, яких навесні 1919 року на Західній Волині функціонувало вже 443 [11, 172]. Повторно така школа відкрилася й у Луцьку [8, 456]. Розбудовували за Гетьманату й армію. Зокрема, було розпочато формування Волинського корпусу в складі двох дивізій. Перша піша Волинська дивізія складалася з Луцького, Волинського (Володимир-Волинського), Брест-Литовського (Берестейського) і Холмського полків [4, 134-135]. Безпосередньо на території Луцька формувалася III Волинська кордонна бригада [4, 137]. Окрім нових військових підрозділів Гетьманат створив і Державну варту, яка здійснювала поліцейські функції. У Волинській губернії три міста – Житомир, Рівне і Луцьк – мали своїх начальників міських відділів української Державної варту [3, 194-195]. Однак за Гетьманату владу на теренах Волинської губернії також здійснювала і німецько-австрійська військова адміністрація [8, 450].

1918 року в Луцьку, за міського голови С.Р. Спектарева, випустили бони вартістю 1 і 3 карбованці [21, 66]. Ходили вони, вочевидь, і за нового (від 17 вересня 1918 року) голови – Є.А. Ясинського. У лютому 1919 року новим очільником Луцької міської управи став Г.І. Дерев'яно, за якого на початку березня 1919 року вийшли в обіг тимчасові грошові знаки вартістю 2, 6, 10 і 20 гривень [22, 273]. Зумовлене це було нестабільністю загальнодержавної грошової системи України. До речі, саме на луцьких банкнотах 1919 року, а не на сучасних, дизайн 2001 року 200-гривенних купюр, вперше з'явилося зображення

Луцького замку [10, 12]. Свої бони у ці роки випустили й інші міста історичної Великої Волині: Житомир, Рівне, Кременець, Ковель тощо [21, 68]. У вересні 1918 року також вийшли регіональні любомльські марки номіналом у 5, 10, 20, 25, 50 чи то українських шагів, чи то австрійських гелерів (в яких саме грошових розмірних знаках – не вказано) [28, 87].

Після поразки у Першій світовій війні наприкінці 1918 року німецько-австрійські війська покинули територію України. 14 грудня 1918 року Павло Скоропадський зрікся влади [8, 453]. Київ зайняли повстанські загони відродженої Армії УНР на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Новим керівним органом стала Директорія на чолі з Володимиром Винниченком. У залишений німцями Луцьк Дієва Армія УНР вступила 22 грудня 1918 року. З нагоди переходу влади до Директорії Луцька дума влаштувала урочисте засідання, а збори гласних ухвалили резолюцію: «Вітати Директорію УНР й побажати їй дальшої успішної роботи щодо зміцнення свободи та порядку на землі українській» [12, 74]. За Директорії де-юре відновили поділ УНР на землі, але де-факто, в умовах оборонної війни проти Росії і Польщі, нові органи влади у них не було сформовано. 19 жовтня 1919 року, після розпаду Австро-Угорщини, галичани проголосили у Львові Західноукраїнську Народну Республіку [1, 314-316]. А вже 22 січня 1919 року УНР і ЗУНР підписали Акт Злуки [5, 441].

На зламі 1918–1919 років Володимир-Волинський бойовий загін Дієвої Армії УНР захищав своє місто від підрозділів Війська Польського. Місто неодноразово переходило з рук у руки, але в середині січня його захопили поляки [23, 15]. 21 січня 1919 року в ході наступу Дієва Армія УНР визволила від поляків Володимир-Володимир-Волинський і Турійськ [4, 159]. Таким чином, наступного дня майже вся Волинська земля святкувала Акт Злуки (Соборності). Потому Володимир-Волинський і Ковельський повіти знову займає то одна, то друга армія. 26 березня Військо Польське розбило Ковельську групу Дієвої Армії УНР та розпочало наступ. Сіра дивізія, передислокована з Житомирщини, де вона воювала проти російської Червоної Армії, не дала полякам захопити Луцьк. Але Володимир-Волинський і Ковель українська влада остаточно втратила [4, 160].

Далі на півтори місяці українсько-польський Холмський (Волинський) фронт стабілізувався. Загальною обороною Волині від поляків керував уродженець волинського Кременця в.о. Наказного Отамана Дієвої Армії УНР Олександр Осецький [5, 160]. За тогочасним свідченням, у квітні з усього Луцького повіту «багато селян записалося доброохотно до сірожупанників» [4, 149]. У результаті Сіру (Сірожупанну) дивізію в Луцьку перетворили на корпус під командуванням волинянина, генерал-хорунжого Іллі Мартинюка [26, 270]. До міста навесні 1919 року перевели й Головну шкільну управу, яка керувала процесом військової освіти в УНР, а також чотири військові юнацькі школи (три київські й одну чугуївську) [8, 468]. Десь, імовірно, у цей же період часу в Луцьку відбулися і таємні переговори між Симоном Петлюрою і начальником Польської держави Йозефом Пілсудським. Їм так і не вдалося домовитися про мир [8, 474].

Після втрати Києва, який знову захопили російські більшовики, тимчасовою столицею УНР було Рівне (26 березня – 5 травня 1919 року), а окремі державні наради відбувалися також у Здолбунові [1, 298-300]. 29 квітня 1919 року волинський отаман, командувач Північної (Поліської) групи військ УНР Володимир Оскілко при підтримці частини військових спробував здійснити переворот [8, 466]. У Рівному він проголосив себе «Командиром збройних сил України». Але вже наступного дня корпус Січових стрільців на чолі з полковником Євгеном Коновальцем та загони петлюрівської польової варті придушили заколот. Однак ці події призвели до дезорганізації дисципліни в українській армії [8, 467]. На східному фронті розпочався наступ Червоної Армії, через що 5 травня Симон Петлюра з урядом виїхали з Рівного до волинського містечка Радзивилова (нині – Радивилів). Тут 9 травня його проголосили головою Директорії УНР, хоча фактично він керував нею ще з 11 лютого, після еміграції за кордон Володимира Винниченка [8, 467].

16 травня 1919 року Військо Польське розпочало наступ по всій лінії західного фронту, розбило сірожупанників і захопило Луцьк [4, 161]. Через цю «Луцьку катастрофу» [8, 468], 18 травня уряд УНР покинув Радивилів та переїхав на терени Галичини [3, 246]. 7 червня 1919 року поляки створили Управління волинських повітів із центром у Ковелі, якому підпорядковувалися Володимирський, Ковельський та Луцький повіти. 9 вересня 1919 року утворено Волинський округ, адміністративні впливи якого поширюються, окрім Володимирського, Ковельського та Луцького, ще й на Дубенський, Рівненський, Кременецький, Острозький, Заславський та Звягельський повіти. Адміністративним центром округу спочатку визначили Ковель, а з 24 листопада – Луцьк [18, 33].

Наприкінці 1919 року Любар (28 листопада – 1 грудня) і Нова Чорторія (2–6 грудня) на південній Житомирщині стали останніми волинськими тимчасовими столицями УНР. 6 грудня Симон Петлюра

виїхав спочатку до волинського містечка Полонного [3, 254] (нині – райцентр на півночі Хмельницької області), а вже звідти – на переговори до Варшави. Тим часом, того ж дня основна частина Дієвої Армії УНР із Нової Чорторії вирушила в Перший Зимовий похід проти російських окупаційних військ у Центральній Україні [1, 307-308]. 7 грудня Військо Польське поблизу Нової Чорторії несподіваним наскоком захопило в полон січових стрільців, які були в ар'єргарді української армії. Їх перевели до Луцького табору для інтернованих воїнів Дієвої Армії УНР, командиром якого став полковник Євген Коновалець. Коли в середовищі українських військовополонених спалахнула епідемія тифу, саме він домігся від польської влади облаштування для них шпиталю на території Луцької тюрми біля замку. Подібний табір для інтернованих воїнів Дієвої Армії УНР поляки у 1919 році створили і в Рівному [8, 482].

Перед загрозою тотальної перемоги російської Червоної Армії 21 березня 1920 року Польща і УНР уклали Варшавський договір про військово-політичну співпрацю [8, 483]. Більшу частину українських військовополонених, зокрема і тих, які перебували у Луцькому і Рівненському таборах, поляки відпустили. 7 травня польсько-українські війська повністю зайняли Київ [8, 486]. Однак успіхи Війська Польського і Дієвої Армії УНР на антибільшовицькому фронті були нетривалими. 7 червня Червона Армія захопила Житомир, потім зайняла залишений (аби не потрапити в оточення) польсько-українськими військами Київ і продовжила своє просування на території Волині. 3 серпня 1920 року червоноармійці під командуванням Семена Будьонного захопили Луцьк, а 10 серпня оволоділи всім Волинським округом [20, 163]. Розпочався більшовицький терор. Радянська влада відновила Волинську губернію, а у її центрі, в Житомирі, створили концтабір [19, 9], який проіснував до початку 1922 року [19, 11].

Однак в ході Варшавської битви Війську Польському вдалося розбити частини російської Червоної Армії під керівництвом командарма Михайла Тухачевського. 16 серпня поляки розпочали контрнаступ, в результаті якого росіяни змушені були відступити від польської столиці [20, 171]. Однак цього могло й не статися, якби під Замостем частини Дієвої Армії УНР на чолі з полковником Марком Безручком не зупинили будьоннівців, які йшли на допомогу червоноармійцям під Варшавою [8, 488]. 13 вересня 1920 року Військо Польське знову зайняло Володимир-Волинський, а потім Луцьк, Рівне і весь Волинський округ [15, 238]. Дієва Армія УНР, в складі якої була і II Волинська стрілецька дивізія, розвивала наступ теренами Галичини й Поділля [1, 311].

Несподівано для українців 12 жовтня 1920 року Польща і Радянська Росія підписали договір про перемир'я [11, 25]. Без підтримки поляків Дієва Армія УНР 21 листопада втратила останню контрольовану нею територію на Поділлі та відступила за річку Збруч на окуповану поляками Західну Україну. Тут «союзники» роззброїли українських військових та відправили більшість із них у табори для інтернованих [4, 177]. 18 березня 1921 року Польща і Росія підписали Ризький мирний договір, поділивши між собою землі України. Західна Україна остаточно відійшла до Польщі. 1 березня 1921 року було утворено Волинське воєводство (приблизно територія сучасних Волинської, Рівненської і північ Тернопільської областей) з центром у Луцьку [11, 25].

У 1921 році частина військовиків Дієвої Армії УНР згуртувалася, аби спробувати визволити Україну від окупантів. 17 жовтня Головний Отаман Симон Петлюра підписав наказ про початок військового походу. Командувачем Другого Зимового походу (Листопадового рейду) він призначив начальника українського Партизансько-повстанського штабу генерал-хорунжого Юрія Тютюнника [3, 270]. У ході наступу з теренів Західної України на схід найчисельніша Волинська група повстанців 7 листопада зайняла Коростень [4, 184]. Однак до Києва вона не дійшла. 17 листопада 1921 року в бою під селом Малі Міньки на Житомирщині Волинська група була розбита Червоною Армією. Частина українських бійців потрапила у полон. 21 листопада 1921 року, після відмови перейти на службу до радянської влади, 359 повстанців було розстріляно під Базаром [8, 494]. Ця битва формально вважається останньою в Українській революції.

Однак, ще й 1922 року в радянській Волинській губернії (приблизно терени сучасних Житомирської і півночі Хмельницької областей) з російською більшовицькою владою боролася Волинська Повстанська Армія на чолі з колишнім учасником Листопадового рейду Панасом Петриком [25, 41]. У Волинському воєводстві в цей же час проти польської влади діяв партизанський загін Івана Куця [20, 186], який, вочевидь, був колишнім стрільцем Дієвої Армії УНР [27, 321]. Загалом на Західній Україні у 1922 році відбулося 873 антипольські виступи [11, 57].

Варто зазначити, що саме колишні державні діячі УНР були провідниками української громади у Волинському воєводстві в 1921–1939 роках. У Луцьку, зокрема, за II Речі Посполитої, жили член Центральної Ради Григорій Степура, міністр шляхів уряду УНР Сергій Тимошенко, міністр рільництва

УНР Олександр Ковалевський, головний капелан Дієвої Армії УНР у чині генерал-хорунжого Павло Пашевський, генерал-хорунжий і один з командирів гайдамаків Дієвої Армії УНР Олекса Алмазов та багато інших діячів Української революції.

У 1941–1943 роках на Волині діяла партизанська військова формація УПА—«Поліська Січ» отамана Тараса Бульби-Боровця, яка декларувала відновлення влади еміграційного уряду УНР, та яку допомагали створити саме офіцери колишньої Дієвої Армії УНР. До 1946 року на горіщі Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору переховували частину урядового архіву УНР [15, 238]. Останній же Президент УНР в екзилі (еміграції) Микола Плав'юк 24 серпня 1992 року офіційно передав усі державні регалії уродженцю Рівненщини, першому Президенту України Леоніду Кравчуку.

1. Верстюк В., Дзюба М., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник / В. Верстюк та ін. – Київ: Наукова думка, 1995. – 688 с.

2. Грушевський М. Автобіографія, 1926 р. / М. Грушевський // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / упор. А. Демиденко. – Київ: «Веселка», 1992. – С. 220–240.

3. Дем'янюк О. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках: монографія / О. Дем'янюк. – Луцьк: «Твердиня», 2011. – 320 с.

4. Дем'янюк О., Пасюк І. Воєнна історія Волині: Т.3: 1914–1923 / О. Дем'янюк, І. Пасюк. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. – 280 с.

5. Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки: Документи і матеріали. Т.2 / упор. В. Верстюк. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 744 с.

6. Енциклопедія українознавства. Т.4 / гол. ред. В. Кубійович. – Львів: книжкова фабрика «Атлас», 1994. – 1600 с.

7. Жарчинська О. За бій під Крутами волинянин через 26 літ опинився у тюрмі / О. Жарчинська // Вісник+К. – Луцьк, 2007. – 26 січня. – №4 (564).

8. Киричук М. Волинь – земля українська / М. Киричук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. – 508 с.

9. Коваль Р. Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею: історичний нарис / Р. Коваль. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 472 с.

10. Кравець А., Лис С. Грошові одиниці періоду Української революції / А.Кравець, С. Лис. – Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2012. – 44 с.

11. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1931 рр.: національно-культурне та релігійне життя / Ю. Крамар. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 404 с.

12. Крамар Ю. Суспільно-політичні процеси на території Західної Волині в період Української революції 1917–1921 рр. / Ю. Крамар // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Т.5. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 71–76.

13. Криштальський А. Національно-визвольний рух опору на Горохівщині: Історико-краєзнавче дослідження / А. Криштальський. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – 72 с.

14. Лис С. 17 березня: 100 років від дня створення Української Центральної Ради (1917) / С. Лис // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік / ред.-упор. Є. Ковальчук, А. Понагайба. – Луцьк: Терези, 2016. – С. 68–72.

15. Лис С. Про братське поховання та пам'ятник полеглим під час радянсько-польської війни 1920 року у місті Луцьку / С. Лис // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина в історії України та Волині: матеріали ХІІ всеукраїнської іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник. – Луцьк, 2012. – С. 237–239.

16. Лис С. Про визначення дійсної дати створення Волинської області як адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня / С. Лис // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії: Науковий збірник. Випуск 53 / упор. А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – С. 430–432.

17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / ред. Я. Пеленський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – 471 с.

18. Малеончук Г. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька у міжвоєнний період (1919–1939 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Г. Малеончук. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – На правах рукопису. – 250 с.

19. Моранець В. Все для народу: концтабори 1919–1922 років / В. Моранець // Пам'ятки України: історія та культура. – Київ, 2017. – січень. – №1 (233). – С. 6–11.

20. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939) / Р. Оксенюк. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с.

21. Пасюк І. Грошовий обіг на Волині / І. Пасюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. – 140 с.

22. Пушкар Н. Луцька грошова емісія 1919 року / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцьк в історії Волині та України: матеріали XXXV міжнародної іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник. – Луцьк, 2010. – С. 273–277.

23. Річинський А. Бої за Володимир-Волинський / А. Річинський // Літопис Червоної Калини. – Львів:

видавництво «Червона Калина», 1930. – Липень-серпень. – Ч. VII–VIII. – С. 14–16.

24. Скоропадський П. Спогади / П. Скоропадський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – 495 с.

25. Тинченко Я. Нескорена Волинь / Я. Тинченко // Український тиждень. – Київ, 2013. – 2-8 серпня. – №31 (299). – С. 40–43.

26. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга I / Я. Тинченко. – Київ: Темпора, 2007. – 536 с.

27. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга II / Я. Тинченко. – Київ: Темпора, 2011. – 424 с.

28. Трембіцький В. Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року / В. Трембіцький. – Вінніпег – Нью Йорк: Інститут дослідів Волині, 1993. – 110 с.

29. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.1 / упор. В. Верстюк. – Київ: Наукова Думка, 1996. – 591 с.

30. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.2 / упор. В. Верстюк. – Київ: Наукова Думка, 1997. – 424 с.

Додаток

Пам'ятні події та місця в м. Луцьку та Волинській області,
пов'язані із Українською революцією 1917-1921 років

Основним місцем, де на території сучасної Волинської області в роки Української революції 1917–1921 рр. відбувалися українські державотворчі процеси було місто Луцьк. На відміну від значної території сучасної області, які українська влада практично не контролювала (через німецько-австрійські війська у 1917–1918 рр. та польську окупацію від 1919 р.) Луцьк від моменту проголошення УНР у листопаді 1917 р. та до зайняття міста у травні 1919 р. Військом Польським залишалося під владою української адміністрації.

На території міста Луцька наступні об'єкти можуть бути включені до Всеукраїнської туристичної програми «Шляхами Української революції»:

1. Пам'ятник М.С. Грушевському (просп. Перемоги, 2) – уродженцю міста Холм (нині – польський Хелм), Голові Української Центральної Ради у 1917–1918 рр.

2. Луцький кафедральний собор Святої Трійці (вул. Градний Узвіз, 1). У листопаді 1917 року на честь проголошення УНР міська влада міста ініціювала проведення у храмі урочистого богослужіння та повідомила лучан про цю подію.

Також по завершенню Української революції на горищі Луцького Свято-Троїцького собору зберігалася частина архіву уряду УНР вагою приблизно 35 кг. До неї входили документи міністрів і Головного Отамана Симона Петлюри. 23 липня 1946 року був вивезений співробітниками НКВД до Росії.

3. Приміщення військових казарм (нині використовуються переважно військовою частиною Волинського прикордонного загону) і військової церкви св. Великомученика Юрія Переможця кінця XIX ст. (вул. Стрілецька, 6). В роки Української революції тут дислокувалися козацько-стрілецька Сіра дивізія Дієвої Армії УНР, воїни якої навесні 1919 р. воювали на Західній Волині проти Війська Польського.

4. Приміщення колишнього жіночого монастиря Бригідок і Луцької тюрми (нині – Замковий Свято-Архангельський чоловічий монастир УПЦ КП, вул. Кафедральна, 16). У 1919 – 1920 році тут був табір для інтернованих поляками воїнів Дієвої Армії УНР. Очоловав українських військовополонених полковник Євген Коновалець, майбутній організатор і перший провідник ОУН. Разом з ним в ув'язненні був Андрій Мельник – майбутній другий провідник ОУН.

5. Луцька Свято-Хрестовоздвиженська церква (вул. Данила Галицького, 2). У 1925–1939 роках настоятелем храму був Павло Пашевський –військовий капелан Сердюцького полку ім. Петра Дорошенка з 1917 р., працівник Департаменту віросповідань Міністерства внутрішніх справ УНР, учасник I Зимового Походу військ УНР (грудень 1919р. – травень 1920 р.), Головний Капелан Армії УНР в чині генерал-хорунжого з 1920 р.

6. Могили генерал-хорунжого Олекси Алмазова і льотчиків Дієвої Армії УНР поблизу Собору Холмської Богоматері 9 (просп. Волі, 14).

Олекса Алмазов у 1917–1919 рр. був Командиром Окремої гірської батареї Гайдамацького коша Слобідської України (згодом – Окремого кінно-гірського гарматного дивізіону 16-го загону Дієвої Армії УНР). У 1930–1936 роках жив у Луцьку, де був Головою філії Українського Центрального Комітету та скарбником Волинського громадського комітету допомоги голодуючим на Україні 1933 року.

7. Пам'ятного знак «Героям Крут» (вул. Героїв Крут, 95а). Двоє уродженців Луцького повіту, Матвій Данилюк і Остап Гаврилюк, брали участь у цьому першому бою воїнів-добровольців незалежної УНР проти червоногвардійців Радянської Росії. Матвій Данилюк прожив 103 роки (помер на Горохівщині вже за незалежної України у 1993 р.), його називали «останнім воїном Армії УНР». Остап Гаврилюк пережив не лише революцію, а й розстріл в'язнів Луцької тюрми карателями НКВД у 1941 році (вижив поранений під трупами) і заслання до ГУЛАГу в 1944–1956 роках, після якого ще до смерті у 1972 році жив у Луцьку.

На території Волинської області також важливим об'єктами, пов'язаними з Українською революцією є:

8. «Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського» у Локачинському районі (філіал Волинського краєзнавчого музею). Музей знаходиться у родинному будинку садиби родини Липинських. Поблизу нього також знаходиться пам'ятник В'ячеслава Липинського.

В'ячеслав Липинський в роки Української революції був одним із організаторів Української демократично-хліборобської партії. Ідеолог українського консерватизму. За Української Держави Гетьмана П. Скоропадського і деякий час за Директорії УНР – посол України в Австрії (1918–1919 рр.).

9. У снт. Маневичі збереглася старовинна будівля вокзалу (має статус пам'ятки архітектури місцевого значення), на який 20 лютого 1918 р. із Сарн приїздили члени уряду УНР для переговорів з німецькими військовими.

10. У Володимирі-Волинському є Меморіальний комплекс «Борцям за волю України» на Лодомирському кладовищі. Там є братська могила 12 козаків Володимир-Волинського загону Армії УНР, які загинули за місто в боях з поляками у січні 1919 р.

Олександр Лудковський,

*краєзнавець,
м. Луцьк*

«ПОЛЕ СМЕРТІ» (до історії танкової битви 1941 року на Волині)

На початку Другої Світової війни кожному німецькому солдату, який вступав у лави вермахту, від імені фюрера дарувався фотоальбом з побажанням повністю заповнити його за час служби. Фотоапарати у Німеччині були широко розповсюджені, і солдати охоче виконували пропозицію фюрера, знімаючи захоплені Польщу, Францію, Бельгію, Балкани і інші країни Європи. Вторгнення на територію тодішнього СРСР дало безліч нового матеріалу.

Одним з постійних сюжетів для фотографів 14 танкової дивізії, 298 піхотної дивізії, 1-ї танкової дивізії СС «Лейбштандарт СС Адольф Гітлер», 32 піхотної дивізії, які в червні – липні входили в Україну через Устилуг, була дорога Володимир-Волинський – Луцьк, на узбіччі якої стояли чисельні розбиті або просто покинуті танки і броневих автомобілі Радянської армії.

Але більшість фотографій була зроблена східніше села Війниця, у районі села Олександрівка (нині Мовчанів), де на південь від дороги перед лісом поле було вкрите підбитими танками Т-26.

Серед сучасних дослідників це місце отримало назву «поле Смерті».

Яка низка подій призвела до такого масового розстрілу великої групи радянських танків ?

Насамперед вважаю за необхідне визначити, що в ситуації червня 1941 року, кількість атакуючих німецькі «панцевваффе» радянських танків Т-26 або БТ не мала вирішального значення. Їх могло бути 50, 100, 200, вони могли заходити зпереду, з боку або ззаду з однаковим результатом - бути знищеними.

Причини цього полягають не в наявності або відсутності вміння командирів танкових підрозділів Червоної Армії керувати наступальними діями танкових батальйонів і полків, а у притаманній тільки соціалістичній організації промисловості «плану по валу», що б вона не виробляла (дуже добре, що молоді читачі вже не знають суті цього шедевра комуністичного мовлення).

Почнемо з 1929 року, коли британська фірма «Віккерс-Армстронг» розробила у ініціативному порядку танк «Віккерс 6-тонний» (або Vickers Mk.E) для продажу у країни «другого світу» - Польщу, Бразилію, Аргентину, Китай, Японію. Для озброєння англійської армії танк не призначався. У 1930 році танком зацікавилася закупочна комісія з СРСР, яка придбала 15 танків з повним комплектом технічної документації і можливістю їх серійного виробництва у Радянському Союзі. 13 лютого 1931 року

керівництво Червоної армії прийняло рішення про прийняття на озброєння танка Т-26, і він вироблявся у двобашенному (кулеметному), а з 1933 року у однобашенному (гарматному) варіантах у загальній кількості 10 300 штук на протязі 10 років.

Оскільки танк призначався для супроводження піхоти на полі бою, бронєю обтяжений він не був. Її товщина становила 13-15 мм, у останніх модифікацій окремі деталі досягали 20 мм, і захищала така броня лише від стрілецької зброї та уламків снарядів.

Станом на 1938 рік Т-26 вже вважався застарілим, для його заміни вироблялися чисельні експериментальні машини, але до 1941 року нові танки такого класу до серійного виробництва ніяк не доходили.

Отже, у 1933 році на озброєння почала надходити однобаштова модифікація Т-26 з гарматою калібру 45 мм. Ця гармата є наслідком реалізації тодішніх економ-варіантів у озброєнні.

Ще у 1926 році німецька фірма «Рейнметал» створила протитанкову гармату калібру 37 мм (зразок 26). Модифікації цієї вдалі гармати були на озброєнні вермахту аж до 1942 року. Через підставну фірму «БЮТАСТ» Рада Народних Комісарів у 1930 році уклала договір з «Рейнметалом», згідно якого німецька сторона зобов'язалася допомогти СРСР організувати виробництво 6 артилерійських систем, у тому рахунку і 37 мм протитанкової.

«Німецьких» гармат, які у СРСР називали 1-К, було вироблено біля 700 штук. У 1931 році Головне артилерійське Управління Червоної армії видало завдання на розробку більш потужної системи калібру 45 мм. Це було реалізацією багаторічних намагань якось використати величезну кількість снарядів від французької морської гармати «Гочкіс» калібру 47 мм, які знаходилася на складах. Те, що гармата і снаряди були розроблені ще у 1885 році, та зняті з озброєння у 1906, після російсько-японської війни як неефективні, до уваги не бралось.

Отже, на німецький лафет був накладений ствол калібру 45 мм і ця конструкція під назвами 19-К, 53-К або танковий варіант 20-К виготовлялася з 1933 по 1943 рік у кількості 32 353 штук.

Спочатку у якості бронебійного снаряду брався старовинний снаряд «Гочкіс», з якого зрізалися 2 мм ведучих поясків. Згодом настало зрозуміння, що потрібна більш сучасна технологія, і з 1938 року на озброєння поступили нові снаряди з термообробкою корпусів. Все було б добре, якби не початок Другої Світової війни, коли радянські війська у Польщі захопили підбитий польською артилерією основний німецький танк PzKpfw III. Його вивезли на полігон Наукового інституту бронетанкової техніки і осінню 1940 року обстріляли з 45 мм протитанкової гармати. При обстрілі з'ясувалося, що німецька 30 мм цементована броня або дає рикошет, або снаряд розколюється на частини. Розслідуванням було виявлено, що термообробка бронебійних снарядів для збільшення кількості велася по скороченій програмі. Пропозиція спеціалістів інституту про вилучення бракованих снарядів з складів була проігнорована [2,288-289].

Але випробування привели до неочікуваної реакції командування артилерією Червоної армії. У лютому 1941 року за підписами верхівки командування голові Ради оборони СРСР В. М. Молотову була направлена доповідна записка по питанню формування протитанкових артилерійських бригад. Її текст настільки цікавий, що вважаємо доцільним привести його повністю мовою оригіналу.

«Сов. Секретно. Экз. №... копия

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА ОБОРОНЫ ПРИ СНК СССР, копия — НКО

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА (извлечения)

В соответствии с Вашим письмом от 11 января с.г. сообщаем Вам соображения по вопросу формирования Артиллерийских противотанковых бригад РКК...

Обсудив представленные в техническое управление НКВ материалы, а также проведя консультации с ведущими специалистами Наркомата Боеприпасов... комиссия пришла к следующим выводам:

1. Предложенное укрупнение противотанковых артиллерийских подразделений для отражения массированных ударов танковых войск врага считаем своевременным и целесообразным...

2. По вопросу количественного состава Артиллерийской противотанковой бригады РКК трехполкового состава по три дивизиона в каждом полку (всего — 36 четырехорудийных батарей) возражений не имеем.

3. Однако предложенный штат бригады в составе:

45-мм пушек обр 1937 г. — 48

76-мм пушек обр 1936 г. — 48

76-мм зенитных пушек обр 1931/38 гг. — 12

107-мм пушек обр 1939 г. — 36

пулеметов зенитных —12

считаем не отвечающим требованиям и возможностям текущего момента...

Как Вам должно быть известно, испытания обстрелом нового немецкого танка, проведенные осенью 1940 г., показали, что для борьбы с ним 45-мм противотанковая пушка обр. 1937 г. непригодна, так как способна пробить его броню на дистанции не далее 150–300 м...

Проверкой установлено, что для увеличения пробивной способности 45-мм пушки необходима разработка нового типа боеприпаса, но заказ НКО Наркомату Боеприпасов на проведение данной работы до настоящего времени не поступил...

Напоминаем Вам также, что решением СО при СНК СССР от 15 ноября 1940 г. данный тип пушки был признан неперспективным и в соответствии с планами, валовой выпуск ее будет прекращен в тек. году. Предложенная на замену 45-мм противотанковой пушки новая 57-мм противотанковая пушка завода 92 испытаний в установленном порядке еще не прошла и в производстве не освоена... Планируется запуск ее в валовое производство, начиная с 3-го квартала сего года.

В то же время на вооружении КА уже имеется удачное 37-мм противотанково-зенитное автоматическое орудие, обладающее хорошей способностью к пробитию брони, что подтвердили испытания обстрелом из него имеющихся образцов зарубежных и отечественных танков. Орудие имеет бронебойный снаряд с прочным корпусом, производство которого уже освоено. Кроме того, введение в состав Артиллерийской противотанковой бригады РК таких орудий значительно улучшит возможности ее обороны с воздуха...

76-мм дивизионная пушка обр 1936 г. имеет повышенную пробивную способность, по сравнению с такой же пушкой обр. 1939 г. только при условии применения усиленного выстрела, конструкция которого еще не отработана...

76-мм зенитная пушка с производства снимается и повсеместно заменяется более мощной 85-мм зенитной пушкой обр. 1939 г.

Кроме того, при формировании 20-ти противотанковых бригад, содержащих 1440 орудий калибра 76 мм, потребуется не менее 144 000 выстрелов с бронебойным снарядом, а в распоряжении артуправления в настоящее время имеется лишь немногим более 20 000 выстрелов, или по 2,6 на каждое орудие калибра 76 мм.

Наркомат Боеприпасов не в состоянии в настоящее время резко увеличить выпуск таких боеприпасов из-за ведущейся реорганизации производства...

Исходя из сказанного выше, предлагаем Вам пересмотреть штат Артиллерийской противотанковой бригады РК, приняв во внимание следующие соображения:

...исключить из состава Артиллерийской противотанковой бригады РК 45-мм пушки обр 1937 г., заменив их 57-мм пушками обр 1941 г....

Вплоть до начала валового выпуска новой 57-мм противотанковой пушки считаем целесообразным ввести в состав бригады 37-мм противотанково-зенитные орудия обр 1940 г.

Количество 76-мм дивизионных орудий в составе Артиллерийской противотанковой бригады РК уменьшить. Допустить на оснащение бригад 76-мм орудия обр. 1939 г., как имеющие меньший вес.

Ввиду малой мобильности 76-мм зенитной пушки обр. 1931 г. и недостаточного количества 76-мм бронебойных боеприпасов считаем целесообразным заменить их в составе Артиллерийских противотанковых бригад 85-мм зенитными орудиями обр. 1939 г. на четырехколесном лафете, обладающими лучшей подвижностью и отработанным в производстве бронебойным выстрелом...

Обязать Наркомат Боеприпасов обеспечить программу оснащения Артиллерийских противотанковых бригад РК необходимым количеством бронебойных боеприпасов...

Подписали:

Кулик, Ванников, Воронов, Грендадь» [2,189].

Таким чином на рівні Уряду СРСР, вже вироблені у 30-тих роках 14 937 протитанкові гармати калібру 45 мм, 11 218 танків Т-26 та 7584 танків БТ озброєних танковим варіантом цієї гармати, в один момент були визначені як неспроможні для боротьби з новими німецькими танками (Pz.Kpfw III і Pz.Kpfw IV). Але питання про зняття з озброєння усієї цієї техніки навіть не підіймалося. Навпаки, наявність БТ і Т-26 у мехкорпусах планувалося і при постачанні до штатної чисельності КВ і Т-34, це називалося «доукомплектовування».

У свою чергу, до червня 1941 року німецькі танки Pz.Kpfw III і Pz.Kpfw IV встигли отримати або накладну лобову броню 30+30 мм, або 50 мм монолітну на останніх модифікаціях. Їх гармати впевнено

пробивали 13-20 мм броню радянських танків Т-26 і БТ на усіх дистанціях бою до кілометра (далі попасти у танк було проблематично).

Отже, мабуть катастрофа вже була окреслена, а керівництву Радінського Союзу залишалося сподіватися на плани упередження Німеччини у початку війни та на «якось там воно буде...». Фактично же планувалося поступово заміщати застарілі танки новітніми КВ і Т-34, але ця програма було розтягнута аж до середини 1942 року.

У подальшому спробуємо реконструювати події 23-25 червня 1941 року, використовуючи матеріали сучасних військово-історичних досліджень, а також бойові донесення командування 14 танкової дивізії вермахту [4] і свідчення мешканців населених пунктів у районі Війниця – Торчин, зібрані у 2010-2012 роках краєзнавцем з Володимира-Волинського Я.Царуком [5].

Отже, 24 червня 1941 року у районі Війниця – Мовчанів (тодішня Олександрівка) – Холопичи відбувся зустрічний бій 14 танкової дивізії вермахту, яка рухалася на Луцьк, та 19 танкової дивізії Радянської армії, яка мала атакувати німецькі війська у напрямку Володимира-Волинського.

14 танкова дивізія вермахту станом на 22 червня 1941 року мала на озброєнні 116 танків, з них 71 Pz.Kpft III і Pz.Kpft IV, 25 бронетранспортерів та бронеавтомобілів (розвідбатальйон), 40 польових гармат і 74 протитанкових. У дивізію входив піхотний полк на вантажівках чисельністю 3250 чоловік. Дивізія перебувала у складі 3 Танкової Групи.

19 танкова дивізія Червоної Армії станом на 22.06.1941 р. мала на озброєнні 183 легких танків, а саме : БТ(29), Т-26(147), ОТ-26(7, вогнеметні), 58 гарматних бронеавтомобілів БА-10, 32 польові гармати і 6 протитанкових. Механізований піхотний полк дивізії складався з 3182 вояків. Дивізія входила у склад 22 механізованого корпусу 5 армії.

Про стан її техніки свідчить наступний документ:

«СПРАВКА О БОЕГОТОВНОСТИ ТАНКОВЫХ ЧАСТЕЙ КИЕВСКОГО ОСОБОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

по состоянию на 5 мая 1941 года.

... 22 КОРПУС

19 танковая дивизия — не боеспособна.» [2,210]

Що означає «небоєздатна» подивимося на прикладі аналогічних дивізій Київського військового округу, оскільки даних по 19 ТД у літературі ще не опубліковано.

Інспектуючи у кінці березня 1941 року хід формування та бойової підготовки 20-ї танкової дивізії 9 мехкорпусу, теж визнаною «небоєздатною», комісія Головного Автобронетанкового Управління визначала:

«В 39-м танковом полку танки получены после капитального ремонта от рембаз и зачислены в учебно-боевой парк. Танки не укомплектованы инструментом, принадлежностями и ЗИПом... В полку совершенно отсутствуют самые необходимые запчасти, что не позволяет исправить мелкие повреждения. Отсутствие запасных предохранителей приводит к попыткам установки „жучков“. На 25 % танков гусеницы сильно изношены и требуют замены» [ЦАМО РФ, ф. 131 (Киевский особый военный округ), оп. 12980 (автобронетанковое управление), д. 4 (Акты инспекторской проверки состояния боевой подготовки в соединениях и частях округа), л. 684.].

Або про 58 танковий полк 131 мотострілецької дивізії 9 мехкорпусу:

«Имеющиеся в полку боевые машины отнесены к учебно-боевому парку и получены в большинстве случаев после капитального ремонта от ремонтных баз. Машины не укомплектованы инструментом, принадлежностями и возимыми частями... До 30 % наличного парка машин требует смены траков гусениц. Четыре танка имеют поломки, но не могут быть восстановлены из-за отсутствия запчастей. Один аварийный танк требует смены кривошипа ленивца, средствами полка восстановлен быть не может»

[ЦАМО РФ, ф. 131 (Киевский особый военный округ), оп. 12980 (автобронетанковое управление), д. 3 («Доклады командиров соединений и частей округа о состоянии боевой и политической подготовки в войсках»), л. 376].

Або про 37 легкотанкову бригаду КОВО: «Состояние материальной части самое неудовлетворительное. Из имеющихся машин 20 % отработали по 100 моточасов, 10 % по 50 моточасов. Ходовая часть у всех машин совершенно изношена... Зап. частей никаких нет. Ремонтной базы совершенно нет».

[ЦАМО РФ, ф. 131 (Киевский особый военный округ), оп. 12980 (автобронетанковое управление), д. 3 («Доклады командиров соединений и частей округа о состоянии боевой и политической подготовки в войсках»), л. 7].

Отже, під вечір 23 червня 14 танкова дивізія вермахту, рухаючись з Володимира-Волинського вийшла у с. Війниця і зупинилася там на ночівлю.

Радянська 19 танкова дивізія 22 червня отримала наказ рухатися на Ковель і виїхала з району Гощі Рівненської області. По дорозі, у Рівному, до дивізії приєднався 152 окремих батальон телемеханічних танків з 15 вогнеметних танків-роботів та 15 танків управління на базі Т-26. Апаратура радіоуправління була відключена і танки використовувалися як звичайні. З дороги на Луцьк, у Піддубцях танки повернули на Ківерці і зупинилася на ночівлю у районі Клепачів – Сокиричи. 23 червня дивізія пересікла Стир у Рожище і рухалася у напрямку Ковеля. У 03.30 24 червня був отриманий наказ рухатися на Війницю. Бронетехніка, тягачі і автомобілі розтягнулися по дорозі, відчували суттєві проблеми з паливом і рухалися окремими групами після заправок з бензоцистерн. До 75 % бронетехніки вийшло з ладу у дорозі, та ремонтувалося екіпажами і небагаточисельними ремонтними групами. Якими маршрутами з дороги Луцьк-Ковель пересувалася до Війниці 19 танкова дивізія, невідомо, тільки перша група справної бронетехніки з танків 37 та 38 танкових полків дивізії і окремого 152 батальону у кількості 45 одиниць та 12 бронеавтомобілів тільки біля 13.00 зосередилася біля хутору Пасіка, на захід від сучасного с. Маньків і в 13.30 почала атаку через Холопичівський ліс у напрямку с. Олександрівка (сучасний Мовчанів), до шосе [1, 248] . Командував групою (або зведеним полком) командир 37 ТП підполковник Б.Г.Бібік.

Прошу звернути увагу на вираз «справної бронетехніки». Це означає, що 118 з 163 танків і 48 з 58 бронеавтомобілів 19 ТД застрягли у дорозі внаслідок поломок або взагалі залишилися на місці дислокації. Яка кількість вогнеметних телемеханічних танків і танків керування з 30 одиниць 152 окремого батальону вчасно встигла до поля бою, невідомо. Слід зазначити, якщо танк Т-26 відносився до лінійних танків, і його використання у бою було обумовлено існуючими тактичними настановами, то вогнеметний танк ТТ-26 з дальністю пострілу у 35 метрів у танковому бою був приречений до знищення задалегідь.

Коли офіцери розвідувального батальону 14 танкової дивізії вермахту побачили, що з лісу виїжджає велика кількість радянських танків, вони виконали німецьку тактичну настанову: «танки з танками не б'ються» і відступили до Війниці. На їх заміну видвинулися протитанкові гармати, та була викликана бомбардувальна авіація – Хейнкелі-111 з ескадри KG55 «Greif», які прилітали з аеродромів у районі Замосьця. Місцеві мешканці згадували:

«Тільки-но відійшовши від Війниці на якихось п'ять сотень метрів від села, німці побачили, як з Холопичівського лісу один за другим виповзають танки Червоної Армії. Їх було дуже багато. Вони (німці) зупинились, кілька разів стрельнули і, мабуть, щоб зберегти вояків і танки, відступили назад в село, звільняючи простір для німецької артилерії і літаків, що неначе круки кинулись бомбити позиції танків Червоної Армії і розстрілювати з кулеметів все, що рухалось на землі. Безперервно стріляли німецька гармати по танках Червоної Армії, що знаходились перед Холопичівським лісом і в ньому, а німецькі літаки не давали змоги підняти голову від землі піхотинцю скошуючи, вогнем кулеметів і засипаючи бомбами. Горіли танки, машини дим закривав сонце і виїдав очі. Кругом смерть, жива смерть кружляла, ревіла, стріляла. Хаос, паніка, спасався хто як міг, в основному втечею. Ця бойня тривала до після обіду 24 червня 1941 р. І коли вже, здавалося, було вибите все, що могло рухатися в таборі Червоної Армії вперед пішли німецькі танки, а за ними піхота. Опору майже не було. Всі, хто міг рухатись повтікали, залишилися мертві, важко поранені, або паралізовані зі страху».

У районі Війниця, «колонія Пасека» був збитий розвідувальний літак Хеншель-126Н34 № 3231 з 31 розвідувальної групи. Пілот загинув.

Біля 16.00 до поля бою підійшла наступна танкова група 19 дивізії з бронетехніки яку вдалося відремонтувати на дорогах, На цей раз танки і бронемашини рухалися навіпростець через Холопичівський ліс по шосе у напрямку на Володимир-Волинський.

Біля 17.00 бойовий порядок танків Pz.Kpfw III і Pz.Kpfw IV також досяг Холопичівського лісу і почалося лобове зіткнення.

Місцеві мешканці казали, що «дорога в Холопичівському лісі була забита спаленими, розбитими і залишеними неушкодженими танками Червоної Армії. Їх спихали з дороги, відтягуючи. А ще були ями від вирв німецьких бомб. Потрібно вирівняти, розчистити... залишено біля лісу і в самому Холопичівському лісі і ген аж до с. Манькова до 50-70 танків, танкеток Червоної Армії пошкодженими, спаленими, а в основному так залишених без пального чи зі страху». Німці втратили : «один великий німецький танк на в'їзді в ліс, і один малий не доїжджаючи до лісу, перед лісом».

Командир 19 танкової дивізії Фрідріх Кюн доповідав своєму командуванню у 19.30 24.06.1941 р. : «під час нового висування з Олександрівки у 17.00 танковому полку вдалося знищити 87 одиниць

бронетехніки і 4 батареї. Власні втрати: 6 одиниць бронетехніки. У даний час танковий полк поповнює боеприпаси і запрапляється».

У бою біля Олександрівки загинули : командир 22 мехкорпусу генерал-майор С.М.Кондрусев, командир 38 танкового полку підполковник І.Ф.Самсонов, командир мотострілецького полку дивізії В.В.Соколін помер від ран, пропав без вісті начальник артилерії 19 танкової дивізії І.Г.Василенко. Попав у полон командир 37 ТП підполковник Б.Г.Бібік.

А ось як цей бій описує Бойове донесення № 02 штабу 19-ї танкової дивізії:

«...В 13.30, еще не закончив сосредоточение, командир дивизии получил устный боевой приказ от командира 22 МК ни атаку. В атаку были введены танки объединенные всей дивизии под командованием командира 37 тп в 14.00 с задачей контратаковать наступающие части противника на (далее длинный перечень мельчайших н.п. в районе Александровка, Войница. — М.С.). В атаку ходило 45 шт. Т-26 и 12 БА-10. Все было потеряно (Прим. Ця фраза закреслена зеленим олівцем). По достижению танками района лес юго-восточнее выс. 228,5. Д. Хоневиче, горизонт 234 пехота противника начала отступать, а из леса был открыт сильный артиллерийский и ружейно-пулеметный огонь. После чего последовала атака средних и тяжелых танков противника, завязался сильный бой между танками. Бой продолжался 2,5 часа и после потери больше половины наших танков началось отступление. В этом бою был тяжело ранен командир 19 тд. Части отступили и заняли район обороны» [7].

«Район обороны» уточнений у Бойовому донесенні № 06 штабу 22 МК:

«...В результате остатки 37-го и 38-го ТП отошли в рощу восточнее кол. Сернички (Прим. с. Сірнички, у 2 км. на схід від с. Затурці, 25 км від Війниці). Потери в людском составе и матчасти выясняются».

На другий день кількість підрахованих знищених та кинутих радянських танків зросла до 158, хоча і втрати панцерваффе почали зростати. 25.06.1941 року 14 танкова дивізія стикнулася з Першою артилерійською протитанковою бригадою.

Знову дамо слово місцевим мешканцям:

«Розчистивши дорогу від підбитих і залишених танків Червоної Армії від села Мовчанів до села Маньків, німці тут заночували, а вранці 25 червня 1941 року вирушили на Затурці. Спереду повзли два танки і тільки вони показали з долини біля польського кладовища, як пролунав постріл з важкого танка Червоної Армії, що був у Затурцях. Німецький танк завмер. Другий танк спішно дав задній хід. І тут же миттєво почався обстріл німецькими гарматами танка Червоної Армії і села, де спалахнули пожежі. Через якихось півгодини рушили німецькі танки. Вони проминули палаючі Затурці і продовжили хід далі – на Луцьк, але в селі Юнівка їх вже чекали гармати першої протитанкової бригади. Гармати були розташовані підковою і німецькі танки увійшли в неї. Справа, на підвищенні, у садках с. Юнівка стояли три гармати, посередині, при дорозі – 2, зліва, на хуторі Пожарки – 3. Тільки німецькі танки підійшли на гарматний постріл, як по них відкрили вогонь з трьох сторін гармати Червоної Армії. Німці відповіли. Почався бій, який тривав зо дві години.

Першими були знищені гармати, які були розташовані по садках селян Юнівки, загинула вся обслуга, але перед ними було підбито два німецьких танки – в одного розбито гусеницю, а другий – пробитий снарядом. Навпроти, по дорозі, стояв підбитий німецький танк, а біля хутора Пожарки стояв ще один підбитий німецький танк, а три згоріли разом з екіпажами. Під час цього бою інша група німецьких танків обійшла побоїще зліва, через село Сирники і направилася на Торчин і далі на Луцьк. Потрібно сказати, що після перших пострілів гармат Червоної Армії, по них почали стріляти німецькі гармати із Затурців. Після того, як бій затих, німці зразу наказали селянам поховати убитих воїнів Червоної Армії.»

На цей раз з німецькими танками стикнулася німецька артилерія.

Потужних протитанкових гармат, як з'ясувалося, Червона армія не мала, і протитанкова бригада під командуванням майбутнього маршала К.С.Москаленко була озброєна зенітками, які стріляли снарядами з високою швидкістю. Слід зазначити, що ліцензія на виробництво зенітної гармати 76 мм Радянським Союзом була також закуплена у 1930 році через підставну контору фірми «Рейнметал» - товариство «БЮТАСТ». Німецька гармата Flak L/59 з 1931 року випускалася на радянському заводі № 8 під назвою 3-К. У 1939 році почалося виробництво її модернізованого варіанту калібром 85 мм.

На озброєнні протитанкової бригади було 48 гармат 76 мм, 72 гармати 85 мм та 16 малокаліберних зенітних, усі на механічній тязі. Але для охорони мостів у Луцьку було залишено 48 85 мм гармат, снарядів до яких було зовсім обмаль.

О 20.30 ввечері 25.06 командир 14 танкової дивізії доповідав:

«а) Супротивник бється вперто з використанням танків і протитанкової артилерії; (Прим. У згадуваному бойовому донесенні № 06 штабу 22 МК пунктом збору 19 ТД після бою 24.06 було с. Сірнички,

безпосередньо біля с.Юнівки, ось і звідки танки).

б) Дивізія підтягнулася до 5 км північно-східніше Торчина з обох сторін танкової дороги (шосе Вл.Волинський-Луцьк);

в) у 1 батальоні 36 танкового полку багато втрат. 14 танків Pz.Kpf III (з них 6 безповоротньо) і 4 танки Pz.Kpf IV (з них 3 безповоротньо). Батальон боєготовий з зменшеною силою».

А далі дії панцерваффе перейшли у режим добивання хаотично відступаючого супротивника. Оскільки дорога на Луцьк була перекрита німецькими танками, які обійшли район дій протитанкової бригади через Сірнички і зайняли Торчин, залишки 19 танкової дивізії і протитанкової бригади стали відходити у напрямку Хорохорин-Одєради-Рожище, у напрямку до мостів.

Ось як описує події командир бригади Москаленко:

«Близько 4 години 25 червня (Прим. Невірно, вранці 25.06 був бій у районі Затурців з 14 ТД вермахту) частини бригади вийшли в зазначений район. Підійшовши до річки, щоб переправитися на її східний берег ми виявили, що міст, призначений для автомобільного і гужового транспорту, підірваний. І хоча з'ясувалося, що це зроблено за наказом командира 27-го стрілецького корпусу генерала Артеменко, легше нам від цього не стало. Тим більше, що біля підірваного моста нас обстріляв противник. Бригада потрапила в пастку

Довелося поспіхом займати оборону не на на східному березі річки, як я намічав, а на західному, біля залізничного мосту. Частина сил була виділена для обладнання переправи через Стир по залізничному мосту. І все це робилося під артилерійським і мінометним вогнем противника.

Не встигли ми окопатися, як о 6 годині німецька піхота чисельністю до полку за підтримки 40-50 танків зробила атаку з очевидною метою відрізати нас від моста і оточити. Танкам, що мчалися на великій швидкості, вдалося увірватися безпосередньо на вогневі позиції бригади, дещо потіснити її і знищити три гармати. Але цим і вичерпувався успіх противника. До десяти танків ми підбили, а решта, не витримавши вогню, повернули назад. Після цього і ворожа піхота вимушена була залагати.

Години через півтора-два противник під прикриттям авіації та артилерійсько-мінометного вогню повторив атаку, але з ще меншим успіхом. На цей раз танки не змогли прорватися до вогневих позицій артилерії. Піхоту ж відсікли і завдали їй важкий Втрати наші кулеметники і діяли спільно з ними стрілки і частин 27-го стрілецького корпусу. Атакуючим, які втратили ще кілька танків, довелося знову відійти.

Вогневий бій на західному березі річки Стир почав було затухати. гітлерівці, не домогшись успіху, приступили до перегрупування своїх сил. А ми, скориставшись перепочинком переправили на східний берег один дивізіон і почали готувати наступний.

На міст несподівано кинулися тилові підрозділи і артилерія на конній тязі з складу стрілецьких полків і 19 танкової дивізії. Піддавшись паніці, кілька сотень людей, заважаючи один одному, намагалися прорватися на той берег. Їх коні ламали ноги між шпалами, їх вози і гармати збивалися у купу. А тут ще німці відкрили вогонь по мосту.

Почалася неймовірна метушня. Люди розпрягали коней, кидалися на зворотній берег, або прямо у воду. Після кількох розривів ворожих снарядів на мосту не залишилося нікого, крім перевернутих возів і автомобілів. Для його розчистки знадобилися б довгі години. І я послав на міст два танки КВ-2. Потужні бойові машини своєю вагою розчистили міст і ми відновили переправу.»

А ось звіт про бій у залізничного мосту у Рожище 14 ТД вермахту.

«14-а тд КП дивізії.

27.06. 08:30

Денне донесення (за 26 червня)

а) ...Крім того, у дивізії було завдання обороняти ж/д міст у Рожище і прикривати його введення у стрій з/дорожньою саперною ротою. Развідбату і посиленному одною батареєю мотоциклетному батальйону вдалося у 16:45 створити слабкий плацдарм, причом развідбат прикрив тил мотоциклетного бтл на захід. На развідбат вперше рушили тяжкі танки. По донесенню в 18:00 супротивник при сильній артилерійської підтримці намагався стиснути плацдарм. Для підтримки мотоциклетного бтл тут же був відправлений один мотопіхотний бтл і одна тяжка батарея с спостережним танком (Pz.Beob.Bttr.) Бої в даний час ще продовжуються. Радіограма мотоциклетного бтл каже: біля 15% втрат. Трофеї : 6 танків і 5 тягачів.»

Тобто залишки 19 тд, 1 ПТАБ і інших частин 5 армії, витіснялися через міст розвідувальним батальйоном (по штату 25 бронетранспортерів і броньавтомобілів), батальйоном мотопіхоти і артилерією 14 ТД вермахту.

У кінцевому рахунку, станом на 06.00 26 червня, коли 19 танкова дивізія перейшла на правий берег

1. Поле Смерті.

2. Поле Смерті.

3. З повітря.

4. В'їзд у Холопичівський ліс.

5. Перший танк у лісі. Багаточисельні влучання.

6. Шосе у лісі.

7. Захоплена батарея.

8. Зруйнований німецький танк PzKpfw III.

9. Вогнеметний танк-робот.

10. Місце події.

Стира у районі Рожище, у ній нараховувалося лише 4 танки, 14 гармат і два батальйони мотопіхоти [3,50].

«14-я тд КП дивізії.

26.06.41 23:00.

Наказ дивізії на 27.06.41

1.) Супротивник:

...Загальна кількість знищених танків в танковій битві збільшилося до 215.»

Така кількість радянських танків не є вигадкою, просто до знищеної і захопленої бронетехніки 19 ТД вірогідно добавилися кинуті на дорозі Луцьк-Ковель танки 133 танкового полку 215 мотострілецької дивізії, яка 24 червня рухалася по маршруту Сокиричі-Рожище-Ковель. Слід також врахувати, що у донесеннях «танки» досить часто відносилось до всіх типів бронетехніки, у тому рахунку до бронеавтомобілів і навіть до броньованих тягачів «Комсомолец».

Отже, повний розгром і величезні втрати радянської 19 танкової дивізії у людях, бронетехніці та

артилерії, та бій з 1 ПТАБ біля с.Затурці призвели до затримання руху 14 танкової дивізії вермахту у руху до Луцька всього на одну добу.

Окремих питань є порівняння і синхронізація описаних К. С. Москаленко у книзі «На юго-западному напрямленні» дій 1 протитанкової артилерійської бригади, з бойовими донесеннями 13 і 14 танкових бригад вермахту, які стикаються лише частково тільки на 25-26 червня 1941 року. Особливо вражає різниця між сотнями знищених німецьких танків у Москаленка і звітом 14 ТД від 03.07.1941 р., де безповоротньо втраченими вважаються лише 15 танків. Автор вважає за доцільне розмістити у додатках повний текст бойових донесень за 22-29 червня для подальших праць у освітленні цього суперечливого питання військової історії Волині Другої світової війни.

1. Владимирский А. В. На киевском направлении. По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июне - сентябре 1941 г. — М.: Воениздат, 1989. Глава 2, 5-я армия в приграничном сражении.
2. Уланов А.А., Шейн Д.В. Порядок в танковых войсках? Куда пропали танки Сталина. - 2011.
3. Исаев А.В. Величайшее танковое сражение 1941. — Москва: «Яуза», «Эксмо», 2012.
4. Боевые донесения 14 танковой дивизии вермахта // <http://www.solonin.org/doc/boevye-doneseniya-14-y>.
5. Царук Я. ПОЧАТОК ВІЙНИ 22.06.1941Р. (УСТИЛУГ-ЛУЦЬК) // <http://volodymyrmuseum.com/krayeznavchi/118-pochatok-viyny-22061941r-ustyluh-lutsk>.
6. Москаленко К.С. На Юго-Западном направлении. - М. : «Наука», 1969.
7. ЦАМО. Ф. 3456 Оп.1. Д.11. Л.13.

Додаток 1.

Бойові донесення командування 14 танкової дивізії вермахту 23-29.06.1941 року та звіт про боєздатність дивізії від 03.07.1941 року.

Національне управління архівів і документації, США.

National Archives and Records Administration (NARA) T.314, R.183, f. 50 – 313.

14-а тд 3-му ТК (Прим. 3 танковому корпусу).

23.06.41 12:05

Атака з лісу Las maj Wiktorow в 5 км південно-східніше Устилуг. Атакує стрілецький батальйон с танками. 64-й мотоциклетний бтл. обороняється на вказаних позиціях.

3-му ТК від 14-ї тд.

23.06.41. 14:25

Дивізія рушила танковим полком на Володимир-Волинський. 103-й мотопіхотний полк підтягнутий для оборони. Група згідно... иде с 03:00 24.06. через міст у Устилуг. Новий КП дивізії Володимир-Волинський.

14-та тд 3-му ТК.

23.06.41 19:25

Дивізія вийшла танковим полком на Вл.-Вол. 103-й мпп буде підтягнутий для прикриття. Група генерала Штемпеля 24.06. с 03:00 рушить через міст у Устилуг. Новий КП дивізії Вл.-Вол.

3-му ТК від 14-ї тд.

24.06.41. 06:35

Розвідбатом встановлено контакт з 299-й тд у пункта 223,8 (1 км північно-західніше Березовичі). Передана ціль - супротивник у Яковичі. Розвідбатальйон в 06:00 продовжив марш.

14 тд 3-му ТК.

24.06.41 16:55

Передові частини в 16:00 в 1 км східніше Олександрівка.

3-му ТК от 14-ї тд .

24.06.41. 17:15

Новий КП: східних край лісу в 3-х км південніше Губин.

З 16:15 ведеться танкова атака на ліс східніше Олександрівка.

14-та тд.

24.06.41. 19:30

Денне донесення.

а) Супротивник надає завзятий спротив, організовано відходить назад і вживає багаточисельні контрудари, завжди з артилерійською підтримкою, у більшості випадків також і з танковою.

Супротивник на правому фланзі дивізії ще досить сильний. Біля 4 км східніше Володимир-Волинський він прорвав маршову колону дивізії на північ. Концентрованими ударами частинами передових загонів і авангардом основних сил при підтримці посиленої танкової роти супротивник після двогодинного бою був відкинутий і знищений у районі Fw.Falemicze (Прим. с.Фалемичі, передмістя Володимир-Волинського). В результаті танкової атаки він втратив одну батарею і змішану колону (моторизовану и гужову). (Прим. Мова іде про спробу виходу з оточення 87 стрілецької дивізії).

Під час нового висування з Олександрівки в 17:00 танковому полку вдалося знищити 87 броньових машин (Pz.Fahrzeuge) і 4 батареї. Власні втрати: 6 броньових машин (Pz.Fahrzeuge). В даний час танковий полк поповнює боеприпаси и заправляється. Досягнення Торчин маловірогідне.

б) Танковий полк в даний час в наступі на схід (східніше Олександрівка). Початок основних сил дивізії приблизно на рівні КП дивізії. Кінець підрозділів постачання ще північніше Буга - 14:00 Terratun.

д) Східний край ліса 2 км південніше Губина.

ф) Ціль наступу на 25.06. спочатку Луцьк.

г) Для включення в армійське донесення непридатно, так як бої ще на закінчені.

h) Завдяки достатньому винищувальному прикриттю повітряних атак на маршову колону не було.

На території дивізії завойовано панування у повітрі.

Приписка для Па: Донесення о втратах 23.06.41.

Офіцери: ----

унтерофіцери и солдати:	вбиті	поранені
103-й мпп	1	-
36-й тп	1	1
4-й протитанковий дивізіон	-	-
40-й развідбат	3	9
64-й мотоциклетний бтл	2	9

	7	19

За командування дивізії

Нач. штабу дивізії.

14-та тд 3-му ТК.

25.06 05:50

Денне донесення від 24.06. Ввечері число підбитих танків супротивника підвищилося до 150. Тип Т-26 Б, Т-37 і Т-38 та розвідувальні бронемашини, 4 ПТО, 8 батарей. Заявка на Рицарський Хрест.

14-та тд 3-му ТК.

25.06. 07:35

Передові частини 14-й тд - ділянка Турья. КП дивізії північніше лісу в 6 км східніше Війниці.

3-му ТК від 14-й тд .

25.06.41. 12:40

Наступ 14-й тд в 12:00 с артилерійською підтримкою на ліс в 5 км східніше (...нерозбірливо). Частини очищають місцевість південно-східніше Олександрівки.

14-та тд 3-му ТК

25.06. 20:30

а) Протівник б'ється ...вперто з використанням танків і ПТО при взаємодії з артилерією. Розсіяні ... з'являються маленькими групами або одиночними танками в середині колони у русі або у її кінці і заважають просуванню. З слів полонених створюється враження, що 87-я сд перемолота. Після запеклих ранкових боїв східніше ділянки Турья у 16 годин досягнутий Торчин. З'явилися нові сили супротивника (артилерія з танками) північніше і південно-східніше Усичі, просування уповільнилося, в даний час ще ведуться бойові дії.

б) Передова лінія ще пересувається, в даний час на східній околиці Торчина.

с) Дивізія підтягнулася майже до 5 км північно-східніше Торчина з обох сторін танкової дороги.

д) Танкова дорога. (Прим. Шосе Володимир-Волинський-Житомир).

е) У 1-го батальйону 36 танкового полку багато втрат (виходу з ладу ? - Ausfall). 14 танків Pz-III (з них

6 безповоротньо) 4 танки Pz-IV (з них 3 безповоротньо). Батальон боєготовий с зменшеною силою.

f) як и наказ корпусу на 25.06.

h) Дивізія перед обідом три рази була атакована літаками з бомбами і бортовою зброєю.

Трофейна зброя - дивитися донесення Іс.

14-та тд 3-му ТК.

26.06. 11:25

Залізничний міст у Рожище не пошкоджений, автомобільний поруч з ним горить. Тяжкі танки супротивника в обороне біля Копачівки (Прим. KB-2 з 41 ТД ?). Розвідбат обороняє північну ділянку Сирна. Мотоциклісти рухаються на Рожище. В 2-х км південніше доволі сильний супротивник.

14-я тд КП дивізії.

26.06.41 23:00.

Наказ дивізії на 27.06.41

1.) Супротивник:

У взаємодії з 40-м розвідбатом посиленому 64-му мотоциклетному батальону після доволі сильного спротиву у Рожище вдалося створити плацдарм. 40-й розвідбат захопив склад ГСМ с 50 000 літрами сирой нафти. В перший раз були виявлені тяжкі російські танки. Загальна кількість знищених танків в танковій битві збільшилося до 215. 6-й зенітний дивізіон подбив 3 літака супротивника.

2.) Основні сили дивізії по двох дорогах досягли Луцка і зайняли оборону посиленим 103-м мотополком на східному березі Стира по лінії: розвилка доріг в 2-х км східніше Теремно - Ківерці.

3.) 27.06. дивізія переправляється через Стир и потім іде двома маршовими групами на Рівне.

а) Маршова група А (справа):

Луцьк, розвилка доріг в 2-х км східніше Теремно, Хорлупы, Олика, Білев, Обарів.

Маршевая група В (зліва): Танкова дорога.

1) Охорона полонених:

Кидається в очі, що, недивлячись на суворі накази, більша частина полонених ходить без охорони. Приймаючи до уваги ту обставину, що існує велика небезпека того, що вони знову озброяться і будуть вести у тилу партизанську війну, слід усіх зустрінутих без охорони полонених відводити до найближчому пункту збору військовополонених.

14-а тд КП дивізії.

27.06. 08:30

Денне донесення (за 26 червня)

а) [Докладний опис ходу боїв минулого дня:] Дивізія в 06:00 по північній танковій дорозі рушила на Луцьк. Через зруйнований міст у Усичах рух там затримався до 09:00. Ніякого спротиву супротивника. Переправа у Луцка після 13-й тд, с 18:00 зміна охорони 13-й тд.

Крім того, у дивізії було завдання обороняти з/д міст у Рожище і прикривати його введення у стрій з/дорожньою саперною ротою. Розвідбату і посиленному одною батареєю мотоциклетному батальону вдалося у 16:45 створити слабкий плацдарм, причом розвідбат прикрив тил мотоциклетного бтл на захід. На розвідбат вперше рушили тяжкі танки. По донесенню в 18:00 супротивник при сильній артилерійской підтримці намагався стиснути плацдарм. Для підтримки мотоциклетного бтл тут же був відправлений один мотопіхотний бтл и одна тяжка батарея с спостережним танком (Pz.Beob.Bttr.) Бої в даний час ще продовжуються. Радіограма мотоциклетного бтл каже: біля 15% втрат. Трофеї : 6 танків и 5 тягачів.

б) [Бойові дії у даний час:] Дивізія підтягнулася к сходу і з 18:00 з посиленням піхотним полком переправляється через Стир, щоб спочатку створити плацдарм на лінії перехрестя - 2 км східніше Теремно - Ківерці.

с) [Досягнуті цілі і рубежі:] Начальник зв'язку дивізії (Na.Fü.4) підтягується до району Війниця.

д) [Командний пункт дивізії] с.Забороль.

h) Коло 07:00 над дивізією пролетів розвідник и на протязі дня дивізія 4 рази піддавалася бомбовим ударам. 6-му зенітному полку вдалося збити 3 літаки. На завтрашній перехід вкрай потрібне винищувальне прикриття.

За командування дивізії Нач. штабу дивізії

14-і тд КП дивізії.

28.06. 16:47

Денне донесення від 27.06.41

а) [Детальний опис ходу боїв минулого дня:]

1.) На плацдармі в Рожище задіяні там частини дивізії вимушені були рано вранці відбивати сильну

атаку супротивника, підтримувану декількома легкими і важкими батареями. Весь день бої там ще продовжуються. Великих атак супротивник там на протязі дня більше не робив. 40-й развідбат знятий з плацдарму в Рожище и відправлений через Луцьк. Крім того протягом ночі повинен був виведений 64-й мотоциклетний бтл, так що на плацдармі залишиться 2-й бтл 103-го мпп, посилений артилерійським дивізіоном.

2.) Висування дивізії спочатку було зупинено контратаками супротивника. Досить великі сили супротивника - моторизовані з'єднання з танками и артилерією - атакували, в особливості - Ківерці. Усі атаки, які майже привели до оточення 1-го бтл 103-го мпп, вдалося відбити. 22 танки супротивника були підбиті, з них 17 - першим бтл 103-го мпп.

У 14:45 мотопіхотний полк пішов в наступ з артилерійською підтримкою, він мав добре просування і зустрів тільки досить слабого супротивника, так як супротивник з середини дня почав планомірний відступ.

с) Тилові частини дивізії на протязі дня підтягнулися до Торчина. Підлеглий 14-й тд 511-й саперний полк отримав наказ продвинути до ліса в 12 км південніше Луцка. Наскільки це дозволить здійснити стан шляхів, ще не можна сказати.

d) [Командний пункт дивізії:] з 20:00 південна околиця Теремно.

h) Як і в попередні дні: вранці розвідники і російські винищувачі, потім кілька бомбових ударів.

14-а тд 3-му ТК.

28.06. 08:55

Супротивник атакує танками східніше Звіріва. На колони супротивника південно-східніше Клевани, безпосередньо у 5-му повітряному корпусі запитані літаки.

14-а тд 3-му ТК.

28.06. 09:25

Супротивник с танками в лісі південно-східніше Теремно и східніше Звірова. Передові частини в бою.

14-а тд 3-му ТК.

28.06. 16:15

З 14:00 атака супротивника с північного заходу на Луцьк (є танки). Їх передові частини у 14:00 біля Олики знищені.

14-а тд КП дивизии.

29.06.41.

Денне донесення за 28.06.41

а) Дивізія в 06:00 з передових ліній, почала рух двома бойовими групами в Рівно.

По правій колоні (південніше північної танкової дороги) був відкритий сильний вогонь вже з великого лісу південно-західніше Теремно. Після успішних боїв маршова група виступила у 09:00. Недивлячись на погані шляхи і спротив супротивника, колона рухалася добре. Міст західніше Хорлупи за один час був посилений саперами, так що по ньому могли їхати усі машини.

Ліва колона (по північній танковій дорозі) була обстріляна танками и ПТО на мосту через з/дорогу східніше Звірова. Після нетривалого інтенсивного бою супротивник відійшов.

Повітряна розвідка повідомляла про колони вантажівок між Клеванню і Рівне, після чого були замовлені літаки.

У 10:30 в дивізію прийшло повідомлення, що власні сили у Рівному.

Так як передбачалося, що, що зміна [частин 14-ї тд] на плацдармі [частинами] 25-й мд могла відбутися у другій половині дня, дивізія почала рух, залишив сильні заслони на плацдармі на північ і на північний схід, щоб спершу дійти до ділянки Олики.

Крім того, на плацдармі у Рожище ще стояв мотопіхотний батальон і змішаний артдивізіон, які були заміщені 298-ю диввзією. Через атаки супротивника зміна відбулася тільки к обіду, так що батальон був у нашому розпорядженні у Луцьку тільки після 19:00. Отримані пізніше радіограми повідомляли, що передові частини у 14:00 ввійшли в Олику і в 13:45 у Ромашківку.

В 12:45 росіяни атакували спочатку між Бороховим і Ківерцями у південно-західному напрямку. Атаку супротивника швидко виросла до наступу проти всього північно-східного фронту плацдарму.

Так як дивізія повинна було оборонятися на великій території, спочатку виникла кризова ситуація. Незабаром, після заміни 1-го бтл 103 мпп 64 мотоциклетним батальоном супротивник посилив атаки на лівому фланзі.

Так як у той же самий час супротивник прорвався до 3 км перед Теремно, в контратаку був відправлений танковий батальйон. Після цього батальйону по рації було наказано перейти на лівий фланг північніше Ківерців. Повітряна розвідка доповіла про 40-60 танків у лісі північніше Ківерці і про загрозу оточення піхоті, що зупинилася у Ківерцях. Втручанням танків і контратакою 1-го бтл 103 мпп ситуація була нормалізована.

Тим часом атаками росіян з півночі і з півдня східніше Піддубців були відрізані маршові колони. Крім того сильні атаки супротивника на північно-захід з великого лісу південно-західніше Теремно на правий фланг плацдарму.

Маршові групи доводиться повертати назад, так як 25 мд не змінює 14 тд, а їй наказується відправлятися у Рівне у розпорядження корпусу. Для дивізії важливо у любых обставинах втримати плацдарм, тому довелося змиритися з втратою тільки що зайнятою територією до Олики. Надійшовший пізніше наказ корпусу також каже : «Утримання плацдарму». До вечора правий фланг був частково здавлений, так що на деякий час був втрачений зв'язок з розташованими там ротами.

У Борохова вдалося знову поставити з'єднання на планомірну оборону тільки після того, як вони, отримавши велику кількість пораних, відійшли назад, так як під прикриттям пшеничних полів і чагарників солдати супротивника масованою атакою підійшли на дистанцію рукопашного бою.

Позицію скрізь вдалося втримати. Завдяки відволікаючої атаки власних танків у Ківерців супротивник силою біля полку кинувся навтіч назад до лісу.

Біля 21:00 супротивник знову пішов у атаку з цієї позиції на Ківерці, але просунутися не зумів, а повинен був, залишивши багато вбитих, знову відійти на північ.

б) Плацдарм у Луцька: Поворот дороги північніше Теремно - Борохов (виключно) - Ківерці.

h) Супротивник атакував маршові колони з з бриючого польоту бомбами і бортовою зброєю.

29.06.

Ранкове донесення.

Ситуація в порівнянні з вчорашнім ввечері не змінилася. Після вечірніх атак росіян у Ківерців вночі атак не було. Дивізія тепер повністю відійшла назад на плацдарм. КП залишається на східній околиці Луцька. В даний час противник настає з Борохова на Теремно, ймовірно слабкими силами.

Вчора колони піддавалися бомбовим ударам і атакам з бриючого польоту. Ті частини дивізії, які йшли по південному шляху, сильно перевтомлені. Наприклад саперному батальйону знадобилося 10 годин для того, щоб пройти 8 км. У розвідувального батальйону в даний час боеготовий тільки один розвідзагін.

Дивізія просить надати їй 1-2 дні відпочинку, тому що раніше вона не досягне боеготовності.

14 тд КП дивізії.

29.06.41

Денне донесення за 29.06.41

а) Вранці знову поновилися сильні атаки на Теремно з північного сходу. Спрямований туди танковий батальйон між 6:00 та 11:00 відбив їх. Противник змушений був тікати назад. Перед фронтом танкового батальйону лежать близько 1000 убитих і пораних. 200 осіб взято в полон. Дивізією знищено:

9 танків супротивника, 2 батареї, 2 гармати, 1 довгоствольна гармата, 2 ПТО і 2 міномети.

Протягом дня перед фронтом плацдарму жвава розвідувальна діяльність противника розвідзагонами з невеликими локальними атаками.

Проводилися очищення оточуючих лісів і населених пунктів. Зустрічаються окремі загони, які обстрілюють окремих мотоциклістів і евакуюють [техніку].

1-й батальйон втратив в Борохові багатьох пораними і без вісти [зниклими]. Для підтримки відправлена танкова рота. Результат ще невідомий.

Плацдарм всюди вдалося утримати.

На початку другої половини дня потроху почалася зміна 298-ю дивізією.

е) танковому полку терміново потрібні 2 дні для техобслуговування. Виходи [техніки] з ладу вчора після Олики сильно збільшилися.

h) Бомбовий удар противника по Луцьк успіху не мав. В мости не потрапили. Всі 4 атакуючі літаки збиті винищувачами.

У Луцьку до 17:00 29.06. більше 700 полонених.

За командування дивізії: Перший офіцер штабу

03.07 14:00

Тема: Боєготові танки 14-й тд

	II	III	IV	команд.	команд.	всього
а) Боєготові	37	50	12	6	2	107
б) Ремонт	7	9	6	3	-	25
в) Безповор. втрати	1	12	2	-	-	15

Стан на 07:00 03.07.1941

Боєготові 13-й тд:	II	III	IV	всього
	28	27	8	= 63

Додаток 2.

Бойові донесення командування 13 танкової дивізії вермахту 23-26.06.1941 року.

Національне управління архівів і документації, США.

National Archives and Records Administration (NARA) T.314, R.183, f. 49 – 131.

13-а танкова дивізія 3-му ТК і 1-й ТГр

23.06.41 12-00

Дивізія о 11:40 своїм авангардом перетнула міст у Вигаданка. КП дивізії з 12:00 Лудин.

13-а тд 3-му ТК

23.06. 15-20

Проміжне донесення.

- 1) Танковий полк дивізії переправляється по мосту через Буг у Вигаданка.
- 2) Саперний батальйон дивізії будує військовий [понтонний] міст.
- 3) Близько 16:00 танковий полк рушить через Янов на Селець, Зимне.
- 4) Переправа колісних частин ввечері і вночі. Можливо [по] переправі Маркостав ... після цього зв'язок перервався.

13-а тд.

23.06.41 20-40

а) Мотопіхотний полк наступає на Орани і Ласків. Передова частина о 20:15 на захід від Суходоли. На схід від ... польові позиції артилерії і ПТО супротивника.

б) Студзіанка

с) 1/4 [одна чверть] дивізії перед Бугом у Вигаданка.

f) Продовження наступу на Маркостав - Ganiewisce?

g) ... перед обідом пролетіли 2 літаки супротивника.

13-а тд 3-му ТК.

24.06. 14-00

12:00 Ар'єргард бойових частин між Хрубешув і Husinne. Тилові служби підтягнуті.

13-а тд 3-му ТК.

24.06. 20-45

Денне донесення

а) [Детальний опис ходу боїв минулого дня:] Слабкий опір противника (Прим.13 тд підійшла до місця танкової битви у Війниця (Олександрівки) вже після завершення основних подій бою). Стрілки на деревах. Танковий полк знищує перед досягнутої лінією близько 4-х батарей, 9 танків.

б) у дороги Володимир-Волинський - Торчин в лісі в 12 км на захід від Торчин. 5 км на схід від Війниця.

с) [Досягнуті цілі і рубежі:] [основна] маса ... [нерозбірливо] незважаючи на зруйнований в декількох місцях міст підтягується до маршової дорозі.

d) [Командний пункт дивізії:] Південна околиця Михайлівка Markewiecka

f) [Завдання на наступний день:] Просування на Луцьк. Постачання дивізії через погані дороги під загрозою. Дивізія ще раз просить звільнити танкову дорогу (по шосе Володимир-Волинський - Луцьк просувалася 14 тд, для 13 тд залишилися польові шляхи на південь від шосе - М.С.).

13-а тд 3-му ТК.

25.06. 06-00

Ранкове донесення

Перший раз [провели] ніч спокійно в лісах і хуторах. Скрізь окремі заходи по очищенню. Близько 09:00 виступ до р. Стир.

13-а тд 3-му ТК.

25.6 13-14

Дивізія дійшла танковим полком до вітряка в 4 км на південний захід від Торчин.

13-а тд 3-му ТК. КП дивізії.

25.06.41 14-00

Проміжне донесення від 25.06.41.

Танкове наступ добре просувається. Схоже, досить великі сили противника тільки з обох сторін «танкової дороги». Танковий авангард з 11:00 швидко рухається вперед. Передові частини о 13:00 в Константинів.

Мотопіхотна бригада слідує, сидячи на машинах. Танкова атака з 13:30.

Намір на 25.06.41: просування на південь від танкової дороги, дійти до р. Стир, тим самим полегшити ситуацію для 14-ї тд (Прим. яка в цей час вела бій біля Луцька).

Намір на 26.06.41: перейти через Стир. Наступати на Рівне. КП дивізії з 15:00 вітряк в 4-х км на південний захід від Торчин.

3-му ТК від 13-ї тд.

25.06.41. 15:45

13-а тд дійшла до до Антоновки в 9 км західніше Луцька.

3-му ТК від 13-ї тд.

25.06.41. 19:14

13-й развідбат 18:47

Slowodyszczе? повертає? на Луцьк.

18:07. Три танки переїжджають через міст в Луцьк, після цього міст взлітає у повітря.

13-а тд 3-му ТК.

Отримано о 23:55

Денне донесення: Близько 18:00 танковий полк досягає Луцька. Після переходу моста 4-ма танками міст був підірваний, ймовірно дистанційним підривом. На в'їзних дорогах в Луцьк загородження ... (нерозбірливо). Мотострільці на надувних човнах переправляються через Стир і створюють плацдарм. Після вуличних боїв і боїв за будинки була досягнута східна околиця Луцька. Полонені та трофеї через настання темряви ще не підраховані.

13-а тд 3-му ТК.

25.06. 21:45

Місто (Луцьк) тримаємо міцно в наших руках. Танки супротивника ... (нерозбірливо) знищено до трьох батарей. Власні втрати невеликі. Найвний ще в розпорядженні міст занадто слабкий для танків, тому ... (нерозбірливо) пліт з мотоциклами [?]

13-а тд 3-му ТК.

26.06. 07:32

Розвідбат при виході з Луцька на схід в бою з сильним противником. Посилений 4-й тп вийде о 08:00 для прориву і знищить супротивника.

13-а тд 3-му ТК.

26.06. 09:10

Танковий бій в 3 км на схід від Луцька. Сприятливий розвиток.

13-а тд 3-му ТК

26.06. 11:45

Дорога Колки - замінована

В 10:35 кінна розвідка супротивника.

13-а тд 3-му ТК.

26.06. 15:00

Проміжне донесення

Спочатку сильний опір противника на схід Луцьк за підтримки танків (Прим. ймовірно, зустріч зі 131-ї мд і залишками частин 22 МК і 1 ПТАБР). Близько 10:00 вони знищені. З 05:00 дивізія йде вперед 3-ма групами на вказаній ділянці із завданням зайняти Рівне. Постачальницькі частини мучаться на поганих дорогах, щоб просуватися вперед. Постачання дуже проблематично. Передові частини о 13:00 близько 15 км на схід від Стиру. Розвідка в районі Zarzyk [?]. КП дивізії - південно-західна околиця Луцька.

Наталія Карабін,

старший науковий співробітник відділу фондів

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

Олександр Матейчук,

науковий співробітник відділу фондів

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

КОЛЕКЦІЯ МУНДИРНИХ ГУДЗИКІВ (зі збірки Волинського краєзнавчого музею)

Колекціонування гудзиків – філобутоністика – являє собою найбільш цікавий пласт історії і наочно демонструє розвиток суспільства, оскільки зображення на них, а також способи виготовлення змінюються і удосконалюються з часом.

Усі існуючі в минулі століття гудзики досить умовно можна розділити на побутові і відомчі або мундирні гудзики. Подібну назву такі гудзики отримали тому, що нашивались на формений одяг (найчастіше мундири) різних відомств. Звідси і величезна різноманітність зображень, різних емблем і написів на гудзиках. Мундирні гудзики на форменому одязі підкреслювали приналежність власника до чиновників, представників відомств, міністерств, правлінь губерній і міста, військових структур та підрозділів флоту. Відрізнялися гудзики і в навчальних закладах. Кожен різновид гудзиків відрізнявся за емблемами, написами та іншими атрибутами. По гудзиках можна було визначити приналежність людини до структури у владі, політиці чи мистецтві. Свої розпізнавальні знаки носили представники Академії Мистецтв, Державного банку, прикордонної варти та інших установ.

Власні гудзики мали не лише всі міністерства, відомства, навчальні заклади і залізниці, але й губернії і градоначальництва. Рідкість губернських гудзиків залежить від штату співробітників місцевих закладів, яким належало носити мундирні гудзики, і від можливості придбання цих гудзиків у даній місцевості. У музейній збірці зберігається гудзик чиновника Волинської губернії із зображенням повітового герба та іменний гудзик польського генерала Яна Скржинецького (Jan Zygmunt Skrzynecki) – головнокомандувача польськими військами під час повстання 1830 року.

Колекція мундирних гудзиків, які зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї нараховує 157 одиниць зберігання і охоплює хронологічний період від початку XIX ст. до наших днів. Колекція зібрана в різні роки. Перші гудзики у музейній збірці з'явилися 1948 року, передані невстановленою особою. Це в основному гудзики періоду Російської імперії та Речі Посполитої. Колекція поповнилася новими матеріалами в кінці 1990-х на початку 2000-х років. Так, у 2008 році до музею Волинською митницею було передано колекцію гудзиків періоду Кримської війни (1853 – 1856), які були знайдені на місі Херсонес у 1999 році. У колекції представлені гудзики: Австро-Угорщини, Англії, Італії, Німеччини, Польщі, Російської імперії, СРСР, України, Франції.

Гудзики виготовлялися різними способами. Найякісніші і найдорожчі – за рахунок виконання – накладні гудзики, зображення на них не штампуються безпосередньо на лицьовій частині, а прикріплюється до основи гудзика за допомогою спеціальних вусиків або припою. Прикріплена частина і називається накладкою. Найпростіші гудзики – штаповані. У цьому випадку на металеву основу просто наноситься потрібний штамп. Спосіб виготовлення дутих гудзиків трохи складніший. Вони виготовлялися з більш

м'якого металу, штамп видавлювався зсередини, а краї загиналися, щоб з'єднати лицеву частину з внутрішньою, виготовленою окремо. Існували також «подвійні» гудзики з особливим способом кріплення лицьової частини і основи.

При виготовленні гудзиків застосовувалися різні метали і сплави. Для мундирних гудзиків раннього періоду найхарактернішими матеріалами були мідь і олово, пізніше їх робили з міді, латуні та інших сплавів. Застосовувалося золочення та сріблення, причому в ряді випадків (для чинів перших 6 класів) золочення наносилося з сусального золота, а сріблення – високоякісною амальгамою. Виготовлялися гудзики і з мельхіору, але вони зустрічаються вкрай рідко.

За розміром мундирні гудзики можна розділити на великі – від 22 до 28 мм (для шинелей і мундирів), малі – в середньому 13 мм.

У колекції маємо гудзики, які виготовлялися різними способами та з різних металів і сплавів.

У фондах ВКМ зберігаються гудзики з клеймами найбільш відомих російських «гудзикових фабрикантів» Копейкіна А. І., братів Бух, фабрик «Лінден» (гудзики дуже високої якості), «Вундер», «Ассман», «Русь», заводів «Москва», «МОСШТАМП», відомих польських фабрикантів Нахмана Асородбрая і Вольфа Цельнікера та власників Скарніка Х. і Фішбена Х.

Зразки зі збірки філобутоністики музею використовуються у музейній експозиції та на виставках.

Колекція представлена в алфавітно-географічному порядку.

Список скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

Інв. – інвентарний номер

Р4 – група збереження «Метали, зброя, військово спорядження»

ДМ – допоміжні матеріали

Австро-Угорщина

Артилерія

1. Гудзик (нижчі чини). По краю обідок; в центрі емблема військової артилерії (схрещена гармата і банник, нижче три ядра).

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 23 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2025.

2. Гудзик. По краю обідок; в центрі емблема військової артилерії (схрещена гармата і банник, нижче три ядра).

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 23 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 1588.

3. Гудзик. По краю обідок; в центрі емблема військової артилерії (схрещена гармата і банник, нижче три ядра). На звороті напис: «SUPERIEUR» і три зірочки.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 23 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 158.

Англія

Велика Королівська морська піхота

4. Гудзик (нижчих чинів). З рельєфними написами і зображеннями: по колу знизу лавровий вінок, вгорі напис: «ROYAL MARINES»; в центрі під короною якір, зліва і справа – ядра. На звороті напис: «LONDON DOUGHTY».

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2483.

5. Гудзики. По краю бортик, окантовка фігурного картуша; під короною одна над одною три гармати; під ними на стрічці частина девізу: «UBIQUE» (Скрізь). Повний девіз «Ubique quo fas et Gloria ducunt» (Скрізь куди веде обов'язок і жага слави).

Матеріал: метал. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 23 мм.

На звороті напис: «FIR MIN & SONS STRAND 153 LONDON».

ВКМ, інв. № Р4 – 2484/2.

На звороті напис: «153 STRAND LONDON CONDUIT 2/1»

ВКМ, інв. № Р4 – 2484/4.

На звороті напис: «153 STRAND LONDON CONDUIT a/4»

ВКМ, інв. № Р4 – 2484/3.

На звороті напис: «153 STRAND LONDON CONDUIT S/T»

ВКМ, інв. № Р4 – 2484/5.

На звороті напис: «153 STRAND LONDON CONDUIT S/T»

ВКМ, інв. № Р4 – 2484/1.

6. Гудзик. По краю бортик і окантовка фігурного картуша; під короною одна над одною три гармати, під ними на стрічці частина девізу Королівського полку артилерії – «UBIQUE» (Скрізь). Повний девіз «Ubique quo fas et Gloria ducunt» (Скрізь куди веде обов'язок і жага слави).

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2485/3.

7. Гудзики. По краю бортик і окантовка фігурного картуша; під короною одна над одною три гармати, під ними на стрічці девіз: «UBIQUE». (Скрізь). Повний девіз «Ubique quo fas et Gloria ducunt» (Скрізь куди веде обов'язок жага і слави).

На звороті напис: «FIRMANS LONDON №5»

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2485/1-2.

Піхотний полк Шотландських горців Сезерленда

8. Гудзики. Ромбовидної форми; під короною позначення військового підрозділу: «93». Гудзик для офіцерського «дублета».

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: 25x28 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2515/1-2.

9. Гудзик. Ромбовидної форми зі здвоєним бортиком по краю; під короною позначення військового підрозділу: «93». Гудзик для офіцерського «дублета».

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: 20x20 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2530.

Полк легкої піхоти Великої армії

10. Гудзики. По краю бортик; із зображенням поштового різка і номерами військових підрозділів у центрі «11», «22». На звороті напис: «LYON».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 24 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2532/1-2.

11. Гудзик. По краю бортик; зображення поштового різка і номер військового підрозділу в центрі «3».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 24 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2532/3.

Полки Королівських саперів і мінерів.

12. Гудзик. Під короною написи: «ROYAL SAPPEURS & MINERS»; у центрі аббревіатура.

На звороті напис: «LONDON».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 14 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2509.

Італія

Гудзики офіцерського складу батальйону барсельєрів.

13. Гудзик. З цифрою «1», зображенням сигнального різка на стрічці, зав'язаний бантом.

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2512.

14. Гудзик. З цифрою «7», зображенням сигнального ріжка на стрічці, зав'язаній бантом.

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2513.

15. Гудзик. З цифрою «8», зображенням сигнального ріжка на стрічці, зав'язаній бантом.

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2514.

Німеччина

На обох сторонах коміра мундира і кітеля пришивалося по одному гудзику з гербом відповідного королівства у складі Німецької держави (Warren Knopf). У фондах ВКМ зберігається гудзик із зображенням герба Великого Герцогства Мекленбург-Штреліц.

16. Гудзик. По центру зображено мітру з хрестом.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2031.

Польща

17. Гудзик іменний з портретним зображенням Яна Жигмонта Скржинецького (1787 – 1860) від його особистого мундира.

У центрі зображення чоловіка у мундирі, під ним напис: «GENR. SKRZYNECKI». На звороті логотип: «BEST. COALITY».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 13 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 157.

Під час польського повстання 1830 року після невдалої для поляків Битви при Грохові Ян Скржинецький був обраний головнокомандувачем польських військ замість князя Радзивілла. Брав участь у партизанській війні, після розгрому партизанів втік до Австрії. У 1839 році повернувся до Польщі і оселився в Кракові, де і помер. Іменний гудзик, ймовірно, був виготовлений на особисте замовлення польського генерала після присвоєння йому генеральського звання.

Із зображенням герба Польської держави (одноголовий орел).

18. Гудзик. У центрі щит із зображенням герба Польської держави (одноголовий орел), в колі. На звороті напис: «ASCEL W/S JEDNOSTAJNY».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 131.

Розмір: діаметр – 23 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 88.

Фабрика «ASCEL W/S JEDNOSTAJNY».

Фабрика по виробництву металевих кнопок та військових гудзиків у Варшаві. Власники Нахман Асородбрай (Nachman Assorodobraj) і Вольф Цельнікер (Wolf Celniker). Крім мундирних гудзиків фабрика спеціалізувалася на виробництві військової галантереї. Фірма працювала в міжвоєнний період.

Jednostajny – гудзики вироблялися з металу натурального кольору, не покривалися жодним металевим шаром.

19. Гудзики. У колі зображення герба Польської держави – одноголового орла. На звороті одного із гудзиків напис: «GUZPOL WARSZAWA 1937». На іншому «1934».

Матеріал: олово. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 25 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 140/2-4.

Фабрика «GUZPOL WARSZAWA».

Фабрика по виробництву гудзиків і металевих виробів у Варшаві, була заснована 13 березня 1923 року. Власники Нахман Асородбрай і Вольф Цельнікер. Компанія вписана у комерційний реєстр 27

березня 1923 року. З 1933 року фірму очолив Лейзор Млинек (Lejzor Mlynec).

20. Гудзик. По краю обідок, у центрі герб Польщі. На звороті напис по колу: «W/S JEDNOSTAJNY ALPACCA».

Матеріал: метал. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № P4 – 2034.

21. Гудзики. По краю обідок, у центрі герб Польщі. На звороті напис по колу: «MASYWNY ALPACCA».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ P4 – 126; 140/1; 91.

22. Гудзик. По краю обідок, у центрі герб Польщі. На звороті по колу орнамент.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 26 мм.

ВКМ, інв. № P4 – 2037.

23. Гудзики.

По краю обідок, у центрі герб Польщі. На звороті по колу напис: «ESEF ALPACCA».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ P4 – 2032/1-2.

Фірма «ESEF ALPACCA»

Фірма по виробництву гудзиків, військової оздоби та металевих виробів. Власники фабрики Скарнік Х. (Skarnik H.) і Фішбейн Х. (Fiszbein H.); використовували заголовні букви «S» «F» для позначення своїх виробів.

24. Гудзик. По краю обідок, по ньому орнамент у вигляді крапок. У центрі емблема військово-морського флоту у вигляді якоря накладеного на хрест.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. № P4 – 2026.

Російська імперія

Міністерства і відомства, які мали гудзики із зображенням стовпа Закону.

У 1801 року було введено мундири для вищих установ Росії – Урядового Сенату. На початках для сенаторів було встановлено позолочені гудзики із зображенням всеросійського імператорського герба, оперезаного ланцюгом ордена Святого Андрія Первозваного. Однак цей проект не було реалізовано і невідомо, чи було виготовлено відповідні гудзики. Через два тижні для Сенату введені позолочені плоскі гудзики із зображенням колони, по якій ближче до верху напис на особливому щитку поперек колони «ЗАКОНЪ», а в горі цієї колони – Імператорська корона. Такий малюнок дістав назву «сенатське карбування», і це позначення пізніше широко використовувалося в різних указах. Гудзики із зображенням стовпа Закону було встановлено і для мундирів чиновників Канцелярії сенату. У 1804 році гудзики з «сенатським карбуванням», було введено на мундирах чиновників комісії по складанню законів (зображення спрощене у 1826 році).

У 1810 році встановлено мундири для чинів Міністерства юстиції, в основному вони повторювали фасон мундирів Комісії по складанню законів. Гудзики також нашивались з «сенатським карбуванням». В подальшому зображення на гудзиках залишалися практично незмінними, відрізнялися лише дрібними деталями в залежності від гудзикової моди і фантазії виробника.

25. Гудзик. По краю обідок, в центрі зображення колони із написом «ЗАКОНЪ», увінчаної короною. Поле навколо зображення з крапковим рифленням. На звороті по колу написи: «Бр. Бухъ», «1 сорт» та зображення герба Російської імперії.

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22мм.

ВКМ, інв. № P4 – 24.

Фабрика Братів Бух.

Одна з найвідоміших гудзикових фабрик Російської імперії, була заснована у 1816 році майстрами мідної, бронзової та олов'яної справи (вічного) цеху Іоганом Траншелем і Бургардом Бухом. У 1840-43

рр. фабрика перейшла до братів Бух, Агатона Карловича (1816-1868) і Германа Карловича, які заснували фірму «Братья Бух». У 1870 році фабрика отримала на Всеросійській мануфактурній виставці в Санкт-Петербурзі за високу якість виробів право використовувати на своїх виробках зображення державного герба. У 1881 р. фабрика по виробництву гудзиків переходить до Фрідріха-Карла Олександровича Гутхейлю. 9 листопада 1892 року разом з дружиною (дочкою Готліба Моніна і внучкою Агатона Буха, Вільгельміною-Юлією-Марією) Ф.-К. А. Гутхейль зареєстрував Торговий Дім (повне товариство) «Фабрика и торговля металлическими пуговицами братьев Бух в С.-Петербурге».

Відомство шляхів сполучення.

Головне управління водних і сухопутних шляхів сполучення було створене 20 вересня 1809 року замість Департаменту водних комунікацій і Експедиції улаштування доріг. Відомство шляхів сполучення почало складатися із двох частин – цивільної і військової. Гудзики цивільних чиновників були гладкі, а на мундирах воєнізованого Корпусу інженерів шляхів сполучення у 1817 році з'явилися зображення схрещеного якоря з сокирою. З розвитком будівництва залізниць в Росії у 1871 році на гудзиках почали використовувати позначення залізниць країни. При цьому залізничним службовцям дозволялось носити гудзики з якорем і сокирою, які раніше належали лише Корпусу інженерів шляхів сполучення.

26. Гудзик. Зображення рельєфне; якір схрещений з сокирою. На звороті по колу напис: «КОПѢЙКИНЪ І СОРТЬ».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 89.

Фабрика Копейкіна.

Велика родина, члени якої спеціалізувалися на виробництві мундирних гудзиків. У 1840 році Іван Гнатович Копейкін відкрив у Петербурзі гудзикову фабрику. З часом через сімейні розбіжності зі справи вийшли молодші брати Івана Гнатовича – Максим, Костянтин, Микола і Аксентій. Надалі успіху досягли лише Аксентій Гнатович (1822 – 1912) і Максим Гнатович (1818?). У 1860 році Аксентій Гнатович відкрив виробництво гудзиків. На підприємстві також вироблялись герби, відзнаки для гвардії, флотських і армійських частин, поліції, учнів і студентів, різних цивільних закладів. У виробництві гудзиків брав участь його брат – Максим Гнатович. У сімейному бізнесі також була задіяна невістка А.І. Копейкіна – вдова Єфросинія Пилипівна. Після смерті у 1912 році А.І. Копейкіна справу продовжила його вдова Євдокія Василівна та її зять Сергій Михайлович Катюшин.

27. Гудзик. Зображення рельєфне; якір схрещений з сокирою. На звороті по колу напис: «Ф. ЛИНДЕНЪ ВИСШІЙ СОРТЬ».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 93.

Фабрика Ліндена.

Німецька фабрика гудзиків і знаків Фрідріха Ліндена з міста Люденшейд була заснована у 1822 році. Виконувала замовлення по виготовленню гудзиків для російської армії і цивільних міністерств та елітних учбових закладів. Фабрика мала філіали і представництва в ряді європейських столиць.

Загальновійськові.

Достовірної інформації, коли на мундирах з'явилися гудзики із зображенням імператорського герба у вигляді двоголового орла, немає. У 1799 році гудзики з двоголовим орлом офіційно з'явилися на мундирах чиновників Колегії закордонних справ. Трохи пізніше подібні гудзики з'явилися на мундирах і інших чиновників.

У 1829 році зображення двоголового орла на гудзиках з'являється в армії у гвардійських частинах. Так званий «гвардійський орел» мав опущені крила, а в лапах тримав стріли і вінок.

Цікавий факт – при Миколі І використовувалося два типи двоголового орла. Перший, вже згаданий, з опущеними крилами, використовувався військовим відомством, а другий тип – з піднятими крилами і трьома коронами, використовувався цивільними чиновниками.

У 1857 році державний герб був змінений, змінився він і на гудзиках гвардії і цивільних відомств. Тепер його зображення виглядало наступним чином - двоголовий орел під великою короною, крила підняті вгору, в центрі зображення Юрія Зміборця, в лапах орла – регалії царської влади.

У 1904 році Микола ІІ запровадив в усіх частинах російської армії, які мали після 1862 року гудзики

з гладкою поверхнею, без малюнку, зображення на гудзиках імператорського герба.

28. Гудзик. Гладка поверхня (без розпізнавальних знаків). На звороті по колу напис: «КОПЪЙКИНЪ 1 СОРТЪ S. PETERSBURG».

Матеріал: латунь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2508.

29. Гудзик.

Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). На звороті по колу напис: «ФАБ. РУСЬ 1 СОР».

Матеріал: сплав металів.

Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 87.

Фабрика «Русь».

Даних про фабрику немає. В основному виготовлялися «чиновницькі» гудзики високої якості.

30. Гудзик. Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). На звороті по колу напис: «Бр. ВУНДЕРЪ СПБ. 1 СОРТЪ».

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка, посріблення.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2035.

Фабрика «Бр. ВУНДЕР».

Повна назва – Фабрика металевих виробів (переважно) гудзиків братів Вундер. Продукція відома з 1875 року. У 1899 році випускала продукцію під маркою «Торговий дім братів Вундер». Власники – купець 2-ої гільдії Іван Леонтійович Зеллінг і його дружина Луїза Густавівна. З 1908 року в управлінні фабрикою брав участь син засновника підприємства – купець 2-ої гільдії О.О. Вундер. У 1913 році після смерті І.Л. Зеллінга фірму очолив О.О. Вундер. Крім мундирних гудзиків фабрика спеціалізувалася на виготовленні посадових знаків, орденів і медалей, холодної зброї.

31. Гудзик. Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). На звороті по колу напис: «А.О. ЧИКИН».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2036/1.

Фабрика А.О. Чікін.

Власники купці Іван Іванович і Олександр Іванович Чікіни (послідовники І.Ф. Чікіна). У 1914 році фабрика реорганізована в акціонерне товариство Д. Дайшіце Санкт-Петербурзької губернії. Основне виробництво – патронна стрічка, баклажки та фляги для армії. Гудзики невисокої якості, для нижчих чинів.

32. Гудзик. Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). На звороті по колу напис: «МОСКВА 1 СОРТЪ».

Фабрика «МОСКВА».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 127.

Фабрика «МОСКВА».

Відомостей про фірму немає.

33. Гудзики. Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). На звороті по колу написи: «Бр. Бухъ», «СПБ» та зображення герба Російської імперії.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2033; 2818.

34. Гудзик. Зображення рельєфне; герб Російської імперії (двоголовий орел). Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2036/2.

Військовий флот.

На мундирних гудзиках моряків Російського флоту зображення з'явилося з 16 січня 1830 року. З того моменту усім чинам Морського відомства було наказано нашивати гудзики з Державною та морською символікою.

Згідно наказу на гудзиках усіх чинів Морського гвардійського екіпажу карбувався двоголовий орел, покладений на два хрестоподібно складених адміралтейських якоря.

Для чинів, що перебували у флотських і навчальних екіпажах і в корпусі флотських штурманів, було встановлено гудзики із зображенням одного вертикально поставленого адміралтейського якоря. Для чинів морської артилерії вводилися гудзики з якорем і двома схрещеними гарматами. Корабельні інженери і чини учбового військового екіпажу повинні були нашивати гудзики з якорем і двома схрещеними сокирами.

27 вересня 1904 року в «ознаменування радісного дня народження цесаревича» Олексія на флоті було даровано право носити гудзики із зображенням двоголового орла, покладеного на схрещені адміралтейські якорі.

35. Гудзик. Рельєфне зображення двоголового орла (герба Російської імперії), покладеного на якорі. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 23 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2039.

36. Гудзик. Рельєфне зображення вертикального якоря. На звороті літери «Е». «М».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 24 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2479.

37. Гудзики. Рельєфне зображення вертикального якоря. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2480; 2482; 2531.

38. Гудзик. Рельєфне зображення вертикального якоря. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2499.

39. Гудзик. Рельєфне зображення вертикального якоря. На звороті літери «Ф». «К». «Г». «В» в обрамленні схрещених лаврових гілок.

Матеріал: мідь. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 26 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2481.

Пожежні товариства.

У російських містах XIX ст. пожежні команди утримувалися за рахунок міської казни, але підпорядковувалися міській поліції. Відповідно гудзики на мундирах пожежних встановлювалися по лінії Міністерства внутрішніх справ і, найчастіше, відповідали своїм малюнком гудзикам поліцейських чинів певного міста, на яких карбувалися губернські герби.

Паралельно з професійними пожежними командами, що підпорядковувалися поліції, створюються вільнонаймані команди, які належали міському самоврядуванню, громадські команди і добровільні пожежні дружини в губерніях, містах, при великих заводах.

Статут міських пожежних товариств був затверджений у 1846 році. 1897 року Міністерство внутрішніх справ затвердило статут сільських добровільних пожежних дружин. Вплив на подальший розвиток добровільних пожежних команд в Росії мало створення у 1892 році Російського пожежного товариства (з 1901 року – Імператорське Російське пожежне товариство).

На початок XX ст. у Росії існувало більше 250-ти добровільних міських пожежних команд, понад 2000 сільських, більше 100 заводських і десятків приватних. Можливо, більшість із цих структур мали на форменому одязі гудзики зі «своїм» малюнком.

40. Гудзик. Рельєфне зображення схрещених знарядь (дві сокири під пожежним шоломом); внизу лаврові гілочки, перев'язані стрічкою. На звороті візерунок (потертий).

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 15 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 128.

Артилерія.

У російській армії XIX ст. існувало багато підрозділів, які так чи інакше брали участь в обслуговуванні артилерійських засобів ведення бою. Основу армійських артилерійських структур становила польова артилерія, яка поділялась на кінну і піхотну. Головною різницею тут був спосіб пересування розрахунків. У піхотній артилерії солдати знаходилися поруч зі своєю гарматою, а в кінній у кожного був свій верховий кінь. Крім того, в армійській артилерії існували додаткові структури – облогова, гірська, козача, артилерійські склади, заводи і т.д.

Одночасно з більшістю інших армійських підрозділів на формі артилеристів з'явилися гудзики із зображенням, за зразком французької армії, тих же перехрещених гарматних стволів, що відрізняються лише дрібними деталями малюнка, ядром з полум'ям вгорі, номером бригади, іншими деталями.

У 1829 році для всіх чинів піхотної артилерії було введено гудзики з декількома варіантами зображень. Для гренадерських бригад зображення являло собою хрестоподібно складені гармати з ядром і номером бригади нагорі. Для піхотних польових артилерійських бригад – перехрещені гармати і номер бригади цифрою, такі ж гудзики були встановлені і для кінно-артилерійських рот.

41. Гудзик. Рельєфне зображення схрещених гармат, над ними – ядро; внизу – цифра «3». 3-я Гренадерська артилерійська бригада. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 20мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2511.

42. Гудзик. Рельєфне зображення двоголового орла, накладеного на схрещені гармати. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 20мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 143.

43. Гудзик. Рельєфне зображення двоголового орла, накладеного на схрещені гармати. Без зазначення виробника на звороті.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 20мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2040.

Губернії і міста.

12 грудня 1796 року імператором Павлом I було видано указ про поділ держави на губернії і повіти, пізніше була встановлена система губернських штатних мундирів. Мундири для всіх губерній виготовлялися з темно-зеленого сукна, але для відмінності губерній комірі і лацкани різнилися кольорами, які були використані на губернських гербах – червоний, блакитний, палевий, білий, світло-зелений. На гудзиках зображувався губернський герб.

Згодом мундири деяких губерній змінювалися аж до 1831 року, до прийняття указу про єдиний мундир з червоного сукна для всіх губерній. Відмінність була лише в гудзиках, які були зі своїми губернськими гербами. Зображення в свою чергу також з часом змінювалися.

Відповідно до указу від 4 липня 1857 року на губернських гербах було зображення імператорської корони, а навколо гербового щита дубове листя з Андріївською стрічкою. Герби в губерніях продовжували змінюватися, відповідно змінювалося зображення на гудзиках; виробники гудзиків також могли внести деякі зміни в гудзики. На думку фахівців, сьогодні існує понад 800 варіантів губернських гудзиків.

44. Гудзик. У центрі рельєфне зображення повітового герба, вгорі – імператорська корона; внизу напис: «Волынской». На звороті рекламний напис: «TREBLE GILT – В MOSCAU».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 20мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 975.

Частини, які мали на гудзиках інженерну арматуру.

У російській імператорській армії емблеми виділяли не рід військ, а військових спеціалістів, які виконували функції, відмінні від бойових задач основних армійських частин. Такими фахівцями були і військовослужбовці інженерних підрозділів. Інженерні підрозділи гвардійських частин до 1917

року використовували гудзики із зображенням орла (відповідного чинному імператорському гербу) на схрещених сокирах.

45. Гудзик. У центрі рельєфне зображення двоголового орла, увінчаного імператорською короною; накладеного на схрещені сокири. На звороті по колу напис: «КОПЪЙКИНЪ I СОПЪ S. PETERSBURG».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2044.

Комерційні навчальні заклади.

Належали до розряду середніх навчальних закладів. Комерційні училища поділялися на семикласні, які надавали загальну і комерційну освіту, і трикласні, що давали тільки комерційну освіту. Залежно від того, на чий кошти утримувалися комерційні навчальні заклади, останні ділилися на громадські та приватні. До початку 1899/1900 навчального року в підпорядкуванні Міністерства фінансів знаходилося 56 комерційних навчальних закладів, у тому числі: 19 комерційних училищ, 16 торгових шкіл, 9 торгових класів і 12 курсів комерційних знань.

46. Гудзик. У центрі зображено емблему торгівлі – кадуцей, з шапкою Гермеса над ним. На звороті літери: «S», «F».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.

Розмір: діаметр – 21 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 138.

Частини, які мали гудзики з номерами.

Гудзики з номерами, а також з буквено-цифровими зображеннями були введені в частинах російської армії в грудні 1829 року. Поки не вдалося виявити будь-яких відомостей про конкретні відмінності гудзиків з однаковими номерами, що належали різним частинам армії. Графічне зображення цифр (з хвостиком, без хвостика, прямі, під нахилом і інше) навряд чи можна використовувати для атрибуції, тому, що певні відмінності могли вносити виробники гудзиків. Крім того, за період використання гудзиків з номерами неодноразово відбувалися зміни нумерації частин, що ще більше ускладнює процес визначення. Представлені гудзики могли носити нижчі чини полків і підрозділів російської армії.

47. Гудзик. У центрі рельєфне зображення цифри «10». На звороті напис по колу: «J Jach S. PETERSBURG».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 26 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2041.

48. Гудзик. У центрі рельєфне зображення цифри «18».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2500.

49. Гудзики. У центрі рельєфне зображення цифри «19».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2505/1-3.

50. Гудзики. У центрі рельєфне зображення цифри «21».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2506/1-3.

51. Гудзик. У центрі рельєфне зображення цифри «22».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2503.

52. Гудзик. У центрі рельєфне зображення цифри «31».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2502.

53. Гудзик. У центрі рельєфне зображення цифри «32».

Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2501.
54. Гудзики. У центрі рельєфне зображення цифри «33».
Матеріал: бронза. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. №№ Р4 – 2504/1-5.

СРСР

55. Гудзик. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині. На звороті напис: «МОСШТАМП».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 17 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2029.
Завод «МОСШТАМП»

Завод по виробництву нагородної та сувенірної продукції, а також металевої фурнітури. Споживачі продукції – міністерства та служби Російської Федерації, великі комерційні компанії. Асортимент продукції, що виробляється, складається з декількох сотень найменувань – гудзики, кокарди, нагрудні знаки, емблеми, медалі та ін. Одне із найстаріших і найбільших підприємств Росії.

56. Гудзик. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 21 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 1812.

57. Гудзики. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 21 мм.
ВКМ, інв. №№ ДМ – 39799/1-2.

58. Гудзик. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині. На звороті напис: «МОСШТАМП».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 21 мм.
ВКМ, інв. № ДМ – 39799/3.

59. Гудзики. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині. На звороті напис: «МОСШТАМП».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 17 мм.
ВКМ, інв. №№ ДМ – 39798/1-5.

60. Гудзики. По центру розміщена п'ятикутна зірка з серпом і молотом посередині. На звороті напис: «ГМФ РУД».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. №№ ДМ – 39921, 39922, 39923.

Служба зв'язку

61. Гудзики. По центру розміщені серп і молот на фоні блискавки. На звороті напис: «МОСШТАМП».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 21 мм.
ВКМ, інв. №№ ДМ – 39800/1-3.

Військово-морського флоту

62. Гудзики. По центру зображено емблему морського флоту – якір. На звороті напис: «МОСШТАМП».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 18 мм; 21 мм.
ВКМ, інв. №№ Р4 – 2027, 2028.
Поганий стан збереження.

63. Гудзик. Поверхня потерта, написи не читаються.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № ДМ – 65269.

Україна

64. Гудзики. По краю бортик, в центрі зображення малого герба України – тризуба.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 12 мм.
ВКМ, інв. №№ Р4 – 1917/1-3.
65. Гудзик. По краю бортик, в центрі зображення малого герба України – тризуба.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 20 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 1918.

УНР

66. Гудзик. По краю обідок; в центрі зображено Тризуб – герб УНР. Зверху до середини нанесені паралельні горизонтальні лінії.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка, зборка.
Розмір: діаметр – 23 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2024.

Франція

Лінійно-піхотні полки.

67. Гудзик. Зцифрою «27» в картуші.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2486.
68. Гудзик. З цифрою «20» в картуші. На звороті напис: «FRERES. PARIS GORDIES».
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2487.
69. Гудзик. Зцифрою «58» в картуші. На звороті напис: «TW. & W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2488.
70. Гудзик. Зцифрою «7» в картуші.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2489.
71. Гудзик. З цифрою «87» в картуші. На звороті напис: «TW. & W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2490.
72. Гудзик. Зцифрою «50» в картуші.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2491.
73. Гудзик. З цифрою «42» в картуші. На звороті напис: «PARIS. GREPELLE».
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.
ВКМ, інв. № Р4 – 2492.
74. Гудзик. З цифрою «19» в картуші.
Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.
Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2493.

75. Гудзик. З цифрою «6» в картуші.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2494.

76. Гудзик. З цифрою «3» в картуші. На звороті напис: «CORLIER FRE RFS PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2495.

77. Гудзик. З цифрою «2» в картуші. На звороті напис: «TW. &W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2496.

78. Гудзики. З цифрою «31» в картуші. На звороті напис: «CURDIER FRE RFS PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2497|1-2.

79. Гудзики. З цифрою «1» в картуші. На звороті напис: «TW. &W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2498|1-2.

80. Гудзик. З цифрою «20» в картуші. На звороті напис: «LYON B.C.».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2533/1.

81. Гудзик. З цифрою «74» в картуші. На звороті напис: «LYON B.C.».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2533/2.

82. Гудзик з цифрою «11» в картуші. На звороті напис: «C. F PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2534/1.

83. Гудзик. З цифрою «3» в картуші. На звороті напис: «TW. &W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].

Матеріал: метал. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2534/2.

84. Гудзик. З цифрою «49» в картуші. На звороті напис: «GREPELLM PARIS».

Матеріал: метал. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2535.

85. Гудзик. З цифрою «2» в картуші. На звороті напис: «P. LEGRAND PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2536.

86. Гудзики. З цифрами «1», «6», «11», «19», «28» в картуші. На звороті напис: «GORDIER FRERES PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2537/1-5.

87. Гудзики. З цифрами «10», «27», «31», «32», «43», «58» в картуші.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2538/1-6.

88. Гудзики. З цифрами «10», «11», «20», «21», «21», «32», «33», «74» в картуші.

Мундирні гудзики Англії.

Мундирні гудзики Польщі.

Мундирні гудзики Російської імперії.

Мундирні гудзики Франції.

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2539/1-8.

89. Гудзики. З цифрами «6», «15», «16», «19», «27», «31», «50», «57», «66» в картуші. На звороті напис: «PARIS».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2540/1-9.

90. Гудзик. З цифрою «81» в картуші. На звороті напис: «TW. & W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2541.

91. Гудзики. З цифрами «14», «43» в картуші. На звороті напис: «GREWELL PARIS».

Матеріал: сплав металів.

Техніка виготовлення: штамповка. Розмір: діаметр – 17 мм.

ВКМ, інв. №№ Р4 – 2542/1-2.

92. Гудзик. Гладка поверхня. На звороті напис: «CORDIER FRF. RFS PARIS» [Генрі Кордье].

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2507.

93. Гудзик нижчих чинів 2 полку Іноземного легіону.

В центрі цифра «2» по колу напис: «LEGION ETRANGERE».

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 22 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2510.

94. Гудзик батальйону обозу інженерних військ Великої Армії 1811 – 1814 рр.

По краю бортик і рубчатий обідок, в центрі зображення кіраси і шолома з пером. На звороті напис: «TW. & W. PARIS» [Trelon Weldon & WeleParis].

Матеріал: сплав металів. Техніка виготовлення: штамповка.

Розмір: діаметр – 24 мм.

ВКМ, інв. № Р4 – 2529.

Григорій Охріменко,

кандидат історичних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, провідний науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею;

Сергій Бубало,

краєзнавець;

Наталія Склярєнко,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Луцького національного технічного університету;

Світлана Локайчук,

кандидат філологічних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВЕРБОЛИСТІ СЕРЕЖКИ ДОБИ БРОНЗИ

Металевих виробів доби бронзи з території Західної Волині відомо небагато. Серед них є шпильки, браслети, ножі, сокири, серпи, персні, сережки у формі вербового листя. Вони, за словами С. Кадрова, були, переважно, предметами металургії епішнурового прикарпатського культурного кола, виготовлялися здебільшого з міді [Kadrow, 2000, s. 141–153].

У колекції матеріалів Волинського краєзнавчого музею зберігається кераміка, кістяні, мідні прикраси, виявлені Я. Фітцке у ґрунтовому могильнику м. Торчин (1938 р.). Серед поховальних дарунків межановицької та стжижовської культур були верболисті сережки (підвіски – ?), які називають в польській термінології «заушниці» (Рис. 1: 1–3). Подібні прикраси зберігаються також у Володимир-Волинському історичному музеї. Це показові вироби доби бронзи, проте інформації про них у вітчизняній фаховій літературі було обмаль. Історії вивчення та походження подібних артефактів присвячена ця розвідка.

Прикраси доби бронзи рідко трапляються на території Західної України, у т. ч. Волині, Переважно вони відомі з поховань. І. Свешніков сережку з реберцем із с. Передівання подає серед речей пізнього етапу подільської групи підкарпатської культури [Свешніков, 1974, рис. 19: 7]. Сережки з одним та двома реберцями бачимо також серед матеріалів верхньодністровської групи підкарпатської культури [Свешніков, 1974, рис. 10: 3, 4]. Дві такі прикраси, належні до раннього періоду МК, виявлено в похованні неподалік Ріпнева (розкопки В. Барана) [Свешніков, 1974, рис. 22: 3, 4]. Більш широка сережка виявлена на площі могильника поблизу с. Почапи [Свешніков, 1974, рис. 22: 2]. Цей самий автор подає рисунки сережок без реберець із Золочева (поховання № 1), Чижикова (2 екземпляри) [Свешніков, 1974, рис. 23: 13, 17].

У похованні зі Здовбиці (ГЗК – ?) знайдено сережку без реберця [Свешніков, 1974, рис. 38: 17]. Підвіски з ґробниці «здовбицького етапу» також подано в цій монографії [Свешніков, 1974, рис. 40: 4, 5].

У стжижовському похованні с. Озліїв (поблизу смт Млинів) була сережка з реберцями [Свешніков, 1974, рис. 46: 4]. Із Торчинського цвинтаря походять дві сережки з одним реберцем (поховання № 14) та одна з трьома реберцями (поховання № 1), заготовка ще однієї прикраси з поховання № 15 [Свешніков, 1974, рис. 49: 16, 17, 23]. У похованні м. Дубно знайдено три таких прикраси з реберцями [Свешніков, 1974, рис. 49: 34, 38, 39] (Рис. 1: 4–6). Інший виріб виявлено до війни в с. Сьомаки (поховання) [Свешніков, 1974, рис. 49: 37]. Сережка з реберцем як випадкова знахідка походить з Городка (поблизу м. Рівне) [Свешніков, 1974, рис. 50: 2] (Рис. 1: 15). Ще сім сережок містилося у відомому Стеблівському скарбі [Свешніков, 1974, рис. 50: 10–14, 24, 25] (Рис. 1: 8–14).

Під час розкопок багатого поховання (№ 7) дівчинки (стжижовської культури) біля с. Могиляни Острозького р-ну Рівненщини К. Каспаровою та М. Щукіним знайдено багато прикрас, серед них велику верболисту підвіску [Археологія України, 2005, рис. 22: 10], шість верболистих сережок: (три з них з відтиснутим реберцем) [Археологія України, 2005, рис. 22: 8, 4–7, 14, 15]. Крім цього, в похованні було 6 перстень (два з округлого дроту, чотири – з розклепаного), три трубчасті підвіски [Археологія України, 2005, с. 171] (Рис. 4).

Найбільше верболистих сережок випадково знайдено 2016 року на березі невеликої водойми в м. Нововолинськ – 12 штук (Рис. 2). 11 з них мають поздовжнє реберце, а одна – три ряди відтисків округлих горбиків, нанесених з середини. (На думку, Г. Тарас, вони могли бути виготовлені в Румунії – усна інформація). Ці предмети знайдені компактно на глибині 0,3 м та, імовірно, є скарбом. Інших артефактів поряд не зафіксовано. Неподалік цього місця у 2017 р. знайдено золоту широколисту сережку з реберцем.

Ще 4 сережки (серед них одна золота) з відтиснутими реберцями виявлено під час пошуків металевого брукту поблизу с. Смодва Млинівського р-ну Рівненської обл. (Рис. 3:1–4). разом з іншими виробами: бронзовою сокирою бородинського типу, браслетом, округлою орнаментованою бляхою та іншими речами, належними до скарбу [Охріменко, Бубало, Складенко, 2016, с. 82–93].

У 2005 р. біля с. Майдан-Липно, в уроч. Кругле Поле, під час рятивних розкопок в житлі тшинецької культури (Рис. 5) Г. Охріменком у неглибокій ямці знайдено 8 сережок та один перстень з вузьким «листочком» без відтиснення реберця. Напевно, вироби цього скарбу належать до пізнього типу прикрас.

2009 року під час розкопок багаточислової пам'ятки Гнідава (с. Рованці на околиці Луцька), в об'єкті № 25 (яма з підбоєм), у стжижовському (?) похованні жінки знайдено 2 сережки [Златогорський, Бардецький, 2010].

Збірку палеометалевих прикрас із Західної Волині та Полісся доповнюють сережки з поховань переважно городоцько-здовбицької культури, описані В. Самолюком.

1. с. Іванчиці Рівненського р-ну Рівненської обл. В уроч. Янова Долина (берег р. Стубли), в ґрунтовому похованні біля скорченого кістяка знайдено дві гладенькі сережки таких розмірів: діаметр кільця – 4,5–4,8 см, ширина листка – 1,4 см. Друга сережка діаметром 5,0–5,3 см, а ширина листка – 1,05 см.

2. с. Ільїн Гоцанського р-ну Рівненської обл. В кургані, дослідженому Б. Прищепою 1983 р. (висота – 4 м, діаметр – 25 м), знайдено прикрасу з поздовжнім реберцем. Довжина – бл. 7 см, ширина листка – 2,6 см, діаметр стержня – 0,2 см [Самолюк, 2009, с. 26, 27, рис. 2: 1, 2, 5].

3. с. Лючин Острозького р-ну Рівненської обл. На березі р. Світеньки досліджене ґрунтове поховання № 5. Біля голови скорченого кістяка знайдено дві підвіски з тонкими листками (лінзоподібними в перетині). Їхні розміри: 1) довжина – 6,7 см, діаметр дроту – 0,2 см, ширина листка – 0,6–0,7 см, товщина – 0,15 см; 2) ширина пластини – 0,7 см, діаметр кільця – 4,7 см, діаметр дроту – 0,26 см, ширина листків – 1,3 см, товщина – 0,2 см [Самолюк, 2009, с. 27–29, рис. 4: 4, 5].

Ці вироби дещо подібні до виявлених у похованні с. Привільне Дубенського р-ну [Самолюк, 2009, с. 32–33, рис. 10: 5, 6] (не виключено, що вони також належать до бабинської культури – Г. О.).

У похованні № 10 с. Лючин, крім розвалу посудини, кістяної намистини, крем'яного наконечника стріли, знайдено фрагмент верболистої прикраси з трьома відтиснутими реберцями. Листок має розміри 5x3,5 см, товщина – 0,1 см [Самолюк, 2009, с. 29, рис. 5: 1].

4. с. Рачин Дубенського р-ну Рівненської обл. У заплаві р. Ікви, в ґрунтовій могилі біля черепа скорченого кістяка А. Бардецьким знайдено 2 фрагменти верболистої підвіски з реберцем. Ширина листка – 1,65 см, діаметр дроту – 0,06–0,12 см [Самолюк, 2009, с. 33–34, рис. 11: 2]. Можливо, і це поховання належить до бабинської або стжижовської культури.

Несподіване відкриття було зроблене в м. Києві 1905 року: на вул. Трьохсвятительській знайдено скарб бронзових прикрас – усього 5 предметів належних, як тепер відомо, до середнього періоду доби бронзи (епішнуровий період, напевне, стжижовської культури). Автор статті Людмила Клочко зазначає,

що речі були пов'язані з носіями середньодніпровської культури (СДК), які перебували в той час у цьому регіоні (імовірно, бл. XIX–XVII ст. до н. е.). Згадана дослідниця відносить речі скарбу до «фітоморфних» прикрас. Три предмети – це сережки у формі зігнутих у кільце вербових листків з відтиснутими посередині «жилками». Один з виробів – зігнута в коло мідна стрічка (діадема – ?) – має на потоншених кінцях кільця для зв'язування, посередині відтиснуту заглибину. В плані вона нагадує овал, діаметром 230x200 мм. Її вага – 95,71 г; виготовлена з міді та незначної кількості Sn, Pb, Ni, Zn [Клочко, 2015, с. 151–153]. Аналогії цьому рідкісному виробу можна знайти в похованні СК поблизу с. Боратин Луцького р-ну (розкопки Я. Фітцке), де знайдено фрагменти діадеми (?). Четвертий виріб нагадує велику сережку [Клочко, 2015, с. 148–157].

За описом Л. Клочко, одна з підвісок має діаметр 89–90 мм, довжину – 66 68 мм, ширину – 41 мм. Особливістю двох інших сережок є «короткі рельєфні риси – по три з обох боків». Їх розміри: 1) діаметр – 80–84 мм, довжина – 70–75 мм, ширина листка – 39 мм; 2) діаметр – 84–87 мм, довжина – 62–66 мм, ширина – 70–75 мм. Дослідниця відзначає, крім того, «ретельність виконання» прикрас із Київського скарбу [Клочко, 2015, с. 148–157].

Ще в Київському скарбі була місяцеподібна прикраса діаметром 115x117 мм, внутрішній діаметр виробу – 8,62 мм, ширина – 25 мм. Один її кінець зігнутий у петлю, другий видовжений і загострений. На поверхні відтиснуті короткі риси, розміщені групами: ділянка з шести рисок, далі 8 таких самих, потім три групи по 8 рисок [Клочко, 2015, с. 154]. Аналогії цій підвісці відомі зі скарбу в Стубло та могильника Торчин П. Авторка припускає, що всі предмети Київського скарбу «утворюють єдиний ансамбль», який належав «соціально виділеній особі» – жінці. Дослідниця подала і «гіпотетичну реконструкцію елементів жіночого вбрання» (досить переконливе!). Як аналогію для відтворення взято матеріали з поховання Стрільця Гомельської обл. (похов. № 43, № 53).

У похованнях СК на теренах Люблінщини (Польща), а саме в Рацеборовіце–Колонії, Городло, Грубешові–Подгуже, Гусинному–Колонії 6, 7, Гребенному 34, металеві прикраси представлені, передусім, верболистими підвісками. Вони виявлені в 11 похованнях (12,7%). Крім них, серед супровідного інвентарю були ще браслети (в 7 могилах – 8,1%), кільця (в 4 похованнях – 4,6%).

Підвіски виготовлялися у формі кільця з листком, на якому витиснуте реберце. Кінці цих кілець або сходяться, або заходять один за одного. Інколи такий кінчик скручено у вушко. Окремі вироби виконані з подвійним обертом стержня. У вище окресленому ареалі трапляються також трубчасті підвіски з тонкого розклепаного дроту [Bargiel, Libera, 2005, с. 197–211]. На території Західної Волині вони виявлені в похованні з с. Могиляни та в скарбі, знайденому біля с. Смордва Млинівського р-ну Рівненської обл.

Під час археологічних робіт на Гряді Сокальській, в Республіці Польщі, на пам'ятці № 1 Махнувек (курган № 1, об. № 1 – ямне поховання МК) знайдено 2 мідні верболисті сережки з відтиснутим реберцем (тип III, за Я. Махніком) [Machnik, 1982]. Розміри першої прикраси: діаметр – 2,3 см, довжина в розвороті 9,4 см, довжина листка – 4,5 см, ширина – 1,6 см. Друга сережка цього ж типу мала діаметр – 2,4 см, довжину – 8,9 см, довжину листка – 5 см, ширину – 1,3 см.

В об'єкті № 2 (яма з похованням МК) знайдено сережку того самого типу; її діаметр – 4,9 см, довжина в розвороті – 20 см, довжина листка – 6,9 см, ширина – 2,4 см (тобто вона більших розмірів від попередніх). В об'єкті № 4 (ямне поховання МК) виявлено ще одну таку саму сережку. Її діаметр – 2,3 см, довжина – 8,2 см, довжина листка – 5,2 см, ширина – 1,5 см [Machnik, Bagińska, Koman, 2009, s. 115–118]. Поховання з Махнувек належать до ранньої фази МК – 2200–2030 BC [Machnik, Bagińska, Koman, 2009, s. 229].

У 2017 р. в районі Нововолинська та в Сокальському р-ні, над р. Західний Буг, знайдено по одній золотій сережці верболистого типу (Рис. 3: 3, 4). Прикраси дещо ширші від вище описаних, підокруглі, з відносно короткими стержнями. На першій з них (з Нововолинська) є проковане реберце, на другій – три реберця. Оскільки ця частина Західного Бугу на двох берегах була заселена носіями стжижовської та межановицької культур, то, швидше всього, знахідки прикрас мають відношення саме до цих культур.

Перші сережки відомі з м. Ур (Месопотамія). У Румунії вони з'являються у 2400 рр. до н. е., в Словаччині (Нітрянська група) у 2200–1850 рр. до н. е., на Каказі – у 2200–1850 рр. до н. е., в культурі Монтеору (Румунія) – від 2000 до 1200 рр. до н. е. [Kadrow, 2000, s. 141–144].

Отже, всього верболистих підвісок на північному заході України відомо близько 80. Більшість із них пов'язана, вочевидь, зі старожитностями стжижовської та межановицької культур, окремі вироби – з городоцько-здобицькою. Скарб із с. Майдан-Липно Маневицького р-ну Волинської обл. унікальний та, імовірно, найпізніший серед відомих нині скарбів з матеріалами верболистих прикрас належить до тшинецької культури (зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею та Маневицького

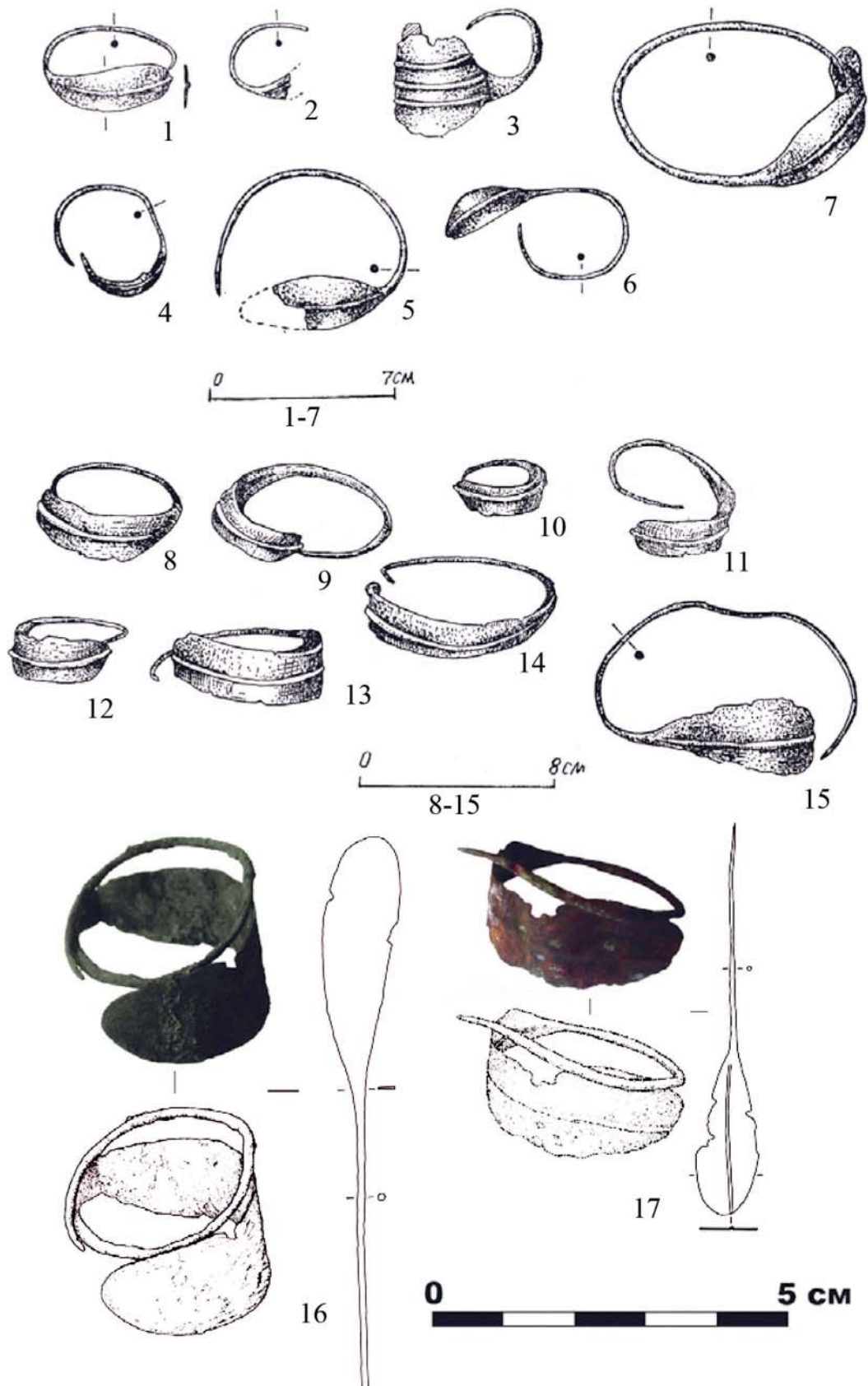

Рис. 1. Скроневі кільця: 1-3 – Торчин; 4-6 – Дубно; 7 – Сьомаки; 8-14 – Стеблівка (Стубло); 15 – Городок; 16-17 – Рованці-Гнідавська Гірка (за І. Свешніковим, А. Бардецьким)

*Рис. 2. Скарб бронзових сережок – м. Нововолинськ Волинської обл.
Випадкова знахідка. Фото Г. Охріменка.*

Рис. 3. Сережки доби бронзи: 1 – скарб с. Смордва Млинівського р-ну, Рівненської обл.; 2 – скарб з м. Нововолинська Волинської обл.; 3 – золота сережка з м. Нововолинськ Волинської обл.; 4 – золота сережка з Сокальського р-ну Львівської обл.

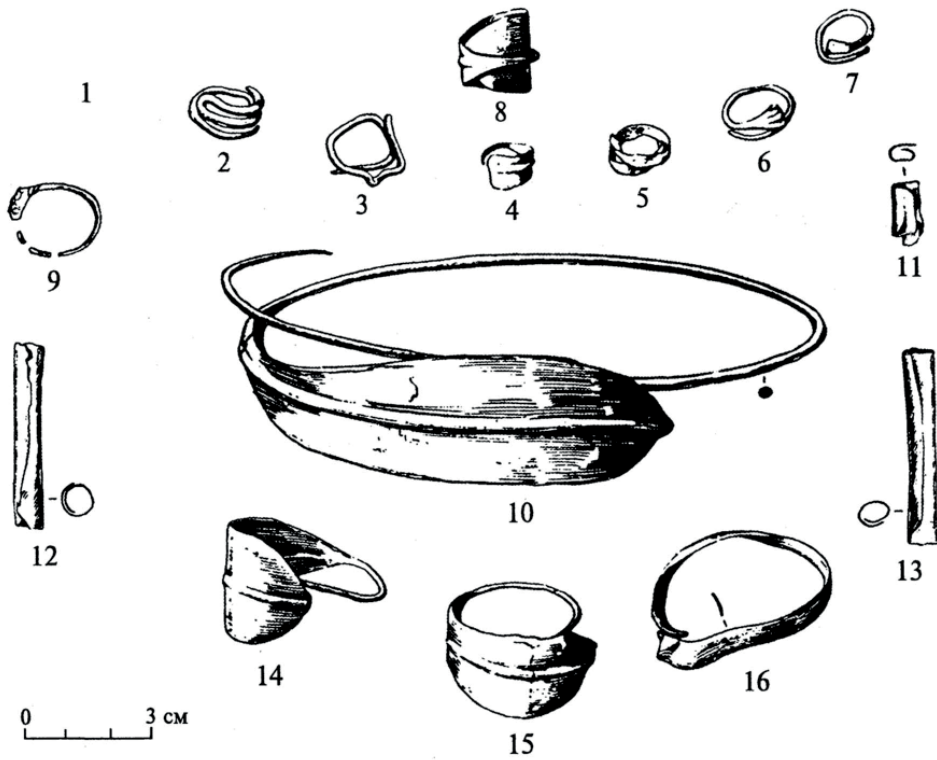

Рис. 4. Прикраси доби бронзи з с. Могіляни.

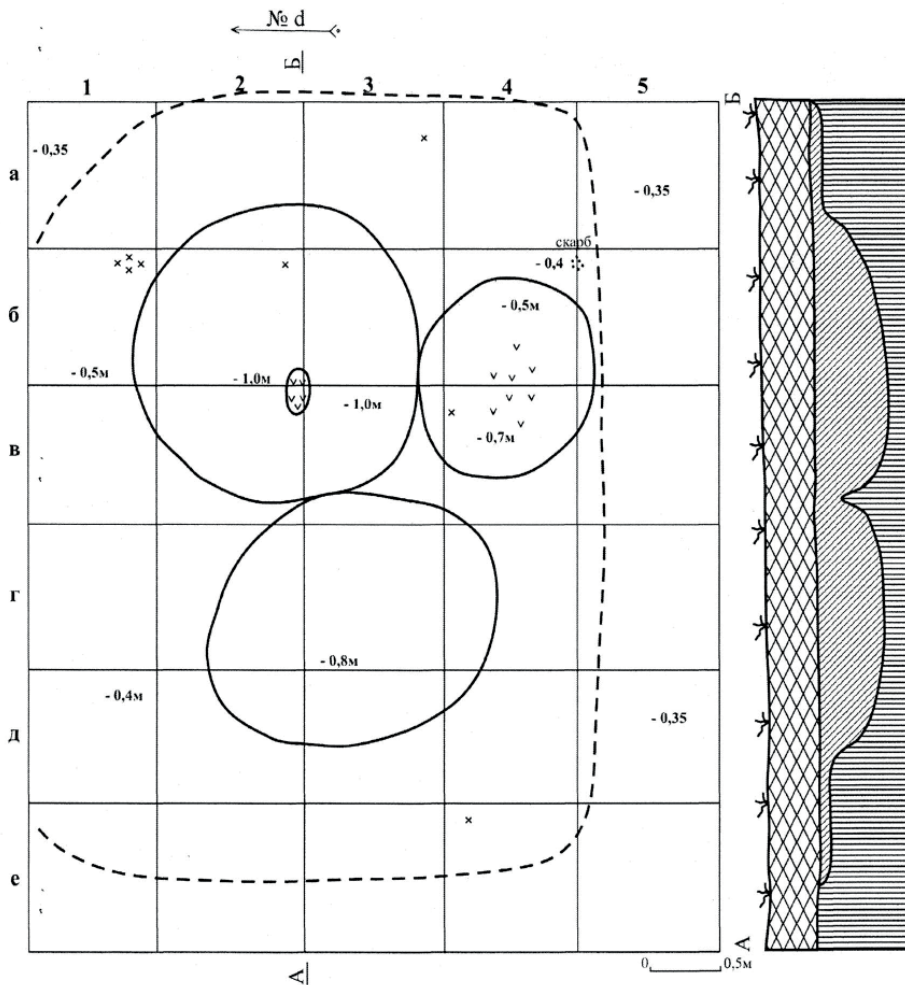

Рис. 5. Скарб с. Майдан-Липно (уроч. Кругле Поле) Маневецького р-ну Волинської обл. 2005 р.
Об'єкт східнотишинецької культури.

краєзнавчого музею) (рис. 5). Тобто хронологічний діапазон побутування цих виробів на окресленій території – приблизно ХХ–ХІІІ (ХІV) ст. до н. е. Важливо підкреслити, що прикраси-підвіски досить різні: більших та менших розмірів, з довшим або коротшим стержнем, з вузьким або широким листком, з гладеньким або витиснутим посередині реберцем (інколи двома, трьома), або з ямковими відтисками у вигляді ліній. З усього сказаного можна зробити висновок про походження цих виробів з різних центрів: Румунії, Словаччини (району Нітри), Малопольщі, а також, імовірно, місцевого виробництва (знахідка заготовки прикраси з поховання № 15 (межановицької культури) в Торчині. Не виключено, що з ареалу румунської культури Монтеору (синхронної із стжижовською) і до середньої течії Західного Бугу через Подністров'я пролягав шлях обміну різними виробами, а серед них надходили і прикраси-підвіски.

1. *Археологія України* / Л. Залізняк, О. Моця, В. Зубар та ін.; за ред. Л. Залізняка. – К. : Либідь, 2005. – 504 с.

2. Златогорський О. Дослідження багатошарового поселення Гнідавська Гірка біля Луцька у 2009 році / О. Златогорський, А. Бардецький // *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*. – Rzeszów, 2010. – Т. XXXI. – S. 101–114.

3. Клочко Л. С. «Київський скарб» із колекції Національного музею історії України у контексті знахідок на території Європи / Л. С. Клочко // *Праці Центру пам'яткознавства*. – К. : Шеннік, 2015. – Вип. 28. – С. 148–157.

4. Охріменко Г. Скарб бронзових виробів з Млинівщини / Г. Охріменко, С. Бубало, Н. Склярєнко // *Праці центру пам'яткознавства: зб. наук. праць*. – К. : Шеннік, 2016. – Вип. 29. – С. 82–93.

5. Самолюк В. Нові поховальні пам'ятки городоцько-здовбицької культури / В. Самолюк // *Археологія*. – 2009. – № 4. – С. 26–37.

6. Свєшніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н. е. / І. К. Свєшніков. – К. : Наук. думка, 1974. – 208 с.

7. Bargiel B. *Kultura strzyżowska na Lubelszczyźnie w świetle znalezisk grobowych* / B. Bargiel, J. Libera // *Na pośmianu S. C. Berезанської: зб. наук. праць*. – К. : Шлях, 2005. – С. 197–211.

8. Batora J. *Zur Problematik des Ausklingsens der weidenblattförmigen Kupferindustrie im nördlichen Teil des Karpatenbeckens* / J. Batora // *Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*. – Budapest, 1996. – S. 61–73.

9. Kadrow S., Machnikowie A. i J. Iwanowice, stanowisko Babia Góra, cz. II. *Cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu* / S. Kadrow, A. i J. Machnikowie. – Kraków, 1992.

10. Kadrow S. *Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny* / S. Kadrow, J. Machnik. – Kraków, 1997. – S. 83–102.

11. Kadrow S. *Wczesnobrązowa wytwórczość metalurgiczna w stylu wierzbowego liścia* / Sławomir Kadrow // *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*. – Kraków, 2000. – S. 141–153.

12. Machnik J. *Uwagi o wyrobach metalowych z początków epoki brązu w południowo-wschodniej Polsce* / J. Machnik // *Pamiętnik Muzeum Miedzi*. – 1982. – Т. 1. – S. 79–100.

13. Machnik J., Bagińska J., Koman W. *Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988–2006* / J. Machnik, J. Bagińska, W. Koman. – Kraków, 2009. – 319 s.

14. Roman P. *The Late Copper Age Cotofeni Culture of South-East Europe* / P. Roman // *BAR Supplementary*. – Series 32. – Oxford, 1977.

15. Roman P. *Perioada limpurie a epocii bronzului pe teritoriul României* / P. Roman // *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*. – 1986. – № 37. – S. 29–55.

16. Salewicz K. *Tymczasowe wyniki badań prehistorycznych w Mierzanowicach, pow. opatowski, woj. Kieleckie* / K. Salewicz // *Z otchłani wieków*. – 1937. – № 12. – S. 39–59.

17. Točík A. *Die Nitra-Gruppe* / A. Točík // *AR*. – 1963. – № XV. – S. 716–774

18. Zaharia H. *Die Lockenringe von Sărata Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen* / H. Zaharia. – Dacia, 1959. – № 3. – S. 103–134.

Олександра Павленко,
кандидат фармацевтичних наук,
завідувач відділу наукових досліджень
Львівської філії Національного науково-дослідного
реставраційного центру України,
м. Львів

РЕЗУЛЬТАТИ МІКОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ ІКОН ІЗ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ

Процес старіння матеріалів відбувається безперервно, а його швидкість залежить від природи матеріалів та умов їх зберігання. Складовими екологічної системи зберігання музейних цінностей є температура й відносна вологість повітря, світловий та санітарно-гігієнічний режими. Ці показники значною мірою визначають швидкість фізико-хімічних процесів в матеріалах та можливість їх біологічного пошкодження.

Найважливішими засобами запобігання передчасному старінню музейних експонатів є профілактичні заходи, що повинні базуватися на результатах систематичного комплексного контролю параметрів навколишнього середовища, насамперед відносної вологості та температури повітря, освітленості й біологічного стану приміщень та об'єктів збереження.

Протягом 2015-2017 років нами було обстежено 65 пам'яток, які надійшли на реставрацію до Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України із чотирьох музеїв волинського регіону України: Володимир-Волинського історичного музею, Почаївського історико-художнього музею, Волинського краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника м.Дубно.

Для дослідження стану збереження пам'яток проводили візуальне обстеження пам'ятки, виявлення ушкоджень, визначення ділянок відбору проб із візуальними пошкодженнями; забір проб за допомогою стерильного ватного тампону, забір мікрофрагментів; посів на стерильне поживне середовище Сабуро; аналіз результатів та ідентифікацію мікроміцетів здійснювали на 3, 7, 14 добу культивування з використанням світлового мікроскопу Micromed Microscope XS-3330; надання рекомендацій щодо потреби у дезінсекції. Результати дослідження пам'яток, які надійшли на реставрацію із чотирьох музеїв волинського регіону України представлено у таблицях 1-4.

Таблиця 1

Результати дослідження пам'яток із Володимир-Волинського історичного музею

№ п/п	Назва пам'ятки	Реставраційний паспорт	Характер пошкодження	Стан основи, вологовміст деревини, %
1	Ікона "Пророк"	1377	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, наявні пошкодження основи в центральній частині, 8-9%
2	Ікона двостороння "Георгій Перем./Богор.з немовлям"	1378	запилення, забруднення, профілактична заклепка, незначні втрати фарбового шару	деревина добре збережена, 6-7%
3	Ікона "Божа мати з немовлям"	1379	сильне запилення, втрати фарбового шару, профілактична заклепка майже по всій поверхні ікони	деревина добре збережена, вертикальна тріщина в правій частині основи ікони, 6%

4	Ікона "Іоан Златоуст"	1380	запилення, забруднення, потемніння лакової плівки	деревина добре збережена, шпуги пошкоджені комахами-шкідниками, особливо ліва, 8-10%
5	Ікона "Апостол з дошкою"	1381	запилення, забруднення, втрати фарбового шару потемніння лакової плівки	деревина добре збережена, 6%
6	Ікона "Апостол з рибою"	1382	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, наявна горизонтальна тріщина основи в лівій частині, 6%
7	Ікона "Юрій Змієборець"	1383	сильне запилення, забруднення, незначні втрати фарбового шару	деревина добре збережена. втрачена верхню і нижню частину накладного обрамлення, 7-8%
8	Ікона "Різдво Христове"	1384	запилення, незначні втрати фарбового шару, кракелюр по всій поверхні ікони	деревина добре збережена, пофарбована зі звороту олійною фарбою сіро-голубого кольору, 7%
9	Ікона "Святі Петро і Павло"	1385	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, наявна тріщина основи від верхньої шпуги вниз, пофарбована зі звороту олійною фарбою сіро-голубого кольору, 6%
10	Ікона "Ісус Христос"	1386	запилення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, наявні втрати основи, пофарбована зі звороту олійною фарбою сіро-голубого кольору, 6%
11	Ікона "Христос Вседержитель"	1387	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, 6%
12	Ікона "Пророк"	1388	запилення, забруднення, значні втрати фарбового шару у нижній частині ікони	деревина добре збережена. наявна поздовжня тріщина основи в правій частині, втрати основи в центральній частині ікони та втрати деревини на нижній шпугі, пофарбована зі звороту олійною фарбою сіро-голубого кольору, 6%

Із таблиці 1 видно, що на іконах із Володимир-Волинського історичного музею у переважній більшості спостерігаємо: запилення, забруднення, втрати фарбового шару, інколи – потемніння лакової плівки, профілактичну заклею, на одній іконі – кракелюр.

У результаті мікологічного аналізу встановлено, що на усіх досліджуваних іконах домінують представники роду *Penicillium*, а на Іконі «Божа мати з немовлям» (РП 1379) виявлено бактерії. Показник вологовмісту деревини дещо занижений практично на усіх іконах.

Таблиця 2

Результати дослідження пам'яток із Почаївського історико-художнього музею

№ п/п	Назва пам'ятки	Ре-став-ра-цій-ний паспорт	Характер пошкодження, місце забору проби	Стан основи, вологовміст деревини, %
1	Ікона "Святий Миколай"	1431	сильне запилення, втрати фарбового шару, здуття фарбового шару, у нижній частині зі звороту – сліди старих затіків	Деревина добре збережена, 8%
2	Скульптура "Апостол Павло"	1432	запилення, забруднення, профілактична заклейка в місцях лущення поліхромії, втрати поліхромії та ґрунту	деревина потребує укріплення, запилення, забруднення, профілактична заклейка в місцях лущення поліхромії, 6%
3	Ікона "Трьох святих"	1433	запилення, забруднення, перемалювання, незначні втрати фарбового шару, зворот – сліди затіків	деревина потребує укріплення, запилення, забруднення, 6-8%
4	Ікона "Живодайне дерево"	1434	запилення, профілактична заклейка в місцях здуття фарбового шару, кракелюр	деревина потребує укріплення, 8%
5	Ікона "Трьох святих"	1435	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	полотно прикріплене на дошку, запилення, забруднення 8-9%
6	Ікона "Архистратиг Михаїл"	1436	запилення, втрати фарбового шару, кракелюр	деревина добре збережена, 9-10%
7	Ікона "Богородиця"	1437	запилення, забруднення, втрати фарбового шару потемніння лакової плівки	деревина добре збережена, 6-7%
8	Ікона "Покрова"	1438	запилення, незначні втрати фарбового шару, кракелюр	полотно в задовільному стані
9	Ікона "Богородиця"	1439	запилення, забруднення, масові втрати фарбового шару, кракелюр, сильне запилення зі звороту	прориви полотна, накладне обрамлення пофарбовано сірою олійною фарбою
10	Ікона "Святий Миколай"	1440	запилення, втрати фарбового шару, кракелюр	прориви полотна у нижній частині ікони

Із таблиці 2 видно, що на іконах із Почаївського історико-художнього музею у переважній більшості спостерігаємо: запилення або сильне запилення, забруднення, втрати та здуття фарбового шару, профілактичну заклейку, кракелюр; на зворотах – сліди від затіків; на скульптурі – втрати поліхромії та ґрунту.

У результаті мікологічного аналізу встановлено, що на усіх досліджуваних іконах домінують представники роду *Penicillium*, на скульптурі «Апостол Павло» (РП 1432) – *Penicillium variabile*, *Alternaria alternata*, *Rhizopus nigricans*; на Іконі «Трьох святих» (РП 1435) виявлено бактерії. Показник вологовмісту деревини дещо занижений на скульптурі, на іконах – переважно в межах норми.

Таблиця 3

Результати дослідження пам'яток із Волинського краєзнавчого музею

№ п/п	Назва пам'ятки	Ре-став-ра-цій-ний паспорт	Характер пошкодження, місце забору проби	Стан основи, вологовміст деревини, %
1	Ікона двостор. “Непорочне зачаття / Христос у терновому вінці”	1316	загальне запилення, забруднення	прориви полотна
2	Ікона “Апостоли Павло та Іоан”	1317	загальне запилення, забруднення, потемніння на зображенні апостолів, втрати фарбового шару, найбільше зліва	деревина добре збережена, 10-11%
3	Ікона “Богородиця Оди-гітрія”	1318	загальне запилення, забруднення, стара профілактична заклепка по всій поверхні ікони, сліди замокань на обрамленні і базах півколон внизу ікони	деревина добре збережена, 9-11%
4	Ікона “Юрій Зміборець”	1319	загальне запилення, забруднення, стара профілактична заклепка, втрати фарбового шару	деревина потребує укріплення та скріплення частин основи, 11%
5	Ікона “Апостоли”	1320	загальне запилення, забруднення, стара профілактична заклепка по всій поверхні ікони, значні втрати фарбового шару і левкасу	деревина добре збережена, наявні сліди замокань зі звороту зліва внизу, , 10-11%
6	Ікона “Апостол”	1321	загальне запилення, забруднення, значні втрати левкасу і фарбового шару	деревина добре збережена, втрачена нижня шпуга і ліва дошка основи, 10-11%
7	Ікона “Апостол”	1322	загальне запилення, забруднення, значні втрати левкасу і фарбового шару, сліди замокань зі звороту	деревина добре збережена, 8%
8	Картина “За уроками”	1323	без пошкоджень	полотно у доброму стані
9	Картина “Портрет дочки”	1324	без пошкоджень	полотно у доброму стані

10	Картина “Учениці та учні Ковельської школи”	1325	без пошкоджень	полотно у доброму стані
11	Картина “Погрудний портрет дочки у білій сукні”	1326	без пошкоджень	полотно у доброму стані
12	Картина “Портрет дочки у синій сукні”	1327	без пошкоджень	полотно у доброму стані
13	Картина “Студентські роки”	1328	без пошкоджень	полотно у доброму стані
14	Картина “Дівчинка в рожевій сукні”	1329	без пошкоджень	полотно у доброму стані
15	Картина “Портрет Іогана Ангальт-Цербста”	1390	запилення, забруднення, втрати фарбового шару	деревина добре збережена, 6%
16	Картина “Вінчання князя Миколи Радзивіла з Катериною”	1391	запилення, забруднення, незначні втрати фарбового шару, старі втрати фарбового шару до основи	полотно у доброму стані
17	Картина “Дівчина з книгою”	1392	запилення, втрати фарбового шару в нижній частині	полотно у доброму стані
18	Картина “Портрет Ротальської”	1393	запилення, незначні втрати фарбового шару	прорив полотна в центральній частині
19	Пейзаж “Березовий гай”	1394	запилення, втрати фарбового шару	прорив полотна
20	Картина “Портрет вельможі”	1455	сильне запилення, втрати фарбового шару, здуття фарбового шару, у нижній частині зі звороту – сліди старих затіків	Деревина добре збережена, 8%
21	Ікона “Коронування Богородиці”	1449	запилення, забруднення, незначні втрати фарбового шару, випадки до основи, потемніння лакової плівки, здуття фарбового шару, кракелюр	деревина добре збережена на звороті – затіки у верхній і нижній частині ікони біля шпуг, посіріння на затіках, 9-11%

22	Ікона “Святий Миколай”	1450	запилення, забруднення, потемніння лакової плівки, масові втрати до основи у верхній і правій частині ікони, кракелюр	деревина добре збережена, нижня шпуга частково втрачена, 8-11%
23	Ікона “Апостоли Петро і Матвій”	1451	сильне запилення, забруднення, деструктоване лакове покриття з ущільненими поверхневими забрудненнями, незначні втрати фарбового шару, кракелюр, випадки до основи на обрамленні	деревина добре збережена, 11-12%
24	Ікона “Апостоли Симон і Филип”	1452	сильне запилення, забруднення, деструктоване лакове покриття з ущільненими поверхневими забрудненнями, кракелюр, втрати і випадки до основи, на звороті – посіріння, забруднення	деревина добре збережена, верхня частина обрамлення втрачена, 11%
25	Ікона “Апостоли Марко та Андрій”	1453	сильне запилення, забруднення, деструктоване лакове покриття з ущільненими поверхневими забрудненнями, втрати фарбового шару, кракелюр, випадки до основи на обрамленні	деревина добре збережена, 11%
26	Ікона “Різдво Богородиці”	1454	запилення, забруднення, фігурне накладне обрамлення, втрати фарбового шару, випадки до основи, потемніла лакова плівка, затіки у верхній частині	деревина добре збережена, 11%
27	Картина “Портрет невідомого у військовій формі”	1456	запилення, забруднення, значні випадки фарбового шару з левкасом, розтріскування фарбового шару, осипи по краях і на зображенні військового, потемніння лакової плівки	полотно у доброму стані

Із таблиці 3 видно, що на пам'ятках із Волинського краєзнавчого музею у переважній більшості спостерігаємо: запилення або сильне запилення, забруднення, втрати та здуття фарбового шару, кракелюр, потемніння лакової плівки; на зворотах – сліди від затіків; на трьох іконах: “Апостоли Петро і Матвій” (РП 1451), “Апостоли Симон і Филип” (РП 1452), “Апостоли Марко та Андрій” (РП 1453) - деструктоване лакове покриття з ущільненими поверхневими забрудненнями; сім полотен: ”За уроками” (РП 1323), ”Портрет дочки” (РП 1324), ”Учениці та учні Ковельської школи” (РП 1325), ”Погрудний портрет дочки у білій сукні” (РП 1326), ”Портрет дочки у синій сукні” (РП 1327), ”Студентські роки” (РП 1328), ”Дівчинка в рожевій сукні” (РП 1329) – без пошкоджень.

У результаті мікологічного аналізу встановлено, що на усіх досліджуваних іконах домінують представники роду *Penicillium*, рідше зустрічаються *Alternaria*, *Mucor*; представників роду *Rhizopus*

ідентифіковано на Іконі “Апостоли Павло та Іоан” (РП 1317) та Картині ”Портрет невідомого у військовій формі” (РП 1456); представників роду *Aspergillus* на Іконі ”Святий Миколай” (РП 1450) та Іконі ”Апостоли Марко та Андрій” (РП 1453); *Cladosporium cladosporioides*, *Aureobasidium pullulans*, *Mortierella lingicola* виявлено одноразово; на шести іконах виявлено бактерії. Показник вологовмісту деревини переважно у межах, тільки на картині “Портрет Іогана Ангальт-Цербста” – дещо занижений.

Таблиця 4

Результати дослідження пам'яток
із Державного історико-культурного заповідника м.Дубно

№ п/п	Назва пам'ятки	Ре-став-ра-цій-ний паспорт	Характер пошкодження, місце забору проби	Стан основи, вологовміст деревини, %
1	Ікона “Архангел Михаїл”	1330	загальне запилення, забруднення, плями 1,5 см в діаметрі внизу зображення Архангела Михаїла	деревина добре збережена, 11-12%
2	Ікона “Святий Петро”	1331	запилення і забруднення, втрати фарбового шару і ґрунту у верхній та нижній частині ікони	деревина добре збережена, 11-15%.
3	Ікона “Образ святих благоверних Великих князей”	1332	наявні втрати фарбового шару	деревина добре збережена, але деякі ділянки потребують укріплення, 11%
4	Ікона “Богородиця з Дитям”	1334	запилення, забруднення, наявні втрати фарбового шару і ґрунту, посіріння на нижньому торці	деревина добре збережена, нижня шпуга втрачена, 12%
5	Ікона “Святого Іоана Предтечі”	1333	запилення, забруднення, наявні втрати фарбового шару	деревина добре збережена, пошкоджена структура деревини на зображенні лику святого, 11%
6	Ікона “Новозавітня трійця”	1335	запилена, забруднена, внизу втрати фарбового шару, зі звороту внизу сліди замокань	полотно у задовільному стані, прориви на крайках
7	Ікона “Христос Вседержитель”	1336	забруднена, запилена, наявні втрати фарбового шару	деревина добре збережена, але деякі ділянки потребують укріплення, 11%
8	Ікона “Богородиця”	1337	забруднена, наявні втрати фарбового шару	деревина добре збережена, але деякі ділянки потребують укріплення, 11%
9	Ікона “Печерська Богоматір з святими Антонієм”	1338	запилена, забруднена, наявні сліди замокань внизу	деревина добре збережена, 12%

10	Ікона “Богородиця”	1339	чиста, підведені нові крайки, нове обрамлення	полотно у доброму стані
11	Ікона “Різдво Христове”	1340	забруднена, запилена, наявні втрати фарбового шару і левкасу	деревина добре збережена, втрачено накладне обрамлення у лівій частині ікони

Із таблиці 4 видно, що на пам'ятках із Державного історико-культурного заповідника м.Дубно у переважній більшості спостерігаємо: запылення, забруднення, втрати фарбового шару, потемніння лакової плівки; на зворотах – сліди від затіків, на Іконі “Новозавітня трійця” (РП 1335) – прориви основи в місцях крайок.

У результаті мікологічного аналізу встановлено, що практично на усіх досліджуваних іконах домінують представники роду *Penicillium*, рідше зустрічаються – *Cladosporium*, *Mucor*, *Chrysosporium*. Показник вологовмісту деревини переважно у межах норми, тільки на Іконі “Святий Петро” (РП 1331) – дещо занижений.

Підсумовуючи сказане вище можна стверджувати, що представники мікроміцетів, виявлені у приміщеннях музеїв волинського регіону України, здатні спричиняти деструктивні процеси матеріалів пам'яток.

За таких результатів єдино правильним є систематичне планове мікологічне обстеження приміщень музеїв з наданням конкретних рекомендацій щодо оптимальних або хоча б допустимих умов зберігання пам'яток для попередження ураження музейних колекцій біодеструкторами.

1. Довгалюк В.Б., Комаренко О.І., Митківська Т.І. Мікроклімат музейних приміщень (методичний посібник). – К.: Артанія Нова, 2006. – 144 с.

2. Комаренко О.В. Нормалізація мікроклімату в музеях як один із засобів превентивної консервації / Збереження, дослідження, консервація та експертиза музейних пам'яток // Наукові доповіді VI Міжн. наук.-практ. конф. I част. – Київ, 2009. – С. 240-244.

3. Митківська Т.І., Коваль Е.З. Мікологічні дослідження музейних пам'яток / Збереження, дослідження, консервація та експертиза музейних пам'яток // Наукові доповіді VI Міжн. наук.-практ. конф. II част. – Київ, 2009. – С. 24-28.

4. Коваль Е.З., Митківська Т.І. Мікологічне обстеження музейних пам'яток / Національний науково-дослідний реставраційний центр України. – К., 2014. – 240 с., іл. 223.

5. Кондратюк Т.О., Митківська Т.І. Мікробіота стін музейних приміщень / Проблеми збереження, консервації реставрації музейних пам'яток історії та культури // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Тези та матеріали доповідей Міжн.наук.-практ.конф., присвяченої 60-річчю ННДРЦУ. – Київ, 1998. – С. 66-67.

Наталія Пушкар,

головний хранитель Волинського краєзнавчого музею;

Ілона Несторук,

старший науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

БОНИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР. КАТАЛОГ З ФОНДІВ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Наука боністика – допоміжна історична дисципліна – займається вивченням паперових грошових знаків, як важливих історичних, економічних, культурних джерел певної епохи. Бона – це паперовий грошовий знак, який вийшов з обігу і є предметом колекціонування. Бони є об'єктивними документальними свідченнями багатьох історичних подій, економічних, соціально-політичних процесів у житті суспільства; разом з тим вони представляють певний інтерес у художньому відношенні, адже у переважній більшості бон сконцентровано досягнення графічного малюнка, орнаментики, філіграні тощо.

Колекція боністики Волинського краєзнавчого музею не претендує на повноту, хоча і є досить значною. Найцікавіші паперові грошові знаки завбачливо зібрані музейними працівниками у перший період його (музею) становлення, у 1929-39 рр.: купюри і марки Української Народної Республіки, місцеві військові (Краснова, Денікіна, Колчака, Медведєва) і цивільні випуски міст України, у т. ч. Волині 1918-19 рр., які до 1991 року експонувати з відомих причин було неможливо; паперові гроші Тимчасового уряду Керенського та іноземні, які мали примусовий обіг в Україні, у т. ч. на Волині у 1916-1919 роках.

Автори відібрали для каталогізації Бони невеликого у часовому відношенні, але надзвичайно насиченого подіями періоду – 1917-1921 рр. Перша світова війна, Лютнева революція і жовтневий переворот, Громадянська війна, часті зміни урядів і влади як цивільної, так і військової викликали до життя величезну за об'ємом і різноманітністю кількість емісій. Саме в період 1917-1921 рр. відбувалось відродження і становлення нашої держави в політичному, економічному й культурному плані, хоча ще сімдесят (у Західній Україні – п'ятдесят) років вивчення історії України цього часу мало багато штучно створених лакун, яких часто і заповнити було нічим. Зокрема під заборонаю були навіть згадки про грошову систему Української Народної Республіки.

Каталогізовано 594 предмети (433 позиції); велика кількість вводиться в науковий обіг вперше; деякі бони експонувалися вперше на виставці «Волинь в Українській революції 1917-1921 рр.» (автор - Лис С. В.)

Каталог складається з двох розділів, кожен з яких ділиться на три підрозділи, які у свою чергу презентують різновеликі тематичні колекції:

Розділ I. РОСІЯ.

I.I. Загальнодержавні емісії грошових знаків.

I.1.1. Випуск при царському уряді після реформи 1896 р.

I.1.2. Грошові знаки I Світової війни

I.1.3. Російський Тимчасовий уряд

I.II. Випуск грошових знаків РРФСР 1918-1921 рр.

I.III. Місцеві випуски грошових знаків і бон.

I.3.1. Північно-Кавказький район. Емісія Добровольчої Армії

I.3.2. Державне Казначейство Головного Командування Збройними Силами Півдня Росії

I.3.3. Західно Сибірський район. Сибірський Тимчасовий уряд.

I.3.4. Тимчасовий Російський Уряд (адмірал Колчак)

I.3.5. Далекосхідний район. Тимчасовий уряд Далеккого Сходу (голова Медведєв).

Розділ II. УКРАЇНА.

II.I. Українська Народна Республіка

II.1.1. Центральна Рада (голова В. Винниченко)

II.1.2. Центральна Рада (голова М. Грушевський)

II.1.3. Українська Народна Республіка (гетьман П. Скоропадський)

II.1.4. Українська Держава (гетьман П. Скоропадський)

II.1.5. Директорія (голова С. Петлюра)

II.1.6. Радянська Українська Республіка

II.II. Іноземні паперові грошові знаки, які мали примусовий обіг в Україні

II.2.1. Австро-Угорщина

II.2.2. Німеччина

II.2.3. Польща

II.III. Паперові гроші і бони міст України

II.3.1. Єлисаветград

II.3.2. Житомир

II.3.3. Крем'янець

II.3.4. Луцьк

II.3.5. Львів

II.3.6. Одеса

II.3.7. Острог

II.3.8. Рівне

До кожної тематичної групи бон автори подають історичну довідку.

Усередині окремих колекцій матеріали подаються за хронологічно-тематичним принципом. Усі грошові знаки описані за схемою, поданою в каталогах П. Ф. Рябченка (1995) і П. Ф. Рябченка і В. І. Бутка (2000): назва грошового знака, порядковий номер, дата емісії, номінал, короткий опис (серія, підписи,

колір, розмір, водяний знак, інші особливості), а також інвентарний номер бони у фондах Волинського краєзнавчого музею.

Розділ I. РОСІЯ.

I.1. Загальнодержавні емісії грошових знаків.

Державні кредитні білети випуску 1898-1912 рр. (при царському уряді після реформи 1896 року) були в обігу до 1922 року. Кредитні білети випускалися у різні роки, а рисунок і дату мали постійні для даного типу. Час випуску визначається за підписом керуючих Банком:

- до 1903 рр. – Е. Плесске (1852-1904);
- 1903-1909 рр. – С. Тімашев (1858-1920);
- 1910-1912 рр. – А. Коншин (1859-?);
- 1912-1917 рр. – І. Шипов (1865-1919).

Підпис І. Шипова найчастіше зустрічається на кредитних білетах, які друкувалися за Тимчасового Уряду і РРФСР. Ті, що надходили в обіг за Радянського уряду, відрізнялися від попередніх гіршою якістю і синьою фарбою друку замість чорної.

Номінали 3, 5, 10, 25, 100 і 500 рублів у 1905-1912, 1 рубль у 1915 р. були частково замінені. Вони відрізнялись кольором; «рубльовки» були спрощеного типу, на них був одно-, дво- і тризначний номер, але рік випуску стояв той же: 1898. У колекції Волинського краєзнавчого музею їх є велика кількість, тому до каталогу введено лише рубльові купюри з одно- і двозначними номерами.

Значно цікавішими є спеціальні паперові знаки, які з'явилися в обігу замість металевої розмінної монети (срібної і мідної), яка зникла з ринку в ході Першої світової війни. Номінали розмінних знаків 1, 2, 3, 5, і 50 копійок випуску 1915-17 рр., які були в обігу, не мали позначення дати, номерів, але друкувались на папері з водяним знаком. Номінали 10, 15, 20 копійок в обіг не надійшли, а ті, що були випущені, 1918 року спалені в топках електростанцій.

Для випуску у 1915-17 рр. розмінних марок номіналом 1, 2, 3, 10, 15, 20 копійок, на яких дата випуску не зазначена також, було використано кліше поштових марок, випущених 1913 року до 300-річчя дому Романових. Вони випускалися листами по 100 штук, на тонкому картоні; на звороті мали герб і текст; розрізалися довільно, за потребою. В колекції музею розмінні марки номіналом 1, 2, 3 копійки відсутні.

Усі грошові знаки, про які йшлося вище, не зникли з обігу і при Російському Тимчасовому уряді (2(15) березня – 25 жовтня (7 листопада) 1917 року; голова – О. Ф. Керенський (1881-1970)).

Гербом Тимчасового уряду залишався двоголовий орел, але було прийнято рішення зняти з нього монархічні атрибути. Здійснити цю роботу доручили художникові І. Білібіну, який зняв щити-герби, корони, скіпетр, державу, орден. Таке зображення герба було майже на усіх бонах Тимчасового уряду, крім державного кредитного білета номіналом 5 рублів випуску 1917 року спрощеного типу: замість порядкового номера вказано тризначний номер серії.

Казначейські знаки номіналом 20 і 40 рублів випускалися без позначення року, без номера, без підпису, з «роздягнутим» орлом, нерозрізнаними листами по 40 штук. У народі їх називали «керенками» (від прізвища голови Тимчасового уряду О. Керенського), або «ярликами від квасу».

Тимчасовий уряд 1917 року випустив в обіг купюри великого номіналу – 250 і 1000 рублів; вони друкувалися й пізніше, за радянської влади. На банкноті 1000 рублів було зображено будинок Державної Думи, тому їх в народі називали «думками».

Загальнодержавні випуски Росії (а пізніше – РРФСР) були в обігу практично і на всій території України, на Волині – до 1921 року.

На купюрах державних випусків Російського уряду був герб – чорний двоголовий орел, коронований двома імператорськими коронами, над якими більша корона з кінцями Андріївської стрічки по обидва боки; в лапах орла – скіпетр і держава (символи державної влади). На грудях орла щит з московським гербом: Георгій Побідоносець вражає списом дракона. Навколо щита – орден Андрія Первозваного з ланцюгом. На крилах орла щити з гербами: царства Казанського, царства Астраханського, царства Польського, царства Сибірського, царства Херсонсько-Таврійського, царства Грузинського, з'єднаних гербів великих князівств – Київського, Володимирського і Новгородського, великого князівства Фінляндського. У такому вигляді герб існував до 1917 року і був змінений Тимчасовим урядом Керенського, про що йшлося вище.

I.1.1. Випуск при царському уряді після реформи 1896 р.

Державний кредитний білет

№№ п/п	Рік випуску	Номінал	Короткий опис предмета; серія; в. з.; особливості	Інвентарний номер
1	1898	1 руб.	НА-2; випуск 1915 р.; підпис Шипов; синя на коричне- вому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/55
2	1898	1 руб.	НА-9; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на корич- невому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/54
3	1898	1 руб.	НА-9; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на корич- невому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 1965/1
4	1898	1 руб.	НА-9; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на корич- невому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3728
5	1898	1 руб.	НА-76; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3803
6	1898	1 руб.	НА-94; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/43
7	1898	1 руб.	НА-94; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/44
8	1898	1 руб.	НА-86; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/45
9	1898	1 руб.	НА-85; випуск 1915 р.; підпис Шипов; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/46
10	1898	1 руб.	НА-68; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/47

11	1898	1 руб.	НА-57; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/48
12	1898	1 руб.	НА-46; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/49
13	1898	1 руб.	НА-10; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/53
14	1898	1 руб.	НА-13; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/52
15	1898	1 руб.	НА-33; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/51
16	1898	1 руб.	НА-34; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2106/50
17	1898	1 руб.	НА-56; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2802/16
18	1898	1 руб.	НА-72; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 2802/18
19	1898	1 руб.	НА-28; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3165/2
20	1898	1 руб.	НА-22; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3334
21	1898	1 руб.	НА-41; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3335
22	1898	1 руб.	НА-23; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3336

23	1898	1 руб.	НА-40; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3337
24	1898	1 руб.	НА-92; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3338
25	1898	1 руб.	НА-98; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 3800
26	1898	1 руб.	НА-67; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 4377
27	1898	1 руб.	НА-35; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 4558
28	1898	1 руб.	НА-56; випуск 1915 р.; підпис Шипов; ; синя на коричневому фоні; в.з. – килимовий узор	Н – 8183

І.1.2. Грошові знаки І Світової війни.

Розмінний знак (випуск 1915-17 рр.)

1.	2.	3.	4.	5.
29	[1915]	1 коп.	Без року, без номера; жовто-коричнева; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 2161
30	[1915]	1 коп.	Без року, без номера; жовто-коричнева; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3945
31	[1915]	2 коп.	Без року, без номера; сіро-коричнева; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 2159/1
32	[1915]	2 коп.	Без року, без номера; сіро-коричнева; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 2159/2
33	[1915]	3коп.	Без року, без номера; чорно-зелена; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 2160

34	[1915]	3коп.	Без року, без номера; чорно-зелена; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3942
35	[1915]	3коп.	Без року, без номера; чорно-зелена; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3943
36	[1915]	3коп.	Без року, без номера; чорно-зелена; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3944
37	[1915]	5коп.	Без року, без номера; чорно-синя; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3939
38	[1915]	5коп.	Без року, без номера; чорно-синя; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3940
39	[1915]	5коп.	Без року, без номера; чорно-синя; в.з. – килимовий узор; 80x46	Н – 3941
40	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 2158/1
41	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 2158/2
42	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 2158/3
43	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 2900/1
44	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 2900/2
45	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 3680
46	[1915]	50 коп.	Без року, без номера; жовто-синя; шрифт синій; в.з. – килимовий узор; 99x59	Н – 3776

Розмінні знаки, зразка поштової марки

1.	2.	3.	4.	5.
47	[1915]	10 коп.	Синя; портрет Миколи II; герб і текст на RV	Н – 3938
48	[1915]	10 коп.	Синя; портрет Миколи II; герб і текст на RV	ОМ – 14307

49	[1915]	15 коп.	Коричнева; п-т Миколи I; герб і текст на RV	Н – 3935
50	[1915]	15 коп.	Коричнева; п-т Миколи I; герб і текст на RV	Н – 3936
51	[1915]	15 коп.	Коричнева; п-т Миколи I; герб і текст на RV	Н – 3937
52	[1915]	15 коп.	Коричнева; п-т Миколи I; герб і текст на RV	Н – 7019
53	[1915]	20 коп.	Оливкова; п-т Олександра I; герб і текст на RV	Н – 3932
54	[1915]	20 коп.	Оливкова; п-т Олександра I; герб і текст на RV	Н – 3933
55	[1915]	20 коп.	Оливкова; п-т Олександра I; герб і текст на RV	Н – 3934
56	[1915]	20 коп.	Оливкова; п-т Олександра I; герб і текст на RV	Н – 7020

I.1.3. Російський Тимчасовий уряд

Державний кредитний білет (випуск 1917 року)

1.	2.	3.	4.	5.
57	1909	5 руб.	УА-134; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 1904/1
58	1909	5 руб.	УА-155; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 1904/2
59	1909	5 руб.	УА-123; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 1963/2
60	1909	5 руб.	УА-040; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 1968
61	1909	5 руб.	УБ-476; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2061
62	1909	5 руб.	УБ-490; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2103/3
63	1909	5 руб.	УА-107; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2384/1
64	1909	5 руб.	УБ-469; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2384/2

65	1909	5 руб.	УА-073; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3144/2
66	1909	5 руб.	УА-167; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3144/9
67	1909	5 руб.	УБ-478; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3144/17
68	1909	5 руб.	УА-197; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3194/1
69	1909	5 руб.	УА-106; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3331
70	1909	5 руб.	УБ-469; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/8
71	1909	5 руб.	УБ-484; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/37
72	1909	5 руб.	УБ-459; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/44
73	1909	5 руб.	УБ-448; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/45
74	1909	5 руб.	УБ-490; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/46
75	1909	5 руб.	УБ-422; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/47
76	1909	5 руб.	УБ-470; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/48
77	1909	5 руб.	УБ-451; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/49
78	1909	5 руб.	УБ-479; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/50
79	1909	5 руб.	УА-004; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/51

80	1909	5 руб.	УА-014; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/52
81	1909	5 руб.	УА-022; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/53
82	1909	5 руб.	УА-022; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/54
83	1909	5 руб.	УА-028; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/55
84	1909	5 руб.	УА-029; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/56
85	1909	5 руб.	УА-040; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/57
86	1909	5 руб.	УА-045; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/58
87	1909	5 руб.	УА-049; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/59
88	1909	5 руб.	УА-049; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/60
89	1909	5 руб.	УА-061; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/61
90	1909	5 руб.	УА-065; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/62
91	1909	5 руб.	УА-073; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/63
92	1909	5 руб.	УА-082; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/64
93	1909	5 руб.	УА-091; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/65
94	1909	5 руб.	УА-102; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/66

95	1909	5 руб.	УА-106; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/67
96	1909	5 руб.	УА-138; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/68
97	1909	5 руб.	УА-176; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/69
98	1909	5 руб.	УА-179; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 2101/70
99	1909	5 руб.	УА-123; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3332
100	1909	5 руб.	УА-074; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3775
101	1909	5 руб.	УА-081 випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3794
102	1909	5 руб.	УА-092; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 3960
103	1909	5 руб.	УА-167; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 4192
104	1909	5 руб.	УА-062; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 4376
105	1909	5 руб.	УА-148; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 6979
106	1909	5 руб.	УА-086; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 8796
107	1909	5 руб.	УА-122; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	Н – 8797
108	1909	5 руб.	УА-155; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	ДМ – 14570
109	1909	5 руб.	УА-012; випуск 1917 р.; підпис Шипов; в.з. – цифра 5;	ДМ – 14571

Казначейський знак (випуск 1917 року)

1.	2.	3.	4.	5.
110	1917	20 руб.	Без року, без номера; коричнева; в.з. – килимовий узор	Н – 1979
111	1917	20 руб.	Без року, без номера; коричнева; в.з. – килимовий узор	Н – 2047
112	1917	20 руб.	Без року, без номера; коричнева; в.з. – килимовий узор	Н – 2075
113	1917	20 руб.	Без року, без номера; коричнева; в.з. – килимовий узор	Н – 2155/1-104
114	1917	20 руб.	Без року, без номера; коричнева; в.з. – килимовий узор	Н – 6275
115	1917	40 руб.	Без року, без номера; червона на зеленому; в.з. – килимовий узор	Н – 1945
116	1917	40 руб.	Без року, без номера; червона на зеленому; в.з. – килимовий узор	Н – 2156/1-57
117	1917	40 руб.	Без року, без номера; червона на зеленому; в.з. – килимовий узор	Н – 6271

Державний кредитний білет 1917 р.

1.	2.	3.	4.	5.
118	1917	250 руб.	АБ-189; підпис – Шипов; лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 1975
119	1917	250 руб.	АА-071; підпис – Шипов; лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 6272
120	1917	250 руб.	АВ-279; підпис – Шипов; лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 2102/1
121	1917	250 руб.	АВ-055; підпис – Шипов; лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 2102/2
122	1917	1000 руб.	АЯ-17033; підпис – Шипов; зелена; синьо-лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 1892
123	1917	1000 руб.	БТ-059793; підпис – Шипов; зелена; синьо-лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 2279

124	1917	1000 руб.	АЯ-187859; підпис – Шипов; зелена; синьо-лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 3162
125	1917	1000 руб.	АД-031119; підпис – Шипов; зелена; синьо-лілова; в.з. – килимовий узор	Н – 4553

І.І. Випуск грошових знаків РРФСР 1918-1921 рр.

Державні кредитні білети з датою «1918» були випущені в обіг 1919 року урядом Р.Р.Ф.С.Р. Друкарські форми були виготовлені ще на замовлення Тимчасового уряду і з його гербом. Було поставлено підпис радянського Головного комісара Народного Банку («Управляющий») Г. Пятакова (1890-1937) і форми було використано для друкування паперових грошей вже при Радянській владі. В народі отримали назву «пятаковки» (за підписом) і «пензеники» (за місцем виготовлення – в Пензі).

Розрахункові знаки номіналом 1, 2 і 3 рублі – зразки першої радянської емісії з гербом РРФСР. Спрощеного зразка, невеликого формату, без року і нумерації, вони виходили нерозрізаними листами по 25 штук; розрізались довільно, за потребою. В народі отримали назву «метелики» - за різнобарвний колір.

Декрет Радянського уряду про емісію знаків 60, 100, 250 рублів було видано раніше, ніж декрет про емісію 1, 2, 3, 15 і 30 рублів.

Грошові знаки номіналом 15, 30 і 60 рублів теж були спрощеного зразка без року, без нумерації, виходили нерозрізаними листами по 40 штук. Розрахункові знаки РРФСР більших номіналів (випуск 1920 і 1921 рр.) з гербом РРФСР і девізом «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» виходили за підписом М. М. Крестинського (1883-1938), який був Народним комісаром фінансів у 1918-1921 рр.

Девіз герба друкувався на 6-ти іноземних мовах: німецькій, французькій, італійській, англійській, китайській, арабській.

Розрахункові знаки номіналом 3, 5, 50 рублів 1921 року виходили нерозрізаними листами по 20 штук.

Грошові знаки РРФСР випуску 1918-23 рр. були в обігу разом з іншими, місцевими випусками; на Західній Україні – до березня 1921 року.

Державний кредитний білет (випуск 1919 року)

1.	2.	3.	4.	5.
126	1918	1 руб.	АА-025; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1»	Н – 2015
127	1918	1 руб.	АА-069; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1»	Н – 3721
128	1918	1 руб.	АА-071; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1»	Н – 4633
129	1918	1 руб.	АА-065; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1»	Н – 2044
130	1918	1 руб.	АА-011; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1»	Н – 2100
131	1918	3 руб.	АА-042; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «3 III»	Н – 2014

132	1918	3 руб.	АА-033; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «3 III»	Н – 2250/1
133	1918	3 руб.	АА-081; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «3 III»	Н – 2250/2
134	1918	5 руб.	АА-046; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «5»	Н – 2013
135	1918	5 руб.	АА-046; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «5»	Н – 2119/1
136	1918	5 руб.	АА-079; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «5»	Н – 2119/2
137	1918	5 руб.	АА-005; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «5»	Н – 2119/3
138	1918	10 руб.	АА-139; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 1894/1
139	1918	10 руб.	АА-036; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 1894/2
140	1918	10 руб.	АА-048; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 1894/3
141	1918	10 руб.	АА-098; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 1894/4
142	1918	10 руб.	АА-116; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 1894/5
143	1918	10 руб.	АА-061; підпис – Пятаков; рожевий; в.з. – цифра «10» (паркет)	Н – 2012
144	1918	25 руб.	АБ-231; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2011
145	1918	25 руб.	АА-025; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/3
146	1918	25 руб.	АА-052; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/4

147	1918	25 руб.	АА-072; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/5
148	1918	25 руб.	АБ-232; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/6
149	1918	25 руб.	АБ-228; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/7
150	1918	25 руб.	АБ-222; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/1
151	1918	25 руб.	АБ-032; підпис – Пятаков; фіолетовий; в.з. – цифра «25»	Н – 2251/2
152	1918	50 руб.	АА-059; підпис – Пятаков; світло-коричневий; в.з. – цифра «50» (паркет)	Н – 1927
153	1918	50 руб.	АА-095; підпис – Пятаков; світло-коричневий; в.з. – цифра «50» (паркет)	Н – 2010
154	1918	100 руб.	АВ-422; підпис – Пятаков; рожево-коричневий; в.з. – цифра «100»	Н – 1893
155	1918	100 руб.	АА-083; підпис – Пятаков; рожево-коричневий; в.з. – цифра «100»	Н – 2009
156	1918	100 руб.	АВ-403; підпис – Пятаков; рожево-коричневий; в.з. – цифра «100»	Н – 2911
157	1918	250 руб.	АА-129; підпис – Пятаков; зелений; без в.з. (фальшивка)	Н – 2008
158	1918	250 руб.	АА-126; підпис – Пятаков; зелений; в.з. – цифра «250»	Н – 2350
159	1918	250 руб.	АБ-010; підпис – Пятаков; зелений; в.з. – цифра «250»	Н – 2909
160	1918	250 руб.	АА-140; підпис – Пятаков; зелений; в.з. – цифра «250»	Н – 6987
161	1918	250 руб.	АА-070; підпис – Пятаков; зелений; в.з. – цифра «250»	ДМ – 3375

162	1918	500 руб.	АА-067; підпис – Пятаков; оливкова; в.з. – цифра «500»	Н – 1928
163	1918	500 руб.	АГ-605; підпис – Пятаков; оливкова; в.з. – цифра «500»	Н – 1955/1
164	1918	500 руб.	АГ-605; підпис – Пятаков; оливкова; в.з. – цифра «500»	Н – 1955/2
165	1918	500 руб.	АА-081; підпис – Пятаков; оливкова; в.з. – цифра «500»	Н – 1955/3
166	1918	500 руб.	АГ-609; підпис – Пятаков; оливкова; в.з. – цифра «500»	Н – 2007
167	1918	1000 руб.	АГ-601; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1000»; стоячий	Н – 1957
168	1918	1000 руб.	АА-085; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1000»; стоячий	Н – 2006
169	1918	1000 руб.	АА-080; підпис – Пятаков; оранжева; в.з. – цифра «1000»; стоячий	Н – 2079
170	1918	5000 руб.	АО-007075; підпис – Пятаков; синій; в.з. – килимовий узор горизонтальний	Н – 2005
171	1918	5000 руб.	АЗ-038783; підпис – Пятаков; синій; в.з. – килимовий узор горизонтальний	Н – 6991
172	1918	10000 руб.	АТ-145955; підпис – Пятаков; коричневий; в.з. – килимовий узор горизонтальний	Н – 2004

Розрахунковий знак 1919-1921 рр.

1.	2.	3.	4.	5.
173	1919	1 руб.	Купон з 4-х бон; без року, без номера; без підпису; оранжевий; в. з. – «кутики»	Н – 1940/1-4
174	1919	2 руб.	Без року, без номера; без підпису; коричневий; в. з. – «кутики»	Н – 1938

175	1919	2 руб.	Без року, без номера; без підпису; коричневий; в. з. – «кутики»	Н – 2114
176	1919	15 руб.	Без року, АА-012; підпис – Пятаков; світло-коричневий; в. з. – «хрести»	Н – 1941
177	1919	15 руб.	Без року АА-005; підпис – Пятаков; світло-коричневий; в. з. – «хрести»	Н – 2085
178	1919	30 руб.	Без року, АА-020; підпис – Пятаков; зелений; в. з. – «хрести»	Н – 1919
179	1919	60 руб.	Без року, АА-060; підпис – Пятаков; фіолетово-синій; в. з. – «хрести»	Н – 1947
180	1919	60 руб.	Без року, АА-016; підпис – Пятаков; фіолетово-синій; в. з. – «хрести»	Н – 2088
181	1919	60 руб.	Без року, АА-006; підпис – Пятаков; фіолетово-синій; в. з. – «хрести»	Н – 2115/1
182	1919	60 руб.	Без року, АА-014; підпис – Пятаков; фіолетово-синій; в. з. – «хрести»	Н – 2115/2
183	1919	60 руб.	АА-065; підпис – Крестинський; світло-коричневий; в. з. – «хрести»	Н – 1943
184	1919	100 руб.	АА-0030; підпис – Крестинський; світло-коричневий; в. з. – цифра «100»	Н – 1942
185	1919	250 руб.	АБ-028; підпис – Крестинський; фіолетовий; в. з. – цифра «250»	Н – 1926
186	1919	250 руб.	АБ-036; підпис – Крестинський; фіолетовий; в. з. – цифра «250»	Н – 2045
187	1919	250 руб.	АА-001; підпис – Крестинський; фіолетовий; в. з. – цифра «250»	Н – 6325
188	1919	500 руб.	АА-108; підпис – Крестинський; оливковий; в. з. – цифра «500» вертикально	Н – 1879

189	1919	500 руб.	АГ-028; підпис – Крестинський; фіолетовий; в. з. – цифра «500» горизонтально	Н – 2153/1
190	1919	500 руб.	АА-022; підпис – Крестинський; оливковий; в. з. – цифра «500» вертикально	Н – 2153/2
191	1919	500 руб.	АА-023; підпис – Крестинський; оливковий; в. з. – цифра «500» вертикально	Н – 2583
192	1919	500 руб.	АА-015; підпис – Крестинський; оливковий; в. з. – цифра «500» вертикально	Н – 4632
193	1919	1000 руб.	АИ-076; підпис – Крестинський; світло-зелено-лілова; в. з. – цифра «1000» вертикально	Н – 1923
194	1919	1000 руб.	АЖ-089; ; підпис – Крестинський; світло-зелено-лілова; в. з. – цифра «1000» горизонтально	Н – 1956/1
195	1919	1000 руб.	АЗ-079; ; підпис – Крестинський; світло-зелено-лілова; в. з. – цифра «1000» вертикально	Н – 1956/2
196	1919	1000 руб.	АБ-001; ; підпис – Крестинський; світло-зелено-лілова; в. з. – цифра «1000» вертикально	Н – 2898
197	1919	5000 руб.	ГД-331875; підпис – Крестинський; синій; в. з. – «хвилі»	Н – 1887
198	1919	5000 руб.	ВЭ-391547; підпис – Крестинський; синій; в. з. – «хвилі»	Н – 6990
199	1919	10000 руб.	ВД-819968; підпис – Крестинський; червоно-зелений; в. з. – «хвилі»	Н – 1925
200	1921	5 руб.	Без номера; без підпису; без року; синій в. з. – «квадрат»	Н - 1935
201	1921	50 руб.	Без номера; без підпису; без року; коричневий; в. з. – «квадрат»	Н - 1937
202	1921	100 руб.	Без номера; одностороння; без підпису; в. з. – цифра «100» вертикально; RV – оранжева сітка	Н – 1922

203	1921	250 руб.	Без номера; одностороння; без підпису; в. з. – цифра «250» RV – сіро-зелена сітка	Н – 1920
204	1921	500 руб.	Без номера; одностороння; без підпису; в. з. – «квадрат» RV – сіро-синя сітка	Н – 1921
205	1921	1000 руб.	Без номера; одностороння; без підпису; в. з. – «малі зірки» RV – рожева сітка	Н – 1939
206	1921	5000 руб.	ББ-014; підпис – Крестинський; в. з. – «товсті зірки»; синій; з помилкою у слові «Пролетарии...» у німецькому тексті: «PROLETARIER...»	Н – 1918
207	1921	10000 руб.	ВГ-026; підпис – Крестинський; червоний; в. з. – «товсті зірки»	Н – 1886
208	1921	25000 руб.	БЕ-087; підпис – Крестинський; лілова на білому; без герба; зліва – алонж; в. з. – «великі тіньові зірки»	Н – 1885
209	1921	50000 руб.	ББ-221; підпис – Крестинський; зелена на білому; без герба; зліва – алонж; в. з. – «зірки»	Н – 1924
210	1921	100000 р.	ВК-024; підпис – Крестинський; червона на білому; без герба; зліва – алонж; в. з. – «великі тіньові зірки»	Н – 2117
211	1921	100000 р.	ЕА-077; підпис – Крестинський; червона на білому; без герба; зліва – алонж; в. з. – «великі тіньові зірки»	Н – 2268

І.ІІІ. Місцеві випуски грошових знаків і бон

І.3.1. Північно-Кавказький район. Емісія Добровольчої Армії Ростовська-на-Дону контора Держбанку Грошовий знак

1.	2.	3.	4.	5.
212	1918	5 руб.	АЛ-86; синя; в. з. – «вензель»; Ростов	Н – 2059
213	1918	10 руб.	АМ-34; рожево-оливкова; в. з. – «вензель»; Ростов	Н – 2111

214	1918	10 руб.	АЖ-58; рожево-оливкова; без в. з.; Ростов	ДМ – 3377
215	1918	25 руб.	АВ-06; лілово-зелена; в. з – горизонтальні лінії.; Ро- стов;	Н – 8747
216	1918	100 руб.	АЗ-27; Коричнево-оливкова; зліва з пор- третом Єрмака; алонж без в. з.; Ростов;	Н – 8192
217	1918	250 руб.	АН-04; на RV портрет Платова; оливково-коричнево-зелений; в. з. –«вензель»; Ростов зліва - алонж	Н – 2071
218	1918	250 руб.	АТ-91; на RV портрет Платова; оливково-коричнево-зелений; в. з. –«вензель»; Ростов зліва - алонж	Н – 2094
219	1918	250 руб.	АФ-84 на RV портрет Платова; оливково-коричнево-зелений; в. з. –«вензель»; Ростов зліва - алонж	Н – 6974
220	1918	250 руб.	АЖ-10; на RV портрет Платова; оливково-коричнево-зелений; в. з. –«вензель»; Ростов зліва - алонж	Н – 8748
221	1918	250 руб.	АО-76; на RV портрет Платова; оливково-коричнево-зелений; в. з. –«вензель»; Ростов зліва - алонж	Н – 6297
222	1918	500 руб.	БА-44; оливково-зелений; зліва - алонж в. з. –«вензель»; Ростов	Н – 6973
223	1918	500 руб.	ВА-25; оливково-зелений; зліва - алонж в. з. –«вензель»; номер великий двозначний; Ростов	КДМ – 3373
224	1919	1000 руб.	АО-76528; сіро-рожева; в. з. –«вензель»; Ростов	Н – 2112
225	1919	5000 руб.	ЯВ-018; рожево-оливкова; зліва – алонж; в. з. –«мозаїка»; Сімферополь	Н – 11463

Грошові знаки емісії для усього «Білого Півдня» випускались у містах Ростові, Сімферополі, Новоросійську, Катеринограді, Києві, Феодосії (в музейній колекції є бони ростовські і сімферопольська). На грошових знаках донського зразка є факсимільні підписи Керуючого Ростовської контори Державного Банку Гульбіна Ромуальда Едуардовича і старшого касира Контори Єгорова Олексія Івановича. Майже на всіх грошових знаках є мікропідписи художника літографа Ростовської Експедиції Виготовлення Грошових Знаків Давидова Матвія Петровича. Випускалися при генерал-лейтенантові Краснову П. М. (1869-1947), який у 1918 році був отаманом Війська Донського і командував білокозакою армією. Усі

гроші Добровольчої Армії були анульовані радянською владою.

І.3.2. Державне Казначейство Головного Командування
Збройними Силами Півдня Росії
Білет Державного Казначейства 1919-1920 рр.

1.	2.	3.	4.	5.
226	1919 21.11.	50 руб.	КВ-96. сіро-жовта; папір верже; Київській випуск; 148x89	Н – 2139
227	1919 21.11.	50 руб.	КВ-14. сіро-жовта; папір верже; Київський випуск; 148x89	Н – 11464
228	1919	1000 руб.	ББ-079; на АВ – «Цар - колокол»; різнобарвна на жовтому тлі; без в. з.; Новоросійськ; 203x113	Н – 2143
229	1919 (лютий 1920)	10000 руб.	ЯИ-094; зеленувата; в. з. –«мозаїка»; Феодосія; 202x104	Н – 7306
230	1919 (лютий 1920)	10000 руб.	ЯМ-090; зеленувата; в. з. –«мозаїка»; Феодосія; 202x104	Н – 11462
231	1920	100 руб.	ЯА-095; лілова на жовтуватому тлі; зліва – алонж; в. з. –«моза- їка»; Феодосія; 153x77	Н – 2152
232	1920 (лютий 1920)	250 руб.	ЯА-080; фіолетова на жовтувато- му тлі; зліва – алонж; в. з. –«мо- заїка»; Феодосія; 153x75	Н – 2141
233	1920	500 руб.	АМ-049 синій на жовтуватому тлі; зліва – алонж; в. з. –«моза- їка»; Феодосія; 202x104	Н – 1944

Навесні 1919 року «Донський козачий округ» дає відставку генералу Краснову і призначає замість нього генерала А. І. Денікіна (1872-1947), який з січня 1919 року стає Головнокомандуючим Збройними Силами Півдня Росії. Його війська захопили східну Україну і Крим. При ньому було здійснено емісію білетів Державного Казначейства Головного Командувача Збройними Силами на Півдні Росії (1919). Гроші випускались у містах, підконтрольних Денікіну: Феодосії, Сімферополі, Новоросійську. Папір з водяним знаком мозаїка був закуплений Державним Банком Збройних Сил на Півдні Росії у компанії Waterlow & Sons.

На купюрах підпис Начальника Управління Фінансів (міністра фінансів) Бернацького М. В. (1876-1943).

Купюри без водяних знаків можуть бути фальшивими. Відомо, що на липень 1920 року в Криму було в обігу не менше 18 мільйонів примірників фальшивих 500-рубльовок зразка 1920 р.

В народі їх називали «денікінками» або «добровольчеськими». З приходом радянської влади усі гроші були анульовані.

І.3.3. Західно-Сибірський район
Сибірський Тимчасовий уряд
Казначейський знак

1.	2.	3.	4.	5.
234	1918	1 руб.	Серія - А 102. Світло-коричневий; без в. з., папір тонкий; 121x76	Н – 2084
235	1918	1 руб.	Серія А-104. Світло-коричневий; без в. з., папір тонкий; 121x76	Н – 3168
236	1918	1 руб.	Серія А-102. Світло-коричневий; без в. з., папір тонкий; 121x76	Н – 4550
237	1918	1 руб.	Серія А-103. Світло-коричневий; без в. з., папір тонкий; 121x76	Н – 4551
238	1918	1 руб.	Серія А-101. Світло-коричневий; без в. з., папір тонкий; 121x76	Н – 6326
239	1918	5 руб.	Серія - А. 319. без в. з., сітка блакитна 121x76	Н – 2062
240	1918	5 руб.	Серія - А. 313. без в. з., сітка синя; папір тонкий 121x76	Н – 3167
241	1918	5 руб.	Серія - А. 319. без в. з., сітка 121x76	Н – 4554
242	1918	10 руб.	Серія - г. 405; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 2083
243	1918	10 руб.	Серія - г. 410; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 3173/1
244	1918	10 руб.	Серія - г. 410; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 3173/2
245	1918	10 руб.	Серія - г. 410; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 4548
246	1918	10 руб.	Серія - г. 410; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 4549

247	1918	10 руб.	Серія - г. 410; чорний друк на рожевому фоні; без в. з., папір тонкий	Н – 6331
-----	------	---------	--	----------

Сибірський Тимчасовий уряд створений у січні-лютому 1918 р. у Томську, з березня перебував у Харбіні, у червні переїхав до Владивостока, де реорганізований у Тимчасовий уряд автономного Сибіру. Головою Сибірського Тимчасового уряду спочатку був П. Я. Дербер (1883-1938), з липня – І. А. Лавров (1872-1942). У жовтні того ж року саморозпустився.

І.3.4. Тимчасовий Російський Уряд (адмірал Колчак) Казначейський знак

1.	2.	3.	4.	5.
248	1918	300 руб.	Серія - А. 1001; без в. з., оранжево-синя; папір тонкий	Н – 2078
249	1919	3 руб.	А-А 103; без в. з.; зелена; папір тонкий	Н – 2063
250	1919	3 руб.	А-А 103; без в. з.; зелена, відтінок яскра- во-зелений папір тонкий	Н – 3169
251	1919	3 руб.	А-А 103; без в. з.; зелена; папір тонкий	Н – 6327

Білет (американського виготовлення)

1.	2.	3.	4.	5.
252	1919	50 коп.	Без року, без номерів; без підписів; без в. з.; 93x57; оранжевий; орел без корони	Н – 2157
253	1919	50 коп.	Без року, без номерів; без підписів; без в. з.; 93x57; оранжевий; орел без корони	Н – 6329

Короткотермінове зобов'язання Державного Казначейства

1.	2.	3.	4.	5.
254	1919 1 травня	25 руб.	АА 0157; підпис Директора Де- партаменту; «Государственного»; Омськ; сітка фону світло-зелена одностороннє	Н – 2604

255	1919 1 червня	50 руб.	ББ 0125; підпис Директора Департаменту; Омськ; сітка фону світло-зелена «Государственного»; одностороннє	Н – 2387
256	1919 1 травня	50 руб.	ББ 0119; підпис Директора Департаменту; «Государственного»; Омськ; сітка фону світло-зелена одностороннє	Н – 2603
257	1919 1 травня	50 руб.	ББ 0118; підпис Директора Департаменту; Омськ; сітка фону світло-зелена «Государственного»; одностороннє	Н – 3158

Главою Тимчасового Російського уряду (1918-1920) був адмірал О. В. Колчак (1874-1920), який проголосив себе Верховним правителем Російської держави. Частина паперових грошей уряду Колчака були замовлені ще Тимчасовим урядом О. Керенського в США (надруковані American Bank Note Company). На деяких випусках використовувався «орел уряду Колчака».

І.3.5. Далекосхідний район
Тимчасовий уряд Далекого Сходу (голова Медведєв)

1.	2.	3.	4.	5.
258	1920	10 коп.	Розмінний знак зразка 1918 р.; 70х42; оранжевий; без номера, без підпису в. з. – великий косий квадрат	Н – 4561
259	1920	10 коп.	Розмінний знак зразка 1918 р.; 70х42; оранжевий; без номера, без підпису в. з. – великий косий квадрат	Н – 3171
260	1920	30 коп.	Розмінний знак зразка 1918 р.; 77х47; зелений; без номера, без підпису в. з. – великий косий квадрат	Н – 3159
261	1920	50 коп.	Білет виготовлений у США; з наддруком – два підписи; оранжевий; без номера; 92х56; без в. з.	Н – 3170
262	1920	1 руб.	Державний кредитний білет; Серія АГ. № 305516; коричнево-синій; два підписи; в. з. – великий косий квадрат; 113х61	Н – 3172/1
263	1920	1 руб.	Державний кредитний білет; Серія АВ. № 318238; коричнево-синій; два підписи; в. з. – великий косий квадрат; 113х61	Н – 3172/2

264	1920	1 руб.	Державний кредитний білет; Серія АГ. № 194890; коричне- во-синій; два підписи; в. з. – ве- ликий косий квадрат; 113х61	Н – 4552
265	1920	10 руб.	Державний кредитний білет; Серія ГГ № 028675; червоний; зелено-рожевий; два підписи; в. з. – великий косий квадрат; 139х86	Н – 3166
266	1920	25 руб.	Державний кредитний білет зраз- ка 1918 р.; сіро-чорний 4 підписи; 2 – червоним; без в. з. БП 405268 (синім) 148х86	Н – 3164
267	1920	25 руб.	Державний кредитний білет зраз- ка 1918 р.; сіро-чорний 4 підписи; 2 – черво- ним; без в. з. БЛ 066425 (синім) 148х86	Н – 4560
268	1920	100 руб.	Державний кредитний білет зраз- ка 1918 р.; коричневий і сіро-ро- жевий 4 підписи; 2 – червоним; без в. з. АЯ 432190 (червоним) 155х89	Н – 4555
269	1920	100 руб.	Державний кредитний білет зраз- ка 1918 р.; 4 підписи; без в. з. АФ 371786 (червоним) 155х89	Н - 3160

Главою Тимчасового уряду Далекого Сходу після антиколчаківського перевороту січня 1920 року став О. С. Медведєв (1880-?), раніше глава Владивостокського земства і Приморської Обласної Земської управи. Його заступником був знаменитий Сергій Лазо (1894-1920). Уряд Медведєва випускав власні, т. зв. «буферні» гроші, замовлені Тимчасовим урядом О. Керенського і надруковані в США American Bank Note Company. Бони були без підписів, з 2-ма або 4-ма підписами; першим підписантом був Керуючим Банком М. Іванов.

Розділ II. УКРАЇНА

II.1. Українська Народна Республіка

II.1.1. Центральна Рада (голова В. Винниченко)

Державний кредитовий білет

1.	2.	3.	4.	5.
270	1917	100 крб.	АД № 185; оливковий; коричне- вий друк на жовтому фоні; без в. з.; RV перевернутий	Н – 11048

271	1917	100 крб.	АД № 185; оливковий; коричне- вий друк на жовтому фоні; без в. з.; RV перевернутий	Н – 11049
-----	------	----------	---	-----------

Автор першого грошового знака УНР – Г. Нарбут (1886-1920). Білети віддруковані 23.12.1917 (05.01.1918) в друкарні Кульженка; з 16 січня випуск призупинений через втрату кліше, яке пізніше виявлено в Москві. Розмір емісії – 53 млн. 250 тис. крб. 24 вересня 1918 р. купюри вилучені з обігу урядом Скоропадського. Народні назви: «горпинки» (назва орнаменту на фартушку); «яешня» (за жовтий колір); «кульженки» (прізвище власника друкарні).

Оформлення купюри було виконане в стилі українського бароко; на купюрі присутній тризуб – знак святого Володимира, який став емблемою української державності. Написи номіналу виконано українською, польською, російською, на івриті.

II.1.2. Центральна Рада (голова М. Грушевський)

Знак Державної скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
272	1918	50 крб.	АК і 207, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 2090/7
273	1918	50 крб.	АК і 201, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 2693
274	1918	50 крб.	АК і 201, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4680
275	1918	50 крб.	АК і 195, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4634/1
276	1918	50 крб.	АК і 196, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4634/2
277	1918	50 крб.	АК і 203, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4676
278	1918	50 крб.	АК і 210, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4679
279	1918	50 крб.	АК і 205, вис. 3 мм оливково-зе- лений; на RV профілі в карту- ші, орнамент і герб у червоних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4681

280	1918	50 крб.	АК і 193, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 6971
281	1918	50 крб.	АК п 205, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 1978/1
282	1918	50 крб.	АК п 204, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 2090/5
283	1918	50 крб.	АК п 204, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 5680
284	1918	50 крб.	АК п 203, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4634/3
285	1918	50 крб.	АК п 201, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 4677
286	1918	50 крб.	АК п 194, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 6970
287	1918	50 крб.	АК і 191, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 1978/2
288	1918	50 крб.	АК і 191, вис. 3 мм оливково-зелений; на RV профілі в картуші, орнамент і герб у чер- воних тонах; без дати; без в. з.	Н – 2090/2
289	1918	50 крб.	АО190, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 2090/1
290	1918	50 крб.	АО191, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 2090/3
291	1918	50 крб.	АО195, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 4191
292	1918	50 крб.	АО199, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 4556

293	1918	50 крб.	АО209, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 4557
294	1918	50 крб.	АО202, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 4678
295	1918	50 крб.	АО194, Одеський випуск Центральної Ради	Н – 5679
296	1918	50 крб.	АК п 199, вис. 3 мм	Н – 3157/1
297	1918	50 крб.	Без номера, «кредитовими»	Н – 3157/2
298	1918	50 крб.	АО 232, випуск Денікіна	Н – 2090/4
299	1918	50 крб.	АО 233, випуск Денікіна	Н – 2090/6
300	1918	50 крб.	АО 248, Радянський випуск (яскраво-зелений)	Н – 6972

Проекти еталонних зразків Знаків Державної скарбниці номіналом 25 і 50 карбованців виготовив художник А. Красовський. На київській емісії стоять літери «АК», а на купюрах, віддрукованих пізніше в Одесі урядом генерала Денікіна – «АО». В народі ці гроші отримали назви «лопатки» і «берізки» (за деталями малюнків на купюрах). Знаки вартістю 25 і 50 карбованців мали один і той же малюнок; відрізнялись кольором – синій (25) і зелений. Купюри 25 і 50 крб. було випущено на суму 58 млн. 920 тис. В обігу знаходилась величезна кількість фальшивих купюр, крім того, Український уряд оголосив фальшивками купюри одеського випуску (АО). В колекції ВКМ купюри вартістю 25 крб. відсутні.

Українська народна республіка (гетьман П. Скоропадський)
Бони типу поштових марок
Без назви

1.	2.	3.	4.	5.
301	1918	10 шагів	Зчіпка з 2-х марок, з зубцями; жовто-коричневий; зобр. Тризуба	ОМ – 6139
302	1918	10 шагів	без зубців; жовто-коричневий; зобр. Тризуба	ОМ – 6136/1
303	1918	10 шагів	без зубців; жовто-коричневий; зобр. Тризуба	ОМ – 6137/1
304	1918	20 шагів	з зубцями; коричневий; зобр. селянина	ОМ – 6141
305	1918	20 шагів	без зубців; коричневий; зобр. селянина	ОМ – 6136/2

306	1918	20 шагів	без зубців; коричневий; зобр. селянина	ОМ – 6137/2
307	1918	30 шагів	без зубців; ультрамариновий; зобр. Богині Гери	ОМ – 6137/3
308	1918	30 шагів	Зчіпка з 2-х марок, з зубцями; фіолетовий; зобр. Богині Гери	ОМ – 6140
309	1918	30 шагів	без зубців; фіолетовий; зобр. Богині Гери	ОМ – 6136/3
310	1918	40 шагів	з зубцями; зелений; зобр. Богині Гери	ОМ – 6137/4
311	1918	40 шагів	без зубців; зелений; зобр. Богині Гери	ОМ – 6136/4
312	1918	50 шагів	без зубців; червоний; зобр. вінка	ОМ – 6136/5
313	1918	50 шагів	без зубців; червоний; зобр. вінка	ОМ – 6137/5
314	1918	50 шагів	з зубцями; червоний; зобр. вінка	ОМ – 6142

У березні 1918 року уряд УНР законодавчо утвердив основною грошовою одиницею гривню, яка ділилась на 100 шагів. Поки гривню друкували в Німеччині, марки номіналами 10, 20, 30, 40, і 50 шагів з 18.04.1918 року почали друкувати в Києві (друкувалися до 05.01.1919 року, за Гетьманату і при Директорії; анульовані Радянською владою в березні 1919 року). За весь час друкування шагів їх випущено на суму 16014575 карбованців.

Авторами малюнків марок 10 і 20 шагів був Антон Середя (1890-1961); 30, 40, і 50 виконав Георгій Нарбут. Марки друкувалися на тонкому картоні; перші 40 тисяч їх були з перфорацією. Виходили в друкарні Кульженка (Київ) і Фесенка (Одеса). Використовувалися як гроші і як поштові марки.

II.1.3. Українська Народня Республіка (гетьман П. Скоропадський)

3,6 % Білет Державної скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
315	1918, травень	200 грн.	Серія V № 087144 з 6-ма невикористаними купонами, кожен 3 грн. 60 шагів	H – 2150
316	1918, травень	200 грн.	Серія VII № 149048 з 5-ма невикористаними купонами, кожен 3 грн. 60 шагів	H –

12 травня 1918 р. Рада Міністрів постановила випустити 20 серій білетів Державної скарбниці, які, по суті, були 3,6% облігаціями внутрішньої позики. Усі вони мали однаковий малюнок (худ. Г. Нарбут): тризуб у фігурному щиті, зображення атрибутів гетьманської влади: булави, перначя і двох бунчуків; різнилися вони лише кольором. Білети номіналом 50, 100, 200, і 1000 гривень надійшли в продаж уже в червні і це дозволило поповнити каси банків готівкою. Купони розміщувалися по обидва боки від білета, як крильця. Тому й придумано для них «крилату» назву: «аероплани».

Державний Кредитовий Білет

1.	2.	3.	4.	5.
317	1918	2 грн.	А.90392734 зелений друк на жовтуватому фоні; в.з. – килимовий узор;	Н – 1976
318	1918	2 грн.	А.03206582 зелений друк на жовтуватому фоні; в.з. – килимовий узор;	Н – 2092
319	1918	10 грн.	А.03615459; червоно-коричневий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 6304
320	1918	100 грн.	А.2676729 (вертикально); синьо-ліловий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2089/1
321	1918	100 грн.	А.2859901; (вертикально); синьо-ліловий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2089/2
322	1918	100 грн.	А.3392551; (вертикально); синьо-ліловий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2089/3
323	1918	100 грн.	А.1334472; сіро-бузковий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2904
324	1918	100 грн.	А.0494633; сіро-бузковий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 6273
325	1918	100 грн.	А.0789059; (вертикально); синьо-ліловий; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 6303
326	1918	500 грн.	А.1506375; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2091
327	1918	500 грн.	А.2087031; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2691
328	1918	500 грн.	А.1111860; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; «RD»	Н – 2905

329	1918	500 грн.	A-0445314; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; R.D»	H – 4635
330	1918	500 грн.	A.0063073; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; «RD»	H – 4683
331	1918	500 грн.	A.0027009; багата кольорова гама, в якій використано поєднання жовтого і блакитного кольорів; в.з. – килимовий узор; RD»	H – 6274

Державні Кредитові Білети вартістю 2,10, 100, 500 гривень були замовлені ще Центральною Радою (тому текст на них «Українська народня республіка»); друкувалися в Німеччині, в обігу з'явилися при гетьмані Скоропадському.

Автором малюнка в 2 гривні був професор В. І. Кричевський (1873-1952); його ініціали «В» (зліва) і «К» (справа) вигравіювані під внутрішньою рамкою аверсу.

Білети 10, 100 і 500 гривень виконав Г. І. Нарбут. На купюрі в 100 гривень художник залишив своє повне ім'я «Г. Нарбут. 18» (на реверсі під рамкою біля основи лівої колони) та ініціали (під вінком на аверсі зліва). Кредитка 500 гривень була виконана художником в поєднанні жовтого і синьо-блакитного кольорів, з зображенням на АУ у восьмикутному медальйоні голови богині Гери, яка символізує Україну.

На знаках є ініціали «RD» – Reichdru- Kerei – Берлінської друкарні, де друкувалися банкноти.

II.1.4. Українська Держава (Гетьман П. Скоропадський) Державний Кредитовий Білет

1.	2.	3.	4.	5.
332	1918	1000 грн.	A.0352156; синьо-оранжева; в.з. – килимовий узор; «RD» 196x125	H – 2347
333	1918	1000 грн.	A.0917624; синьо-оранжева; в.з. – килимовий узор; «RD» 196x125	H – 4629
334	1918	2000 грн.	A.0394408; червоно-блакитна; в.з. – килимовий узор; «RD» 203x134	H – 4682

Грошові знаки 1000 і 2000 гривень, замовлені при гетьманському уряді, створені художником Іваном Модзалевським, завідувачем художньо-гравірувальним відділом Експедиції Заготівлі Державних Паперів. Введені в обіг 17 жовтня 1918 року. На знаках є ініціали Берлінської друкарні, де їх друкували: «RD» – Reichdrukerei.

Здійснюючи емісію купюр великих номіналів, гетьманський уряд передбачав покрити за їх рахунок державний дефіцит, викликаний війною і позиками, а також оздоровити економіку, створивши свою повноцінну валюту.

Знак Державної Скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
----	----	----	----	----

335	1918	1000 крб.	АВ655075; коричневий на пісочному тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в.з. – хвилясті лінії;	Н – 2110/1
336	1918	1000 крб.	АГ802435; коричневий на пісочному тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в.з. – ламані лінії; W (Варшава)	Н – 2110/2
337	1918	1000 крб.	АЕ775103; коричневий на пісочному тлі; підпис – Лебідь-Юрчик без водяного знака; W (Варшава)	Н – 2110/3
338	1918	1000 крб.	АІ590439; коричневий на пісочному тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в.з. – ламані лінії; W (Варшава)	Н – 2348

Автором малюнка на банкноті 1000 карбованців, останній у грошовій емісії гетьманської влади, був художник Г. Золотов (1882-1960). Знак Державної скарбниці з'явився в обігу в листопаді 1918 р. Кожна купюра мала по дві печатки «Українська держава»: зліва – конгревне тиснення, справа – штемпель червоною фарбою. Дата випуску на купюрах відсутня.

Купюри вилучені з обігу радянським урядом у 1920 році.

II.1.5. Директорія (голова С. Петлюра)

Знак Державної Скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
339	1918 (випуск у серпні 1919)	100 крб.	АВ252089; сіро-блакитна; в.з. – тонкі зірки; зліва конгревне тиснення в овалі – портрет Богдана Хмельницького	Н – 2345
340	1919 випуск у жовтні	10 крб.	АГ-008058; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 1977
341	1919	10 крб.	АГ 003574; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик В. з. – гриби	Н – 2087/2
342	1919	10 крб.	АГ 003512; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/3
343	1919	10 крб.	АГ 008031; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/4

344	1919	10 крб.	АГ 008119; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/5
345	1919	10 крб.	АГ 008998; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/6
346	1919	10 крб.	АГ 004987; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/7
347	1919	10 крб.	АГ 310124; коричневий на теракотовому тлі; підпис – Лебідь-Юрчик в. з. – гриби	Н – 2087/8

Розмінний знак Державної Скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
348	1920	5 грн.	Серія.С.А.1.; без року; без в.з.;	Н – 2580

Уряд гетьмана Скоропадського, який зрікся влади 14 грудня, змінила нова політична сила – Директорія (голова С. Петлюра), яка 18 грудня 1918 року проголосила Україну Народною Республікою. Під натиском більшовицьких військ Директорії довелося переїздити спочатку до Вінниці, пізніше – до Кам'янець-Подільського.

Купюри 5 номіналів – 1000, 250, 100, 25 і 10 карбованців – віддруковані в Кам'янецький період Директорії, отримали назву «Кам'янецька емісія».

Автори ескіза «десятки» – художники Золотов (малюнок) і М. Гришманюк (граверні роботи); рік випуску на купюрі не проставлений.

Банкнота 100 крб. виконана за малюнком Г. Нарбути 1918 р. Конгревне тиснення портрета Богдана Хмельницького на маргінесі дало назву купюрі: «богданівка», «гетьманка». Купюра найкраща в усій кам'янецькій емісії.

Авторство розмінного знака 5 гривень встановити важко, бо над його створенням працювало кілька художників. Частина купюр вийшла з помилкою: «гивень» замість «гривень»; вони є рідкісними навіть серед колекціонерів.

Автор купюри 250 карбованців, прозваних «пташками», «канарейками» за жовто-оливковий колір, був М. Романовський. Малюнок купюри у 25 карбованців невиразний, традиційно фіолетового кольору. Купюри цього номіналу з'явилися на ринку в серпні 1919 р.

II.1.6. Радянська Українська Республіка

Знак Державної Скарбниці

1.	2.	3.	4.	5.
349	1919	10 крб.	АА 002; в.з. – соти; червоний	Н – 2087/1

У лютому 1919 р. вкотре в Україні була встановлена радянська влада. Грошовий знак 10 карбованців випущений у цей час, був різновидом випуску купюр такого ж номіналу при Директорії, але відрізнявся більш насиченим червоним кольором і водяним знаком.

II. Іноземні паперові грошові знаки, які мали
примусовий обіг в Україні
II.2.1. Австро-Угорщина (Oesterreichisch-ungarische Bank)
Банкноти Австро-Угорського Банку

1.	2.	3.	4.	5.
350	1916 1.12.	1 крона	№ 785825, серія 1303; без в.з.; червоно-сіра	Н – 4642
351	1916 1.12.	1 крона	№ 350639, серія 1250; без в.з.; червоно-сіра	Н – 2066
352	1916 1.12.	1 крона	№ 073867, серія 1327; без в.з.; червоно-сіра	Н – 2903
353	1916 1.12.	1 крона	№ 096978, серія 1147; без в.з.; червоно-сіра	Н – 2134
354	1914 5.08.	2 крони	1396 С 361848; без в.з.; синьо-коричнева	Н – 2902
355	1917 1.03.	2 крони	А 1031 № 112,160 без в.з.; червона	Н – 2138
356	1915 2.01.	10 крон	599915 1116; синьо-зелена; в.з. – косі квадрати;	Н – 3997
357	1915 2.01.	10 крон	063268 1055; синьо-зелена; в.з. – косі квадрати;	Н – 2137
358	1913 2.01.	20 крон	124316 2199; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 2689
359	1913 2.01.	20 крон	186487 2274; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 2135
360	1913 2.01.	20 крон	441582 2186; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 2946/1
361	1913 2.01.	20 крон	133613 2329; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 2946/2
362	1913 2.01.	20 крон	280422 2313; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 2946/3
363	1913 2.01.	20 крон	652489 2262; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 3998
364	1913 2.01.	20 крон	007111 1304; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	Н – 4641
365	1913 2.01.	20 крон	499647 2303; в.з. – римська цифра «XX»; си- ньо-червона	ДМ – 42497

366	1914 2.01.	50 крон	786388 1041; в.з. – соти; багатокольорова з переважанням синього	Н – 2690
367	1912 2.01.	100 крон	29821 1954; без в.з.; зелено-лілова	Н – 2136/1
368	1912 2.01.	100 крон	22099 1886; без в.з.; зелено-лілова	Н – 2136/2
369	1912 2.01.	1000 крон	№ 41267, Seria 1181; «SZAM» без в.з.; у синьо-блакитних тонах	Н – 10765

II.2.2. Німеччина
Білеті позичкової каси
(Darlehenskassenseheine)

1.	2.	3.	4.	5.
370	1916 17.04.	20 коп.	Без номера; без в.з.; сіро-зелена	Н – 2893
371	1914 12.08.	2 марки	155.070652; зелено-рожевий друк на жовтуватому папері печатка червона (справа); зліва – конгрев; в.з. – килимовий узор;	Н – 2895
372	1917 1.08.	5 марок	Q.13157910; без в.з.; фіолетово-синя	Н – 2122
373	1918 20.02.	20 марок	Q.2757298; без в.з.; лілово-коричнева	Н – 2147/1
374	1918 20.02.	20 марок	Н. 5571524; без в.з.; лілово-коричнева	Н – 2147/2
375	1918 12.08.	20 марок	G.9825563; в.з. – гілка з листям; лілово-коричнева	Н – 2147/3
376	1914 5.08.	50 марок	K.Nr 3300670; без в.з.; зелена	Н – 2582

Державна банкнота
(Reichsbanknoten)

1.	2.	3.	4.	5.
377	1910 21.04.	50 марок	B-4513175; в медальйонах – голова Германії без в.з.; зелено-рожева;	Н – 2128
378	1908 7.02.	100 марок	Nr -9694542B; в медальйоні – жіноча голова; номер і штампель – червоним; без в.з.; синя;	Н – 2126

II.2.3. Польща.
Польська Республіка
Польська Крайова Каса Позичкова

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa

Білет

1.	2.	3.	4.	5.
379	1919 23.VIII.	1 марка	I serja CK 130747 (цифри номера маленькі); червона в.з. – переплетені ромби;	H – 1912
380	1919 23.VIII.	1 марка	I serja CE 341106 (цифри номера маленькі); червона в.з. – переплетені ромби;	H – 2574
381	1919 23.VIII.	5 марок	II serja DF№713,101; оливково-коричнева в.з. – переплетені ромби;	H – 1913
382	1919 23.VIII.	10 марок	Serja BEN№364,467; бірюзово-коричнева в.з. – переплетені ромби;	H – 3184
383	1919 23.VIII.	20 марок	II Serja CY№859,182; червона в.з. – переплетені ромби;	H – 1911
384	1919 23.VIII.	20 марок	II Serja FT№705,689; червона в.з. – переплетені ромби;	H – 2906
385	1919 23.VIII.	20 марок	II Serja FA№630,717; червона в.з. – переплетені ромби;	H – 2575
386	1919 23.VIII.	100 марок	II serja G№973183; синя з коричневим в.з. – переплетені ромби;	H – 2266
387	1919 23.VIII.	100 марок	IF serja ON№258784; синя з коричневим в.з. – переплетені ромби;	H – 2349
388	1919 23.VIII.	100 марок	IG serja B№244211; синя з коричневим в.з. – переплетені ромби;	H – 8825
389	1920 07.II.	5000 марок	II Serja AN№047,621; лілово-синя; без в.з.	H – 2576
390	1920 07.II.	5000 марок	III Serja AN№915178; лілово-синя; без в.з.	H – 3181

Під час Першої світової війни на окупованих територіях України були в обігу спеціальні окупаційні гроші; особливо це стосується Західної України, адже її регіони часто були під контролем різних держав. Гроші Австро-Угорщини, Німеччини, Польщі були в обігу на усій території України. Так, до вересня 1914 року Східна Галичина, до 1918 року Закарпаття, до січня 1918 року Північна Буковина входили до складу Австро-Угорщини. З лютого по листопад 1918 року Австро-Угорщина брала участь в окупації України, зокрема до сфери її впливу входили західна частина Волинської (нині області Волинська, Рівненська і північ Тернопільської) і губернії Подільська, Херсонська і Катеринославська.

У червні 1914 року Німеччина почала I Світову війну на українському фронті, яка спочатку не виходила за межі Західної України. Після укладення миру німецько-австрійські війська вторглися в Україну, у квітні 1918 року повністю її окупували. До сфери німецького впливу входили Київська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська і східна частина Волинської. Після революції в Німеччині в кінці 1918 року німецькі окупанти були вигнані з України. На території України були в обігу ті ж гроші, що й у Німеччині, спеціальних випусків не було. В Україні ходили випуски 1908-1918 рр.

У листопаді 1918 року почалась польська інтервенція у Східній Галичині, а в липні 1919 року була окупована вся Галичина і Західна Волинь. У квітні 1920 року без оголошення війни Польща ввела свої війська на територію України і до травня захопила більшу частину України. У липні того ж року білополяків вигнали з України. У березні 1921 року в результаті мирного договору Західна Україна відійшла до Польщі.

Білеті Польської крайової Каси позичкової випускалися у різні строки; термін їх обігу в Україні був недовгим.

II. III. Україна. Паперові гроші і приватні бони міст України

II.3.2. Житомир, Волинської губернії (Житомирська область)

Міське самоуправління

Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
391	1918	1 крб.	А. Е. 81398; 116x69; без в. з.; папір верже	Н – 2060
392	1918	3 крб.	А. Д. 25679; 151x95; зелений в. з. – вертикальні лінії; з перфорацією «3»	Н – 2076
393	1918	5 крб.	А. К. №73995; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка синя; перфорація «5» середня	Н – 2093/1
394	1918	5 крб.	А. Н. №26243; номер чорний, великий; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/2
395	1918	5 крб.	А. К. №129045; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка синя; перфорація «5» велика	Н – 2093/3
396	1918	5 крб.	А. М. №152901; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/4
397	1918	5 крб.	А. К. №219806; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка синя; перфорація «5» велика	Н – 2093/5
398	1918	5 крб.	А. М. №145304; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/6
399	1918	5 крб.	А. К. №461041; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка синя; перфорація «5» середня	Н – 2093/7

400	1918	5 крб.	А. Г.№147810; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/8
401	1918	5 крб.	А. К.№374138; номер чорний, великий; 152x97; без в. з.; рамка синя; перфорація «5» велика	Н – 2093/9
402	1918	5 крб.	А. М.№817296; номер чорний, великий; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» велика	Н – 2093/10
403	1918	5 крб.	А. М.№563527; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» велика	Н – 2093/11
404	1918	5 крб.	А. Ж.№10638; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/12
405	1918	5 крб.	А. Ж.№85027; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/13
406	1918	5 крб.	А. М.№611234; номер чорний, великий; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» велика	Н – 2093/14
407	1918	5 крб.	А. Ж.№57729; номер чорний, середній; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/15
408	1918	5 крб.	А. М.№907563; номер чорний, малий; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/16
409	1918	5 крб.	А. М.№729252; номер чорний, малий; 152x97; без в. з.; рамка коричнева; перфорація «5» середня	Н – 2093/17

Народний Банк м. Житомира
Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
----	----	----	----	----

410	1919	100 р.	А. Б. №254105; номер чорний; 154x92; без в. з.; перфорація «100»	Н – 2077
-----	------	--------	---	----------

Азовсько-Донський Комерційний Банк
Житомирське відділення
Чек

1.	2.	3.	4.	5.
411	1918	300 р.	№ 31071; бірюзовий (муар); без в.з.; підписи вручну (4)	Н – 2151
412	1919 08. 03.	25 р.	№ 87842; оливковий – діагональні лінії; без в. з.; фірма і номінал друковані, дата штемпелем підписи вручну (3); факсимільні (1)	Н – 2149

Волинська Губернська Земська Каса Дрібного Кредиту в Житомирі
Чек

1.	2.	3.	4.	5.
413	1918 04.10.	25 р.	№ 59812; бірюзовий; без в. з.; фірма і номінал друковані, дата штемпелем; 4 підписи вручну	Н – 2148

П.3.1 Єлисаветград Херсонської губернії
(Єлисаветград, Зинов'євськ, Кіровоград, Кропивницький)
Відділення Народного Банку
Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
414	1919	5 р.	73507; зелено-блакитна; без в. з.;	Н – 2058

П.3.3. Крем'янець Волинської губернії (Тернопільська обл.)
Міське самоуправління
Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
415	1919	3крб.	№ 15672; оливковий; без в. з.; підписи вручну	Н – 2057
416	1919	5 крб.	№ 12381; оливково-сірий; без в. з.; підписи вручну	Н – 2056

П.3.4. Луцьк, Волинської губернії (Волинська обл.)
Міська Управа

Розмінний знак

1.	2.	3.	4.	5.
417	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч 7844; в. з. – тонкі зірки; 3 підписи вручну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 1985
418	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч 10340; в. з. – тонкі зірки; 3 підписи вручну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 2142
419	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч. 1587; в. з. – тонкі зірки; 3 підписи вручну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 2346/1
420	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч. 4277; в. з. – тонкі зірки; підписи вруч- ну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 2346/2
421	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч. 4212; в. з. – тонкі зірки; 3 підписи вручну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 4163
422	1919 (11.03.19 -01.01.20)	6 грн.	Ч. 12960; в. з. – тонкі зірки; 3 підписи вручну; тиснена печатка «ЛМУ» (Луцька міська управа); синій, зелений на блідо-жовтому тлі	Н – 4164
423	1919 (11.03.19 -01.01.20)	10 грн.	Ч. 1727; в. з. – шестикутні зірки; 3 підписи вручну; синій, корич- невий на блідо-жовтому тлі	Н – 2344
424	1919 (11.03.19 -01.01.20)	20 грн.	Ч. 301; в. з. – ламані лінії; 3 підписи вручну; синій, чорний на блі- до-жовтому тлі; на RV текст в рамці синього кольору	Н – 2343

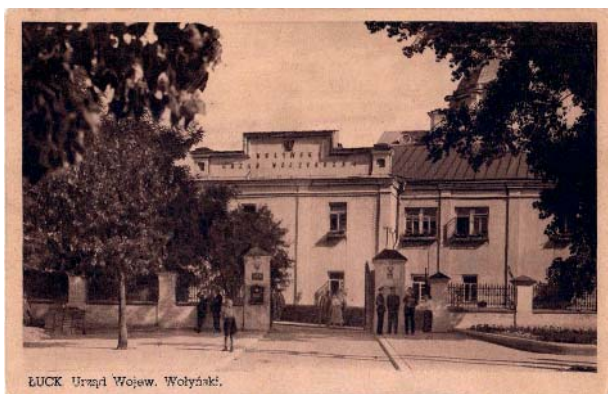
II.3.5. Львів (Галичина)

Міська управа (Gmina miasta Lwowa)

Бон

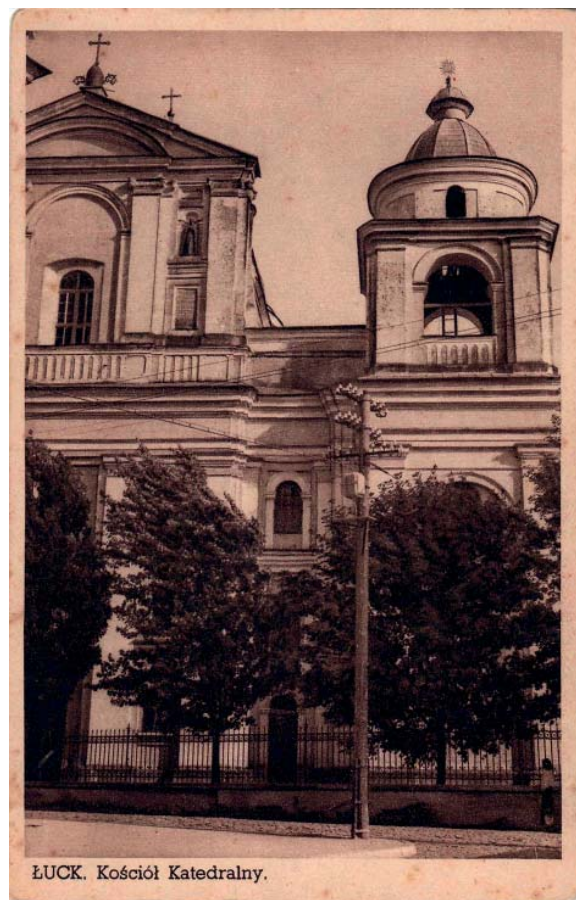
1.	2.	3.	4.	5.
----	----	----	----	----

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО СТАТТІ Н. ПУШКАР ТА І. НЕСТОРУК
 “РОДИНА ШНАЙДЕРІВ В ЛУЦЬКУ: ЗАЛИШИТИ СЛІД НА ЗЕМЛІ”

ŁUCK. Urząd Wojew. Wołyński.

№ 1.

ŁUCK. Kościół Katedralny.

№ 2.

ŁUCK. Sem. Duchowne.

№ 4.

ŁUCK. Park im. Pierackiego.

№ 6.

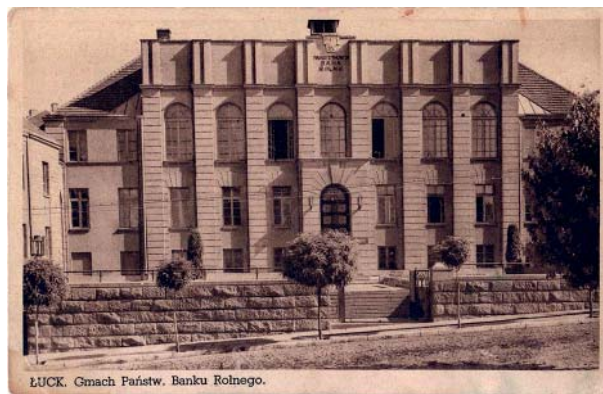
ŁUCK. Gmach Okr. Urzędu Ziemińskiego.

№ 9.

ŁUCK. Ogród Miejski.

№ 11.

ŁUCK. Gmach Państw. Banku Rolnego.

№ 12.

ŁUCK. Gimnazjum Państwowe.

№ 13.

ŁUCK. ul. im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

№ 14.

ŁUCK. ul. Kościuszki.

№ 15.

ŁUCK. Plac im. Gabr. Narutowicza.

№ 16.

ŁUCK. Kolonia Urzędnicza.

№ 17.

ŁUCK. Gmach Sądu Okręgowego.

№ 18.

ŁUCK. ul. Jagiellońska.

№ 19.

ŁUCK. Wejście do Soboru prawosławnego.

№ 20.

№ 21.

№ 22.

425	IX.1914	1 корона.	Ser. W № 1955; без в. з.; ліловий і чорний штемпель	H – 11056
426	IX.1914	1 корона.	Ser. XVIII № 791; без в. з.; ліловий і чорний штемпель	H – 11057
427	1919	1 корона.	Serija J 04368; без в. з.;	H – 2065

II.3.6. м. Одеса, Херсонської губернії (нині обласний центр)

Міське управління
Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
428	1917	5 руб.	К 622737; в. з. БТЗ; сіро-синя;	H – 2040
429	1917	25 руб.	К 221449; без в. з.; вхід зліва; папір з захисною сіткою	H – 2041

II.3.7. м. Острог, Волинської губернії (Рівненська область)

Міське самоврядування
Розмінний білет

1.	2.	3.	4.	5.
430	1919	6 грн	Серія А.в. № 1; без в. з.;	H – 2042
431	1919	10 грн	№ 3182; в. з. – картуш орнаментований;	H – 2039
432	1919	20 грн	№ 1516 (наддрук); підписи вручну; в. з. – напис в обрамленні хвилястих ліній;	H – 2043

II.3.8. Рівне, Волинської губернії (нині обласний центр)

Повітове Земство

Розмінний грошовий білет

1.	2.	3.	4.	5.
433	1919	10 крб.	Аб 0087; папір верже без в. з.; 123x72	Н – 2113

Період 1917-21 рр. характеризується тим, що у всіх регіонах колишньої Російської імперії з'явилася велика кількість місцевих грошових емісій, які певним чином компенсували грошовий голод. Бони друкували міські Думи і Ради, управи, магістрати, банки, казначейства, каси взаємодопомоги, кредитні установи, товариства тощо.

Під час громадянської війни наявність обігу величезної маси грошових паперових знаків різних місцевих емітентів зазначала дефіцит державних грошей, тому їх функції виконували знаки, виготовлені на місцях. З волинських міст (в межах 1918-1920 рр.) свої паперові гроші мали Луцьк, Кременець, Острогож, Житомир, Новоград-Волинський, Дубно, Корець, Рівне та інші.

Як свідчать каталоги грошових паперових знаків і бон П. Рябченка, лише в Україні понад 200 населених пунктів, у яких було близько тисячі емітентів, випустили понад 4000 різноманітних грошових знаків надзвичайно широкого найменування (у згаданому каталозі понад 300 назв).

Місцеві емісії є надзвичайно інформативним і цікавим матеріалом, незмінним історичним джерелом.

1. Бадаев А. С. Бумажные деньги, ходившие на Украине. Каталог XX столетия. – Чернигов, 1991. – 196 с.

2. Бондаренко Г. В. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. – Луцьк: Ред. – вид. відділ Волин. Ун-ту, 1997. – 222 с.

3. Пасюк І. М. Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. – 140 с.: іл.

4. Пушкар Н. Гроші української державності (I. «Культуренки», «горпинки» або «ясиня») // Про Бізнес, – 2002 р., січень. – С. 19-20.

5. Пушкар Н. Гроші української державності (II. «Лопатки» і «берізки») // Про Бізнес, – 2002 р., лютий. – С. 24-25.

6. Пушкар Н. Гроші української державності (III. Кам'янецька емісія – «пташки», «канарейки», «фейгелі», «богданівки», «гетьманки») // Про Бізнес, – 2002 р., травень. – С. 24-25.

7. Пушкар Н. «Зась!» – на сімдесят з гаком років // Про Бізнес, – 2002р., травень. – С. 25.

8. Пушкар Н. Грошова емісія 1919 року // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцьк в історії Волині та України. Науковий збірник. Вип. 35. – Матеріали XXXV Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, м. Луцьк. – Луцьк, 2010. – С. 273-277.

9. Пушкар Н. Паперові гроші Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Історія населених пунктів Західного Полісся. Маневиччина. – Луцьк, 2004. – С. 83-85.

10. Рябченко П. Ф., Бутко В. И. Полный каталог бумажных дензнаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-2000 гг.) – 3-е переизд., доп. и перераб. – К.: Логос, 1999 – Т. 1: Боны России / Под науч. Ред. А. П. Реента, М. Ф. Дмитриенко. – 2000. – 688 с.: ил. 288 Т. 2: Боны Украины. – 416 с.: ил. 176.

11. Рябченко П. Ф. Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994 гг.) / Под ред. М. И. Савлука и М. Ф. Дмитриенко. – 2-е изд., перераб. И доп. – К.: ИКЦ «Софія» Лісабанк, 1995. – 672 с.: ил.

12. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Групи зберігання «Нумізмати́ка», «Образотворче мистецтво».

Наталія Пушкар,

головний хранитель Волинського краєзнавчого музею;

Ілона Несторук,

старший науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

РОДИНА ШНАЙДЕРІВ В ЛУЦЬКУ: ЗАЛИШИТИ СЛІД НА ЗЕМЛІ

До Другої світової війни в Луцьку мешкало кільканадцять родин Шнайдерів. Чи були вони між собою родичами, нині не встановити, та це не так і важливо.

Слово «шнайдер» на ідиш означає «кралець». Пряме значення свого прізвища підтвердили Шнайдер Берко, Шнайдер Хана, Шнайдер Фридель і Шнайдер Симха, – вони та їх сім'ї шили одяг. Шнайдер Сура пекла хліб. Шнайдері – Арон, Хаскель і Нісель – торгували м'ясом, Шнайдер Хася – шкурами, а Шнайдер Шмуль – деревом. Колоніальними товарами – гастрономічно-бакалійними продуктами, що їх привозили в Європу з далеких заморських колоній (до них відносились кава, чай, какао, перець, кориця та інші спеції) торгували Шнайдер Симха та Шнайдер Сура.

Кілька родин Шнайдерів увійшли в історію Луцька назавжди. У матеріальному плані – брати Шнайдері, власники млина і броварні на Красному. У духовному – Голда і Мойше Шнайдері (подружжя?). У 1900-1939 роках Мойше Шнайдер був власником видавництва, друкарні та кількох книгарень у Луцьку. До Першої світової війни його книгарня містилась на Шосейній (першій забрукованій вулиці Луцька; подальші назви – Головна, Ягеллонська); за Польщі адреса видавництва і друкарні, відкритих у 1927 році – вулиця Ягеллонська, 44 (нині Лесі Українки). У 1937-38 рр. Мойше Шнайдер видав велику серію (з 22-х сюжетів) поштових листівок з видами Луцька, які продавав у власних книгарнях, що знаходилися за адресами вул. Ягеллонська, 36 та вул. Болеслава Хороброго, 16 (нині проспект Волі).

Листівки видано в чорно-білому варіанті (коричневий віраж) на якісному цупкому папері. Кожна листівка з лицевого боку має назву зображуваного об'єкта, зі зворотнього – місце видання, ім'я видавця, порядковий номер у серії і застереження про заборону підробки (мова польська). Подібне застереження мало сенс, адже відомо, що різні видавці часто використовували одні й ті ж негативи.

Першою в серії є, звичайно ж, поштівка, на якій «увічнено» будинок Волинського воєводства, знайомий усім лучанам: нині це приміщення обласної бібліотеки для юнацтва в центрі Луцька. Давня монастирська будівля, в якій у минулі роки оселялись освітні та адміністративні установи, в різних ракурсах присутня на поштівках багатьох видавців – Г. Лібермана, Беккера, Д. Грабера, А. Комарницького, М. Спокойни, інших.

Жоден з видавців не міг обминути увагою одну з найдавніших споруд міста – Замок Любарта. Загальний вид з будинками підзамча (№ 5)¹, головний вхід до Замку (№ 8), живописні руїни башти Свидригайла (№ 10), – ці листівки стали окрасою серії. Територія біля костелу св. Петра і Павла (№ 2) і вхід до Святотроїцького собору (№ 20), як свідчать поштівки, змінилися: перед собором зліва ще є пам'ятник польським жовнірам, але будиночка воротаря справа нині немає, не стало пишних дерев перед обома храмами; а вхід до духовної семінарії (№ 4), що була на Красному, на вулиці Червоного Хреста, не просто змінив свій вигляд, а перебудований повністю.

В центрі міста, де нині обласний театр і Театральна площа з пам'ятником Лесі Українки, був міський парк, закладений ще на початку ХХ століття (№ 11); площа ж раніше носила назву Парадна, а з 1925 до 1939 року – Нарутовича (№ 16; Нарутович Габріель (1865-1922) – перший президент Речі Посполитої. Талановитий інженер-електрик, професор політехніки у Швейцарії; повернувшись у Польщу, став міністром закордонних справ, був обраний на найвищу в державі посаду 9 грудня 1922 року. Пробув на посаді лише тиждень: 16 грудня на відкритті виставки в картинній галереї Варшави убитий пострілом у спину).

У 1930-ті роки провінційний Луцьк набував цілком європейського вигляду: забудовували нові райони модерновими спорудами, житлова забудова була квартальною, хоча ще довго місто загалом лишалося патріархальним (№ 3).

Однією з найкрасивіших тогочасних споруд міста було приміщення Польського державного банку (№ 21). Автори – інженер К. Менчинський та інженер архітектор С. Щесняк. Запроектований 1925, закінчений будівництвом 1927 р. Нині у цьому будинку обласне відділення Національного банку України.

У два будівельні сезони 1929-1930 рр. зведено Луцьку державну гімназію, яку спроектував архітектор Казимір Толочко. Її урочисто відкрито 1931 року (нині це найдавніший корпус Східноєвропейського національного університету (№ 13), а до переходу у нове приміщення гімназія ім. Тадеуша Костюшка займала будинок, у якому зараз – Луцький державний історико-культурний заповідник).

Знаменитий польський архітектор, представник стилю академізму в архітектурі М. Лялевич (1876-1944) у березні 1928 року виконав проект будівлі Сільськогосподарського банку в Луцьку. Центральний корпус (№ 12) поєднувався з двома бічними, меншими, за допомогою напівкруглих галерей, у результаті чого перед будівлями утворився глибокий напівзамкнений двір. У 1939-41 рр., а далі – після війни у будинку містився гарнізонний Будинок офіцерів.

Український Кооперативний банк знаходився на вулиці Ягеллонській, 93 (№ 19).

¹ В дужках подається номер поштівки у серії.

В кінці 1920-х почалося освоєння і забудова району Луцька з давньою назвою Таборище. У 1928-1930 рр. на вулиці Листопадового повстання (Штабна, Штабштрассе, Галана; нині – Шопена) під керівництвом луцького архітектора Казимира Яницького було споруджено у стилі неокласицизму триповерховий з шестиколонним портиком у центрі адміністративний будинок Округового земельного управління (Okręgowy Urząd Ziemiański; № 9). Будинок упродовж своєї історії використовувався різними установами: у 1939 – штаб 5-ї армії; у 1941-44 – генерал-комісаріат окупаційної влади; у 1944-58 – Волинський облвиконком; у 1958-82 – друга міська лікарня; 1985 року після ремонтних робіт і часткової внутрішньої перебудови – Волинський краєзнавчий музей. За будинком, на схилі до річки Сапалаївки, був розбитий сквер з пішохідними прогулянковими доріжками – теренкуром (№ 17), залишки якого збереглися до наших днів (у 1950-60-х рр. тут був парк імені Ворошилова).

Зонами відпочинку лучан, крім уже згаданих, був ще один парк, місцезнаходження якого не пам'ятають навіть старожили. Це парк імені Перацького (№ 6). Вулиця Перацького з'явилася в Луцьку на Яровиці 1936 року (Бронеслав Вільгельм Перацький (1895-1934) – польський військовий діяч, політик, міністр внутрішніх справ Польщі у 1931-34 рр.; страчений на виконання рішення трибуналу ОУН). Після входження села Яровиця в територію міста вулицю назвали Каледінською (з 1916 р.), з 1920-го – Краківська; у 1939 – Івана Франка; у 1941-44 рр. – Яровицька; після війни і досі – Івана Франка. Нині від того парку не лишилося й сліду: Яровиця щільно забудована різноманітними підприємствами й установами, окремими садибами котеджного типу і багатоповерхівками.

До послуг лучан була і веслярська пристань (№ 22), де в літній купальний сезон можна було взяти напрокат човна і вирушити на прогулянку спокійним тихоплинним Стиром. Вона (пристань) теж лишилася лише на поштівці, а в пізніші (повоєнні) часи свого існування на новому місці – за валом – називалась невігадливо і просто: водна станція.

На вулиці Ягеллонській у колишньому монастирі тринітаріїв розташувався окружний суд (№ 18; на поштівці зображено праве його крило), нині – військовий шпиталь по вулиці Лесі Українки.

Квартальну забудову т. зв. цегляного стилю відтворено на листівках з видами вулиць Маршалка Йозефа Пілсудського (№ 14; нині – Винниченка) і Ягеллонської (№№ 7, 19) яка, до слова, упродовж ХХ ст. змінювала назву 9 разів: Імператора Миколи II, Головна, Ягеллонська, Сталіна, Тараса Шевченка, Головна, Сталіна, Радянська і, нарешті, – Лесі Українки (з початку 1990-х). Вулиця Тадеуша Костюшка (№ 15), яку почали забудовувати у 1930-х модерновими будинками, була дуже зруйнована під час боїв за Луцьк 1944 року і не відновлювалась упродовж десятиліть аж до початку третього тисячоліття.

Серія поштових листівок Мойши Шнайдера була одним з останніх передвоєнних видань такого типу про Луцьк.

А далі була війна...

1. Літевчук В. Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії: альбом-каталог. – Луцьк: Ініціал, 2012. – 288 с.: іл.

2. Несторук І. Луцьк часів Модеста Левицького на старій поштової листівці. // Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 2016 р. – С. 180-185.

3. Пушкар Н. [18 травня – Міжнародний день музеїв]: у «Віче» про вічне // Віче. – 2003. – 22 травня – С. 14.

4. Пушкар Н. Децо з історії Луцьких парків // Луцький замок. – 2007. – 22, 29 березня, 5 квітня; Бриз. – 2007 – № 07 (185). – Травень.

5. Пушкар Н. До історії Луцьких парків // Старий Луцьк: наук. інформ. зб. ЛДІКЗ. – Луцьк, 2008. – Вип. IV. – С. 25-31.

6. Пушкар Н. Луцьк на старих поштових листівках. Каталог колекції з фондів Волинського краєзнавчого музею // Волинський краєзнавчий музей: історія і сучасність: наук. зб. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 89-97.

7. Пушкар Н. [Площа імені Габріеля Нарутовича]: у «Віче» про вічне // Віче. – 2003. – 16 жовтня – С. 14.

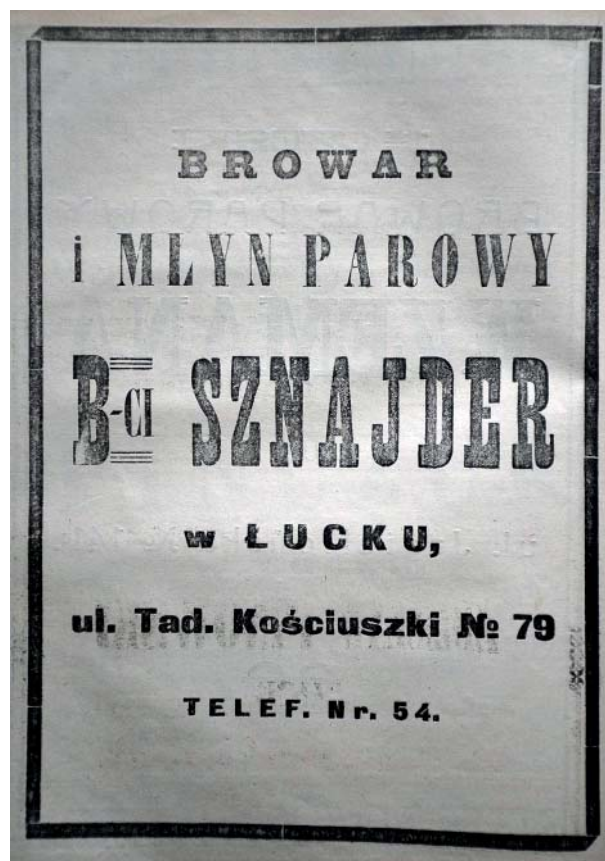
8. Пушкар Н. Площа Нарутовича в Луцьку // Monitor Wołyński. – 2010. – 7 жовтня. – С. 12.

9. Пушкар Н. Теренкур у містечку службовців // Monitor Wołyński. – 2010. – 11 листопада. – С. 12.

10. Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. Вулиці і майдани Луцька: Історико – краєзнавчий довідник. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 400 с., 48 кол. іл.

11. Фонди ВКМ, група зберігання «ОМ» (Образотворче мистецтво).

12. Łuck w świetle cyfr i faktów na rok 1926. – Nakładem miasta Łucka, 1925. – 222 с.

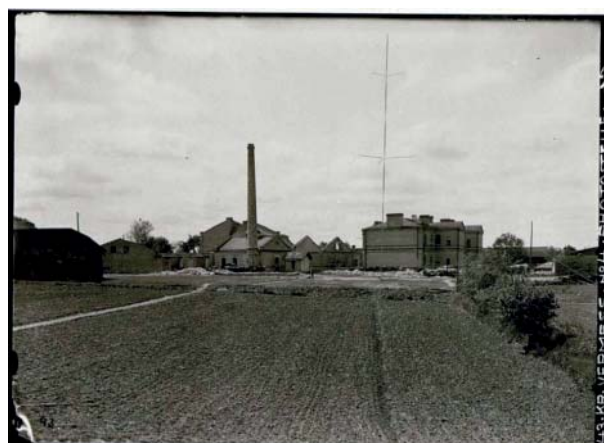

589. Павільйон броварні Шнайдера в Луцьку.

ŁUCK, ul. Kościuszki.

№ 28 ВКМ інв. № ОМ - 387.

Вид на броварню Шнайдерів від
красненського мосту.

Наталія Пушкар,

головний хранитель Волинського краєзнавчого музею;

Володимир Потрапелюк,

*краєзнавець,
м. Луцьк*

ДО ІСТОРІЇ КОНЦЕРНУ «УКРСПИРТ» У М. ЛУЦЬКУ

Село Красне, яке лежало на високому березі Стиру та його притоки Жидовинки (Жидівки) на північно-західній околиці Луцька, насправді було красивим («красним»): в зелені садів, городів; сполучалося з селами Гнідава, Омеляник, Кічкарівка, Черчиці. Від середини XIX століття місто поширювало свої межі, перейшовши через Стир, у бік Красного. Цьому сприяв зведений через річку Красненський міст, перші згадки про який є в описі ревізії Луцька за 1789 рік, у якій згадується вулиця від мосту Глушецького до Красного (перша назва – Шосейна). Після проведення через Красненський міст стратегічного шосе Київ – Брест, у Луцьку утворилося Г – подібна замощена бруківкою вулиця, що включала в себе теперішню Лесі Українки та початок Ковельської.

З постанови Луцької міської Думи про включення села Красне в межі міста Луцька від 20 листопада 1891 року:

«...Гласные в числе 10 чел. 22 минувшего октября подали городскому голове заявление, в коем прописывают, что северо-западная окраина г. Луцка, именованная когда-то деревней Красное, благодаря стесненности центральной городской площади и хорошему, в гигиеническом отношении, местоположению, заселилась естественным приростом городского населения и, после постройки там военного госпиталя и проведения шоссе, образовала обширный квартал. ...Определили: признавая Красное принадлежащим к городской единице, поручить управе привлечь жителей Красного к платежу налогов и сборов и к отправлению других повинностей наравне со всеми обывателями города и составит проект плана со включением в оный той местности окраины Красного, которая нанесена на высочайше утвержденном плане...»

Район Красне набував усе більшого значення в житті міста. Розвивалася, хоч і повільно, промисловість. В районі вулиці Граничної (нині вулиця Потебні) були поклади хорошої будівельної глини, отже, будувалися цегельні, які постачали цеглою місто. Чехи брати Свободи за Красненським мостом побудували ливарно-механічні майстерні, які й досі стоять на території НВО «Електротермометрія».

Після проведення стратегічного шосе по території села Красного, вздовж нього починає формуватися вулиця, яка в документах іменується Красненською. Тут розташувалася поштова станція, споруджена за типовим проектом, з конюшнями на 16 коней; пізніше у цьому будинку розмістилася повітова поліція. Саме між будинком повітової поліції і садибою начальника поліції Колюбакіна, який жив на Кічкарівці, було проведено перший в Луцьку телефонний зв'язок. Брати Шнайдери, до речі, одними з перших телефонізували свій заклад; їх номер був 54.

Нинішня Ковельська впродовж своєї історії мала такі назви: в часи австрійської окупації міста (з

1916) – Варшавська; в часи Другої Речі Посполитої (з 1921) – Тадеуша Костюшка; за німецької окупації – Ковельштрассе; після війни назви Ковельська і Лесі Українки час від часу змінювали одна одну; 1990 року вулиця знову стала Ковельською.

Вулиця Тадеуша Костюшка у 1930-і роки набувала цілком європейського вигляду. І хоча на багаточисленних вуличках Красного на присадибних ділянках міщани вирощували усіляку городину і тримали підсобні господарства (як і нині), центральна магістраль Красного, що бігла на Ковель, ставала дедалі привабливішою і жвавішою. На вулиці Тадеуша Костюшка знаходилося міське управління зв'язку, поліцейські казарми, готель «Варшавський» і три нічліжні будинки, чотири ресторани, пивна, чайна, п'ять перукарень. Тут діяло чотири млини, фабрика мила, броварня братів Шнайдерів, олійня, овочесховище, дві фабрики свічок, дві фабрики содової води, спирто-горілчаний склад, кондитерські, пекарні, пральня. Мали власні майстерні кравці, шевці, столяри, римарі, кушніри, слюсарі, малярі. Було два аптечні склади, кільканадцять складів мануфактури, готового одягу, взуття, кілька – сільськогосподарської техніки, будівельних матеріалів, паливний (дров'яний) склад, гуртівня горілки. На цій же вулиці був торговий плац, де відбувалися ярмарки. Безліч крамниць приваблювали сюди лучан: тютюнові, галантерейні, посуду і скла, гасу і мастил, фарб і заліза, печива, борошна і зерна, горілки і пива. Лише крамниць, в яких торгували «колоніальними товарами» було біля 50-ти. Була навіть крамниця прокату велосипедів.

У кінці вулиці було збудовано другий у Луцьку пивзавод (власники – брати Шнайдері). Дві будівлі фабрики по виробництву пива дали назви двом вулицям: Фабричній, відомій з XIX століття, яка з'єднувала Ковельську з Володимирською і Новоброварній, також відомій з другої половини XIX ст. (пізніше Легіонерів, Торчинська; нині – Путінцева), неподалік якої було збудовано пивоварню Шнайдерів.

До речі, про існування в Луцьку такого роду промислового виробництва свідчать більш давні документи. Так, з рапорту Волинського губернського правління Київському, Подільському і Волинському генерал-губернатору від 27 жовтня 1838 року дізнаємось, що «заводи: два винокурених і два пивоварних, належать питейному відкупку». В книзі «Экономическое состояние городских поселений... Волинская губерния» згадується лише один пивоваренний завод, продукція якого реалізується на місці (дані на 1861-1862 рр). З «Огляду Волинської губернії про кількість фабрик, заводів і робітників у м. Луцьку» станом на 4 січня 1880 р. випливає, що в місті був лише один пивзавод з мінімальною кількістю робітників у ньому (один), а продукції завод давав на 1380 рублів на рік. Це й була броварня братів Шнайдерів, які володіли ще й млином. На жаль, у згаданих вище документах не вказано імен власників промислових підприємств, тому важко зробити висновок, кому належав пивзавод в Луцьку, на якому працювало 3 робітники і який давав продукції на 410 рублів на рік (дані на 17 січня 1892 року). Можливо, конкурентові братів Шнайдерів Вацлаву Земану, який побудував свій перший заводик на Яровиці.

Конкуренція між власниками заводів-пивоварень була жорсткою. Коли 1906 року завод Вацлава Земана згорів, містом поповзли чутки, що червоного півня конкурентові пустили заздрісні брати Шнайдері. Щоправда, Земан відбудувався досить швидко, вже через два роки звівши на тому ж місці модернову, не бачену доти на Волині споруду, залишивши тим самим братів Шнайдерів далеко позаду.

1918 року Луцька міська управа постановила, щоб усі підприємства, які виготовляли пиво, квас, мінеральні води, інші безалкогольні напої, випускали свою продукцію в пляшках з етикетками, на яких стояло б прізвище виробника. Обидва пивовари почали випускати свою продукцію – розливати пиво – у спеціально замовлені і виготовлені на гуті «Надбужанка» пляшки, на яких було відлито усі вихідні дані броварні та її власника. Зі збутом проблем не було. Шнайдері мали тільки в Луцьку п'ять пивних: по алеї Болеслава Хороброго, 24 (нині пр. Волі), дві – по вул. Тадеуша Костюшка, 13 і 28 (нині Ковельська), по Катедральній, 11 (попередні назви: Замкова, Поперечна, Кафедральна, Кармелітська, Широка, Крупської (нині Кафедральна) і Ягелонській, 5 (нині Лесі Українки).

1928 року в місті було організовано велику рільничо-промислову виставку, на якій пиво братів Шнайдерів (як, до речі, і В. Земана) репрезентував окремий павільйон.

Цікавий факт з життя Луцька 1930-х років.

Водії автобусів поскаржилися в магістрат, щоб той відремонтував дорожнє покриття. 29 липня 1930 року керівник технічного відділу автобусного управління писав, що до початку автобусного руху залишилося 4 тижні і треба підлатати дорогу на автобусному маршруті «Бровар Шнайдер – Вокзал». Зрозуміло, що цей маршрут пролягав нинішніми вулицями Ковельською, Лесі Українки, Винниченка, Стрілецькою.

У довідці Луцького міського Тимчасового управління про економічний і культурний стан міста на 27 вересня 1939 р., зафіксовано два пивзаводи з машинним (механічним) оснащенням, основною продукцією яких було пиво. Отже, до війни працювали в Луцьку обидві броварні – Земана і Шнайдерів.

У довідці Луцького міськстат управління Плановій комісії міськвиконкому про роботу промислових підприємств м. Луцька в 1950-52 рр. серед інших названо спирто-горілчаний комбінат (спиртзавод), на якому «всі процеси виробництва механізовані». З цього випливає, що пивзавод братів Шнайдерів було перепрофільовано після війни.

Луцький спиртолікерогорілчаний завод заснований на базі броварні Шнайдера відповідно до постанови Волинського облвиконкому від 25 вересня 1944 р. № 233 та постанови РНК УРСР від 10 серпня 1945 р. № 1233. Підпорядковувався Наркомату харчової промисловості УРСР, з 1946 – Міністерству смакової промисловості УРСР, з 1949 р. – Міністерству харчової промисловості УРСР. У 1951 р. увійшов до складу Львівського міжобласного тресту спиртової промисловості як Луцький спиртогорілчаний комбінат.

З 1954 р. входив у систему Міністерства промисловості продовольчих товарів УРСР. Відповідно до постанови РМ УРСР від 28 червня 1957 р. № 640 Луцький спиртогорілчаний комбінат передано у підпорядкування раднаргоспу Львівського адміністративного району. У зв'язку зі створенням Львівського виробничого об'єднання лікеро-горілчаної промисловості – фірми «Дністер» (постанова Львівського раднаргоспу від 17 липня 1962 р. № 369), Луцький спиртогорілчаний комбінат увійшов до складу об'єднання як його філіал. Згідно з постановою РМ УРСР від 4 грудня 1965 р. № 1183 комбінат передано з Львівського раднаргоспу у підпорядкування Міністерства харчової промисловості УРСР.

З 1976 р. Луцький спиртогорілчаний завод промислового об'єднання «Укрлікергорілка» підпорядковується Міністерству харчової промисловості УРСР. Відповідно до наказу Міністерства харчової промисловості УРСР від 18 березня 1981 р. № 78, наказу Українського промислового об'єднання «Укрлікергорілка» від 20 березня 1981 р. № 26 утворено Луцький спиртогорілчаний комбінат, до складу якого увійшли Луцький спиртогорілчаний завод (головне підприємство) і Боратинський дріжджовий завод. З 1986 р. комбінат перейшов у підпорядкування Держагропрому УРСР; з 1992 р. увійшов до складу концерну «Укрспирт» Держхарчпрому України; 17 лютого 1993 р. зареєстрований у виконкомі Луцької міської Ради як Державний Луцький спиртогорілчаний комбінат. Нині завод займається виробництвом спирту, горілчаних виробів, вуглекислоти, барди, ефірного та сивушного масел.

1. Державний архів Волинської області: Путівник. – Луцьк, Надстир'я, 2011. – С. 317-318.

2. Луцьку 900 років 1085-1985. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1985. – 304 с.

3. Пушкар Н., Дмитрук В. Вацлав Земан – луцький пивовар // Волинський музей. Історія і сучасність. Випуск 3. – Луцьк, 2004. – С. 313-316.

4. Пушкар Н., Дмитрук В. Луцьке пиво від Вацлава Земана // Про Бізнес. – 2002, грудень. – С. 28-29.

5. Фонди ВКМ, група зберігання «Р3» (дерево, кістка, скло, кераміка).

6. Luck w świetle cyfr I faktów na rok 1926. – Nakładem miasta Lucka, 1925. – 222 с.

Тетяна Шевчук,

студентка Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Леся Качковська,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ПРОТЯГОМ 2012–2016 РР.: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІВПРАЦІ ІЗ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ ОБЛАСТІ

Освіта в Україні відіграє одну із основних ролей у формуванні українського громадянина. Різномісний розвиток особистості відбувається під впливом навчального процесу, який вимагає певних методичних розробок, що формують і втілюють в роботу педагога. При цьому, варто і не забувати про допоміжні, прикладні форми діяльності, через які відбувається краще засвоєння навчальної інформації учнями. Саме таким закладом, на нашу думку, виступає музей як установа, що у своїй діяльності не лише збирає, зберігає, але й поширює, популяризує знання про історичний розвиток суспільства; завдяки йому формується усвідомлення національної приналежності, виявлення творчих та інтелектуальних здібностей

молодого покоління.

Освітньо-виховний напрям діяльності є основним у роботі музею, його реалізація здійснює значний вплив на формування громадянського суспільства. Адже, під час екскурсії в музеї учні на практиці мають змогу глибше зрозуміти навчальний матеріал і розвинути в собі ерудицію, творчі вміння. Оскільки музей – це не застарілі стереотипи: «це нудно, не цікаво». Ні! Музей пропонує ті заходи, які відповідають актуальним потребам суспільства: проводяться цікаві майстер-класи, захоплюючі театралізовані дійства й вишукані музичні вечори тощо. Заклад не стоїть на місці, він розвивається водночас із сучасним молодим поколінням. Ця нерозривна комунікація двох основних діючих сторін яскраво виражається у тісній співпраці: як молодь через музей пізнає та виховує в собі свідомі моральні та культурні цінності, так і музей, – спостерігаючи за інтенсивним розвитком інформаційних технологій та їх впливом на сучасне покоління, – намагається удосконалювати та шукати нові напрями та форми роботи у своїй діяльності, яка являється одним з важливих векторів у формуванні свідомої нації.

В контексті досліджуваної нами теми об'єктами виступають співпраця Волинського краєзнавчого музею та загальноосвітніх закладів області.

Тому, аналізуючи культурно-освітню діяльність Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ) протягом 2012–2016 років, слід зазначити про успішну реалізацію ним проєктів, які музейний заклад здійснює у тісній співпраці зі школами, де рушійною силою являється молоде формуєче свідоме покоління.

Під час пошуку і вивчення великої кількості заходів ВКМ ми визначили, що як і музей, так і школа нероздільно пов'язані між собою, не лише співпрацює через відвідувач-екскурсовод, а й «нібито непомітним», на перший погляд, впливом на свідомість, рівень ерудованості, естетику з боку музею, й останній в свою чергу теж розвивається під впливом інтересів учнів. Адже наступне молоде покоління відрізняється від попереднього. В процесі дослідження визначено, що заходи, організовані Волинським краєзнавчим музеєм, посилюють дану комунікацію. Зокрема, ми взяли до увагу доволі незначну кількість заходів та погрупували їх по тематиці вищезазначеного періоду.

Перша група представлена військовою тематикою, адже виховання патріотизму і шанобливого ставлення до минулого народу важливе для розвитку молодого покоління. Так, 27 січня 2012 р. у Волинському краєзнавчому музеї відбулася історична година до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту «Трагедія єврейського народу». Співробітники музею підготували фотодокументальну виставку, яка представляла історію Голокосту в Європі починаючи з 1933 року і до кінця Другої світової війни. Присутні мали змогу переглянути фільми Л. Ченіцової «Голокост на території Волині», а також прослухати концерт творів музичної класики у виконанні струнного квартету викладачів Луцької музичної школи № 1 імені Фредеріка Шопена [10].

У Музеї Волинської ікони проведено майстер-клас з виготовлення вітальної листівки для військовослужбовців, які проходять курс реабілітації у Луцькому військовому госпіталі. 19 грудня 2014 р. «Привітай солдата з Миколаєм!» учні 5 класу школи-гімназії № 14 власноруч змайстрували оригінальні листівки-привітання у техніці аплікації, використавши картон, кольоровий папір, стрічки, гудзики, сріблясті наклейки. Особливо вирізнялася авторська листівка Ярини Наумової, в яку кожен із учасників вписав сердечні побажання швидкого одужання, повернення додому, перемоги у боротьбі за волю та незалежність України [33].

21 січня 2016 року у Волинському краєзнавчому музеї відбувся історична година, присвячена Дню Соборності України. Увазі присутніх на заході учнів Луцької гімназії № 4 була представлена виставка «Соборність України: від української революції 1917–1921 рр. до Революції Гідності 2014 р.», створена працівниками відділу новітньої історії на основі матеріалів із музейних фондів. На ній показані документи і світліни з історії проголошення незалежності УНР, бою під Крутами [10].

Цікавим стало 1 вересня 2016 р., учні загальноосвітніх закладів міста Луцька у День знань завітали на перший урок до Волинського краєзнавчого музею. Були проведені екскурсії на теми: «Прапор України – символ незалежності, символ боротьби» до Дня Прапора України, «Волинь в Незалежній Україні», «Українська армія – захисник свого народу», «Герої не вмирають» (присвячена пам'яті Небесної сотні) [10].

Наступною групою заходів, які безпосередньо торкаються співпраці, є вивчення і представлення творчих надбань відомих українських культурних діячів, як приклад для наслідування і виховання естетичних, інтелектуальних здібностей учнів.

З нагоди 65-ої річниці від дня народження української поетеси Людмили Лежанської (1947–1981) 6 березня 2012 р. відбувся літературний проєкт «Крізь біль – в життя, до світла...», проходив в рамках

музейного проекту «Відомі жінки Волині». Також було представлено виставку: презентовано рукописи, світлини, листи, вітальні телеграми з особистого архіву поетеси. Учасниками не лише як відвідувачі, стали учні загальноосвітніх закладів: поезію Л. Лежанської читали учні 6 класу Луцької школи № 22, а також наймолодші учасники свята – першокласники Луцького НВК № 26 [10].

У Волинському краєзнавчому музеї відбулася чергова літературна година «Читаємо Шевченка разом». 27 листопада 2013 р. гостями заходу стали учні школи № 2 м. Луцька. На прикладі творів «Великий льох», «Сон», «Холодний яр» наукові співробітники музею висвітлили соціально-політичні погляди Т.Г.Шевченка. Також презентовано виставку «Тарас Шевченко і Волинь». Захід завершився показом документального фільму Юрія Макарова «Мій Шевченко» [10].

Одним із масових заходів, який розвиває творчі здібності у дітей, є – Форт-буаяр для учнів молодшого та середнього шкільного віку «Чи знаємо ми Лесю Українку?». Який відбувся 18 травня 2014 р. у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки У грі брали участь дві команди: «Українці» та «Колодяжненці», вірші читали більше десяти охочих. Переможці-читці отримали дипломи. Були задоволені батьки і діти. Музей у цей день цвів усмішками і вишиванками [10].

Так, 24 лютого 2015 р. у Волинському краєзнавчому музеї відкрили фотодокументальну виставку «Натхнення їм дала Волинь» з циклу «Відомі жінки Волині». Представлені на ній матеріали присвячені багатьом представникам славного волинського жіноцтва, зокрема, видатним жінкам родини Косачів – Лесі Українці та Олені Пчілці [10].

Зазначимо, ще однією групою публічних дійств являються заходи, які проводяться спільно і на базі музею. Саме шкільна аудиторія була залучена, як учасники представлення талантів, творчих здібностей у приміщенні музею, як духовного осередку для натхнення і віри у своє майбутнє. Яскравим доказом усього стало 23 травня 2014 р., куди у Колодяжненський літературно-меморіальний музей, «Білий» будиночок Лесі Українки, з музичним концертом завітали учні, їх батьки, викладачі Ковельської школи мистецтв. На збереженому роялі, на якому грала Леся Українка, зовсім юні музиканти майстерно виконали твори відомих композиторів.

21 лютого 2016 р. на базі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки традиційно проведено обласний конкурс читців «Мій любий краю», присвячений 145-ій річниці від дня народження Лесі Українки. Конкурс проводився з метою вшанування пам'яті та популяризація творчості Лесі Українки, дальшого розвитку художнього читання, виявлення і підтримки обдарованої молоді, залучення читців до активної творчої і концертної діяльності [10].

Отже, вивчення літературного матеріалу на основі життєвого шляху відомих людей, які музей представляє у виставках, допомагає у засвоєнні знань і вихованню творчих можливостей учнів.

Природа і навколишнє середовище, це те що варто берегти і цінувати, небайдужим до цієї тематики є Волинський краєзнавчий музей, який активно організовує заходи, спрямовані на ознайомлення з природою. Про це свідчить велика кількість проектів, учасниками якого виступають діти молодшого шкільного віку.

Так, 2 квітня 2012 р. у музеї проведено екологічну годину «Птахи прилетіли», приурочену до Міжнародного дня птахів. Науковці відділу природи Волині знайомили учнів початкових класів із перелітними птахами рідного краю. Учні відвідувачі із захопленням навчались відтворювати форму перельоту пташиної зграї: «ключ» журавлів, «дугу» гусей, «стрічку» качок тощо. На продовження діти виконували вірші та пісні про птахів. На згадку про цікаве заняття кожен із учасників отримав у подарунок орігами журавлика [46].

Повчальним у музеї став вечір пам'яті «Чорнобильська сльоза», присвячений річниці аварії на Чорнобильській АЕС. 24 квітня 2012 р. у конференц-залі були розгорнуті фотодокументальна виставка «Чорнобильський слід на Волині» та виставка книг даної тематики з колекцій музею. Учні обласного ліцею з посиленою військовою та фізичною підготовкою декламували поезії про страшну трагедію [10].

Для молодших школярів Луцького навчального закладу № 9 було проведено екологічно-етнографічну годину «Український віночок». Тематичне заняття, 17 травня 2012 р. проводили науковці відділу природи в костюмах казкових героїв [10].

Дитячий ранок, який відбувся 4 жовтня 2013 р., – «Ми відповідальні за тих, кого приручили» з нагоди Всесвітнього дня захисту тварин. Учасники – учні 3-го класу школи № 25 м. Луцька здійснили цікаву подорож у чарівний світ природи рідного краю засобами музейної експозиції та виставки, створеної спеціально для цієї події. Учні знайомились із тваринами Волині, відгадували загадки, декламували вірші. Кожен отримав на згадку сувенір [10].

2 квітня 2014 р. у Художньому музеї відбулась екскурсія-практикум по виставці «Птахи нашого

міста». Учні реабілітаційного центру із задоволенням взяли участь у майстер-класі по виготовленню декоративних птахів із паперу [53].

Під час святкування Міжнародного дня музею, 18 травня 2015 р., відділ природи Волинського краєзнавчого музею презентував нову розважальну екскурсію – зоологічний квест «Слідами звірів». Мета заходу – замінити традиційну форму знайомства учнівської молоді з експозицією відділу природи на веселе інтерактивне дійство.

Отже, наведені нами заходи з тематики природознавства, які проводить ВКМ, свідчать про те, що застосування різних методик у роботі з дітьми, дає можливість краще засвоїти матеріал. А також виховувати в учнів любов до рідної землі, вміння цінувати природу.

Музей, скарбниця духовної культури народу, з метою збереження і популяризації звичаїв і традицій проводить різноманітні заходи і майстер-класи для учнівської молоді. Так, в обласному музеї відбувся дитячий ранок «Проводи Зими. Свято Стрітіння» із циклу «Чарівні пори року». 15 лютого 2013 р. Учасники – учні 3-го класу школи № 23 м. Луцька разом із казковими героями Зимою, Весною та Бабусею-казкаркою здійснили цікаву подорож по залах відділу природи, познайомилися із життям рослинного і тваринного світу взимку. Герої дійства провели із дітьми розвиваючі ігри, загадували загадки, подарували сувеніри на пам'ять [10].

А 17 травня 2013 р. керівник гуртка Локачинського будинку школяра О. Деревич, яка професійно володіє технікою петриківського розпису по дереву, провела у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського майстер-клас для учнів Затурцівської школи I–III ступенів імені В. Липинського. Ініціатива проведення заходу відбувалась в рамках роботи музею під час «Дня відкритих дверей» [10].

17 жовтня 2014 р. Художній музей м. Луцька відвідали учні луцької школи-гімназії № 14 з важливою місією – написати лист воїну і оздобити його малюнком в національному стилі. Запропонували дітям вибрати сюжет за бажанням: намалювати ангела-охоронця, древо-життя або композицію у вигляді серця [53].

До Волинського краєзнавчого музею на етнографічно-екологічну виставку «Нелегка ноша або Все своє ношу з собою» завітали також учні. Школярі 11 грудня 2014 р. послухали коротку екскурсію про різновиди «народної ноші». Дізналися: як переносили ягоди в коробках (кошівках), виготовлених зі смужок кори дерев; для чого використовувалися дипломати, чемодани, сітки-«авоськи»; чим шкідливі поліетиленові пакети і чим їх можна замінити. Наступним етапом стало творче заняття. Дітлахи із задоволенням взялися за виготовлення маленької подарункової торбинки з тканини – капшучка [10].

Також до Міжнародного дня захисту дітей, 31 травня 2016 р., пройшов цикл заходів для діток різної вікової категорії. Були проведені майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки, глиняних оберегів. Цікавим подарунком для дітей став боді-арт від майстра зачісок [10].

11 жовтня 2016 р. працівники Волинського краєзнавчого музею провели тематичний захід до свята Покрови та Дня захисника України для учнів 1-го класу Луцького навчально-виховного комплексу № 9. Під час заходу учням розповіли про передісторію свята, традиції та народні прикмети, пов'язані з Покровою. У другій частині заходу діти разом з працівниками музею виготовляли вітальні листівки [10].

Також, однією із форм роботи ВКМ є виїзні екскурсії, які допомагають без відриву від навчання, на прикладах експонатів, показати розвиток культури та історії. Ці екскурсії спрямовані на заохочення відвідування музею школярами.

З нагоди дня історії, 29 січня 2013 р., та з метою національно-патріотичного виховання молоді на основі історико-культурної спадщини українського народу, в загальноосвітній школі с. Жидичин Ківерцівського району наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею провели акцію «День музею в школі». Під час роботи експонувались фотодокументальні виставки: «Галицько-Волинське князівство», «Волинь в роки Великої Вітчизняної війни» та мультимедійна виставка «Образ святого Миколая в українському іконописі, монументальних пам'ятках і сфрагістиці: до історії Жидичинського монастиря» [10].

11 червня 2014 р. у загальноосвітній школі с. Боратин Луцького району проведено День музею, під час якого для учнів 2–8 класів проведено три лекції: «Цікава нумізматика», «Традиційні Волинські рушники» і «Пророк оспіваний землею».

Музей для заохочення школярів відвідати нові виставки проводить ряд акцій-конкурсів, які виконують і виховну функцію.

Прикладом цього є виставка природоохоронного плакату «Землю для нащадків збережемо!». Вона відкрилася 5 червня 2015 р. у Волинському краєзнавчому музеї створена за результатами Луцького міського заочного конкурсу «Екосвіт очима юного художника», який традиційно проводиться в рамках акції «Екологічний квартал». У конкурсі беруть участь учні загальноосвітніх шкіл та вихованці

позашкільних навчально-виховних заходів віком від 9 до 17 років. Мета проведення – підвищувати екологічну грамотність учнів, сприяти вихованню екологічної культури і етики підростаючого покоління. Це є одним із найважливіших завдань сьогодення. Думки юних художників, відтворені мовою малюнка на папері, – це відображення реальності дитячими очима [10].

З 22 липня 2015 р. Художній музей у Луцьку розпочав культурно-мистецьку акцію «Творчі діалоги на виставці «Малярство художників Луцька ХХ–ХХІ ст. із колекції ВКМ» в межах проекту «Новий Луцьк – дорогами історії, дорогами культури». Метою акції було познайомити учасників із мистецькими скарбами Художнього музею; долучити молодь до формату інтелектуального дозвілля; навчити бачити і розуміти мистецькі здобутки художників минувшини та сьогодення. Після закінчення циклу занять малюнки, що створені під час майстер-класів біли об'єднані у тимчасову виставку [53].

Акції-конкурси мають велике значення у роботі музею, адже дають можливість шкільній молоді зрозуміти, те що саме вона є рушійною силою у музеї.

Заключною, на нашу думку, тематикою роботи музею, є науково-методичні заходи. Окрім основної активної частини в «особі» учнів у співпраці ВКМ являється і учительський колектив. Саме він, поряд з музеєм, скеровує молоде покоління до прагнення «бути кращим – бути свідомим». Такими заходами являються науково-практичні конференції, що допомагають школі на високому, належному рівні, організувати учнів до активності.

Волинський краєзнавчий музей організовує науково-практичні конференції, зокрема з 2011 р. діє науковий проект «Музейна педагогіка. Теорія і практика». Завдяки йому до наукового обігу введено напрацювання з теорії і практики музейної комунікації, узагальнення досвіду співпраці музею з освітніми закладами, розвитку шкільного музейництва. Кожного року у науковому форумі беруть участь вчені, педагоги, музейні працівники з усієї України. Свої здобутки та безцінний досвід у галузі музейної педагогіки, представили фахівці не лише з музейної справи, а й середніх і вищих навчальних закладів. Постійно обговорюються актуальні питання щодо співпраці музею; використання музейної експозиції для вивчення шкільних дисциплін; вдосконалення та посилення функцій музею в роботі з дітьми; організація вільного часу дітей в рамках відвідування виставок, презентацій; участь учнів у проектах ВКМ.

21–22 квітня 2015 р. з метою вдосконалення фахового рівня, професійної кваліфікації та обміну досвідом роботи музейних працівників на базі Волинського краєзнавчого музею проведено семінар-практикум музейних працівників області [1].

26 жовтня 2016 р. у ВКМ відвідувачами виступили не учні школи, а вчителі. Педагоги луцької гімназії № 21 імені Михайла Кравчука були залучені до розширеного засідання виїзної педагогічної ради. Базовий матеріал для квестових відповідей був поданий у форматі тематичних екскурсій науковими співробітниками музею. Завдання полягали у вирішенні тестів із використанням мультимедійних ресурсів та розв'язуванні задач за допомогою QR-кодів, розміщених по експозиції музею [1].

Проаналізувавши діяльність Волинського краєзнавчого музею в контексті співпраці музей–школі, взявши лише за приклад левову частку музейних заходів, ми визначили, що музеєм зроблено максимальні зусилля щодо залучення молодого покоління (дошкільнят, учнів, студентів) до культурного життя. Окрім традиційних музейних виставок: колективних, персональних, тематичних, виставок-конкурсів нині розробляються і діють проекти музейно-педагогічного напрямку. Серед них: «Експонати розповідають», «Музика в просторі та часі», «Відомі жінки Волині», «Чарівні пори року», «Зустрічі у Волинському краєзнавчому музеї», «Вулицями древнього Лучеська» тощо [2; 3].

Ми вважаємо для того, щоб музейні заходи мали успіх, вони мають бути відкритими на взаємне спілкування. Адже в музеї увага відвідувача спрямована не лише на експонати, а й на усвідомлення людських цінностей. А вдала реалізація музейного проекту дає змогу відчутти поєднання трьох основ: минулого, сучасного і майбутнього.

1. Волинський краєзнавчий музей, офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volyn-kraemuseum.at.ua/> 10

2. Камінська В. Музейна педагогіка в практиці сучасного ЗНЗ / В. Камінська // Волинський музейний вісник : Наук. зб. Музейна педагогіка. Теорія і практика. – 2013. – Вип. 5. – С. 50–52. 21

3. Камінська В. Роль музейної педагогіки у навчально-виховному процесі ЗНЗ / В. Камінська // Волинський музейний вісник : Наук. зб. – 2015. – Вип. 7. – С. 21–24. 22

4. Музей Волинської ікони, офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volyn-ikona.at.ua/index/0-2> – Назва з екрану. 53

5. Карманов О. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві

знань» / О.Караманов // Освіта та педагогічна наука. – 2013. – № 4 (159). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pmi.in.ua/wp-content/uploads/downloads/2014/02/Karamanov_ua_2.pdf 26

6. Тищенко Т. Нетрадиційні форми роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею з дітьми молодшого віку / Т. Тищенко, Л. Лапишина // Волинський музейний вісник : Наук. зб. Музейна педагогіка. Теорія і практика. – 2013. – Вип. 5. – С. 123–125. 46

7. Художня галерея м. Луцька, офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://art-lutsk.at.ua/> 53

Тарас Откович,
завідувач Львівської філії Національного
науково-дослідного реставраційного центру України
кандидат мистецтвознавства,
м. Львів

ВЕЛИКОФОРМАТНЕ ПОЛОТНО «ВІНЧАННЯ PER PROCURA КНЯЗЯ МИКОЛИ РАДЗИВІЛЛА З КАТЕРИНОЮ ГОНЗАГО» 1750-ТИХ РР. АВТОРСТВА КСАВЕРІЯ ДОМІНІКА ГЕСКОГО ІЗ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА РЕСТАВРАЦІЯ

В збірці Волинського краєзнавчого музею в Луцьку зберігається надзвичайно цікава великоформатна картина (250,5 x 169,5 см.) «Вінчання рег просига князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» 1750-тих рр. авторства відомого придворного художника князя Михайла Радзивілла Ксаверія Домініка Геского. Картина цікава своїми розмірами, сюжетом, історією та походженням що робить її унікальною в мистецькій спадщині України XVIII ст.

В 2016 р. ця картина поступила на реставрацію до Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України як твір невідомого автора (як було вказано при поступленні на реставрацію), що була створена орієнтовно в першій половині–середині XVIII ст. із зображенням парадної сцени під назвою «Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго». Картина відразу привернула увагу науковців Львівської філії ННДРЦУ своєю оригінальністю, та насамперед сюжетом, зображеним на картині, оскільки він не зовсім відповідав каталожній назві, з якою вона поступила на реставрацію (насамперед не співпадали історичні факти з життя зображених на картині персонажів, насамперед Миколи Радзивілла).

Ця картина, на даний час є мало-вивченою, попри її надзвичайно цікавий сюжет та історію її створення. Особливо це стосується української мистецтвознавчої науки, де про це полотно існують лише декілька коротких, побіжних згадок [5, 254; 7, 29–30, 268]. Дещо більше, про цю картину згадано в польських та білоруських мистецтвознавців та істориків, проте лише в контексті загальних досліджень [2 ; 12, 220–221, 260–261; 13, 40–4], за винятком білоруської дослідниці Ольги Баженової, яка присвятила цій роботі декілька детальних статей [1; 3].

Великою підказкою, що до точного атрибутування картини став напис латинською мовою, виконаний на прямокутному шматку полотна, прикріпленому до зворотнього боку картини, зявдяки якому можна було максимально чітко атрибутувати сюжет, та зображених персонажів : *«Nikolaus VI Niger Dux Radziwill, Cancellarius et Marchaleus M.D.L., Kathaerinam Francisci Gonzaga Ducis Mantuae viduam Ferdinandi I Romanorum Regis filiam, nomine Sigismundi Augusti Regis Polonia desponsat Vienna 1553 anno. 5 julii.»* («Миколай VI Чорний князь Радзивілл, Маршалок В[еликого] К[нязівства] Л[итовського], Катерина Франціска Гонзаго Герцога Мантуї вдова Фердинанда I Римського Короля дочка, іменем Сигізмунда Августа Короля Польщі заручається Відні 1553 року, 5 липня»).

На картині зображено церемонію так званого попереднього вінчання (лат. «reg prorsiga») – процедура вінчання коли відсутнього нареченого заміняла його довірена особа у Відні в 1553 р. мантуанської герцогині Катерини Гонзаго (1533–1572), дочки імператора Священної Римської імперії Фердинанда I Габсбурга, та вдови мантуанського герцога Франческо III Гонзаго (1533–1550) з королем Польщі та Великим князем Литовським Сигізмундом II Августом (1520–1572). Нареченого, через його відсутність на вінчанні, представляв князь Микола Радзивілл (Чорний) (1515–1565) – державний, військовий і політичний діяч Великого князівства Литовського, Великий канцлер Великого князівства Литовського, віленський воєвода. Церемонія відбувалася 5 липня 1553 р. у Відні, вірогідно, у кафедральному соборі Св. Стефана.

Цей шлюб був типовим політичним союзом, для скріплення стосунків імператора Фердинанда I із Сигізмундом II Августом, та дієвим інструментом запобігання союзу імператора із московським царем Іваном IV Грізним спрямованим проти Польсько-Литовської держави. Окрім того король Сигізмунд II

Август залишаючись бездітним після двох попередніх шлюбів гостро потребував спадкоємця престолу. І саме Микола Радзивілл був одним із ініціатором цього шлюбу, а його укладання, стало вершиною його дипломатичної діяльності, за який він одержав титул графа з Шидловця.

Про те, цей шлюб виявився нещасливим – Катерина Гонзаго не хотіла його, бажаючи зберегти вірність покійному чоловіку, наречена тихо плакала впродовж усієї вінчальної церемонії [9, 39]. Пізніше, як стверджують польські хроніки, в Катерини сталася істерика і між нею та Миколою Радзивіллом відбулася «така сцена, яка зазвичай відбувається між кішкою і собакою» [9, 39]. Звичайно, що такий драматичний та емоційний перебіг цього вінчання, не був відображений на цій парадній картині – на ній, ця подія зображена «чинно та благородно» в строгому порядку ритуалу вінчання прийнятого в католицькій церкві.

Окрім того цей шлюб був бездітним, і незабаром після одруження король Сигізмунд безуспішно просив у папи Римського розлучення, проте шлюб фактично розпався лише в 1566 р., коли Катерина Австрійська покинула Польщу і до своєї смерті в 1572 р. у віці 38 років жила в Австрії. Король Сигізмунд II Август залишившись без спадкоємців, ставши останнім королем із Ягеллонської династії, що була домінуючою силою в Центральній та Східній Європі впродовж двох попередніх століть давши не тільки польський королів та Великих князів Литовських, а й королів Чехії та Угорщини. На зміну Ягеллонам після порівняно недовгого правління королів Генріха Валуа (1573–1574) та Стефана Баторія (1576–1586) в 1587 р. приходять племінник Сигізмунда II Августа, син його сестри Катерини шведський принц Сигізмунд III Ваза, довге правління якого (до 1632 р.) відзначене національною та релігійною нетерпимістю та утисками, численними конфліктами та військовими і політичними авантюрами, що стало початком занепаду могутності Речі Посполитої.

Картину створено придворним художником («першим живописцем») князя Михайла-Казимира Радзивілла (Рибоньки) (1702–1762) Ксаверієм Домініком Гескієм (Dominik Ksawery Heskі, інші можливі читання його прізвища – Еске (Eske), Естке (Estke)) Старшим (1700 ?–1764) орієнтовно в 1750-вих рр. як так званій «картон під олій» [2] – своєрідний ескіз в натуральний розмір, для великоформатних gobelенів або шпалер, які виготовлялися на несвіжських мануфактурах на біблійні та історичні теми, що прикрашали стіни замку Радзивілів в Несвіжі в Білорусі. Із недавно віднайденого в архіві Радзивілів в Кобленці (Німеччина) інвентаря Несвіжського замку 1834 р. відомо про 25 таких gobelенів, 13 з яких відображалися визначні події роду Радзивілів – переважно це батальні сцени, сцени військових парадів, втілення важливих державних актів та демонстрація зв'язків з правлячими родами Європи. Ці «картони», з сюжетами «історії дому Нашого на шпалери під олій», як вказано в документі [18, 1–18] були створенні за розпорядженням Михайла-Казимира Радзивілла від 7 грудня 1752 р. [2, 343], під керівництвом та за участю першого живописця «прем'єр-маляжа» Ксаверія Домініка Геского Старшого групою придворних художників, в складі якої були художники так званої «жовківської групи» – майстрами, що походили із Жовкви, серед яких був і син Миколи Петрановича Константин (1726–?), Михайло Скшицький – брат дружини Івана Рутковича, та Андрій Зашконт або Зашковский – «родом з Жовкви» [2, 85]. Таким чином зважаючи на точну дату розпорядження про створення цього циклу картин (7 грудня 1752 р.), можемо припустити, що полотно із «Вінчання рег просига князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» було створення в першій половині-середині 1750-тих рр. Щоправда, львівський дослідник В. Александрович як видається неоправдано датує створення цього циклу картин 1740-ими рр. (а точніше намальованими не пізніше 1747 р.) також посилаючись на розпорядженням Михайла-Казимира Радзивілла від 7 грудня 1752 р. [7, 29].

Список картин складається із їх перерахування та детального опису зображень («Отримання княжого титулу Миколою VI Радзивіллом від Імператора Священної Римської імперії Карла в 1547 р.», «Підтвердження княжого титулу будинку Радзивілів польським королем Сигізмундом Августом на сеймі в Пьотркові в 1549 р.», «Микола VI Радзивілл приймає присягу від Гутарда Кетлера, магістра ордена мечоносців в 1560 р.» і т. д.). Серед цього переліку під восьмим номером записано картину «Миколай VI бере в жони Катажину, княгиню Мантуанську вдову Фердинанда I короля Римського дочку в 1553 р.» – як бачимо в описі картини та її назві подано помилкову інформацію, що пізніше стала офіційною назвою в інвентарній книзі Волинського краєзнавчого музею. Із цих «картонів», очевидно тільки сцена із сюжетом «рег просига Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» повністю збереглася до нашого часу, потрапивши пізніше в останній чверті XIX ст. [1 ; 3, 198] до іншого родового гнізда Радзивілів на території Волині – в Олицю (в Несвіжі дана картина знаходилася правдоподібно ще в 1791 р. зважаючи на запис в інвентарі радзивілівської скарбниці 1791 р., в якому йшлося про «Зображений шлюб князя Радзивілла» [13, 41–42], що можливо йдеться мова саме про цю картину–«картон»), де вона зберігалася в колегіатському костелі Святої Трійці, а очевидно вже після Другої світової війни потрапив до Волинського краєзнавчого

музею. Натомість сам гобелен виготовлений із цього «картону» не зберігся.

Самі гобелени виготовлені із цих «картонів» прикрашали стіни другого поверху палацу в Несвіжі, де вони розміщалися в залах правого та лівого крил будівлі (див. реконструкція розміщення гобеленів в палаці [12, 260]).

Центром картини є постаті Катерини Гонзаго (Габсбург) та Миколи Радзивілла, який одягає їй на на палець простягнутої руки вінчальний перстень. Зображені постаті на тлі великого ранньо-барокового вівтаря із центральною сценою Розп'яття. На задньому плані посередині зображено єпископа Відня (можливо Кристофа Вертвайна, що займав віденську єпископську кафедру в 1552–1553 рр., або Петра Канізія (Канізіуса) (1521–1597) – видатного богослова та релігійного діяча, визнаного як одного із «Учителів церкви» та канонізованого католицькою церквою в 1925 р. який у цей час виконував обов'язки адміністратора віденської єпископії – зважаючи на портретну схожість єпископа на картині із збереженими зображеннями Петра Канізіуса), у парадному облаченні та митрі, що благословляє вінчання, за ним два церковні прислужники-езуїти.

За Катериною Гонзаго намальовані її фрейліни, одна із яких манірним жестом підтримує яскраво-червону накидку нареченої, а за Миколою Радзивіллом зображені очевидно члени його посольства у Відні.

У верхній правій частині на балконі завішеному пишною драперією ми бачимо постать у лицарських обладунках, голубою мантиєю на плечах підбитою горностаєм та короною на голові – цілком очевидно, що це є зображення відсутнього короля Сигізмунда II Августа, намальованого художником для відчуття його символічної та навіть містичної присутності на церемонії своїх заручин.

Картина, як вже було сказано раніше створена в середині XVIII ст., тобто через двісті років після церемонії заручин, от же художник можливо опирався на опис цієї історичної сцени залишеної відомим польським теологом та істориком XVII ст. Войцехом Віюк-Кояловичем (1609–1677) в своїй праці присвяченій роду Радзивіллів «Fasti Radziviliani compendio continentes gesta Ducum Radziwiłw» 1653 р. [11, 35–36, 12, 220], та цілком очевидно при створенні картини використовував зображення та портрети персонажів – Миколи Радзивілла, Катерини Гонзаго, короля Сигізмунда II Августа, та можливо Петра Канізіуса, створивши достатньо достовірні їх зображення (особливо це стосується Миколи Радзивілла, який відзначався надзвичайно характерною зовнішністю – чорним волоссям та довгою чорною бородою, що стала причиною виникнення його прізвиська «Чорний» та «Іспанець», на численних його зображеннях та портретах). Також достовірно зображена і Катерина Гонзаго, зважаючи на елегантний портрет 1548/49 рр. молоді п'ятнадцятирічної Катерини пензля Тіціана Віччеліо, та портрет 1557 р. вже як польської королеви авторства Лукаса Кранаха-Молодшого – зображення спрощене, стилізоване, та дещо непривабливе, проте більш наближене до описаної картини.

Також цікавими є постаті фрейлін Катерини Гонзаго, на задньому плані картини. Одна із них, що підтримує червону накидку Катерини Гонзаго, має миловидний вигляд, типовий для рококових «ідеальних» жіночих типажів в європейському (насамперед французькому) мистецтві, яких ми бачимо в творах Ватто, Буше, Франагора та інших тогочасних художників, і як припускає О. Баженова спираючись на список важливих гостей церемонії, що це можливе зображення Ізабелли Ягеллонка (1519–1559), дочки короля Сигізмунда I Старого і зведеної сестри Сигізмунда II Августа, королеви Угорщини (дружини короля Яноша I Запольяї) [1 ; 3, 203]. Натомість друга постать фрейліни намальована в дещо гротескному, непривабливому вигляді, викликаючи асоціації із персонажами блазнів, карликів та ліліпутів, яких зображали іспанські художники XVII ст., і насамперед звичайно, знаменитою серією Дієго Веласкеса. Варто зазначити, що цю постать раніше згадана дослідниця О. Баженова помилково атрибутувала, як сина Ізабелли Ягеллонка – Януша II Сигізмунд Запальяї, майбутнього короля Угорщини та князя Трансільванії (1540–1571) [1 ; 3, 203]. Очевидно що таке помилкове атрибутування спричинене поганим станом збереженості картини на час проведення атрибутування (значні забруднення фарбового шару, пізніші підправління та потемніла лакова плівка), оскільки після реставрації цю постать можна ідентифікувати тільки як жіночу (одяг, прикраси, зачіска). Також може видатися сумнівним і атрибутування Ізабелли Ягеллонки, оскільки їй в 1553 році виповнилось вже 34 роки, натомість на картині постать фрейліни зображена набагато молодшою, ще зовсім юною дівчиною.

Сама сцена на картині є дещо спрощеною та умовною – зображенні постаті достатньо сковані, проте ця умовність компенсується прекрасним колоритом картини – домінуванням яскравих темних тонів червоного та золотистої вохри, що гармонійно звучать на тлі чорних локальних плям одягів, та сіро-голубих тонів сукні Катерини Гонзаго, а також динамічними складками-драперіями на одягах та тканинах, що створює ілюзію руху, згладжуючи загальну статичність сцени. Про те, така статичність зображень та деяка архаїчність, яка відчувається в цій картині може пояснюватись специфічною

1. Загальний вигляд картини
«Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» після реставрації.

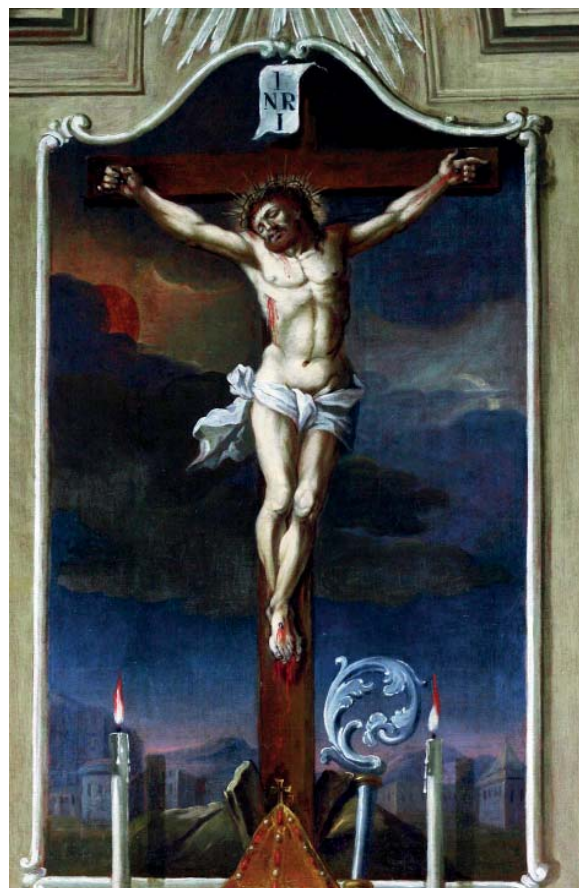
2. Фрагмент картини після реставрації.

3. Фрагмент картини після реставрації.

4. Фрагмент картини після реставрації.

5. Фрагмент картини після реставрації.

Nicolaus VI. Niger Dux Radziwili, Cancellarius
 et Marchialis M. D. L., Kathaerinam Francisci Gonz-
 zagae Ducis Mantuae viduam Ferdinandi I. Romanorum
 Regis filiam, nomine Sigismundi Augusti Regis
 Poloniae desponsat Viennae 1553 Anno,
 5 Julii.

6. Підпис латинською мовою на зворотному боці картини.

7. Загальний вигляд картини до реставрації.

8. Загальний вигляд зворотного боку картини до реставрації.

9. Портрет Миколи Радзивілла «Чорного». 1830-ті рр. Повтор із ранішого оригіналу. Замковий комплекс «Мір» (Мір, Білорусь).

10. Портрет Миколи Радзивілла «Чорного». Літографія середина XIX ст. Національна бібліотека Польщі (Варшава).

11. Тіціан Веччеліо. «Портрет Ерцгерцогині Катерини Австрійської» 1548/49 р. Музей-Замок Войгсберг (Німеччина).

12. Лукас Кранах-Молодший. «Мініатюра Катерини Австрійської». 1557 р. Краківський музей князів Чорторійських.

13. Петро Канізій (Канізіус). Мініатюра невідомого автора. 1699 р. Рейксмузей (Амстердам).

14. Пітер Пауль Рубенс «Вінчання рег просиря Марії Медічі і короля Генріха IV у Флоренції 5 жовтня 1600 року» 1622–25 рр. Лувр, (Париж).

стилістикою придворних радзівілівських художників, і насамперед Ксаверія Доменіка Геского, а саме, свідоме наслідування ним «старих майстрів» (насамперед нідерландських та іспанських) європейського живопису, в основному XVII ст., з імітуванням техніки, композиційних прийомів, колористики, що навіть одержало окреме визначення як «імітаційний живопис» [2]. Таким чином дана картина, намальована в середині XVIII ст., не випадково справляє враження застигlosti та архаїчності – очевидно що це є свідомо створений художником ефект.

Персонажі зображені одягнутими у ренесансові одяги іспанського фасону модним для середини XVI ст. – початку XVII ст. – особливо це стосується костюма Миколи Радзівілла (чорний колір одягу, плащ підбитий горностаєм, та така характерна деталь одягу, як круглий, гофрований так званий «іспанський» комір, або «горгера» та меч на боці, замість традиційної польської шаблі) та фасони жіночих суконь також із гофрованими комірами і особливо це стосується розкішної срібної сукні Катерини Гонзаго з золотою флористичною орнаментикою та декольтованим вирізом, хоча як вважає О. Баженова, Катерини Гонзаго зображена художником одягненою не по моді XVI, а XVII і навіть першої половини XVIII ст. (підбитий горностаєм малиновий шлейф, що кріпиться ззаду до плечей) [3, 202].

Натомість литовські чи польські шляхтичі із посольства Радзівіла, бачимо одягнутими в типові польські шляхетські костюми (в кунтуші), взуті в яскраві чоботи. Особливо характерною в цьому плані є крайня постать зображена в три чверті із рукою яка лежить на ефесі великої парадної напівкруглої шаблі.

Можливо зразком для цього полотна була картина авторства Пітера-Пауля Рубенса із аналогічним сюжетом «Шлюб по довіренності» 1622–25 pp., (Лувр, Париж), що є великоформатним (394 x 295 см.) полотном з циклу так званого «Життя Марії Медічі» – близькою по темі, композиції та колористиці картині, або можливо зразком слугувала гравюра з цієї ж картини під назвою «Вінчання рег просуга Марії Медічі і короля Генріха IV у Флоренції 5 жовтня 1600 року» виконана французьким гравером Антуаном Трувеном в 1707–1708 pp. [3, 200].

На ній зображено центральні фігури Марії Медічі та її батька Франческо Медічі Великого герцога Тосканського, що представляв відсутнього короля Франції Генріха IV, яких на тлі вітваря благословляє єпископ. Поруч, як і на картині Геского зображено дві дами за Марією Медічі, та два придворних за Франческо Медічі, причому один із них повернутий у тричетвертному ракурсі майже спиною до глядача, тримаючи руку не ефесі меча, як і в роботі К. Д. Геского. Надзвичайно близькою є колористика із домінуванням червоного, хоча звичайно ж несвіжське полотно значно поступається по майстерності виконання, динаміці зображень, колористичному вирішенні, композиційній наповненості твору, та самому емоційному настрою геніального фламандця, про те загальне композиційне вирішення цих двох картин, а також численні деталі є надзвичайно близькими, що цілком може свідчити про свідоме запозичення та наслідування Ксаверієм Домініком Геским картини Рубенса.

Проте усі ці персонажі у одягах XVI ст. зображені на тлі вже ранньо-барокового вітваря XVII ст. із майстерним зображенням розіп'ятого Христа, на тлі захмареного похмурого неба, є свідченням фантазії художника у зображенні сцени, де він штучно поєднав дві різночасові частини в один художній простір – на тлі барокового вітваря помістив персонажів які немов зійшли із ренесансових «сарматських» портретів XVI–XVII ст. в стінах польських і литовських шляхетських замків та палаців. Проте Ксаверію Домініку Гескому вдалося достатньо органічно поєднати ці зображення в одне, створивши цікаве та оригінальне історичне парадне полотно.

Розглянемо більш детально постать самого художника, що виконував та керував створенням цього полотна – Ксаверія Домініка Геского Старшого.

Ксаверій Домінік Геский Старший (Heski, Heský, Eski) (бл. 1700? – 1764) був придворним художником князів Радзівілів з 1727 р., став фактично засновником білоруського національного школи монументального живопису. Автор вітварної ікони «Темна вечерея» (7,5x4,5 м) в костелі Божого Тіла в Несвіжі та співавтор і керівник розписів в цьому костелі виконаних в стилі пізнього бароко, з впливами класицизму (нараховують близько 40 композицій, виконаних під сильним впливом італійського мистецтва, і які збереглися до нашого часу).

Відсутність архівних матеріалів не дозволяє дослідникам дізнатися про його походження. Існують версії про єврейське та нідерландське походження майстра, однак більш реалістичною є версія про саксонським походження художника. Дружина Геского Іоанна була дочкою саксонського лікаря Андрія Малера. І якщо врахувати, що тесть і зять в один і той же рік прибутку на службу до Радзівілів, то цілком очевидно можна припустити, що Малер був не тільки земляком, але і сприяв просуванню художника [8]. Геский мав класичну освіту і знав німецьку, французьку, польську та латинську мови.

Ксаверій Домінік Геский мав титул першого живописця – «прем'єр-маляжа» і близько 36 років

був на службі у князів Радзивіллів, виконуючи та керуючи найрізноманітнішими художніми роботами князівських володіннях. Очолював так звану «Несвіжську групу» живописців при довірі князя Михайла Казимира Радзивілла, що часто спільно співпрацювала із «Жовківською групою» під його керівництвом.

Ксаверій Домінік Геский був запрошений князівською родиною Радзивіллів на службу в 1727 р. З 1727 по 1740 рр. художник працює в колі придворних майстрів в замку княгині Анни Катаржини Радзивілл (Сангушко) в Бялі Подляській. В цей час художником були виконані розпис і декоративне оздоблення палацу в Славяцінску і створено велику кількість станкових творів для різних резиденцій княгині. Ці роботи відомі лише по інвентарних описах палаців княгині. Жанр цих творів досить різноманітний – натюрморти, пейзажі, портрети.

У 1740 р. Ксаверій Домінік Геский перейшли разом з групою художників і учнів до Несвижського ордината Михайла Казимира Радзивілла (Рибоньки) тоді ще староста перемишльського.

У 1742–1743 рр. він займається разом з архітектором Казимиром Ждановичем декорували палац Ермітаж (Ереміториум) в Альбі.

Закінчивши 12 березня 1744 р. роботи в Гродненському палаці Радзивіллів на Ринку, побудованого за проектом італійського архітектора Паоло Фонтана, художник повертається в Несвіж.

У 1751 р. Геский разом з групою придворних художників прикрашав палац Радзивіллів в Брест-Литовську.

У 1753 р. художник виконує шість портретів, а в 1754 р. – дев'ять картин. У 1754–1759 рр. художник був залучений до декорування бенедиктинського монастиря в Несвіжі.

Художник мав четверо синів, старший – Юзеф Ксаверій (бл. 1730 ? –1810 ?). також був художником на службі у Радзивіллів.

Реставрація картини

Картина «Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» надійшла на реставрацію у незадовільному стані, із численними пошкодженнями та слідами пізніших непрофесійних підправлень та доповнень. Підрамник деформований, пошкоджений із частковими втратами. Твір можливо було вирізано по периметру з композиції більшого розміру, зважаючи на обрізані постаті та елементи інтер'єрів по краях картини.

Основа полотна деформована та провисла на підрамнику. У верхній правій частині картини присутнє велике реставраційне доповнення основи прямокутної форми виконаної «встик». Картина дубльована на додаткову полотняну основу, зв'язок якої із авторською основою частково втрачений. В результаті задублення і диструкції дубляжного клею основа набула неприродної жорсткості. За даними мікологічного обстеження виявлено життєздатні міцеліальні гриби.

Структурний та мікрохімічний аналіз пігментів та покривних шарів лаку, виявив присутність попередніх реставраційних доповнень ґрунту, що відрізняються складом та колористикою від авторського. Світлова мікроскопія поряд з аналізом на водостійкість показали, що авторський ґрунт є малоцільний і крихкий, що може свідчити про часткову втрату в'язучого.

При обстеженні твору в ультрафіолетових променях було виявлено світіння старої неавторської лакової плівки зелено-оливкового відтінку по всій поверхні живопису (ймовірно дамарного лаку), під яким проглядаються темні плями пізніших реставраційних доповнень фарбового шару, особливо масштабних у верхній правій частині та на поземі картини.

Таким чином, як бачимо, перед рестаураторами постав цілий комплекс проблем, що потребували вирішення. В результаті виробленої програми консерваційно-реставраційних процесів, художником-рестауратором Львівської філії ННДРЦУ Олегом Карапінкою, та рестаураторами що йому допомагали, було проведено ряд заходів: проведено дезінфекцію твору, здійснено демонтаж полотна з аварійного підрамника, укріплено ґрунт та фарбовий шар, усунуто дублювальне полотна та залишки клею зі звороту авторської основи, ліквідовано деформації основи та доповнено дрібні втрати авторського полотна, проведено повторне дублювання основи твору та розтягнуто її на рухомий підрамник музейного типу із скосами, клинцями та хрестовинами, підведено реставраційний ґрунт у межах втрат авторського. Також усунуто залишки попередньої реставрації: пожовтілу лакову плівку й потемнілі непрофесійні тонування. На живопис нанесено новий захисний шар лаку, та проведено тонування в межах втрат та механічних пошкоджень фарбового шару живопису в тон, близький до авторського, для надання йому експозиційного вигляду після чого, живопис покрито повторним шаром лаку.

У результаті усіх проведених консерваційно-реставраційних заходів, твір набув естетичного експозиційного вигляду, максимально наближеного до свого авторського вигляду середини XVIII ст.

Після завершення реставрації на початку 2017 р., полотно було експоновано у Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові на виставці присвяченій завершенню його реставрації (20 квітня – 30 травня 2017 р.). Поряд із відреставрованим твором було експоновано інформаційні стенди, які ілюстрували процеси вивчення та реставрації картини, а також історична довідка про сам намальований сюжет, про зображених персонажів та історію картини.

Вдруге полотно «Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» було презентована у Луцьку 21 вересня 2017 р. в Волинському краєзнавчому музеї на експозиції виставки «Радзивіллівська колекція (з фондів Волинського краєзнавчого музею)» також із супровідною інформацією про реставрацію та дослідження картини.

Таким чином, це надзвичайно цікаве парадне багатофігурне історичне полотно європейського зразка, спільної українсько-білорусько-литовської мистецької спадщини, до створення якого ймовірно долучилися українські майстри жовківського походження, із надзвичайно цікавою історією вдалося повернути до авторського вигляду, а також уточнити атрибутування та ввести в науковий обіг завдяки спільній праці художників-реставраторів та науковців Львівської філії ННДРЦУ.

Автор висловлює подяку дослідникам Ользі Баженові (Мінськ, Білорусь) та Тадеушу Бернатовичу (Лодзь, Польща) за надання важливої інформації при написанні статті.

1. Вольга БАЖЭНАВА. Ракако і фламандска-французскія традыцыі № 4 (373) 01.04.2014 - 01.01.2005 з Гістарычны жываніс XVIII стагоддзя. [електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&DomainName=mast&id=1341>.

2. Баженова О. Д. Радзивіллоўскіі Несвіж. – Мінск : Харвест, 2010.–416 с.

3. Баженова Ольга. Немеркнуўшая слава і поклоненне потомков. Иконография князя Николая Радзивілла Чорного в XVIII столетии // Мікалай Радзівіл Чорны (1515–1565 гг.) палітык, дыпломат, мецэнат : зборнік навук. прац/уклад. З. Л. Яцкевіч ; рэдкал.; С. М. Клімаў, А. І. Мальдзіс, З. Л. Яцкевіч ; Мін-ва культуры Рэсп. Беларусь, Нац. гіст.-культурны музей-запаведнік «Нясвіж». – Нясвіж : НГКМЗ «Нясвіж», 2016. – С. 196–204.

4. Горшковоз-Баженова Ольга. От Несвижа до Олыки. Некоторые аспекты меценатской деятельности и культурных контактов середины 18 века во владениях М.К. Радзивілла // Волинска ікона. Дослідження та реставрація. Матеріали X міжнародної наукової конференції. м. Луцьк. 17–19 вересня 2003 року. – Луцьк, 2003. – С. 124–127.

5. Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст.–Київ : «Наукова думка», 1978.–328 с.

6. Жываніс Беларусі XII–XVIII стагоддзяў. Фрэска, абраз, партрэт.–Мінск : Беларусь, 1980.–316 с.

7. Інвентарі Олицького замку XVII–XVIII століть: Збірник документів / Зібр. I підг. До друку Александрович В. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007.–276 с.– «Серія «джерела до історії культури і мистецтва»; т. I).

8. Ксаверый Дамінік Гескі. [електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.wikiwand.com/be/%D0%9A%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%8B%D0%B9_%D0%94%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BA_%D0%93%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%96#.D0.9B.D1.96.D1.82.D0.B0.D1.80.D0.B0.D1.82.D1.83.D1.80.D0.B0

9. Масленицына И., Богодзяж Н. Радзивілы–Несвіжские короли (Исторические миниатюры).– Мінск : «Триоль», 1997.–224 с.

10. Шышыгіна-Патоцкая Клаўдзія. Нясвіж і Радзівілы. 3-е выданне. – Мінск : Беларусь, 2007. – 240 с. : іл.

11. Alberto Witk Koialowicz. Fasti Radziviliani compendio continentes gesta Ducum Radziwil.–Vilnae. MDCLIII.–112 p.

12. Bernatowicz Tadeusz. Mitra i buława. Królewskie ambicje książąt w sztuce Rzeczypospolitej szlacheckiej (1697–1763).–Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. – 2011.–558 s.

13. Bernatowicz Tadeusz. Związki genealogiczne i fikcyjne pokrewieństwa. Idea koligacji Radziwillów z Habsburgami w mediach XVIII wieku // Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku, red. U Augustyniak, Warszawa 2009.–S. 39–55. (Національний історичний архів Білорусі в Мінську. Фонд 1774, оп. I, нр. 20, к.223.

14. Dymnicka-Wołoszyńska H. Radziwill Michal Kazimierz zwany Rybeńko h. Trąby (1702–1762) // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987.–T. XXX/2, zeszyt 125.–S. 299–306.

17. Lulewicz H. Radziwill Mikołaj zwany Czarnym h. Trąby (1515–1565) // Polski Słownik Biograficzny.–Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987.–Tom XXX/2, zeszyt 125.–T. XXX/2, zeszyt 125.–S. 335–347.

18. Mańkowski T. Materiały do dziejów manufaktur tkackich Michała Kazimierza «Rybieńki» // Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historii sztuki. T. III. Wilno, 1938/39. – S. 1–18.

Оксана Вознюк,

*науковий співробітник Художнього музею в Луцьку,
відділу Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

ФОНД МАКСИМА БОЙКО (1912 - 1998) – УКРАЇНСЬКОГО БІБЛЮГРАФА І ЖУРНАЛІСТА У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

Важливе місце в сучасних історико-краєзнавчих та музеєзнавчих дослідженнях займає вивчення музейних колекцій регіональних музеїв, включення до наукового обігу маловідомих, але важливих для розвитку культури та державотворення, самоідентифікації українців документів і матеріалів діячів української діаспори другої хвилі еміграції, особові фонди яких в 90-і роки ХХ ст. були сформовані в музейних закладах завдяки самовідданій ініціативній праці музейних працівників. Майже недослідженим, але дуже важливим є фонд Максима Симоновича Бойка – відомого в діаспорі бібліографа, бібліотекаря, публіциста, історика, члена Наукового Товариства імені Шевченка, доктора суспільно-економічних наук (1969), одного із фундаторів Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі у Волинському краєзнавчому музеї.

Максим Бойко народився 22(09) лютого 1912 року в с. Лопушне, тепер Кременецького району Тернопільської області. Перші роки навчання Максима пройшли вдома за активною допомогою дядька Павла, колишнього старшини УНР, та в 1925/26 роках в народній школі в Почаєві. “Середню кооперативну освіту”, за висловом М. Бойка, здобув у Державній школі в с. Наленчеві поблизу Любліна (Польща) в 1938-1939 роках. Працював в Українському банку в Почаєві. У рідному селі організував в 1932 році першу на Волині кооперативну бібліотеку, допомагав створювати такі ж бібліотеки у інших селах, провадив широку національну громадсько-культурну діяльність серед молоді. Краєзнавством зацікавився в молодих літах. В 1932 році на курсі Народного університету в Михайлівці реферував “Опис власного життя” та “Опис місцевості” (3). Дописував до львівської газети “Громадський голос” і “Молоде село”. У 1939 році мобілізований до польського війська.

З початком Другої світової війни потрапив до німецького полону. У серпні 1940 р. вдалося втекти із табору полонених в Герлицях і перебраться до Чехії. Продовжував навчання в Дубні на Волині в 1942 році. У 1944-1945 роках студіював журналістику і економіку в Українському технічно-господарському інституті в Подєбрадах. У 1945 році переїхав до Німеччини, де у 1948 р. закінчив Українську вищу економічну школу в м. Мюнхені із академічним ступенем інженера економіки. З весни 1949 року емігрував в м. Вінніпег до Канади. У 1949-1957 рр. працював у Консисторії Української греко-католицької церкви. 21 листопада 1949 р. організував Ініціативний Гурток Волинян, що 26 липня 1951 р. оформився в Інститут дослідів Волині у Вінніпезі, секретарем якого працював до 1961 р.

У 1961-1962 роках навчався у бібліотечній школі Оттавського університету, здобувши наукове звання бакалавра бібліотекарства. Працював у бібліотеках університету Західного Онтаріо (1957-1964 рр.) та Індіанському університету в м. Блумінгтоні (1966-1982 рр.), де заснував Осередок бібліографії Волині (1968-1992 рр.). В 1968-1983 роках видавав щорічник “Праці осередку бібліографії Волині” (всього вийшло 22 випуски), присвячені бібліографії, друкарству, книгознавству, палеографії, історії України. В 1969 році в Українському Вільному Університеті у м. Мюнхені успішно захистив докторську дисертацію “Головні фактори економіки Волині”.

Максим Бойко створив велику бібліографію Волиніани. Видав власним коштом 45 бібліографічних праць, зокрема “Бібліографія періодики Волині. 1938-1960” (1970), “Історико-бібліографічний нарис друкарства Волині. 1678-1830” (1972), “Каталог книг Русі-України” (1973), “Бібліографічний довідник поселень Волині ХІХ стол.” (1973), “Нариси до історії української бібліографії. 1073-1916” (1988), “Бібліографія української бібліографії періоду державності й діаспори. 1970-1980” (1989; усі – Блумінгтон). Серед бібліографічних досліджень М. Бойка - “Книгодрукування в Почаєві і Кременці та мандрівні друкарі” (Блумінгтон; Торонто, 1980), “Показчик до Записок Наукового товариства імені Шевченка. 1892-1982 : Довідник до записок бібліотеки Інституту Індіяни” (1984), “Українська бібліографія за кордоном. 1922-1982” (1985), “Українська бібліографія материка і діаспори. 1917-1980” (1989), “Істотні основи української бібліографії” (1991), “Репертуар української бібліографії” (1992; усі – Блумінгтон). Автор статей з питань бібліографії та низки виданих у Блумінгтоні художніх творів: “Зібране з розвіяних листків” (1982), “На сторожі волі Східної Брами” (1992), фейлетонів і п’єс для аматорів сцени (“Буросвіти”, “Не встидайся свого роду”, “Безкривавий хліб”; усі – 1992). Упорядник науково-популярного збірника волинезнавства “Літопис Волині” (1952-1960), краєзнавчого словника

“Стара Волинь і Волинське Полісся” О. Цинкаловського (бібліографія та упорядкування ілюстрацій), редактор з 1954 року “Вісника історичних дослідів Волині”. Бібліографічна та письменницька друкована і недрукована спадщина складає понад 250 різних праць.

Помер 06 січня 1998 р. в м. Блумінгтоні, штат Індіана в США.

Максим Бойко скромно оцінював свою багатолітню діяльність: “Наша праця на еміграції залишиться як доказ, що ідейні одиниці робили все що було в їх силах. Я особисто буду вдоволений, коли мною зібраний матеріал буде використаний як номенклатура наступними бібліографами”.

Видання науковця зберігаються в університетських бібліотеках Америки та Канади, де є слов’янські відділення, Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові, Волинському і Рівненському обласних краєзнавчих, Торчинському історичному ім. Г. Гуртового музеях, бібліотеці діаспорної літератури в м. Києві.

В 1992 році по відвідуванні України та рідної Кременеччини М. Бойко писав: “Вдома не було кому мене запитати: а що ти сину робив за кордоном? На моє виправдання я декому показав кілька примірників бібліографічних праць, які колишня влада “поступового життя” автохтонам заборонила писати, читати і розповсюджувати, щоб покоління не знали правди про себе: хто і звідки вони. Щасливо сталося, що до того часу у мене “сліди на землі батьків” позначені трьома збірками (комплектами книг – О. В.) переважно праць документації, кожна по 33 до 40 титулів різної вартості і жанрів, більшістю бібліографія. Перша збірка в в НТШ у Львові, друга в Народнім Музеї в Рівнім, а третя у Торчині коло Луцька... Розставивши свої скромні бібліографічні праці по кутках книгосховищ я облепив своє сумління, бо не був учасником державотворення. Ми ж в часі війни себе готували під зброю і при ній стояли. Відходили з рідних земель із честю. А коли прийшов час її залишити на завжди, ми змінили кріса на перо і так служили справі. В народі кажуть правду, що “ніхто нам не допоможе, як ми самі собі не поможемо”. Доля наша – в наших руках”. (4, 1). Науковий доробок Максима Бойка, його бібліографічна волиніана - важливий внесок в розвиток української культури, її популяризацію в світі, а життєвий подвиг служіння українській справі – приклад для наслідування.

Фонд Максима Бойка створений в 90-х роках ХХ ст. з ініціативи директора музею Анатолія Силюка, який тривалий час вів переписку із відомим волинянином. До пропонованого каталогу включено 38 одиниць збереження із особового фонду Максима Бойка, з яких 21 – видання, решта – епістолярія, автографи, документи. До каталогу не включено видання, які знаходяться у науковій бібліотеці музею, зокрема, видання, в яких є статті М. Бойка (Літопис Волині, діаспорні наукові збірники тощо). Потребує додаткового виявлення автографів та публікацій, що ймовірно можуть бути в інших діаспорних фондах: Анатолія Дублянського, Товариства Дослідників Волині, Товариства волинян в Німеччині та ін. Заслуговує на увагу і збірка матеріалів М. Бойка у Торчинському історичному музеї імені Григорія Гуртового. Документи і матеріали в каталозі розміщені в першому розділі в тематичному, в другому – в хронологічному порядку. Інвентарні номери подано в кінці кожної позиції.

Каталог документів і матеріалів Максима Бойка у Волинському краєзнавчому музеї.

Документи

Лист Максима Бойка до Анатолія Силюка. 10 червня 1994 р. м. Блумінгтон. США. КВ – 71618, КДФ – 16241.

Лист Максима Бойка до Анатолія Силюка. 15 листопада 1994 р. м. Блумінгтон. США. КВ – 71619, КДФ – 16242.

Лист Максима Бойка до Анатолія Силюка. 1 березня 1995 р. 3 конвертом. м. Блумінгтон. США. КВ – 71620, КДФ – 16243.

Лист Максима Бойка до Анатолія Силюка. 12 березня 1995 р. 3 конвертом. м. Блумінгтон. США. КВ – 71621, КДФ – 16244.

Лист Максима Бойка до Анатолія Силюка. 3 конвертом. 7 липня 1995 р. м. Блумінгтон. США. КВ – 71678, КДФ – 16206.

Лист Анатолія Силюка до Максима Бойка. 9 грудня 1994 р. м. Луцьк. Машинописна копія. КВ – 74614, КДФ – 17237.

Лист Анатолія Силюка до Максима Бойка. 19 жовтня 1995 р. м. Луцьк. Машинописна копія. КВ – 74619, КДФ – 17239.

Лист Анатолія Силюка до Максима Бойка. 20 жовтня 1995 р. м. Луцьк. Машинописна копія. КВ – 74615, КДФ – 17238.

Лист Анатолія Силюка до Максима Бойка. 5 грудня 1995 р. м. Блумінгтон. США. КВ – 74613, КДФ

*Робочий кабінет Максима Бойка в університеті.
1992 р. Фонди Торчинського історичного музею
імені Григорія Гуртового (далі – ТНІМ).*

Максим Бойко. 1991 р. Фонди ТНІМ.

*Максим Бойко. 1948 р. Мюнхен, Німеччина.
Фонди ТНІМ.*

*Максим Бойко. 1966 р. Період переїзду до
Америци. Фонди ТНІМ.*

– 17236.

Лист Анатолія Силока до Максима Бойка. 28 грудня 1995 р. м. Луцьк. Машинописна копія. КВ – 74617, КДФ – 17240.

Максим Бойко. Мої головні культурні здобутки. Машинопис. ДМ – 27884/1.

Максим Бойко. Бібліотека Університету в Луцьку відкидає англомовні книжки. ОБІЖНИЙ ЛИСТ. З конвертом. 24 грудня 1997 р. З конвертом. м. Блумінгтон. США. КВ – 74623, КДФ – 17246.

Короткі дані про освіту та мандри на захід (Максима Байко). Машинопис. ДМ – 27884/1.

Пундій Павло. Головні життєві шляхи Максима Байко. Машинопис. ДМ – 27884/1.

Осередок бібліографії Волині. Перелік видань Максима Бойка. Машинопис. Мова укр., англ. ДМ – 27884/12 арк.

Онуфрійчук Микола. Памяті професора Максима Бойка // Волинь. – 1998. – 14 травня. Ксерокопія. ДМ – 36057.

Пундій Павло. Св. п. д-р М. Бойко. Некролог // Свобода. – Ч. 78. – 1998. – 25 квітня. Ксерокопія. ДМ – 36058.

Некролог Максима Бойка. 1998. Ксерокопія. ДМ – 36057.

Видання

“Правдомовник”, Ч. 1, 1 березня 1971р. Блумінгтон. Зшиток машинописних сторінок. Ксерокопія. КВ – 71677, КДФ – 16205.

“Правдомовник”, Ч. 5, червень 1973р. Блумінгтон. Зшиток машинописних сторінок. Ксерокопія. КВ – 71674, КДФ – 16202.

Максим Бойко. Волиніяна – матеріали до бібліографії. – Блумінгтон, Індіана: Накладом інж. А. Цісарука, 1973. – 164 с. З автографом: Історикові землі Волинської о. Прот. А. Дублянському з повною пошаною шле, - М. Бойко. 26-7-1973. КВ – 70026, КДФ – 15771.

“Панько з конопель”, Ч. 3, грудень 1974р. Блумінгтон. Зшиток машинописних сторінок. Ксерокопія. КВ – 71675, КДФ – 16203.

“Панько з конопель”, Ч. 4, грудень 1975р. Блумінгтон. Зшиток машинописних сторінок. Ксерокопія. КВ – 71676, КДФ – 16204.

Максим Бойко. На перехрестях двох світових воєн. – Ч. I. – Блумінгтон, Індіана, 1976. – 184 с. КВ – 71670, КДФ – 16198.

“Скорохід” (одноднівка в шану директора чорного крісла). Грудень 1977 р. Зшиток машинописних сторінок. КВ – 71672, КДФ – 16200.

Максим Бойко. На перехрестях двох світових воєн. – Ч. II. – Блумінгтон, Індіана, 1979. – 145 с. КВ – 71671, КДФ – 16199.

Катерина і Максим Бойко. Пам’ятник синів наших. – Блумінгтон, Індіана, 1982. – 155 с. КВ – 71662, КДФ – 16190.

Максим Бойко. Збірник особисто друкованого. – Блумінгтон, Індіана: Накладом Марії Кротюк, 1985. – 204 с. КВ – 71669, КДФ – 16197.

Максим Бойко. Українська бібліографія материка і діаспори (Матеріали). – Блумінгтон, Індіана: Видання Медичного архіву УЛТПА, 1989. – 214 с. КВ – 71664, КДФ – 16192.

Максим Бойко. Бібліографія української бібліографії періоду державності і діаспори. 1917-1980. – Блумінгтон, Індіана: Видання Медичного архіву УЛТПА, 1989. – 166 с. КВ – 71661, КДФ – 16189.

Максим Бойко. Персональна бібліографія. 1947-1992. – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1992. – 178 с. КВ – 71660, КДФ – 16188.

Максим Бойко. Персональна бібліографія. 1947-1992. – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1992. – 178 с. Машинопис. Ксерокс. Мова укр., англ. ДМ – 27887.

Максим Бойко. Бібліографія волинезнавства в Північній Америці (1949 – 1993). – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1993. – 143 с. КВ – 71666, КДФ – 16194.

Максим Бойко. Каталог книг Русі України в Києві 1073. Мова англ., укр. Блумінгтон, 1993. Брошура. ДМ – 34319/1-2.

Максим Бойко. Бібліографія джерел історії Волині. Описовий довідник до 1900. – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1995. – 244 с. КВ – 71665, КДФ – 16193.

“Обух”, Видання гумористичного спрямування. Блумінгтон, 1995 р. Зшиток машинописних сторінок. Ксерокопія. КВ – 71673, КДФ – 16201.

Максим Бойко. Матеріали до студій волинезнавства закордоном. Блумінгтон, 1995. Збірка. Папір,

машинопис. Мова укр., англ. ДМ–34318/1-62 арк. (1 арк. М. Бойко. До центрів американської “Волиніяни”. Блумінгтон, квітень 1996 р. Лист на бланку Осередку бібліографії Волині. Папір, машинопис. Мова укр., англ. 2-62 арк. Зміст: 1-2. Волинознавство в Північній Америці (вступна стаття); 3-6. Ініціативний Гурток Волинян у Вінніпегу; 7-15. Інститут Дослідів Волині у Вінніпегу; 16-22. Публікації ІДВ; 23-24. Осередок Бібліографії Волині у Блумінгтоні; 25. Книжні записи; 26-41. Каталог праць М. Бойка; 42-49. Допоміжні інформації про збереження “волиніяни”; 50-51. Довідники волинознавства за кордоном; 52. Оцінка праці волинян за кордоном; 53-61. Гасла “волиніяни”: 53 – Спільна заява Ініціативного гуртка волинян у Вінніпезі, 54-55 – Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі, 56-57 – Товариства волинян на місцях поселення, 58 – Фундаційний комітет образу Почаївської Божої Матері, 59-60 – Associations of volhynians in Canada, U.S.A. and Germany, 61 – Бібліотечна спілка с. Лопушно, коло Почаєва).

Максим Бойко. Лицеві сторінки американської волиніяни. Матеріали до диспозиції. Мова англ., укр. Блумінгтон, 1996. Набір листівок. ДМ – 34320.

1. Бойко, Максим Симонович – Вікіпедія // https://ru.wikipedia.org/wiki/Бойко,_Максим_Симонович.

2. Бойко Максим – Вікіпедія // https://uk.wikipedia.org/wiki/Бойко_Максим.

3. Бойко Максим. *Бібліографія волинознавства в Північній Америці (1949 – 1993)*. – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1993. – С. 7; ВКМ КВ – 71666, КДФ – 16194.

4. Бойко М. *Сліди до порога Батьків* // Максим Бойко. *Бібліографія волинознавства в Північній Америці (1949 – 1993)*. – Блумінгтон, Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1993. – С. 1; ВКМ КВ – 71666, КДФ – 16194.

5. Марунчак М. *Біографічний довідник до історії українців Канади*. – Вінніпег, 1986.

6. Рожко В. *Скарбниця волинської діаспори*. // «Сучасність», 1993, № 1.

7. Силук А. *З історії краєзнавчої бібліографії Волині* / А. Силук // *Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства: тези доп. та повідомл. VII Волин. іст.-краєзн. конф.* – Луцьк, 1994. – С. 154 – 157.

8. Ясь О. В. *Бойко Максим Симонович* // *Енциклопедія історії України : у 10 т. : [укр.] / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1 : А – В. – 688 с. : іл.*

Геннадій Гулько,
краєзнавець,
м. Луцьк

ЗНАХІДКА БІЛЯ ЛУЦЬКА ТАЛЯРА-ПАТАГОНА 1651 РОКУ

Щороку громадскість Волині, як і всієї України, вшановує чергову славетну і водночас трагічну дату битви під Берестечком 1651 році. Відомо, що це була одна з найбільш кровопролитних та наймасовіших військових баталій 17 століття в Європі, невдалі наслідки якої суттєво вплинули на подальшу історію України. Незважаючи на те, що цю подію істориками досліджено всебічно, проте виявлення невідомого документа, кожного матеріального свідка подій доби гетьмана Богдана Хмельницького все ще викликає особливу зацікавленість сучасної української спільноти.

При цьому значної уваги заслуговують речові знахідки середини 17 століття, що характеризують не лише питання військових дій, але й інші сфери тогочасного життя на території історичної Волині, зокрема й економічного. Як відомо, найбільш характерним показником стану соціально- економічного життя як в минулому, так і сьогодні є гроші, які образно можна назвати кровоносною системою економіки будь – якої держави [13,3]. Тому кожна знахідка на Волині старовинних монет, зокрема, доби Хмельниччини, є унікальною для вичення не лише грошових відносин населення Волині тих часів, але й дозволяє звернути увагу на маловідомі сторінки історії середньовічної Європи в цілому. У даному матеріалі підняті лише окремі аспекти цієї теми, зокрема в контексті нумізматики та краєзнавства.

Як зазначалося вище, зацікавленість автора до цієї проблеми була викликана випадковою знахідкою неподалік від Луцька, між селами Піддубці та Борохів великої срібної монети, датованої знаковим у історії України 1651 роком (Додатки 1 - 4). Відповідно до нумізматичного контексту цей раритет можна охарактеризувати наступними показниками. Розмір цієї монети складає 43,5 мм, вага - 27,49 грамів, срібло її має 900 пробу. На аверсі зображено скісний бургундський (андріївський) хрест із датою випуску між кінцями хреста по горизонталі «1651»; в круговій легенді – ім'я іспанського короля Філіпа Четвертого (1621 – 1665) з його титулами (король Іспанії та Індії...). На реверсі зображено іспанський гербовий щит, увінчаний короною, навколо корони - Орден Золотого Руна і легенда, що є продовженням

титулів короля та вказівка місця, де карбували монету – місто Турне. Стан монети в цілому добрий, як і в більшості відомих аналогів є помітними технологічні огріхи при її чеканці – дещо видовжена форма, нерівні краї тощо. Пати́на збереглася лише на частині її поверхні, помітними є і специфічні пошкодження окремих місць монети, викликаних, вірогідно, тривалим перебуванням її в обігу. Огляд спеціалізованої нумізматичної літератури засвідчив, що знайдений раритет - це талерна монета Нідерландів, яку чеканили з 1612 року намісники іспанського короля Альберта і Єлизавети (Ізабелли). Таку ж практику продовжив і згадуваний король Іспанії Філіп Четвертий. Ця монета в літературі має різні назви – Альбертусталер, Krenztaler, хрестовий талер, крижак, а суто іспанська її назва, особливо серед війська – патагон. Такі монети були в обігу в Південних Нідерландах і Люксембурзі. Чиста вага срібла в монетах, карбованих у іспанських володіннях, складала загалом 24,65 грама, тобто знайдений на Волині таляр важчий від нього на 2,84 грама [8,12]. Це пояснюється, зокрема, як вмістом у ній чистого срібла, присутністю домішок, так і особливостями карбування в провінційних монетних майстернях.

Тут варто зазначити, що знахідки талярів, викарбованих у майстернях міст Іспанських Нідерландів не є значною рідкістю на території історичної Волині. Згідно свідчень волинських колекціонерів, у них зберігається декілька таких монет, виявлених в поодиноких екземплярах під час сільськогосподарських робіт, або ж приватними пошуковцями. Зрідка зустрічаються навіть скарби таких монет. Проте аналіз наукових та красномовних публікацій щодо історичної нумізматики на території історичної Волині однозначно стверджує про недостатнє документування таких знахідок за останні десятиліття. Зокрема, у цих дослідженнях згадується лише кілька скарбів монет 16 – 17 століття, виявлених на Рівненщині. Так у 1975 році біля с. Березне був виявлений скарб з 95 одиниць монет, з яких 37 були таляри, викарбовані в Іспанських Ніделандах за часів згадуваного короля Філіпа Четвертого в містах Брабант, Турне тощо. Значні знахідки таких монет виявлені в скарбах біля м. Рівне, сіл Листвин, Муравище тощо [13,40]. Більш конкретне наукове свідчення про знахідки монет тієї доби зафіксовані під час археологічних розкопок на полі Берестечківської битви в 1970 – 1980-х роках. Зокрема, серед 495 монет, виявлених на місці козацької переправи, були і таляри – патагони першої половини 17 століття з нідерландських провінцій Брабант і Утрехт [16,233]. Проте науково задокументованих за останні роки матеріалів про такі факти на території сучасної Волині під час підготовки цього матеріалу не знайдено. Ця обставина лише підкреслює необхідність введення в науковий обіг таляра, виявленого в околицях Луцька.

Тут постає питання про те, чим же викликана була поява на історичній Волині монет, карбованих у містах далеких Нідерландів, більшість провінцій якої, як зазначалося, тоді належали до Іспанії. Зокрема, це явище пояснюється складним економічним становищем, яке характеризувало Річ Посполиту, в склад якої в середині 17 століття входила Волинь. Якщо таляр у ті часи фактично виконував роль світових грошей, легко долаючи політичні й економічні кордони, то польський злотий, незважаючи на всі попередні королівські грошові реформи, постійно знецінювався. Крім цього, проникнення таляра на волинський ринок у другій половині 17 століття майже на сто років залишив незмінним його досить високий курс. При цьому такі великі та високопробні монети були в обігу переважно серед верхівки феодального суспільства й лише в незначній мірі ними користувалися середні верстви населення. Ще більший занепад монетної системи Речі Посполитої настав за часів Яна – Казимира (1648 – 1668), на роки правління якого, як відомо, припадає доба війн з Українською державою часів гетьмана Богдана Хмельницького. Тривалі військові дії остаточно вичерпали економічні ресурси Речі Посполитої. Для покриття державних боргів уряд вдався до випуску мідних шелягів (боратинок). Карбування їх набрало таких великих розмірів (близько 16 млн. злотих), що це явище можна порівняти хіба що з випуском паперових грошей під час інфляцій, зокрема в Росії, Україні в новітні часи [13,33]. Для прикладу, з метою розрахунку цими монетами часто використовувалися мішечки з великою кількістю монет (до 100 штук), які досить часто виявляються навіть у нашому сьогоденні. Подальшому розлагодженню фінансої системи Речі Посполитої особливо посприяло збільшення видатків на утримання королівської армії, які, зокрема, в порівнянні з 1642 роком зросли на початку 1650-х років більш ніж у 7 разів і перевищували суму 4, 5 мільйона польських злотих на рік [16,83]. Широкого розмаху тоді набрало і зменшення вмісту срібла та навіть фальшування місцевих монет, що лише збільшувало фінансову довіру до стабільного таляра, особливо, західноєвропейського карбування. Загалом, як вважає один з найбільш відомих фахівців в українській нумізматичній науці М.Ф. Котляр, в грошовому обігу України в середині 17 століття переважають таляри Голландської республіки та таляри - патагони Іспанських Нідерландів. Показовим тут є вартісне співвідношення такого таляра до основної монети, що була в обігу на значній частині тодішньої України в першій половині 17 століття, - польського злогого. Воно складало 3,5 злотих срібними монетами [9,25]. Тому цілком вірогідно, що саме ці складні інфляційні грошові процеси в розореній війнами Речі Посполитій й могли спричинити появу

1. Світлина талюра знайденого біля с.Піддубці Фото Г Гулька Аверс.

2. Світлина талюра знайденого біля с.Піддубці Фото Г Гулька Реверс.

3. Рисунок талюра знайденого біля с.Піддубці Художник В Мискевич Аверс.

4. Рисунок талюра знайденого біля с.Піддубці Художник В Мискевич Реверс.

на Волині згадуваного вище срібного таляра, карбованого 1651 року в м. Турне з Іспанських Нідерландів.

У зв'язку з показовою датою на талярі, знайденому в околицях Луцька, що співпадає з роком Берестечківської битви, вважаю за можливе висловити версію - гіпотезу щодо шляхів цієї монети від європейського атлантичного побережжя до Волині. Відомо, що на сеймі Речі Посполитої, скликаного в грудні 1650 року для підготовки нового походу проти повсталі України, передбачалося значне збільшення чисельності королівської армії. Зокрема, у першому кварталі 1651 року вже було набрано 4 нові хоругви гусар, 5 аркебузів, 63 козацьких та 4-х татарських хоругв, 7 полків піхоти іноземного типу, 6 хоругв польської піхоти та одну драгунську хоругву. Крім цього, збільшено кількісний стан 65-ти існуючих раніше військових одиниць та іноземних найманих полків тощо [16,109]. Для утримання такого великого війська потрібні були нові грошові знаходження. І якщо для вояків, набраних з території Речі Посполитої, для розрахунку можна було використовувати і злотий, що хронічно знецінювався, то для виплати іноземним найманцям такі гроші не були придатні. В історичних документах тих часів іноземну піхоту в королівському війську переважно називали «німцями», хоча в її складі були вихідці не лише з Бранденбургу, Пруссії, Курляндії, але й найманці з далеких Іспанських Нідерландів [12,30]. Адже відомо, що після завершення Тридцятилітньої війни в Європі без звичного заняття залишилися тисячі досвідчених вояків, які готові були за повноцінну монету воювати за будь – яку державу. Як вважають окремі історики, така практика не минула й запорізьке козацтво, окремі загоны якого, як найманці, воювали навіть під Дюнкерком у Франції [4,97]. Відомо також, що низькопробний злотий Речі Посполитої, часто, ще й фальшований, у ті часи не сприймався як західноєвропейськими, так і іншими найманцями. Є версія, що з цією метою частина податей, накладених на населення згадуваним вище польським сеймом, стягалася також різними срібними виробами [2,163]. Саме з казною такого гатунку емісари польського короля могли прибувати в Західну Європу для наймання місцевих вояків. Вони, зрозуміло, з більшою довірою ставилися до якісніших грошей, карбованих з переплавленого польського срібла в монетних дворах своєї батьківщини. Тому цілком можливо, що один з досить якісних талерів – патагонів був одержаний таким найманцем, жителем з нідерландського (нині бельгійського) міста Турне. Це могло відбутися на початку 1651 року, тобто в період, коли формувалися додаткові підрозділи іноземної піхоти для війська польського короля. З історичних хронік відомо, що вже в травні того ж року у військовому таборі під Сокалем перебувало 16 тисяч так званої «німецької піхоти», і що вона брала активну участь у битві під Берестечком. Багато з них загинула під час жорстоких боїв [16,130]. Тому гіпотетично можна вважати, що один з талерів, одержаних як плата найманцем з Нідерландів, потрапив як трофей українському воякові з козацьких полків або селянського ополчення. Можливо також, що він був відданий первинним власником під час розрахунку у якійсь волинській корчмі вже після завершення Берестечківської битви. Для прикладу, згідно існуючих оцінок у ті часи, на ці гроші можна було придбати три 139-ти-літрові бочки пива [13,36]. У будь – якому випадку, цей екземпляр таляра ще досить тривалий час перебував у обігу на Волині, про що свідчать згадані специфічні пошкодження на монеті. Звичайно, що невідомим є час, коли вона потрапила у землю на полі між селами Піддубці та Борохів, до речі, поряд з колишнім старовинним трактом з Дубно на Колки, на перехрестях якого, як згадують хроніки, зазвичай розташовувалися корчми. Тут срібний таляр пролежав у піску на глибині лише 25 – 30 см сотні років і, як зазначалося, випадково був знайдений у 2016 році вже нашим сучасником, колекціонером з Луцька. До речі, ще один такий таляр з аналогічним датуванням виявлений у 1966 році в скарбі біля с. Листвин на Рівненщині, що лише підтверджує висловлену вище гіпотезу про шляхи надходження цих монет на територію історичної Волині.

Як висновок, можна зазначити, що уважне вивчення та введення в науковий обіг знайдених на території області старовинних монет може скласти досить перспективний напрям для краєзнавчої діяльності. Адже системне вивчення проблем з місцевої історичної нумізматики допоможе історикам та краєзнавцям більш глибоко дослідити минувшину нашого краю у різних сферах життя наших пращурів.

1. *Берестечко 1651 в історії Польщі і України. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Берестецька битва 1651 р. в історії України і Польщі: дискусійні питання». 6 – 7 червня 2011 року, Луцьк. - Луцьк- Прушуків: YIPART, 2013. - 293 с.*

2. *Бантыш- Каменский Д. История Малой Руси.- К: Час, 1993.- 600 с.*

3. *Батюшков П. Вольтынь. Исторические судьбы юго-восточного края.-Санкт – Петербург: Общественная польза,1879.- 414 с.*

4. *Градовська А. Гетьмани України. Історії про славу, мудрість і відвагу. - Харків: Аргумент принт, 2015. – 351 с.*

5. Гуртовий Г. Волинь – край козацький. - Луцьк: Надстир'я, 2009. - 388 с.
6. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. Проспер Моріме. Українські козаки. Богдан Хмельницький. - Львів: Каменяр, 1990.-300 с.
7. Гулько Г. До питання військових дій на Волині у добу Богдана Хмельницького // Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. Науковий збірник. - Луцьк: Терен, 2014. - С. 204-209.
8. Зварич В., Р Шустер. Нумізматичний довідник. - Тернопіль: Державне книжково - журнальне видавництво, 1998. - С.12.
9. Зварич В. Нумізматичний словник. - Львів: Видавництво Львівського університету, 1972.- С. 11.
10. Дем'янюк О., Пасюк І. Воєнна історія Волині. Т.1. Давня доба – кінець 18 ст. – Луцьк: Вежа - Друк, 2013.- 232 с.
11. Кониский Г. История Русов.- М.: Университетская типография, 1846.- С.83.
12. Кузьмич С., Липа К., Писарев О., Руденко О. Союзники і супротивники. Армії сусідів України у 17 столітті. - Львів, 2014.- С.30.
13. Пасюк І. Грошовий обіг на Волині. – Луцьк: Твердиня, 2008.
14. Пономарьова Т., Булига О. Переправа незабуття. Історія однієї експедиції.- Рівне: Волинські старожитності, 2014. - 187 с.
15. Сухих Л., Страшко В. Національно – визвольна війна в Україні 1648 –1657. Збірник за документами актових книг. - К.:ЗАТ Віпол, 2008.-1010 с.
16. Свешніков І. Битва під Берестечком.- Львів: Слово, 1993.- 301с.
17. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата.- М.,: Радио и связь, 1982.- С.11.

Віталій Демидюк,

*магістрант Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ЕКСПОЗИЦІЙНИЙ РОЗДІЛ «ГРОШІ» В КАБІНЕТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ТА ЕТНОГРАФІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Експозиційний розділ «Гроші», в кабінеті спеціальних історичних дисциплін представлений пам'ятками, які можна поділити на дві групи – нумізматика та боністика.

Нумізматика — одна із спеціальних історичних дисциплін, яка на сучасному етапі успішно розвивається. Вона має власні методики і техніку дослідження нумізматичних джерел. Хоча на початках, вона виникла як галузь колекціонування, поступово перетворилася в наукову дисципліну. Нумізматика — за визначенням багатьох довідкових видань — це наука про монети. І саме монети розміщені у вітринах кабінету і в Музеї археології Волині.

У зв'язку з великою кількістю монет у фонді кабінету, було вирішено відібрати ті, які стосувались грошового обігу на Волині у різні часи. Для цього була опрацьована різна література, зокрема книги і статті Г. Бондаренка та І. Пасюка, які вивчали гроші як монети, так і бони на Волині, а також В.Зварича і Р. Тхоржевського про монети і бони України та інших.

Боністику, теж відносять до спеціальних історичних дисциплін, яка вивчає паперові грошові знаки. Назва науки походить від термін «bon», який виник у ХІХ столітті у Франції для означення окремих видів цінних паперів: чеків, талонів тощо. Пізніше поширений для позначення всіх грошових знаків — банкнот, державних та банківських білетів, у тому числі розмінних, розрахункових, кредитних грошових знаків — казначейських білетів, зобов'язань державної скарбниці та інших цінних паперів. Бони та їхні різні замітники, а також облігації внутрішньої позики, акції, купони цінних паперів, чеки, талони, квитанції, ордери, сертифікати, знаки казино, лото, лотерейні білети, векселі, боргові зобов'язання що перебувають в обігу разом з паперовими грошима — частково представлені у вітринах, а сучасні гривні у плакатах на стіні кабінету.

Експозиція цього розділу в кабінеті спеціальних історичних дисциплін представлена пам'ятками нумізматика та боністики, тобто монетами та паперовими грошима. Проте там відсутні цінні папери, лотерейні білети, чеки, талони, квитанції тощо. Саме тому цей розділ було вирішено було назвати «Гроші».

Колекція кабінету була зібрана спільними силами студентів та викладачів.

Після детального опрацювання фондів кабінету, було вирішено формувати експозицію тематично. Її структура відображає грошові одиниці України та країн, з якими Україна мала тісні економічні зв'язки (в

основному це Росія, Австро-Угорщина і країни колишнього соціалістичного табору) в період з кінця XIX і до кінця XX століття.

Отже експозиційний розділ представлений двома комплексами, які пов'язані між собою тематично. Крім самої колекції та вітрин, в якій вона розміщена, до експозиційних матеріалів входять також чотири плакати на яких зображено сучасні українські гривні.

В процесі роботи над експозиційним розділом, було зроблено декілька пробних експозицій та розкладок. Кінцева експозиція також не є сталою, та може з часом змінюватись.

В експозиції представлені дванадцять колекцій монет та шість колекцій паперових грошей, а саме монети:

Та колекції паперових грошей:

- російської імперії;
- карбованці УНР;
- гривні УНР;

гроші окупаційного періоду;

- радянські гроші;
- купоно-карбованці;

Експозиційний розділ тільки частково представляє фонди кабінету спеціальних історичних дисциплін, які знаходяться в Центрі дослідів Волині при СНУ, де проводилась значна частина роботи з оформлення і наповнення кабінету.

Робота над експозиційним розділом розпочалась в 2017 році. 16 травня 2018 р. в ході тижня науки на факультеті історії, політології та національної безпеки, був офіційно відкритий кабінет спеціальних історичних дисциплін та етнографії.

Отже розділ «Гроші» в кабінеті спеціальних історичних дисциплін являє собою тематичну експозицію, в якій представлено пам'ятки нумізматики та боністики України і країн, з якими Україна мала тісні економічні зв'язки періоду кінця XIX і до кінця XX століття. Цей розділ буде цікавим не тільки для нумізматів та колекціонерів, а й для студентів які вивчають історію України, економіку та міжнародні відносини, так як в цій експозиції можна простежити історію України, її економічні та політичні зв'язки.

1. Бойко А. Перші українські паперові гроші // *Історичний календар: Альманах*. – К., 2000. – Вип. 6. – С. 26–28.

2. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник / *Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Лесі Українки, Кафедра документознавства і музейної справи*. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 424 с.

3. *Бумажные денежные знаки России и СССР*. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 496 с., ил.

4. Васюков А. и др. *Бумажные денежные знаки России и СССР*. – СПб: Политехника, 1993. – 215 с.: ил.

5. Гнатишак М. *Гроші Української держави 1917–1920 рр.* – Клівленд, 1974 (каталог).

6. *Гроші в Україні: факти і документи* / М. Дмитрієнко, В. Юценко, В. Литвин, Л. Яковлева/. – К. : Фірма "ARC - Ukraine" – 1998. – 454 с.

7. Зварич В., Шуст Р. *Нумізматики : Довідник*. Тернопіль-Львів, 1998.

8. Нестеренко П. *Історія в монетах // УК.* – 1998. – № 4-5. – С. 38–39.

9. Пасюк І. М. *Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу / І.М. Пасюк*. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – 140 с.

10. Тхоржевский Р. *Нариси історії грошей в Україні*. – Тернопіль: Вид-во Карп'юка, 1999. – 238 с., іл

11. Тхоржевский Р. *Отечественная бонистика*. – К., 1988. – 68 с.

Олександр Дем'янюк,

доктор історичних наук, професор,

проректор з науково-педагогічної роботи та

моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти,

м. Луцьк

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТОРІНКАХ НАУКОВОГО ЗБІРНИКА «УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ПРОБЛЕМИ І СУЧАСНІСТЬ»

Перший номер наукового збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність» вийшов друком у 2007 р. Він був підготовлений за матеріалами III міжвузівської наукової конференції присвяченої

90-й річниці з часу проголошення Української Народної Республіки. Відтоді світ побачило дванадцять номерів видання. Всі вони були приурочені визначним подіям українського державницького будівництва, історії українства, життєписам видатних земляків.

У межах цієї статті спробуємо здійснити огляд матеріалів, вміщених у тематичних збірниках різних років, автори яких провели наукову розвідку проблем доби Української революції. Насамперед, кілька слів про перший випуск збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність». Він з'явився майже десять років тому і започаткував публікацію низки досліджень означеної тематики у наступні роки. На перших сторінках випуску вміщено настанови доктора історичних наук, професора Л. Дециньського «Державотворча діяльність УНР: уроки історії», де читаємо: «Історія Української Народної Республіки не належить якійсь одній політичній течії, це велике надбання українського народу, історичне явище, з яким пов'язуються глобальні процеси консолідації української нації, відновлення української державності, надання національній державі демократичних, парламентських форм» [1, с. 7].

О. Бундук у розвідці «III Універсал – перший український державно-правовий документ XX століття» слушно зауважила, що цей документ загалом активізував законотворчу діяльність Центральної Ради, став актом великої історичної ваги: «після 250 років неволі український народ офіційно задекларував свою волю, свій потяг до свободи, своє право розпоряджатися всіма справами власної держави та її відродження» [2, с. 10]. О. Дем'янюк у статті «Законотворча діяльність вищих органів влади УНР під час перебування на території Волині» звертає увагу на специфіку діяльності органів влади УНР під час їх перебування на території Волинської губернії взимку 1918 р., викликану агресією більшовицької Росії щодо УНР, ставлення місцевого населення до перебування на волинських землях вищих інституцій держави і т.ін. Серед документів, прийнятих тут, на думку автора статті, важливе місце займають ті, які «визначають питання адміністративно-територіального поділу, державних символів, громадянства Української Народної Республіки» [3, с. 26]. І. Ковальчук аналізує національну ідею як фактор державотворення. Авторка вказує, що «у суспільстві національна ідея формується а певних умов: коли нація як суб'єкт у духовному та культурному розвитку сягає рівня самоусвідомлення, самовизначеності своєї унікальної окремішності серед інших націй і народів світу» [4, с. 41]. Проаналізувавши спадщину Д. Донцова, М. Міхновського, В. Липинського дослідниця резюмує, що «насушливі проблеми національної ідентифікації ще й досі не вирішені» [4, с. 44].

У збірнику значний культурно-просвітницький блок. Так, О. Гаврилюк у статті «Пам'яткоохоронна робота українських національних держав під час революції 1917–1921 років» визначає головні напрямки становлення пам'яткоохоронної роботи в той складний політико-державницький період. Автор вважає, що саме «завдяки великій активній організації та роз'яснювальній роботі, деякі місцеві органи запроваджували спеціальні посади комісарів з охорони пам'яток» [5, с. 15]. Це в свою чергу змінювало статус громадських об'єднань, сприяло їх зближенню з органами державної влади. Боротьбі а українську православну церкву в період Української революції присвячена розвідка О. Двойнінової. Авторка наголошує, що лише в період Директорії УНР здійснювалася цілеспрямована політика щодо церковного життя, скерована на розвиток національно-церковного руху в Україні [6, с. 21]. Хоча впродовж існування різних форм державної влади в Україні існували відповідні інституції, що відповідали за впорядкування релігійних проблем, якщо ті виникали між державою і церквою – Департамент ісповідань, Міністерство ісповідань, Міністерство культу.

Про проблеми формування національної вищої школи йдеться у статті О. Іванашко та І. Іванюк «Формування національної вищої школи у період революції 1917–1921 рр.». Автори переконані, що із початком національно-визвольних змагань в Україні розпочався широкий рух за реалізацію ідеї української освіти. Разом із тим, тут зазначається, що національне відродження у галузі освіти проходило в надзвичайно складній політичній ситуації й до кінця не було реалізоване. Найкращим періодом для організації національної вищої освіти автори називають Гетьманат «Українська Держава», «коли було взято курс на відкриття вищих профільних установ, таких як Українська Академія наук, Український державний університет у Києві, Український університет у Кам'янці-Подільському, Державний український архів» [7, с. 38]. Особливості створення та діяльності Української Академії наук дослідила З. Лось у статті «Створення та діяльність Української Академії Наук в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.». Так, авторка вважає, що «ще лютого 1917 р. Українське Наукове Товариство розпочало робити практичні кроки щодо втілення в життя ідеї створення Української Академії наук» [8, с. 55]. Втім, офіційною датою створення УАН стало 14 листопада 1918 р., день, коли гетьман П. Скоропадський підписав Закон про заснування Української Академії наук.

Ще один тематичний блок наукового збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність»

– біографічні розвідки. Тут ми зустрічаємо низку визначних політичних, військових, громадських діячів. Серед них, М. і О. Грушевські, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Міхновський, П. Скоропадський, І. Огієнко. Зокрема, О. Жук аналізує життєвий шлях М. С. Грушевського. Вона вказує на трансформацію державно-політичних поглядів історика і політика, зазначаючи, що «УЦР на чолі з М. С. Грушевським, враховуючи зміну політичної і соціально-економічної ситуації, пройшла шлях від вимог автономії до проголошення незалежності» [9, с. 29]. Однак, «все свідоме життя Михайло Сергійович був самовідданим ентузіастом національного руху, не впадаючи при цьому в крайнощі» [9, с. 30]. А. Корнійко аналізує вплив просвітницької діяльності М. Міхновського на формування політично активного українства й приходить до висновку, що М. Міхновський «прекрасно розумів, що українська державність і нація може постати лише на ґрунті високої освіченості та моральності українців» [10, с. 47]. О. Кушпетюк розглядає особу І. Огієнка (Митрополита Іларіона) крізь призму духовного проповідника української нації. Авторка вважає, що І. Огієнко зумів довести канонічне право української церкви на незалежність, пов'язав національний характер церкви з мовою народу, а переклад Біблії на українську мову займає виняткове місце серед багатопланової спадщини Івана Огієнка [11, с. 53–54]. Т. Моткова в статті «Роль Володимира Винниченка в становленні УНР» приходить до висновку, що «життєвий шлях В. Винниченка відзначений різючими протиріччями між неординарним творчим талантом та енергійною, але невдалою політичною кар'єрою» [12, с. 60].

Кілька статей у збірнику присвячено військовій складовій доби Української революції. Так, С. Іллічов дослідив чисельність, ефективність використання, технічні особливості парку панцирних автомобілів у Збройних силах УНР. Він аналізує прогнозовану й фактичну панцирну потугу українського війська – «після реорганізації армія УНР повинна була мати вісім автопанцирних дивізіонів – по одному на кожен з корпусів» [13, с. 40]. Однак остаточне організаційне оформлення автопанцирних частин відбулося вже в добу Гетьманату. Л. Скорич розглядає окремі аспекти участі наддніпрянських військовиків у розбудові Галицької Армії, зокрема діяльність полковника Є. Мешковського. Саме він, полковник Генерального штабу розробив та запровадив схему організації Галицької Армії, сформувавши з розрізаних груп корпуси і бригади [14, с. 81]. А. Харук піддав дослідженню діяльність одеської та сімферопольської філій авіаційної фірми «Анатра». Він переконаний, що в умовах військово-політичного протистояння ці осередки авіаційної промисловості на півдні України продовжували діяти у 1917–1918 рр. швидше за інерцією, ніж планово. Адже «темپ випуску літаків до кінця 1917 р. суттєво знизився, а виробництво стало неритмічним» [15, с. 88].

Другий випуск наукового збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність» було присвячено ще одній сторінці доби Української революції, а саме 90-й річниці з часу проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР. Тематично матеріал, вміщений у збірці можна згрупувати за такими розділами: статті державницько-політичної тематики, культурне життя в період Української революції, військові та військово-політичні проблеми в УНР і ЗУНР, державні, громадські та військові діячі доби національно-визвольних змагань.

Л. Скорич у статті «Передумови проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р.» подала дослідження процесу підготовки до об'єднання українських земель в одній державній одиниці. Авторка зазначає, що «процес практичної підготовки до об'єднання українських земель в один державний організм розпочався тільки в листопаді 1918 р.» [16, с. 91], що було з огляду на військово-політичну ситуацію в Україні й суміжних з нею земель, надто пізно. І. Хома у статті «Характер суспільно-політичних взаємин між національними силами Східної Галичини та Наддніпрянщини впродовж 1917–1918 років» звернув увагу на проблеми взаємин політикуму обох тогочасних українських державних утворень, які в значній мірі стали визначальними в процесі підготовки і реалізації Акта Злуки. До проблем консолідації національних сил по два береги р. Збруч автор відносить різний напрям взаємовідносин, сформованих у XIX – на початку XX ст. У цьому контексті крім національно-культурних були відсутні й спільні політичні позиції, які б відповідали історичним обставинам і сприяли об'єднанню [17, с. 115].

У статті «Дипломатична діяльність ЗУНР» О. Жук розглядає становлення дипломатичних структур ЗУНР, їх діяльність на міжнародній арені. Тут проаналізовано дипломатичну діяльність уряду ЗУНР, яка на переконання авторки була спрямована на міжнародне визнання Західноукраїнської Народної Республіки і відбувалася в складних умовах ведення українсько-польської війни. До причин низької ефективності діяльності дипломатії ЗУНР дослідниця відносить воєнно-політичний конфлікт з Польщею, міжнародну ізоляцію, слабке стратегічне планування та запізнілі контакти з Заходом [18, с. 46]. С. Пікалюк у дослідженні «Теоретичний аспект принципу розподілу влад та реалізація його в ЗУНР в 1918–1919 роках» висвітлює проблему розподілу влади, а також окремі історичні аспекти взаємовідносин між

законодавчою, виконавчою та судовою владою ЗУНР [19]. Авторка вказує на те, що в умовах творення національної системи державних органів влади все ще була побудована за австрійським зразком та здійснювалася повітовими комісарами, комісарами міст та громадськими комісарами сіл.

На сторінках наукового збірника вміщено історичні портрети діячів доби Української революції, охарактеризовано окремі сторінки їхньої політичної, військової, громадської діяльності, розглянуто суспільно-політичні погляди. Так, О. Бундак аналізує формування суспільно-політичних поглядів С. Петлюри, досліджує чинники, які вплинули на формування поглядів політика. Резюмуючи викладений матеріал авторка зазначає, що «постійно спостерігалось еволюціонування світогляду С. Петлюри, слово набувало ваговитості, додалось державницьке змушніння» [20, с. 11]. Мабуть тому, на думку О. Бундак, всебічне й детальне вивчення соціально-політичних поглядів С. Петлюри становить не лише суто історичний інтерес, але й має непересічне значення для наших сучасників, насамперед тих, хто так чи інакше причетний до магістральних напрямків розбудови незалежної України [20, с. 11–12].

Статтю «Проблеми української державності в інтерпретації В. Липинського» І. Ковальчук присвятила аналізу поглядів політика і політолога на етапи розвитку нації та форми устрою суспільної організації – класократію, демократію, охлократію. Акцентовано увагу дослідниці на проблемах розвитку української нації, статичних і динамічних причинах та рисах української бездержавності [21, с. 56]. Авторка переконана, що, не зважаючи на значну часову дистанцію, чимало ідей В. Липинського не втратили свою актуальність. З. Лось, аналізуючи роль С. Петлюри у формуванні та розбудові армії УНР, вказує що він брав активну участь у створенні української національної армії. Особливо це було помітно на першому етапі – до укладенні Брестського мирного договору (лютий 1918 р.), коли армія поступово зменшувалася і втрачала боєздатність. Говорячи про розбіжності в українському політикумі на військове будівництво, авторка слушно заявляє, що «не погоджуючись з політикою, яку проводив В. К. Винниченко, С. Петлюра в кінці грудня 1917 р. змушений був залишити посаду секретаря військових справ» [22, с. 72].

Досліджуючи військово-політичну складову доби Української революції О. Дем'янюк у розвідці «Військово-політична ситуація в Волинській губернії в перші місяці 1919 р.» проаналізував військово-політичну ситуацію в Волинській губернії в добу Директорії УНР, визначив головні події, які впливали на становище населення Волині в означений період, окреслив місце Волинського краю в українських державотворчих процесах у перші місяці 1919 р. З-поміж іншого, автор зазначив: «Переставши були прифронтовою територією Першої світової війни, губернія стала ареною боротьби збройних сил Директорії з більшовицькими та польськими військами» [23, с. 33].

О. Кушпетюк вивчала бойовий шлях Української галицької армії за ідеали української державності. Тому й переконує, що «з часу утворення армія УГА самовіддано, з почуттям історичного обов'язку, без будь-якої допомоги ззовні повела героїчну боротьбу з польськими військами, а укладення договору з Добровольчою армією Денікіна було викликане прагненням зберегти армію для продовження боротьби» [24, с. 68].

О. Смалъ у статті «Військове питання та будівництво українських збройних сил в добу УЦР» розкриває складний процес формування українських Збройних сил в період Національної революції 1917 р. Особлива увага дослідника зосереджена на політиці Центральної Ради у військовому питанні та правовому забезпеченні процесу становлення національних Збройних сил. Дослідник за організаційною структурою поділяє військові формування доби УЦР таким чином: революційні (створені на хвилі стихійного революційного руху, пізніш визнані офіційною владою); планові формації (українізовані й новоутворені військові частини, що мали стати ядром національної армії) [25, с. 99].

Питанням культурного розвою в добу Української революції присвячені статті О. Двойнінової, І. Іванюк. Так, О. Двойнінова досліджує особливості культурного розвитку українських теренів в період національно-визвольних змагань, акцентує увагу на питаннях пов'язаних із формуванням українського театру, діяльності визначних українців, нових українських культурно-творчих, наукових організацій та об'єднань. Авторка вважає, що «попри всі негаразди, пов'язані зі зміною політичних режимів, які встановлювалися в Україні, культурне життя продовжувало розвиватися. Широкого розмаху набуло створення нових громадських культурно-творчих організацій та об'єднань» [26, с. 20]. І. Іванюк аналізує процес становлення і розвитку національної освіти в ЗУНР, визначає вклад західноукраїнської влади в розбудову і вдосконалення правових механізмів регулювання в національній системі освіти. Авторка резюмує «педагоги, працівники секретаріату освіти, політичні діячі виробили систему поглядів на національну школу, але здійснити все задумане їм не вдалось» [27, с. 50].

Таким чином, наукові збірники «Українське державотворення: проблеми і сучасність» вміщували на своїх сторінках дослідження присвячені різним аспектам Української революції, окремих її періодів.

Схематично тематику опублікованих досліджень можна поділити таким чином: загальні питання українського державотворення доби Української революції 1917–1921 рр.; військово-політичні аспекти доби національно-визвольних змагань; наукові, культурні, освітні, мистецькі проблеми; українські діячі в період боротьби за українську державність 1917–1921 рр.

1. Децинський Л. Є. Державотворча діяльність УНР: уроки історії / Л. Є. Децинський // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. (присвячений 90-й річниці з часу проголошення УНР). – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 6–7.
2. Бундак О. III Універсал – перший український державно-правовий документ XX століття / О. Бундак // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 8–11.
3. Дем'янюк О. Законотворча діяльність вищих органів влади УНР під час перебування на території Волині / О. Дем'янюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 23–26.
4. Ковальчук І. Національна ідея як фактор державотворення / І. Ковальчук // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 40–44.
5. Гаврилюк О. Пам'яткоохоронна робота українських національних держав під час революції 1917–1921 років / О. Гаврилюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 14–18.
6. Двойнінова О. Боротьба за українську православну церкву у добу національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. / О. Двойнінова // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 18–22.
7. Іванюк І. Формування національної вищої школи у період революції 1917–1921 рр. / І. Іванюк, О. Іванашико // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 31–36.
8. Лось З. Створення та діяльність Української Академії Наук в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. / З. Лось // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 55–57.
9. Жук О. Життєвий і творчий шлях М.С. Грушевського / О. Жук // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 27–30.
10. Корнейко А. Просвітницька діяльність Миколи Міхновського та його вплив на формування політично активного українства / А. Корнейко // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 44–48.
11. Кушпетюк О. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) – духовний проповідник української нації / О. Кушпетюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 52–54.
12. Моткова Т. Роль Володимира Винниченка в становленні УНР / Т. Моткова // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 58–61.
13. Іллічов С. Панцирні автомобілі в Збройних силах Центральної Ради / С. Іллічов // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 37–40.
14. Скорич Л. Деякі аспекти участі Наддніпрянських військових у розбудові Галицької Армії / Л. Скорич // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 79–82.
15. Харук А. Авіаційна фірма «Анатра» в 1917–1918 рр. / А. Харук // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. I. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2007. – С. 86–89.
16. Скорич Л. Передумови проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р. / Л. Скорич // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 83–91.
17. Хома І. Характер суспільно-політичних взаємин між національними силами Східної Галичини та Наддніпрянищини впродовж 1917–1918 років / І. Хома // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 114–122.
18. Жук О. Дипломатична діяльність ЗУНР / О. Жук // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 39–46.
19. Пікалюк С. Теоретичний аспект принципу розподілу влад та реалізація його в ЗУНР в 1918–1919 роках / С. Пікалюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 78–83.
20. Бундак О. Формування суспільно-політичних поглядів С. Петлюри / О. Бундак // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 6–12.

21. Ковальчук І. Проблеми української державності в інтерпретації В. Липинського / І. Ковальчук // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 56–62.
22. Лось З. Симон Петлюра та його роль у розбудові армії УНР (1917–1918 рр.) / З. Лось // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 69–73.
23. Дем'янюк О. Військово-політична ситуація в Волинській губернії в перші місяці 1919 р. / О. Дем'янюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 28–34.
24. Кушпетюк О. Українська галицька армія: від створення до договору з Денікіним / О. Кушпетюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 62–68.
25. Смаль О. Військове питання та будівництво українських збройних сил в добу УЦР / О. Смаль // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 91–100.
26. Двойнінова О. До питання про особливості культурного розвитку в Україні 1917–1921 рр. / О. Двойнінова // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 20–28.
27. Іванюк І. Становлення української національної освіти в ЗУНР / І. Іванюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. II. / Ред.. кол.: Р.П. Карпюк, О.І. Кушпетюк [та ін]. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2009. – С. 46–50.

Андрій Коляда,

магістрант Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ФАЛЕРИСТИКА МУЗЕЮ АРХЕОЛОГІЇ І КАБІНЕТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН І ЕТНОГРАФІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Фалеристика комплексно вивчає історію заснування та функціонування орденів, нагородних і пам'ятних медалей, нагрудних знаків, відзнак, значків та жетонів, досліджує процеси виникнення й розвитку нагородної системи, а також нагородну документацію та статистику в контексті розвитку суспільства. Сам термін «фалеристика» з'явився у 1937 р. в Чехословаччині. Його ввів до наукового обігу колекціонер та дослідник Олдріж Пільц. Особливу роль у становленні фалеристики як спеціальної історичної дисципліни відіграла монографія чехословацького науковця В. Мержічки «Фалеристика». Отже, фалеристика, як спеціальна історична дисципліна, займається вивченням історії орденів, медалей, значків, нагрудних знаків та інших відзнак.

Одним із дієвих засобів навчання та залучення молоді до участі в житті суспільства є діяльність музеїв при закладах освіти, які розвивалися як засіб свідомого цілеспрямованого залучення людей до культурної спадщини минулих часів і займають особливе місце в житті людства.

Основною метою діяльності музею і кабінету факультету історії, політології та національної безпеки є залучення студентів до вивчення та збереження історико-культурної спадщини Волинського краю, формування творчості майбутніх спеціалістів та виховання свідомих громадян Української держави.

Головними завданнями кабінету спеціальних історичних дисциплін і етнографії, Музею археології Волині є сприяння удосконаленню навчально-виховного процесу: розширенню і поглибленню професійної підготовки майбутніх істориків та фахівців музейної справи засобами позанавчальної роботи; розвиток творчих інтересів студентів до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної діяльності, формування у студентської молоді розуміння нерозривного взаємозв'язку минулого, сучасного і майбутнього України; участь у формуванні, збереженні й раціональному використанні Музейного фонду і кабінету СІД та Центру дослідів Волині при СНУ; вивчення, охорона і пропаганда пам'яток історії та культури; проведення культурно-освітньої роботи серед студентської молоді та інших верств населення. Робота керівництва музею спрямована на те, щоб музей був не просто місцем зібраних експонатів, а діяв як фактор, що емоційно впливає на студентів, вчить їх гордості і поваги до обраної спеціальності.

Важливою складовою частиною фалеристики є вивчення історії створення фондів і колекцій:

музейних, шкільних, колекцій навчальних закладів, громадських і державних установ, приватних. У 2017 була створена фалеристична колекція музею археології і кабінету Спеціальних історичних дисциплін та етнології СНУ для вивчення досить специфічних історичних джерел – нагород, відзнак, їх систем та атрибуції.

Експозиційні меблі в кабінеті СІД складаються із вітрин і щитів. Маючи службове призначення, вони справляють гарне естетичне враження, як невідомна частина архітектурного оформлення всієї експозиційної аудиторії. На ці меблі відвідувач музею може не звернути уваги, а запам'ятовує лише виставлені в них предмети. Щити і вітрини об'єднуються в аудиторії в загальну архітектурну конструкцію і оформляють приміщення із врахуванням поділу на тематичні комплекси.

Якщо ж говорити про сучасну колекцію музею, то не виникає сумніву в необхідності розглядати її поступово, згідно з системою внутрішньої класифікації. Сьогодні експозиція музею представлена лише частиною колекції фонду факультету. Опрацьовуючи фонди, були виділені наступні категорії відзнак: спортивні та військові, значки міст та Гербові значки міст України та населених пунктів, значки Волині, міста Луцьк. Частково у Музеї археології представлено фалеристику і нумізматику, але більше в кабінеті СІД.

Окремо представлена у плакатах сучасна нагородна система України: ордени і медалі. В експозиції зображені такі державні нагороди, як звання Герой України, нагрудний знак до почесного звання «Мати-героїня», «Орден Ярослава Мудрого», «Орден Богдана Хмельницького», «Хрест Івана Мазепи», «За військову службу Україні», «За мужність», «За заслуги» «Орден княгині Ольги», «За бездоганну службу», «Орден Данила Галицького», .

Мета будь-якої нагородної системи — стимулювати мільйони на прикладі відзначення одиниць. В усіх країнах світу, поряд з гербом і прапором, державні нагороди є третім візуалізованим, тобто видимим, символом держави. Державні нагороди як символ держави повинні бути: унікальними, оригінальними, впізнаваними, національно спрямованими та забезпечувати історичну наступність, тобто ідентифікуватися саме як українські.

Отже, фалеристика, розглядувана як атрибут держави (системи орденів, медалей), важливий і складний за своєю природою феномен у державно-правовому і суспільно-психологічному житті країни. Вона використовується для різних видів навчальної, наукової та виховної роботи в університеті через Кабінет і фонди Центру дослідів Волині.

У вітринах представлені значки Волині: музей заповідник козацькі могили, Волинський краєзнавчий музей, Святогорський монастир Зимне, вимпели Ковеля, з нагоди 1000-річчя м. Володимира-Волинського і 900-річчя Луцька.

Значки міста Луцька показані ювілейними випусками, коли Луцьку виповнилося 900 років, значок 40 років звільнення Луцька від німецьких окупантів, представлення міста, як історико культурного заповідника, 200 років війні з Наполеоном 1812 р. та інші.

В експозиції також представлено значки і вимпели, які присвячені Лесі Українці. Колекція присвячена Лесі Українці включає в себе вимпели з нагоди 5 Всеукраїнського студентського фестивалю «Лесина пісня», 50 років Луцькому державному педагогічному інституту імені Лесі Українки; значки ЛДПІ з нагоди річниць від часу створення.

Військові відзнаки різних часів представлені кокардами, пам'ятними медалями, нашивками, погонами.

Спортивні відзнаки: 22 олімпійські ігри, кубок кубків Динамо Київ, знаки спортивних розрядів.

Значки міст України: Черкаси, Камянець-Подільський, Дубно, Житомир, Овруч та інші.

Гербові значки міст України Рівне, Львів, Луцьк, Харків, Ужгород, Олександрія та інші.

Музеї і кабінет постійно оновлюють свої експозиції та склад активу, тому багато студентів університету набувають в ньому досвід спілкування, навички роботи з історичними джерелами, готують магістерські проекти. Вважаємо, що дана експозиція приверне увагу як любителів фалеристики, так і тих, хто цікавиться нагородною системою та історією краю взагалі.

університет ім. Л. Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Лесі України, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.

2. Віртуальний музей української фалеристики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-orden.org/>

3. Нагороди України. – К., 1996. – Т. 1-3.

4. Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. — К. : Либідь, 2008.

5. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. У 2-х кн. Кн. 1. – К. : Либідь, 2004. – 480 с.

Микола Кучерпа,

кандидат історичних наук, професор

Східноєвропейського національного університету імені Лесі України,

м. Луцьк

ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ (АРСЕН РІЧИНСЬКИЙ)

Арсен Васильович Річинський народився 12 червня 1892 р. в с. Тетельківці Кременецького повіту Волинської губернії (тепер Тернопільська область) у родині священика. Закінчив Житомирську духовну семінарію і медичний факультет Київського університету. З 1922 р. по 1939 р. працював лікарем у Володимирі-Волинському. Активіст українського церковного і громадського руху. Один з ініціаторів скликання Українського церковного з'їзду в Луцьку 1927 р. Автор багатьох книг з історії церкви і релігійної думки в Україні. Постійно переслідувався польською владою.

З приходом радянської влади був заарештований міським відділом НКВС 20 жовтня 1939 р. у Володимирі-Волинському. Засуджений Особливою нарадою при НКВС СРСР 5 травня 1942 р. за ст. 54-3 КК УРСР на 10 років ВТТ. Ув'язнення відбував в Інтатаборі. Звільнений в 1949 р. З 1949 по 1956 рр. перебував на спецпоселенні в Казахстані.

Помер 13 квітня 1956 р. Похований на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області Казахстану. У 2000 р. труну з його прахом перевезли до церкви Різдва Христового у Тернополі.

Батьки прагнули дати синові належну освіту. Спочатку Арсен навчався у Кременецькій гімназії, згодом у Житомирській духовній семінарії. З дитинства виявляв цікавість до історії та культури свого народу, а тому був постійним учасником літературних та музичних заходів у навчальних закладах, а також членом гуртка, який вивчав історію України. Вели гурток по черзі викладачі семінарії – члени Товариства дослідників Волині, що активно діяло у Житомирі на початку століття. Товариство не тільки видавало наукові збірники, а й займалося просвітницько-виховною роботою, запрошувало на засідання майбутніх священиків.

Арсен Річинський випускав у семінарії рукописні збірки, журнали. Всебічно обдарований юнак наполегливо шукав себе. Можливо, тому 1911 р. став не священиком, а вчителем церковно-приходської школи села Сіднярки Луцького повіту. І хоча вчителював недовго, та любов до школи, інтерес до дітей зберіг на все життя.

Восени 1911 р. Арсен Річинський вступив на медичний факультет Варшавського університету, а з початком Першої світової війни перевівся у Київський університет Святого Володимира, навчання у якому закінчив у 1919 році.¹ І у Варшаві, і в Києві він був організатором студентських літературних та музичних вечорів, наукових зібрань, де виступав з доповідями та повідомленнями, готував рукописні звіти, у яких виявилася ще одна грань його обдарованої натури – вміння малювати.

Після закінчення медичного факультету Річинського направили в м. Ізяслав. Саме тут, на західній Волині, розгорнулася його діяльність у царині рідної культури. Він бере активну участь у проведенні концертів, шкільних свят, вистав. Навколо нього гуртується коло національно свідомої інтелігенції, яке прихильно зустріло започаткований ним часопис “Нові дороги”. Річинського обрали членом шкільного комітету повітової управи.

¹ Мається на увазі Українська автокефальна православна церква.

Розвиток українського шкільництва стримувала відсутність кадрів. Більшість народних учителів погано знали українську мову, літературу, історію. Тому Міністерство освіти Української Народної Республіки розробило спеціальну програму й організувало у кожній губернії курси українознавства для народних учителів. На Волині такі курси діяли в Острозі на базі жіночої гімназії графині Блудової. Арсен Річинський був одним з організаторів цієї справи. Курси, на яких він читав лекції з історії України, нерідко збирали сотні слухачів.

Громадсько-просвітницька діяльність Арсена Річинського була перервана крахом УНР та польською окупацією Волині. Цивільне управління земель Волинських та Подільського фронту* не могло не звернути уваги на вільнодумного лікаря. Його призначили молодшим лікарем повітової лікарні у Ізяславі, а через кілька місяців перевели дільничним лікарем повітової лікарні у с. Тростянець під Луцьком.² Тут, у Тростянці, він познайомився з дочкою сільського священника Павла Прокоповича – Ніною і взяв з нею шлюб.

Фактично Арсен Річинський був позбавлений можливості вести громадську та культурну роботу. Це було своєрідне заслання, з якого він вирвався лише через два роки, коли домігся посади лікаря у Володимирському повіті, а згодом – у м. Володимирі-Волинському. Саме тут він розгорнув енергійну просвітницьку діяльність, провідним напрямом якої стала боротьба за українізацію Автокефальної православної церкви на Волині.

Слід зазначити, що у міжвоєнне двадцятиріччя ця боротьба набирала інколи драматичних рис. Український рух у православній церкві в Польщі виріс на ґрунті історичного досвіду, коли Російська православна церква докладала значних зусиль для денационалізації українців. З іншого боку, багаторічне сусідство з католицизмом також підштовхувало його до надання Православній церкві у Польщі українського національного характеру. До цього долучився і швидкий ріст національної свідомості волинян. Український рух відразу став в опозицію щодо ієрархії церкви, яка залишалася на проросійських позиціях, і щодо Польської держави, яка мала намір підпорядкувати собі усе церковне життя.

Українізацію православної церкви діячі цього руху бачили як поступовий процес. Вони вважали, що оскільки парафії з українським населенням становили 70 відсотків вірних, то українці повинні мати вирішальний голос при вирішенні справ не лише в українських єпархіях, а й у справах, що стосувалися усієї Православної церкви в Польщі.³

Першим кроком на шляху українізації церкви став Волинський єпархіальний з'їзд духовенства і мирян, який відбувся 3–10 жовтня 1921 р. в Почаєві. Незважаючи на протести деяких проросійських елементів, з'їзд у справі українізації Богослужінь ухвалив: “Жива віра вимагає й живої віри в молитвах і в Службі Божій, через те треба перейти від церковно-слов'янської мови до народної, живої мови української”.⁴ Ця ухвала передбачала, що такий перехід має відбутися поступово, в міру того, як будуть перекладатися й ухвалюватися церковною владою необхідні богословські книги. Одночасно з'їзд ухвалив негайно перейти до відправи Богослужінь слов'янською мовою з українською вимовою. З'їзд передбачив утворення спеціальної комісії для перекладу Святого Письма та богослужбових книг українською мовою.

Крім цієї ухвали, з'їзд прийняв ще й інші, спрямовані на національно-церковне відродження українського народу.⁵ Делегати з'їзду висловили протест проти зменшення кількості православних парафій, одержавлення церковної землі, втручання державних властей у церковні справи.⁶

Рішення Почаївського з'їзду дали поштовх для подальших дій. Незважаючи на відсутність єдиного організаційного центру, український церковний рух міцнів. З ним змушена була рахуватися церковна ієрархія. Під тиском обставин синод змушений був піти на значні поступки українізаторам. Своїми ухвалами від 16 червня 1922 р. і 3 вересня 1924 р. він дозволив: українську вимову літургійних старослов'янських текстів; проголошення проповідей українською мовою; український церковний хор; навчання дітей релігії українською мовою; видання у синодальній друкарні церковного двотижневика “Духовна бесіда”.⁷

Однак прийняті ухвали в життя впроваджувалися досить повільно, нерідко ігнорувалися зрусифікованим православним духовенством і церковною ієрархією, які і надалі намагалися втримати “руський дух” у церкві. Маючи у руках важелі церковної влади, проросійські елементи використовували тиск, шантаж, репресії проти священників і мирян, які прихильно ставилися до автокефалії і українізації. Доходило навіть до фізичного знищення опонентів. Так, 8 лютого 1923 р. російський шовініст, фанатик, ректор Холмської духовної семінарії, архімандрит Смарагд (Петро Латишенков) пострілом з пістолета застрелив митрополита Варшавського і всієї Польщі Юрія Ярошевського.⁸

На заваді українізації церкви стала і польська адміністрація, яка прихильніше ставилася до русофільських тенденцій в церковному житті. Про це свідчить, наприклад, лист міністра віросповідань

Микола Кучерена.

і народної освіти волинському воєводі, датований 23 вересня 1925 р. “Органи державної влади і управління, – писалось у ньому, – не можуть прихильно ставитися до процесу українізації Православної Церкви. Українське релігійне життя на Волині тісно пов’язується із піднесенням національної свідомості. В кінцевому рахунку це може призвести до відокремлення Православної Церкви на Волині від решти Православної Церкви у Польщі, послабити впливи центральної духовної влади у Варшаві і погрожує об’єднанням православних Волині з національною київською Церквою*. Вважаю недоцільним сприяння політиці українізації церкви зі сторони Волинського воєводського управління”.⁹

Незважаючи на перешкоди, діячі українського церковного руху не припиняли боротьби за надання Православній церкві виразного національного характеру і наближення її до народу. Вони розсилали у різні державні церковні установи численні меморіали, відозви, заяви, висилали делегації у Варшаву до митрополита Діонісія. Зокрема, парафіяни православної кафедри у Володимирі-Волинському у своєму зверненні від 4 серпня 1926 р. до головних проводирів польського народу, навівши приклади нездорових тенденцій у Православній церкві, писали: “...Честь Православної Церкви, добробут громадян і інтереси польської держави вимагають термінового унормування і покращення ситуації. Вважаємо необхідним:

1. Оздоровити суспільне культурно-церковне життя шляхом персональних змін в керівництві Православної Церкви і залучення до роботи української людності. Першим кроком у цьому повинно стати створення самостійної української єпархії на Волині і Поліссі з православним єпископом, єпископською курією і українським духовним шкільництвом.

2. Видати урядове розпорядження про те, що там, де православне населення бажає введення української мови як літургійної, не повинно бути зі сторони цивільних властей жодних перешкод, ані явних, ані таємних.

3. Припинення всіляких переслідувань українських церковних діячів, забезпечити їм громадянські права і вільний розвиток Православної Церкви в Польщі.¹⁰

Хоч під цим зверненням підписів не було, проте волинський воєвода, інформуючи Міністерство віросповідань, писав, що найвірогідніше одним із авторів звернення є доктор А. Річинський. Подібні вимоги ставила делегація православних волинян, яка в 1925 р. прибула до митрополита Діонісія у Варшаву.¹¹

З часом український церковний рух набрав усе чіткіших організаційних форм. Душею цього руху став лікар з Володимира-Волинського Арсен Річинський. Вважаючи церкву одним з найважливіших двигунів культурно-національного життя, А. Річинський висунув ідею скликання у Луцьку Українського церковного з’їзду, який би врегулював усі найпекучіші проблеми церковного життя.¹² Для реалізації своєї мети А. Річинський використав з’їзд українських культурно-освітніх організацій Волині, який відбувся в Рівному 26 вересня 1926 р. На цьому з’їзді Річинський добився включення до порядку денного питання про церковні справи. В прийнятій резолюції з’їзд висловився за необхідність створення Волинської української церковної ради, а також направив митрополиту Діонісію меморіал, в якому ставилася низка вимог щодо подальшої українізації церкви.¹³ Такий же меморіал українські громадські діячі надіслали і волинському воєводі.¹⁴

До справи скликання українського церковного з’їзду Річинський залучив культурно-освітні організації. Його ідею підтримали українські політичні партії, що діяли на Волині. Зокрема Центральний комітет Партії українського народного єднання у меморіалі, надісланому 18 березня 1927 р. Міністерству

віросповідань, вимагав позбавити церкву російських впливів і провести її українізацію.¹⁵ В цю акцію найбільш активно включилися філії “Просвіти”. При повітових комітетах і управах стали створюватися церковні комітети, які розсилали по селах відозви до населення, збирали підписи селян для скликання з’їзду. Такі відозви поширювалися, зокрема, у Млинівській, Вербівській, Крупецькій і Радзівилівських гмінах Дубнівського повіту.¹⁶ Ця робота дала свої результати. Багато парафій на Волині почали домагатися відправи богослужінь українською мовою і висловилися за скликання з’їзду.¹⁷

Невдовзі був створений оргкомітет, до складу якого увійшли представники усіх повітів Волині та міста Берестя (Бреста) Поліського воєводства. Очолив його А. Річинський. Комітет розпочав переговори з митрополитом Діонісієм з метою отримати дозвіл на проведення такого з’їзду. 7 лютого 1927 р. А. Річинський від імені редакції журналу “На варті” звернувся до митрополита з проханням “про уділення благословення на скликання у м. Луцьку Українського Православного Церковного з’їзду духовенства і мирян за участю митрополита або кого-небудь з єпископів”.¹⁸ Розглянувши це прохання на своєму засіданні, синод 26 лютого 1927 р. прийняв постанову, у якій визнав намічений у Луцьку з’їзд “у церковному відношенні недоцільним і непотрібним”, і наказав усьому духовенству під страхом канонічної відповідальності “не осмілюватися бути присутнім на цьому з’їзді та брати участь у його роботі”.¹⁹

Ієрархія православної церкви в Польщі не на жарт налякала ідея скликання Українського церковного з’їзду. Вони організували шалене цькування його організаторів. З цієї метою був навіть заснований журнал “Свет истины”, перший номер якого вийшов у травні. У ньому було поміщено аж три статті, спрямовані проти організаторів з’їзду, Річинський та його прихильники звинувачувалися у всіх земних і неземних гріхах. Зокрема, у своєму листі до редакції журналу якийсь невідомий анонімний священик писав: “Діячі українського церковного руху типу Річинського... під фіговим листком націоналізації церкви намагаються захопити церкву у свої руки... користуватися її коштами”.²⁰ У відозві до Українського церковного з’їзду зазначалося: “Для виконання свого пекельного для церкви плану українізатори мобілізували усі “Просвіти”, які є організаціями політичними. Ці “Просвіти” покликані провести реформу нашої Церкви. При Володимир-Волинській “Просвіті” вже обраний церковний комітет з 6 осіб. Подібні комітети мають бути організовані і в інших місцях. По повітах розсилаються звернення, збираються підписи під заявами на ім’я організаційного комітету про українізацію Богослуження, за якою приховуються інші більш небезпечні для нашої Церкви, наслідки”.²¹ Завершувалася відозва закликком, який наведемо мовою оригіналу: “Православные! Не посылайте своих делегатов на Луцкий съезд, не получивший благословения нашей высшей Церковной власти. Пора опомниться! Промедление смерти подобное есть”.²²

Не отримавши дозволу на проведення з’їзду, організатори звернулися за таким до цивільних адміністративних властей, які опинилися перед складною дилемою. З одного боку, заборонити проведення з’їзду вони не могли – для цього не було жодних правових підстав. Заборона викликала б лише погіршення і без того напружених українсько-польських відносин. З іншого ж – дозволити також не можна було, оскільки в середовищі церковної ієрархії посилювались би опозиційні настрої щодо польських властей. Незважаючи на вагання адміністрації, дозвіл на проведення з’їзду організатори отримали.

З’їзд розпочав роботу 5 червня 1927 р. у Луцьку. В його роботі брали участь 565 делегатів з Волині, Полісся, Холмщини, представники багатьох політичних партій, різних інституцій, гості.²³ Роботу з’їзду висвітлювала велика група журналістів.

Про важливість і авторитетність з’їзду свідчить те, що його відкриття вітали телеграмами громади УАПЦ з Франції, Швейцарії, Чехо-Словаччини, а також студентські українські громади з Подебрад, Праги, Варшави, представники українських емігрантських кіл, парафіяни багатьох міст і сіл Волині, Полісся, Холмщини, Підляшшя.²⁴

На розгляд з’їзду було винесено вісім питань, що стосувалися проблем українізації і демократизації внутрішнього устрою і життя Православної церкви у Польщі.²⁵ Досить жвава дискусія розгорнулася навколо доповіді “Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі”, з якою виступив А. Річинський. Доповідач навів конкретні факти сваволі в управлінні церковним господарством, занепаду релігійного життя, поширення в церкві політиканства. Арсен Річинський запропонував створити постійне колегіальне представництво – Виконавчий церковний комітет, який надав би рухові організованого характеру і мав авторитет духовної і цивільної влади, користувався безумовним довір’ям народу.²⁶

З цікавістю були вислухані й інші доповіді.²⁷ В ході дебатів делегати вносили різноманітні пропозиції, навіть досить радикальні. Зокрема, посол польського сейму Б. Козицький запропонував негайно відокремитися від Варшавської митрополії і оголосити створену з’їздом Церковну раду єдиною церковною владою для Української церкви в Польщі.²⁸

Учасники наукової академії, приуроченої до 125-ої річниці від дня народження Арсена Річинського та 90-річчя проведення церковного з'їзду на Волині. Луцьк. 28 листопада 2017 р. Зліва направо: Анатолій Кравець, Анатолій Силук, Оксана Калищук, Людмила Стрільчук-Притулюк, Микола Кучерена, Ірина Скакальська, Петро Мазур, Валентина Петрович, Сергій Лис.

Після гострих дискусій були прийняті ухвали з усіх обговорюваних питань, центральною вимогою яких було надання Православній церкві у Польщі українського національного характеру і її українізації. Перед синодом православної церкви у Польщі були поставлені вимоги про призначення на православні кафедри у Луцьку, Володимирі-Волинському і Кременці єпископів-українців і комплектування священників, дяків і диригентів хорів з числа українців. З'їзд висловив протест проти репресій щодо священників, які підтримували рух за українізацію церкви.²⁹

Для виконання прийнятих з'їздом рішень був створений Український церковний комітет, до якого увійшли представники з усіх повітів Волині, Південного Полісся, Холмщини й Підляшшя. Його очолив Арсен Річинський.

Тоді синод православної церкви у Польщі у відповідь на Луцький з'їзд скликав 16–17 червня цього ж року альтернативний з'їзд у Почаєві. Склад делегатів відбирався ієрархами таким чином, щоб на нього не потрапив жодний прихильник українізації церкви. Русофільська позиція організаторів з'їзду забезпечила прийняття ухвал, бажаних для ієрархів церкви і прихильників русофікаторських тенденцій. Делегати цього з'їзду духовенства і мирян ухвалили:

“1. Мова Служби Божої повинна бути церковно-слов'янською. 2. Українізація церковно-приходського устрою, яка вимагає виборності духовенства і Вищої Церковної влади є неканонічною і разом з тим може втягнути Православну Церкву у Польщі на шлях політичних пристрастей і боротьби і тому цілком неприпустима”.³⁰

Рішеннями Почаївського з'їзду обурилися навіть ті, хто до цього часу пасивно ставився до церковних проблем. Епілогом обох з'їздів став інцидент у Луцькому соборі 20 червня 1927 р. Під час служби Божої, яку відправляв митрополит Діонісій, хор, незважаючи на заборону, співав українською мовою. Коли митрополит перервав службу і наказав випроводити хор із собору, то з натовпу пролунали окрики “Геть з москалями”.³¹

Український церковний комітет, який очолював Арсен Річинський, з дозволу властей почав проводити повітові і окружні церковно-народні з'їзди. Один із них, який відбувся 6 листопада 1927 р. у Володимирі-Волинському, прийняв досить радикальні резолюції. Зокрема, з'їзд домагався призначення на Волинь українців – православного єпископа і двох єпископів вікарних. Усі постанови почаївського зібрання повітових протоєреїв та благочинних і членів російських політичних партій з'їзд проголосив не

дійсними і такими, що нікого не зобов'язують.³²

Український церковний комітет розпочав проводити по селах своєрідний плебісцит про мову богослужіння. Заяви з домаганнями української служби Божої надійшли у Комітет від 572 сільських громад Волинської єпархії.³³ Все частіше лунали голоси про відокремлення і усамостійнення Волинської єпархії від Православної церкви у Польщі.

У зв'язку з цим проросійське духовенство вбачало у діяльності А. Річинського і УЦК велику загрозу. У хід пустили наклепи, погрози. А протоієрей Борщикевич зі своїми однодумцями навіть звернувся до волинського воєводи з проханням про адміністративне виселення Річинського з Володимира-Волинського, сподіваючись у такий спосіб приборкати український церковний рух. Але воєвода вирішив, що законні підстави для цього відсутні.³⁴

Проте, 15 квітня 1929 р. синод за “ворожу і шкідливу для Православної церкви у Польщі діяльність” відлучив А. Річинського від церкви, оголосивши йому анафему.³⁵ На цей акт синоду українська громадськість зреагувала досить рішуче. Посол Іван Власовський звернувся з відкритим листом до митрополита Діонісія, у якому доказував, що постанова синоду є відходом від фактичної і моральної правди.³⁶ Сам Арсен Річинський звернувся до суду з проханням перевірити відомості про порушення ним церковних канонів. Призначена для розслідування комісія повністю виправдала А. Річинського, не виявивши жодних порушень з його боку.³⁷ Львівський часопис “Діло” у кількох номерах опублікував широкий коментар Річинського з приводу цієї наклепницької справи.³⁸

Протести проти відлучення від церкви Арсена Річинського йшли до Варшавського митрополита від окремих осіб, цілих парафій, українських організацій і політичних партій. Наприклад, 50 парафіян Володимир-Волинського собору у знак протесту проти ганебного синодального акту вимагали і їх піддати анафемі. Напруження між українською церковною громадськістю і проросійською ієрархією наростало.

Такий неприродний стан у стосунках між духовенством і мирянами довго існувати не міг. На поступки пішли обидві сторони. Під тиском мирян митрополит Діонісій у серпні 1928 р. змушений був визнати домагання українців справедливими. Він видав відозву, у якій пояснював, що нема ані канонічних, ані догматичних перешкод для відправи літургій національними мовами і все залежить від волі населення.³⁹

На поступки пішов і Арсен Річинський. 20 лютого 1930 р. він написав заяву з проханням прийняти його в лоно церкви.⁴⁰ Синод, розглянувши її, 22 березня 1930 р. зняв з Річинського анафему.⁴¹

У 1929 р. Арсен Річинський розпочав роботу над своєю головною книгою “Проблеми української релігійної свідомості”, яка побачила світ 1933 р. і була випущена коштом автора за допомогою Українського кооперативного банку у Бресті. Як зазначено у передмові, написання цієї книги спричинене браком наукових досліджень з української церковної справи. Праці Михайла Грушевського “З історії релігійної думки в Україні” та В'ячеслава Липинського “Релігія і Церква в історії України” за всієї їхньої беззаперечної цінності не містять цілісного історіософічного підходу до української релігійної проблеми й залишають без обговорення багато актуальних питань української церковної практики, особливо, православної. Саме цю прогалину і намагався заповнити волинський дослідник. Величезний науково-бібліографічний апарат книги Річинського свідчить про ґрунтовність опрацювання теми.

Період 1933–1939 рр. був найдіяльнішим у житті Арсена Річинського. Він виступив організатором місцевого товариства “Просвіта”, очолив повітову управу пластунів, уклав і видав для них збірку “До щастя, слави і свободи”.

Активна громадська позиція Річинського викликала спротив у певних колах, зокрема в емігрантських російських організаціях. Недоброзичливці шукали слушного часу для зведення рахунків. І цей час настав після приходу на Волинь радянської влади. 20 жовтня 1939 р. Арсен Річинський був заарештований НКВС і ув'язнений у Володимир-Волинській тюрмі. Ось витяг з кримінальної справи, що зберігається у фондах Волинського обласного державного архіву:

“1) Обвиняемый Речинский Арсений Васильевич, являясь руководителем и идеологом украинского автокефального движения на Волини, в 1932–1933 годах написал и распространил в Польше, Германии, Канаде и других странах книгу “Проблеми української релігійної свідомості”. В указанной книге антисоветского содержания обвиняемый Речинский Арсений Васильевич, имея целью разжечь национальную вражду, злобно клеветает на русский и украинский народ.

2) В архивах изъяты протоколы правления Владимир-Волынского националистического “Союза Украинок” за № 35, 36, 83, 84, 106 и 107 с участием жены Речинского – Нины Павловны в качестве члена правления этого союза.

Речинский Арсений Васильевич руководил хором “Союза Украинок” –смотри протокол № 36. 10 апреля 1936 года “Союз Украинок” принял решение об организации богослужения в память Симона

Робоча президія круглого столу.

Петро Мазур.

Петро Мазур.

Ірина Скакальська, Петро Мазур.

Петлюры (смотреть протокол № 8 п. 3)

3) В польских полицейских архивах обнаружен формуляр от 5 сентября 1935 года о Речинском Арсении Васильевиче о связях последнего с рядом украинских националистов из группы “ОУН” и украинскими националистическими организациями за границей:

- а) “Союз Украинских Самостийников” в Виннипеге (Канада),
- б) “Украинская громада” в Берлине,
- в) Центральная библиотека украиноведения при научном институте в Берлине,
- г) Украинская библиотека имени Симона Петлюры в Париже,
- д) Издательство “Тризуб” во Франции.⁴²

Позаяк Арсен Річинський не належав до жодної політичної партії, слідство затягнулось. Володимир-Волинська в'язниця була переповнена, тому Річинського разом з іншими політичними в'язнями вивезли у тюрму селища Сухобезводне Горьковської області. З причин, досі не з'ясованих, Річинський був засуджений лише 5 травня 1942 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР за ст. 54-13 КК УРСР на 10 років виправних робіт у таборах. Ув'язнення відбував в Інтатаборі, де працював лікарем. Був звільнений у 1949 р., але повернутися додому на Волинь йому не дозволили. Працював на спецпоселенні у Казахстані лікарем-судмедекспертом. Крім лікарської роботи, Річинський займався на засланні і науковою працею в галузі акушерства. Його статті у 1952–1953 рр. друкувалися в журналі “Здоровье Казахстана”.

Але здоров'я самого лікаря-подвижника було підірване перебуванням у в'язницях і таборах. 13 квітня 1956 р. у Арсена Васильовича стався крововилив і він помер. Поховали його на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області.

Після смерті Арсена Васильовича Річинського його родина повернулася до Володимира-Волинського. Його дружина Ніна Павлівна померла 18 грудня 1995 р. у віці 95 років. Старша дочка Ярослава померла 1988 року. Молодша донька Людмила Арсенівна мешкала у місті Нововолинську, де й померла.

Патріотична громадськість Західної України ще у тридцяті роки вшанувала працю Арсена Річинського. Його ім'я було занесено на сторінки “Української загальної енциклопедії” (том 11. Львів–

Станіслав–Коломия, 1931 р.). Буде згаданий він і в “Бібліографічному словнику України”, який готують до друку працівники Інституту біографічних досліджень при Науковій бібліотеці ім. В. Вернадського НАН України.

Лише після проголошення незалежності України до нас почало повертатися чесне ім'я Арсена Річинського: 1999-го воно присвоєне Кременецькому медучилищу під орудою кандидата медичних наук Петра Мазура. Ще раніше з його ініціативи започатковано Річинські читання, які мандрують містами України. Вони у жовтні 2010-го відбулися у Кременці й увінчались відкриттям пам'ятника Арсенові Річинському. Можливо, з часом на мапі Кременця з'явиться і вулиця Річинського. Пропозиції про це звучали під час одного з читань.

Уже чимало пропозицій, оголошених під час цих заходів, стали реальністю. 2000 року труну з прахом видатного краянина перевезли до церкви Різдва Христового у Тернополі. На його честь на фасаді адмінприміщення кілька років тому з'явилася меморіальна дошка і знято документальний фільм. А науковці Арсен Гудима з Тернополя та Петро Кралюк з Острога на Рівненщині створили наукові праці про видатного релігієзнавця з Волині. Можливо, мине небагато часу і сучасники стануть свідками появи художнього твору про Арсена Річинського, який заслужив на це працею на благо рідного народу

1. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 5.

2. Там само.

3. Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі.– Луцьк, 1927.– С. 3–4.

4. Православна Волинь.–1922.– № 13–14.

5. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви.– Т. 4, ч. 2.– Нью-Йорк, Бавнд Брук, 1975.– С. 16–17.

6. Православна Волинь.– 1922.– № 13–14.

7. Archiwum Akt Nowych (AAN), MWR i OP, sygn. 988, k. 16–17.

8. Вороний О. Автокефалія Української Православної Церкви // Літературна Україна.– 1991.– 19 груд.; Убийство Высокопреосвященнаго Митрополита Георгія // Вестник православной митрополии в Польше. – 1923. – №3–4. – С. 13.

9. AAN MWR i OP, sygn. 988, k. 26–27.

10. AAN, MWR i OP, sygn. 987, k. 38.

11. AAN, MWR i OP, sygn. 988, k. 21.

12. Monografia stosunków wyznaniowych w województwie Wołyńskim. Łuck.– 1939.– S. 48.

13. Після Рівненського з'їзду // На Варті.– 1926.– № 19–20.– С. 9–10.

14. ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 410, арк. 9.

15. AAN, MWR i OP, sygn. 988, k. 34.

16. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 237, арк. 245.

17. ДАВО, ф. 522, оп. 1, спр. 1, арк. 82.

18. Власовський І. Вказ. праця.– С. 745.

19. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 165.

20. Из письма священника // Свет истины.– 1927.– 15 мая.– С. 5.

21. Там само.– С. 18.

22. Там само.– С. 18.

23. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 91.

24. Там само, арк. 119.

25. Там само.

26. Річинський А. Вказ. праця.

27. Власовський І. Вказ. праця.– С. 47.

28. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 120.

29. Там само, арк. 128.

30. Воскресное чтение.– 1927.– № 26.– С. 296.

31. Monografia stosunkow wyznaniowych...– S. 51.

32. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 137–138; Рідна Церква.– 1927.– 30 лист.– С. 9–11.

33. Власовський І. Вказ. праця.– С. 55–56.

34. Михальчук Л. Розплата за просвітництво, або трагедія Волинського просвітництва // Час.– 1997.– 5–11 черв.– С. 5

35. Власовський І. Вказ. праця.– С. 63.

36. Там само.

37. Михальчук Л. Вказ. стаття.

38. Див.: Діло.– 1929.– № 144.

39. Monografia stosunkow wyznaniowych...– S. 51–52.

40. Prawosławne Archiwum Metropolitarne (PAM), Akta 34/1930.; Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a

rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939. – Warszawa, 1989. – S. 219.

41. ПАМ, I/3. Protokół nr. 34 posiedzenia Sw. Synodu w dniu 22.03.1930 r.

42. ДАВО, ф. 4666, оп. 2, снр. 1969.

Петро Мазур,

кандидат медичних наук,

директор Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського,

почесний науковий співробітник відділення релігієзнавства

Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України,

м. Кременець

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО (Кременецьке медичне училище імені Арсена Річинського)

На Перших Річинських читаннях в одному з виступів звучало: «Арсен Річинський, хто він?». Сьогодні ж можна поставити питання: «А як це було? Як було?». Як ім'я цього великого патріота України поверталось на Батьківщину.

До 1997 року ім'я Арсена Річинського – лікаря, етнолога релігії, громадсько-просвітницького діяча, фотографа, композитора було невідоме землякам на Кременеччині.

Пригадую, восени 1997 року, до заступника директора Ольги Семенівни Тугарової зателефонував тоді професор Луцького педуніверситету Петро Кралюк. Пізніше на моє ім'я надійшов лист від професора Арсена Гудими із Тернопільської медичної академії. І по телефону, і в листі говорилось про те, що у вас на Кременеччині народився Арсен Річинський. Далі йшлося про те, що Відділення релігієзнавства інституту філософії Національної Академії наук України хоче провести конференцію, учасників якої слід прийняти негайно. На той момент ми відмовили, бо конференцію слід було підготувати, тому ми домовилися із вченими НАН України про проведення Перших Річинських читань на базі училища весною 1998 року. Був підготовлений збірник наукових праць «Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я» і 22 квітня 1998 року в м. Кременці були проведені Перші Річинські читання, присвячені 65-річчю виходу у світ книги «Проблеми української релігійної свідомості».

Звичайно, перед тим ми провели певну пошукову роботу. Хотіли для себе дізнатися, а хто є Арсен Річинський і чи десь якась інформація про нього. У Кременецькому краєзнавчому музеї нам, на жаль, не дали про Річинського і взагалі Річинських ніякої інформації, бо ж її у них не було. Наша поїздка у с. Тетилівці, де народився видатний науковець і громадський діяч, теж дала мало інформації, бо старожилів, які б пам'ятали його батька, який служив у цьому селі дяком, уже не було. Відтак на рідній землі Арсена Річинського практично не лишилося ніякого сліду про нього.

На читаннях був прийнятий підсумковий документ Перших Річинських читань, де говорилось про створення постійнодіючого комітету з проведення Річинських читань, очолити який доручили мені. В цьому ж документі написано: «Порушити клопотання перед Кабінетом Міністрів України про присвоєння імені лікаря - вченого Арсена Річинського медичному навчальному закладу в м. Кременці Тернопільської області». Завдяки фінансовій підтримці Ірини Рекуш на Перших Річинських читаннях кінематографісти із Тернополя зняли документальний фільм про життя і творчість Арсена Річинського. Видано збірник праць читань [1].

Почалась велика і клопітка робота з присвоєння училищу імені Арсена Річинського. І ось 24 травня 1999 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову за № 883 «Про присвоєння Кременецькому медичному училищу імені Арсена Річинського», в якій говориться: «Прийняти пропозицію Міністерства охорони здоров'я, погоджену з Міністерством освіти та Тернопільською обласною державною адміністрацією, про присвоєння імені Арсена Річинського Кременецькому медичному училищу і надалі іменувати його Кременецьке медичне училище імені Арсена Річинського».

До дня підписання Постанови Кабінету Міністрів було виготовлено Прапор училища. Освячення і вручення Прапора відбулося у травні 1999 року. Свято відбулося біля пам'ятника Т.Г. Шевченку в День міста.

22 вересня 2000 року на Других Річинських читаннях у м. Кременці було репрезентовано перевидану основну працю його життя «Проблеми української релігійної свідомості», яка визначила долю його і сім'ї, бо ж саме за неї мислителя-патріота ув'язнювала як польська влада, так і більшовицька.

12 червня 2002 року під час проведення Третіх Річинських читань, присвячених 110-річчю від дня народження А.В.Річинського, на стіні нашого училища було відкрито меморіальну дошку на честь

нашого видатного земляка. Водночас 13 червня меморіальну дошку було також відкрито у м. Володимирі-Волинському на будинку, який побудував на свій кошт і де працював лікар Арсен Річинський до 1939 року. В цьому ж році була перевидана вдруге праця мислителя «Проблеми української релігійної свідомості».

22 жовтня 2004 року на базі Інституту філософії НАН України в м. Києві відбулися Четверті Річинські читання. Відтак географія Читань розширюється на всю Україну, вийшовши за межі Кременця та Тернопільщини.

Як відомо, і вперше, і вдруге книга Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» була перевидана з тими купорами, які зробив польський цензор. Відтак, там не були надруковані уривки, вилучені цензурою. Як з'ясувалося опісля, у вилученому були думки щодо україно-польських відносин, які виявилися не до душі поляку-цензору. Тож перше видання книги 1933 року було видруковане з врахуванням його капризів. Вийшло воно у світ в Тернополі у друкарні А. Салевича і С-ка по вул. 3-го Мая ч.5.

До великої нашої радості в 2003 році в Тернопільському обласному архіві було знайдено той рукопис праці «Проблеми української релігійної свідомості» Арсена Річинського, над якими працював цензор. Допоміг його відшукати Тернопільський професор Арсен Гудима. З'явилась можливість побачити працю мислителя у новому видруку без купор. Повне видання книги побачило світ у 2009 році [2].

Весною 2000 року інформація про Арсена Річинського нами була передана в Інтернет, після чого нас запросили виступити у Львові. Згадався мені цей виступ у м. Львові у 2000 року на VIII конгресі Світової федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ), коли після виступу мене довго не відпускали, давали численні запитання. Купили одразу ж екземпляр книги Арсена Річинського, яку я привіз із собою.

24 травня 2004 року громадськість Кременця і все наше училище відзначили п'яту річницю з дня присвоєння йому імені Арсена Річинського. В цей день в училищі було відкрито музейну експозицію про життя і творчість вченого.

14 листопада 2006 року прах Арсена Річинського перевезено в Україну для перепоховання. 26 серпня 2009 року Богословська комісія з канонізації святих Української Автокефальної Православної Церкви з благословення митрополита Київського і всієї України Мефодія причислила Арсена Річинського до лику святих сповідників Українського православ'я.

П'яті Річинські читання до 50-річчя смерті Арсена Річинського відбулися 4 листопада 2006 року у м. Кременці. За результатами читань видано науковий збірник «Арсен Річинський - видатний український громадський діяч і науковець - релігієзнавець». В збірнику читань опубліковані спогади похресника А.Річинського Юрія Пасєвського з Червонограда [3].

15 листопада 2008 року в Тернополі у Галицькому інституті В'ячеслава Чорновола національного університету «Києво-Могилянська академія» відбулися шості Річинські читання. З того часу читання набрали статусу Міжнародних, оскільки в них взяли участь вчені з Росії та Білорусії [4].

2 грудня 2008 року в училищі відбулося відкриття музею Арсена Річинського, який освятив архієпископ Тернопільсько-Кременецький та Бучацький Нестор (Мисик) та настоятель храму Хресного Воздвиження м. Кременець о. Василь Ярмолюк. Музей розміщений у фойє другого поверху адміністративного корпусу за адресою: вул. Ю. Словацького, 12. Музей зареєстрований і управлінні освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації, як музей при навчальному закладі, 20 листопада 2007 року, свідоцтво № 20/71 [5, с.283].

Завдяки тісній співпраці з доцентом Поліського університету з Пінська (Білорусь), кандидатом фізико-математичних наук, редактором журналу «Гістарычна брама» О.Л. Ільїнін було підготовлено до друку і видано в 2010 році та перевидано у 2014 році книгу «За тебе Україно...» (українські патріоти в Березі-Картузькому концтаборі (1934-1936) в документах державного архіву Брестської області).

8 жовтня 2010 року відбулися сьомі Річинські читання «Арсен Річинський і сучасний стан поступу українського народу», присвячені 70-річчю утворення Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського [6].

Восьмі Міжнародні Річинські читання відбулися 14-15 листопада 2012 року у м. Кременці. В матеріалах читань опубліковано дві роботи Арсена Річинського: «На манівцях» (редакторська підготовка А. Колодного) та «До щастя, слави і свободи» (редакторська підготовка П. Мазура та А. Гудими) [7].

На читаннях вперше був присутній син А. Річинського Віктор Северянов з родиною з Кам'янця-Подільського. Виступ Віктора Арсенійовича надрукований в матеріалах читань. Під час проведення читань на території училища був відкритий і освячений пам'ятний знак на честь А. Річинського (автор – Ірина Дацюк). На пам'ятному знакові викарбувані актуальні і тепер слова Арсена Річинського: «Надходить наше майбутнє. Але мусимо його ще здобути вірою у своє діло, перевихованням народу в новій ідеології, відвагою у боротьбі і муравлиною працею» [2, с.353].

В березні 2015 року в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В.Г.Короленка була знайдена книга А.Річинського «Матеряли до навчання гігієни (науки про здоровля)». Ротапринтне видання книги зберігається в музеї училища [8].

Дев'ять Річинські читання з Міжнародною участю «Арсен Річинський і Заславщина», присвячені 60-річчю пам'яті Арсена Річинського та 100-річчю відкриття Ізаславської районної лікарні відбулися 8 грудня 2016 року у м. Ізяслав Хмельницької області, де Арсен Річинський працював у період УНР з 1917 по 1920 рік.

На читаннях була присутня і виступила внучка Арсена Річинського Наталія Северянова – Куц з Кам'янця-Подільського [9].

Слід відмітити, що 26 жовтня 2010 року на фасаді хірургічного відділення Ізяславської ЦРЛ відкрито пам'ятну таблицю Арсену Річинському з портретом і написом: « У цій будівлі працював видатний український лікар, громадський діяч, композитор і богослов Арсен Річинський».

За попередні 20 років сформувалось коло вчених, які своїми виступами та публікаціями популяризують наукову та громадсько-просвітницьку діяльність Арсена Річинського: д.ф.н. А.М. Колодний, П. Яроцький, Л. Филипович, О.Саган (Київ), д.і.н. Н. Стоколос (Рівне), д.і.н. Є.Бистрицька, д.м.н. М.А. Андрейчин, к.і.н. А. Гудима (Тернопіль), д.ф.н. П.М. Кралюк (Остріг), д.і.н. І. Скакальська, к.м.н П.Є. Мазур, Н. Гетьман, О. Кралюк, Г. Голуб, краєзнавець Г.І. Чернихівський (Кременець), журналіст І. Фарина (Шумськ), к.ф.-м.н. О.Льїн (Пінськ, Білорусь) та багато інших. Завдяки роботі цих науковців появились десятки публікацій в матеріалах Річинських читань, Конгресів СФУЛТ, з'їздів Всеукраїнського Лікарського Товариства, наукових конференцій у Києві, Хмельницькому, Львові, Тернополі про життя і громадсько-просвітницьку діяльність Арсена Річинського.

Так, наприклад 28 вересня – 01 жовтня 2017 р. у м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл. відбувся XVI з'їзд Всеукраїнського Лікарського Товариства, в матеріалах якого опубліковано два повідомлення про Арсена Річинського [10, 11]. На ювілейному пленарному засіданні з'їзду «Українські лікарі доби УНР», яке проходило в конференц-залі Кам'янець-Подільського національного педагогічного університету ім. Івана Огієнка, автор цієї статті виступив з доповіддю «Громадсько-просвітницька діяльність лікаря Арсена Річинського на Ізяславщині доби УНР». На ювілейному пленарному засіданні був присутній син Арсена Річинського Віктор Арсенійович Северянов з дружиною та внучкою Анастасією.

Усе в світі народжується і живе до того часу, поки не помре або не буде знищене в якийсь інший спосіб. Плідна праця науковців, релігієзнавців, краєзнавців воскресила пам'ять про ім'я лікаря, вченого, етнологі релігії світового значення, який до останнього подиху залишився Всечесним Християнином, Благотворцем, Людиною в ім'я Бога і України.

1. *Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я. Зб. наук. праць, - Київ – Тернопіль – Кременець, - 1998, - 58 с.*

2. *Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. / Упорядник – Арсен Гудима/ видання четверте, виправлене, доповнене /Тернопіль, ТзОВ «Терно-граф», 2009. - 368 с.*

3. *Арсен Річинський: видатний український громадський діяч і науковець-релігієзнавець. Наук. зб., - Київ - Кременець, 2007, - 96с.*

4. *Арсен Річинський і проблеми помісної Української церкви. Наук. зб. Міжн. Річинських читань (за ред. А. Колодного, А. Гудими)- Тернопіль, 2008, - 104с.*

5. *Мазур П., Голуб Г., Гетьман Н., Кралюк О. Музей Арсена Річинського /Музеї Тернопільщини, Зб. праць наук. тов. ім. Шевченка, т.8. - Тернопіль, 2013, - 546с.*

6. *Арсен Річинський і сучасний стан духовного поступу українського народу. Наук. зб. (за ред А.Колодного, П.Мазура). – Київ-Кременець, 2011, -104 с.*

7. *Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань. Наук. зб. (за ред. А. Колодного, П. Мазура). - Київ - Кременець, 2012, - 260с.*

8. *Річинський А. Матеряли до навчання гігієни: (науки про здоровля) в середніх класах гімназій та вищих початкових школах / А. Річинський. – Ізяславль на Волині, додаток до «Нової дороги» - Вістника Ізяславської Повітової Народної Ради. – 1918. – ч.І-ІІ. – 151 с., 230 с.*

9. *Арсен Річинський в житті Заславщини і в контексті української науки. Наук. зб. за ред. А. Колодного, П. Мазура. - Київ – Кременець – Ізяслав, 2017, - 140 с.*

10. *Мазур П.С., Мазур О.П. Громадсько-просвітницька діяльність лікаря Арсена Річинського на Ізяславщині доби УНР / XVI з'їзд Всеукраїнського Лікарського Товариства (Кам'янець-Подільський, 28 вересня – 01 жовтня 2017 року): матеріали., - Одеса: Видавництво Бартенєва, 2017 – с.80.*

11. *Мазур П.С., Горошко Є.Л., Мазур Л.П., Борак В.П. Меморіальні дошки лікарю Арсана Річинського / XVI з'їзд*

*Всеукраїнського Лікарського Товариства (Кам'янець-Подільський, 28 вересня – 01 жовтня 2017 року): матеріали.,
- Одеса: Видавництво Бартенєва, 2017 – с.81.*

Розділ 2. Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.
Матеріали Сьомого музейного круглого столу у Волинському краєзнавчому музеї з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 16 травня 2017 року.

Тамара Андрейчук,
*молодший науковий співробітник Музею історії
Луцького братства, відділу Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

**ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОГО РУКОПИСАННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. В МУЗЕІ
ІСТОРИЇ ЛУЦЬКОГО БРАТСТВА, ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА
НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЮ**

Соціальна доцільність будь-якого музею виявляється через його ефективне слугування людям, це чи не найголовніший його критерій в житті суспільства. Музеї як зберігачі культурних пам'яток бережуть також пам'ять про матеріальне та духовне краю. З метою популяризації історичної пам'яті музейні працівники часто у своїй роботі звертаються до розширення та трансформації музейних форм роботи, де в частині збереження та популяризації культурних пам'яток нашого краю враховують світовий досвід [1].

Так, музей в своїй діяльності забезпечує захист як матеріальної, так і нематеріальної спадщини, яка історично існує на певній території. З цією метою музейні працівники, забезпечуючи доступ до культурної спадщини, за допомогою наукових, технічних і мистецтвознавчих досліджень ідентифікують та визначають різні її елементи. Сукупність дій науковців музею, митців, вчителів, художників, письменників та інших працівників творчих професій сприяють цілісній та ефективній державній політиці в галузі збереження й охорони культурної спадщини.

Актуальною проблемою музеїв, крім колекціонування та пояснення предметів, є дослідження нематеріальної спадщини, яка ідентифікує нашу культуру з-поміж інших. Музейники світу намагаються зрозуміти, що входить до нематеріальної спадщини. До нематеріальної культури відносять знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти та артефакти, що є частиною культурної спадщини. Нематеріальна культурна спадщина, яка передається з покоління в покоління, формує почуття спадкоємності та самобутності, сприяючи тим самим повазі до культурної різноманітності та творчості людини.

Сьогодні певним викликом є глобалізація, внаслідок якої люди втрачають зв'язок зі своїм минулим, перестають себе із ним ідентифікувати. З метою вирішення цієї проблеми музейні працівники шукають методи представлення, пояснення, популяризації збереженої культурної спадщини наступним поколінням. Ефективним показником в цьому напрямку діяльності є творче та інноваційне представлення історичного минулого.

До прикладу, у 2017 р. Музеєм історії Луцького братства, підрозділом Волинського краєзнавчого музею, розпочато цикл науково – освітніх промоційних акцій «Автограф–сесія в музеї». Такі промоційні заходи презентують сучасних носіїв цікавих творчих професій, й показують їх крізь призму відповідних волинських традицій.

Перша зустріч, яка відбулася 29 березня цього року, була присвячена професії писаря (каліграфа), що має давнє місцеве коріння. Вітчизняна каліграфія з'явилась одночасно з кириличним письмом, яке в ході історичного часу, під впливом візантійського та західноєвропейського письма виробило свою форму, тобто свій національний шрифт. Це, в свою чергу, визначає нашу ментальність. Нині у світі існує багато шкіл або напрямків каліграфії: західноєвропейська, арабська, гебрейська, вірменська, індійська, японська та ін. Кожна з яких зробила з письма на основі національного алфавіту справжній шедевр.

Представлені в Музеї історії Луцького братства зразки документів рукописної спадщини з фондів Волинського краєзнавчого музею: оригінальні виписи із судових установ та луцького магістрату, документи з архіву Луцького Хрестовоздвиженського братства (фототипії) – підтвердили той факт, що процес письма для наших предків був нелегкий та вимагав витончених навичок. Так, помилка в нажимі або повороті пера ставила клякси, але в руках майстра каліграфічного письма лінія слухняно змінювала товщину, відкриваючи нові графічні можливості, що є неможливим для сучасної кулькової ручки. З метою вироблення красивого почерку наші предки навчалися роками, адже почерк був мірилом культурного

рівня людини, більше того, з красивим почерком можна було зробити непогану кар'єру.

Для відтворення давнього волинського рукописання музейні працівники запросили до співпраці сучасного шрифтовика та майстра каліграфії Кирила Ткачова.

Кирило Володимирович Ткачов – шрифтовий дизайнер, художник, каліграф, ілюстратор. Родом з Луганщини. Професійну вищу освіту здобув у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі дизайну. Певний час Кирило викладав у рідному Луганському університеті та проводив шрифтові інтенсиви. К. Ткачов отримав кілька нагород на українських та міжнародних конкурсах. Він щорічно, представляє свої різноманітні дизайнерські роботи на всеукраїнському конкурсі «Український дизайн: найкраще» («Ukrainian Design: The very best of»), який проходить у нашій столиці. Як результат, у 2012 р. він переможець в категорії «Логотип», у 2013 р. – фіналіст/переможець в категорії «Постер», у 2014 р. – фіналіст/переможець в категорії «Шрифт», у 2015 р. – фіналіст/переможець в категорії «Дизайн рекламних матеріалів».

Війна на сході України торкнулася тисячі сімей та змусила їх покинути власні домівки у пошуках безпеки та кращої долі. Однією з таких є сім'я Ткачових, яка влітку 2014 року переселилася до Луцька. Ткачови вирізняються своєю творчістю та є сильнішими за обставини. Прикладом цього є заснування у грудні 2015 р. чудової студії «Innerspace», як території «культурного простору». Бо це – місце, де можна провести свій вільний час з користю для власного культурного розвитку, отримавши уроки каліграфії та почувши цікаві лекції. Завдяки Кирилу та Марині Ткачовим вперше з 2015 р. у Луцьку щорічно відбувається всеукраїнський шрифтовий фест «Простір Літер». Подібного не було не тільки в нашому місті, але й у Західній Україні.

З-поміж представлених в музеї вищезгаданих артефактів волинського рукописання XVII ст. сучасний майстер каліграфії виокремив для відтворення автентичного почерку рукописний документ першої половини XVII ст. Це – судовий документ Люблінського трибуналу – апеляційної судової інстанції для українських територій в Речі Посполитій. Руськомовний писар цього документу прибув до Любліна з Волині, й не виключено що з Луцька. Про таку практику писала Уляна Єдлинська: «У канцелярії трибуналу акти відкладалися для кожного воєводства окремо. Писарі, прибували до Любліна з різних воєводств – Волині, Брацлавщини, Київщини чи Чернігівщини...» [1, 247]. Як вона зазначає, писемні джерела «переважно фіксували в актових книгах свої мовні та канцелярські навички, свій спосіб вислову, деякі діалектні особливості свого мовного середовища. Тому акти Люблінського трибуналу – це не тільки важливі історичні свідчення з погляду їх змісту, але й водночасно цікавий зразок української ділової мови XVI- XVII ст.» [1, 247].

Про обов'язковість використання руської мови в діловодстві українських воєводств наголошує Наталя Яковенко: «Акти Люблінського трибуналу, що стосувалися Брацлавського, Київського, Волинського та з 1635 р. ще й Чернігівського воєводств були писані руською мовою. Цей привілей послідовно виборювала собі українська і білоруська шляхта протягом XVI та першої половини XVII ст. – у період спалаху князівської потужності» [5, 116].

Почерк судового документа 1634 р., який взятий за зразок, яскраво свідчить про естетичну та художню майстерність писаря канцелярії. Манера такого письма була продиктована, мабуть, багатьма обставинами: культурними традиціями, сферою діяльності, якістю пера та чорнил та ін. За словами К. Ткачова шрифт документу належить до барокового рукописання, яке відрізняється від європейської манери, – у ньому більше динаміки. Як він відзначає, складається таке враження, що натхнений писар понад 400 років тому буквально вимальовував текст.

Слід відмітити, частина збережених у Волинському краєзнавчому музеї документів волинського письма періоду бароко привертає увагу своєю каліграфією. Спеціальної палеографічної студії над ними не проводилось, як, зрештою, і над більшою частиною рукописної спадщини XVII - XVIII ст. з музейної колекції; у музейній діяльності використовувались в основному їх текстологічні дані.

Судовий документ, як зразок для відтворення сучасним майстром каліграфії, написаний скорописом першої половини XVII ст. При першому погляді на такий текст створюється враження, що його взагалі не можна прочитати. Він вражає великою кількістю літер, написання яких зовсім відмінне від сучасного, важкими для читання поєднаннями сусідніх літер, багатьма виносними літерами і т. д. Тому ознайомлення із скорописом цього часу вимагає старанного вивчення особливостей цього типу письма, а головне – практики у його читанні.

Скоропис першої половини XVII ст. позначається великою кількістю варіантів однієї і тієї ж літери. Відомий український дослідник давнього рукописання Віталій Мітченко пояснює це рядом обставин: «По-перше, при швидкому писанні написання окремих літер змінювалося в залежності від того, після

якої або перед якою іншою літерою вона знаходилась. По-друге, із значним поширенням писемності збільшилася кількість шкіл, в яких навчали людей канцелярської справи. У кожній такій школі були свої особливості письма і графіка написання окремих літер, що обумовлювало численні варіанти написання тексту» [3, 76].

Ці обставини породили ще одну особливість письма XVII ст. Окремі літери написанням стали дуже подібними одна на одну. Розрізнити їх можна лише у контексті слова, причому навіть досвідчені палеографи інколи по-різному читають окремі слова.

Особливо важкими для читання є виносні літери. Вони написані здебільшого настільки скорочено і нерозбірливо, що прочитати їх можна лише разом з усім словом.

На основі детального вивчення відібраного документального зразка Кирило Ткачов відтворив типові для його стилю літери, створив з них прописи. Прописи були роздруковані для того, щоб учасники музейного заходу самі змогли відтворити букви XVII ст. В результаті всі охочі власноруч, за допомогою пензлів та туші, могли писати луцьким бароковим почерком.

Так, за допомогою візуалізації автентичного барокового почерку та відтворення його каліграфії музейні гості уявили себе канцелярськими писарями, ченцями – переписувачами церковних книг, високоосвіченими шляхтичами та іншими членами ранньомодерного волинського суспільства.

Важливим значенням даної промоційної та творчої музейної акції стало те, що відвідувачі музею змогли перевірити свої сили в каліграфії та відчути як з-під власної руки народжується неповторний індивідуальний візерунок почерку. Відтворений почерк барокового стилю зачепив генетичну пам'ять кожного учасника, а це – так важливо для ідентифікації та збереження нашої культури.

1. Єдлінська Уляна. *Слідами втрачених документів Люблінського коронного трибуналу // МАРПА MUNDI. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів-Київ-Нью-Йорк, 1996. – С.247-253.*

2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО; Міжнародний документ від 17.10.2003 р. Ратифікований Україною 06.03 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_d69

3. Мітченко В.С. *Естетика рукописного українського шрифту. – К., 2007. – С.75-100.*

4. Мітченко В.С. *Мистецтво скоропису у просторі українського барокко // Український світ. – 1992. – №1. – С. 24-25.*

5. Яковенко Н.М. *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С.115-120.*

Тарас Верба,

науковий співробітник відділу давньої історії

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ У ВЕРХНІЙ ТЕЧІЇ Р. СЕРНИ ЕКСПЕДИЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ 2016 РОКУ

Експедиція Волинського краєзнавчого музею протягом археологічного сезону 2016 року проводила розвідки у Луцькому районі. Під час розвідок було уточнено інформацію про уже відомі пам'ятки у верхів'ях русла річки Серни (територія с. Буяни). Дослідження склались з трьох етапів: візуального обстеження пам'яток, яке включало збирання підйомного матеріалу; обміри пам'яток та встановлення їх площі; шурфування у найперспективнішому місці.

Археологічні обстеження на території с. Буяни проводились у 80–90-их роках ХХ ст. такими вченими, як Г. В. Охріменко, М. М. Кучинко, В. М. Конопля, В. І. Івановський, та у 2000-их роках працівниками ДП «Волинські старожитності» у рамках наукової археологічної експертизи. На даний момент в районі села Буяни нараховується 15 відомих науці пам'яток археології, описаних у монографії «Пам'ятки Луцького району Волині» М. М. Кучинка та О. Є. Златогорського. Для зручності всім пам'яткам було надано порядкові номери на основі порядку пам'яток в посібнику «Пам'ятки археології Луцького району Волині». Розвідки проводились на трьох з них.

Буяни 8. Пам'ятка знаходиться у північно-східній частині села, за близько 350 м на південь від

кладовища та за близько 100 м на північний схід від мосту. Розташована на мисі першої надзаплавної тераси р. Серни, лівої притоки р. Стир і відноситься до басейну Дніпра в межах Волинської Височини. Із заходу та півночі пам'ятка обмежена болотистою низиною, з півдня заплавою річки Серни, а зі східної, напільної, сторони – ровом. Приблизна площа – 0,3 га.

В праці Коноплі та Івановського описана, як курган невідомого часу, який знаходиться на мисі першої надзаплавної тераси р. Серни. Під час досліджень було встановлено, що курган імовірно був насипаний місцевими жителями в пам'ять про церкву, яка знаходилась тут до початку ХХ ст.

В результаті візуального огляду було встановлено, що курган знаходиться на мисовому пагорбі висотою 6 метрів над рівнем заплави. Мисовий пагорб в основі має розміри 55x50 м. Схили пагорба з півдня, заходу та північного заходу носять сліди ескарпування, а з східної (напільної) сторони пагорб перерізаний ровом шириною 1,5 м та глибиною до 0,6 м, який значно затягнутий внаслідок змивання ґрунту. Ознак валів не виявлено. Горішня частина пагорба являє собою плаский майданчик розмірами 30x35 м. По центру знаходиться вище згаданий курган діаметром близько 10 м та вистою біля 1 м.

Під час візуального обстеження на ескарпованих схилах та на майданчику пагорба було виявлено кілька фрагментів ліпного посуду, який за аналогіями відноситься до тшинецько-комарівської культури та однотипні вінця і стінку кружальних горщиків. Тип вінця перехідний від манжета до валика. За аналогіями датуються ХІ ст. Стінка кружального горщика орнаментована горизонтальними вдавленими лініями, за аналогіями відноситься до давньоруського періоду.

Для кращого датування було закладено шурф розмірами 2x2 м у південній частині мисового пагорба.

Стратиграфія:

- 0,00-0,05 м – дерн з гумусованим суглинком;
- 0,05-0,6 м – темний гумусований суглинок, з незначними вкрапленнями печини та перетлілої деревини, в якому траплялись давньоруські матеріали та поодинокі людські кістки;
- 0,6-0,8 м – світло сірий суглинок, в якому також виявлено уламки кружальних горщиків, торгова плomba дорогичинського типу та поодинокі людські кістки;
- 0,8-0,95 м – порушений передматериковий шар в якому виявлено анатомічно збережене інвентарне поховання №1;
- нижче материкова глина.

У південній та північній стінках шурфа ідентифіковано контури ще двох могильних ям. В шарі на глибині до 0,8 м росла значна кількість деревних коренів, що значно ускладнювало роботу та стратифікацію шару.

Поховання №1. Інгумаційне, скелет розташовувався горілиць, на спині у випростаному положенні, головою на схід. Руки зігнуті в ліктях, ліва в районі тазу, права біля місця розташування серця. На фаланговій кістці було виявлено бронзовий перстень, під похованням було знайдено монету солід Густава II Адольфа. По знайдених речах та по положенню скелета можна стверджувати, що поховання відноситься до ХVІІ століття.

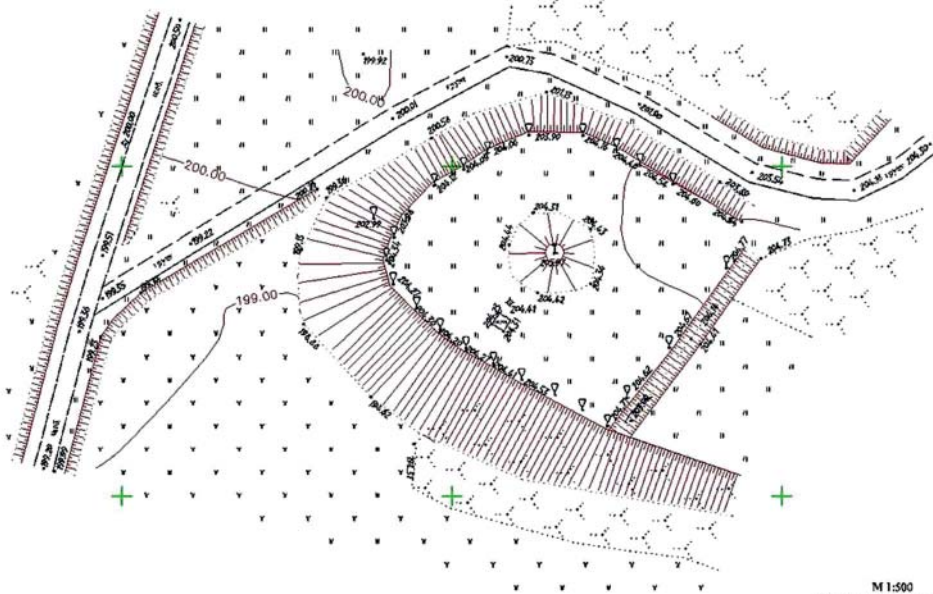
Матеріали отримані під час шурфування, представлені фрагментами кружальних горщиків періоду Київської Русі та металевими виробами ХVІІ ст., серед яких варто виділяти торгову плombу, дорогичинського типу, перстень, який за аналогами датуються ХVІ–ХVІІ ст.

Враховуючи топографію пам'ятки, матеріали досліджень та наявність оборонних об'єктів, можна припустити, що пам'ятка Буяни-8 являється городищем або феодальною садибою давньоруського часу, час існування якого припадає на ХІ–ХІІІ століття. Також на це вказує той факт, що на схід від рову концентрація керамічного матеріалу давньоруського часу дуже незначна, тобто концентрується на майданчику мису.

Якщо взяти за основу класифікацію М. П. Кучери, городище можна віднести до мисових (займає всю площу мису), за ступенем ускладненості планувальної структури воно є простим, з суцільним розташуванням оборонних ліній.

Питання датування та наукової інтерпретації пам'ятки залишається відкритим. Враховуючи дуже незначну площу пам'ятки можна спробувати її інтерпретувати, як феодальну садибу. Але очевидно, що пам'ятка грала роль центру місцевого значення, про що свідчить знахідка плombи та розташування її на давній дорозі Луцьк–Шепель–Володимир. Територія не використовувалась активно до ХVІІ століття, коли тут постало кладовище і, можливо церква.

Буяни-9. Пам'ятка знаходиться у північно-східній околиці села Буяни на пологому схилі першої надзаплавної тераси р. Серни, за близько 400 м на південний схід від кладовища (в праці Коноплі, Івановського помилково вказується «на схід від цвинтаря») та за 150 м на північний схід від мосту. З півдня

М 1:500
 В одному сантиметрі 5 метрів
 Супівні горизонталі провідні через 0.5 метра
 Сметувий набір - уміщений

Державний	Курсант (Ф.І.П.)	-	2006	Державний : Навчальний обмежений фонд		
Назва	Об'єкт (Ф.І.П.)	-	2006	Інженерно-геодезична служба в с.Аудум,Львівська обл., Львівський обласний		
Варіант	Курсант (Ф.І.П.)	-	2006	Технічний набір	См.№	Архив
				Інженерно-геодезична служба	1.1	1
				Інженерно-геодезична служба М 1:500		
				ІНІ "ІНЖЕНЕРНО-ГЕОДЕЗИЧНА СЛУЖБА" м.Київ, вул.П.Тичини, 10		

План городища у с. Буяни.

Вид на городище в с. Буяни.

пам'ятка обмежена берегом річки Серни, а з усіх інших сторін межує з територіями, що знаходяться під ріллею. Приблизна площа – 0,5 га.

Пам'ятка описана Коноплею та Івановським, як одношарова пам'ятка давньоруського часу. Під час візуального обстеження на пам'ятці виявлено керамічний матеріал, представлений фрагментами вінець кружальних горщиків, в основному XVII–XVIII ст.

Буяни-10. Знаходиться у північно-східній околиці села Буяни на схилі першої надзаплавної тераси р. Серни, за близько 550 м на південний схід від кладовища та за 450 м на північний схід від мосту. З півдня та сходу пам'ятка обмежена заплавою річки Серни, а з усіх інших сторін межує з територіями, що знаходяться під ріллею. Приблизна площа – 1 га.

На пам'ятці було проведено візуальні розвідки без шурфування. Підйомний матеріал представлений:

- фрагментами вінець кружального темно сірого «мореного» посуду XVI–XVII ст.

- крем'яними знаряддями (долото, сокира, скрепки), які враховуючи результати попередніх розвідок, належали носіям тшинецько-комарівського культурного кола.

Таким чином, розвідковими роботами експедиції Волинського краєзнавчого музею було обстежено три пам'ятки у верхній течії річки Серни:

Буяни-8 – поселення епохи бронзи (Тшинецько-комарівська культура), городище XI–XIII ст., кладовище XVI–XVII ст.;

Буяни-9 – поселення періоду пізнього середньовіччя;

Буяни-10 – поселення епохи бронзи (Тшинецько-комарівська культура), поселення періоду пізнього середньовіччя.

В ході робіт було уточнено інформацію про хронологічну приналежність пам'яток та переатрибутовано одну пам'ятку (Буяни-8).

1. Антонович В. Б. *Археологическая карта Волынской губернии* / В. Б. Антонович // *Труды XI Археологического съезда*. – М., 1901. – 135 с.

2. Звіздецький Б. А. *Городища IX–XIII ст. на території літописних древлян* / Б. А. Звіздецький. – Київ, 2008. – 176 с.

3. Златогорський О. Є. *Дослідження на Володимир-Волинському городищі у 2010-2012 роках: джерела та матеріали* / О. Є. Златогорський, С. Д. Панишко. – Луцьк: *Волинські старожитності*, 2013. – 163 с.

4. Кучера М. П. *Слов'яно-руські городища VIII–XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем* / М. П. Кучера. – Київ, 1999. – 252 с.

5. Кучинко М. М. *Археологія Волині* / М. М. Кучинко. – Луцьк: *Волинська обласна друкарня*, 2005. – 202 с.

6. Кучинко М. М. *Пам'ятки археології Луцького району Волинської області* / М. М. Кучинко, О. Є. Златогорський. – Луцьк: *Волинські старожитності*, 2010. – 280 с.

7. Оногда О. *До хронології кераміки Києва другої половини XIII ст.* / О. Оногда. // *Магістеріум*. – 2005. – С. 8–93.

8. Охріменко Г. *Розвиток керамічного виробництва на Волині* / Г. Охріменко, М. Кучинко, Н. Кубицька. – Луцьк: *Волинська обласна друкарня*, 2003. – 248 с.

9. Прищепя Б. А. *Погоринські міста в X–XIII ст.* / Б. А. Прищепя. – Рівне: *Дятлик М.С.*, 2016. – 296 с.

10. Свешніков І. К. *Битва під Берестечком* / І. К. Свешніков. – Львів: *Слово*, 1992. – 304 с.

11. Терський С. В. *Княже місто Володимир* / С. В. Терський. – Львів: *Вид-во Національного університету «Львівська політехніка»*, 2010. – 320 с.

12. Цинкаловський О. *Стара Волинь та Волинське Полісся. В 2-х томах* / О. Цинкаловський // т. 1 / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1984. – 600 с.

Оксана Гаврилюк,

старший науковий співробітник відділу природи

Волинського краєзнавчого музею,

м.Луцьк

ЕКОЛОГІЧНІ СВЯТА В КОНТЕКСТІ РОБОТИ ВІДДІЛУ ПРИРОДИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Серед чисельних свят, якими переповнений наш календар належне місце належить святам екологічним, які все більше стають популярними в багатьох країнах світу, так як взаємовідносини людини з оточуючим світом природи ускладнюються у зв'язку із збільшенням кількості населення, нестачею

природних ресурсів та нерівномірним їх розподілом, ростом споживацьких інтересів.

Все більше зростають протиріччя між зростаючими потребами суспільства та можливостями природи. ЮНЕСКО та Програмою ООН з охорони довкілля була обґрунтована необхідність екологічної освіти, як основного засобу гармонізації взаємодії людини та природи. Стокгольмська конференція з охорони довкілля в 1972 році прийняла рекомендацію про створення міжнародної програми за освітою в області довкілля. В цілях виживання необхідне переосмислення суті взаємин людини, суспільства, природи на основі нового, незаангажованого мислення, нових ідей та практичних методів їх реалізації.

Екологічна освіта у світі та в Україні вважається сьогодні пріоритетним напрямком навчання та виховання підростаючого покоління. Та й людям старшого покоління необхідно підвищувати рівень екологічної культури. На Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, на якій обговорювалась проблема довкілля та розвитку освіти, було належне місце виділене екологічній освіті, необхідній для виживання та стійкого розвитку людства, вищою метою якої є формування екологічної свідомості, яка визначає поведінку людини та її вчинки. 12 травня прийнято вважати днем екологічної освіти.

В багатьох країнах Західної Європи екологічні свята відмічаються з року в рік на належному рівні. Проходять мітинги, конкурси, акції, читаються лекції тощо. Екологічний календар має багато дат, серед них є і свята міжнародного значення, яким щороку приділяється увага і працівниками відділу природи Волинського краєзнавчого музею.

Так, 2 лютого, до Всесвітнього дня водно-болотних угідь у відділі природи неодноразово експонувалась виставка, метою якої було привернути увагу до територій, які зайняті болотами, підкреслити значення водно-болотних угідь для водопостачання, підтримки якості вод та стабільності клімату. Також подавались статті до конференцій, присвячених цій даті, які проводились у Києві. Конвенція про водно-болотні угіддя, яка має міжнародне значення, була підписана 2 лютого 1971 року у м. Рамсарі (Іран). Волинь – одна з небагатьох областей України, де, незважаючи на меліорацію 60-х років, збереглись водно-болотні угіддя, деякі з яких мають міжнародне значення.

В рамках програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» щороку проводиться міжнародний день птахів. 1 квітня 1906 року була підписана Міжнародна конвенція по охороні птахів. Також це час прильоту пернатих із зимівель. Як масове свято вперше цей день було проведено в Сполучених Штатах Америки. Щороку працівниками відділу природи проводяться театралізовані заходи для дітей, в яких маленьких відвідувачів вчать любити птахів, вміти за ними спостерігати, розпізнавати види птахів та їх голоси.

Також щороку проводяться екологічні години: «Птахи прилетіли», «Зустріч зимових птахів та їх підгодівля». Вивішуються вже традиційно годівнички для птахів у музейному садку, діти привчаються підгодовувати птахів взимку, вивчають види кормів для пернатих.

22 березня міжнародна спільнота відмічає Всесвітній день води, який ще раз нагадує жителям всієї планети про важливість та значення води для підтримання життя на землі, необхідність економії та збереження водних ресурсів. Думка про призначення цього свята була вперше озвучена на конференції в Ріо-де-Жанейро, а з 1993 року цей день стали відмічати в багатьох країнах світу із закликом приділяти більше уваги захисту водних ресурсів планети та проводити конкретні дії на національному рівні. Щороку в цей день піднімається нова проблема, пов'язана з забрудненням водних ресурсів.

Працівники відділу природи на протязі багатьох років приділяють цій даті належну увагу. Проводяться екологічні години, бесіди, експонуються фотовиставки, демонструються фільми, роздаються листівки з правилами економії та бережного використання води, запрошуються представники організацій, які відповідають за збереження водних ресурсів області.

Особливо сподобався відвідувачам музею захід, проведений у 2009 році та присвячений Міжнародному дню води. У ньому брали участь представники різних організацій області, які відповідають за стан та збереження її водних ресурсів.

Так, з особливостями водних ресурсів Волині, їх розподілом відповідно до території познайомив провідний інженер відділу використання водних ресурсів і охорони води Остроумов Сергій Вільович.

Як здійснюється контроль якості питної води нашої області розповіла завідувачка відділу комунальної гігієни Волинської санітарно-епідеміологічної станції Колобкова Оксана Сергіївна.

Заступник головного інженера комунального підприємства «Луцькводоканал» Юрій Васильович Вега розповів про те, який довгий шлях проходить вода перш ніж потрапити до наших осель. Як відбувається виробництво та постачання води населенню та іншим споживачам. Цікавими були поради Юрія Васильовича про те, яку воду слід використовувати для споживання.

Управління водними ресурсами басейну Західного Бугу у 2006 році приєдналось до Міжнародної мережі басейнових організацій. Про плани та завдання управління розповів Козовий Роман.

Вода є однією із найдавніших речовин на нашій планеті, від якої залежить життя на ній. Віктор Дмитрович Рудь, професор навчального науково-виробничого інституту інженерних та інформаційних технологій Луцького національного технічного університету розповів про унікальні властивості води.

В кінці заходу демонструвався фільм режисера Анастасії Попової «Вода».

Науково-пізнавальну частину екологічного заходу доповнював виступ інструментальної групи «ВОДА» у складі Ольги Орловської, Володимира Куприкова, Сергія Мінаєва, яка виконувала музичні твори під супровід звуків води, які учасники групи створювали просто на сцені.

Відвідувачі даного заходу висловили побажання і в наступні роки продовжити проведення екологічних свят, зокрема і до Міжнародного дня води, що говорить про те, що вони займають належне місце в переліку свят щорічного календаря.

22 квітня світова спільнота відмічає Міжнародний день землі, свято, яке закликає об'єднати людей всієї планети для захисту та збереження земельних ресурсів, а отже і життя. Вперше День землі було відмічено у 1970 році і з того часу проводиться щорічно з 22 квітня.

Працівники відділу природи майже щороку готують до цього свята заходи для підростаючого покоління. Це фотовиставки, екологічні години тощо. Також демонструється фільм, відзнятий Волинським телебаченням за сценарієм Оксани Гаврилук «Щоб земля дихала». У фільмі піднімається проблема відходів із пластика та культура його використання. Фільм був поширений серед багатьох екологічних організацій з метою просвітництва серед населення.

Серед численних фотовиставок, проведених до цієї дати особливо цікавою була персональна виставка Тараса Цибуха «Земля не належить людині, людина належить землі», яку відкрили в виставковому залі музею у 2008 році. На виставці було представлено 49 кольорових фотографій із серій «Волинь», «Алтай», «Карпати», «Крим». Вони є свідченням багатства, розмаїтості, але разом з тим тендітності та вразливості оточуючого нас світу природи.

Теплі відгуки відвідувачів – яскравий доказ необхідності такого плану виставок, які мають не тільки естетичне та пізнавальне значення, а й виховне.

5 червня – Всесвітній день охорони довкілля, який Генеральна Асамблея ООН оголосила в грудні 1972 року. Вибір цієї дати обґрунтований необхідністю оберігати навколишнє природне середовище. Саме цього дня відкрилась Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем довкілля (Стокгольм, 1972 рік), за якою слідувало створення Програми Організації Об'єднаних Націй по довкіллю (ЮНЕП). Всесвітній день довкілля вважається однією із найважливіших дат екологічного календаря, яка відмічається більш ніж у 100 країнах світу, допомагає привернути увагу людства до екологічних проблем, ним же створених та підкреслює гостру необхідність в зміні відношення людини до ресурсів планети, які є вичерпними.

Щороку відділ природи підключається до світової громадськості. Проводяться виставки, зокрема і фотовиставки, конкурси, екологічні години.

Цікавою була для відвідувачів виставка екологічних плакатів, організована працівниками відділу природи та відділом екології Луцької міської ради. У ході виставки проводився конкурс на плакат, який найбільше сподобався. Маленькі відвідувачі мали змогу висловити свою думку за допомогою кольорових смужок, які наклеювали на плакат, що найбільше сподобався. По експозиції виставки проводилась екскурсія.

Щороку 4 жовтня в день пам'яті Франциска Ассізького, який вважається покровителем тварин, світова громадськість відмічає Всесвітній день тварин.

Більше як 66 країн світу проводять різноманітні заходи – акції, конкурси, екскурсії, екогодина, мітинги, закликаючи людей бути уважними до братів наших менших.

Працівники відділу природи щороку проводять заходи до цієї дати, співпрацюючи з товариством захисту тварин. Експонуються фотовиставки, для молоді проводяться бесіди, як себе поводити з тваринами, а основне вміти відповідати за тих, кого приручили.

Міжнародні екологічні дні привертають увагу людей до різноманітних проблем, пов'язаних з охороною довкілля, адже життя кожного залежить від природного оточуючого середовища, яке дає все необхідне. Берегти природу означає берегти життя. Екологічні свята повинні займати почесне місце в календарі для кожної людини.

Олександр Гаврилюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВНЕСОК ГРОМАДСЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ У ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ РЕГІОНУ

У середовищі сучасних українських представників гуманітарних наук не слабшає зацікавлення національною культурною спадщиною, історією її збереження/охорони у різні періоди минулого та сьогодення. Закономірність звернення до цієї тематики зумовлена роллю пам'яток історії та культури у збереженні ідентичності української нації, формуванні її історичної пам'яті, пошануванні власної національної історії і власних національних героїв. Поряд із загальноукраїнським аспектом висвітлення вказаної проблематики з'являється все більше й більше досліджень регіонального характеру. На цьому тлі спостерігається епізодичний характер вивчення такої діяльності у Західній Волині (на території сьогоднішніх головним чином Волинської та Рівненської областей) впродовж 1920-х – 1980-х рр., зокрема, участь у ній тодішніх громадських товариств регіону. Висвітлення окремих питань внеску останніх у збереження місцевої історико-культурної спадщини стосується насамперед періоду, коли означена територія перебувала під владою Другої Речі Посполитої як головний складник Волинського воєводства (1921–1939 рр.). Натомість практично не дослідженою залишається аналогічна діяльність громадських товариств на Волині та Рівненщині у радянську добу.

До провідних громадських осередків Волинського воєводства у справі пошуку, вивчення й збереження пам'яток історії та культури належали Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини, створене 1927 р., а також Волинське товариство приятелів наук (1935 р.), що постали в Луцьку. Перше з них у 1933 р. увійшло до складу Польського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками минувшини, яке діяло з 1906 р. у Варшаві і на початку 1930-х рр. стало загальнопольською громадською організацією у галузі охорони культурної спадщини. Відділення Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини працювали у таких містах, як Володимир-Волинський, Дубно, Ковель, Костопіль, Острог, Рівне, Сарни та ін. Члени Товариства об'єднувалися у різні секції, зокрема, краєзнавчу та музейну. У 1931 р. до його складу входило 285 осіб [2; 18, 23].

Щодо Волинського товариства приятелів наук, то ініціатором його заснування став польський історик, редактор краєзнавчого часопису «Волинський щорічник» («Rocznik Wołyński»), президент Союзу вчителів Польщі в Рівному Я. Гоффман. До складу одного з органів Товариства – наукової ради – окрім 22 поляків входили і два українці. Це професор Празького університету В. Д'яконенко та С. Тимошенко – відомий архітектор, колишній ректор Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина). З 1930 р. він проживав у Луцьку і провадив у Західній Волині активну політичну, громадську, а також пам'яткоохоронну діяльність [17; 18, 23; 1]. Волинське товариство приятелів наук налічувало близько 100 членів та відзначалося пропольською орієнтацією. Це демонструвала його січнева установа відозва 1935 р., де зазначалося, що Волинська земля споконвіку належала й належить Речі Посполитій [18, 24].

Діяльність Волинського товариства приятелів наук зосереджувалася у чотирьох комісіях. Ними були природнича (географія, геологія, біологія, ґрунтознавство), гуманістична (історія, філологія, етнографія, мистецтво, психологія, педагогіка та інші науки), господарча (економіка, землеробство) та музейно-бібліотечна комісії. У складі останньої працював відомий історик та краєзнавець Ю. Нець. Завдяки йому бібліотека Товариства поповнювалася старовинними рукописними та друкованими матеріалами, картами, екземплярами тодішніх книг та періодики [9; 22; 18, 24].

Як зауважують дослідники, аналіз архівних даних, матеріалів міжвоєнних часописів, інших джерел дають змогу дійти висновку, що зусилля Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини та Волинського товариства приятелів наук щодо збереження історико-культурної спадщини Західної Волині зосереджувалися на низці напрямів. Ними були пошук і збір різних типів пам'яток, їх вивчення, систематизація й опис, популяризація пам'яток шляхом видавничої, туристичної діяльності, організації краєзнавчих виставок та ін. [18, 24]. Зокрема, різносторонній характер носила археографічна діяльність обох товариств. Їх члени інвентаризували волинські архіви та приватні збірки, проводили тут пошуки матеріалів з історії та культурної спадщини Західної Волині. Так, 1935 р. товариства здійснили

таку роботу у церковних архівах сіл Баїв та Несвіч Луцького повіту, архіві римо-католицького костелу села Тайкури Здолбунівського повіту, прийняли на опрацювання документи Дубенського міського архіву та архіву князів Острозьких з музею міста Острога. У 1936–1937 рр. Волинське товариство приятелів наук інвентаризувало приватні документи родини Гротовських, архівні матеріали Ковельської державної гімназії, ознайомилось зі станом залишків архіву Ходкевичів у Млинові, переглянуло архіви Хрестовоздвиженського братства у Луцьку, церкви в Дубровиці Сарненського повіту, римо-католицького костелу містечка Турійська Володимирського повіту, костелу в селі Радехів Любомльського повіту. Товариство працювало також з рукописами бібліотеки римо-католицької капітули у Луцьку, прийняло на збереження понад три десятки актів волосних судів [8; 21; 20; 18, 26].

Підсумовуючи пам'яткоохоронну діяльність громадських товариств міжвоєнної Західної Волині – Волинського товариства красзнавців і опіки над пам'ятками старовини та Волинського товариства приятелів наук, можна стверджувати, що ці осередки зробили помітний внесок у дослідження, збереження й популяризацію пам'яток краю. Зрозуміло, що вона проводилось ними у пропольському дусі. Для товариств було властивим применшення або цілковите ігнорування значення наукових результатів про Західну Волинь у царині пам'яткознавства, одержаних раніше українськими і російськими ученими – своєрідна реакція на ущемлення поляків царизмом, пропаганда теорії культурної місії польської спільноти щодо українських земель, Західної Волині зокрема. Вивчаючи регіон, товариства шукали матеріал, який би доводив його одвічну територіальну й етнічну приналежність Другій Речі Посполитій. Крім того, ці осередки, розвиваючи у Західній Волині польську науку і роблячи ставку на молодь, виховували відданих польській державі громадян. Проте їх діяльність все ж слугувала розширенню наукових відомостей про регіон, а також збереженню частини його історико-культурних реліквій, які й дотепер складають безцінне надбання українського народу.

Щодо другої половини 1940-х – 1980-х рр., то у тодішніх Волинській та Ровенській областях радянської України відбувалося, як і у республіці загалом, формування й розгортання діяльності відповідних пам'яткоохоронних державних органів. Однак вони виявилися неспроможним забезпечити повноцінне збереження/охорону культурної спадщини. Тому виникла гостра потреба у створенні громадських організацій з охорони пам'яток історії та культури й залучення до цієї справи широких верств населення. Активізація зусиль громадськості в означеній сфері знайшла вияв у заснуванні на протязі 1966 р. Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПШ).

Волинська обласна організація Товариства була заснована 21 жовтня 1966 р. [3]. Її перша (установча) конференція відбулася 12 листопада 1966 р. На початках діяльності Волинської обласної організації УТОПШ весь тягар повсякденної роботи ліг на плечі голови Товариства, яким був кандидат історичних наук, доцент Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки Р. Оксенюк [4]. Згодом обласну організацію УТОПШ очолювали заступники голови виконавчого комітету обласної Ради депутатів трудящих (з 1977 р. – Ради народних депутатів) І. Клімаш, А. Вербівська, С. Удальцова. З кінця 1970-х рр. і по 1991 р. діяльність Волинської обласної організації УТОПШ великою мірою була пов'язана з Л. Протас, яка працювала на посаді відповідального секретаря [6]. Ровенська обласна організація УТОПШ створена 20 жовтня 1966 р. Головою був обраний В. Томашевський – кандидат історичних наук, доцент Ровенського державного педагогічного інституту. Згодом її очолювали З. Красиленко та ін. На посаді відповідального секретаря працювали О. Мошняга, В. Мельничук та ін. [12; 13, арк. 4]. У складі обласної організації діяли відповідні секції (археологічних пам'яток, пам'яток архітектури і будівництва, воєнно-історичних, науки й техніки, пропаганди пам'яток революційної, бойової і трудової слави тощо).

Період до початку 1970-х рр. знаменував собою первісний етап становлення організацій УТОПШ обох областей. Як і в інших регіонах Української РСР, ними був окреслений комплекс заходів, спрямованих на поліпшення стану збереження пам'яток, здійснено чимало практичних кроків у цьому напрямі. Особливо широкого розмаху діяльність організацій УТОПШ Волинської та Ровенської областей набула у 1970-і – 1980-і рр. Їх осередки проводили відповідні й нерідко ефективні заходи з виявлення, обліку, паспортизації об'єктів культурної спадщини, упорядкування прилеглої до нерухомих пам'яток території, фінансування їх ремонту та реставрації тощо. Так, у 1972 р. Волинська обласна організація УТОПШ виділила на реставрацію архітектурних пам'яток, музейну роботу майже 40 тис. крб. Ровенська обласна організація УТОПШ впродовж 1971–1973 рр. профінансувала пам'яткоохоронні рятівничо-реставраційні роботи на загальну суму майже 195 тис. крб. [7; 10]. Звичайно, першочергове місце відводилося благоустрою пам'ятників доби соціалізму.

У 1980-х рр. організації УТОПШ обох областей особливої уваги надавали вивченню пам'яток, пам'ятних місць, пов'язаних з боротьбою народів Радянського Союзу проти нацизму. Широкомасштабна

робота проводилася з виявлення братських могил, а також окремих поховань радянських воїнів. Майже в кожному населеному пункті були споруджені пам'ятники, стели в честь загиблих на фронтах війни земляків. Також велика увага зверталася на реставрацію пам'яток архітектури (насамперед соціалістичної доби), створення і діяльність громадських музеїв, народних університетів пропаганди пам'яток. Одним із видів роботи осередків Товариства в обох областях стало проведення наукових краснорічних конференцій, де розглядалися питання пам'яткознавства.

Аналізуючи співпрацю організацій УТОПШ Волині та Рівненщини з органами влади, можна бачити, що діяльність перших повністю підпорядковувалася потребам державно-партійних структур, хоча статут Товариства формально це забороняв. Робота управління культури виконкомів Рад та відділів з ідеологічної роботи комітетів комуністичної партії різних рівнів значною мірою базувалася на використанні ресурсів обласних, районних та міських організацій УТОПШ. Простежується інтеграція міських осередків Товариства до державної виконавчої ланки влади. Його представники входили до складу дорадчих колегіальних органів при виконкомах. Існували директивні плани залучення до складу Товариства нових членів та план надходження фінансових коштів. На 1 липня 1968 р. Волинська обласна організація УТОПШ нараховувала 1150 первинних осередків, у яких перебувало 86 тис. членів, у тому числі 46,7 тис. членів молодіжних секцій. Ровенська обласна організація у цей час нараховувала 1500 первинних осередків загальною чисельністю 65,5 тис. членів (у тому числі 38,8 тис. членів молодіжних секцій) [5]. Засобом тиску на УТОПШ слугувало й те, що, як правило, обласні, районні та міські його організації очолювали заступники голів виконкомів. Останні для досягнення потрібних показників нерідко використовували адміністративні примусові важелі впливу на керівників підприємств, установ, організацій та профспілок. В окремих районах Волинської та Ровенської областей осередки Товариства існували формально і практичною діяльністю не займалися.

Обидві обласні організації УТОПШ також не могли не підпорядковуватися ідеологічним вимогам у пам'яткоохоронній роботі, виконання яких суворо контролювали компартійні органи. Це, зокрема, відбивають звіти обласного осередку Товариства Рівненщини за 1967–1973 рр. [11; 13; 14–16]. Якщо на початках у них можна було віднайти констатацію певних недоліків у проведенні органами влади пам'яткоохоронної діяльності, то з початку 1970-х рр. така критика зникає. Зокрема, у звіті за 1967 р. фіксувалися певні здобутки в охороні археологічної спадщини, пам'яток архітектури. Тут говорилося про проведення і завершення реставрації Луцької брами XVI ст. в місті Дубно, складання проектно-кошторисної документації щодо реставрації Троїцького монастиря-фортеці в селі Межиричі Острозького району та ін. [11, арк. 6–8]. Водночас наводилися факти про зневажливе ставлення місцевих керівників до охорони пам'яток. Зокрема, говорилося, що виконком Острозької міської Ради депутатів трудящих з ініціативи голови виконкому Є. Нечипорука без погодження з відповідними організаціями 2 серпня 1967 р. ухвалив рішення про знесення дзвіниці на території колишнього місцевого костелу. Звільнена площадка була використана під спортивний майданчик для потреб спортивної школи, що розташовувалася в приміщенні колишнього костелу. У селі Горбаків Гошанського району голова місцевого колгоспу самочинно розпочав будівництво цегельного заводу на території городища села Дорогобуж – відомої археологічної пам'ятки X–XI ст. [11, арк. 9].

Волинський та Ровенський обласні комітети комуністичної партії надавали значної уваги виховній функції у діяльності УТОПШ, що була складником ідеологічної роботи. Переважна більшість заходів спрямовувалися на військово-патріотичне виховання молоді, зокрема, вивчення переможних сторінок радянської військової історії на місцевих взірцях. Одне з головних завдань полягало також у використанні відповідних пам'яток для вивчення й пропаганди революційних та трудових традицій радянського суспільства. Тому не випадково найбільшій активності діяльність членів Товариства досягала в ході ідейно-політичних кампаній, пов'язаних із святкуванням ювілейних чи знаменних подій з історії СРСР та УРСР. Однак усе це, незважаючи на постійний ріст масовості учасників, тримало громадський пам'яткоохоронний рух на низькому науковому рівні, мало суто екскурсійно-пропагандистський характер. Пам'ятки археології та сакральної архітектури практично залишалися поза його увагою.

Нові умови для діяльності організацій УТОПШ обох областей склалися у другій половині 1980-х рр. З початком перебудови (1985 р.) на порядок денний постали питання про виживання Товариства, шляхи виходу з кризи, інші форми реалізації статутних завдань. Через поступове самоусунення державних структур та компартійних органів від підтримки та контролю УТОПШ припиняється масштабне поповнення фонду Товариства членськими внесками. Як наслідок, згортаються широкомасштабні пам'яткоохоронні проекти, започатковані ним. Відмова від формального підходу до обліку членів УТОПШ показала також реальний стан справ із членством в обох обласних організаціях.

На хвилі демократизації, викликаній перебудовою, у республіці з'явилася ще одна громадська організація, яка швидко прилучилася до справи збереження/охорони пам'яток. Нею стала Всеукраїнська спілка краєзнавців, заснована 1989 р. з ініціативи Голови президії УТОПК П. Тронька. 31 березня 1989 р. постало Ровенське обласне краєзнавче товариство на чолі з І. Пащуком. 17 листопада 1989 року було створене Волинське обласне краєзнавче товариство, яке очолив кандидат історичних наук, доцент Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки Г. Бондаренко. Його організаторами стали різні установи і громадські організації. Основна роль тут належала Луцькому державному педагогічному інституту імені Лесі Українки, Інституту післядипломної педагогічної освіти, Волинському краєзнавчому музеєві, товариству «Знання» та Волинському відділенню Українського фонду культури на чолі з М. Онуфрійчуком, які забезпечили на початках роботу Товариства [19].

Такими чином, майже двадцятип'ятилітній період діяльності організацій УТОПК на Волині та Рівненщині охарактеризувався здобутками й недоліками у справі збереження пам'яток історії та культури. Їх роботі були притаманні вади радянської системи управління, постійний ідеологічний тиск компартійних органів, жорстке підпорядкування державній владі. Однак вони змогли згуртували широке коло небайдужих до долі культурних надбань осіб, стали тією вагомою громадською структурою, що помітно фінансувала на теренах Західної Волині пам'яткоохоронні заходи, фактично впроваджувала їх у життя. Позитивний досвід діяльності Волинського та Ровенського обласних відділень УТОПК впродовж другої половини 1960-х – 1980-х рр. повинен слугувати сучасній пам'яткоохоронній роботі і стати об'єктом детальнішого вивчення українських науковців.

1. Гаврилюк О. Н. Гаврилюк С. В. *Волинські стежки архітектора і громадського діяча Сергія Тимошенка // Актуальні питання історії науки і техніки: матеріали 14-ї Всеукр. наук. конф., м. Львів, 8–10 жовт. 2015 р. Київ-Львів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2015. С. 81–83.*

2. *Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 2. Спр. 127. Арк. 5.*

3. *Там само. Ф. Р–3146. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–2.*

4. *Там само. Спр. 2. Арк. 1–35.*

5. *Там само. Спр. 17. Арк. 2.*

6. *Там само. Спр. 68. Арк. 6.*

7. *Там само. Спр. 90. Арк. 44.*

8. *Державний архів Рівненської області. Ф. 160. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 1.*

9. *Там само. Спр. 75. Арк. 12, 13.*

10. *Там само. Ф. Р–204. Оп. 12. Спр. 224. Арк. 43.*

11. *Там само. Ф. Р–2528. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1–12.*

12. *Там само. Спр. 21. Арк. 4.*

13. *Там само. Спр. 40. Арк. 1–8.*

14. *Там само. Спр. 53. Арк. 1–7.*

15. *Там само. Спр. 101. Арк. 1–36.*

16. *Там само. Спр. 119. Арк. 1–21.*

17. *Дублянський А. Волинське товариство приятелів наук // Українська нива. 1936. 13 верес.*

18. *Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.) // Краєзнавство. 2008. № 1–4. С. 22–27.*

19. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України: матеріали до відзначення 20-річчя від часу створення. Спец. вип. Луцьк: МП «Пульс», 2009. 292 с., іл. (Серія : «Краєзнавча бібліотека Волині»).*

20. *Macko S. Poczynania naukowe na Wołyńiu: z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk // Wołyń. 1937. 19 grudnia.*

21. *Macko S. Z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk // Wołyń. 1937. 7 lutego.*

22. *Rzeźniak M. Julian Nieć (1908–1939), historyk, organizator życia naukowego na Wołyńiu // Волинський музей: історія і сучасність: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю Волинського краєзнавчого музею та 55-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк – Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. Наук. зб. Вип. 3. Луцьк: МП «Пульс», 2004. С. 117–118.*

Геннадій Гулько,
краєзнавець,
м. Луцьк

ДЗВІН КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ З С. ОСЕКРІВ ТУРІЙСЬКОГО РАЙОНУ

Географічний та політичний фактори в історії волинського краю з давніх часів відігравали досить важливу роль у надбанні його мешканцями як матеріальних, так і сакральних цінностей. Водночас із згаданих причин мали місце значні втрати придбаного працею попередніх поколінь. Зокрема, лише під час Першої та Другої світових війн в області піддалися руйнації та пожежам понад 200 православних та католицьких церковних споруд [18,109]. Ще понад 250 православних храмів та каплиць різних конфесій зазнали руйнувань, пошкоджень та втрат церковного начиння після їх закриття у роки радянської влади, зокрема, в 1945 – 1965 рр. [20,210]. Показовим було те, що серед втраченої церковної атрибутики були і церковні дзвони - унікальні витвори матеріальної та духовної культури, які воюючі сторони завжди вважали цінною стратегічною сировиною [13,14]. А ще ж були пожежі храмів, цей вічний супутник церковних реалій як в минулі так і нинішні часи. Під час них, як правило, гинули або ж зазнавали непоправних пошкоджень і дзвони.

Проведені за останні роки системні дослідження дзвонарської справи на Волині не дають можливості дослідити всі шляхи зникнення багатьох сотень дзвонів. Разом з тим, історія найбільш старовинних, незалежно від того, чи безслідно зникли вони у вирі минулих часів або ж перебувають сьогодні на дзвіницях в храмах, варті для вивчення та популяризації. Хоча, ймовірно, ми вже ніколи не дослідимо зникнення дзвонів, яких за свідченням літописця «не було по всій землі», дарованих Георгівському храму м. Любомля князем Володимиром Васильковичем наприкінці 13 століття [21,80]. Разом з тим, потребує дослідження історичний шлях ще одного з найбільш давніх дзвонів на Волині, що належав до Введенського храму м. Володимира - Волинського, датованого за надписом на ньому 1346 роком. Адже ще навіть через півтисячоліття з часу виготовлення, в 1830 –х роках цей двохпудовий унікальний витвір майстрів 14 століття перебував, за свідченням священника С. Коссовича, на дзвінниці цього храму. За однією з версій цей дзвін був знищений під час пожежі Введенського храму в 1859 році [23,152]. Водночас, за окремими даними, він вже в пізніші часи належав до дзвінниці Успенського собору м. Володимира – Волинського [16,83]. Непроста минувшина волинського краю залишила спогад про ще один з таких унікальних дзвонів, який пов'язаний з ім'ям гетьмана війська Запорізького Богдана Хмельницького. Саме про цей дзвін, щодо якого вдалося відшукати малодосліджені документи, оповідатиметься в цьому матеріалі.

Ще на початку 1980-х років автору цього дослідження довелося чути в с. Осекрів Турійського району легенду про загибель у битві з ворогами ніби - то сина гетьмана Богдана Хмельницького [11,121]. Народний переказ оповідав, що біля цього села козацький загін вступив у жорстокий бій з польським військом. Козаків підтримало місцеве населення і ворог зазнав поразки. Проте під час кровопролитного бою загинули син Гетьмана, а також багато козаків та молодих місцевих повстанців. Ховаючи їх на полі бою, що було рясно покрите кров'ю, запорізький отаман сказав: «Оце кров мого народу!». Звідси нібито і виникла назва села Осекрів. За народними переказами згідно наказу Богдана Хмельницького на місці, куди стікала кров загиблих українців, була закладена будівля мурованого храму. Після завершення його будівництва, Богдан Хмельницький подарував парафіянам дзвона з написом свого титулу. Таким чином він вшанував козаків і місцевих повстанців, які пролили кров на навколишніх землях та увіковічив пам'ять про свого загиблого сина [25].

Здавалось би, тут викладена звичайна легенда про добу Хмельниччини, яких є багато серед населення Волині. Адже з історичних джерел відомо, що село Осекрів (під назвою Секрів, Осекрово) згадується в документах ще 1498 року [24,186]. Водночас і сини гетьмана Богдана Хмельницького, як свідчать історичні джерела, загинули в інших місцевостях [2,190]. Щодо мурованого храму, то архівні документи стверджують, що він був споруджений набагато пізніше - лише в 1855 році, а до цього церква в селі була дерев'яною [27]. Проте вивчення даного питання засвідчило, що у цьому випадку місцева легенда все ж має суттєві історичні засади. Зокрема, кілька років тому дослідниками виявлені архівні матеріали щодо уніатської єпархіальної візитації, які однозначно засвідчили, що дійсно, вже у вересні 1695 року біля храму с. Осекрів знаходився дзвін, датований 1657 роком і який мав на собі напис «Богдан Хмельницький» [7,158] (додаток 1).

З цього документа можна зробити кілька висновків. По – перше, на кінець 17 століття Свято – Миколаївський храм у с. Осекрів ще не був старим, але потребував «доброго покриття». Як відомо,

Текст генеральної візитації щодо храму св. Миколая с. Осекрів Володимирської унійної єпархії за 1695 році. Переклад з польської мови к. 17 ст. Курсивом позначено недостатньо зрозумілі слова.

Село Осекрів, Киселинська протопопія, спадщина (маєток) Їх Величності Панства Ковальовських

Мною, тим же генеральним візитатором, за того ж духовенства, того ж року 1695 місяця вересня дня 29, було {здійснено} візитацію духовну, моральну, генеральну в парафії та церкві осекрівської, св. Миколая від заснування під покровительством Його Величності Пана Станіслава Ковальовського, єгеря київського в присутності двору, парафіян і тих – пароха, Велебного Отця Яна Макревича, рукоположенця Його Величності о. Леона Заленського, який вже три роки залишається при цій церкві, до якої ще сам нічого не вніс {у сенсі «внеску»}, ані хто інший також не зробив.

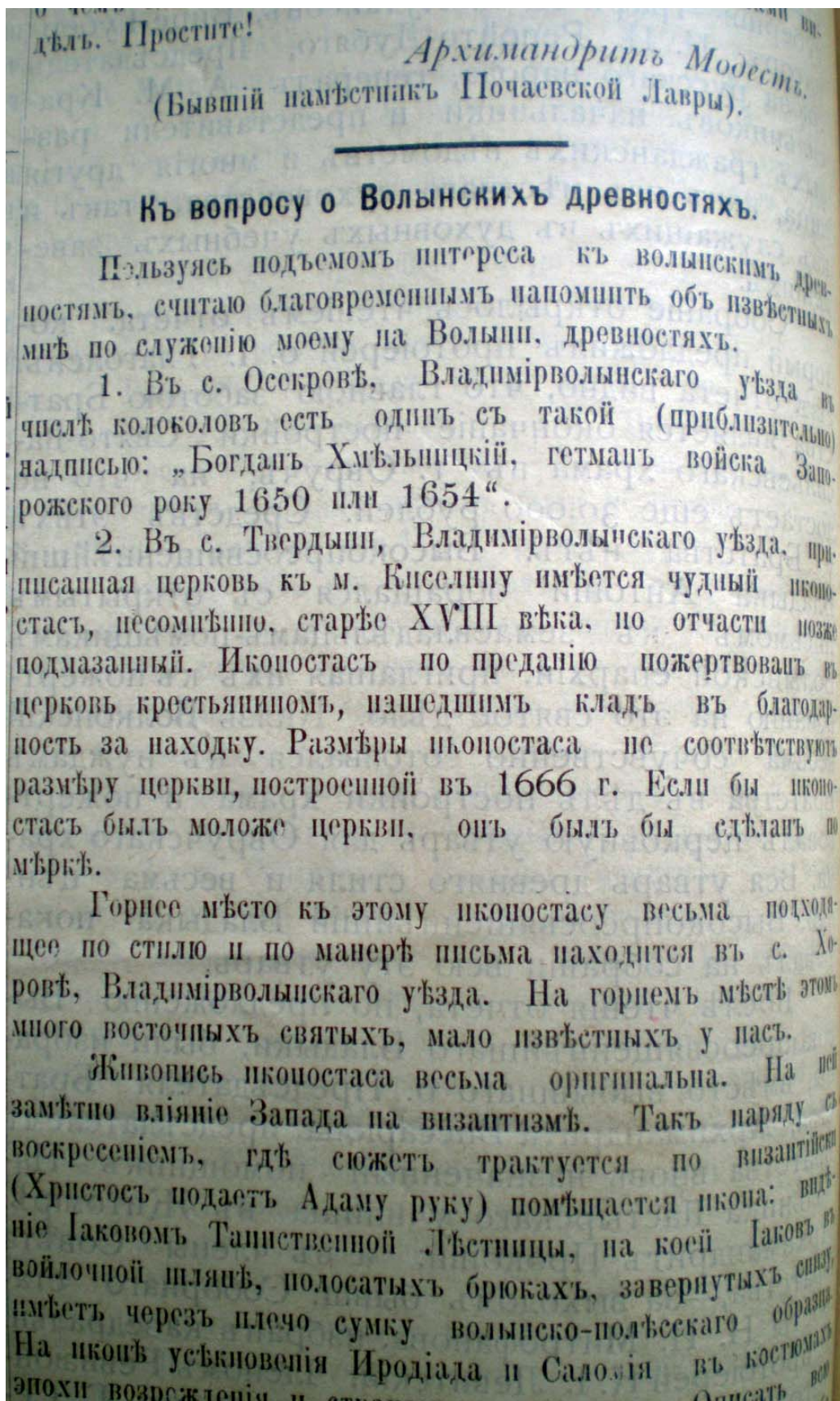
Після того, як вислухавши сповіді його і інших, і після нашого звичайного богослужіння, бачили ми Господа Бога у дерев'яній дарохранительниці не на ілітоні, вітгар без обрусу {скатертини}, а лише накритий хустками, святе Миро у скляному начинні, метрики ще немає, антими́нс теперішнього пастиря, Євангеліє львівське і Служебник також львівський, келих цинковий – зіпсований {пошкоджений}, патина і ложечка – добрі {у доброму стані}, воздухи не підкладені полотном {тканиною}, воздух великий – добрий, кадильниця бронзова, дзвоник чавунний, пара цинкових ліхтариків, жертвник – убогий, пасок – невідповідний {не такий, як слід}, альба одна і та дуже зла {в поганому стані}, ризи одні зовсім, над дверима завіс {???}, намісні ікони неправдиві {???}, Деїсуса немає, шарнірів 8, хоругв 4. Книги – Псалтир, Шестоднев, Апостол, Тріод цвітна – ці книги друковані, і Трифолой розсипаний, Празня – писана.

Церква без {відмостки} і доброго покриття, і без дзвіниці, лише на поперечці два дзвони, на більшому напис руський *Богдан Хмельницький року 1657*, на іншому – руський *Року 1674 іюля 4* та клепало.

Засоби поля на чотири руки по пів лану, там також і сіножаті, селище, де старовинна плебанія без жодної прибудови, садів 2, рів, вільне {дозвіл на, можливість, засоби для} пивоваріння, насичення медів і куріння горілки для власних потреб.

Парафія – все село Осекрів, у якому 10 господарств.

Фрагмент статті «К вопросу о Волынских древностях» з
«Волынских спархильных ведомостей» за 1910 рік.

дерев'яні храми, особливо дерев'яні гонти на даху, за умов високої вологості Волині без капітального ремонту довго бути не могли. По – друге, його передача до юрисдикції уніатів, тобто «заснування парафії», було здійснено під «покровительством Його Величності Пана Станіслава Ковальовського, єгеря київського», тобто шляхтича, який володів на той час с. Осекрів. Незважаючи на високий шляхетський титул засновника уніатської парафії, її храм мав досить занедбаний стан, бідною була його внутрішня атрибутика. Вірогідно, що навернення до унії храму в с. Осекрів відбулося наприкінці 1680-х років, так як місцевий уніатський парох, який перебував там вже три роки та його попередники карталися керівництвом, за те, що нічого біля храму ще не зробили. Про це свідчить відсутність навіть накриття для двох дзвонів та біла, а була лише облаштована «поперечина» для них між стовпами. Вірогідно, що патріотично налаштоване за козаччини населення с. Осекрів, яке на 1695 рік нараховувало лише 10 дворів (тобто до 60 – 70 жителів), не дуже охоче відвідувало уніатський храм [5,231]. По – третє, показовими є і написи на дзвоні, так як титул Б. Хмельницького та рік його виготовлення наведені автором опису візитації недостатньо точно. Зокрема, у 1970-х роках відомим мистецтвознавцем В. Пуцком, у Горицькому монастирі Переяслав - Залеського (Росія) був виявлений дзвін відлитий у 1649 році для храму м. Чуднова на нинішній Житомирщині. Напис на ньому після розкриття скорочень та лігатур читається так: «За позволенем е(го) м(илости) п(ана) Бо(г)дана Хме(ль)ницкого, гетьм(ана) вой(с)ка запороз(ского) и за старанем братства хра(му) Рож(дества) пр(есвя)той Б(огородиц)и нового места Чуднова року 1649 м(ься) ца іюля дня 21 Андрей Савичь людвисарь» [15,438]. Цілком можливо, що згадуваний під час візитації Миколаївського храму с. Осекрів мав тотожну за змістом посвяту з врахуванням інших найменувань храму і села, а також датування .

Звичайно, що це лише гіпотетичний варіант напису, але показово, що згадка про цей унікальний дзвін і схожий напис на ньому зустрічаються в архівних документах через більш як триста років. Зокрема, у «Волинских епархиальных ведомостях» за 1910 рік зазначено наступне: «В с. Осекров Владимир – Волинского уезда в числе колоколов есть один с такой (приблизительно) надписью «Богдан Хмельницкий, гетьман войска Запорожского року 1650 или 1654» [26,410] (Додаток 2). Отже обидва варіанти датування одного дзвона різними авторами, свідчать або про рік здійснення відомої за наслідками для України Переяславської ради, або ж про дату смерті гетьмана Богдана Хмельницького. За цим варіантом складається, що мова тут ведеться про один з останніх дзвонів, на відлиття якого, надав особистий дозвіл ушлявлений Гетьман. Справа в тому, що згідно існуючих за часів Хмельниччини правових норм такий напис з дозволом від Гетьмана практикувався лише за якоїсь особливої причини або події. При цьому, такі «титуловані» дзвони виготовлялися виключно у військових майстернях, зокрема у м. Глухів, де виливали перш за все гармати [15,215]. Кому з тодішніх можливих власників села, українських шляхтичів з родини Болобинів (Балабанів) Осекрівських та за які заслуги вдалося від Богдана Хмельницького одержати привілей з іменним написом, то це залишається ще невідомим [1,238].

Шкода, але інших архівних документів щодо дзвону автором цього дослідження ще не виявлено. Характерно, що й таке важливе джерело для дослідження волинських церков, як «Клировые ведомости», щодо церкви в с. Осекрів у обласному архіві з невідомих причин збереглося лише за 1911 рік. Проте і в цьому документі жодного слова немає про згадуваний дзвін [27]. Надалі сліди цього унікального раритету часів Хмельниччини, за переказами, зникають у вирі Першої світової війни. Версій щодо наступної долі цього дзвону є кілька. Одна з них, найбільш вірогідна, що цей витвір українських людвисарів другої половини 17 століття був вивезений під час відступу російських військ восени 1915 року в центральні райони імперії. Там він і залишився в одному з провінційних храмів Руської православної церкви, як це, зокрема, мало місце із згадуваним вище дзвоном з м. Чуднова. Про такий розвиток подій щодо майна ряду церков історичної Волині оповідається в ряді архівних документів [13,13]. На дзвонах, що знаходяться в окремих храмах навіть збереглися відповідні написи тієї доби. Зокрема, на двох дзвонах з Свято – Іовського храму с. Дорогиничі з Локачинського району, є написи про те, що в 1915 році вони були вивезені з Волині та зберігалися в Києво – Печерській лаврі. Вже після закінчення Першої світової війни дзвони були повернені у свій рідний храм. Інший варіант долі дзвона з храму с. Осекрів має ще більш негативний підтекст – він міг бути знятий із дзвіниці храму в 1915 – 1917-х роках для потреб австрійської армії, так як у с. Осекрів біля церкви і досі зберегається колишній бетонний капонір, збудований у ті роки австрійцями. Є відомості, що австро – угорська військова адміністрація на Волині та Галичині під час третьої (!) хвилі реквізицій дзвонів в серпні – листопаді 1917 року насильно вилучала всі такі вироби, відлиті пізніше початку 17 століття [15,447]. І ще одна, третя версія виглядає найбільш оптимістичною: згідно місцевого переказу, згадуваного дзвона в с. Осекрів селяни в часи Першої світової війни зняли з дзвіниці та закопали в болоті. Але незважаючи на активні пошуки, як в минулому так і сьогодні, цей

раритет відшукати ще не вдалося [25].

У підсумку цього дослідження варто зазначити, що загадка виготовлення та зникнення унікального дзвона доби Хмельниччини з с. Осекрів ще потребує подальших досліджень як біля місцевого храму, так і в державних архівах. Цілком можливо, що відшукаються документи про битву у цій місцевості між козацько - селянським та шляхетським польським військом, і тоді в цьому селі необхідно буде відшукати поховання загиблих у тому бою. Адже відомою є давня українська традиція ховати своїх героїв - захисників на церковному цвинтарі, поблизу від храму [11]. Викликає запитання і щодо доцільності будівництва у 1855 році в с. Осекрів великої мурованої церкви згідно особистого «распоряження государя імператора Николая Павловича на средства казны» [27]. Якщо врахувати, що навіть через півстоліття в селі було лише 36 селянських господарств (229 жителів), а в 1850 –х роках Російська імперія переживала важкі наслідки Кримської війни, то спрудження величезного храму в невеликому волинському селі виглядає дещо нелогічно. Можливо це було пов'язане з бажанням престарілого імператора мати величний храм з ім'ям свого духовного покровителя і на далекій Волині. Але є ймовірним, що тут має місце якась історична загадка, зміст якої нам залишається невідомим. У цілому наведені вище факти лише засвідчують про малодосліджений пласт історії нашого краю, вивчення якого ще слід продовжувати. Водночас це яскравий приклад унікального симбіозу народної легенди та документального підтвердження реальних подій минулих часів, коли українці в черговий раз виборювали свою незалежність.

1. Бондаренко Г., Кіхтюк В. *Історична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів.*- Луцьк, Надстир'я 2016. – С.238.
2. Бантыш- Каменский Д. *История Малой Руси.*- К: Час, 1993.-600 с.
3. Батюшков П. *Волинь. Исторические судьбы юго – восточного края.*-Санкт – Петербург: Общественная польза,1879.-414 с.
4. Бондарев Ю и др. *Чтоб вовек едины были. Путевые заметки Павла Халебского (Алеттского).* – Молодая гвардия, 1987. - С. 437.
5. Ворончук І. *Населення Волині в 16 - першій половині 17 ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники.*- Київ: Наукова думка., 2012.-710с.
6. *Воссоединение Украины с Россией. 1654 год. Документы и материалы в 3-х томах. Т.3 1651 – 1654 годы.*- М: Издательство Академии наук СССР. 1953.- т.2.- 670 с.
- 7.Гіль А., Скочеляс І. *Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця 17 – початку 18 століть: книга протоколів та окремі описи.*- Льві - Люблін, 2012- С. 158.
8. Гуртовий Г. *Волинь – край козацький.* Луцьк: Надстир'я, 2009.-388 с.
9. Гійом Левассер де Боплан. *Опис України. Проспер Моріме. Українські козаки. Богдан Хмельницький.*- Львів. Каменяр, 1990.-300 с.
10. Гулько Г. *Загадки дзвона доби Хмельниччини зі Свято – Миколаївського храму с. Осекрів. Матеріали 6-ї міжнародної науково – практичної конференції 12 листопада 2015 року. Науковий збірник.*- Луцьк: Видавничий відділ Волинської єпархії УПЦ, 2015.- С.147.
11. Гулько Г. *До проблеми топоніму «Козацькі могили». Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимир - Волинського та України. Матеріали 54-ї Всеукраїнської наукової історико – краєзнавчої конференції.* Луцьк, 2015.- С.121.
12. Дем'янюк О., Пасюк І. *Воєнна історія Волині. Т.1. Давня доба – кінець 18 ст.* -Луцьк. Вежа - Друк, 2013.- 232 с.
13. Захарченко Р. *До сторіччя «евакуації» дзвонів зі східної Волині влітку 1915 року: мовою документів. Дзвони в історії і культурі народів світу. Матеріали 5-ї міжнародної науково – практичної конференції 22 серпня 2015 р.* Луцьк.- Твердиня, 2015. - 142 с.
14. Кониский Г. *История Руссов.*- М.: Университетская типография, 1846.- С.83.
15. Кіндратюк Б. *Дзвонарська культура України.*- Івано – Франківськ: Прикарпатський університет ім Василя Стефаника, 2012.- 896 с.
16. Кіндратюк Б. *Нариси музичного мистецтва Галицько – волинського князівства.*- Івано – Франківськ - Львів: Ін-т українознавств ім. І Крип'якевича, 2001. - С. 83
17. Мазурик Ю. *Легенда чи народна пам'ять про битву доби козацтва біля с. Журавники Горохівського району. Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового.* Науковий збірник.- Луцьк: Терен, 2014.- С.332
18. Милуш В. *Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40–х – 50-х роках 20 століття.*-Луцьк: Воляннин, 2008.– 226 с.
19. Пуцко В. *З дозволу Богдана Хмельницького (відлив дзвона) // Радянська Житомирщина. Житомир, 1978 рік. – 15 жовтня. С.4.*

20. Рожко В. *Православні монастирі Полісся.* - Луцьк: Надстир'я, 1996.- С.210.
21. Рожко В. *Українське православне церковне мистецтво на Волині.* - Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 1996. - С. 80.
22. Сухих Л., Страшко В. *Національно – визвольна війна в Україні 1648 –1657. Збірник за документами актових книг.* К.-ЗАТ Віпол, 2008.-1010 с.
23. Теодорович М. *Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии.* – Почаев, 1893 – С.152.
24. Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся. Т.2 –Вінніпег: Т- ство Волинь, 1984. – С. 186.*
25. Зубчук К. *Великі патріоти маленького Осекрова.* // *Волинь – нова.* – 2012. – 20 грудня.
26. *Волинские епархиальные ведомости.* 1910, ч.7 (н) С.140.
27. *Волинський обласний державний архів. Ф.35, опис 5, справа 88, стор 835.*

Алла Дмитренко,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНУ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ У МУЗЕЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Процеси глобалізації, які все активніше захоплюють світ, ведуть до уніфікації культури. Адже екстраполюються не тільки західні технології, але й західні цінності. З одного боку ці процеси сприяють культурному обміну, формуванню культурного різноманіття. З другого боку, втрачаються елементи національної культури, витворені у процесі формування і становлення етносу, у зв'язку з чим в останні десятиліття ми говоримо про «кризу системи цінностей». Наприклад, маючи низку прекрасних молодіжних свят, ми активно починаємо святкувати день закоханих та ін. Звісно, взаємодіючи з іншими культурами, наша культура збагачується, але при цьому не слід забувати, що це можливе лише при збереженні національних особливостей. Фольклорист М. Дмитренко наголошує на негативних наслідках, які матиме Україна при зневажливому ставленні до традиційної культури (всім відоме зневажливе «шароварщина»): «... відлучення дітей, юних, молоді від кришталевих джерел національної самобутності й культурного розмаїття, від усвідомлення власної причетності до унікальної культури предків створюють загрозову ситуацію розриву духовно-культурних зв'язків між поколіннями, зниження загального рівня культури, ведуть до втрати морально-етичних норм і формують філософію песимізму, соціальної пасивності, самотності, безпорадності й безвиході (фаталізму)». Вчений наголошує, що зупинити здатна нематеріальна культурна спадщина при умові формування «загальнодержавницької ідеології», яка має формуватись на українській національній ідеї [3].

В епоху глобалізації на перший план виходить ідея збереження культурної різноманітності, що є важливим засобом протистояння глобалізації культури. Наше завдання сьогодні - зберегти те, що залишилося нам у спадок від попередніх поколінь, які були справжніми творцями української культури, захистити етнокультурні явища від тиску культурної глобалізації, від навали більш економічно вигідних форм культурного життя, більш сучасних, модних та й більш прогресивних в якійсь мірі. Тому, щоб українській національній культурі вистояти, зберегти тисячолітні здобутки потрібно докладати чимало зусиль і ресурсів.

Усвідомлюючи в певній мірі негативний вплив глобалізації на національні культури, в останні десятиліття сформувався міжнародний рух «антиглобалістів». Можна сказати, що боротьбу проти глобалізму у сфері культури ведуть і міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО.

У Доповіді ЮНЕСКО про охорону традиційної культури і фольклору (16.05.2001) наголошено, що початком нормативної діяльності ЮНЕСКО, пов'язаної з охороною нематеріальної культурної спадщини, слід вважати 1973 рік, коли уряд Болівії, з метою охорони фольклору, запропонував прийняти Протокол до Всесвітньої конвенції про авторське право. На нараді 1976 р., за сприяння ЮНЕСКО і Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі - ВОІВ), Комітет урядових експертів ухвалив туніський типовий закон, в якому згадується охорона фольклору. У 1982 р. ЮНЕСКО спільно з ВОІВ підготувала типові положення для національних законодавств *про охорону фольклору* від незаконного використання та інших дій, що завдають йому шкоди [4]. Вже у 1982 р. на конференції в Мехіко члени ЮНЕСКО

вперше обговорили і визначили термін «*нематеріальна культурна спадщина*» [12, с. 59-60]. З цього часу саме ЮНЕСКО стала тією організацією, яка опікується проблемами збереження традиційної культури.

У 1984 р. ЮНЕСКО і ВОІВ підготували проект договору про нематеріальну культурну спадщину який, проте, не набув чинності. У 1989 р. ЮНЕСКО прийняла «Рекомендації щодо збереження фольклору». Наступним кроком стала Вашингтонська конференція «Глобальна оцінка Рекомендацій про збереження фольклору: зміцнення можливостей на місцях і міжнародне співробітництво», проведена 1999 р. ЮНЕСКО і Сміттонівським інститутом (науково-дослідний і навчальний інститут з комплексом музеїв). Конференція наголосила на пріоритетності традиційних носіям перед вченими та на необхідності розширення поняття «фольклор», яке повинне охоплювати не тільки артистичні продукти (оповіді, пісні та ін.), але й знання та цінності, що сприяють їх створенню, творчі процеси, в результаті яких вони з'являються на світ, і форми взаємодії, що забезпечують належне визнання і належну оцінку [2, с. 182-183; 4; 12, с. 60]. Таким чином фактично було визначено, що саме має включати нематеріальна культурна спадщина.

В наступні роки проведено ще ряд міжнародних форумів з охорони фольклору в результаті чого в рамках ЮНЕСКО започатковано дві програми: «Живі скарби людства» (1993 р.) та «Проголошення шедеврів усної і нематеріальної спадщини людства» (1997 р.). Крім того, ЮНЕСКО створила міжнародний список «Шеври усної та нематеріальної спадщини людства», що має репрезентативний характер. У 2008 р. даний Список замінений на «Список нематеріальної культурної спадщини», що став своєрідним аналогом «Списку Світової спадщини». 2001 р. прийнята «Загальна декларація про культурну різноманітність», яка визначила культурне розмаїття частиною загальнолюдської спадщини, джерело нових ідей і розвитку творчості, необхідне для людства так само, як біологічне розмаїття для живої природи [5].

Підсумком засідання круглого столу «Культурна нематеріальна спадщина - відображення культурного розмаїття», проведеного 2002 р., стала Стамбульська Декларація ЮНЕСКО, що зобов'язалася за допомогою інформаційної та педагогічної діяльності розширювати масштаби ідентифікації та захисту нематеріальної культурної спадщини, яку потрібно зберегти для прийдешніх поколінь. Декларація стала важливим етапом у процесі підготовки міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини [11].

Саме поняття «*нематеріальна культурна спадщина*» в повному обсязі сформульоване на 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Одним із результатів її роботи є Міжнародна «*Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини*» від 17 жовтня 2003 р., яка вступила в силу 20 квітня 2006 р. У преамбулі Конвенції відзначається «важливе значення нематеріальної культурної спадщини як головного джерела культурного різноманіття й гарантії сталого розвитку, <...> що стосується збереження традиційної культури й фольклору». У п. 1 статті 2 визначено термін «*нематеріальна культурна спадщина*», яка включає: *звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори*. До нематеріальної спадщини відносять етнокультурні явища, які: 1) визнаються спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини; 2) передаються від покоління до покоління; 3) постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом оточення, взаємодії з природою та історією; 4) формують почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини [7].

У п. 2 статті 2 названі «галузі» у яких проявляється нематеріальна культурна спадщина: 1) виконавські мистецтва; 2) звичаї, обряди, свята; 3) знання та звичаї, що стосуються природи і всесвіту; 4) традиційні ремесла [7].

Безперечно, що це не повний і достатньо узагальнений перелік можливих проявів нематеріальної творчості людини. Кожна держава, яка приєдналася до Конвенції, виходячи зі своїх етнокультурних традицій, може доповнювати запропонований перелік, дотримуючись при цьому визначення нематеріальної культурної спадщини, даного у Конвенції.

У назві Конвенції вжитий ще й термін «охорона», який визначений як заходи, спрямовані на: 1) забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі; 2) передачу шляхом формальної та неформальної освіти; 3) відродження різних аспектів такої спадщини [7].

Україна приєдналася до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 6 березня 2008 р., коли Верховна Рада ухвалила Закон «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» (№ 132). Цим наша держава підтвердила згоду на

обов'язковість норм Конвенції ЮНЕСКО і виконання усіх зобов'язань, що випливають з її положень [6]. 2015 року розроблений Проект Закону України «Про нематеріальну культурну спадщину», який нині доопрацьовується Експертною радою Міністерства культури України.

Сьогодні в Україні зберігається термінологічна різноманітність щодо різних елементів НКС. Продовжують домінувати такі поняття як «традиційна культура», «фольклор», «народні художні промисли», «народне мистецтво», «аматорське мистецтво», які по суті є проявами нематеріальної культурної спадщини, однак значно звужують розуміння її суті. У зв'язку з цим Проект Закону України дає визначення 14-ти основних термінів, що стосуються нематеріальної культурної спадщини (Стаття 1). Серед них :

– нематеріальна культурна спадщина – цілісна система традиційних культурних виявів, продуктів інтелектуальної діяльності, суспільного досвіду та духовних практик багатьох поколінь (допускається вживання аббревіатури – НКС);

– елемент НКС – прояв (вираження) нематеріальної культурної спадщини у формі (вигляді) світоглядних уявлень, усталених норм поведінки, мови, народних знань, умінь і навичок, технологій, обрядів, звичаїв й різних видів та жанрів народного мистецтва, а також традиційної кухні, народних художніх промислів і традиційних ремесел;

– збереження зафіксованих елементів НКС – сукупність заходів, спрямованих на упорядкування, зберігання та забезпечення доступу до архівів зафіксованих елементів нематеріальної культурної спадщини підприємств, установ та організацій всіх форм власності;

– носій нематеріальної культурної спадщини (допускається вживання скорочення – носій НКС) – окрема особа або група(и) осіб, а також осередки народного мистецтва (в т.ч. народних художніх промислів), що виступають носіями та зберігачами елементів нематеріальної культурної спадщини і відтворюють їх [10].

З поміж інших, Проект Закону визначає й такі поняття, як *життєздатність НКС* – стан функціонування нематеріальної культурної спадщини, який має необхідні умови для розвитку та потенціал для безперервної передачі цієї спадщини від покоління до покоління; та *актуалізація НКС* – запровадження у сучасне життя суспільства цінностей та виявів НКС, підвищення її ролі у суспільстві [10]. Включення до Проекту Закону цих двох понять дає підстави говорити про те, що держава через різноманітні заходи буде сприяти не тільки збереженню, а й розвитку різноманітних елементів НКС.

Окрім того, У Проекті Закону наголошується, що термін «народні художні промисли» відповідає терміну «традиційні ремесла», який вживається у Конвенції ЮНЕСКО про охорону НКС [10].

У третьому розділі Проекту запропонована класифікація елементів НКС за типами та формами прояву. За типами документ виділяє такі елементи: 1) *живі елементи* – елементи (прояви) нематеріальної культурної спадщини, які існують в живому функціонуванні; 2) *зафіксовані елементи* – зафіксовані будь-яким способом на будь-якому носії інформації елементи нематеріальної культурної спадщини, що не залежать від їх носіїв.

За формами прояву Проект Закону виокремлює наступні елементи: 1) усні традиції та форми вираження, зокрема, мова; 2) виконавське мистецтво; 3) звичаї, традиції, обряди, святкування; 4) знання та практики, що стосуються природи та Всесвіту, виховання та освіти; 5) народні художні промисли (традиційні ремесла); 6) інші прояви нематеріальної культурної спадщини [10].

Отже, Конвенція ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» та відповідний Проект Закону України сьогодні є документами, які не лише розкривають суть основних термінів, а й визнають важливість нематеріальної культурної спадщини для розвитку суспільства та необхідність здійснення заходів щодо охорони цієї спадщини.

На основі вищенаведених визначень, можна зробити висновок, що НКС - комплексне поняття, яке включає як невлічливі (неопредметнені) форми духовного прояву культури, так і пов'язані з ними матеріальні об'єкти, а також культурний простір або культурний ландшафт, без які не можуть існувати ці духовні елементи. Крім того, НКС — це «жива спадщина», яка передається із покоління в покоління і постійно відтворюється її носіями. Важливо, що НКС визнається її носіями як їх культурна спадщина.

Важливу роль у збереженні нематеріальної культурної спадщини відіграють музеї. Резолюція, прийнята за підсумками XXI Генеральної Асамблеї Міжнародної Ради Музеїв (2004 р.) підтримала Міжнародну Конвенцію ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини і підкреслила особливу роль музеїв в імплементації та просуванні основних принципів Конвенції. Резолюція наголосила на необхідності внесення відомостей про НКС в усі навчальні плани і кваліфікаційні вимоги з підготовки музейних працівників [1].

Завдяки різним формам музейної роботи НКС переходить у матеріальний світ, набуваючи можливості зберегтися як історичне та культурне надбання. Для цього потрібна тісна інтеграція музейних закладів з іншими соціальними інститутами, які займаються збереженням нематеріальної культурної спадщини. З одного боку, музеї є сховищами культурних цінностей. Однак роль музеїв, як соціокультурних інститутів, не обмежується цією функцією. Вони покликані бути трансляторами соціального досвіду від покоління до покоління. Дослідники наголошують, що елементи нематеріальної спадщини можуть бути актуалізовані в музеї шляхом музейної інтерпретації, наукової реконструкції та ревіталізації [8, с. 56].

Особливе значення варто приділяти тим елементам НКС, які знаходяться на межі відмирання, зникнення. В такому випадку необхідне дослідження певного етнокультурного елемента, його документування, що сприятиме відродженню і передачі окремих елементів наступним поколінням.

Презентація і актуалізація нематеріальної культурної спадщини в музеї може відбуватися як у формі музейної експозиції, так і в формі музейної педагогіки. Використання елементів НКС у різноманітних формах музейної діяльності особливо характерне для етнографічних музеїв та етнографічних відділів краєзнавчих музеїв. Не випадково, сьогодні інтенсивно створюються так звані «живі музеї» - екомuzeї, музеї під відкритим небом, музеї садиби, музеї ремесел тощо. Таким чином, до своєї традиційної ролі зберігача і транслятора культурної спадщини, стають невід'ємною частиною сучасних суспільних процесів.

Саме музеї повинні стати тими інституціями, які візьмуть на себе роль обліку елементів НКС — не тільки тих, які можуть бути включені до Списку ЮНЕСКО чи до національного Переліку, але й до регіональних, локальних, місцевих списків. Навіть якщо певне явище є цінним для тисячі чи кількох тисяч людей, воно має право на існування і розвиток.

Не менш важливою є просвітницька функція музеїв, які мають ознайомити громадськість, і в першу чергу дітей та молодь, з тими «живими» і «зафіксованими» проявами НКС, характерними для краю. Адже хто, як не музейні працівники, володіють найбільшим обсягом знань про різноманітні етнокультурні явища, характерні для того чи іншого регіону. Наприклад, відомий факт, коли наші молоді керамісти, прагнучи опанувати технологію виготовлення димленої кераміки, у 1990-х рр. їздили вчитись не в нашу Рокиту, про яку тоді не знали, а на Гавареччину. Або, чимало наших фольклорно-етнографічних колективів, що претендують на етнічну автентичність, виступають в костюмах далеко не полісько-волинських. А один з позашкільних закладів організував конкурс, де учні мали визначити три костюми: «карпатський», «волинський» і «український»???? І тому видання ВКМ каталогу традиційних жіночих сорочок, проведення виставки одягу — це шлях до знань, збереження і розуміння НКС.

Звісно, чимало традиційних для України форм НКС є складними для реалізації в сучасних умовах, дорогі для відтворення чи тиражування. Тому на НКС наступають ще й елементи культурно-економічної глобалізації, коли вишиті сукні чи сорочки створюються в Китаї, тому що це більш економічно вигідно, а продаються у нас.

До поширення знань про НКС має долучитися і шкільна освіта. Адже школярі можуть бути своєрідними агентами по формуванню списків НКС. Вже в шкільному віці діти повинні не тільки знати свою культуру, а й розуміти її, наприклад, ті символи, які використовував народ для передачі певних емоцій, подій, тощо. Наприклад, чому в одних піснях мова йде про калину квітучу, а в інших — зрубану, посічену; чому саме соловейкові «Бог дає ключі землю одмикати» та ін. На таких невеликих прикладах популяризації народної культури ми зможемо зберегти свою етнічність, зберегти себе як народ.

Немає і, мабуть, не може бути переліку якихось конкретних форм популяризації НКС. Все залежить від складу музейних колекцій, від можливостей конкретного музею, від ініціативи працівників. Сьогодні таку справу робить відділ природи ВКМ — проведення циклу театралізованих екскурсій-казок «Чарівні пори року», «Свята зустрічі весняних птахів» та ін.; відділ етнографії — виставки, майстер-класи (щорічна школа писанкарства та ін.), зустрічі з майстрами тощо. Продуктивними можуть стати і різноманітні музейні акції (наприклад, «Вінтаж з бабусиною скрині», «Селфі у музеї» та ін.), музейні фестивалі («Музейний туристичний ресурс»), музейні свята («Музейні гостини» у РКМ), через які вдасться залучити широке коло відвідувачів до ознайомлення з певними проявами / елементами НКС.

Незважаючи на всі складнощі, музеї усвідомлюють свою нову функцію — організації процесу відтворення НКС. Адже затребуваність традиційної культури сьогодні досить велика. У нас проводяться різноманітні свята, фестивалі, збереглося багато фольклорно-етнографічних колективів, працюють майстри — ткалі, вишивальниці, деревообробники, керамісти та ін. Завдання музеїв у справі охорони НКС — використання всіх сучасних форм і технологій для збереження і пропаганди НКС, залучення молоді для репродукування елементів НКС, організація освітніх програм та обмін досвідом в галузі НКС.

Завдяки цьому музеї сприятимуть дослідженню і відтворенню нематеріальної культурної спадщини.

1. Аналитическая записка «Социальная и образовательная роль музеев в продвижении принципов Конвенции ЮНЕСКО об охране нематериального культурного наследия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002335/233566R.pdf>, назва з екрану.
2. Гончаров В. В. до проблеми взаємовідносин традицій і нематеріальної культурної спадщини // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. – К., 2012. – Вип. 20. – С. 180-184.
3. Дмитренко М. Український фольклор і глобалізація [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.yatran.com.ua/articles/328.html>, назва з екрану.
4. Доклад Генерального директора ЮНЕСКО о предварительном исследовании по вопросу о целесообразности международного регулирования – на основе нового нормативного акта – охраны традиционной культуры и фольклора, 16 мая 2001 г. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001225/122585r.pdf>, назва з екрану.
5. Загальна декларація про культурну різноманітність від 2.11.2001 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml, назва з екрану.
6. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини», 06.03.2008 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132-17>, назва з екрану.
7. Конвенція «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», 17. 10. 2003 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69, назва з екрану.
8. Курьянова Т. С. Музей и нематериальное наследие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : inka.ru/article/n/muzej-i-nematerialnoe-kulturnoe-nasledie. – Назва з екрану.
9. Нематеріальна культурна спадщина : міжнародний семінар-навчання, 21-23 жовтня 2015 року, м. Київ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cultura.kh.ua/images/stories/news/sem_nemat/NKS_UCKD.pdf, назва з екрану.
10. Проект Закону України «Про нематеріальну культурну спадщину» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mincult.kmu.gov.ua/.../Zakon_pro_nemater_kult_spadsh.do, назва з екрану.
11. Стамбульська Декларація ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/98990-stambulska_deklaratsya_yunesko_poklikana_spriyati_zahistu_kulturno_nematerialno_spadshchini_77293.html, назва з екрану.
12. Терес Н. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини : світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи : зб. наукових праць. – 2011. – Вип. 36. – С. 58–63.

Людмила Завада,
науковий співробітник відділу науково-освітньої
діяльності Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

МУЗЕЙ І ВІДВІДУВАЧ: КОНСТРУКТИВНИЙ ДІАЛОГ. ПРОЕКТ «МУЗЕЙНІ ПОСИДЕНЬКИ» ЯК НОВА ФОРМА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Ми лише на кілька кроків віддалені від часів, коли ніхто особливо не роздумував про комфортне перебування відвідувача в музеї: тоді до музею *водили*. Кінець радянської епохи докорінно змінив цю традицію: тепер до музею *ходять*. Ходять за власним бажанням, ходять у вихідні, ходять із родиною, друзями. Безперечно, нам, співробітникам установи, куди цікавіше працювати з мотивованою і зацікавленою аудиторією, аніж із тими, кого приводять (хай навіть із найкращими намірами). Тож маємо до вирішення чи не найважливіше питання, яке можна сформулювати коротко: що зробити для того, аби музейний відвідувач *повертався*?

Розглядаючи ситуацію вітчизняних музеїв, особливо зі схожим регіональним статусом, можемо спостерегти, що їх спільна проблема – у тому положенні, яке кожен із таких закладів займає по відношенню до своєї аудиторії. Як правило, це виявляється у тому, що відвідувач мусить знати своє місце – місце слухача, а не повноправного учасника процесу. І це тоді, коли світом широко крокує нова модель музею, де основоположною є культура залучення, участі, взаємодії з потенційною музейною співгромадою. У цьому сенсі музей подібний до держави, котра сьогодні виявилась не готовою до небувалого сплеску активності її громадян щодо самоорганізації, прийняття рішень, швидкісного розповсюдження інформації та формування свого, достатньо критичного, погляду.

Виходячи з досвіду закордонних фахівців, неважко передбачити, що можливий вектор розвитку вітчизняних музеїв лежить у дослідженні своєї аудиторії, критичному аналізі існуючої діяльності і створенні сприятливої бази для різного виду експериментальних програм – як відповідь на запит реального чи потенційного відвідувача.

За результатами анкетування, запровадженого співробітниками Волинського краєзнавчого музею, до нас приходять люди із дуже несхожими очікуваннями. Одні цінують занурення в культурне середовище, інші – інтелектуальне спілкування; є й ті, що тяжіють до отримання нових знань. Щоправда, у такому дослідженні завжди є ризик недостатньо вдумливої або й попросту скопійованої відповіді (особливо це стосується групових опитувань). Ще один істотний недолік даної схеми полягає у відсутності зворотнього зв'язку з відвідувачами, залучення їх до діалогу в якості експертів. Як відомо, досвідчені комерсанти використовують інноваційні методи і технології для опитування фокус-груп споживачів на предмет оцінки своїх товарів чи послуг. Тоді як у музеї можна хіба що написати про свої враження у книзі відгуків чи анкеті, тривалого і конструктивного діалогу досягнути не вдається.

У ході аналізу діяльності Волинського краєзнавчого музею впродовж останніх років виявився ще один тривожний симптом: недостатня популяризація його колекцій. Слід визнати: попри активну науково-дослідницьку, збиральницьку, виставкову роботу більшість скарбів із наших фондів залишаються недоступними для пересічного відвідувача. Тут варто дослухатись до думки авторитетних музеологів про те, що колекція – це ще не музей, так само як бібліотека – це ще не університет. Останній стає таким тільки тоді, коли виконує свою головну функцію – викладання і навчання. Якою б блискуче компетентною не була професура, якими б розкішно оснащеними не були лабораторії, завдання університету – здійснювати свою педагогічну місію. Рівнозначно: якими б багатими не були колекції, котрі зберігаються у фондах, якими б кваліфікованими не були співробітники, завдання музею – показувати своє зібрання, надавати відвідувачам можливість ознайомитись із ним та оцінити не лише конкретні пам'ятки історії, але й певні історичні процеси даного регіону [5, 3]. Важко не погодитись із визначенням нашої головної професійної місії, як його подає Н. І. Капустіна, директор Дніпровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького: «Музей – це не просто місце зберігання колекцій дорогоцінних предметів, доступних для невеликої кількості високоосвічених цінителів; його головне завдання – комунікація, і цій задачі повинні бути підпорядковані усі інші» [2,13].

Обидва ці фактори, а саме: відсутність конструктивного діалогу з відвідувачем і недостатня популяризація фондкових колекцій зумовили пошук нових шляхів у напрямку залучення потенційної музейної співроади.

«Музейні посиденьки» – проект, започаткований як концептуально нова форма культурно-освітньої роботи, орієнтована на модель рівноправної співучасті музею і відвідувача. Сама ідея товариської бесіди у музеї за чаюванням на той час уже давно знайшла своє втілення на практиці (щоправда, в якості одноденного заходу). Тоді як наші пріоритети були наступними: 1) залучити до музею зацікавлену аудиторію (тих, хто приходять) через знайомство із фондowymi колекціями; 2) створити простір для комунікації, інтерпретації зі зворотнім зв'язком, можливий лише за умови систематичних зустрічей (зрештою, зробити так, щоб відвідувач повертався). Наша принципова позиція – представити громаді музей як місце бажаних зустрічей, цікавого спілкування, знайомства з новими людьми, обговорення актуальних проблем суспільства.

Нижче подаємо короткий опис заходів проекту «Музейні посиденьки» у хронологічному порядку.

Перша зустріч під назвою «Українське слово на Волині в часи випробувань (кін. ХІХ – поч. ХХст.)», присвячена Дню української писемності та мови, відбулась 9 листопада 2015 року [6]. В якості ведучої виступила організатор проекту, автор статті.

Присутні оглядали виставку із фондowych колекцій музею. Серед її експонатів: документи про освіту російських навчальних закладів на Волині, свідоцтво про закінчення курсу навчання в Милушській народній школі Луцького повіту 1918 року, світлини приміщень волинських парафіяльних шкіл, польської та російської гімназій, стрілецьких шкіл, першого уроку в українській школі 1916 року, фото учнівських випусків та вчителів Луцької української гімназії 1920-х років, оригінальні фотолистівки, зокрема: Української парламентарної репрезентації в польському сеймі та сенаті виборів 1922 року, листівка, видана Товариством імені Лесі Українки для збору коштів на розбудову Луцької української гімназії 1929 року, зображення вулиць і майданів Луцька 1920-х років.

Фотодокументальні джерела доповнили ряд шкільних предметів початку ХХ сторіччя: чорнильниці з перами, гасова лампа, дзвіночок, будильник, зошит тощо.

У невимушеній атмосфері музейних посиденьок, під час бесіди за чаюванням гості ознайомились із етапами становлення національної писемності та її провідниками на теренах краю в означений період,

зокрема: стан освіти Волинської губернії у складі Росії наприкінці XIX століття, приїзд родини Косачів та їх національно-виховні ідеї, просвітницька діяльність на наших землях легіону Українських січових стрільців, українські меншини Волинського воєводства у складі Польщі, подвижницька праця на благо українців сенаторки Олени Левчанівської, Луцька українська гімназія – осередок національної думки.

Завершилися «Музейні посиденьки» обговоренням проблематики української писемності на Волині в контексті історії та сьогодення. Окремим пунктом обговорення став сам проект, яким його бачать відвідувачі. Так, у відвертій бесіді перші учасники посиденьок, студенти-музезознавці та їх викладачі, кандидати історичних наук, доценти кафедри документознавства та музейної справи історичного факультету СНУ імені Лесі Українки Валентина Надольська та Фаїна Рябчикова, подали ряд конструктивних зауважень, які допомогли нам у майбутньому. Вони порадили: сформувати круглий стіл, щоб стимулювати контакт усіх присутніх, відмовитись від класичної виставки на користь мультимедійної (збільшені зображення на екрані, які можна роздивитись сидячи), екскурсію як форму викладу матеріалу змінити на діалог (питання-відповідь), і, нарешті, надати можливість самим відвідувачам обирати тему наступної зустрічі [6].

Вдруге «Музейні посиденьки» запрошували гостей 18 листопада 2015 року на бесіду під обраною темою: «Історія становлення національної символіки: герби і прапори України та Волинського краю» [7].

Провідний науковий співробітник музею Сергій Лис провів екскурсію-діалог по мультимедійній виставці «Історія становлення національної символіки», під час якої було представлено понад 80 електронних зображень.

Наші відвідувачі отримали цікаві відомості про основні геральдичні символи українців. Символи, про які йшла мова – це трипільські вужі, тризуб, плуг, святий воїн (від фракійського вершника, святого Георгія – і до козака Мамає), хрест, лев. Докладно було розглянуто історію українського та волинського прапорів, а також геральдичні символи нашого міста: святого Миколая, панну з вінками, лицаря та В'їзну вежу Луцького замку. На презентації теми використовувалися світлини символіки, зображеної на експонатах з фондів Волинського краєзнавчого музею, а саме – на археологічних артефактах, грошових знаках, печатках, прапорах, військових відзнаках і значках різних історичних періодів.

Учасники посиденьок обговорювали також проблеми затвердження Великого герба України. Своїми міркуваннями з цього приводу поділився й завідувач кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки, професор Геннадій Бондаренко [7].

Наступні, святкові «Музейні посиденьки» під назвою «Іди, кутя, до покутя!» відбулись 15 січня 2016 року [8]. Виставку робіт учасників обласного конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики «Символи різдвяних свят» доповнив ряд предметів традиційного українського кухонного начиння, кожен із яких знайшов своє застосування в основній частині дійства.

Віднесення до традицій українського Різдва дало нам абсолютно новий досвід, адже тема бесіди «Обрядова страва кутя – знайома і незнайома» зібрала довкола себе велику кількість гостей різних вікових категорій і професій. До музею завітали учні загальноосвітніх шкіл, студенти вищих навчальних закладів, історики, етнографи, і навіть домогосподині зі своїми власними рецептами куті.

Після короткої історичної довідки про походження однієї з найдавніших страв людини – каші, а також про перших кухарів на Русі, згаданих у літописах, з якою виступила ведуча і організатор проекту, розпочалась основна, етнографічна частина заходу. Під керівництвом Людмили Мірошниченко-Гусак, завідувача відділу етнографії, гості музею долучились до всіх етапів приготування куті з використанням традиційних засобів, а також словесним твором і магічним актом відтворювали неповторну атмосферу давнього українського Різдва як образ багатства, щастя, миру і спокою у своїй родині.

Цікавою сторінкою зустрічі стало знайомство з давньою обрядовою солодкою стравою на основі круп ведичної культури «Халава».

Завершилось музейне свято спільним колядуванням та традиційним віншуванням з побажаннями добробуту, миру і щастя для кожної української родини [8].

Продовжились «Музейні посиденьки» 26 лютого 2016 року, з нагоди 145-ої річниці від дня народження Лесі Українки, зустріччю під назвою «Магія її обличчя...» [4].

Учасники зустрічі, студенти і викладачі СНУ імені Лесі Українки, мали можливість разом із ведучою проекту розглянути фотопортрети письменниці із колекцій музею як єдину цілісність, а відтак розгорнути вражаючі психологічні сюжети – своєрідні біографічні мініатюри, різноманітні й неочікувані.

Окремою сторінкою заходу стала фотокартка 1904 року, котра пролила світло на один маловідомий період життя Лариси Косач, а також засвідчила місце написання принаймні одного твору. Цей сюжет ліг в основу захоплюючої дослідницької розвідки Наталії Пушкар, головного хранителя музею, яка й познайомила наших гостей із хвилюючим матеріалом цієї історії.

Читання поезій Лесі Українки, «занурення» у світ її думок та ідей, обмін враженнями в затишній атмосфері домашнього чаювання – усе це стало продовженням «Музейних посиденьок» [4].

«Георгіївська чорно-жовта стрічка або традиційний червоно-чорний мак – якого кольору наша пам'ять?» – під такою назвою 5 травня 2016 року відбулась чергова зустріч із циклу «Музейні посиденьки», присвячена Дню пам'яті та примирення, а також 71-й річниці Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (8–9 травня 2016 р.) [1].

Цього разу предметом бесіди на «Музейних посиденьках» стала історична пам'ять про Другу світову війну як «поле битви», що розколює пострадянський простір загалом та українське суспільство зокрема. Ведуча проекту зробила вступ, у якому окреслила механізми творення сфальсифікованої колективної пам'яті, після чого учасники на прикладах аналізували вплив кожного із таких механізмів на суспільство.

Провідний науковий співробітник музею Сергій Лис, автор історичної частини заходу, ознайомив присутніх із експонатами мультимедійної виставки «3 історії української та російської військової символіки». Під час екскурсії-діалогу були обговорені питання про походження прапора ОУН-УПА, червоно-чорного маку як символу пам'яті та примирення у загальноєвропейській традиції, походження Георгіївської чорно-жовтої стрічки та її використання російськими колабораціоністами у роки Другої Світової війни. Під час презентації теми використовувалися світлини символіки, зображеної на експонатах з фондів Волинського краєзнавчого музею, зокрема: на нагородах, нашивках і прапорах часів Першої і Другої світових воєн, а також на світлинах учасників різних військових формацій першої половини ХХ ст.

Учасники обговорення мали можливість порівняти відмінність призначення пам'яті про війну в Росії та країнах Західної Європи.

Олександр Середюк, директор Музею історії сільського господарства Волині – скансену, підтвердив важливу роль символів як інструментів суспільного управління словами Конфуція: «Нами керують не могутні правителі, а знаки і символи».

Своїми спогадами про факти ідеологічних спекуляцій радянського режиму довкола символіки Великої Перемоги поділилась Наталія Пушкар, головний хранитель музею.

Луцький міський голова 2006–2010 років Богдан Шиба нагадав про неможливість вирішення будь-яких політичних проблем шляхом агресії, шляхом війни, зачитувавши рядки із книги лауреата Нобелівської премії Світлани Алексієвич «У войны не женское лицо»: «Перемагати треба не людей, а ідеї».

Учасники посиденьок читали поезії Лесі Українки, Джона МакКрея, стрілецькі вірші та пісні, обмінювались думками про складні проблеми минулого і сьогодення [1].

29 травня 2016 року відбулись чергові «Музейні посиденьки» на тему: «Чому луцький слоник залишився один?» або «Забуті пам'ятники міста Луцька» [9]. Зустріч під такою назвою проводилась на прохання наших відвідувачів уже вдруге, тоді як перша, приурочена до Дня пам'яток історії та культури України, пройшла 20 квітня [10].

В даній статті ми зупинимось на цій, другій зустрічі, тому що саме вона згодом отримала досить несподіваний резонанс, про що розповімо пізніше.

Ведуча проекту у своїй вступній доповіді зазначила, що пам'ятники як знаки колективної пам'яті несуть у собі певний код, котрий здатна розшифрувати лише певна група людей – носіїв спільної інформації. Цим активно користувались у радянській час, встановлюючи повсюдно однакові пам'ятники, культивуючи шаблонні цінності та ідеї як приналежність до «єдиної комуністичної спільноти». Інша радянська практика – «організоване забуття», коли певні історичні події замовчувались, відтіснялись чи й узагалі стирались, що також знайшло своє відображення у монументальному мистецтві.

Старший науковий співробітник відділу новітньої історії Оксана Важатко ознайомила присутніх із медіа-виставкою «Історія, що зникає», серед експонатів якої – зображення втрачених луцьких пам'ятників від найдавнішого, представленого аквареллю Казимира Войняківського (1797 р.), де зображено каплицю Скорботного Христа, і до монументів наших днів.

Цікавим продовженням теми стала історія двох пам'ятників, які зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї.

Так, для багатьох повною несподіванкою виявився той факт, що найдавніший зі збережених пам'ятників Луцька, свого часу встановлений на честь загиблих на Волині під час франко-російської війни 1812 року солдатів, нині представлений у нашій експозиції. А у квітні 2016 року на баланс музею передано ще й пам'ятник радянської доби – погруддя члена КПЗУ, холмщак Степана Бойка, закатованого польськими поліцаями у Луцькій тюрмі в 1930 році. Скульптуру було демонтовано в рамках процесу декомунізації на Україні.

Ця подія викликала дискусію: чи варто було забирати пам'ятник зі свого історичного місця, що на

вулиці Лесі Українки? Адже Степан Бойко, з одного боку, був приналежним до КПЗУ, а з іншого – його постать могла залишитись нагадуванням про антидемократичну політику польської влади у 1921–1939 роках щодо українського населення.

Під час зустрічі обговорювали різні періоди історії, пов'язані з монументальним мистецтвом Луцька. Зокрема, цікавими подробицями про найдавніші зразки міського зодчества поділився з присутніми історик, начальник відділу охорони культурної спадщини управління культури Луцької міської ради Петро Троневиц.

Не обійшлося і без комічних фактів. Так, головний хранитель фондів музею Наталія Пушкар розповіла, що в 1982 році у дворі прокуратури викопали погруддя Йозефа Пілсудського, яке, ймовірно, ще в кінці 1930-х років розташовувалось у міському парку. Спершу погруддя відвезли до музею, але потім влада «схаменулась» і змусила повернути скульптуру назад. Відтоді доля її невідома.

Ще одну цікаву тему, пов'язану з сучасною історією нашого міста, порушив провідний науковий співробітник відділу новітньої історії Сергій Лис. Він зауважив, що, крім політично-ідеологічних пам'ятників, Луцьк може по праву пишатись казково-міфологічними шедеврами, створеними у 1976 році місцевим скульптором Миколою Голованем. Щоправда, стан збереження тих із них, котрі встановлені в Центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки, вселяє тривогу.

Волонтер, керівник громадської організації «Креативний простір «Озерний вітер» Сергій Рижков висловив переконаність, що подібні випадки не слід ігнорувати, пообіцявши особисто порушити це питання перед міською владою. Завершилися посиденьки обговоренням проблематики збереження історичних та культурних пам'яток рідного міста, а також значення особистої відповідальності та небайдужості до цього процесу кожного громадянина [9].

Ці «Музейні посиденьки» мали продовження. Наш гість, уже згадуваний Сергій Рижков, виконав свою обіцянку: звернувся до міської влади з питанням про порятунок напівзруйнованих паркових скульптур Миколи Голованя. Невдовзі до Сергія Лиса зателефонував заступник міського голови, після чого відбулась їх спільна зустріч з Миколою Голованем. Скульптор з ентузіазмом підтримав ідею перенесення усіх своїх міфологічно-казкових творів на одну паркову алею, що праворуч від пам'ятника Лесі Українки, та погодився особисто їх реставрувати. Загальний план нової мистецької алеї розробив Сергій Лис.

Напередодні 25-ої річниці Незалежності України, 23 серпня 2016 року, всі скульптури були уже остаточно відреставровані на своєму новому місці розташування. Приємно, що за три дні до цього, під час урочистої академії з нагоди Дня міста на Театральному майдані міський голова Микола Романюк вручив Миколі Голованю відзнаку «Почесний громадянин міста Луцька» [3, 178].

Як бачимо, проект «Музейні посиденьки» відіграв важливу роль для позитивного іміджу Волинського краєзнавчого музею в громаді, здобув популярність серед людей різних вікових категорій і сфер зацікавлень. Нашими гостями були відомі люди краю: це і Луцький міський голова 2006–2010 років Богдан Шиба, і начальник відділу охорони культурної спадщини управління культури Луцької міської ради історик Петро Троневиц, і Голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, професор СНУ імені Лесі Українки Геннадій Бондаренко, і завідувач Музею Лесі Українки СНУ імені Лесі Українки Тетяна Данилюк-Терещук, і завідувач кафедри історії та культури української мови факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки професор Світлана Богдан, і доцент, вчений секретар Науково-дослідного інституту Лесі Українки при СНУ імені Лесі Українки Сергій Романов, і директор Музею історії сільського господарства Волині – скансену Олександр Середюк, і один з лідерів «Самооборони Волині», керівник громадської організації «Креативний простір «Озерний вітер» Сергій Рижков, і дослідник історії рідного міста, журналіст Олександр Котис, а також викладачі СНУ імені Лесі Українки, ЛНТУ та багато інших.

Можемо констатувати: музей уперше постав як місце діалогу, надаючи своїм відвідувачам можливість не лише бути вислуханими, а й стати рівноправними учасниками, започаткувати нові традиції музейної справи. Кожна зустріч мала свою тематику, свою фабулу й інтригу, своїх персонажів, свій несподіваний ракурс і навіть детективний «нерв».

До безперечних здобутків проекту можна віднести й те, що нам вдалось актуалізувати і ввести в експозиційний обіг ряд предметів із фондів колекцій музею.

Проте були у нас і свої труднощі, з якими не завжди вдавалось справлятися на «відмінно». Адже участь у проекті ставила ряд нових фахових вимог до музейних співробітників: ретельний відбір тем і вміння імпровізувати, готовність працювати у зручний для відвідувачів час (це, здебільшого, наші вихідні), чітко скоординована робота різних відділів музею, новий рекламний підхід, величезна самопідготовка та ентузіазм, а також цілий ряд суто організаційних навичок.

Зрештою, за рядом причин, проект «Музейні посиденьки» так і не став пріоритетним для нашої установи і тимчасово припинив свої зустрічі. Так, нині у практиці Волинського краєзнавчого музею чимало успішних програм для масового відвідувача, але зі стрімкою зміною їх форм часто втрачається щось дуже важливе, глибоке, образно кажучи, «душа музею». Тоді як проекти, подібні до нашого, де дуже неспішно, тонко, ненав'язливо звершується «тайнство посвяти» у музейну громаду, як правило, складно ставити «на потік».

Робота над проектом «Музейні посиденьки» дала нам переконаність у тому, що, збільшуючи кількість форм взаємодії музею з відвідувачем, ми не повинні слідувати шляхом спрощення – рекреації та розваги. Проведені зустрічі демонструють: можна знайти такі способи подачі матеріалу, які дозволять передати людині серйозні та глибокі знання у доступній для неї формі. Сучасне суспільство перенасичене розвагами, і музей у цьому сенсі завжди буде в програші порівняно із масовою культурою. Та й чи потрібна нам така конкуренція? Досвід спілкування з музейним гостем показує, що той іде до нас швидше в пошуку певних вічних істин, духовних орієнтирів у сучасному світі споживання, реклами і безсенсових шоу.

На нашу думку, музей покликаний зберегти свою просвітницьку місію навіть в епоху всезагальної комерціалізації, тим паче що даний підхід, як бачимо, здатний привести до нас нового відвідувача – відвідувача, котрий повертається.

1. *Георгіївська чорно-жовта стрічка або традиційний червоно-чорний мак – якого кольору наша пам'ять? // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2016. – 6 травня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/georgijivska_chorno_zhovta_strichka_abo_tradicijnij_chervono_chornij_mak_jakogo_koloru_nasha_pam_jat/2016-05-06-2488.*

2. *Капустіна Н. Перспективи розвитку Дніпропетровського історичного музею: ретроспективний аналіз музейних завдань та їх реалізації / Н. Капустіна // Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції «Роль музеїв у культурному просторі України й світу». Вип. 11. – Дніпропетровськ: «АРТ-ПРЕС», 2009. – С. 5–17.*

3. *Лис С. Міфологічно-казкові скульптури Миколи Голованя у Луцькому центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки / С. Лис // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Наук. Зб. Вип. 61.: Матеріали П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27-28 квітня 2017 р. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – С. 177–183.*

4. *Магія Лесі Українки не залишила байдужими відвідувачів обласного музею // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2016. – 29 лютого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/magija_lesi_ukrajinki_ne_zalishila_bajduzhimi_vidviduvachiv_oblasnogo_muzeju/2016-02-29-2332.*

5. *Макагиансар М. Воспитательная и просветительная роль музеев сегодня и завтра / М. Макагиансар // Museum: Вопросы музейной практики. – Москва: Госкомиздат СССР, 1984. – № 141. – С. 3-7.*

6. *Музейні посиденьки // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2015. – 10 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/muzejni_posidenki/2015-11-10-2087.*

7. *Музейні посиденьки із символікою // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2015. – 18 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/muzejni_posidenki_iz_simvolikoju/2015-11-18-2101.*

8. *Проект «Музейні посиденьки» триває! // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2016. – 18 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/proekt_muzejni_posidenki_trivae/2016-01-18-2218.*

9. *Чергові «Музейні посиденьки» відбулися в обласному музеї // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2016. – 30 травня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/cherгови_muzejni_posidenki_vidbulisja_v_oblasnomu_muzeji/2016-05-30-2553.*

10. *«Чому луцький слоник залишився один?» або «Забуті пам'ятники міста Луцька» // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2016. – 21 квітня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/chomu_luckij_slonik_zalishivsja_odin_abo_zabuti_pam_jatniki_mista_lucka/2016-04-21-2459.*

Андрій Климчук,
краєзнавець,
м. Рівне

МУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Національний університет водного господарства і природокористування має свою майже столітню історію. Ще в 1915 р. членами Товариства по розповсюдженню освіти (групи професорів Київського політехнічного інституту) створено Київське середнє сільськогосподарське гідротехнічне училище. Це й був початок майбутнього вищого навчального закладу. В 1959 р. навчальний заклад, який вже на той

Фото 1.

Фото 2.

момент мав назву Київського інституту інженерів водного господарства був переведений до Рівного.

Музей Університету було засновано в 1967 році спільними зусиллями ректора тодішнього Українського інституту інженерів водного господарства (УІВГ) Костянтина Семеновича Семенова та групи ентузіастів, очолюваних Ольгою Самсонівною Столовою – кандидата наук, доцента кафедри вищої математики. Початкова назва музею – «Музей інституту». Музей починався з кількох стендів у коридорі інституту. В газеті «Трибуна студента» (№ 42 (394) за четвер, 24 листопада 1977 року) у дописі завідуючої музеєм Людмили Бартків «Запрошує Музей», зазначено, що після реконструкції музею історії інституту, у нього з'явилося власне приміщення – колишня аудиторія на другому поверсі головного корпусу. Там музей і перебував з 1977 по 2002 рр. Ні штатних завідувачів, ні екскурсоводів, ні інших працівників музею не мав. Екскурсії вели активісти з музейної ради – викладачі, аспіранти, лаборанти, студенти-комсомольці. Експозиція розповідала про чотири історичні етапи: від заснування до початку Великої Вітчизняної війни; період Великої Вітчизняної війни; інститут у післявоєнні роки; ровенський період.

У 2002 році в рамках підготовки святкування 80-річчя НУВГП було вирішено здійснити кардинальну реконструкцію музейної експозиції та перевести музей в інше приміщення. До 2005 року проблеми з фінансуванням не дозволяли оперативно виконати запланований об'єм робіт.

4 вересня 2007 року музей знову розпочав свою роботу. Нова експозиція Музею історії Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП) містить наступні розділи:

- початковий період 1915-1922 рр.;
- ранній київський період 1922-1941 рр.;
- період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.;
- післявоєнний період 1945-1959 рр.;
- ровенський період 1959-1991 рр.;
- роки Незалежності – з 1991 р.;
- сьогодення університету.

Музейна зала прикрашена галереєю почесних професорів університету та кольоровими фотокартинами університетського містечка, що виконані фотохудожником Олександром Харватом.

В експозиції демонструється близько 500 одиниць зберігання з основного та допоміжного музейного фонду, котрий ще знаходиться на стадії вивчення, формування та обліку.

Надія Кукса,

*завідувач відділу «Суботівський історичний музей»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»,
м. Суботів*

МУЗЕЙНІ ОБ'ЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЧИГИРИН»: «УКРАЇНСЬКА ХАТА ХІХ СТ.»

Одним з найбільш затребуваних екскурсійних об'єктів НКЗ «Чигирин» слід вважати пам'ятку історії «Українську хату ХІХ ст.», яка є зразком будівництва селянського житла ХІХ ст., а саме «хата на

дві половини – хата-сіни-хата» або, як прийнято говорити на Чигиринщині, «хата через сіни». У зв'язку з відсутністю відповідних документів, дату побудови споруди установити поки що не вдалося. Однак конструктивно-планувальні особливості та стан доступних огляду конструкцій дали змогу визначити орієнтовний вік споруди [4, 1].

Закладено хату, очевидно, у період найбільш інтенсивної забудови замчища Хмельницьких місцевими мешканцями, коли на площі близько 3 га було облаштовано близько десяти селянських садиб.

До 1976 р. у цій хаті проживали її власники. У 1979 р. садиба придбана Суботівською сільською радою для потреб місцевого краєзнавчого музею. З часу створення заповідника (1989 р.) споруда поставлена на його баланс як об'єкт культурної спадщини.

У даний час тут створена постійно діюча експозиція «Українська хата кінця XIX – першої третини XX ст.» За задумом авторів концепції експозиції умовний власник садиби був гончарем, що забезпечувало його родині середній рівень достатку. Більша половина хати слугувала житлом, менша-гончарною майстернею. Предмети побуту автентичні, передані місцевими мешканцями, які стали консультантами під час створення експозиції.

«Українська хата» притягує до себе велику кількість відвідувачів, тому що є практично суцільною контактною зоною. На відміну від більшості етнографічних об'єктів України, де доступ екскурсантів до музейних предметів обмежений, тут кожний має змогу відчути себе мешканцем господи: сісти за гончарний круг чи ткацький верстат; «попросувати» сорочку за допомогою качалки та рубля; поорудувати в печі рогачем, кочергою, чаплією чи лопатою, поколисати «немовля» у колисці з шелюгу або ж присісти на лаву, застелену рядниною, за мальовану скриню, яка одночасно виконувала функцію столу, і сфотографуватися. Це далеко неповний перелік дій, які доступні нашим відвідувачам.

Пам'ятка використовується як місце проведення занять, пізнавальних квестів, майстер-класів. Науковцями відділу розроблено цикл занять з родинної обрядовості для учнівської молоді, і більш вдалого місця для їх проведення годі шукати, адже діти мимоволі опиняються в етнографічному середовищі.

Згодом виникла ідея об'єднати запроваджені раніше інтерактивні форми і методи роботи у рамки культурницько-просвітницької розважальної програми «Ігри, розваги та забавлянки старого Суботова» [1, 64-65]. Основна мета атракції - організація активного відпочинку населення різних вікових та соціальних категорій в історичному середовищі на основі національних традицій з максимальним використанням автентичного місцевого матеріалу (від походження назви села Суботова до середини XIX ст.), що позитивно впливає на виховання у молоді національної самосвідомості, пробудження патріотичних почуттів. Адже яке ще село в Україні, окрім Суботова, може репрезентувати безцінний віковичний духовний скарб-ігри, розваги, забавлянки попередніх століть, які зумів зібрати і зберегти перший у світі етнограф дитинства Марко Грушевський [2, 75-80]?

Особливо принадною виявилася територія, прилегла до музейного об'єкта «Українська хата середини XIX ст.» Після нетривалої екскурсії відвідувачі можуть поринути у світ розваг середини XIX-XX століть. Враховано, що група може складатися з людей різного віку – тут кожний може знайти для себе розвагу чи заняття. Адже окрім рухливих ігор, естафети з використанням предметів народного побуту, перегонів на соняшниках чи візках пропонуються забавлянки «на кмітливість» - розморочування та заморочування морок з мотузок, виготовлених з натуральних матеріалів; можна навчитися виплітати віночок з польових квітів (за бажання учасники майстер-класу долучаються до власноручної заготівлі рослин для віночка – їх вистачає безпосередньо поблизу місця проведення майстер-класу). Здавалося б, що може бути простішим виплітання такого віночка? Однак з'ясувалося, що й це споконвічне заняття українців на сьогодні настільки призабулося, що далеко не кожний навіть сільський мешканець може його виконати. Особливо зворушує наших гостей місце проведення цього майстер-класу - це може бути призьба автентичної хати, якій майже 200 років, застелена домотканою рядниною. А за несприятливих погодних умов майстер-клас проводиться у світлиці [5, 172-177].

Не менш затребуваним є і майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки. Його зазвичай проводять екскурсанти відділу, а також відома чигиринська майстриня-лялькарка Олена Черноус. За 15 хвилин кожний бажачий може навчитися крутити вузлову ляльку. Особливого наповнення цьому по суті магічному дійству надає розповідь майстрині про ляльку-мотанку як традиційний родинний оберіг українців. Робиться акцент на тому, що найдавнішою відомою на сьогодні в Україні є колекція саме суботівських вузлових ляльок кінця XIX - початку XX ст., зібраних подружжям Марком та Марією Грушевськими. Невеличка лялечка, виготовлена власноруч учасником майстер-класу, залишається йому на згадку. Показово, що згадувані здавалося б традиційні жіночі майстер-класи користуються неабиякою популярністю і серед хлопців та молодих чоловіків.

У приміщенні облаштовано тимчасові виставки авторської ляльки-мотанки екскурсовода відділу Оксани Горенич та традиційного українського віночка з польових квітів та витких рослин.

Охоче долучаються відвідувачі і до майстер-класів з плетіння тинка з гілок чи лози, виготовлення простих народних іграшок з підручних матеріалів. Основний акцент робиться на тому, що всі ці нехитрі забавлянки збережені попередніми поколіннями, не запозичені, і визначають неповторний колорит Чигиринщини.

Програму не можна вважати сталою–постійно урізноманітнюються види діяльності як її організаторів, так і учасників.

Запропонована відвідувачам атракція досить довготривала -розрахована на 3-5 годин. Проте, зважаючи на побажання клієнтів, практикується кілька скорочених її варіантів тривалістю 1-2 год. Потенційними клієнтами можуть бути організовані групи, які заздалегідь замовляють атракції. Однак поряд з цим практикується залучення і спонтанних відвідувачів, переважна більшість яких–сім'ї, які виявили бажання відвідати замчище Хмельницьких та «Українську хату». Зазвичай це буває у вихідні та святкові дні, коли оглянути пам'ятки Суботова приїздять численні екскурсанти. Як приклад вдалого використання промоції можна назвати Всесвітній День музеїв та Дні європейської культури в Україні,

коли було залучено кілька сотень відвідувачів з різних регіонів країни.

Науковці відділу постійно у пошуку нових форм і методів залучення відвідувачів до спілкування безпосередньо через музейні об'єкти [3, 147-151].

1. Кукса Н. Культурно-просвітницька розважальна програма «Ігри, розваги та забавлянки Старого Суботова» // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею: Зб. наук. праць. Випуск XIV: Матеріали наукової конференції присвяченої 120-річчю музейної справи на Рівненщині. – Рівне, Дятлик М., 2016. – С. 64-65.

2. Кукса Н. В. Творча спадщина українського етнографа і фольклориста Марка Грушевського / Щорічник «Матеріали до української етнології». Збірник наукових праць. Випуск 12(15). – К., 2013. – 270 с. – С. 75-80.

3. Кукса Н.В. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» – один із провідних осередків розбудови шкільного краєзнавства на Черкащині // Жовківські читання 2011: Збірник статей першої наукової конференції «Музей у сучасному світі» / Львівська галерея мистецтв. Упорядник С.Каськун. - Львів: Растр-7, 2011. – С. 147-151.

4. Паспорт об'єкта культурної спадщини «Українська хата XIX ст.» / Науковий архів НІКЗ «Чигирин», 2005. – С. 1.

5. Шмиголь С. Інтерактивні методи популяризації історико-культурної спадщини серед учнівської молоді: майстер-клас з виготовлення традиційного українського віночка / Наукове видання. ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИ СУМЦОВСЬКІ ЧИТАННЯ. Збірник Всеукраїнської наукової конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», присвяченої 95-річчю з часу заснування Харківського історичного музею 17 квітня 2015 р. – С. 172-177, 339 с.

Людмила Ланшина,

старший науковий співробітник відділу природи

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

Тетяна Тищенко,

завідувач відділу природи

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ЗАХОДИ У ВІДДІЛІ ПРИРОДИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Сучасний світ не стоїть на місці, він міняється, розвивається з кожною годиною, з кожною секундою, прагне до незвіданих граней та областей. Здавалося б, і в сфері святкової культури вже неможливо винайти щось надзвичайне, одні й ті ж свята, які, повторюються з року в рік, ті ж самі персонажі. Але достатньо недавно в область культурно-дозвільної діяльності була введена абсолютно новаторська програма по залученню відвідувачів до музею, а в подальшому ця практика розповсюдилась і в абсолютно різнобічній сфері культури, мистецтва і дозвілля. Назва цієї нової дозвільної форми роботи – театралізована екскурсія.

Театралізована екскурсія – це досить незвичний і дуже стильний спосіб проведення дозвілля з користю та задоволенням. Така форма музейної діяльності перетворює слухачів не лише на глядачів, але й в безпосередніх учасників подій, які описані в запропонованій програмі. Театралізована екскурсія – це унікальне поєднання інтерактивної форми з динамічною та емоційно вираженою подачею найцікавіших фактів та історій. Основним принципом при її створенні є наявність теми та ідеї, а саме головної думки, яку музейники-організатори данної форми, хочуть донести відвідувачам.

Жанр театралізованої екскурсії розвинувся в музеях і виставкових залах.

Переваги театралізованої екскурсії перед традиційною оглядовою екскурсією:

- незвичний туристичний і екскурсійний формат – це запам'ятається!
- повноцінне театралізоване дійство по всьому маршруту екскурсії – не анімація!
- інтерактивна взаємодія з глядачем, який стає учасником подій – повне перенесення в атмосферу!
- колектив професійних музейників, які стають акторами і режисерами, оригінальні сценарії – якісна постановка!
- подача інформації через реальні історії і цікаві факти – відвідувач ніколи не засумує на такій екскурсії, на відміну від традиційного „сухого” викладення матеріалу.

Такі культурно-дозвільні заходи, як театралізовані екскурсії виконують ряд функцій, серед яких – освітня і пізнавальна: маленькі гості дізнаються багато нової інформації крізь призму цікавого дійства.

Розважальна та креативна функції в такій екскурсії простежуються чітко, можна навіть сказати, що є супроводжуючою дією всього заходу. Тільки уявити, що під час екскурсії відвідувачів будуть супроводжувати казкові герої і відразу виникає розуміння аспектів розваги в екскурсії.

Театралізована екскурсія є досить молодим видом культурно-дозвільних заходів, новизна і новаторство якої очевидна. Такій формі музейної роботи притаманний єдиний художній образ, який створюють персонажі, що розвивають тему данного заходу. Звісно, на створення такого образу покладені сили акторів-музейників. Також велику роль грає специфічне оформлення данної екскурсії: це в першу чергу костюми акторів, які не мають вибиватись із загальної стилістики і теми програми. Звісно, що й музика і певні реkvізити, можливі навіть різноманітні засоби для досягнення єдиного образу екскурсії – це можуть бути і традиційні пригосання, і різні обряди, ігри.

Таким чином, спостерігаємо, що повноцінна театралізована екскурсія будується по тим самим принципам, як інший вид культурно-дозвільних заходів: концерт чи вистава .

У Волинському краєзнавчому музеї вже близько 10-ти років проводиться комплексна програма по роботі з дошкільнятами та дітьми молодшого шкільного віку. В її розробці та реалізації взяли участь наукові співробітники відділу природи. Була переглянута тематика екскурсій для дітей, працівники відмовились від проведення оглядових екскурсій для цієї категорії відвідувачів, заново підготували тематичні екскурсії з урахуванням дитячого віку.

Ця програма включає декілька етапів і починається з обслуговування дітей 4—8 років.

При розробці екскурсійних заходів для малюків працівники музею враховують основні психологічні особливості – підвищену емоційність, рухливість, нестійкість уваги та у відповідності до цих критеріїв обирається тема, форма і методи проведення екскурсій.

Тому працівниками музею для дошкільнят були розроблені театралізовані заходи по відділу природи під загальною назвою „Мандрівка в рідну природу”. Ця програма включає в себе еколого-етнографічні свята: „Проводи Зими на Стрітєння” [1; 123 – 129], „Птахи прилетіли” [2; 292 – 298] й екскурсії-казки під загальною назвою „Чарівні пори року: „В гостях у Золотої Осені”, „Ой, Весно-красна, що ти нам, Веснонько, принесла?”

„Літо-літечко, радіють діточки!”, „Ой, Ялинко зелененька!”

Учасники цих заходів – вихованці дитячих садків та учні початкових класів разом із казковими героями – Зимом, Весною, Літом, Осінню, Бабусею-казкаркою та Лісовиком здійснюють цікаву подорож по залах відділу природи ВКМ, знайомляться із життям рослинного і тваринного світу в різні пори року.

Театралізовані екскурсії розповідають маленьким відвідувачам музею про народні повір'я та легенди, про зустрічі пір року (зустріч Зими і Весни – Стрітєння), про старовинні розваги та гуляння (останній тиждень перед Великим постом – Масляна, весняні хороводи та ігри, гуляння молоді напередодні Івана Купала та ін.). Герої дійства проводять із дітьми розвиваючі ігри, загадують різноманітні загадки про явища природи, водять хороводи („Подольночка”), а на пам'ять про захід дарують малечі сувеніри. Малята поринають у незабутню феєрію волинської казки.

Такі музейні театралізації вчать дітей не лише бачити красу оточуючого світу, природи, але й дбайливо ставитися до кожної живої істоти, пробуджують бажання активно творити добрі справи.

Нижче подаємо тексти сценаріїв театралізованих екскурсій-казок.

Сценарій театралізованої екскурсії-казки „Ой, Ялинко зелененька! (З історії різдвяної ялинки)”

(Проводиться впродовж новорічно-різдвяних свят з 19 грудня по 19 січня для вихованців дитячих садків та учнів початкової школи).

Екскурсіводи: Тищенко Т. М., завідувач відділу природи ВКМ (Зима);

Ланшина Л. В., старший науковий співробітник відділу природи ВКМ (Ведучий).

ЗАЛ №2. Клімат та фенологія Волині

Діорама „Зима”. Штучна ялинка із сріблястими прикрасами, горішки у фользі, опудало білочки.

Ведуча:

Срібні дерева,

срібне гілля,

сріблом пухнастим

вкрита земля.
Срібні
у синьому небі
хмарки,
в срібних заметах
срібні стежки.
Срібний - пресрібний
ліс приберіг
білочці срібній,
срібний горіх.

Леонід Первомайський

Ведуча: Лісова галявина вкрита білим пухнастим снігом. Зараз на ній тихо і пусто, не те що влітку. Здається, взимку на галявинці ніхто не живе. Але це тільки так здається. Біля куща з-під снігу стирчить старий, трухлявий пень. Це не просто пеньок, а справжній терем-теремок. Немало в ньому затишних зимових квартир для різних лісових мешканців.

Під корою сховались від холоду дрібні комашки, поряд влаштувався зимувати стомлений жук-дровосік. А у норі між корінням, згорнувшись тугим кільцем, вмостилася метка ящірка. Усі залізли в старий пень, кожен зайняв у ньому крихітну спаленку та й заснув у ній на довгу зиму.

...На самому краю галявинки, під товстою ковдрою, сплять жаби. Сплять і не знають, що тут неподалечку, під купою хмизу, згорнувшись клубком, заснув їх найлютіший ворог – їжак.

Тихо й пусто взимку на лісовій галявині. Тільки зрідка пролетить над нею зграйка щиглів чи синиць або дятел, всівшись на пеньок, почне видзьобувати з кори поснулих комах.

Ведуча: Ось така зима у волинському лісі. Дітки, давайте підберемо прикметники до слова „зима”. Зима яка? Зима холодна, морозна, довга, люта, голодна, сувора, сніжна...

Входить **Зима:** Ось як ви мене любите! Я не люта і не сувора. Я різна. Ось послухайте казку:

Спитали якось у слона:

– Якою буває зима?

– А що це таке? Не знаю такого слова, – відповів слон.

Спитали у північного оленя:

– Оленю, може ти знаєш, якою буває зима?

– Зима буває дуже довгою. На моїй батьківщині вона тягнеться 9 місяців.

Спитали червоногрудого снігура:

– Снігурчику, якою є зима для тебе?

– Зима буває важкою і голодною.

Спитали у рудого песика Дружка:

– Ти знаєш, якою буває зима?

– Бр-р-р! Холодно! – прогавкав Дружок. – Добре, що у мене будка є і господарі хороші.

Спитали у ведмедя:

– А що ти думаєш про зиму, ведмідь?

– Що про неї говорити? Вона тягнеться лише одну ніч. Заснеш, коли випаде сніг, а прокидаєшся – уже весна прийшла.

Спитали у Максимка:

– Скажи, якою буває зима?

– Зима буває веселою! – засміявся Максимко. – Взимку можна кататись на ковзанах, на санчатах, на лижах. А ще погратися у сніжки, зліпити снігову бабу або фортецю. А ще взимку багато веселих свят.

Зима: Ось такою я є. А щоб вам не було холодно і голодно, треба готуватись ще з літа. Не лінитись, працювати, зробити запаси продуктів і палива.

Зима: А тепер пограємо у гру „Що є у дерева завжди?” Я буду називати орган дерева, а ви будете казати „так” – якщо він є завжди, і „ні” – якщо він є у певну пору року. Починаємо!

У дерева завжди є корінь. – Так.

У дерева завжди є квітка. – Ні.

У дерева завжди є гілка. – Так.

У дерева завжди є кора. – Так.

У дерева завжди є листок. – Ні.

У дерева завжди є стовбур. – Так.

У дерева завжди є брунька. – Так.

У дерева завжди є плід. – Ні.

У дерева завжди є насіння. – Ні.

Зима: Молодці! Такі розумні, начитані та уважні дітки заслуговують на свято. А яке ваше улюблене свято? А з чим ми зустрічаємо це свято? Звичайно! Із новорічною красунею ялинкою! А чому саме це дерево стало символом Різдва і Нового року? Послухайте українську легенду: (**Зима** розповідає легенду і веде дітей по експозиції відділу природи, зупиняючись біля тих об'єктів, де є дерева, про які йдеться у тексті оповіді).

Було це дуже-дуже давно. У маленькому містечку Віфлеємі, у древній країні Іудеї народився маленький хлопчик Ісус. Був він сином Божим і Спасителем всього людства. У мить його народження засяяла над світом яскрава зірка, яку ми називаємо тепер Віфлеємською або Різдвяною, і вказала людям шлях поклоніння Царю небесному. Дізнався злий цар Ірод про появу на світ божественного немовляти, злякався за свою владу і наказав стражникам знищити усіх хлопчиків до двох років.

Матір Ісусова Марія схопила сина і побігла шукати схованку. (Перехід у зал № 8, діорама „Зубри у Цуманській пущі”). А воїни Іродові уже близько. Бачить жінка дуб столітній стоїть у гущавині лісу із великим дуплом:

– Захочай мене, дубочку, від вірної смерті!

– Відійди, жінко, прискачуть стражники і сплять мене через тебе!

– За твою байдужість до людського горя буде у тебе блискавка вдаряти під час кожної грози, горіти тобі часто і гаряче.

Біжить Марія далі. (Перехід у зал № 3, діорама „Озеро Світязь”). Стоїть верба, гілки до води опустила.

– Врятуй мого сина, вербичко, захисти! – просить втікачка.

– Не проси і не благай – не допоможу. Воїни Іродові поламають моє пишне гілля.

– Станеться те, чого ти найбільше боїшся. Навесні, коли тільки ти зацвієш, прийдуть люди і обламують твої віти, щоб вітати мого сина.

Втікає Матір Божа далі. (Перехід до залу № 5, діорама „Лісостеп”). Край гаю береза красується – гілля до самої землі густе-густе стелеться, стовбур білий під місячним світлом сяє.

– Захисти, берізко, моє дитячко, положу у твої білі гілочки сповиточок, сама притулюсь до твого стовбура – не помітять вбивці.

– І не проси! Приїде стража порубає моє біле тіло випустить всю мою кров, і пропаду я!

– Кожен рік ти будеш ділитися своєю кров'ю з людьми, точити і різати вони будуть тебе нещадно.

Побігла страждениця далі. Зустріла ще одне дерево на шляху – осики. (Вітрина № 3, гербарій осики сірої). Але і вона у допомозі відмовила, все примовляла: „Ой, боюсь! Боюсь, боюсь, боюсь!”.

– Будеш тремтіти ти, боягузко, завжди, нечистим деревом будеш!

Забігла Марія у дивні краї і побачила дерева дивовижні, незнайомі. (Перехід у зал № 6, діорама „Полісся”, штучна ялинка, засипана штучними сніжинками). Високі, стрункі, замість листків голочки, і так вони щільно на гілочках туляться, що утворюють щити непроникні.

– Дерево невідоме, дерево чужоземне, сховай мене. На тебе одна надія.

Доганяють воїни ворога мого лютого, погублять Божу Дитину!

– Ховайся, втікачко, ніхто у мої колочі віти без мого дозволу не залізе. Ніхто тебе не знайде!

Підняло дерево гілля, пропустило втікачів, закрило їх зеленим щитом.

Не змогла стража проїхати через колочий, темний, невиданий ліс. Вирішили вони пошукати у другому місті, поїхали геть.

– Як зовуть тебе, Добре дерево! – спитала Діва Марія.

– Ялинка.

– За доброту твою люди будуть любити і шанувати тебе, прикрашатимуть як королівну у день народження сина мого Ісуса. Пісні співатимуть і хороводи водитимуть навкруг тебе. Не буде більш шанованого дерева!

Але ж люди все переплутали. У ліс їм ліньки ходити, то вони ялинку з лісу принесуть, нарядять пишно і святкують.

Це легенда, видумка. А хто ж насправді зробив ялину різдвяним деревом?

Зима: Послухаємо історію новорічної ялинки. Давні книги розповідають, що більше 1000 років тому у західних землях Європи, які уже стали християнськими, у грудні люди згадували сумну подію з біблійної історії. За те, що перша жінка зірвала яблуко із дерева пізнання, Адама і Єву Бог вигнав із раю. І люди мусили тепер переживати зиму. Єдине дерево, що залишилось зеленим, – ялинка. Саме її і

прикрашали яблуками. Але проти цієї традиції виступила церква – перші люди були першими грішниками. Не годилося їх прославляти.

Кажуть, що першу ялинку прикрасив німецький священник Мартін Лютер. Напередодні Різдва 1500 року він приніс зелену красуню в дім і запалив на ній свічки – символ Віфлеємської зірки. Пізніше на верхівці деревця прилаштовували зірку, а свічок запалювали рівно 12. Зачин Лютера сподобався людям – різдвяна ялинка прикрашала їх нелегке життя. У XVII прикраси на ялинці були їстівними: яблука, горіхи, печиво, гірлянди із родзинок і кренделів, цукерки. На гілки вішали також ляльок, янголяток, пастушків. Більшість прикрас служили новорічними подарунками дітям. Наприкінці XVIII ст. у Німеччині почали робити скляні іграшки – символічні яблучка.

Давайте прикрасимо і нашу ялинку. (Діти із Зимою прикрашають різдвяну ялинку).

Зима: Слов'яни Новий рік святкували навесні. А на Різдво оселю прикрашали Дідухом – символом родючості і багатства. (Демонструються дідухи із колекції ВКМ). А ялинка в оселі українців увійшла тільки у 18 ст. за царя Петра I, і то до палаців. Послухайте оповідання Олени Пчілки „Сосонка”, яку для вас розповість наша шановна ведуча (скорочений переказ оповідання Олени Пчілки „Сосонка”) [3; 41 – 49].

Зима: У державі, у якій жили ваші бабусі і дідусі – Радянському Союзу – Різдво не святкували. Про ялинку забули. І тільки 1936 Новий рік Україна святкувала із новорічним деревцем і новими новорічними героями (Дідом Морозом та Снігурочкою), карнавалами, хороводами – тихе, сімейне свято стало масовим, колективним. Його почали називати просто – „Новорічна ялинка”.

Ведучий: Надходить новий рік, і мільйони дітей в усьому світі чекають на подарунки. (Розповідь про новорічних казкових героїв). Комусь їх принесе Дід Мороз, комусь – Санта Клаус, а іншим діткам – святий Миколай. А чи знаєш ти, хто вони, чи віриш, що вони справді існують?

Колись дуже давно, 1600 років тому, у стародавній країні Лінії на березі Егейського моря жив священник Миколай. Він був дуже доброю, лагідною людиною, допомагав бідним. Особливо від любив дітей і завжди робив їм подарунки.

Коли єпископ Миколай помер, люди у пам'ять про нього почали робити дітям подарунки в день народження Миколая і казали, що їх передав Святий Миколай. День народження святого припадає на зиму, саме перед Різдвом, і подарунки стали готувати до свята. Святий Миколай відтоді став улюбленим різдвяним дідусем. А для лучан він ще являється покровителем міста (ведучий розповідає легенду про „Луцьке диво”) [4; 10 – 13].

А хто ж такий Санта Клаус? Це і є у перекладі Святий Миколай: „санта” означає святий, а „Клаус” – від „Миколаус”.

Давні слов'яни вірили, що насилає мороз і холод, а також сковує взимку кригою водойми Дід Мороз – могутній дідуган з довгою сивою бородою.

Наші Діди Морози теж приготували вам солодкі подарунки – цукерки „сніжок”, а **Зима** веселу розвагу – гру „Сніжки”.

Ведучий: Ось і завершилась наша зимова казка. До побачення, діти! Веселих вам свят і ще веселіших канікул.

Сценарій театралізованої екскурсії-казки „Ой Весно-красна, що ти нам, Веснонько, принесла?”

Екскурсіводи: Пальоха Л. А., науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи ВКМ (Казкарка); Тищенко Т. М., завідувач відділу природи ВКМ (Лісовик); Ланшина Л. В., старший науковий співробітник відділу природи ВКМ (Весна).

Відділ природи „Пори року” (Зал 2)

Екскурсантів зустрічає **Казкарка:** Добрий день, дорогі діти! Ми зібралися у чарівному залі відділу природи Волинського краєзнавчого музею, який знайомить нас із порами року. Розпочнемо нашу музейну казку із оповідання визначного українського педагога Константина Ушинського „Чотири бажання”.

Казкарка: Сьогодні ми, діти, вирушимо в мандрівку по весняних стежинках, познайомимось із весняними клопатами тварин, поспостерегіасмо, як прокидається зелений світ від зимового сну. А в цій подорожі нас супроводжуватиме Красуня-Весна, яка господарює тепер в Україні.

Ось і травень, ясний травень

празниково землю вбрав
 в одяг свіжий та яскравий
 із рясних зелених трав.
 В кожнім селищі та місті
 стоголосий спів луна.
 В травах, квітах, свіжим листі
 Переможно йде весна.
 У садочку вкрилась цвітом
 горобина запашна.
 І, нарешті, з теплим
 літом зустрічається весна!
 Входить **Весна** із корзинкою весняних квітів.

Казкарка: Ой Весно наша, красно! Що ж ти нам принесла?

Весна: Дівчатам по квіточці, хлопцям по дудочці. Добрий день, діти! Рада Вас бачити!

А чи знаєте Ви, з чого починається Весна? Зі зростання тривалості дня, зі збільшення яскравості Сонця. Все більше тепла воно посилає на землю. А 20 березня на всій землі день по часу рівний ночі. Цей день назвали днем весняної рівноваги.

Пробуджені теплом і світлом, прокидаються дерева і трави. Корені починають поглинати живильну вологу талої води.

Вода розчиняє занесені в коренях і кореневищах цукристі речовини (ось чому сік дерев солодкуватий) – і піднімається вгору по стовбуру до бруньок. Бруньки, отримавши живильний сік, розвиваються в бутони квітів і листя.

Особливо помітний сокорух у берези. Ледве солодкуватий, пінистий, тече він із рани на дереві. Погано, коли людина робить ці ранки і залишає їх відкритими. Тоді, необхідний листочкам і брунькам сік, витече, а багато бруньок загине, не випустить сережок і листків, а через відкриту ранку проникнуть в стовбур берези хвороби. Щоб цього не сталося, треба замазати ранку глиною.

У лісі навесні особливий колір: рожево-блідо-жовто-зеленкуватий.

Цвітіння дерев дивує – ще листя немає, і квіти на квіти не схожі.

Ось із ліщинових бруньок вирости і звисились донизу довгенькі ниточки із зеленкуватими китичками – дуже нагадують вони сережки у вухах дівчат. Розпустились вони так рано для того, щоб, поки немає листків на деревах, сильний весняний вітер безперешкодно розніс легкий пилок.

Квіти-сережки є і у вільхи, осики і тополі.

Але улюблені наші перші весняні квіти – котики верби. Коли дивишся через них на сонце, здається, що вони світяться, таке красиве ніжне опушення. Через деякий час із сірих квіти стануть жовтими від пилку. Але не тільки вітер розносить їх пилок. Верба – один із перших весняних медоносів. Її цвітіння – радість всім літаючим комахам. Джемелі і бджоли, перші метелики і мухи, злітаються на медовий бенкет, і заодно, збирають пилок і запилюють зелені жіночі квіточки верби.

Весна: Весняні квіти часто називають первоцвітами.

/Демонструються слайди або фотографії весняних квітів./

Перша квітка волинської весни – мати-й-мачуха.

Мати-й-мачуха під час цвітіння трошки нагадує кульбабу. Але відрізнити їх легко: в кульбабі стебло, на якому сидить суцвіття корзинка, гладеньке і тонке, а в мати-й-мачухи – покрите великими лусками; у кульбаби квіточки в корзинці абсолютно однакові, а у мати-й-мачухи – різні. Від яскравого сонця і нічних заморозків ніжну рослину захищає пушок.

У мати-й-мачухи особливий, незвичайний «графік» розвитку. Життя рослини весною починається прямо з цвітіння, а листя з'являється значно пізніше – через кілька тижнів. Кожний листок великий, як долоня. Верхня сторона зовсім гладенька і від цього на дотик холодна, нижня – тонковоїлочна, м'яка і тепла. Із-за цього рослина і отримала свою назву: тепла сторона листка нагадує про материнську ласку, холодна – про суворість мачухи.

Весна розповідає казку „Мати-й-мачуха”:

Жили в одному селі чоловік і жінка в добрі і любові. Ростили дівчинку-одиначку. Та прийшла біда до їхньої хати: померла дружина, а чоловік оженився вдруге. Незлюбила мачуха свою пасербицю.

Найменшої причини шукала, аби словом лайливим уколоти дівчину. Одна відрада у дівчини – піде вона до могили своєї матері поплаче, розповість про горе своє. І здається їй, що мати її втішає, ласкаві слова промовляє, гладить по золотій голівці.

Зла мачуха підгледіла за пасербицею, застала її на могилці, хотіла побити. Та сама впала на землю скрючилась і пропала. Пропала і дівчина. Тільки гарна жовта квітка, що з'явилась на могилці, коли зійшло сонце, нагадала людям золоте дівоче волосся. А коли відцвіла квітка з'явилися листочки. Прикладеш руку до листочка знизу – гріє, притулиш долоню зверху – холодить.

Весна: Через вісім десятих днів після мати-й-мачухи починає цвісти медунка. Її квіти рожеві, бузкові, фіолетові аж переповнені солодким пахучим нектаром.

Одна із багаточисельних весняних квітів – анемона дібровна – ніжна, тендітна рослина із сніжнобілою квіткою, схожою на шестикутну зірочку.

Наші перші весняні квіти дуже вразливі. Багато із них стали рідкісними.

На гірських лунах Франції вивішено звернення до туристів: «Не рвіть нас: зірвавши, ви нас вбиваєте і не дасте народити потомство».

Зал № 8. Тваринний світ лісів

Весна: Навесні ми з нетерпінням чекаємо на приліт птахів про що дізнаємось, почувши їх пісню. Із пташиним населенням лісу нас познайомить лісовичок. Спів птахів зливається у хор.

Лісовик: Буває важко вирізнити окремі голоси. Звичайно, деякі голоси ми впізнаємо відразу – кування зозульки і спів солов'я. Послухаємо цих птахів (прослуховування записів птахів).

Ви легко будете впізнавати й інші голоси, якщо запам'ятаєте їх пісню.

В лісовій гущавині співочий дрізд буде запрошувати: „Филип, филип, прийди прийди чай пити”.

А вівсянка кричить, сидючи на верхівці ліщини: „Сіно неси-и, не труси-и!”

Очеретянка на березі озера кричить: „Карась – карась – рак – линь – линь – линь”; одуд весь час жаліється: „Худо тут, худо тут”.

Виходите на луки і чуєте питання чибіса: „Чиї ви?” А перепілка запрошує – „Подь полоть, подь полоть” або „Спать пора”

Маленькі співочі птахи, прилітаючи із далеких країн, одягають яскравий, святковий наряд.

Унікальне оперення – лимонно-жовте з чорним має іволга.

Нарядна пташечка зорянка або малинівка.

Найбагатше оперення у бджолоїдки і сиворакші. Літаючим сапфіром називають рибалочку (зимородка). Яскраво-синя пташечка із вохристою спинкою шугає над водою, виглядаючи здобичі.

Наряд і спів птахів не заради забави – так птахи святкують своє одруження.

Згадайте, як люди готуються до весілля? І тільки в гніздах-колисках з'являються пташенята, спів припиняється. Травень – місяць народження пташенят і звірят.

Ліс, берег, річки, чагарник, парк, сквер в цей місяць – це великий пологовий будинок. І порядок там повинен бути таким же строгим. Бігати, шуміти, слухати голосну музику, гратися в галасливі ігри в пологовому будинку не можна.

Турбувати батьків і діток не можна. Людина що кричить, бігає, розмахує руками для дрібних тваринок – величезне, жадливе чудовисько, яке вивергає страшні звуки. Вони від такого розбігаються, розлітаються, відповзають куди очі дивляться, кидаючи гнізда, нори, а в них яйця та дітей.

А скільки таких поселень ми допоможемо знайти хижакам! Знати ці правила поведінки необхідно всім і обов'язково виконувати.

Лісовичок: Віддавна прихід весни люди святкували співаючи веснянки, водючи хороводи, дітки грали різноманітні ігри. Згадаємо старовинну дитячу забаву „Подоляночка”, в яку зазвичай бавилися дівчатка.

Дівчата із Весною водять хоровод „Подоляночка”.

Лісовик: Хлопці хороводи не водили, у них були інші ігри. Одну із них я сьогодні вас навчу. Називається вона „Зайчик”.

Лісовичок із хлопцями грають дитячу забавку „Ой на горі сидить зайчик”.

Казкарка: А завершимо ми нашу зустріч віршем поета-волинянина Олександра Богачука про наш рідний край:

Волинь моя, прадавній краю

Русявокоса полісянко,

Зеленочубий тихий гаю,

Озер мінлива колисанка!
 Стою й мовчу перед тобою,
 Затамував душі акорди,
 Щоб не сполохати спокою
 Твоєї ніжності та вроди.
 Скажи мені, о де взяла ти
 Красу ранкової зірниці,
 І прохолоду рути-м'яти,
 І запах теплої живиці?
 Волинь моя, мій рідний краю,
 Дідів-прапрадітів колиско,
 Я від землі до небокраю
 Тобі вклоняюсь низько-низько!

Сценарій театралізованої екскурсії-казки „Літо-літечко, радіють діточки!”

Екскурсія проводиться протягом календарного літа для вихованців дитячих садочків та дітей початкової школи, що відпочивають у літніх пришкільних таборах.

Екскурсводи: Тищенко Т. М., завідувач відділу природи ВКМ (Бабуся-казкарка; Лісовик); Ланшина Л. В., старший науковий співробітник відділу природи ВКМ (Літо).

Зал № 3. Клімат і фенологія Волині. Діорами „Пори року”

Бабуся-Казкарка: Діти, яка ваша улюблена пора року? Літо? І справді, непевне, немає людини, яка б не любила тепло і сонце, що дарує нам волинське літо. Як же передати найкраще всю чарівність цієї пори року? Звичайно, у вірші!

Літо

Феодосій Мандзюк

На зеленій оболоні
 Літо плеще у долоні.
 Ой, яке хороше літо!
 В нього хусточка із квітів,
 А спідничка із травички
 Ще й зелені черевички.
 Є у літечка в торбині
 Кавуни і жовті дині,
 Помідори й огірочки,
 І горішки, і грибочки,
 І суничка, і малина,
 І смородина, й ожина,
 І червоні черешні –
 Все це літо нам принесло.
 На зеленій оболоні
 Літо плеще у долоні
 І кричать гуртом всі діти:
 „Здрастуй, сонце! Здрастуй, літо!”
 Входить Дівчина – Літо.

Літо: Добрий день, діточки!

Я така рада, що ви дуже чекали мого приходу. А за що ви мене так любите? (Пора канікул, можна купатись, засмагати, збирати ягоди, багато плодів дозріває).

А мої вітамінні дарунки любите? Які ж плоди землі дозрівають влітку?

Проти сонця, де тепленько
 Там свинки лежать гладенькі,

А як тільки сонце прийде,
Зараз з хати баба вийде.
Одрубає їм хвості,
Кличе діда, щоб нести. (Гарбуз)

Я на сонці сонцем сяю
Родичів багато маю
Гарбузову господиню
Усі знають. Хто я? (Диня)

Не гіркий і не солоний,
А солодкий і червоний,
Як же зветься цей товстун,
Здогадалися?.. (Кавун)

А що то за коні
На городі на припоні
Довгасті, голчасті,
Зеленої масті,
Нікого не возять,
Лише солі просять? (Огірки)

Із зелених маленьких листочків
Мама зварить смачний дуже борщик
Ми зелених листочків нарвем,
Що усі називають... (Щавлем)

На городі молода, пишні коси розпліта
У зеленій хустині золоті хова зернини
(Кукурудза)

Жовтобокий карапуз йшов городом та й загруз.
Бо насіння стільки має, що аж боки роздуває
Через те і загруз... гарбуз

Жовте, соковите,
На дерев'янку одіте. (Абрикос)

Маленькі плоди,
Мов сережки повисли,
Червоні – солодкі
Зелені – ще кислі. (Вишні)

Одне – рум'яне,
Друге – зелене лице у мене.
Влітку і взимку
Ковтають слинку
Всі через мене. (Яблуко)

Живе вона в лісочку.
Має чарівну сорочку.
Хто йде, той поклониться. (Суниця)

Бабуся-Казкарка: Діти, літо – це ще і пора квітів. Які квіти цвітуть влітку? (Демонстрація слайдів та коротка характеристика найвідоміших літніх квітів: волошок, маків, ромашок, дзвоників, вероніки, лілій, зозулиних черевичків).

Бабуся-казкарка: А яка квітка найбільша і найвища. Послухайте загадку:

Парубійко я вродливий,
 Дуже гарний, нешкодливий,
 Цвіт до сонця повертаю,
 За те і назву маю.
 І олію з мене б'ють,
 І макуху дістають.
 І в веселий свята час
 Дам щось кожному із вас. (Соняшник)

Ця прекрасна, сонячна квітка – один із символів України, нашої рідної землі.

Бабуся-Казкарка: А яке наше дерево цвіте найпізніше? Звичайно, це наша красуня – липа:

Пахощі солодкі чути вже здаля,
 Але поки квітну – часу не втрачай –
 З моїх квітів взимку можеш пити чай.

А зараз ми попросимо нашу гостю, провести нас по своїх володіннях: на берег озера, у ліс, у луки – всюди хазяйнує наше тепле, щедre Літо.

Зал № 3. Водойми краю

Літо: Багата водою наша рідна Волинь: річки, озера, ставки і болота, водосховища і канали.

Перед вами картина озера-красеня, озера-велетня – Світязя.

Славиться озеро своїми піщаними пляжами, чистою, прозорою, цілющою водою. Великі глибини десь там посередині, біля острова. А біля берега Світязь мілкий, навіть маленьким дітям тут безпечно купатись.

Озеро – це природне багатство всіх жителів Волині. Всі відпочиваючі повинні дотримуватись правил поведінки у природі: не смітити, не знищувати рослин і тварин, бути обережним із вогнем. Адже у воді і поблизу неї живе багато цікавих тварин – риб, моллюсків, комах, птахів.

А зараз діти ми попросимо Бабусю-казкарку розповісти легенду про Світязь.

Бабуся-Казкарка: Давно це було... Стояло у нас на Поліссі, серед лісу предковичного місто прекрасне з міцними кам'яницями, церквами, палацами. Жили в ньому люди багато й щасливо, не знаючи біди. Заздрість пройняла недобрих людей, які жили в північних лісах.

І дізналися лихі люди, що причина благополуччя прекрасного міста в добрій чарівниці Марусі. Де ступала її ніжка, там щедро наливався урожай. У хаті, в яку вона заходила, поселялося щастя і добробут. Хвороба втікала із людини і тварини, якої торкалася рука Марусі.

Дізналися про дівчину-чарівницю ворожі лазутчики, доповіли господарю – Тевтону. Вирішив злий північний володар під покровом ночі захопити місто і полонити диво-дівчину.

І лізуть вороги на мури міські, палають будинки, гинуть люди. Маруся зійшла на найбільшу дзвіницю, підняла руки до неба, проказала якісь слова. І розступилася земля, потекла із надр земних вода, сховала місто, втопила ворогів. Люди вірять, що й донині в глибинах озера живе чарівниця – Маруся, сховавшись від злих і заздрісних людей під товщею голубої води Світязя...

Літо: А зараз малята, ми помандруємо в гості до наших зелених друзів.

Хто вони?

Зал № 5. Рослинний світ лісів

Літо загадує загадки про дерева.

В них багато є роботи,
 Хоч стоять вони весь час.
 Від дощу, чи від спекоti
 Захистять, врятують нас.
 Не лягають спати ніколи,
 На ногах вони одвік.
 Не бояться плину рік,

Ні завій, чи вітру реву.
Хто вони такі? (Дерева)

Які ж дерева ростуть у волинських лісах?

Висока, струнка, запашна,
В небо тягнеться вона
Весь одяг золотистий
Тільки шапка зелена. (Сосна)

І маленькі, і старенькі,
Улітку, взимку, навесні
Усюди вдягнені гарненько
У зелені сукні всі. (Ялина)

Батько тисячу синів має
Кожному шапочку справляє. (Дуб)

Стрімко вибігли на гору.
Дві подружки білокорі
Дощик їм полоще кіски
Звуть подружок цих... (Берізки)

Ніхто її не лякає
А вона тремтить. (Осика)

Я дерево-красень,
Зовуть мене ... (Ясен)

Ніщо не летіло,
Ніщо не злякало,
А вся затремтіла,
А вся задрожала. (Осика)

Добре в лісі влітку – затишно, красиво, за кожним кущиком смачна ягідка, на деревах – і горішки, і шишки, і смачні, і корисні плоди. Люблять літній ліс і звірі, і птахи.

Зал № 8. Тварини лісів

Літо: У цій великій залі багато звірів і птахів. І кожен із них заслуговує на добрі слова, кожна має свої особливості і цікавинки. А хто краще знає про мешканців лісу, як не Дідусь-Лісовичок. Покличемо його.

Із діорами „Цуманська пуца” виходить Лісовик.

Лісовик: Здрастуйте, діти!

Літо: Дідусю, це діти із дитячого садочка, вони дуже хотіли дізнатись побільше про лісових мешканців. Ти допоможеш нам?

Лісовик: Звичайно. Але з усіма тваринами ми не встигнемо познайомитись. А тому ми пограємо в цікаву гру. Я буду вам загадувати загадку. А ви не тільки будете відгадувати її, а ще й знайдете її у цій залі. І ми попробуємо разом підібрати слова, які характеризували б тварину.

Хто у лісі найхижіший?	(Вовк)
Хто у лісі найгладкіших?	(Кабан)
Хто у лісі найпрудкіший?	(Заєць)
Хто у лісі найважчий?	(Зубр)
Хто у лісі найвищий?	(Лось)

Хто у лісі найбалакучіший? (Сорока)
 Хто найшвидше літає? (Сокіл)
 Хто у лісі найохайніший? (Борсук)
 Хто у лісі найрідкісніший? (Рись)
 Хто у лісі найхитріший? (Лисиця)

Молодці, діти! Гарно знаєте тварин. А тепер відпочинемо і порозважамось – навчимося водити старовинний український хоровод „Ой, у лузі калина”.

Лісовик: А на прощання, діти, ми тихенько сядемо, і послухаємо найпрекраснішу пісню на світі – пташину пісню волинського лісу.

Друже мій

На Поліссі, на Волині,
 Де озера сині-сині,
 У жару, і в час негоди,
 і в погоду, друже мій,
 серцем слухати зумій
 звуки рідної природи.
 Звуки – дивні голоси
 надзвичайної краси.
 Чуєш, друже мій, розмови:
 З вітром листя гомонить,
 з сонцем – ниви і діброви,
 із озерцями – блакить.
 Розмовляють луки, роси...
 Стань, послухай, роздивись
 Мову рідної природи
 Розуміти серцем вчись.

Оксана Сенатович

Сценарій театралізованої екскурсії-казки „В гостях у Золотої Осені”

(Проводиться впродовж календарної осені)

Екскурсоводи: Тищенко Т. М., завідувач відділу природи ВКМ (Бабуся-казкарка); Ланшина Л. В., старший науковий співробітник відділу природи ВКМ (Золота Осінь).

Експозиція відділу природи Зал № 2. Пори року

Бабуся-казкарка: Дорогі діти! Сьогодні ви прийшли на зустріч із Золотою Осінню! Вона вже поспішає. Послухайте оповідання видатного українського педагога Костянтина Ушинського „Чотири бажання”.

Казкарка: Так яка ж пора року найкраща? Може осінь? Але ж восени так часто йде дощ. Чому?

Сонно з-за хмари
 дощ визирав,
 Сіяв краплини
 В лузі між трав.
 Раптом побачив:
 Діброва горить!
 Взявся гасити
 Пожежу в ту ж мить.
 Море води
 На дерева розлив,
 Тільки пожежі
 Не погасив.

Жовтогарячим
Червоним вогнем
Дерева палають
Під буйним дощем.
Пожежа в діброві
Аж неба сягла!
А дощик не відав:
То ж осінь прийшла!

Входить Осінь.

Осінь: Добрий день, дорогі дітки!

Бабуся-казкарка: Осінь, Осінь, що ти принесла для малят?

Осінь: Яблучка, груші, горішки, грибочки. Але дам лише тим діткам, які відгадають мої загадки. Усі загадки пов'язані з осінніми явищами. Отож слухайте уважно.

Шарудить вода струмками.
Хтось невидимий в імлі
Небо сірими нитками
Пришиває до землі. (Дощ)

Сіре сукно лізе у вікно. (Туман)

Ні листя, ні гілля –
У гаю зростають. (Гриби)

Під землею птиця кубло звила і яєць нанесла. (Картопля)

В тихе надвечір'я
З саду на подвір'я
Котиться колючина,
В листячко закутана. (Їжак)

Восени як скину листя,
Ягідками приберусь.
Кожна гілка, як в намисті –
Я (каліною, шипшиною, горобиною) зовусь.

У зеленім кожушку,
Кістяній сорочечці
Я росту собі в ліску.
Всім зірвати хочеться. (Горіх)

Осінь: У мене багато справ, діточки! Треба перевірити як підготувалися рослини і тварини до зими. Давайте це зробимо разом!

Як же рослини готуються до зими?

– Трави засихають, відкладаючи поживні речовини у насінні, коренях, кореневищах, цибулинах і бульбах.

– Дерева і кущі скидають листя, утеплюють свої бруньки – майбутні листочки і квіти, і запасують поживні речовини в коренях і стеблах.

Як тварини готуються до зими?

– Птахи відлітають у вирій.

– Звірі та осілі птахи міняють шубки на зимові – товщі та тепліші, роблять запас жиру під шкірою.

– Роблять запаси кормів на зиму: миші – зерно; білки – горішки, жолуді, сушені гриби; сойки – жолуді; бобри – полінця і гілки дерев.

– Впадають у сплячку: метелики, жуки, мухи, павуки, жаби, змії, равлики, борсуки, їжаки, ведмеді.

Зал №5. Рослинний світ Волині

Бабуся-Казкарка: Якби гриби вміли говорити, щоб вони розповіли про себе? (демонструються муляжі грибів і декламується вірш Олександра Підсухи «Хвалилися гриби»):

Я гриб-боровик

Маскуватися звик
Мушиш ліс обійти,
Щоб мене знайти.
А кому знайти удасться,
Знай, тому всміхнулось щастя,
Бо смачнішого нема,
Між грибами усіма.

Ми масляки,

Жовто-бурії шапки.
Ростем там, де глиця,
Ми любим дух живиці.

Я – підберезник,

Гриб – чудесник.
Люблю я дух березняка,
Хто покуштує, не пошкодує,
Не гірше від боровика!

Ми лисички, жовті личка,

Ростом зовсім невеличкі,
Не червиві, дуже чисті.
Ми ховаємося в листі.
Хто на наш слід натрапляє,
Повен кошик назбирає.
Ростемо не поодиноці,
Нас шукають у низинці.

Я – гриб грибів.

Я підосичник.

Найбільший в світі симпатичник.
До мене не ідуть – біжать,
Покласти в кошика спішать.
А шапка в мене, глянь, яка!
Як у гриба боровика,
Лише з різницею тією,
Що верх червоний у моєї.
Удався вродою і зростом
І, навіть, на боровика
Дивитись можу з висока.

Я – мухомор, я людомор,

Червоний, наче помідор.
Кашкет цяцькований, розлогий.
А сам – стрункий і довгоногий.
Серед урочища грибного
Не знайдеш красеня такого!
Та я отруйний, пам'ятай!
Мене побачиш – обминай!

В хату всакає зайча.
 Скільки радості в очах!
 – Мамо, я знайшов **опеньки**,
 Подивись, які гарненькі.
 Мама глянула на сина
 І тихенько попросила:
 – Сину, викинь їх надвір,
 Ти опенькам цим не вір.
 Хоч вини такі гарненькі,
 Та несправжні то опеньки.

Бабуся-казкарка: навіть звірята розрізняють отруйні гриби. І ми теж повинні знати головне правило „тихого полювання” – не класти у корзинку незнайомих грибів. Осінь нас уже заждалась. Вирушаємо лісовою стежинкою далі, а по дорозі будемо знайомитись із осінніми справами звірят.

Зали № 7, 8. Тваринний світ Волині

Бабуся-Казкарка: Відшукаємо серед звірів, опудала яких ви бачите, тих, які впадають у сплячку. Перший із них нічний звір, що навчився літати. Це, звичайно, кажан. Ось так вниз головою він і проводить усю зиму. Другий – колючий звірок, відомий нам з дитинства їжачок. Він, попри розповсюджену думку, не має нори і запасів на зиму не робить. Лише накопичує велику кількість жиру, наколює на голочки побільше листячка, шукає вивернене з корінням дерево, кучу дров, невелику ямку й лягає спати. Третього ми знаємо як найохайнішого звіра у волинському лісі. У нього надійна зимова схованка – величезна, тепла, затишна і чиста нора.

Запаси на зиму собі роблять багато звірів і птахів: миші, полівки, ховрахи, хом’яки, білочки, усі вороніві птахи і, навіть, тхори і кроти.

Осінь: А тепер, діти, навчимося розпізнавати осінні листочки, які килимком застелили землю. Осінь проводить гру „Упізнай листочок”.

Бабуся-Казкарка: Із яких кольорів складається віночок осені? (Діти розрізняють кольори стрічок віночка Осені). А з гілочок якого дерева Осінь сплела свій віночок? Берізки, звичайно! Послухайте казочку Ірини Прокопенко „Як берізка листя роздарувала” [5; 117 – 118].

Бабуся-Казкарка: Ось і завершилась наша зустріч із Золотою Осінню. До побачення, діти! До нових зустрічей!

1. Тищенко Т., Ланишина Л. Нетрадиційні форми роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею з дітьми молодшого віку / Тищенко Т., Ланишина Л. // Волинський музейний вісник: наук. зб. – Випуск 5. Музейна педагогіка. Теорія і практика. – Луцьк, 2013. – С. 123 – 129.

2. Тищенко Т. Екологічні години в експозиції відділу природи Волинського краєзнавчого музею / Тищенко Т. // Волинський музейний вісник: наук. зб. – Випуск 7. – Луцьк, 2015. – С. 292 – 298.

3. Олена Пчілка – дітям / упоряд. та передм. О. Комзюк, Н. Пушкар. – Львів: Априорі, 2015. – С. 41 – 49.

4. Троневиц П. Оповідання з давньої історії Луцька / П. Троневиц. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – С. 10 – 13.

5. Буханченко Р. Чарівні пори року: Хрестоматія для позакласного читання, 1 – 5 класи / Р. Буханченко. – Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – С. 117 – 118.

Тамара Левицька,
*провідний науковий співробітник Художнього музею в Луцьку,
 відділу Волинського краєзнавчого музею,
 м. Луцьк*

МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ В ЕКСПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ У ЛУЦЬКУ

Художній музей м. Луцька репрезентує твори майстрів українського класичного живопису, творчість яких припадає на другу половину XIX – першу третину XX століття. Митці різних поколінь, вони належали до різних мистецьких напрямків, але об'єднує їх – реальний погляд на реальний світ.

У когорті видатних українських майстрів академік живопису Володимир Орловський (1842 – 1914), ім'я якого пов'язане з досягненнями національного реалістичного пейзажу. Орловський був прихильником «об'єктивного» (за визначенням Крамського) світовідтворення, тобто правдивої і точної передачі краси природи, яка постає у розмаїтті її форм [2, 15]. В експозиції музею ранній твір художника «Околиця букового лісу», написаний у рік закінчення автором Санкт-Петербурзької Академії мистецтв, себто – у 1868 році. Змальовуючи з натури конкретний природний ландшафт, Орловський використовує вертикальну композицію. В одному краєвиді співіснують луки, балки, дороги, стежки, смуга лісу на обрії, різні трави і квіти на галявині та велетенські дерева на передньому плані. Вони виконують роль класичних дерев-куліс, як і вимагали цього канони академічного живопису. На перших порах митець працював у стилістиці академізму. Половину картини «Околиця букового лісу» займає небо, але земля тут виступає домінантою. У пейзажі присутнє відчуття широкого простору та безмежності природи. Цьому, зокрема, сприяє мотив дороги. Пересічені стежками, звивисті, ці дороги в'ються між лісами, луками. Вони привносять до краєвиду чуття руху та позачасовості. Тут немає місця швидкоплинним змінам та миттєвим ефектам. Художник розкриває вищий момент істини – неповторну одвічність законів буття. Навіть колорит твору несе в собі значення постійних ознак предмета – блакитне небо, зелена трава, брунатні стовбури дерев. Панує літо – улюблена пора митця. Картину Володимира Орловського «На околиці букового лісу» було подаровано музею московським колекціонером Юлієм Незоровим у 1981 році по закінченні експонування в Луцьку виставки із його сімейного зібрання українського, російського і західноєвропейського мистецтва XVIII – першої половини XX століття.

В юному віці з Володимиром Орловським познайомився Фотій Красицький (1873 –1944), внучатий племінник Тараса Шевченка, коли навчався в Київській рисувальній школі Миколи Мурашка. Якийсь час він навіть мешкав у його гостинному домі [3, 11].

У музеї експонуються два не закінчені пейзажні етюди Фотія Красицького, написані на Кримському півострові – місці шукання ефектних мотивів у рік вступу до Санкт-Петербурзької Академії мистецтва (1894). Юнак (йому лише 21рік) вперше побачив романтичні краєвиди з альтанками, Кримськими горами, лісами, затоками, морем. Він побачив кримську природу в її епічній величній красі. Красицький дивиться на чудовий краєвид («Морський пейзаж») неупередженим поглядом і фіксує все, що побачив його зір живописця. У цьому творі із зображенням чарівної місцевості практично відсутнє небо. На задньому плані пейзажу – легендарна гора Ведмідь. В етюді з альтанкою («Пейзаж») художник студіює сонячне освітлення. Кримські краєвиди молодого живописця породжені оптимістичним сприйняттям поетичної природи дивного півострова.

У XIX столітті портрети Тараса Шевченка були ще рідкістю. Були автопортрети самого Тараса, портрети поета роботи інших митців, із якими його зводило життя (серед них В. Штернберг, М. Башилов, В. Верещагін). Наприкінці XIX століття Фотій Красицький розпочинає свою Шевченкіану. Спочатку пише два олійних портрети. А 1905 року виконує великий графічний портрет Шевченка в техніці літографії. Великий розмір портрета (65x59) на той час у літографії був новиною. Дивувала і його ціна – 20 копійок за примірник. Це був символічний дар українському народові. Портрет розійшовся в Україні і за кордоном. Його придбали в Австралії, Америці, Канаді, Франції [3, 58]. За основу твору Красицький узяв опубліковане свого часу Шевченкове фото у смужковій шапці. Автором цього знаменитого знімка був російський художник і фотограф Андрій Ден'єр, котрий, як і Шевченко, навчався в Академії [5, 311]. За задумом Красицького, Шевченко – поет-бунтар. Погляд його очей зосереджений, гострий, навіть холодний. У музеї любительська переробка з цього портрета, виконана графітним олівцем невідомим нам Петриченком у 1925 році на фермі (фазенді) Бояни, про що свідчить напис у правому нижньому кутку (Бояни – тепер село Ківерцівського району Волинської області). Петриченко, як і Фотій Красицький,

пропонує модель сильної духом особистості, провідника національної ідеї. Водночас в образ Кобзаря він вкладає і багато свого. У його Шевченка погляд очей більш лагідний, добріший.

Морський пейзажний живопис представлено полотнами славетних мариністів Івана Айвазовського (1817 – 1900), художника вірменського походження, та Руфіна Судковського (1850 – 1885), які писали море і в бурю, і в штиль. Романтична тема буремного моря знайшла правдиве рішення у картині Айвазовського «Шторм на морі» (1886). Полотно належить до найвизначніших експонатів музею. Художник достовірно передав силу сліпої стихії, приділивши увагу драматургії твору – взаємодії світла й темряви. Картина луцького музею написана в період, коли художник стояв на порозі свого 70-десятиліття. Але і в старості він не втратив своєї майстерності та свіжості сприйняття [1, 11]. В основу композиції твору покладено мотив протиборства сил природи і волі людини. Корабельна аварія вже відбулась. На передньому плані люди, які встигли висадитись у човен. Світлий промінь символізує їх надію на перемогу. Залишаючись за світосприйманням та творчим методом романтиком, художник не уникає ефектної декоративності кольору. Колористичний лад картини включає багату гаму відтінків: зеленкувато-бірюзових, блакитних, сірих, попелястих. Айвазовський користувався так званою акварельною технікою олійного живопису, коли колір накладається на полотно не густими мазками, а тонкими прозорими шарами, які перекривають один одного. Це давало змогу передати найнезначніші зміни кольору, передати враження романтичної вірменської душі художника [1, 7].

Віртуозне уміння писати море в тиху, хоч і похмуру погоду, коли дрібні, ледь помітні хвилі ліниво накочуються на берег, демонструє молодший сучасник Айвазовського Руфін Судковський. Відчуття глибокої тиші, що панує в природі, підсилено зображенням безлюдного берега, далекого вітрильника та скелі, яка ніби задрімала над водою. Колористичний лад полотна стриманий. Картині притаманна єдність кольорової гами, яка увібрала в себе усі тональності сріблясто-сірого кольору. Твір Судковського «Берег моря. Штиль» – справжня перлина мариністичного живопису.

«Волинським Шевченком» називають українського художника Андроника Лазарчука (1870 – 1934), доля якого в чомусь схожа з Шевченковою. Його життєва стежка взяла розгін у мальовничому куточку озерно - лісового поліського краю – селі Уховецьку Ковельського повіту Волинської губернії, що неподалік Колодяжного, рідинного гнізда Косачів. Музейна колекція творів Лазарчука досить велика і певною мірою висвітлює етапи еволюції його творчості. Більшу частину зібрання складають полотна, подаровані 1963 року донькою майстра Оленою Михалевич землякам батька. У формуванні стилістики мистецтва Лазарчука значну роль відіграла Санкт-Петербурзька Академія та його вчитель Володимир Маковський, видатний російський художник, майстер побутового жанру. Перебуваючи під значним впливом передвижників, Лазарчук підпорядковує живопис вимогам ідейного змісту. Пише картини-оповідання, побудовані на розгорнутому сюжеті, живописній розповіді («Похорон на Волині», «Лірник»). Фіксує риси побуту і звичаїв своєї епохи, порушує проблеми соціальні, моральні, етичні, зображає людей у важкому горі і скупих радощах. У таких творах важливу роль відіграє чіткий рисунок, продумані жести, вміло знайдені пози, характерні деталі, а живописні проблеми відступають на другий план.

Тема ненависної для народу царської солдатчини, започаткована в українському образотворчому мистецтві Тарасом Шевченком, посіла важливе місце у творчості Лазарчука («У казармі», «В казематі»). Тут дуже гостро звучить тема людської самотності і водночас людської гідності, тема здатності особистості до опору найтяжчим випробуванням долі та її стійкості перед життєвими викликами. «Солдати – самое бедное, самое жалкое сословие в нашем православном отечестве, – писав Шевченко 14 червня 1857 року у своєму «Щоденнику». – У него отнято все, чем только жизнь красна: семейство, родина, свобода, одним словом, – все» [5, 396].

Поступово Лазарчук відходить від тематичних картин, пише з натури пейзажі, портрети. Палітра митця стає багатшою, активнішою, соковитішою. Його цікавлять живописні і пленерні завдання («Батьківська хата в селі Уховецьку», «Почаїв»). У zenіті обдарування Лазарчук пише кращий свій твір «Молодицю» (1907), який став метафорою краси і сили життя. Рідкісне почуття таємничої єдності людини із простором неосяжного Всесвіту заклав він у картині «Дівчинка в черворій сукні», зобразивши її одну серед привільного зеленого поля і далекого силуету церкви на обрії. Улюблений колірний тандем художника – червоне і зелене – відіграє тут важливу роль у колористичній організації полотна. Цікаво побудовано пейзаж «Почаїв», у якому ліризм поєднується з прагненням до узагальнення й епічності. Вписуючи силуети церков на вершині гори у багатопланову композицію, художник розчиняє їх у літньому мареві. Здається, що на краєвид накинута тонкий серпанок, у повітрі – прозора димка, притишена імла. Перший план картини добре поєднується з другим. Але функції у них різні: перший, наближений до глядача, детально розповідає про земне. Другий план з високим куполом неба і золотими банями храмів

Свято-Успенської Почаївської лаври піднімає над буденністю, серцем наближає до Господа. Сонячне світло огортає землю теплом своїх променів і сполучає її з небом. При гармонійному поєднанні всього земного – землі, рослин, світу – в усьому мовчазна і спокійна присутність Бога і Божої Благодаті. Холодна кольорова гама цього розкішного краєвиду побудована на градаціях зеленого кольору, варіаціях сірого, фіолетового і блакитного відтінків.

Лазарчук – чудовий майстер живописних етюдів. Його любов до природи тиха і непоказна. Як пейзажист, він виявив себе митцем ліричного плану. Передав природу того українського регіону, що став і рідною домівкою геніальної поетеси Лесі Українки, і натхненником поетичного символу Волинського краю – драми-феєрії «Лісова пісня» («Край села», «На узліссі», «Сінокіс»).

Портретний жанр Лазарчука також дає змогу простежити характер змін його художньої мови. Він любовно зображує людей із народу. Персонажі його реалістичних полотен виступають носіями життєвої мудрості. («Шкільний сторож», «Селянин з палицею»). З портретних творів уваги заслуговує й «Автопортрет» художника початку ХХ століття. Він цікавий як у плані іконографії, так і в плані мистецьких якостей. Особливе місце в портретному доробку Лазарчука посідають жіночі образи – це зображення його доньки Олени та «Портрет дами в чорному». Зразком високого мистецтва є реалістичний портрет доньки художника 1926 року виконання. Саме їй, Олені, в одруженні Михалевич, випала місія стати берегинєю творчого спадку батька, першим його біографом. Нові тенденції в олійному портретному малярстві Лазарчука демонструє картина «Портрет доньки Олени в чорному капелюсі», позначена рисами стилю модерн. Це проявилось в оперуванні лінією і плямою як суто декоративними елементами композиції. Площинне стилізоване зображення набуває форм естетичного знаку, символу, але не втрачає зв'язку з індивідуальністю моделі – прекрасною панною у темній вуалі.

Тема міста, його мешканців стає головною у творчості іншого волинського художника Гаврила Остапенка (1892 – 1971), співця провінційних містечок Луцька та Ковеля, затишних їх околиць. Його урбаністичні пейзажі порівнюють з творами французького художника Моріса Утрілло, який на початку ХХ століття писав Париж [4]. В експозиції – картини Остапенка із його образотворчого літопису Луцька. Невеличкі за форматом, вони пронизані меланхолійним настроєм. Художник умів бачити у маленькому – велике, у буденному – поетичне. З документальною точністю відтворює він атмосферу сучасного йому Луцька 30-х років ХХ століття. Пише вулички з хаотичною забудовою, будинки, які займають більшу частину простору, малює самотніх перехожих. Улюблений його персонаж – кремезний бородатий дідуган у личаках і кашкеті. Художник умів відчувати за стінами людських осель тихий сум і печаль. Його архітектурні краєвиди, сценки міського життя – це фрагменти зупиненого часу, зупинена мить минулого. У палітрі митця переважають відтінки сірого, блакитного, теракотового, коричневого тонів. Луцьк збудив творчі поривання Остапенка, саме йому він зобов'язаний кращими досягненнями в жанрі міського пейзажу, йому назавжди віддане і його серце. Весь свій доробок художник подарував місту, в якому прожив понад 40 років.

З плином часу твори цих українських майстрів не втрачають своєї актуальності. Вони хвилюють сучасного глядача і є органічною частиною європейського мистецтва. Крім пізнавального й естетичного значення, картини українських митців відіграють ще й глибоко патріотичну роль.

1. Барсамов Н. *Иван Константинович Айвазовский*. – Москва: Искусство, 1971. – С. 7, 11.

2. Жбанкова О. *Володимир Орловський, Микола Пимоненко. Альбом* – Хм.: Галерея, 2006. – С.15.

3. Мусієнко П. *Фотій Красицький*. – К.: Мистецтво, 1975. – С. 11, 58.

4. Сидор О. *В личаках і кашкеті, або просте життя Гаврила Остапенка /О. Сидор // Молода Волинь. –1991. – 29 берез.*

5. *Шевченківський словник у двох томах*. – К.: Головна редакція УРЕ, 1978. – С.311, 396

Юрій Мазурик,
 головний спеціаліст департаменту охорони
 культурної спадщини Луцької міської ради,
 м. Луцьк,
Петро Хомич,
 директор Маневицького краєзнавчого музею,
 смт. Маневичі

**СПРОБА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СПІЛЬНИХ РИС ПРИНЦИПУ КЕРУВАННЯ У ВОЛИНСЬКОГО
 ЧОВНА-ДОВБАНКИ І В КОЗАЦЬКІЙ СУДНОБУДІВНІЙ ТРАДИЦІЇ
 (до першої річниці гідроархеологічної знахідки біля с. Старосілля)**

*«Волинська земля завжди була тим невичерпним
 резервуаром, звідки низове козацтво одержувало
 чи не найбільше свого вояцького поповнення.»
 // Гуртовий Г. Волинь – край козацький.
 Луцьк. – 2000. – С. 43.*

У 2015 році Волинська археологічна колекція поповнилася випадковою знахідкою човном-довбанкою доби пізнього середньовіччя. В кінці серпня на річці Стир між селами Копилля і Старосілля Маневицького району Волинської області, в урочищі Гострий кут місцевими жителями випадково було виявлено давній човен. Потужний алювіальний шар від 3 до 5 метрів над човном, свідчив про доволі довгочасне перебування його в похованому стані. Підйом знахідки 02.09.15 (Рис.1) став сенсаційною новиною і відгукнувся не лише у обласних ЗМІ, а по всій країні. В травні 2016 року управлінням культури обласної державної адміністрації та Волинським краєзнавчим музеєм була проведена Сьома обласна рейтингова акція „Музейна подія року на Волині – 2015”. На суд експертів було подано 10 різних за характером та масштабами подій, які відбулися протягом 2015 року. Серед яких подія: «Наукове відкриття «Віднайдення човна 15 ст. Дослідження та консервація» – зайняла перше місце!!! За що був почесно нагороджений колектив Маневицького краєзнавчого музею. А перед дослідниками, підйом знахідки поставив лише цілу вереницю питань...

У першу річницю, уже як музейного експоната, висловлюємо наші напрацювання по опису гідроархеологічної знахідки біля с.Старосілля [4, с. 393-398; 5; 6; 7, с.313-320]. Треба відзначити, що у човні втілені технології та ремісничі уміння, які відображають стан матеріальної культури тогочасного суспільства. Ми робимо акцент на своєрідному принципі керування човном і подібність цього принципу у козацькій суднобудівній традиції.

Довгочасове перебування в сильно насиченому водою шарі мулу і піску сприяло хорошій збереженості човна. Він повністю зберіг першонаціальну форму. Човен виготовлений із цільного стовбура діаметром до 1,15 м., загальна довжина знахідки 12,20 м, висота від днища до верхнього краю у середньому 0,95 м. Від корми до носа видовбаний суцільний відсік. В поперечному перерізі човен повністю зберігає природну округлість стовбура із зрізаним зверху сегментом. По обладненню всього човна, конфігурації бортів і збереженням в деталях обробки їх країв, можна судити, що човен повністю закінчений, слідів кріплення для нарощування бортів не виявлено. Першонаціальна форма корпусу човна без сумніву дозволяла автономне плавання, очевидно поява тріщин у носовій і кормовій частинах вивили плавзасіб із експлуатації.

Питання де був виготовлений човен за браком археологічних артефактів залишається відкритим. Гіпотетично човен міг приплисти із любого регіону басейну Дніпра, але на нашу думку нема підстав відхиляти його місцеве походження. Принаймні гідроархеологічна знахідка біля с.Старосілля свідчить, що такий тип човнів був відомий волинським майстрам.

Київською Радіовуглецевою лабораторією Інституту геохімії навколишнього середовища було проведено радіовуглецевий аналіз деревини човна. Датування деревини, згідно каліброваних дат, в межах між 1300 і 1410 роками. Співробітники лабораторії рекомендують провести, ще один аналіз для уточнення датування. Однак уже зараз човен попередньо можна датувати пізньосередньовічним часом.

Прямої аналогії старосілляському човну, на цей час нам невідомо. Тому стверджувати до якого типу суден він відноситься у нас нема підстав. Ми пропонуємо на даному етапі досліджень старосілляського човна-довбанки вживати давній термін – монохил (з грецької: *μονος* «один» і *χιλον* «дерево»), який характеризує пам'ятку за технологією виготовлення [8,с.63,69].

Рис. 1. Старосілля -2015. Річка Стир, урочище Гострий кут, погрузка човна-довбанки на транспорт.

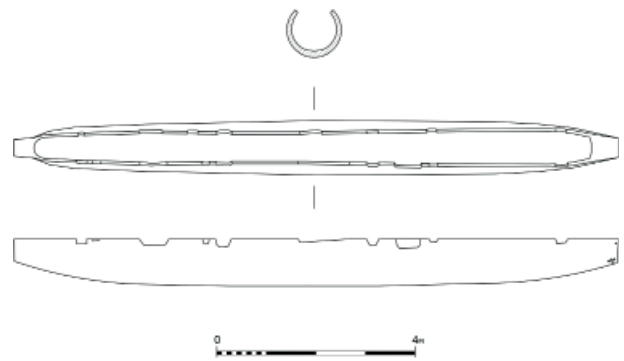

Рис. 2. Старосілля -2015. Габаритна схема старосільського човна-довбанки (Комп'ютерна графіка О. Антонця)

Рис. 3. Старосілля -2015. Човен-довбанка, загальний вигляд кормової частини.

Рис. 4. Старосілля -2015. Човен-довбанка, загальний вигляд носової частини.

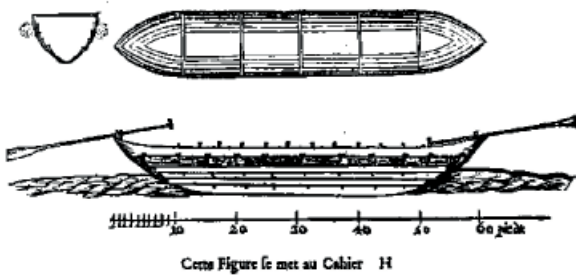

Рис. 5. Рисунок козацького човна (за Г. Бопланом)

Розміри відсіку дозволяють припустити, що команда човна могла складатися до десяти чоловік. Як відомо десяткова організація суспільства тісно пов'язана з військовою справою.

Знахідку можна віднести до високобортних монокилів (висота бортів вище 0,6 м), які могли виконувати функції торгово-військових суден, що мають подовгасті пропорції, крупні розміри і значний екіпаж (6 чи більше гребців у ряд і стерновий) [3, с.38].

Зовнішня форма корпусу старосільського човна, подібність за формою носової і кормової частин (Рис. 2) вказує на специфіку управління ним на воді. У підводній частині ніс і корма мають подзори протяжністю до двох метрів, тобто загострені та підняті відносно днища. Привертає увагу днище у цих частинах, підводній частині корми та носа надані гострі обводи, вони вирізані у формі кіля. Хоча кіль слабо розвинутий, однак він дозволяв при русі човна знизити опір води і тим самим збільшити його ходовість та керованість. У надводній частині корма і ніс мають зверху плоскі площадки, які на кінцях під прямим кутом зрізані до кіля. Торці човна мають під трикутну форму (Рис. 3 і 4). Для торця корми вживається термін – транець (під трикутний транець, це одна із загально прийнятих форм у суднобудуванні). Очевидно краї площадки корми (з торця та з права і з ліва по бортах) використовувалися, як упор (плече) для стернового весла (або жирдини) під час плавання. Подібність за формою носової частини вказує, що тут знаходився, ще один стерновий, який приймав спільну участь у керуванні судном. Очевидно така конструкція враховувала характер річки (течія, круті повороти, вузкість річки, мілини тощо), де мав експлуатуватися човен. Ця універсальна конструкція також передбачала швидко міняти на протилежний напрямок руху човна. Тобто команда у разі потреби могла зупинитися і зразу ж плисти у зворотному напрямку, не розвертаючи сам човен.

Про такий принцип керування судном на теренах України в писемних джерелах вперше згадує французький інженер Гійом Левассер де Боплан у книзі «Опис України», описуючи козацькі човни для військових морських походів. Звичайно ми беремо до уваги, що описувані козацькі човни першої половини ХУІст були більших розмірів і більш складної конструкції (нарощені борти тощо), однак ми прослідковуємо аналогічний принцип керування: *«Користуються двома стернами по краях човна, як показано на рисунку, оскільки човни дуже довгі і треба було забагато часу, щоб розвернутись, коли виникає потреба у розворотах під час втечі.»* [1, с.71] (Рис. 5). В описі цей принцип керування представлений перед нами в уже сформованому і достатньо розвинутому вигляді. На жаль нам поки не відомі судові знахідки, які могли б характеризувати початкові етапи складання такої традиції. Співставляючи писемні дані і гідроархеологічну знахідку, можемо припустити про широкі хронологічні рамки побутування такого принципу керування, що свідчить про довготривале існування цієї суднобудівної традиції на Дніпровському басейні.

Розвиток суднобудування у козаків налічує не одне століття. Очевидно, що класичні козацькі судна ведуть своє походження і від човнів типу старосільського, які отримавши розвиток (зокрема маємо на увазі принцип керування, як суднобудівна традиція) у верхів'ях Дніпра і трансформувались на Середнє і Нижнє Подніпров'я, де виникло козацьке суднобудування як явище.

Відтворення загальних ознак конструкцій давніх човнів доводить наявність специфічної групи людей яка, створюючи плавзасоби, накопичувала досвід їх будівництва та вдосконалювала судноплавство.

У формуванні козацької верстви приймали участь вихідці з різних регіонів України, частину яких становили прибулі з Волині [2, с.43]. Як правило в окремо взятому регіоні була своя школа суднобудування. Досвід представників цих шкіл у козацькому середовищі проходив процес взаємовпливів різних суднобудівних традицій. На основі збагаченого досвіду майстрів, будувалися добре пристосовані до місцевих умов козацькі флотилії, які прославилися своєю боєздатністю і мобільністю.

Висновок: На жаль, однозначно та остаточно інтерпретувати гідроархеологічну знахідку, поки що не виявляється можливим. Однак на даному етапі дослідження, уже зараз можна стверджувати, що старосільський човен – унікальна пам'ятка суднобудування басейну річки Стир, вона найбільш збережена і найбільш інформативна про технологію будівництва. Великі розміри і вдала обтічна форма свідчить про розвинуте суднобудування та судноплавство на Волині у пізньосередньовічну добу. А також поповнює джерельну базу вивчення еволюції суднобудування на Дніпровському басейні.

В перспективі подальші гідроархеологічні дослідження нададуть можливість для всебічного вивчення розвитку річного суднобудування, а також виокремити регіональні суднобудівні школи, зокрема волинську, яка внесла свій вклад у генезу окремих типів суден.

2. Гуртовий Г. Волинь – край козацький. Луцьк. – 2000.
3. Журавлева Ю.Б., Чубур А.А. Средневековое судостроение в Юго-Восточной Руси (бассейн Десны и Оки) по археологическим источникам. // Вопросы подводной археологии. — 2010.
4. Мазурик Ю.М., Хомич П.М. Підводна археологічна знахідка біля с. Старосілля Маневицького району: давній човен-довбанка знайдений під крутим берегом річки Стир. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Прибужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України. Науковий збірник. Випуск 54. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору, 23 жовтня 2015 року, м. Володимир-Волинський. Упоряд. А. Силюк, В. Пикалюк – Луцьк, 2015.
5. Мазурик Ю.М., Хомич П.М. Випадкова знахідка човна-довбанка на річці Стир біля села Старосілля на Волині. // Археологічні відкриття в Україні 2015 рік.: Збірка наукових праць. – К. 2016 (В друці).
6. Мазурик Ю.М., Хомич П.М. Випадкова знахідка монооксида доби пізнього середньовіччя на річці Стир (Волинське Полісся, 2015 рік). // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Вип. 25. – К. 2016 (В друці).
7. Мазурик Ю.М., Хомич П.М. Пам'ятка суднобудування басейну річки Стир, човен-довбанка доби пізнього середньовіччя знайдений біля с. Старосілля. // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. Вип. XII. – Луцьк, ФОП Сікачова В.А. 2016.
8. Малеев Ю.М. Словник археологічних термінів. Навчальний посібник. - К., 1999.

Валентина Надольська,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної справи
Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МІЖНАРОДНІ МУЗЕЙНІ ФЕСТИВАЛІ: РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ВИМІРИ

У період розгортання у світі різновекторних трансформаційних процесів музеї, продовжуючи залишатися хранителями культурної спадщини, переживають серйозні зміни, перетворюючись в систему, все більш відкриту суспільству. Музейна педагогіка, новітні комунікаційні технології, інформатизація, маркетинг, підприємництво у роботі музею сприяють появі оригінальних комунікацій, які підносять роль музею як соціальної інституції, визначають його особливе місце у соціокультурному просторі модерного суспільства.

Все більшого значення для аудиторії набуває дозвілєва функція музею. У боротьбі за відвідувача музеям доводиться приділяти більшу увагу новим технологіям, формам роботи і використовувати їх у своїй діяльності. Як сукупність ресурсів, методів, стратегій і професійних дій, що дозволяють музею виконувати його соціальні функції, музейні технології, відкривають широкі можливості для реалізації ним потенціалу культурно-освітньої діяльності [9, с. 56].

Основою для появи нових підходів у роботі з музейною аудиторією в останні десятиріччя стали синтез і поєднання з базовими формами музейної роботи (екскурсія, лекція, консультація та ін.), форм, запозичених музеями з інших практик (концерт, клубна робота, свято, гра та ін.). Так з'явилися й активно використовуються у діяльності музеїв квест-екскурсія, музейне свято, музейні акції («Ніч музеїв», «Музейне селфі» та ін.) та ін. До них відноситься й музейний фестиваль.

Фестиваль (з лат. *festivum* – свято) тлумачиться словниками як періодичне культурне свято, показ, огляд мистецтва (театрального, музичного і т.п.); широка святкова громадська зустріч, котра супроводжується оглядом досягнень певних видів мистецтва. Фестиваль є урочистим дійством з широким колом учасників, на якому відбувається показ і огляд різних видів мистецтва або робіт, виконаних учасниками студій, гуртків, ансамблів інших творчих груп [7, с. 166].

Фестиваль – це одна з найпопулярніших і найцікавіших форм проведення свята. За допомогою цього масового заходу можна привернути увагу широкої громадськості. А за допомогою тематики фестивалю можна варіювати цільову аудиторію. Даний захід завжди супроводжується великим скупченням зацікавлених людей, атмосферою свята, яка об'єднує присутніх, позитивними емоціями [2, с. 2].

Перші фестивалі, які з'явилися у Великобританії в кінці XVIII ст., були музичними. Впродовж XIX і XX ст. видова палітра фестивалів значно розширилася і сьогодні представлена сотнями міжнародних і

національних кінофестивалів, фестивалів вуличної культури, народного мистецтва та ін.

Використання фестивальних практик у поєднанні з музейними формами роботи дозволило музеям запровадити у свою діяльність музейні фестивалі. Особливість музейного фестивалю полягає в неформальній атмосфері святковості, в ефекті особистої причетності кожного з відвідувачів, співучасті в тому, що відбувається завдяки театралізації, грі, безпосередньому спілкуванню з «персонажами» святкового дійства, застосуванню особливої атрибутики. Музейний фестиваль справляє значний емоційний вплив на аудиторію. Особливість фестивалю виявляється ще й у тому, що він ніби розсуває кордони музею, бо музейне значення набувають духовні традиції народу, майстерність, обряди і ритуали, національне мистецтво. Музейний фестиваль служить їх збереженню, відродженню історичної пам'яті.

Метою фестивалів є залучення якомога більшої кількості відвідувачів у музеї, популяризація певної історичної, краєзнавчої, мистецької та ін. музейної проблематики, підтримка сталих народних традицій, розвиток туризму в регіонах [6, с. 29]. Музейний фестивальний рух в світі став також важливим засобом комунікації музеїв, музейних працівників.

У світовій практиці музейні фестивалі виконують різні завдання: є розважальними заходами під відкритим небом («Smithsonian Folklife Festival» у Вашингтоні, «Museum Mile Festival» у Нью-Йорку, «Museumsuferfest» у Франкфурті-на-Майні); є ярмаркою або форумом виключно для професіоналів («Museum Expressions» у Парижі, «European Museum Forum» (EMF)); намагаються поєднати ці два завдання.

П'ятдесяту річницю від дня свого створення у липні 2017 р. відзначатиме Смітсонівський фольклорний фестиваль. Новопризначений директор Смітсонівського інституту С. Дилом Ріплі у 1967 р. вирішив винести музейні експонати із тісних закслених вітрин Смітсонівських музеїв на Національний Мол між Капітолієм і Вашингтонським меморіалом (алея-заповідник площею більше 400 га), оточений комплексом національних музеїв інституту, та показати їх широкому загалу. За час свого функціонування, за словами журналістів, фестиваль став однією з найголовніших туристичних і культурних подій США [11, с. 16].

Фестиваль триває десять днів і набуває свого апогею 4 липня відзначенням Дня незалежності США. Вхід на це дійство, як і до інших дев'ятнадцяти музеїв Смітсоніан, у дні фестивалю вільний, що сприяє вражаючій статистиці загального відвідування у понад мільйон осіб. Програма кожного фестивалю має чітко сформульовану тему, концептуальну цілісність. Фестиваль, зазвичай, включає в себе денні та вечірні програми музики, пісні, танцю, святкові спектаклі, демонстрації ремесел, приготування різних страв, майстер-класи, дискусійні сесії та ін. [18]. Сьогодні, за висловом колишнього заступника секретаря Смітсонівського інституту Діна Андерсона, «музей – це іменник, а фестиваль – дієслово» [10].

Щорічно організатори фестивалю запрошують певну країну (переважно її автентичні колективи) як почесного гостя з метою найбільш повного і конкретного ознайомлення з життям її народу. За останнє десятиріччя з-поміж розмаїття національних програм Америки, фестиваль також висвітлював культури Румунії, Південної Африки, Бермудів, Шотландії, Малі, Гаїті, Оману, Канади, Північної Ірландії, Бутану й Уельсу, країн Шовкового Шляху [5, с. 4]. У 2014 р., до 200-річного ювілею Тараса Шевченка, до участі у Смітсонівському фестивалі було офіційно запрошено Україну.

Особливу просвітницьку роль на фестивалі відіграють музейники, науковці, художники, які допомагають сформуванню сприятливої атмосфери для роздумів і відчуттів, колективного діалогу, «засвоєння» історичної та культурної інформації від її автентичних носіїв до міжнародних глядачів через переклади та інтерпретації. Відвідувачі фестивалю стверджують, що «... одним з головних завдань музеїв є забезпечення форуму для людей, що мають відмінності. І не варто намагатися змінити чинись думку, погоджуватися один з одним, важливо створити нейтральний простір, де б люди могли зібратися і проявити себе» [10].

У структурі Смітсонівського інституту фестиваль має статус музею, а значить, його програми отримують статус виставок на паритетних засадах з експозиціями інших музеїв цієї установи – з єдиними вимогами і стандартами якості. Мета полягає в створенні виставок вищого ґатунку для правдивої презентації культурних традицій спільноти шляхом тісної співпраці з її носіями. Такий підхід забезпечує міжнародних учасників фестивалю унікальним досвідом, як своєрідним стандартом у збереженні та популяризації культур на національному рівні [11, с. 4]. Важливим є й ще те, що завдяки фестивалю збереження культурної спадщини розширилося, охопивши так звані «нематеріальні» форми культурного самовираження, такі як музика, мова і танець.

У Нью-Йорку музейний фестиваль вперше відбувся 26 червня 1979 року. У другій половині 1970-х рр. у зв'язку з економічним спадом і бюджетним дефіцитом підтримку з міської скарбниці культурних

програм, музеїв і мистецтва було скорочено. Подібний захід був покликаний привернути увагу громадськості, спонсорів і благодійників до нью-йоркських музеїв. Фестиваль отримав назву «Музейна миля». Так називають відрізок П'ятої авеню в Нью-Йорку, розташований уздовж Центрального парку (музейна миля є довшою від милі географічної, її протяжність складає 1,61 км). Це місце отримало свою назву не випадково: на цій ділянці П'ятої авеню розташувалися десять великих нью-йоркських музеїв (Нова галерея, Єврейський музей, Музей Соломона Гуггенхайма, Метрополітен музей та ін.), більшість з яких – художні. У 2009 р. до них додався Музей африканського мистецтва.

Щороку увечері кожного другого вівторка червня рух на ділянці П'ятої авеню від перехрестя з 82-стріт до 105-стріт перебивається, і миля перетворюється в пішохідну зону. Відвідувачів музеїв у день проведення фестивалю чекають нові виставки, а всіх, хто в цей час опинився на П'ятій авеню – жива музика, композиції у виконанні джазових музикантів, а також популярні мелодії та композиції із знаменитих бродвейських мюзиклів. За традицією, вхід у всі музеї Музейної милі ввечері – з 18.00 до 21.00 – безкоштовний [1].

Уже в перші роки свого проведення фестиваль «Музейна миля» в Нью-Йорку отримав дуже теплі відгуки від публіки і пройшов з аншлагом. Сьогодні «Музейна миля» є однією з найбільш популярних і масштабних культурних подій у світі, котра об'єднує людей незалежно від віку, соціального статусу та інших умов життя. Проголошуючи силу мистецтва, фестиваль має унікальну можливість запропонувати своїм відвідувачам велику програму, в якій обов'язково присутній напрям, цікавий дуже різним людям [14]. В останні 20 років відвідуваність фестивалю склала понад мільйон осіб [8].

Ще одним музейним фестивалем під відкритим небом є Museumsuferfest у Франкфурті-на-Майні. Він є одним з найбільших і значних культурних свят і фестивалів Європи. Свято на Музейній набережній проводиться у Франкфурті щороку в останні вихідні серпня, починаючи з 1988 року. Перший раз фестиваль проводився як рекламна акція низки відкритих на березі Майна музеїв (сьогодні тут розташовується 20 музеїв). Свято мало допомогти зацікавити велику кількість відвідувачів і навіть тих, хто мало цікавився подібним способом проведення часу.

Сьогодні гості фестивалю приїжджають до міста не лише заради музеїв, але й заради великої та різноманітної програми свята. Зі всіма заходами, включеними до програми фестивалю, можна ознайомитися на спеціальному сайті (<http://www.museumsuferfest.de/>). На відрізку набережної довжиною у вісім кілометрів по обидва береги Майна протягом фестивальных днів проходить безліч грандіозних заходів. У цей час всі музеї на березі Майна, а також багато музеїв у Старому місті працюють всю ніч. Уздовж берега річки встановлюється безліч сцен, на яких проходять вистави і концерти. Сцени чергуються з лавками, в яких продаються різні прикраси, вироби ручної роботи, одяг, а також з вернісажем художників [12].

З 1998 р. у рамках фестивалю підтримується традиція «Органної милі». Щогодини, починаючи з 18 вечора, в одній з прилеглих церков проходить півгодинний концерт органної музики. Після концерту у слухачів залишається якраз достатньо часу, щоб перейти в наступну церкву, де проходить наступний концерт. Органна миля завжди закінчується в Імператорському соборі о 22 годині вечора. З 2000 р. в неділю також проводиться так звана Хорова миля.

У рамках свята також можна відвідати музичний фестиваль «Музика в монастирі», вар'єте й інші музичні заходи широкого профілю, оглянути мистецтво малих форм. Неодмінною складовою фестивалю на Музейній набережній є й вітрильна регата. Увечері в неділю свято закінчується барвистим феєрверком. Свято набуло популярності, його щорічно відвідують понад 3 мільйонів туристів [13].

Найбільшою міжнародною подією для професіоналів у сфері культури і мистецтва, музеїв, галерей, виставок, антикварів є «Museum Expressions» («Музейні сувеніри») у Парижі. Щорічно з 1995 р. ця зустріч об'єднує всі державні і приватні сектори національної та світової культурної спадщини. Її учасники мають можливість не лише оглянути унікальні твори мистецтва, але й придбати картини, скульптури, графіку, фотографії, кераміку, антикваріат та ін. Тут обговорюються питання розвитку галузі загалом, діляться досвідом, спілкуються. Учасники знайомляться з новими продуктами і послугами, знаннями, інноваційними рішеннями [15].

На виставці представники музейних інституцій знайомляться із пропозиціями послуг компаній та агенцій зі зв'язків з громадськістю, комунікації, логістики, маркетингового консалтингу, управління музейної крамниці, дизайн-оформлення інтер'єру тощо.

У 2015 р., з нагоди свого 20-річчя, у партнерстві з ICOM міжнародна виставка «Museum Expressions» започаткувала проект «Museum Connections» («Музейні зв'язки»). Впродовж виставки працює паралельний майданчик – конференція «Museum Connections» («Музейні зв'язки»), головними темами

якої є інновації в музеях, стратегії брендування, робота музеїв у соціальних мережах, проблеми спільного фінансування та управління проектами, нові форми відвідування музеїв.

Підтримуючи глибокі економічні зміни в музейному секторі, «Museum Connections» протягом двох днів збирає більше 5 000 професійних відвідувачів і 250 компаній навколо різних джерел підвищення якості музеїв за допомогою розробки власних ресурсів, нових структур фінансування або нових практик [16]. Своїм досвідом тут діляться представники всесвітньо відомих музеїв: Музею Орсе, Музею Пікассо у Парижі (Франція), Галереї Вікторії та Альберта, Тейт (Велика Британія), Пінакотеки у Мюнхені (ФРН), Музею Ван Гога (Нідерланди), Метрополітен Музею (США) та ін. [17]. Програми конференцій розміщуються на офіційному сайті виставки (www.museum-expressions.com).

Завдяки кільком виставковим площам і міжнародному циклу конференцій «Museum Connections» є знаковою подією для музейних установ світу.

Місцем професійної зустрічі для музейних працівників стала також церемонія вручення премії «Найкращий музей Європи» (European Museum of the Year Award), яку проводить Європейський музейний форум (журналісти називають премію «музейним Оскаром») та Музейного призу Ради Європи. Європейський музейний форум був заснований у 1977 р. видатним діячем міжнародного музейного руху Кеннетом Хадсоном. Форум сьогодні працює під егідою Ради Європи та має штаб-квартиру в Парижі. У конкурсі Форуму беруть участь будь-які музеї з країн-членів Ради Європи, які щойно завершили роботу над «осучасненням» експозиції або запропонували нові послуги та освітні програми відвідувачам. У рамках європейської музейної премії відзначають музеї, які просувають кращі моделі розвитку та утверджують демократичні цінності. У 2010 р. як доповнення до двох головних нагород конкурсу, були засновані: спеціальний Приз Кеннета Хадсона, який вручається кандидатам, котрі кидають виклик традиційним уявленням про музеї, і Приз Силлетто за інноваційну роботу музею з місцевим співтовариством [3, с. 14].

До участі в форумі як глядачі-учасники можуть долучатися всі охочі музейники. Конкурс – це не просто щорічний розіграш нагород, але й ефективний інструмент, котрий дозволяє відслідковувати і висвітлювати позитивні зміни, що відбуваються в європейських музеях. Розпочавшись з осмислення результатів конкурсу, діяльність організаторів привела в кінцевому рахунку до створення дискусійної платформи, де обговорюються проблеми, що постають перед музейними професіоналами в контексті змін, що відбуваються в європейському суспільстві [3, с. 13]. Напередодні нагородження переможців конкурсу відбувається асамблея ЕМФ. Асамблеї ЕМФ – це рідкісна можливість побачити «зріз» новітніх досягнень у музейній справі Європи, отримати з перших рук уявлення про останні реалізовані музейні проекти, які претендують на звання «Кращого європейського музею року» [3, с. 14].

Цього року Європейський музейний форум пройде у Загребі (Хорватія). Суддівська група отримала 46 заявок від 24 країн-членів Ради Європи (жодної української серед них немає). Найактивнішими виявилися музеї Франції (4 заявки), Німеччини (5 заявок), Польщі (4 заявки) та Швейцарії (4 заявки). Від Росії участь у конкурсі в 2017 р. беруть Музей першого президента Росії Б.М. Єльцина та Музейно-Творчий кластер «Коломенський Посад» [4].

Таким чином, музейний фестивальний рух постійно розширюється і набуває значення важливого фактору комунікації музеїв, місця обміну досвідом, майданчика для апробування інновацій, сприяє соціалізації музеїв у сучасному громадянському суспільстві, суттєво впливає на формування нової перспективної моделі музейного закладу.

1. В Нью-Йорке прошел музейный фестиваль [Електронний ресурс] // *Forumdaily*. – Режим доступу : <http://www.forumdaily.com/v-nyu-jorke-proshel-muzejnyj-festival/>.

2. Вєревкіна Л. Фестиваль как специальное мероприятие: продвижение – проведение – оценка эффективности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pr-club.com/assets/files/pr_lib/pr.../verevkina.doc.

3. Гнедовский М. Европейский музейный форум – инструмент развития и культурной дипломатии // *Агора. Суспільно-політичний журнал Інституту Кеннана в Україні*. – 2015. – Вип. 14. – С. 12–15.

4. ЕМУА 2017: реєстрація на Європейський музейний форум у Загребі триває [Електронний ресурс] // *Музейний простір. Музеї України та світу*. – Режим доступу : <http://prostir.museum.ua/post/38969>.

5. Іванченко Н. Чи потрібен американський досвід українським музеям? // *Музеї України*. – 2011. – № 2. – С. 4–5.

6. Капустіна Н. І., Бекетова В. М. III Всеукраїнський музейний фестиваль // *Музейний простір*. – 2011. – № 1. – С. 29.

7. Макеева И. А. Культурно-образовательная деятельность музея: содержание и формы // *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. Серия Гуманитарные науки : Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика*. – 2011. – № 4 / том 17. – С. 164–168.

8. Музейная миля (Нью-Йорк) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D1%8F_

(%D0%9D%D1%8C%D1%8E-%D0%99%D0%BE%D1%80%D0%BA).

9. *Музейные технологии. Словарь актуальных музейных терминов* // Музей. – М., 2009. – № 5. – С. 49–68.
10. Пошивайло И. «Музей – существовательное, фестиваль – глагол» // День. – 2010. – 9 сентября.
11. Пошивайло І. Смітсонівський фестиваль : музей без стін // Музейний простір. – 2011. – № 1. – С. 16–18.
12. Праздник на Музейной набережной во Франкфурте-на-Майне (Museumsuferfest) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cult-turist.ru/events/one-event/536/?q=441&n=536>.
13. Праздник на Музейной набережной во Франкфурте-на-Майне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.calend.ru/holidays/0/0/2859/>.
14. Фестиваль «Музейная миля» 2016 [Электронный ресурс] // Афиша. – Режим доступа : <http://afisha.nyc/festival-muzejnaya-milya-2016/>.
15. Museum Connections [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.euro-expo.ru/expo/%D0%A4%D1%80%D0%B0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6/18437.htm>.
16. Museum Connections – the international place for museum business [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.museumconnections.com/en/>.
17. Museum Expressions [Электронный ресурс] // Музейний простір. Музеї України та світу. – Режим доступа : <http://prostir.museum.ua/post/34392>.
18. Smithsonian Folklife Festival [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://en.wikipedia.org/wiki/Smithsonian_Folklife_Festival.

Ігор Пасюк,

*директор Волинського регіонального музею українського
війська та військової техніки, відділу Національного військово-історичного музею України, член
Національної спілки краєзнавців України,
м. Луцьк*

Марія Савчук,

*краєзнавець,
м. Луцьк*

ЭЛЕМЕНТИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВІЙСЬКОВОМУ МУЗЕЇ

Волинь має своє складне і цікаве історичне минуле, від Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Литовського князівства, Речі Посполитої, Російської імперії і т.д. Вона була місцем бойових дій і військових протистоянь у різні періоди історії України. Щоб розповісти про героїчну боротьбу українського народу на протязі багатвікового історичного періоду, про історію військової техніки, озброєння, різних військових формувань за ініціативою Міністерства оборони України було створено у м. Луцьк Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки — єдиний у Західному регіоні України військовий музей, що є філіалом Національного військово-історичного музею України (наказ Міністра оборони України від 18 березня 1999 року №83).

Для розміщення музею було виділено з фондів Міністерства оборони територію площею трохи більше півгектара, з двома спорудами 1925 року забудови, загальною площею понад дев'ятсот квадратних метрів і вже 2000 року відбулося урочисте відкриття першого етапу експозиції – виставки військової техніки та озброєння на відкритому майданчику музею. Відвідувачі музею мали можливість познайомитись зі зразками військової техніки і озброєння як часів Великої Вітчизняної війни, так і сучасної техніки.

В подальшому була створена і маленька тематична історико-хронологічна експозиція в приміщенні музею. До 2008 року музей щорічно відвідувало біля п'яти тисяч осіб.

Більшій популярності серед відвідувачів філія НВІМУ – Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки почав набувати починаючи з 2011 року, В цьому році кількість відвідувачів музею склала більш як 15 тисяч чол. (для порівняння: 2010 р. – 11000 чол./рік). В 2016 році цей показник досяг уже більш як 19 тис. чол. Активізація просвітницької та військово-патріотичної роботи з населенням регіону сприяла тому, що популярність музею продовжує зростати.

Працівниками музею за 2011-2016 р.р. проведено 1208 екскурсій як для учнів і студентів Волині так і для гостей із-за кордону. Всього оглянули експозиції музею за ці роки більш як 110 тис. відвідувачів. Взято участь та проведено більше як 500 культурно-масових заходів. При цьому застосовувались і мультимедійні технології, при створенні тематичних експозицій використовувались елементи колажу. Філію Музею відвідали багато подорожуючих з інших країн, зокрема, з Польщі, Японії, Росії, Японії,

Відвідувачі з Японії.

Українська діаспора з Німеччини.

Розбір і складання автомата Калашникова.

Евакуація поранених із поля бою.

Заняття по темах: «Озброєння та бойова техніка родів Сухопутних військ України» та «Дії солдата в бою»

Бій з «рицарями» на мечех.

Стрільба з лука.

Оновлена стела Героїв Радянського Союзу.

Виставка «Волиняни на захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України в 2013-2015 рр.»

Виставка «Воєнні події на Волині під час Першої Світової війни та чеським формуванням у війні 1914-1918 рр.»

Презентація книг Олександра Дем'янюка та Ігоря Пасюка.

Гурток з шахів, навчання проводить майстер спорту України Мельниченко Олександр Миколайович.

Білорусі, Німеччини, Молдови, Куби, США, Канади, Іспанії, Греції, Португалії, ПАР і ін.

Для учнів та студентів проведено біля 200 уроків військово-патріотичного виховання «Захист Вітчизни» з набуттям навичок розбору і складання автомата Калашникова (АКМ) та ПМ. Крім вивчення стрілецької зброї, учні та студенти мають можливість ознайомитись з сучасними методами евакуації поранених із поля бою.

Часто проводились заняття по темах: «Озброєння та бойова техніка родів Сухопутних військ України» та «Дії солдата в бою».

В музеї в рамках проведення заходу «Дітям – безпечне майбутнє» за участі працівників Служби Порятунку «101» та Волинського обласного добровільного товариства «Спілка Чорнобиль» проводилась акція «Запобігти, врятувати, допомогти» для дітей, онуків тих, хто загинув у зоні проведення АТО на сході України та учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у 1986-88 роках. Діти також могли постріляти з лука, побитися з «рицарями» на мечач, ознайомитись зі спеціальною пожежно-рятувальною технікою та продемонструвати можливості Служби Порятунку «101» з гасіння пожеж. Також пожежники влаштували для дітей веселу вікторину «Хто швидше загасить вогонь», де кожний охочий мав можливість подати воду з пожежного ствола разом із справжніми рятувальниками.

Для проведення заходів по військово-патріотичному вихованню нашої молоді у музей часто залучаються різні громадські організації, в тому числі: Волинське крайове товариство українських козаків, ветеранські організації військовослужбовців АТО, ветерани ліквідації Чорнобильської катастрофи та і ін.

Для експонування за шість останніх років прийнято 933 музейних предметів постійного зберігання і 1850 музейних предметів тимчасового зберігання.

Наразі на виставці, що знаходиться на відкритому майданчику філії представлено зразки військової техніки і озброєння, а саме: авіаційні комплекси, бронетанкова техніка, зенітно-ракетні комплекси, артилерійське озброєння, техніка служб забезпечення тилу Збройних Сил України та техніка військ зв'язку. Військову техніку і озброєння, розміщену на виставці, було зібрано й доставлено у музей з різних військових частин, що дислокуються в Одесі, Харкові, Львові, Житомирі, Хмельницькому, Рівному, Полтаві, Чернігові, Тернополі, Вінниці, Луцьку тощо.

Зовсім недавно експозиція на відкритому майданчику поповнилась рідкісним музейним експонатом – баштою від танку Т-26, зразка 1937 року. Також урочисто відкрито оновлену стелу Героїв Радянського Союзу, що брали участь у бойових діях під час Другої світової війни, які поховані на Волині та іменами яких названі вулиці Луцька (стела перенесена із зони будівництва багатоповерхівки міста). Прийнято для експонування від місцевої влади і меморіальні дошки, демонтовані з вулиць міста, присвячені Паші Савельєвій та Петру 1.

Сьогодні фонди музею налічують 2596 експонатів, а саме:

військова техніка та артилерія _____	34 од.
ракетна техніка _____	42 од.
зброя та боєприпаси _____	153 од.
авіація _____	7 од.
прилади та обладнання _____	40 од.
речовий фонд _____	288 од.
філателія та нумізматики _____	113 од.
фото, листівки, плакати _____	61 од.
прапори _____	7 од.
нагороди _____	26 од.
музейні предмети наково-допоміжного фонду _____	407 од.
музейні предмети, прийняті на тимчасове зберігання _____	1418 од.

Крім експозиції на відкритому майданчику у будівлі музею за шість останніх років відкрито 63 виставки на військово-історичну тематику. Серед них, особлива, що була відкрита 14 жовтня 2015 року з нагоди Дня захисника України «Волиняни на захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України в 2013-2015 рр.», яка розповідає про подвиг героїв Майдану та воїнів АТО. Ця експозиція відкрита за сприяння благодійного фонду Ігоря Палиці «Новий Луцьк». Зокрема, коштом фонду здійснено ремонт приміщення та закуплено нові виставкові вітрини. Експозиція об'єднала чотири тематичні зали, які розкривають різні етапи сучасної боротьби за незалежність України – від початку Революції Гідності до сучасної ситуації на Сході.

Всі експонати цієї виставки зібрані працівниками Національного військово-історичного музею України на місцях, де бійці з 51-ї бригади та інших батальйонів захищали Україну, в Іловайському котлі,

під Савур-Могилою і т.д. Експозиція й надалі поповнюється все новими музейними предметами.

Не менш цікавою була відкрита виставка «Воєнні події на Волині під час Першої Світової війни та чеським формуванням у війні 1914-1918 р.р.» при відкритті якої, з вітальним словом виступив Генеральний консул Чеської Республіки у м. Львові Мірослав Кліма.

Серед нових музейних експонатів за останні роки, слід відмітити рідкісну археологічну знахідку на території нашого краю – крем'яні сокири, фрагменти крем'яних списів, кам'яні кулі тощо. Також цікава колекція з стволів від короткоствольної рушниці з крем'яними замками та іншими елементами до них, з уламків літака МіГ 15, що знайдені на військовому полігоні під Володимир-Волинським. Дані уламки належать літаку, що розбився у серпні 1953 року. Також музейний фонд поповнився багатьма боеприпасами та зброєю різних історичних періодів, чорно-білими фото періоду Першої світової війни, філателією Чехії, різними поштовими листівками та ін., які можна подивитись при створенні тематичних експозицій до різних пам'ятних дат.

В кінці 2016 року відбулась визначна подія по презентації «Книги пам'яті військовослужбовців Збройних Сил України, які загинули захищаючи суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України (Книга 1: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська та Закарпатська області)». Книга видана за ініціативою Міністра оборони України генерала армії С.Т. Полторака. Над її упорядкуванням працювали співробітники НВІМУ та волонтери сайту «Книга пам'яті полеглих за Україну». На презентації були присутні учасники АТО, родичі загиблих в АТО військовослужбовців, яким передано близько 100 примірників цієї книги.

В музеї також презентовано книги доктора історичних наук Олександра Дем'янюка та завідувача філією НВІМУ – Волинським регіональним музеєм українського війська та військової техніки Ігоря Пасюка «Воєнна історія Волині: Історичні нариси. Том 1. Давня доба – кінець XVIII століття», «Воєнна історія Волині: Історичні нариси. Том 2. XIX ст. – початок XX ст.», «Воєнна історія Волині: Історичні нариси. Том 3: 1914-1923 рр.».

Працівники музею разом з працівниками ДП «Волинські старожитності» постійно працюють над пошуком і дослідженням військово-історичних пам'яток матеріальної і духовної культури, документальних і речових експонатів, військово-історичних мемуарів, музейної науково-методичної і довідкової літератури. Цікаві знахідки різних періодів суспільного розвитку нашого краю передавались на експонування до музею.

Науковцями музею написано за цей період часу багато наукових статей на військово-історичну тематику для різних видань. Взято участь в наукових конференціях, що проводились на Волині, а також за її межами та в міжнародних конференціях різної тематики. Надано методичну допомогу багатьом музеям, які є на територіях військових частин та студентам Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки з факультету музейної справи.

Недавно у філії Музею започатковано проведення гуртків з шахів для дітей з сімей військовослужбовців, що захищали та захищають нашу Батьківщину на Сході країни та з сімей постраждалих під час ЧАЕС. Навчання проводить майстер спорту України Мельниченко Олександр Миколайович.

У музеї функціонує науково-історична бібліотека та працює кіоск по продажу друкованої продукції. Бібліотека налічує – 5687 од. військово-історичної літератури.

На сьогоднішній день існують і певні проблеми, а саме: - аварійний стан музейної будівлі №4 (необхідна заміна 100% покрівлі, капітального ремонту потребує стеля, підлога, перекриття приміщень, електропроводка, система опалення, тощо). Вся проектно-кошторисна документація по капітальному ремонту цієї будівлі виготовлена, але коштів для цього у Міністерства оборони не вистачає, не знаходиться також і охочих меценатів нашого краю, щоби свої кошти вкласти на капремонт цієї будівлі.

Але не дивлячись на певні проблеми, що існують на сьогодні, музей функціонує і чим далі тим стає все більш популярним для відвідувачів не тільки нашого краю, а й для всієї України та зарубіжних гостей.

Валентина Петрович,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Серед важливих напрямів культурного будівництва в Україні є збереження, охорона та популяризація національних культурних надбань.

Об'єкти культурної спадщини, що стали свідками багатовікової історії українського народу, хранителями його духовної й матеріальної культури та традицій, відіграють важливу соціальну роль. Їхній вплив суттєво позначається на соціально-духовній атмосфері сучасного суспільства. Вони є основою історичного й наукового пізнання минувшини, всебічного осмислення життя народу, його історичного минулого, сприяють вихованню моральних, естетичних і патріотичних почуттів громадян, становленню їхньої національної самосвідомості, загалом слугують розвиткові культури, освіти, науки, мистецтва. Але, щоб скористатися цим потенціалом, необхідно передусім забезпечити належне збереження й утримання пам'яток.

Від рівня нормативно-правового забезпечення в значній мірі залежить стан збереження культурної спадщини, як в Україні, так і в інших державах. Метою нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини є захист і збереження культурного надбання як основи національної культури. Необхідність збереження культурної спадщини, культурних цінностей та культурних благ, що мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення, обумовлено формуванням вітчизняного культурного простору і визначенням внеску Українського народу у всесвітню культурну спадщину.

Починаючи з останнього десятиліття ХХ ст. в Україні було закладено основи загальнодержавного режиму збереження та охорони пам'яток культури і природи. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. стало рубіжною віхою щодо унормування правового забезпечення охорони культурної спадщини. Згідно зі статті 11 Основного Закону держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Відповідно до статті 54 Конституції України культурна спадщина охороняється законом. А згідно з частиною п'ятою цієї ж статті держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. Також другий розділ статті 66 встановлює: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки» [1].

Початок правового захисту об'єктів культурної спадщини починається з їх виявлення, дослідження і занесення до Держреєстру. Відповідно до статті 13 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення пам'ятки. Згідно зі статтею 14 Закону занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього провадяться відповідно до категорії пам'ятки: а) пам'ятки національного значення – постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини протягом одного року з дня одержання подання; б) пам'ятки місцевого значення – рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини. Також законодавцем було встановлено, що із занесенням до реєстру на об'єкт культурної спадщини, на всі його складові елементи, що становлять предмет його охорони, поширюється правовий статус пам'ятки [9].

Кабінет Міністрів України затвердив 2009 р. постановою «Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [4].

Державі задля забезпечення збереження культурної спадщини, що існує на її території, належить

ідентифікувати та визначити різні елементи культурної спадщини, сприяти науковим, технічним і мистецтвознавчим дослідженням, а також розробленню науково-дослідних методологій з метою ефективної охорони, вжиття відповідних юридичних, технічних, адміністративних та фінансових заходів, спрямованих на сприяння у створенні або укріпленні установ з підготовки кадрів у галузі управління культурною спадщиною, а також тих, що займаються документуванням культурної спадщини; забезпеченні доступу до культурної спадщини тощо. Це дає підстави говорити не просто про сукупність дій і відповідних повноважень окремих органів державної влади, але й про цілісну та системну державну політику в галузі збереження й охорони культурної спадщини [2, 364].

Згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини», охорона культурної спадщини визначена як система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини [9]. Таке визначення хоча і є дещо громіздким, проте окреслює широке коло необхідних заходів і дій, вводячи їх до правового поля.

Іншим елементом системи нормативного забезпечення охорони культурної і природної спадщини є Закон України «Про охорону археологічної спадщини», яким урегульовано відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини України як невід'ємної частини культурної спадщини людства, вразливого і невідновлюваного джерела знань про історичне минуле, а також визначено права та обов'язки дослідників археологічної спадщини. При цьому, як було зазначено у статті 3 згаданого закону, основними завданнями держави у сфері охорони археологічної спадщини є: регулювання суспільних відносин у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини; забезпечення права громадян на пізнання археологічної спадщини України; забезпечення археологам права на проведення археологічних досліджень; визначення повноважень державних органів у сфері охорони археологічної спадщини; сприяння державній політиці у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини; визначення видів об'єктів археологічної спадщини (археологічних об'єктів культурної спадщини); визначення відповідних прав та обов'язків осіб, у користуванні або володінні яких перебувають археологічні об'єкти чи предмети; створення необхідних умов для забезпечення охорони об'єктів археологічної спадщини; створення нормативно-правової бази з охорони, збереження, дослідження археологічної спадщини; визначення критеріїв щодо видачі кваліфікаційних документів та дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території археологічної пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею або водою; правове регулювання фінансування охорони і дослідження археологічної спадщини [8].

Не менш важливим елементом нормативної системи охорони культурних пам'яток та цінностей є Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», який не лише визначив процедури контролю та загальний порядок переміщення культурних цінностей за державний кордон України, але й надав перелік того, що відповідно до законодавства України є культурною цінністю і підлягає захисту з боку держави. Зокрема, статтею 3 цього закону було встановлено, що культурними цінностями України є: культурні цінності, створені на території України громадянами України; культурні цінності, створені на території України іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України; культурні цінності, виявлені на території України; ввезені на територію України культурні цінності, придбані археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; ввезені на територію України культурні цінності, придбані в результаті добровільного обміну; ввезені на територію України культурні цінності, отримані в дарунок або законно придбані за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; незаконно вивезені культурні цінності України, що перебувають за межами її території; культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад; культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну; культурні цінності, переміщені на територію України внаслідок Другої світової війни як часткова компенсація за заподіяні окупантами збитки [3].

На виконання положень Законів України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», інших законодавчих та підзаконних актів і міжнародних зобов'язань нашої держави було прийнято Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 рр., затверджену Законом України від 20 квітня 2004 року. Зокрема, у Програмі

основними завданнями було визначено: забезпечення державного обліку та контролю за збереженням і використанням об'єктів культурної спадщини; сприяння залученню інвестицій у діяльність щодо збереження, реставрації, реабілітації і використання пам'яток; створення розвинутої інфраструктури науково-дослідних, проектних, реставраційних, реабілітаційних та інших організацій у цій сфері; удосконалення законодавчого забезпечення охорони та використання об'єктів культурної спадщини; удосконалення управління у сфері охорони культурної спадщини тощо [5]. Хоча не всі передбачені Програмою заходи вдалося втілити в життя, проте ряд позитивних змін до чинного законодавства було внесено.

На окрему увагу заслуговує також ухвалений 14 грудня 2010 р. Закон України «Про культуру», що замінив уже давно не відповідаючі вимогам сьогодення Основи законодавства України про культуру. Законом, зокрема, дано визначення поняття «національне культурне надбання», під яким слід розуміти сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України. Відповідно до частини першої статті 16 Закону органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують збереження культурних цінностей на території України, охорону культурної спадщини, захист історичного середовища. При цьому окремо слід відзначити забезпечення збереження нематеріальної культурної спадщини, у тому числі традиційної народної культури, мов, діалектів і говірок, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів, народних художніх промислів та ремесел, історичних топонімів тощо, що вже давно гарантовано на рівні закону в більшості розвинутих країн [6].

Положення про охорону культурної спадщини в Україні містяться і в інших спеціальних законах. Так, згідно з частиною першою статті 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» «музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом, а відповідно до частини першої статті 21 Закону «з метою збереження музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення власники або уповноважені ними органи зобов'язані створити належні умови, у тому числі спеціальний науково обґрунтований режим їх зберігання, та здійснювати консервацію і реставрацію». При цьому частиною третьою цієї ж статті забороняється знищення музейних предметів та предметів музейного значення Музейного фонду України [7]. Подібні норми передбачені законами України «Про бібліотеки», «Про Національний архівний фонд», «Про страховий фонд документації» та інші.

Серед інших нормативно-правових актів, які нараз становлять нормативну основу реалізації пам'яткоохоронної функції Української держави, слід назвати Закони України «Про архітектурну діяльність», «Про планування і забудову територій», «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації», а також інші нормативно-правові акти, серед яких є укази і розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, постанови Верховної Ради України, накази Міністерства культури України тощо.

Отже, на сьогодні в Україні є досить велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють питання охорони культурних цінностей. Узгодження правових норм, їх цільовий практичний вплив дозволять створити реальний механізм для забезпечення збереження та примноження культурного надбання людства.

1. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (Редакція від 30 вересня 2016 р.) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

2. Литовченко В. В. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні : внутрішні і зовнішні аспекти [Електронний ресурс] / В. В. Литовченко // Міжнародний науковий вісник : збірник наукових статей за матеріалами XXVII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Будапешт, 26–29 листопада 2013 року / ред. кол. В. І. Смоланка (голова), І. В. Артёмов та ін. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2014. – Вип. 8(27). – С. 361–367. – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9933/1/61.pdf>. – Назва з екрана.

3. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV (Редакція від 06 серпня 2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 405.

4. Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № 929 // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 195. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929-2012-%D0%BF>. – Назва з екрана.

5. Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки : Закон України від 20 квітня 2004 р. № 1692-IV // Відомості Верховної Ради України.

– 2004. – № 32. – Ст. 390.

6. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI (Редакція від 01 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.

7. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР (Редакція від 24 лютого 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.

8. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1626-IV (Редакція від 12 грудня 2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Ст. 361.

9. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 р. № 1805-III (Редакція від 24 лютого 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

Фаїна Рябчикова,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри документознавства і музейної справи

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОГО БРАТСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ

Музейна справа в Україні переживає сьогодні далеко не найкращі свої часи. Відсутність належного фінансування, системи підготовки та перепідготовки музейних кадрів, продуманих стратегічних програм розвитку, а також загальнодержавної музеєзнавчої інституції, яка б забезпечувала координацію, методичну та організаційну підтримку музейного сектору, стає на заваді модернізації музейної мережі, розвитку новітніх форм збереження та ретрансляції культурної спадщини. Це, в свою чергу, спричиняє відставання вітчизняних музеїв від поширених у світовій практиці підходів.

З огляду на це особливу увагу музеологів викликають ті доволі розрізнені приклади прояву сучасних тенденцій у музейництві, які з'являються в українському музейному просторі. Вони часто є не стільки усвідомленим слідуванням авангардним музейним практикам, скільки інтуїтивними пошуками ефективних моделей музейної діяльності, виразом відповідального ставлення музейних працівників до своєї професії.

Прояви досягнень світової музеологічної думки та практики у вітчизняній музейній справі, ми спробуємо продемонструвати на прикладі Музею історії Луцького братства.

«Омолодження» музейного світу

Це молодий музей. Заклад створений з приватної ініціативи у 2011 р., а з 2013 р. включений до структури Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ). Таким чином, ця установа вже сама по собі ілюструє зафіксовану міжнародними організаціями тенденцію щодо стрімкого зростання чисельності музейних установ. Зокрема, у 2007 р. під час Генеральної конференції ICOM у Відні було відзначено, що в світі існує близько 170 000 музеїв і щодня утворюється принаймні два нових [4, с. 29]. Таке «омолодження» музейного світу, якраз і сприяло появі та поширенню нових поглядів на музей та музейну справу.

Децентралізація

Австрійський музеолог Фрідріх Вайдахер серед сучасних напрямів розвитку музейництва називає «ідею децентралізованого музею», згідно якої на заміну великим центральним установам з'являються невеликі спеціалізовані музеї (відділи, філії) з інтегрованою тематикою [1, с. 24]. Практика концентрації культурних надбань в обласних, республіканських, загальносоюзних музейних установах була надзвичайно поширеною у Радянському Союзі. Такий принцип тривалий час існував і в інших країнах. Сьогодні в музеологічному середовищі постулюється необхідність створення різномірних музейних установ на місцях, які дозволяють репрезентувати культурну розмаїтість конкретних міських та сільських середовищ.

На наш погляд, Музей історії Луцького братства є одним із прикладів такого децентралізованого підходу. Будучи відділом ВКМ, він відділений від нього територіально і представляє певний ракурс регіональної історії та культури. Існування декількох спеціалізованих музеїв у місті значно збагатило б його культурний простір і дало можливість більш всебічно показати особливості локальної спадщини.

In situ

Одним із найголовніших експонатів досліджуваного музею є, власне, будівля колишнього братського Хрестовоздвиженського монастиря. Розміщення музею в частині приміщень цього будинку, з одного боку,

спричинило його часткову музеєфікацію (а отже, збереження як пам'ятки), а з іншого – дало можливість представити історію братства в місці його виникнення, у нерозривному зв'язку з історичним середовищем (в оригінальному контексті).

Музеї *in situ* виникають в Європі на початку ХХ ст. Їх поширення та особливе значення у збереженні культурної спадщини викликає постійну увагу дослідників та музейних організацій. Одне з перших визначень музеїв такого типу було подане у звіті ICOM у 1982 р.: «Сайт-музей (site museum) – це музей, розроблений і створений з метою охорони природного або культурного надбання, рухомого і нерухомого, на його споконвічному місці, тобто там, де надбання було створено або виявлено» [3, с. 128]. Принцип збереження *in situ* підсилює інформативність об'єктів, дозволяє показати взаємозв'язки між елементами культури, дає можливість залучити саме середовище до музейної діяльності.

Збереження *in situ* перебуває в авангарді сучасних музейних практик. Воно стало базисом для розвитку екомuzeїв та середовищних музеїв. Застосування такого підходу при створенні Музею історії Луцького братства має ваговий довготерміновий позитивний ефект не лише для актуалізації історичної спадщини міста, але й для відновлення культурної ідентичності місцевої громади.

Культурна власність

У роботі Музею історії Луцького братства можна відзначити практику, яка виникла в 1970-х рр. у діяльності французьких екомuzeїв – *використання права культурної власності на об'єкти*.

Експонатами екомuzeю є всі рухомі та нерухомі об'єкти (у т.ч. діючі підприємства та жива природа), які є на його території. Це дозволяє музеологам говорити про своєрідне право культурної власності, яка не має нічого спільного з власністю юридичною [2, с. 22]. У цьому випадку музей не має необхідності привласнювати собі конкретні пам'ятки, він і без цього може використовувати їх у музейній діяльності.

Безумовно, Музей історії Луцького братства не є екомuzeєм. На превеликий жаль, в Україні немає жодного закладу такого типу. Проте існуюча в луцькому музеї практика проведення музейних заходів на базі Хрестовоздвиженської церкви та крипту є прикладом реалізації зазначеного вище підходу, який дозволяє актуалізувати ширший пласт історико-культурного середовища.

Нематеріальна спадщина

Однією з найбільш виражених тенденцій сучасного розвитку музейного світу є звернення до нематеріальної спадщини. Тривалий час музеї розглядалися як заклади, покликані зберігати лише матеріальні рухомі предмети. Сьогодні відбувається розширення спектру об'єктів спадщини, з якою працюють музейні інституції. Певним чином ця тенденція знаходить вияв і в роботі Музею історії Луцького братства. Мова йде про досвід проведення народних читань, як спроби відновлення традиції, що існувала у братській школі. У цьому контексті надзвичайно цікавим видається проведений у березні 2017 р. захід «Луцьке історичне рукописання», в якому головним музейним експонатом були не стільки луцькі рукописи з колекції ВКМ, скільки сам почерк, манера написання, тобто частина місцевої автентичної нематеріальної культури.

Далі буде?..

Ми звернули увагу лише на найголовніші, з нашого погляду, засади діяльності Музею історії Луцького братства, які відповідають сучасним світовим процесам в означеній сфері. Основна проблема полягає в тому, що вказані музейні практики (як і в багатьох інших випадках по всій Україні) є результатом не цілеспрямованої продуманої державної політики, а особистими здобутками музейних працівників. Очевидно, що для ефективного розвитку вітчизняної музейної галузі таких приватних ініціатив буде не достатньо. Тому, чи існуватиме в подальшому матеріал для аналізу сучасних тенденцій в українському музейництві, залежить від ґрунтовних системних трансформацій у сфері державного регулювання охорони та використання об'єктів культурної спадщини.

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : Посібник / Фр. Вайдахер [пер. з нім. В. Лозинський]. – Л. : Літопис, 2005. – 632 с.

2. Зарубежная музеология : лекции для студентов / сост. Е.А. Полякова; АГАКИ, каф. музеологии и охраны культурного и природного наследия. – Барнаул, 2012. – 38 с.

3. Хадсон К. Влиятельные музеи / Пер. с англ. – Новосибирск, 2001. – 194 с.

4. Folga Januszewska Dorota. Muzeologia neuronalna. Inne spojrzenie na muzeum XXI wieku // Muzeum XXI wieku. Teoria i praxis, Materiały Konferencji, Muzeum Początków Państwa Polskiego, Gniezno, 25–26 listopada 2009. – Gniezno, 2010. – S. 29–35.

Тетяна Соломіна,
заступник начальника управління освіти, науки та молоді
Волинської обласної державної адміністрації,
м. Луцьк

Любов Грабинська,
методист Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти,
науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації,
м. Луцьк

ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ МУЗЕЇ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя своїх кращих синів, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуло патріотичне виховання дітей та учнівської молоді.

Події стверджують, що переважна більшість громадян України, серед яких є і діти, і молодь, виявляють високу патріотичну свідомість та міцну громадянську позицію. Це є свідченням системної виховної роботи педагогічних колективів навчальних закладів області.

Вагома роль у національно-патріотичному вихованні підростаючого покоління належить музеям навчальних закладів, які стали дієвими осередками освіти і виховання учнівської молоді, формування у неї національної свідомості. Саме вони забезпечують духовну єдність поколінь, є скарбницею народної пам'яті, народного духу.

У своїй діяльності музеї керуються Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року №1195.

Станом на 25 квітня 2017 року на обліку перебувають 178 музеїв при навчальних закладах області, з них 2 – при дошкільних, 167 – при загальноосвітніх, 2 – при позашкільних, 7 – при професійно-технічних навчальних закладах.

За профілями музеї розподілені таким чином: 118 – історичні (з них 27 – військово-історичні, 24 – широкого історичного профілю, 39 – історії населеного пункту, 21 – історії освіти, навчального закладу, 7 – історії особи), 5 – краєзнавчі, 3 – природничі, 3 – літературні, 2 – мистецькі, 47 – етнографічні.

Із 27-ми військово-історичних музеїв:

- 2 музеї прикордонної слави,
- 1 музей військово-патріотичного виховання,
- 1 музей бойової слави Української армії,
- 2 музеї бойової слави «Пам'ять»,
- 1 музей бойової слави стрілецької дивізії,
- 1 музей бойової і трудової слави «Патріот»,
- 1 музей бойової слави «Подвиг»,
- 1 музей воїнів-афганців,
- 17 музеїв бойової слави.

За значні успіхи у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу, у формуванні і збереженні Музейного фонду України високого звання «Зразковий музей» удостоєно 33 музеї навчальних закладів області, з них 5 музеїв військово-історичного профілю.

Це: музей прикордонної слави Гуцанського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Любомльського району (керівник *Середа Ніна Юріївна*),

- музей бойової слави «Пам'ять» загальноосвітньої школи I-II ступенів с. Мокрець Турійськогорайону (керівник *Машманюк Юлія Володимирівна*),

- музей бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4м. Ківерці (керівник *Патрай Тамара Михайлівна*),

- музей бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 м. Рожище (керівник *Свистунова Лариса Олександрівна*),

Фото 1. У музеї прикордонної слави
ЗОШ І-ІІІ ст. м. Устилуг.

Фото 2. Відкриття оновленої експозиції музею
бойової слави у ЗОШ І-ІІ ступенів
с. Оців Горохівського району.

Фото 3. Матеріали про діяльність односельчан
в УПА у музеї бойової слави ЗОШ І-ІІІ ст.
с. Підбереззя Горохівського району.

Фото 4. Експозиція про подвиг вчителя Юрія
Лелюкова в музеї «Пам'ять»
Іваничівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 2
ім. Юрія Лелюкова.

Фото 5. У музеї бойової слави
Ківерцівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 4.

Фото 6. У музеї бойової слави «Пошук»
НВК смт. Любешів.

Фото 7. Експурсоводи музею бойової і трудової слави «Патріот» ЗОШ І-ІІІ ст. с. Цміни Маневицького району.

Фото 8. У музеї бойової слави НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. №1-гімназія ім. В. Газіна» смт. Ратне.

Фото 9. Зустріч з воїнами УПА у музеї бойової слави ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 м. Рожище. Акція «Маки пам'яті.»

Фото 10. У музеї бойової слави «Пам'ять» ЗОШ І-ІІ ст. с. Мокрець Турійського району.

Фото 11. Зустріч ветеранів у музеї воїнів-афганців Турійської ЗОШ І-ІІІ ст.

Фото 12. Експозиція музею бойової слави ЗОШ І-ІІІ ст. №1 м. Ковеля.

Фото 13. У музеї військово-патріотичного виховання Луцького НВК № 9 .

Фото 14. У музеї бойової слави 274 стрілецької дивізії. Нововолинська ЗОШ I-III ст. № 2.

Фото 15. На обласному конкурсі екскурсоводів музеїв навчальних закладів, м. Луцьк, 08. 02. 2017.

Фото 16. Юні волинянки – переможці Всеукраїнського конкурсу екскурсоводів музеїв навчальних закладів, м. Київ, 22.03.2017.

- музей бойової слави Луцького навчально-реабілітаційного центру (*керівник Гуляницький Віктор Святославович*).

Разом з тим впродовж останніх двох років з різних причин припинили свою діяльність 2 військово-історичні музеї навчальних закладів: музей бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 м. Любомля та музей бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Люб'язь Любешівського району.

Переважає більшість музеїв військово-історичного профілю висвітлюють події Другої світової війни на території населеного пункту, району, області.

Визначальним в екскурсійній тематиці, в експозиціях цих музеїв, у проведенні виховних заходів на їхній базі має бути **акцент на український вимір перемоги** у Другій світовій війні, здобутків і втрат на тлі світової історії.

В області нагромаджено позитивний педагогічний досвід діяльності військово-історичних музеїв.

Музеї прикордонної слави загальноосвітньої школи I-III ступенів м. Устилуг Устилузької міської ради (*керівник Василенко Тетяна Миколаївна*), **Гуцанського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Любомльського району** (*керівник Серета Ніна Юрївна*) – відомі в області центри патріотичного загартування школярів, які глибоко вивчають військові подвиги, збирають і зберігають військові реліквії.

У лютому цього року відбулося відкриття оновленої експозиції **музею бойової слави у загальноосвітній школі I-III ступенів с. Ощів Горохівського району**. Незмінним керівником музею ще з 1978 року є Бабій Ганна Федорівна, відомий педагог і краєзнавець, заслужений вчитель України.

Експозиція оновленого музею розповідає про Героїв Небесної Сотні, висвітлює перебіг військового конфлікту на сході України, про жителів села Ощів та Горохівського району, життя яких забрала неоголошена війна.

Цінними експонатами музею є українські прапори, привезені воїнами-односельчанами із зони бойових дій.

Потужним центром національно-патріотичного виховання школярів став музей бойової слави **загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Підбереззя Горохівського району** (*керівник Шевчик Валентина Петрівна*). Юні пошуківці продовжують вивчати, досліджувати, відтворювати сторінки історії, які замовчувались і були невідомими і які пов'язані з рідним селом і земляками.

Відповідно до вимог сучасності проведено реконструкцію музею ще радянського зразка. У розширеній експозиції музею створено розділи про односельчан, розстріляних у Луцькій тюрмі 23 червня 1941 року, про діяльність земляків в УПА, про героїв нашого часу – воїнів АТО.

Матеріали музею широко використовуються при проведенні патріотичних заходів у школі: круглих столів «Сила нескорених», «Герої серед нас», великої козацької ради «Ми – нащадки козацької слави», захисті учнівських проектів «Доля моєї родини у долі України», у конкурсі-презентації дослідницьких робіт «За Україну, за її волю».

Важливим осередком військово-патріотичного виховання і храмом пам'яті про мужнього вчителя Лелюкова Юрія Миколайовича став **музей «Пам'ять» Іваничівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 імені Юрія Лелюкова** (*керівник Неквацька Ольга Ярославівна*). Заслужують уваги високий рівень підготовки екскурсів музею, їх змістовні та емоційні розповіді на пошану земляка, який 29 листопада 1983 року на уроці врятував життя 26 школярів, накривши своїм тілом бойову гранату.

Музей бойової слави Ківерцівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 було відкрито у 1979 році з ініціативи директора школи Євницького Зіновія Марковича, який впродовж багатьох років був і керівником музею. Тут зберігаються зібрані кількома поколіннями учнів школи музейні предмети основного фонду (понад 1500 одиниць), які є частиною Музейного фонду України. Музей – багаторазовий переможець оглядів, конкурсів, патріотичних акцій.

На виконання листа Міністерства освіти і науки України від 22.05.2015р. № 1/9-255 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю» проводиться реорганізація музею бойової слави Ківерцівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4. У ході проведення реорганізації оновлюються окремі розділи експозиції, вносяться відповідні зміни у тексти екскурсій, які відображають події сучасної української дійсності.

Патріотично налаштовані педагогічний, батьківський та учнівські колективи школи спільними зусиллями перетворюють музей у зразковий центр патріотизму, дієвий осередок освіти та національно-патріотичного виховання молоді.

У **музеї бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Любитів Ковельського району**

(керівник *Абрамчук Оксана Василівна*) зберігаються матеріали, речі, документи, спогади про жителів села, учасників Другої світової війни, про визволителів села та району від нацистських окупантів, про випускників школи – воїнів-інтернаціоналістів та земляків – учасників АТО.

Духовним місцем єднання і примирення поколінь став **музей бойової слави «Пошук» навчально-виховного комплексу селища Любешів** (керівник *Оласюк Алла Степанівна*). В експозиції правдиво через долі краян відображена різностороння палітра Другої світової війни. Адже жителі Любешова і району воювали в УПА, служили в лавах радянської армії і перебували в загонах радянських партизанів.

Відомий своїми багаторічними традиціями та успіхами у справі патріотичного виховання школярів **музей бойової і трудової слави «Патріот» загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів с. Цміни Маневицького району** (керівник *Довгаль Олександра Антонівна*). Створенню музею передувала багаторічна пошуково-дослідницька робота, в результаті якої було зібрано понад 1200 музейних реліквій, що висвітлюють події Другої світової та афганської воєн, а також сучасні події в Україні.

Музей бойової слави навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 1– гімназія імені В.Газіна» селища Ратне (керівник *Нінічук Зоряна Анатолівна*) є скарбницею документальних матеріалів і пам'яток історії, реліквій минулого і цінностей нашого часу. У музеї зберігаються 540 музейних предметів. У ході пошукової роботи активісти музею збрали матеріали, що підтвердили факти діяльності УПА на території Ратнівського району у селах Щедрогір, Самари-Оріхові, Велимче, Гірники, Замшани.

З експозицій музею бойової слави **загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 м. Рожище** (керівник *Котовська Вікторія Михайлівна*) дізнаємось про героїчну боротьбу нашого народу з нацистами у Другій світовій війні, про болючі втрати на війні в Афганістані, про подвиги випускників школи, зокрема, про Павла Чайку, третього за час проведення АТО повного кавалера орденів «За мужність».

При музеї бойової слави **загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 м. Рожище** (керівник *Свистунова Лариса Олександрівна*) створено волонтерський загін «Пам'ять». Члени загону допомагають ветеранам війни і праці, доглядають пам'ятник «Воїнам-інтернаціоналістам», проводять походи по місцях бойових дій на території району у роки Другої світової війни, організовують благодійні акції: «Голуб миру», «Лист солдату», «Бандероль на фронт», «Маки пам'яті».

Метою діяльності трьох військово-історичних музеїв **Турійського району** є сприяння вихованню у дітей та молоді патріотизму, формування національної самосвідомості, високих моральних якостей громадянина України.

Неодноразовим переможцем обласних і всеукраїнських оглядів музеїв є **музей бойової слави «Пам'ять» загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів с. Мокрець Турійського району** (керівник *Машманюк Юлія Володимирівна*). Засновником та керівником музею впродовж багатьох років був учитель школи Львов Іван Григорович. В походах, екскурсіях, на зустрічах з ветеранами та завдяки листуванню з ними зібрано змістовні матеріали про події Другої світової війни на території району, про ветеранів УПА. Особливо цінною є фонотека спогадів учасників бойових дій. На базі музею проводились обласні та районні семінари керівників музеїв. Музейну експозицію розширено матеріалами про героїв Небесної Сотні та учасників АТО.

Важливим центром патріотичного виховання учнівської молоді є **музей бойової слави навчально-виховного комплексу «Луківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей»** (керівник *Зінюк Антоніна Юрївна*). Зусиллями пошуковців зібрано цінні матеріали про бойові дії періоду Другої світової війни на території селища та району. Особливу увагу відвідувачів музею привертає розділ експозиції «Молодіжна Організація Націоналістів». Створена у 1951 році старшокласниками Луківської середньої школи, ця організація вписала свою яскраву сторінку у літопис націоналістичного руху в Україні. У квітні 1951 року органами НКВД було затримано 14 патріотів України за непокору комуністичній брехні. Фактично дітей судив військовий трибунал і виніс вирок: позбавлення волі у виправно-трудовах таборих терміном на 25 років. Окремий розділ експозиції шкільного музею з назвою «Герої не вмирають» присвячено односельчанину Андрієві Посполітаку, істинному патріоту України, який з квітня 2014 року обороняв рідну державу і загинув під Іловайськом 29 серпня 2014 року.

З 2007 року в **Турійській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів діє музей воїнів-афганців** (керівник *Луць Оксана Володимирівна*). В експозиції музею висвітлено події і факти афганської війни, розміщено особисті речі учасників бойових дій, їх листи рідним, фотографії.

Невід'ємною складовою навчально-виховної роботи став **музей бойової слави у загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 1 м. Ковеля** (керівник *Кухта Галина Григорівна*). Активом музею для різних вікових категорій учнів проводяться оглядові та тематичні екскурсії: «Ковель у роки Другої світової

війни», «Визволення Ковеля від нацистських загарбників», «Вони визволяли Ковельщину», «Герої-земляки», «Вулиці міста розповідають про війну», «Пам'ять про війну, закарбована в металі та граніті», «У війни – не жіноче обличчя».

На екскурсії «Наші учні – воїни АТО» юні екскурсоводи розповідають про 7 випускників школи, якими особливо гордяться і які нині захищають незалежність та територіальну цілісність Української держави.

Експозиція **музею бойової слави загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 8 м. Ковеля** (керівник *Соболь Алла Миколаївна*) висвітлює події Другої світової війни на території Ковельщини, віхи становлення українського війська, діяльність Збройних Сил України на сучасному етапі.

Вісім музеїв військово-історичного профілю функціонує у навчальних закладах міста Луцька.

Основною метою діяльності **музею військово-патріотичного виховання Луцького навчально-виховного комплексу № 9** (керівник *Ходаковська Тетяна Віталіївна*) є дослідження і вивчення героїчної історії Збройних Сил України, формування у школярів якостей особистості, необхідних для військової служби, до захисту Вітчизни. Досвід навчального закладу з військово-патріотичного виховання вивчено Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти. Понад 100 випускників школи обрали захист Вітчизни своєю майбутньою професією.

Відомі багаторічними традиціями патріотичного виховання дітей та молоді **музеї бойової слави Луцьких: навчально-реабілітаційного центру** (керівник *Гуляницький Віктор Святославович*), **гімназії № 21 імені Михайла Кравчука** (керівник *Куса Тетяна Миколаївна*), **спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5** (керівник *Тищенко Людмила Феодосіївна*), **загальноосвітніх шкіл І-ІІІ ступенів №15** (керівник *Матвійшина Валентина Володимирівна*), **№23** (керівник *Самостян Руслан Ярославович*), **навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 22-ліцей»** (керівник *Цвігун Тамара Василівна*).

Активісти **музею бойової слави «Подвиг» Луцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою»** (керівники *Юрченко Інна Олексіївна, Кузьмич Микола Степанович*) гідно представили музеї Волинської області на Всеукраїнській конференції «А ми тую славу збережемо», яка відбулася у Києві у 2015 році.

У **Нововолинській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів №2 з 1984 року діє музей бойової слави 274 стрілецької дивізії**, яка у 1944 році визволяла Волинь від нацистських загарбників (керівник музею *Софронюк Ігор Олександрович*). На базі музею проводяться екскурсії, виховні заходи, тематичні виставки. Музей став осередком національно-патріотичної роботи закладу, духовним центром проведення зустрічей з героями минулого і сьогодення. Експозиція музею вдало доповнена моделями військової техніки періоду Другої світової війни, виготовленими членами шкільного гуртка історико-стендового моделювання.

Заслуговує уваги діяльність **музею бойової слави Української армії Ковельського професійного ліцею** (керівник *Вацек Олексій Гаврилович*). Система роботи з військово-патріотичного виховання у навчальному закладі ґрунтується на військовій історії України, традиціях, яскравих прикладах вірності Батьківщині.

Розділи експозиції музею відповідають програмі предмету «Захист Вітчизни» і охоплюють історичний період від війська княжої доби до сьогодення.

На базі музею працює клуб «Майбутній воїн», який об'єднує педагогів та учнів, тут проводяться перші уроки предмету «Захист Вітчизни», зустрічі з учасниками бойових дій, випускниками ліцею, які служили в Збройних Силах України. Завдяки членам клубу музей систематично поповнюється новими експонатами.

В цьому році вперше проведено **конкурс екскурсоводів музеїв навчальних закладів** з трьох напрямів, у тому числі з напрямку «Військово-історичні музеї». Конкурс продемонстрував, що музеї навчальних закладів служать благородній справі – вихованню патріотів України.

За допомогою презентацій та відеоматеріалів юні екскурсоводи провели віртуальні оглядові екскурсії музеями навчальних закладів.

Високу майстерність екскурсовода, творче поєднання показу і розповіді продемонструвала і вийшла переможцем конкурсу у напрямі «Військово-історичні музеї» *Денисюк Софія*, учениця 9 класу загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів с. Підбереззя Горохівського району (керівник *Шевчик Валентина Петрівна*).

Призерами конкурсу на секції «Військово-історичні музеї» стали:

Коляда Світлана, учениця 11-В класу Луцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня

школа І-ІІІ ст. №22-ліцей» (керівник *Кухарська Олена Іванівна*), Руднік Наталія, учениця 7-А класу навчально-виховного комплексу смт. Любешів (керівник *Оласюк Алла Степанівна*), Світюк Тетяна, учениця 7 класу Гушанського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Любомльського району (керівник *Серета Ніна Юрійвна*).

20-22 березня 2017 року в Києві відбувся Всеукраїнський тур конкурсу екскурсодів музеїв навчальних закладів «Край, в якому я живу». Секція військово-історичних музеїв працювала у Національному музеї історії України у Другій світовій війні.

Серед учасників майже всіх територій України успішно виступили на конкурсі та вибороли почесні місця юні екскурсодів Волинської області, зокрема і екскурсод музею бойової слави загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів с. Підбереззя.

За допомогою презентацій вони провели оглядові екскурсії музеями навчальних закладів, продемонстрували високу майстерність екскурсодода, глибокі знання історії створення та змісту експозицій музеїв, творче поєднання показу і розповіді, артистизм, отримали високу оцінку журі і були нагороджені дипломами Міністерства освіти і науки України та призами.

Зокрема, члени журі відзначили наявність у музеях навчальних закладів Волині унікальних експонатів, які могли б бути гордістю колекцій державних музеїв.

Саме військово-історичні музеї відіграють особливо важливу роль у патріотичному вихованні молоді у зв'язку з сучасною ситуацією в Україні.

У музеях навчальних закладів області створено нові експозиції «Волиняни – герої Небесної Сотні», «Наші земляки – герої АТО», оформлено тематичні виставки, проводяться масові заходи, щоб донести до молоді дух патріотизму, виховувати українців – патріотів, готових боронити рідну землю від окупантів і терористів, відстоювати незалежність і цілісність держави.

В освітніх закладах, де навчались Герої Небесної Сотні і учасники АТО, які віддали своє життя за Україну, відкрито меморіальні дошки на честь Героїв України.

Проте ми маємо виконувати Закони України щодо декомунізації суспільного життя у частині, що стосується функціонування музеїв. На допомогу керівникам органів управління освітою, керівникам навчальних закладів та керівникам музеїв були спрямовані для використання в практичній роботі відповідні документи, у тому числі Методичні рекомендації щодо засад діяльності музеїв історичного профілю дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів, які перебувають у сфері управління МОН України (лист МОН України від 22.05.2015 № 1/9-255).

Нові підходи до діяльності музеїв вмотивовані не з позицій «ламати і знищувати», а спрямовані на об'єктивне, з позицій історичної правди, а не радянських міфів, висвітлення історії українського народу.

Головне у нашій роботі – правдиве висвітлення вітчизняної історії та виховання патріотів України.

Марія Циганюк,

студентка спеціальності «Музеєзнавство,

пам'яткознавство» освітнього ступеня «Магістр»

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО

Будучи однією із головних музейних установ у місті Кременець та не менш важливою у Республіці Польща, що має в наявності основну музейну експозицію із життя та діяльності великого поета Юліуша Словацького, велике і цінне зібрання оригінальних різноманітних музейних предметів, яке постійно вивчається й систематизується, Обласний літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького має всі підстави й претендує на подальший розвиток, розширення й презентацію своєї музейної збірки для широкого кола відвідувачів.

Для цього, насамперед, необхідно завершити всі роботи з реекспозиції літературно-меморіального музею в будинку по вул. Юліуша Словацького, 16. Зокрема, потребують доповнень такі зали музею, як: зал № 2 (Віленський зал), № 3 (Варшавський зал), № 5 (Кімната мандрів) та № 8 (Зал пам'яті).

Так як діяльність музею не повинна обмежуватися лише експозицією, яка присвячена життю та творчості Юліуша Словацького, а також її постійним оновленням, то музейні співробітники приділяють

значну увагу культурно-освітній роботі, що передбачає створення нових виставок, проведення тематичних вечорів, зустрічей із представниками сучасних видів мистецтва та ін. [8, с. 263–264]. Такі форми роботи є концептуально важливими для порівняно молодого музею Ю. Словацького. Потрібними для розвитку музею є виставки та свого роду культурологічні акції, що поєднують у собі різні жанри мистецтва [6, с. 185]. У Кременецькому музеї Юліуша Словацького повинні не тільки проводитися, а й набувати розголосу літературні й культурологічні зустрічі, презентації видань, вечори із участю письменників та поетів, виставки художників, фотографів та інших майстрів мистецтва. Тому, на базі музею постійно відбувається відкриття виставок художніх полотен добре знаного в Україні і вже відомого у США художника Миколи Мамчура та членів його мистецького гурту «Художники без майстерень», які неодноразово дебютують своїми оригінальними роботами. Також музей систематично представляє відвідувачам роботи фотохудожників. Наприклад, не так давно пройшло відкриття виставки «Макропогляд» творчого об'єднання фотолюбителів «Позитив», що уже кілька років діє в Кременці під керівництвом Віталія Чумакевича [7]. Кожного року наприкінці лютого у музеї проходять літературно-мистецькі зустрічі «Останній день зими». «Є дні, коли в музеї Юліуша Словацького відбувається особливе злиття української поезії, прози та музики. Це літературні зустрічі із участю людей, закоханих у слово, різного віку і рівня», – розповідає Тамара Сеніна, директор Кременецького літературно-меморіального музею Юліуша Словацького [8, с. 263]. Одна з них – це зустріч із кременецькими реперами, що є ще одним перспективним шляхом у розвитку установи. Такі заходи приваблюють широке коло відвідувачів різної вікової категорії, роду занять та інтересів. А закономірність та сталість проведення допомагає поширити інформацію про події серед потенційних гостей. Тому ці заходи є не лише одним із напрямів діяльності музею, а й важливою рекламною акцією, що у перспективі збільшуватиме кількість відвідувачів.

Подальший розвиток музею передбачає необхідність урізноманітнення форм розповсюдження інформації про виставки, події різного роду, що відбувались, чи будуть відбуватися у музеї Юліуша Словацького. Перспективним шляхом поширення реклами для розвитку Кременецького літературно-меморіального музею є радіо, телебачення, газети, журнали, інтернет-видання, які допомагають зацікавити громадян до відвідин даної установи. Адже кількість відвідувань музейно-виставкової експозиції залежить від висвітлення музейних заходів у засобах масової інформації, демонстрації репортажів у телевізійному ефірі, випусків радіопередач [1, с. 11]. Загалом інформації про музей у телевізійному просторі, газетах та інтернеті є недостатньо, її обсяг набагато менший і помітно поступається сюжетам про інші сучасні форми розваг. Перед колективом музею Юліуша Словацького стоїть нагальна потреба налагодження співробітництва та партнерських відносин із кременецьким телебаченням, пресою та радіо. Такий вид діяльності потребує оновлення форм роботи співробітників або відкриття інформаційного відділу, розробки спеціальної програми взаємодії музею із ЗМІ. Згідно цього нововведення музею варто передбачити тематику теле-, радіопередач, видань; налагодити регулярні контакти із працівниками ЗМІ через систематичні запрошення на заходи музею із поширенням детальної інформації про них; відслідковувати зацікавлення широкої громадськості; долучатися до інформаційних, розважальних, культурологічних, просвітницько-публіцистичних програм [4, с. 10]. Музейним працівникам потрібно зуміти віднайти у садибі Словацьких, у цій історичній пам'ятці не лише її неповторність, але й актуальність, спробувати використовувати музейні предмети для висвітлення сучасних актуальних для відвідувачів тем.

Сам профіль музею водночас зумовлює особливості його експозиційної діяльності. Музей Юліуша Словацького – ще й меморіальний, а меморіал передбачає розміщення та експонування стаціонарної експозиції, що в свою чергу передбачає стабільність експозиційного середовища [9, с. 43]. В умовах невеличкого міста, такого як Кременець, огляд меморіальної експозиції може дещо обмежувати чи звужувати можливості самої експозиції. Адже вона незмінна, що порівняно з можливостями великих музеїв – краєзнавчих, історичних, художніх – зменшує коло її відвідувачів [9, с. 43]. Гість музею, оглянувши таку експозицію декілька разів, більше не матиме бажання завітати до музею, так як експонати не оновляться і не принесуть нової інформації. Саме для того, щоб розширити коло відвідувачів, музейні працівники пропонують ряд вищезгаданих тематичних виставок, які експонуються у виставкових залах, а також організацію різнопланових заходів і можливість проведення пересувних виставок.

Незмінність експозиції дещо пригальмовує розвиток літературно-меморіального музею. Саме тому музейним працівникам потрібно звертати увагу на проведення екскурсій, використання нових форм роботи із відвідувачами.

Концепція автора статті передбачає запровадження саме таких нових, незвичних методів роботи у Кременецькому літературно-меморіальному музеї, які б пришвидшили розвиток музею та збільшили відвідуваність цієї установи. Так як старовинну кам'яну споруду, в якій колись проживала сім'я

Словацьких, було реставровано та повернуто їй колишній вигляд, то й інтер'єр будинку був відповідно адаптований до тогочасної епохи [8, с. 267]. Оскільки всі меблі та облаштування кімнат відповідають стилю романтизму, ми пропонуємо, щоб відповідно були одягнені й екскурсоводи. Занурення в атмосферу першої половини XIX ст. – період перебування Юліуша Словацького у родинному маєтку – дасть можливість краще сприйняти відомості про поета та його родину, допоможе відчувати умови, в яких виховувався Ю. Словацький, зрозуміти чому саме так сформувалися його творчі погляди.

У будинку, де дійсно проживав великий поет, є можливість також проводити вистави, постановки із життя родини Словацьких. У зв'язку з цим рекомендуємо звертатися до засобів і прийомів театралізації та взаємодії із відвідувачами через включення образності в різні форми подання інформації. Основою такого дійства має слугувати сценарій, який є драматичним та візуально-наочним, тобто таким, щоб завдяки виставі було зрозуміло всю концепцію експозиції. Сценарій можна написати на основі спогадів самого Юліуша, його родини та близьких до неї осіб, чи приватного листування, яке зберігається у фондах музею. До постановки також можна залучати і самих відвідувачів, особливо цікаво це буде дітям, оскільки у поданні інформації присутній елемент гри. Це слугувало б чудовим доповненням до екскурсії, чи окремим заходом для відвідувачів. Взаємодіючи з музейним середовищем, організованим в ігровій формі, документальний матеріал сприймається на новому якісному рівні, більш повно і глибоко [3]. При цьому відвідувач музею отримує не тільки інформаційне навантаження, але й емоційну розрядку.

Від театралізації екскурсії можна перейти до інших оригінальних форм художньої організації музейного дозвілля – історичної реконструкції життя Словацького, вистав для різних груп населення, наприклад, розрахованих для невеликої кількості відвідувачів, для дітей, дорослих, літераторів, науковців [2, с. 20]. «Дійовою особою» експозиційної вистави може бути як музейний предмет, так і людина (актор). У першому випадку своєрідне «дійство» може бути створено художньо-технічними засобами, які допоможуть орієнтуватися в просторі музею. В наш час технічні засоби пред'явлення інформації є невід'ємною частиною музейної експозиції, оскільки вони не тільки підвищують емоційний рівень її сприйняття, але й сприяють розширенню і поглибленню її змісту. Тому тут не можна обійтися без сценарно-режисерської розробки теми та ідеї експозиції [5, с. 47]. Кожен такий спектакль міг би досить повно відтворити атмосферу експозиції, яка ще й може бути чудовим реквізитом та доповненням до дійства. Така форма роботи у музеї оживляє предмети, робить їх доступними кожному, демонструє життя та творчість Юліуша Словацького у новому, незвичному, проте цікавому аспекті.

Звичайно, запровадження театральних вистав у Кременецькому літературно-меморіальному музеї може бути сприйнято негативно музейними працівниками. Це пов'язано, передусім, із відсутністю акторів, які брали б участь у цьому новаторстві, небажанням відвідувачів брати участь, також із недосконалою матеріальною базою, оскільки постановки потребують відповідного світлового та звукового обладнання. Проте, на нашу думку, успіх театралізованих вистав залежатиме від готовності аудиторії сприймати поданий матеріал музейною установою у такій незвичній формі. Але практика показує, що дана форма роботи є успішною та дієвою. Наприклад, у лондонському Музеї рухомого образу, постійно працює трупа із восьми акторів [1, с. 9]. У кожного з них свій образ і своя режисерське завдання, і, крім того, ще одне спільне для всіх завдання – залучити публіку до активної участі в експозиції. Наприклад, відвідувачів музею запрошують стати пасажиром красноармійського агітвагона часів громадянської війни в Росії. Тут спонтанно може виникнути дискусія, навіть суперечка, зіткнення образу-символу і актриси (її образ – російська аристократка, яка стала членом більшовицької партії). Спілкування з відвідувачами будується так, що в цій імпровізованій п'єсі вони теж стають акторами. У даному випадку елемент художності являє собою режисерський прийом створення драматичної колізії «ігрового спілкування» (або інакше «дискусійного спілкування»), що характеризується спонтанністю самовираження, коли партнери обмінюються між собою почуттями, враженнями, настроями, думками, поглядами [4, с. 322]. Таким чином, розвага набуває інтелектуальний характер.

Отже, враховуючи інтерес населення до такого роду дійств можна припустити, що театралізовані постановки у музеї Юліуша Словацького стануть ефективною тенденцією розвитку даної установи у майбутньому.

Також, наша концепція передбачає відновлення саду, що знаходиться біля садиби Словацьких на задньому дворі. На жаль, зараз ця територія не є відкритою для відвідувачів. Хоча до нього і можна потрапити, але ніякої інформації про життєвий шлях Словацьких даний об'єкт не несе. Саме тому ми пропонуємо включити сад до музейного комплексу і зробити його відвідування одним із обов'язкових елементів під час проведення тематичних екскурсій. Наприклад, із залу № 5 (Кімнати мандрів) є двері, що ведуть у сад. Можна було б побудувати там альтанку, де могли б проводитися музейні чаювання та

гостини. Варто також відновити лавку, на якій любила сидіти Саломея, читаючи листи від сина. Звичайно, дані екскурсії проводилися б лише сезонно, проте свіже повітря та зміна середовища (перехід із будинку на відкриту місцевість) мало б не тільки інформативний, а ще й розвантажувальний ефект для відвідувачів.

Так як в зібранні музею є рукописи художніх творів, листи, книги, документи, і профіль музею визначається ще як літературний, то, на наш погляд, варто було б створити при ньому клуб-вітальню, яка була б осередком спілкування літераторів, місцем проведення театральних, музичних та кіно-вечорів, лекцій, уроків та творчих майстерень. Клуб може слугувати не тільки місцем збору митців, а й обговорення та роз'яснення змісту експозиції, виставки. Така неформальна обстановка клубних зустрічей буде виконувати інформативну та науково-просвітню функцію. Недарма, Т. Калугіна підкреслювала, що клубний захід повинен стати тим «вогнищем культури», де люди зможуть спілкуватися у вільний час для розвитку їх багатогранних інтересів» [5, с. 48]. Головне, щоб клубні заходи мали чітку періодичність, регулярність, масовість, виконували освітню та виховну роль. Клубні форми мають бути розраховані на велику аудиторію (від 25–30 і більше осіб) і бути масовою формою науково-просвітницької діяльності музею [1, с. 273]. Клуб допомагатиме музею Юліуша Словацького працювати з певною категорією відвідувачів, як в самому музеї, так і поза ним, наприклад, в освітньому закладі. Такі лекції, проведені музейними членами клубу, сприятимуть виконанню основного завдання музеїв – розширення сфери музейного впливу на юного глядача будь-якими засобами, збільшення його зацікавленості музеєм.

Саме для досягнення такого результату потрібно запровадити клубні форми роботи у Кременецькому літературно-меморіальному музеї, які також сприятимуть розвитку музею, його популяризації серед населення і збільшення кількості відвідувачів.

Ще одним із методів залучення відвідувачів музею до активної діяльності може слугувати гра. Це може бути гра-подорож, гра-дослідження, рольова гра [4, с. 379]. Сценарії таких своєрідних квестів включатимуть у себе спілкування із самим Словацьким, його родиною, розв'язання різноманітних задач, виконання завдань з біографії та творчості поета із залученням території садиби Словацьких та тих місць, які пов'язані із іменем цієї родини. Така форма роботи підвищуватиме бажання до пізнання життя видатних людей краю, зокрема, Юліуша Словацького. У більшості випадків історичний персонаж лише однією своєю присутністю сприяє більш легкому та швидкому включенню до дійства. Це дуже важливий момент, у тому числі, якщо йдеться про дорослих, нетрадиційні форми роботи з якими Кременецький музей може застосовувати на окремих виставках, влаштовуючи своєрідні події з участю різних осіб, які були дотичними до життя та творчості Юліуша Словацького, зокрема у час перебування його в Кременці.

Звичайно, що сама по собі наявність в експозиційному просторі того чи іншого персонажа не забезпечує повного розуміння ще й предметів його діяльності. Проте, тільки в разі дії живої людини, актора, безпосередньо в момент його виступу глядач стає активним учасником творчого процесу і сприймає цілісність експозиції, а не кінцевий результат, як зазвичай буває при традиційному перегляді виставки.

Отже, запропонована концепція запровадження нових форм роботи показує реальні шляхи та потенційні перспективи розвитку Кременецького літературно-меморіального музею Юліуша Словацького. Вона передбачає: створення театралізованих тематичних вистав, проведення літературних вечорів, мистецьких зустрічей, лекцій. Її важливими складовими є персоніфікація осіб, стилізація одягу та інтер'єру відповідно до епохи життя Словацького, відновлення саду, створення клубу-вітальні та проведення пересувних виставок і читання лекцій не на території музею. Цікавою формою роботи із відвідувачами може слугувати і запровадження тематичних квестів. Завдяки таким методам роботи, відвідувачі взаємодіють із музейним середовищем у новій ігровій формі, документальний матеріал сприймається на новому якісному рівні, більш повно і глибоко. При цьому відвідувач музею отримує не тільки інформаційне навантаження, але й емоційну розрядку. Це сприяє поглибленню сприйняття і посиленню інтересу у відвідувача. Крім того, він спілкується з історією не лише на рівні знань, але й на рівні особистого досвіду. Проведення цих заходів не тільки на місцевому рівні, а й разом у співпраці із музейними працівниками Республіки Польща, у перспективі збільшить кількість відвідувачів і підніме діяльність музею на якісно новий, вищий рівень розвитку та значимості.

1. Бекетова В. М. *Музей і майбутнє : тенденції розвитку музеїв у світі на межі тисячоліть* / В. М. Бекетова // *Музей і майбутнє: доп. та повідомлення наук. конф. до Міжнар. дня музеїв (трагвень 1997)*. – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1998. – С. 8–14.

2. Велика Л. П. *Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації : (аспект розбудови укр. шк. музеєтворення) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства* / Л. П. Велика; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000.

– 20 с.

3. Драк А. М. *Образність в музейній експозиції [Електроний ресурс]* / А. М. Драк // *Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Експозиції.* – Режим доступу: <http://www.tmf-museum.kiev.ua/ua/1/expodrak.htm>.
4. Жарков А. Д. *Теорія і технологія культурно - дозвілєвої діяльності: [підручник для студентів культури і мистецтв]* / А. Д. Жарков. – М. : Видавничий Дім МГУКІ, 2007. – 480 с.
5. Калугина Т. *Эстетически ориентированные тенденции в экспозициях художественных музеев* / Т. Калугина // *Музейная экспозиция (теория и практика, искусство экспозиции, новые сценарии и концепции): [сборник научных трудов]*. – М., 1997. – С. 42–50.
6. Рутинський М. Й. *Музеєзнавство: [навчальний посібник]* / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 428 с.
7. Сеніна Т. *Музей, що єднає...* [Електроний ресурс] / Т. Сеніна // *Листи до приятелів. Журнал думки і чину.* – 2012. – № 3. – Режим доступу : <http://194.44.198.61/journals/svit-dovkola-nas/165>.
8. Сеніна Т. *Із життя обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького у Кременці* / Т. Сеніна // «Там, де Іква сріблиться імлюю...»: літературно-мистецький альманах. – Тернопіль : Джсура, 2007. – С. 263–269.
9. Шейміна Н. М. *Деякі проблемні аспекти перебудови музейних експозицій* / Н. М. Шейміна // *Музей і майбутнє: доп. та повідомлення наук. конф. до Міжнар. дня музеїв (тра-вень 1997)* . – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1998. – С. 43–49.

Розділ 3. Діяльність Волинського краєзнавчого музею та музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

З В І Т ПРО РОБОТУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ, КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ У 2016 РОЦІ

У 2016 році дирекція та колектив Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради, його філіалу - Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки із сектором - Музеєм "Лісової пісні" в ур. Нечимне в Ковельському районі, відділів - Музею волинської ікони, Художнього музею, Музею історії Луцького братства в м. Луцьку, Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського в Локачинському районі - спрямовували свою діяльність на виконання національної політики в галузі національної політики в галузі музейної справи та охорони культурної спадщини Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016–2020 роки та Стратегії розвитку Волинської області на період до 2020 року. Науковці музею продовжували роботу по збору, збереженню, дослідженню та популяризації історико-культурної спадщини волинського краю, пам'яток природи, історії, матеріальної і духовної культури Волині, поглибленому вивченню та об'єктивному висвітленню історії краю, розвитку історичного краєзнавства та розбудові музейних закладів області.

Науково-дослідницька робота

Впродовж 2016 року наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею досліджували матеріали про природу, екологію, археологію, історію, етнографію, матеріальну і духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток області.

За результатами наукових досліджень працівників Волинським краєзнавчим музеєм у 2016 році самостійно та спільно з іншими науковими установами і товариствами проведено 12 наукових конференцій, круглих столів та читань.

Зокрема, Волинський краєзнавчий музей 21 січня провів круглий стіл на тему „Проблеми та перспективи волинської археології”, підчас якого обговорили актуальних питань, що назріли на сьогоднішній день в нашій державі загалом та на Волині зокрема. В роботі круглого столу взяли участь археологи з Києва, Рівного, Луцька, волинські краєзнавці та історики, представники органів охорони культурної спадщини. Тексти доповідей та повідомлень, подані на круглий стіл, надруковані у восьмому випуску наукового збірника „Волинський музейний вісник”

На базі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, філіалу Волинського краєзнавчого музею, підготовлено і 24–25 лютого проведено VIII Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині”, присвячену 145-річчю від дня народження Лесі Українки. До участі у її роботі зголосилося майже 60 науковців, дослідників життя і творчості Лесі Українки та родини Косачів, педагогів, краєзнавців, працівників літературних музеїв України. На конференції були оприлюднені доповіді та повідомлення з дослідження життя, творча спадщина і пошанування пам'яті Лесі Українки, Олени Пчілки та інших представників родини Косачів-Драгоманових в контексті української та світової історії та культури. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

У Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського, відділі Волинського краєзнавчого музею, з нагоди 134-ої річниці від дня народження В. К. Липинського, підготовлено і 15 квітня проведено круглий стіл на тему „Вивчення спадщини В. К. Липинського – потреба часу?”. У його роботі взяли участь науковці історики й політологи, музейні працівники, студенти з України та Польщі, зокрема, з Луцька, Рівного, Вінниці, Києва, Костополя, Ніжина, Чигирини, Хелма, Варшави. Тексти доповідей та повідомлень, подані на круглий стіл, надруковані у восьмому випуску наукового збірника „Волинський музейний вісник”.

Спільно з кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки підготовлено і 18 травня в обласному краєзнавчому музеї проведено Шостий музейний круглий стіл на тему „Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика”. У науковому заході взяли участь працівники музеїв та заповідників України, викладачі кафедри, студенти.

Тексти доповідей та повідомлень, подані на круглий стіл, надруковані у восьмому випуску наукового збірника „Волинський музейний вісник”.

З історичним факультетом Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки 19–20 травня на базі Маневицького краєзнавчого музею проведено міжнародну науково-практичну конференцію „Маневицький човен: перспективи дослідження, збереження, музеєфікації” за участі науковців Литви, Польщі та України. Зокрема, до участі у конференції зголосилися спеціалісти з морської гідрології Балтійсько-Українського академічного Консорціуму, зокрема – ректор Каунаського університету Вітовта Великого (Литва) та науковці цієї установи, які проведуть ідентифікацію (сканування) човна, Тарас Певний – спеціаліст з гідроархеології, дослідник проекту Мері Роуз (Франція), науковці університету Клайпеди (Литва) та представники польських університетів.

З Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Центром дослідів Волині Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинською обласною організацією ветеранів України, Волинським регіональним музеєм українського війська та військової техніки на базі обласного краєзнавчого музею 21 червня проведено круглий стіл „Волинь на початку Другої світової і Великої Вітчизняної війни 1939–1941 роки”, у якому взяли участь науковці, музейники, краєзнавці та ветерани Другої світової війни.

З Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Державним архівом Волинської області, Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки підготовлено і 25 червня на базі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Музею „Лісової пісні” в Нечимному проведено Волинезнавчі педагогічні історико-краєзнавчі читання „Леся Українка та родина Косачів в історії освіти Волині”, присвячені 145-річчю від дня народження Лесі Українки.

З Генеральним консульством Республіки Польща в Луцьку, історичним факультетом Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, філологічно-історичним відділенням університету імені Яна Кохановського Республіки Польща, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Маневицькими районними держадміністрацією та радою, Маневицьким краєзнавчим музеєм, Центром діалогу „Костюхнівка” підготовлено і 5–6 липня проведено 58 Міжнародну наукову конференцію „Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі”, присвячену 100-річчю подій Першої світової війни на Волині. У ній взяли участь майже 50 істориків з України та Польщі, що представляють 20 наукових інституцій, з них 32 – кандидати історичних наук. На конференції були оприлюднені доповіді та повідомлення, присвячені дослідженням передумов виникнення, перебігу та наслідків Першої світової війни, зокрема подій 1916 року на Волині та Волинському Поліссі. Підготовлено та оприлюднено електронний варіант наукового збірника матеріалів конференції.

З Торчинським історичним музеєм імені Г. Гуртового, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Торчинською селищною радою та сектором культури Луцької райдержадміністрації підготовлено і 29 вересня у селищі Торчин проведено Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання пам’яті Григорія Гуртового. До участі у їх роботі зголосилися історики-краєзнавці, працівники музеїв і навчальних закладів з Луцька, Рівного, Дніпра, Кам’янка-Подільського, Тернополя, Бердичева, Острога, Любомля, м. Клайпеди (Литва). Прозвучали виступи і повідомлення про життя й діяльності волинського краєзнавця, засновника та багатолітнього директора Торчинського історичного музею. Окремі виступи були присвячені краєзнавчим та музеєзнавчим дослідженням. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

Волинським краєзнавчим музеєм підготовлено і на базі Музею волинської ікони 19–20 жовтня проведено ХХІІІ міжнародну наукову конференцію „Волинська ікона: дослідження та реставрація”. У ній зголосилися взяти участь 36 вчених, мистецтвознавців, істориків, музейних працівників та реставраторів з України, Росії, Білорусії та Польщі. Серед учасників конференції – науковці Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури, з Інституту українознавства імені І. Крип’якевича та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Харківської державної академії дизайну та мистецтв, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького, Національних заповідників „Замки Тернопілля” та „Давній Галич”, Калужського обласного художнього музею (Росія), Центру досліджень білоруської культури, мови та літератури НАН Білорусі (Білорусь), Національного науково-дослідного реставраційного центру України, його Львівської та Одеської філій та інші. У перший день учасники конференції працювали у Волинському краєзнавчому музеї, де відбулося пленарне засідання. Науковцям

представили ряд видань 2015–2016 рр., зокрема, друге доповнене видання мистецького альбому „Музей волинської ікони” (Київ: „АДЕФ-Україна”, 2016). На завершення першого дня у Музеї волинської ікони відбулося відкриття виставки „Скарби землі Волинської. Пам’ятки сакрального мистецтва Волині XVII–XVIII ст. з колекції Національного художнього музею України” (м. Київ). У другий день конференція продовжила роботу у Музеї волинської ікони, де її учасники обговорили питання необхідності комплексного вивчення пам’яток іконопису з дослідженням техніко-технологічних характеристик, проведенням мистецтвознавчого та історичного аналізу. Учасники конференції ознайомилися з пам’ятками волинського іконопису, декоративної різьби і скульптури, що поповнили експозицію музею у 2016 році. Видано науковий збірник матеріалів конференції, ілюстрований кольоровими світлинами, більшість яких публікується вперше.

З Асоціацією дослідників голодоморів в Україні, Національним музеєм „Меморіал жертв Голодомору”, Академією рекреаційних технологій і права, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Волинський обласний осередок Асоціації народних депутатів України та Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України підготовлено і 25–26 листопада на базі Волинського краєзнавчого музею проведено Всеукраїнську наукову конференцію „Голодомор в Україні 1946–47 років: причини, перебіг, наслідки. Західна Україна в контексті голодомору”, приурочену 70-річчю трагедії українського народу – голодомору 1946–1947 років. Учасники конференції з Києва, Дніпра, Чигирина, Бердичева, Хмельницького, Тернополя, Львова, Луцька поділились напрацюваннями з дослідження історії голодомору 1946–1947 років в Україні, джерельної бази дослідження голодомору (спогади, архівні та музейні фонди тощо), суспільно-політичних процесів та соціально-економічних проблем голодомору 1946–1947 років, про Західну Україну в контексті перебігу голодомору, вплив голодомору 1946–1947 років на демографічну ситуацію в Україні в II пол. XX ст., проблеми експозиційного висвітлення голодомору 1946–1947 років в Україні в музеях та ін. Видано науковий збірник матеріалів конференції, в окремому розділі якого розміщено спогади учасників тих подій та членів їх родин.

З Центром дослідів Волині та факультетом філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Луцькою гімназією № 4 імені Модеста Левицького підготовлено і 15 грудня на базі Волинського краєзнавчого музею проведено Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію „Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти”, присвячену 150-річчю від дня народження відомого українського письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста Левицького (1866–1932). Дослідники із наукових інституцій, музейних та освітніх установ Тернополя, Хмельницького, Кам’янець-Подільського, Рівного, Золочева, Луцька, Колодяжного розглянули наступні проблеми: вплив Модеста Левицького на формування національної інтелектуальної еліти; життя і діяльність Модеста Левицького; Модест Левицький – державний діяч; педагогічна та літературна спадщина Модеста Левицького; ім’я Модеста Левицького в медицині; волинський період життя Модеста Левицького і стосунки з родиною Косачів; Модест Левицький у спогадах сучасників та історіографії; вплив педагогічних ідей і літературних поглядів на сучасність. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

У 10 наукових збірниках та виданнях, які видрукувані у 2016 році Волинським краєзнавчим музеєм та спільно з іншими установами, організаціями і товариствами, опубліковано 85 доповідей, виступів і статей 36 наукових співробітників музею, зокрема:

- у науковому збірнику „Волинський музейний вісник” (Луцьк, 2016. – Випуск 8) опубліковані дослідження – „В музей, на зустріч із джерелами! Учнівський лекторій з курсу „Історія України” на базі Музею історії Луцького братства” (О. Бірюліна), „Найдавніші пам’ятники Луцька” (О. Важатко), „Методичні принципи, засоби та форми роботи з дітьми молодшого шкільного віку у Музеї волинської ікони” (Л. Карпюк), „Каталог документальних матеріалів Стефана Мацко у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Л. Ланшина), „Скульптура Франції епохи романтизму в зібранні Волинського краєзнавчого музею” (Т. Левицька), „Історія радянсько-російських символів – червоної зірки, серпа і молота, свастики, червоного прапора, а також георгіївської стрічки – в контексті процесу декомунізації в Україні”, „Оригінальні примірники проектів Конституції України 1992–1996 років з фондів Волинського краєзнавчого музею”, „Прапор УПА 1942 року з фондів Волинського краєзнавчого музею: історія стягу та генеза його червоно-чорного символізму”, „Луцький кафедральний Свято-Троїцький собор як осередок українізації православ’я в першій половині XX ст. і проголошення автокефалії у 1941 р.” (С. Лис), „Етапи атрибуції полотна „Діти” із постійної експозиції Художнього музею м. Луцька” (З. Навроцька), „Державне утримання православного духовенства (60-ті рр. XIX – початок XX ст.)” (А. Боярчук), „Аварія на ЧАЕС в

науково-просвітницькій та експозиційній діяльності Волинського краєзнавчого музею (до 30 річчя аварії на ЧАЕС)” (О. Гаврилук), „Колекція кераміки з с. Рокита Старовижівського району у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Л. Кривська), „Родинний архів Бичковських у фондах Волинського краєзнавчого музею” (О. Корецька), „Нові дані про дунайську культуру на Волині” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Поховальні пам’ятки городоцько-здовбицької культури на Волині” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Іконотека Ю. І. Крашевського (1812–1887) у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Н. Пушкар, І. Несторук), „Фонд Митрополита Анатолія Дублянського (1912-1997) Волинського краєзнавчого музею. Каталог” (О. Силук), „Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського у музейній мережі України” (Є. Ковальчук), „Меморіальний музей В’ячеслава Липинського: завдання, можливості, перспективи” (В. Кушнір), „Не засвоєні уроки історика Липинського (За статтею “Другий акт”)” (Н. Гатальська), „Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2015 році” (А. Силук), „Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2015 році (порівняльно-довідковий матеріал)” (О. Вернидубов, Л. Криштапук), „Реставрація і консервація музейних предметів. Методичні рекомендації” (Н. Пушкар, Л. Обухович, І. Несторук);

- у науковому збірнику „Волинська ікона: дослідження та реставрація” (Луцьк, 2016. – Випуск 23) – „До питання атрибуції ікони „Богородиця з Антонієм і Феодосієм Печерськими / Всі святі” з колекції Волинського краєзнавчого музею” (Т. Єлісеєва), „Ікона „Страшного суду” з колекції Музею волинської ікони” (Л. Карпюк), „Характеристика ікон Христа Вседержителя з колекції Музею волинської ікони” (С. Василевська), „Донаторські написи на іконах XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони у Луцьку” (А. Вигодник), „Волинські ікони зі старих музейних фондів. Метод реставрації, який не пройшов випробування часом” (Л. Обухович), „Музей Волинської ікони в документах наукового архіву ВКМ. До питання класифікації наукових джерел” (Є. Ковальчук), „Експертний висновок про результати наукової атрибуції та грошової оцінки пам’ятки культури” (Н. Пушкар, Є. Ковальчук, І. Несторук та ін.);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині” (Луцьк, 2016. – Випуск 57) – „Дерева у драмі-феєрії „Лісова пісня”, „Історія та доля будиноків музею „Лісової пісні” в урочищі Нечимне” (О. Бойко), „Леся Українка: європейський вектор”, „Етнічний і соціальний склад Колодяжного за часів проживання у селі Лесі Українки (1882 – 1907 роки) (за матеріалами Метричних книг про народження, одруження і смерть прихожан Миколаївської церкви в селі Волошки Ковельського повіту Волинської духовної консисторії)” (Л. Мерзвинська), „... завжди почувала своєю душею” (З історії творчих відносин Лесі Українки та Михайла Коцюбинського)” (М. Чашук), „Погляди Олени Пчілки на шлюб дітей, які народились у Новограді-Волинському”, „Олександра Судовщикова-Косач (Грицько Григоренко). Доля та творчість” (Т. Воробей), „Сторінка з фотоальбома (Родинні зв’язки Оснецьких з Косачами)” (Н. Гатальська), „Петро Косач у колі друзів і однодумців. Орест Іванович Левицький” (В. Комзюк), „Їх познайомив Київ (До питання прямих та опосередкованих контактів В’ячеслава Липинського з представниками родин Косачів і Драгоманових)” (В. Кушнір), „Олена Пчілка. „Забавний вечір” – маловідоме оповідання” (Т. Нерода), „До історії створення і формування фондової колекції Лесі Українки у Волинському краєзнавчому музеї” (Н. Пушкар, І. Несторук), „Кілька штрихів до історії створення літературно – меморіального музею Лесі Українки в Колодяжному” (Н. Пушкар), „Магія її обличчя... (біографічні сюжети крізь призму фотопортретів Лесі Українки)” (Л. Завада), „Рецензія на монографію Антоноука Ярослава Миколайовича” (Б. Зек), „Леся Українка у медальєрному мистецтві й фалеристиці. Каталог матеріалів з фондів Волинського краєзнавчого музею і Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки” (Н. Карабін, О. Матейчук, В. Комзюк), „Леся Українка та родина Косачів в еклібрисі” (О. Силук), „Видання про запруддівський період у життєписі родини Косачів – Тесленків-Приходьків” (Є. Ковальчук);

- в електронному варіанті наукового збірника „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі” (Луцьк, 2016. – Випуск 58) – „Нагрудні знаки періоду Першої світової війни (зі збірки Волинського краєзнавчого музею)” (Н. Карабін, О. Матейчук), „...на олтар вітчизни понад життя немає жертви...” (Листи вчителів Острозького повіту з фронтів Першої світової війни)” (Н. Пушкар), „Археологічні дослідження в с. Костюхівка у 2015 р.” (Т. Верба, у співавторстві), „Легендарний авіатор К. К. Арцеулов” (О. Корецька);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Голодомор в Україні 1946–1947 років: причини, перебіг, наслідки. Західна Україна в контексті голодомору” (Луцьк, 2016. – Випуск 59) – „Тема голодомору в науково-освітній роботі Волинського краєзнавчого музею (1993–2015 роки)” (В. Станіславчук), „Приз „Пашки Брянського” (Л. Обухович), „Брянські” (Дитячі недитячі спогади)” (Н. Пушкар), „Спогад про поміч голодуючим з Брянщини, які таборились біля волинського села” (О.

Бірюліна);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти” (Луцьк, 2016. – Випуск 60) – „Модест Левицький. Чотири листи до Олени Пчілки” (Л. Мерзвинська), „Лист М. П. Левицького до В. К. Федоренка. Штрих до біографії”, „До історії Луцької української гімназії”, „Vegus: Модест Левицький (квітка на могилу)” (Н. Пушкар), „Модест Левицький і родина Косачів” (М. Чашук), „Учителі-колеги Модеста Левицького по Луцькій українській гімназії” (О. Корецька, Н. Карабін), „Ілюстратори дитячих книжок „Діда Модеста”, „Луцьк на старій поштовій листівці часів Модеста Левицького” (І. Несторук);

- у науковому збірнику „Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам’яті Григорія Гуртового” (Луцьк, 2016) – „Григорій Гуртовий і Петро Заклекта – дружба на все життя” (Л. Криштапук, О. Вернидубов), „Тези на захист гіпотези волинського краєзнавця Григорія Гуртового про волинські витоки козацтва, починаючи з XII століття” (С. Лис), „Історія одного топоніма (Дубичанське Луцького району за спогадами та документами)” (В. Кушнір), „Пам’ятки стжижовської культури поблизу Торчина” (Г. Охріменко, у співавторстві);

- у монографії „Нариси етнокультурної історії Північно-Західної України доби бронзи” – „Культура шнурової кераміки на Волині та Волинському Поліссі”, „Пам’ятки культури кулястих амфор на Волині”, „Межановицька культура на Волині”, „Нові матеріали до вивчення городоцько-здовбицької культури”, „Керамічні кубки городоцько-здовбицької культури” „Дослідження стжижовської культури на території Західної Волині та Волинського Полісся”, „Припонтійські етнокультурні впливи на території Західної Волині за доби бронзи”, „Бабинська культура на Волині”, „Тшинецько-комарівська культура на Волинському Поліссі”, „Незвичайні керамічні вироби тшинецько-комарівської культури з території Західної Волині та Полісся”, „Дослідження жител доби бронзи на Західноволинському Поліссі” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Дистрибуція бурштину за доби бронзи (імовірні шляхи обміну на північному заході України)”, „Господарство культури шнурової та пост шнурової кераміки” (Г. Охріменко), „Поселення доби середньої бронзи Майдан-Моквинський”, „Унікальні знахідки металевих ретушерів доби бронзи” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.);

- у виданні „Леся Українка. Слово, моя ти єдина зброе...” – передмова „Від упорядників” (В. Комзюк, Н. Пушкар, А. Силюк)

- у виданні „Українка Леся. Купала на Волині” – передмова „Від упорядників” (В. Комзюк, Н. Пушкар).

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено та опубліковано понад 20 статей у наукових збірниках і журналах, які видані в Україні та Росії у 2016 році, зокрема:

„Музей, як джерельна база в профільних і музеєзнавчих дослідженнях” (Є. Ковальчук) у збірнику наукових праць „Могилянські читання 2015 року: Новітні дослідження культурної спадщини України” (К.: НКПІКЗ, Видавець Олег Філюк, 2016);

„Іван Васильович Красноставський – перший настоятель луцької братської церкви” (О. Бірюліна), „Сергій Тимошенко – генератор легалізації та функціонування Луцького Чеснохресного братства в 30-х рр. XX ст.” (А. Боярчук), „Особовий фонд священника Прокла Бичковського у фондах Волинського краєзнавчого музею” (О. Корецька) у науковому збірнику „Роль особистості в Церкві. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 400-літтю Луцького Хресто-Воздвиженського братства та 220-літтю від заснування Волинської духовної семінарії і 50-літтю служіння на Київській кафедрі Святейшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета (19.05.2016)” (Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії ЕКΩ, „Образ Святого Георгія Переможця у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” (Л. Карпюк), „Образ Богородиці Одигітрії у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” (І. Москалюк) у науковому збірнику „Історія та сучасність Православ’я на Волині. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції. 8 листопада 2016 року” (Луцьк, 2016);

„Містифікація Плитниці, або до питання про обороноздатність Луцького замку (в світлі рукописної ревізії Луцького замку 1552 р.)” (О. Бірюліна), „Твори заслуженого художника України Анатолія Клімова у зібранні Волинського краєзнавчого музею” та „Каталог творів заслуженого художника України Анатолія Клімова. Живопис. Графіка” (Т. Левицька) у науково-інформаційному збірнику ЛДІКЗ „Старий Луцьк. Матеріали XII наукової конференції „Любартівські читання” (Луцьк: ФОП Сікачова В. А., 2016. – Випуск XII);

„Веб-сайти музеїв Волині: створення та проблеми удосконалення” (Л. Більо) та „Етапи формування відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею” (Л. Мірошниченко-Гусак) у

науковому збірнику „Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів „Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень” (17–18 травня 2016 року): у 3 Т. (Луцьк: Терен, 2016);

„Музейний Веб-сайт як інструмент комунікації з відвідувачем” (Л. Більо) у науковому збірнику „Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції „Лицар Ордена Культури” (Рівне: Дятлик М., 2016);

„Бої за Луцьк у червні 1941 р.” (Б. Зек) у збірнику наукових праць „Українське державотворення: проблеми і сучасність” (Луцьк, 2016. – Вип. XI);

„Меморіальна експозиція „Шевченківська світлиця Миколи Куделі” у Волинському краєзнавчому музеї” (М. Філонюк) у журналі „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки” (Луцьк, 2016. – № 3);

„Минуле Православної церкви на Волині в джерелах особового походження (за матеріалами „Волинських єпархіальних відомостей)” (А. Боярчук) у журналі „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки” (Луцьк, 2015. – № 7);

„Походження образу козака Мамає в українській міфології та народному мистецтві” (С. Лис) у науково-історичному виданні „Козак Мамай – український Спаситель” (Луцьк: Видавництво АРТстудія, 2016);

„Скарб бронзових виробів з Млинівщини” (Г. Охріменко, у співавторстві) у збірнику наукових праць „Праці Центру пам’яткознавства” (Київ, 2016. – Випуск 29);

„Пам’ятки доби бронзи у Володимирі-Волинському” та „Біоенергетиче, інформаційне вивчення археологічних об’єктів” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Хроніки Ладомерії” (Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – Випуск I);

„Городоцько-здвобицька культура на території Північно-Західної України” (Г. Охріменко, у співавторстві) у збірнику наукових праць „Праці Центру пам’яткознавства” (Київ, 2015. – Випуск 28);

„Формування протодержавних інституцій за доби бронзи на Волині” (Г. Охріменко, у співавторстві) у збірнику наукових праць „Українське державотворення: проблеми і сучасність” (Луцьк, 2015. – Вип. X);

„Нетипичные керамические изделия тшинецко-комаровской культуры на территории Западной Вольни и Полесья” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому журналі „Общество: философия, история, культура” (Краснодар, 2015. – Вип. 3);

„Микола Кумановський – художник і громадянин” (З. Навроцька) у журналі „Образотворче мистецтво” (№3–4, 2016)

та інші.

У 2016 році науковцями Волинського краєзнавчого музею, крім вже опублікованих, підготовлено ще ряд матеріалів та виступів на наукові конференції, читання та семінари, які проводилися в Україні, зокрема:

- „Пам’ятки сакрального мистецтва у церквах Волині. До питання охорони і збереження рухомих пам’яток Музейного фонду України” (С. Ковальчук) на XXI Міжнародні Могілянські читання на тему „Музейництво і пам’яткоохоронна справа України: традиції та виклики сьогодення (до 90-річчя заснування Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника)” в м. Києві;

- „Рання публіцистика В’ячеслава Липинського – виклик політиці царської Росії” (В. Кушнір) на конференцію Аграрної партії в м. Дубно;

- „Йозеф Панек – дослідник рослинного світу Волині, Рівненщини та Тернопільщини” (Л. Ланшина) на Перші Черняхівські науково-краєзнавчі читання, присвячені 80-річчю від дня народження краєзнавця, літературознавця, історика, музеєзнавця Гаврила Черняхівського у м. Тернополі;

- „Науково-освітні традиції родини Косачів у практиці діяльності Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки” (А. Силюк), „Нові видання творів Лесі Українки до 145-річчя від дня народження письменниці” (Н. Пушкар, В. Комзюк) на Волинське педагогічне історико-краєзнавче читання „Леся Українка та родина Косачів в історії освіти Волині” у с. Колодяжному;

- „Формування мистецької колекції Волинського краєзнавчого музею. Зв’язки з Львівською національною галереєю мистецтв імені Б. Г. Возницького” (А. Силюк) на IV музейні читання пам’яті Героя України Бориса Возницького „Борис Возницький – визначна постать у музейному світі. Зв’язки метра з музеями історичної Волині за допомогою художніх колекцій” у м. Рівному;

- „Нові підходи в охороні культурної спадщини” (Т. Верба), „Актуальні напрямки комплектування археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею” та „Чи була в Луцьку „Плитниця” і що знають про неї писемні джерела. Джерелознавчі студії на допомогу археологам” (О. Бірюліна), „Реєстрація курганних

могильників на території Волинської області” (Г. Охріменко) на круглий стіл „Проблеми та перспективи волинської археології” в м. Луцьку;

- „Луцьк напередодні приходу вермахту (22–25 червня 1941 р.)” (Б. Зек), „Луцький кафедральний Свято-Троїцький собор як осередок українізації православ’я у першій половині ХХ ст. і проголошення автокефалії у 1941 р.” (С. Лис) на круглий стіл „Волинь на початку Другої світової і Великої Вітчизняної війни 1939–1941 роки” в м. Луцьку;

- „Актуальні питання охорони приміщень та збереження музейного фонду” (А. Силюк), „Експозиційна та виставкова робота музеїв по підготовці та відзначенню 20-ї річниці прийняття Конституції України” (С. Лис), „Волинь у незалежній Україні. Експозиційна, виставкова та науково-освітня робота музеїв по відзначенню 25-ої річниці Незалежності України” (В. Машлай), „Фонд Миколи Куделі Волинського краєзнавчого музею у дослідженнях теми розстрілу 23–24 червня 2041 року в Луцькій тюрмі (до 75-річчя)” (М. Філонюк), „Підсумки проведення повного звірення наявності пам’яток державної частини Музейного фонду України у музеях Волинської області та актуальні питання його охорони і збереження” (Л. Криштапюк), „Аналіз діяльності комунальних і громадських музеїв Волинської області в 2015 році” (О. Вернидубов) на семінар-практикум музейних працівників області на тему „Роль музеїв області в охороні культурної спадщини Волині” у м. Луцьку та смт. Маневичі;

- „Діяльність музеїв по документуванню та висвітленню в експозиціях сучасної історії” (А. Силюк), „Наукова концепція експозиції музею” (Є. Ковальчук), „Інструкція з організації обліку музейних предметів” (Н. Пушкар), „Методика побудови музейної експозиції” (О. Вернидубов), „Створення виставки „Визвольні змагання 1917–1921 років на Волині” (С. Лис), „Підсумки проведення звірення наявності пам’яток державної частини Музейного фонду України у музеях області” (Л. Криштапюк) на семінар-практикум музейних працівників області на тему „Проблеми побудови музейної експозиції” у м. Луцьку та інші.

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено до друку тексти ряду наукових та науково-популярних видань. Зокрема, видань творів Лесі Українки „Слово, моя ти єдина зброе...” (упорядники В. Комзюк, Н. Пушкар, А. Силюк), „Купала на Волині”, „Давня весна”, „Біда навчить” (упорядники В. Комзюк, Н. Пушкар), літературно-художнього видання „Левицький М. Вибране” (упорядники Н. Пушкар та ін.), науково-історичного видання „Козак Мамай – український Спаситель” (С. Лис, у співавторстві), монографії „Стжижовська культура”, мистецького історико-археологічного альбому „Первісне мистецтво Волині та Волинського Полісся” та „Словника археологічних термінів” (Г. Охріменко, у співавторстві), бібліографічного покажчика „Ковальчук Євгенія Іванівна. Науковий доробок” (Є. Ковальчук), книги „Земля Чірімуса і Оха: Краєзнавчі штрихи із минулого та сьогодення Черемського природного заповідника та його округи” (О. Бірюліна, у співавторстві), календаря на 2017 рік, присвяченого творчості українського іконописця Йова Кондзелевича та майстрів його кола (А. Вигодник), мистецьких альбомів „Метафоричний реалізм Миколи Кумановського”, „24+1. Твори українських модерністів др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст.” та „Контрасти метафор” (З. Навроцька) та ін.

Продовжувалася каталогізація фондів колекцій музею. Підготовлено електронні каталоги „Ікони Богородиці Одигітрії XVII–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею” (І. Москалюк) та „Матеріали до каталогу творів олійного живопису кін. XVIII – XIX ст. з колекції Музею волинської ікони” (С. Василевська, А. Вигодник), каталоги „Нагрудні знаки періоду Першої світової війни (зі збірки Волинського краєзнавчого музею)” (Н. Карабін, О. Матейчук), „Фонд Митрополита Анатолія Дублянського (1912–1997) Волинського краєзнавчого музею” (О. Силюк), „Родинний архів Бичковських у фондах Волинського краєзнавчого музею” (О. Корецька), „Леся Українка у медальєрному мистецтві й фалеристиці. Каталог матеріалів з фондів Волинського краєзнавчого музею і Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки” (Н. Карабін, О. Матейчук, В. Комзюк), „Каталог творів заслуженого художника України Анатолія Клімова. Живопис. Графіка” (Т. Левицька) та ін. Крім того, підготовлено „Каталог пам’яток археології та нововиявлених об’єктів археологічної спадщини козацької доби у Волинській області” (Т. Верба).

По експозиції обласного краєзнавчого музею написано тексти інтерактивних екскурсій „Мандруємо століттями. Традиції народного харчування” (Л. Криштапюк, О. Бакликова), „Мандруємо століттями: дитяча народна іграшка” (Л. Криштапюк) та по експозиції відділу давньої історії – „Народні символи України” (О. Бакликова). По експозиції Музею волинської ікони підготовлено тексти інтерактивних розвиваючих тематичних екскурсій-квестів „Образи святих воїнів на волинських іконах” (Л. Карпюк, І. Москалюк) та „Образ Св. Миколая у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” (Т. Єлісеєва), тематичних екскурсій „Образ Богородиці Одигітрії у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” (І. Москалюк) та

„Написи на волинських іконах XVI–XVIII ст.” (А. Вигодник), а також тексту екскурсії по експозиції Музею волинської ікони для аудіогіду „Музеї міста Луцька” (А. Вигодник). По експозиції Художньому музею написано тексти тематичних екскурсій „Романтизм в житті та творчості Наполеона Орди” для студентської молоді (З. Навроцька) і „Мистецтво України другої половини XIX – першої третини XX століття в експозиції Художнього музею м. Луцька” (Т. Левицька). Крім того, підготовлено текст пішохідної екскурсії по місту Луцьку на тему „Луцьк у Литовсько-польську добу” (Т. Верба).

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано тексти 9 нових лекцій:

Історія становлення національної символіки у новітню добу (1917–2016 рр.): герби і прапори України та Луцька (С. Лис);

Українське військо. Традиції і реалії (В. Чопко);

Археологічні дослідження козацької доби на території Волинської області (Т. Верба);

Участь В'ячеслава Липинського у розвитку просвітництва в краї (В. Кушнір);

Історія посуду або „З чого люди їли” (Т. Садовник);

Літня календарна обрядовість: Зелені Свята, Івана Купала (О. Бакликова);

Зимова календарна обрядовість: У грудні що не день то празник (О. Бакликова);

Традиційні промисли та ремесла волинян (Л. Криштапук);

Українська народна іграшка (Л. Криштапук).

Підготовлені наукові довідки „100 років від часу створення Української Демократичної Хліборобської партії (УДХП), співзасновником якої був В'ячеслав Липинський” (В. Кушнір), „Гетьманський рід Скоропадських в історії України” (Н. Гатальська), „Ікони „Христос Вседержитель” XVII–XVIII ст. у збірці Волинського краєзнавчого музею” (С. Василевська), „Ікона „Богородиця з Антонієм і Феодосієм Печерськими/Всі святі” початку XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею у контексті творчості Йова Кондзелевича. До питання атрибуції” (Т. Єлісеєва), „Графічні взірці у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” (Л. Карпук) та ін. Науковими співробітниками музею написано понад 40 історичних та біографічних довідок для „Календаря знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік”.

Наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею проводили дослідницьку роботу у музеях, в архівах та бібліотеках Луцька, Львова, Києва, а також в приватному архіві родини Липинських у Кракові (Республіка Польща).

У 2016 році двоє науковців Волинського краєзнавчого музею стали кандидатами історичних наук. Провідний науковий співробітник відділу давньої історії Б. Зек захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук по темі „Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)” (спеціальність 07.00.01 – історія України), а старший науковий співробітник Художнього музею Д. Зінко – по темі „Художній музей м. Луцька: становлення, діяльність, роль у культурно-мистецькому житті Волині” (спеціальність 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство).

Наукове комплектування фондів

У 2016 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу зібрано 1807 предметів основного фонду та 1797 – науково-допоміжного. Музейні фонди поповнилися багатьма цікавими матеріалами та комплексами, зокрема:

- дитячим черевичком (півпара), виготовленим середньовічним майстром-шевцем, пошитим з суцільного шматка вичиненої шкіри, з отворами для скріплення деталей, на 2-х гудзиках, знайденого на місці, що було територією осілого проживання вірмен і караїмів від середньовіччя до середини XX ст. у м. Луцьку;
- переданим до музею бійцем 14-ї окремої механізованої бригади Андрієм Кузьмичом синьо-жовтим прапором з написаними на ньому іменами військових, що проходили службу в складі бригади в зоні АТО, та намальованою установкою „Град”, яку зобразив один із бійців Михайло Бражнюк;
- синьо-жовтим прапором з автографом Героя України, народного депутата України, члена Парламентської Ради Європи, бійця „Айдару” Надії Савченко;
- 12 художніми картинами сакральної тематики, виконаними колишніми воїнами АТО в рамках реабілітаційного проекту „Арт-постріл”. Серед робіт 11 авторів – ікони, інкрустовані кулями та гільзами;
- родинними реліквіями – іконами „Священномученик Антип Пергамський” 1827 року та „Христос Вседержитель” поч. XX ст., які передав до музею син заслужених артистів України Валерія та Антоніни Маренич Богодар;

- напрестольним Євангелієм, виданим у друкарні Києво-Печерської Лаври у 1899 році з благословення митрополита Київського і Галицького, архімандрита Києво-Печерської Успенської Лаври Іоанікія, переданим жителями м. Харкова Ігорем та Богданом Гавриликами;
- творчою колекцією „Штрихи історії України у вишиваному портреті” майстра художньої вишивки Юрія Савки (47 портретів), яку передала музею для зберігання та експонування його дружина Валентина Іванівна;
- ялинковими прикрасами та вазою з дому Ліпінських в Затурцях, зразками старовинного посуду з Польщі;
- творами українських художників другої половини ХХ – початку ХХІ ст. В. Чорнобая, Д. Стецька, К. Ганейчук, Г. Юр’єв, А. Ніколаєнка, В. Кирилкова, автопортретом луцької художниці Т. Богомазової;
- етнографічними пам’ятками, зокрема, поліськими свитами, переданими волинським етнографом Петром Клекоцюком, колекцією кераміки відомого гончаря Володимира Кусика, вишиваним рушником Світлани і Галини Махонюк, колісною лірою майстра Віктора Іщука, а також листуванням, рукописними нотатками й аудіозаписами фольклориста Олекси Ошуркевича, оцифрованими Юрієм Рибаким з м. Рівного

та іншим.

Управлінням Служби безпеки у Волинській області передано до Волинського краєзнавчого музею ряд культурних цінностей, вилучених у контрабандистів при незаконному перетині державного кордону. Серед них, піднос під самовар, виготовлений Товариством латунного і міднопрокатного заводів Олександра Григоровича Кольчугіна (кін. ХІХ ст.), копія золотої медалі (часів Кримської війни 1853–1856 років), медаль „Усмирение польскаго мятежа” Російської імперії, частина складення із зображенням Святого Миколи, православний бронзовий хрест (ХІХ ст.), напрестольний підсвічник (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.), книга „Полное собрание сочинений Кольцова А. В.” (1911 р.) та книга „Карманный польско-русский и русско-польский словарь” (1868 р.).

У рамках діяльності сектору археології Волинського краєзнавчого музею проведено археологічні розвідки у Луцькому, Рожищенському, Володимир-Волинському, Горохівському та Ківерцівському районах. Виявлено нову пам’ятку археології – городище в с. Буяни, де проведено шурфування та встановлено хронологічні рамки існування городища, здійснено інженерно-геодезичну зйомку городища.

Археологічна експедиція Волинського краєзнавчого музею виявила і дослідила вже другий об’єкт господарського комплексу монастиря Введення Пречистої Богородиці ХІV–ХV ст. між селами Дубище і Носачевичі Рожищенського району

Під час роботи спільної експедиції Волинського краєзнавчого музею, ДП „Волинські старожитності”, Маневецького краєзнавчого музею та Громадської організації „Центр діалогу „Костюхнівка” під егідою Всеукраїнського громадського об’єднання „Союз Народна Пам’ять”, за підтримки Генерального консульства Республіки Польща у м. Луцьку та органів місцевої влади, біля с. Кукли Маневецького району виявлено останки 21 польського легіонера періоду Першої світової війни. У роботі експедиції взяли участь археологи Волинського краєзнавчого музею – завідувач відділу давньої історії М. Вашета та молодший науковий співробітник відділу давньої історії Т. Верба.

Науково-фондова робота

На 1 січня 2017 року у фондах Волинського краєзнавчого музею, філіалу та відділів нараховується 160391 музейний предмет основного фонду та 148213 – науково-допоміжного.

Спільно з комісією УСБУ у Волинській області двічі – у І і ІІ півріччях проведено інвентаризацію матеріальних цінностей, переданих на тимчасове зберігання до Волинського краєзнавчого музею. Складено інвентаризаційні описи на матеріали, які зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею тимчасово. До основного фонду передано 18 книг, які зберігалися у фондах обласного музею від 2015 року тимчасово.

Протягом року для доповнення діючих експозицій, експонування на виставках, вивчення та опрацювання, проведення науково-освітніх заходів та на реставрацію з фондів обласного музею видано майже 12 тис. предметів, в т. ч. на виставки і доповнення експозицій – 6,2 тис. Упродовж року у фондах обласного музею працювало понад 30 дослідників, яким для роботи було видано 435 предметів.

Упродовж року складено 71 акт експертизи на історико-культурні цінності, передані на дослідження Управлінням Служби безпеки України у Волинській області, ВП ГУНП, Волинським ГУНП, Волинською митницею ДФС України, ТзВО „Волиньбізнесресурс”, ОО „Укрінвестексім” та приватними особами.

Досліджено 9441 предмет, представлений на експертизу, сума оцінки становить 258680 грн. 10 коп. Заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею Є. Ковальчук, головний хранитель Н. Пушкар та старший науковий співробітник відділу фондів І. Несторук брали участь в експертизі та складанні експертного висновку за методикою Володимира Індутного від 19.08.2016 р. № 10280 про результати наукової атрибуції та грошової оцінки пам'ятки культури світового значення Чудотворної ікони Холмської Богородиці.

Науково-експозиційна робота

У 2016 році продовжувалося вдосконалення діючих музейних експозицій, доповнення їх новими матеріалами, створення нових стаціонарних та пересувних виставок.

В обласному краєзнавчому музеї доповнено новими матеріалами експозиції залів № 2 „Волинь в епоху середньовіччя”, № 3 „Волинь в добу козацтва” та № 6 „Волинь після адміністративно-політичних реформ 60–70 рр. XIX ст.” відділу давньої історії. В експозиції відділу новітньої історії розділ „Волинь у 1939–1941 рр.” доповнено станковим кулеметом „Максим”, а постійно діюча виставка „Волинь: історія, політика, економіка, культура (1945–2016)” новими матеріалами про сьогодення області.

Експозиція Музею волинської ікони поповнилася дерев'яною скульптурою Євангеліста XVIII ст.

В літературній експозиції Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки розміщено відреставрований давній човен-довбанку, піднятий з дна річки Турія біля с. Щитинь Любешівського району.

В експозиції Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського другий і третій зали доповнено предметами дворянського побуту та меблями початку XX століття, а четвертий – новими виданнями.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею у 2016 році підготовлено і оформлено 111 (в т. ч. 46 – з інших організацій) нових стаціонарних та пересувних виставки, зокрема:

в обласному краєзнавчому музеї

- Соборність України: від української революції 1917–1921 рр. до Революції Гідності 2014 р. До Дня Соборності України (автори – М. Філонюк, В. Машлай);
- Волинь в незалежній Україні. До 25-ої річниці Незалежності України (В. Машлай);
- Конституція – Основний Закон демократичної країни. До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці Незалежності України (С. Лис);
- виставку „Прапор України – символ незалежності, символ боротьби”, присвячену Дню Державного Прапора України та 25-ій річниці Незалежності України (В. Машлай);
- Трагедія Крут в історичній пам'яті. До Дня пам'яті героїв Крут (С. Лис);
- виставку „Лицарі Воли”, приурочену до 74-ої річниці від дня створення УПА та 75-ої річниці створення „Поліської Січі” (С. Лис);
- Прихований злочин. До 75-их роковин розстрілу в Луцькій тюрмі (М. Філонюк);
- Пам'ять жива. До Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту (О. Дубень);
- Трагедія Бабиного яру. Без терміну давності. До 75-ої річниці від початку розстрілів нацистами українського населення у Бабиному Яру (О. Дубень);
- фотодокументальну виставку „Пам'яті жертв нацизму”. До Міжнародного дня визволення в'язнів фашистських концтаборів (О. Дубень);
- виставку „Масовий голод 1946 – 1947 років в радянській Україні” Національного музею „Меморіал жертв Голодомору” (м. Київ);
- виставку „Волинські дисиденти – предтечі незалежності України”, присвячену 25-ій річниці Незалежності України (С. Лис);
- виставку „Люди Свободи” Українського інституту національної пам'яті;
- виставку „Я захищав свій світ. Олег Приходько” (О. Бакликова);
- Кримські татари і Волинь: історія, культура та сьогодення (з фондів Волинського краєзнавчого музею, Рівненського обласного краєзнавчого музею та Острозького державного історико-культурного заповідника, Волинської обласної бібліотеки для юнацтва) (М. Вашета, Т. Верба);
- „За вашу і нашу свободу”. До 270-річчя від дня народження Тадеуша Костюшка та 185-ої річниці Польського повстання 1830–1831 років (М. Вашета, Т. Верба);
- виставку „Пам'ятки скіфо-сарматського періоду” (муляжі) (спільно з ГО „Фактор державного значення з охорони історико-культурних цінностей” (м. Харків) та Кременецьким краєзнавчим музеєм) (А. Силук, М. Вашета);

- Фрагменти історії Луцька (Т. Садовник);
- виставку „Тяжка дорога Модеста Левицького”, присвячену 150-річчю від дня народження українського письменника, культурного діяча, педагога, лікаря і дипломата (Н. Пушкар, Б. Зек);
- фотовиставку „Антон Тимонишин: героїв його фільмів знають в обличчя” (до 95-ї річниці від дня народження земляка, актора, режисера) (Л. Пальоха);
- фотовиставку „Життєвий і творчий шлях Леоніда Маслова, архітектора, вченого, дослідника, патріота” (до 107-ої річниці від дня народження волинського архітектора) (Л. Пальоха);
- Афганістан. Пам’ять у наших серцях (К. Яремчук);
- „Душа Твоя в небі Полісся” (до 75-річчя від дня народження української письменниці, літературного критика Маргарити Малиновської) (В. Станіславчук);
- Волинська писанка третього тисячоліття. Виставка писанок учасників Двадцять другого обласного конкурсу на крашу писанку Волині (О. Бакликова);
- „Чарівний світ дитинства”. Виставка яворівської іграшки майстрів Г. Шумило та С. Тлустого (Л. Криштапюк);
- „Я захищав свій світ”. Художні картини сакральної тематики на склі та дереві, виконані колишніми воїнами АТО (Л. Карпюк);
- виставку „Військово-польовий АРТ” (м. Київ, А. Силюк, Л. Мірошниченко-Гусак);
- „Штрихи історії України у вишиваному портреті”. Виставка майстра художньої вишивки Юрія Савки (Л. Мірошниченко-Гусак);
- „Вишита молитва духу”. Персональна виставка вишиваних картин та ікон лучанина Олександра Шума (Л. Криштапюк);
- „Родинна спадковість народних традицій”. Виставка вишиваних робіт луцької родини Тимошуків (Л. Мірошниченко-Гусак);
- виставку „Фігури” та оброчні хрести, як елемент народної культури” (Світлин відомого мандрівника Павла Савчука (м. Луцьк), пам’ятки з фондів Волинського краєзнавчого музею) (Л. Мірошниченко-Гусак);
- іконостас 1886 року зі Свято-Троїцького храму с. Головно Любомльського району, переданого в дар Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею (Т. Єлисеєва, А. Квасюк, В. Копилов);
- Ікони Богородиці Одигітрії та Замилування XIX ст. (до Дня матері) (Л. Карпюк);
- виставку „Святині України-Руси” заслуженого художника України Леоніда Гопанчука (м. Київ);
- „На старих фотографіях всі молоді...” Волинь і країни на світлинах фотокореспондента газети „Волинь-нова” Миколи Зінчука з нагоди його 70-ліття (1946–2004) (Є. Ковальчук, О. Дубень, В. Машлай);
- виставку одного експоната – вишитий „Кобзар” Тараса Шевченка, виконаний майстринею Оленою Медведевою (м. Рівне, А. Силюк);
- Нумізматична колекція Волинського краєзнавчого музею, присвячена 20-річчю грошової реформи в Україні (О. Матейчук, О. Корецька);
- Перше квітня – Міжнародний день птахів (Т. Тищенко, Л. Ланшина);
- „Гут криком кричить наша грішна земля”. До 30-річчя Чорнобильської катастрофи (Т. Тищенко, Л. Пальоха);
- Красвиди Волині. Акварелі художника Володимира Жупанюка (Т. Тищенко, І. Сафулько);
- „Ми відповідальні за тих кого приручили”. До Дня домашніх тварин (Т. Тищенко, О. Гаврилук);
- „Бережіть нас люди добрі!”. До Всесвітнього дня захисту тварин (Т. Тищенко, Л. Ланшина);
- виставку „День Синички. Зустріч зимуючих птахів” (Т. Тищенко, Л. Ланшина);
- виставку до Всесвітнього дня води (О. Гаврилук);
- виставку сувенірних ялинок із природних та вторинних матеріалів, виготовлених студентами кафедри дизайну Луцького національного технічного університету (Т. Тищенко);
- виставку робіт вихованців Волинського центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів Міністерства соціальної політики України, присвячену Міжнародному дню захисту дітей;
- виставку-інсталяцію „Рівновага” в рамках Всеукраїнського проекту „Пересувні виставки творчих робіт людей які постраждали від нацизму та тоталітаризму” (м. Київ, А. Силюк, О. Дубень);
- виставку „А я іду крізь біль до світла...” з нагоди Міжнародного дня людей з обмеженими можливостями (Л. Пальоха);
- виставку Володимира Ящука „Мініатюрні моделі вітрильників в пляшках” (м. Луцьк) та інші;

у Музеї волинської ікони

- „Образ священний”. Ікони XVIII–XIX ст., передані Волинському краєзнавчому музею Управлінням

- служби безпеки України у Волинській області у 2016 році (С. Василевська, А. Вигоднік);
- Скарби землі Волинської. Пам'ятки волинського іконопису та церковного різьблення XVII–XVIII ст. з колекції Національного художнього музею України (С. Василевська, А. Вигоднік);
- „Я захищав свій світ”. Виставка художніх картин сакральної тематики на склі та дереві, виконані колишніми воїнами АТО (Л. Карпюк, І. Москалюк);
- виставку пам'яток волинського іконопису XVIII ст., відреставрованих у 2016 році реставраторами Львівської філії ННДРЦУ та реставраційної майстерні Волинського краєзнавчого музею (Т. Єлісеєва, С. Василевська);
- „Пасхальне коливо”. Писанка роботи луцької художниці, директора арт-студії „Г'ятерня” Тетяни Мялковської (м. Луцьк), присвячена пам'яті героїв „Небесної сотні” і їхнім родинам, а також матерям, чий сини загинули у зоні АТО, і дружинам, які втратили там чоловіків (Т. Єлісеєва);
- Сакральні картини Володимира Жупанюка (Т. Єлісеєва);

у Художньому музеї

- виставку графіки волинських художників М. Савицького і Л. Хведчука до 145-ої річниці від дня народження Лесі Українки (З. Навроцька);
- виставку „Лебедина пісня Софії Караффи-Корбут (1924–1996)” – ілюстрації до драми-феєрії Лесі Українки „Лісова пісня” із фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (О. Силюк);
- Малярство художників Луцька другої половини ХХ ст. Виставка творів волинських художників із фондів ВКМ (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк, Т. Левицька);
- Микола Черенюк (1945–2001) і художники його часу. Виставка творів живопису із фондів ВКМ (З. Навроцька, О. Силюк, Т. Левицька);
- „За покликом минувшини...”. Виставка творів живопису та скульптури художника Дмитра Стецька (м. Тернопіль) (З. Навроцька);
- Міні-виставку творів малярства волинських художників і робіт фотохудожника В. Чухрая (м. Луцьк) в межах акції „На гостини та гостинці від музейної киці” (З. Навроцька, О. Силюк, О. Старикова);
- „Птахи нашого міста”. Виставка фототворів В. Чухрая (м. Луцьк) (З. Навроцька);

у Музеї історії Луцького братства

- Свищики – філософія глини і музики. Традиційна глиняна іграшка від Анатолія Філозофа (О. Бірюліна);
- Рукописи з музейної колекції: судова справа початку XVII ст. (О. Бірюліна);
- Автографи на берегах часу. Покрайні записи як історичне джерело (О. Бірюліна);
- Джерела з історії української мови XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. До Дня української писемності та мови (О. Бірюліна);

у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки

- „Лебедина пісня Софії Караффи-Корбут” Персональна виставка робіт художниці до „Лісової пісні” Лесі Українки з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (В. Комзюк, Л. Мержвинська, Т. Воробей, Т. Нерода, М. Чашук);
- „Модест Левицький і родина Косачів”. До 150-річчя від дня народження лікаря, педагога, письменника, культурно-просвітницького діяча Модеста Пилиповича Левицького;
- „Косачі „так органічно зрослися з усім колодяжненсько-волинсько-поліським...” (пересувна виставка) (Л. Мержвинська);
- „Чи є кращі між квітками? (Лєся Українка „Пісня”)”. Персональна виставка художниці Віри Холодової (Журби), м. Ковель (Т. Воробей);
- „Лялька-мотанка”. Виставка майстра виготовлення ляльки-мотанки Наталії Бугай, м. Луцьк;
- „Етнічними стежками”. Персональна виставка сучасного вишитого одягу Тетяни Ведмедюк, м. Ковель;
- „Заграй, заграй, дай голос мому серцю!”. Ілюстрації до „Лісової пісні” художниці К. Сивої (О. Бойко);
- „Творчість Лесі Українки очима юних художників”. Виставка-конкурс малюнків учнів Ковельської художньої школи ім. А. Лазарчука;
- „Об'єднаймося, брати мої”. Твори живопису: пейзажі, квіти, море. Художниця Анна Карп'юк, с. Колодяжне;

- Роботи на релігійну тему: ікони, натюрморти, сюжетні картини, виконані в техніці „флористика”.
- Художниця Галина Боратинець, с. Колодяжне;
- Вишиті ікони з бісеру. Вишивальниця Надія Абрамчук, с. Волошки;
 - та інші.

у Музеї „Лісової пісні” в ур. Нечимному

- „... дядько Лев сидітиме в тій хижі”. Історія та доля будиночків Музею „Лісової пісні” в урочищі Нечимне (О. Бойко);

у Затурцівському меморіальному музеї В’ячеслава Липинського

- Матеріально-побутова культура дворянських родин Волині кінця XIX – початку XX ст. (Н. Гатальська);
- Історія українського війська: від князівських дружинників до воїнів АТО (В. Чопко);
- Лесина Волинь на полотнах живописців (Н. Гатальська);
- Шевченко – художник (Н. Гатальська);
- виставку живопису Ореста Хмельовського „Моя Волинь, мої Карпати” (В. Кушнір);
- Великодні натюрморти (Н. Гатальська)
- „Книги – морська глибина”. До 160-річчя І. Франка (В. Кушнір);
- „Цей шляхетний світ мережива”. Виставка художнього плетіння затурцівських майстринь (Н. Гатальська);
- Затурці очима юних художників. Виставка живописних робіт учасників пленеру юних художників Луцької дитячої художньої школи (Н. Гатальська);
- Твій друг – книга. Леся Українка та Олена Пчілка в літературі (В. Чопко)
- та інші.

Ряд виставок було підготовлено та відкрито поза музеєм. Так, у Волинському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Т. Г. Шевченка, під час урочистостей з нагоди Дня Соборності України, відбувся показ підготовленої працівниками Волинського краєзнавчого музею виставки „Революція Гідності”.

У приміщенні Волинської обласної бібліотеки для юнацтва експонувалася благодійна фотовиставка бійця батальйону „Айдар” Олега Твердохліба „Сармат. Другий фронт”, до створення якої долучилися працівники Волинського краєзнавчого музею.

У приміщенні Палацу культури міста Луцька, під час мистецького заходу „Горить моє серце”, присвяченого 145-й річниці від дня народження Лесі Українки та закриттю року Лесі Українки на Волині, демонструвалась книжкова виставка „Нехай мої співи літають по рідній коханій моїй стороні”, на якій наукова бібліотека Волинського краєзнавчого музею представила ювілейні видання Лесі Українки.

У Волинському академічному обласному театрі ляльок під час презентації книги Лариси Брюховецької „Кінопростір Антона Тимонишина. Від ракет ФАУ-2 до Артура Абста”, було розгорнуто фотодокументальну виставку з фондів Волинського краєзнавчого музею, яка висвітлювала життєвий і творчий шлях Антона Тимонишина.

У приміщенні Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки експонувалася спільна з Волинським краєзнавчим музеєм виставка „100-річчя Луцького прориву”.

У Музеї книги і друкарства м. Острога напередодні дня пошанування Св. Георгія було відкрито виставку „Образи святих воїнів-заступників на волинських іконах XVII–XVIII ст.”, де поряд з іконами з колекції Острозького історико-культурного заповідника експонувалися образи з фондів Музею волинської ікони, а до Великодня – виставку „Сувенірні пасхальні яйця”.

16 грудня у Львівській національній галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького відкрито виставку-презентацію картини німецького живописця і графіка епохи Ренесансу, майстра живописних і графічних портретів, жанрових і біблійних композицій Лукаса Кранаха старшого „Портрет Йогана IV Ангальт-Цербстського” з колекції Волинського краєзнавчого музею. Картина вперше була представлена шанувальникам мистецтва після комплексу реставраційно-дослідних робіт, проведених фахівцями Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України.

Масова науково-освітня робота

За 2016 рік Волинський краєзнавчий музей, його відділи та філіал відвідало 89,7 тис. чоловік,

проведено 2708 екскурсій, в т.ч. 1173 – тематичних. Екскурсіями охоплено 41905 чоловік.

Музей	Відвідало (чол.)	Проведено екскурсій
Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	28999	1173
обласний краєзнавчий музей	20278	642
Музей волинської ікони	19826	310
Художній музей м. Луцька	13714	319
Музей історії Луцького братства	3766	104
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	2512	131
Музей „Лісова пісня” в ур. Нечимному	569	29

Для населення області науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, відділів та філіалу прочитано 281 лекцію, які прослухало 7,3 тис. чоловік.

У музеях, навчальних та культосвітніх закладах, в інших установах експонувалася 145 стаціонарних та пересувних виставок, які оглянули понад 161 тис. чоловік. Зокрема, фотодокументальні виставки „Революція Гідності” експонувалася у Волинському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Т. Г. Шевченка, „Герої не вмирають!”, „Волинь в роки Другої світової війни”, „Історія Луцького Хрестовоздвиженського братства” та „Габрієля Запольська. Життя і творчість (1857–1921)” – у Волинському коледжі Національного університету харчових технологій, „Кінопростір Антона Тимонишина. Від ракет ФАУ-2 до Артура Абста” – у Волинському академічному обласному театрі ляльок, „Ми звинувачуємо! Голодомор 1932–1933 років – геноцид українського народу” та „Леся Українка і Волинь” – у Луцькому СІЗО, „Волинь у Першій світовій війні” – у Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки, та ін. У приміщенні Волинського краєзнавчого музею було розгорнуто фотодокументальну виставку „Волинь у незалежній Україні”, присвячену 25-ій річниці Незалежності України. Під час проведення у місті Луцьку 10-го фестивалю українського опору „Бандерштат” було розгорнуто пересувну виставку „УПА. Історія нескорених”, на майже двох десятках банерів якої були представлені матеріали, що висвітлюють історію, структуру, керівництво Української Повстанської Армії.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і проведено 190 науково-освітніх заходів, присвячених народним святкам, знаменним та пам'ятним датам України та Волині, державним святкам.

Так, з метою формування у молоді активної громадянської позиції, національної свідомості, високих моральних якостей та духовних цінностей на прикладі подій Революції Гідності та участі волинян в АТО, боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність на Сході України, в обласному краєзнавчому музеї підготовлено і проведено вечір-спогад „Вони тримали наше небо” з вшанування пам'яті розстріляних два роки назад волинян – Василя Мойсея, Едуарда Гриневича, Сергія Байдовського, Івана Тарасюка та їх побратимів по 35-ій сотні Самооборони Олександра Капіноса, Олександра Храпаченка, Івана Городнюка та інших, вечір пам'яті учасника Революції Гідності і АТО Тараса Герасимюка (до Дня захисника України) з циклу „Герої не вмирають”, науково-освітній захід „Моя революція” – зустріч студентської молоді з активістами Революції Гідності 2013–2014 років, Помаранчевої революції 2004 року та Студентської голодівки на граніті в 1990 році (до Дня Гідності та Свободи) та ін. Працівники Волинського краєзнавчого музею активно співпрацювали з учасниками проекту „Психологічна допомога учасникам АТО та членам їх сімей” кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, які неодноразово відвідували музей, оглядали експозиції, брали участь у пізнавальних заняттях про традиційне вбрання, писанкарські традиції, вишивальне мистецтво, майстрів народної творчості, вчилися розписувати писанки. У Волинському краєзнавчому музеї було презентовано Всеукраїнський культурно-мистецький проект „Військово-польовий АРТ” (автор і куратор проекту Павло Ротар, м. Київ), під час якого відбулися майстер-класи з петриківського розпису, народного малярства, писанки, ляльки-мотанки, соломоплетіння за участі народних майстрів та учнів луцьких шкіл. Проводилися екскурсії по музейних виставках „Соборність України: від Української революції 1917–1921 рр. до Революції Гідності 2014

р.” (до Дня Соборності України), „Герої не вмирають!” (пам’яті Небесної Сотні), „Неоголошена війна. Волинський рахунок” (про події на сході України), „Українська армія – захисник свого народу!” (з історії військових формацій УНР, ОУН – УПА і Збройних сил України в АТО), „Шевченко і Майдан” (до дня народження Т. Г. Шевченка) та виставці „Я захищав свій світ”, яка презентувала сакральні картини на склі та дереві, виконані волинськими ветеранами АТО. Для подолання стереотипів про роз’єднаність сходу та заходу України, проводилися екскурсії по експозиції та виставках Волинського краєзнавчого музею для відвідувачів та переселенців зі сходу України, зокрема, для учасників Всеукраїнської акції „Потяг Єднання України „Труханівська січ”, дітей з міста Волноваха, школярів з Донецької області та ін. Налагоджено контакти та надано виставкові матеріали про волинян - учасників АТО для Волноваського краєзнавчого музею.

Для дітей та молоді Волинський краєзнавчий музей продовжив проведення історичних годин із започаткованого у 2015 році циклу заходів „Перемоги української зброї”, присвяченого переможним битвам українського війська, героїзму і доблесті захисників наших кордонів, які боронили Вітчизну з найдавніших часів до сьогодні. П’ята історична година циклу була присвячена „Холодноярській республіці”, шоста мала назву „Чортківська офензива 1919 року”, сьома – „Бій на Красному полі – Україна понад усе”, а восьма – „Бій УПА у Новому Загоріві 11–12 вересня 1943 року”.

Крім того, з метою національно-патріотичного виховання молоді на основі історико-культурної спадщини українського народу, знаменних і пам’ятних дат України та Волині 2016 року, для учнів та студентів, громадськості м. Луцька в обласному краєзнавчому музеї проведено історичні години „Соборність України: від Української революції 1917–1921 рр. до Революції Гідності 2014 р.” (до Дня Соборності України), „Бій під Крутами в історичній пам’яті” (до Дня пам’яті героїв Крут), „Українська армія – захисник свого народу” (до Дня захисника України та до 74-ої річниці від дня створення Української Повстанської Армії), „Листи пам’яті” (до Дня пам’яті та примирення і 71-ої річниці Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні), „Трагедія Бабиного Яру. Без терміну давності” (до 75-ої річниці від початку розстрілів нацистами українського населення в Бабиному Яру) та „З історії української церкви” (до 420-річчя Берестейської унії), науково-освітні заходи „Волинь козацька” (до 365-річчя битви під Берестечком та 420 років битви під Солоницею під час повстання С. Наливайка) та „Автограф на пам’ять” (до Дня української писемності та мови), годину пам’яті до Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав, літературно-мистецьке свято „Благословенне слово – Мати” (до Дня Матері), зустрічі школярів на виставці-інсталяції „Рівновага” з людям, які постраждали від нацизму та репресій в СРСР, та ін. Крім того, 1 вересня в обласному краєзнавчому музеї проведено День Знань для учнів шкіл м. Луцька, присвячений 25-річчю Незалежності України.

Для пошанування видатних постатей та відомих людей України та Волині були організовані історична година „Сучасний Шевченко” (до дня народження Т. Г. Шевченка), літературно-музичний вечір „Свою Україну любіть... За неї Господа моліть...” (до дня пам’яті Тараса Шевченка), вечори-портрети української письменниці Маргарити Малиновської „Душа Твоя в небі Полісся” (до 75-річчя від дня народження) та „Життєвий і творчий шлях Леоніда Маслового, архітектора, вченого, дослідника, патріота” (до 107-ої річниці від дня народження волинського архітектора та 50-річчя від початку діяльності правління Волинської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури), творчий вечір „З любов’ю до рідного Полісся” з нагоди 80-річчя українського етнолога, педагога, краєзнавця Олександри Кондратович, зустріч на тему „Дослідник Волинської землі” з професором Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, головою Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, почесним науковим співробітником Волинського краєзнавчого музею Геннадієм Бондаренком (до 70-річчя від дня народження), вечір пам’яті майстра художньої вишивки Ю. Е. Савки (1934–2015 рр.).

У Волинському краєзнавчому музеї відбулися урочистості, приурочені Міжнародному дню музеїв. 17 травня в обласному музеї, в рамках міжнародна акції „Ніч музеїв”, вперше проведено культурно-мистецьку акцію „Ніч у музеї. Тут живе історія...”. Усі, хто завітав до обласного музею, стали учасниками театралізованих екскурсій експозиційними залами відділу давньої історії та послухати розповіді від історичних персонажів різних часів та епох: кроманьйонця Га, літописця Ізяслава, князя Любарта, луцької гебрейки-шинкарки Ізі Шмойлової та колоритних гусарів другого полку генерала Баракова. По музею літав привид Онисько, який час від часу „глуみвся” з відвідувачів. Родзинкою екскурсії була традиційна музика від волинського лірника Андрія Ляшука, котрий поділився історією лірництва на Волині та зіграв чимало композицій. Біля музейних вітражів можна було послухати музику Олександра Хмільовського з авторським проектом „Згадай своє Небо”. У конференц-залі музею на гостей цього вечора чекали

майстер-класи з виготовлення ляльки-мотанки від завідувача відділу природи музею Тетяни Тищенко, глиняних оберегів від гончаря Анатолія Філософа, фотовиставка архітектурних пейзажів міста Луцька від Олександра Котиса та світлини із буденного життя музейних співробітників. Також гостей розважали ведучі Creative Group „BaRak” Олег Бакун та Роман Полтарак у рамках культурно-мистецького проекту „Просто посиденьки”. У залах, присвячених сучасним подіям в Україні, були показані документальні короткометражні фільми, пов’язані із подіями на Майдані та бойовими діями у зоні АТО. У музейному дворіку проходили нетрадиційні атракції від клубу історичного фехтування „Айна Бера”.

До Міжнародного дня захисту дітей в обласному краєзнавчому музеї організували цикл заходів для дітей різного віку. Були проведені майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки Тетяни Тищенко, майстер-клас з виготовлення глиняних оберегів від Анатолія Філософа. Цікавим подарунком для дітей був боді-арт від майстра візажу та зачісок Любові Ніколаюк. Працівниками музею було проведено безліч цікавих та пізнавальних екскурсій.

З нагоди Міжнародного дня людей з обмеженими можливостями в обласному музеї відбулася творча зустріч з членами Луцької міської територіальної первинної організації Українського товариства сліпих „А я іду крізь біль до світла...”. На заході була представлена виставка їх творчих робіт з фондів музею. З концертною програмою виступив Народний хоровий колектив „Лісова пісня” організації.

З метою виховання у дітей та молоді любові до природи, формування у них екологічної свідомості були організовані екологічні години до Всесвітнього дня води, „День Синички” (до початку всеукраїнської екологічної операції „Зустріч зимуючих птахів”), „Ми відповідальні за тих, кого приручили” (до Дня домашніх тварин), „Ой, ялинко зелененька” (до Всеукраїнської природоохоронної операції із запобігання незаконним рубкам новорічних ялинок) та „Легенди рідної Волині”, еколого-етнографічне свято „Перше квітня – День зустрічі птахів” (до Міжнародного дня птахів та Всеукраїнської операції „Птахи прилетіли!”), вечір до 30-ої річниці Чорнобильської катастрофи, зустріч з учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, екологічний урок „Малятам про малят – звірят і пташенят” (до Всесвітнього дня охорони навколишнього природного середовища) та ін. Для вихованців дитячих садків та учнів молодших класів шкіл міста Луцька проводилися екскурсії-казки „Ой весна-красна, що ти нам веснонька принесла” та „В гостях у Золотої осені” з циклу „Чарівні пори року”.

З метою долучення дітей та молоді до традицій, звичаїв і обрядів українського народу, Волинським краєзнавчим музеєм проведено ряд заходів. Зокрема, в обласному краєзнавчому музеї були організовані еколого-етнографічне свято „Проводи Зими на Стрітіння” із циклу „Чарівні пори року”, етно-мистецький захід „Народне мистецтво. Традиції і сучасність” (з нагоди 25-ої річниці проголошення незалежності України) з підбиттям підсумків та нагородженням переможців Двадцять другого обласного конкурсу „Волинська писанка III тисячоліття”, інтерактивні екскурсії „Мандруємо століттями: народна дитяча іграшка”, майстер-клас завідувача відділу природи Тетяни Тищенко з виготовлення ляльки-нитянки в національних синьо-жовтих кольорах у вигляді Берегині для наших бійців в зоні АТО, майстер-класи керівника гуртка „Флористика та дизайн” відділу декоративно-ужиткового мистецтва Палацу учнівської молоді Жанни Лінник із виготовлення українського оберегу – ляльки-травниці, та голови правління ГО „П’ятерня”, члена Національної спілки художників України Тетяни Мялковської з писанкарства в рамках соціального мистецького проекту „Страстний тиждень”, науково-освітні заходи „Святий Миколаю, прийди до нас з Раю” (до дня Святого Миколая) і „Новорічна витинанка” із майстер-класом з виготовлення новорічних прикрас та ін. В обласному краєзнавчому музеї для учнів шкіл м. Луцька до Великодня традиційно діяла школа писанкарства „Чарівний писачок”. У „Шевченківській світлиці Миколи Куделі” музею було презентовано унікальну книгу – вишитий „Кобзар” Тараса Шевченка, за участі автора вишитої книги – рівненської майстрині Олени Медведєвої.

Вперше в практиці Волинського краєзнавчого музею учасниками його інтерактивних заходів стали не діти, а педагоги. Так, вчителі Луцької гімназії № 21 імені Михайла Кравчука були залучені до розширеного засідання виїзної педагогічної ради, яка відбувалася у формі музейного квесту. Базовий матеріал для квестових відповідей був поданий науковими співробітниками музею у форматі тематичних екскурсій (рослинний і тваринний світ; давня і середньовічна історія; Волинь в XIX та на початку XX ст., етнографія краю; історія українського війська, Друга світова війна; виставки: „Герої не вмирають!”, „Військово-польовий АРТ”; „Лицарі волі”, „Врятовано для України”). Крім того, в обласному музеї відбувся семінар-практикум для методистів та вихователів дошкільних навчальних закладів міста Луцька під назвою „Салон педагогічних ідей. Музей як особливий розвиваючий простір для розширення культурного й національного світогляду дитини”. Педагоги познайомились із експозицією відділу природи музею. Вихователям була презентована програма екскурсійного обслуговування дошкільнят –

цикл театралізованих інтерактивних екскурсій-казок „Чарівні пори року”, еколого-етнографічних свят та екологічних годин, які у цікавій, доступній для малят формі розповідають про красу рідного краю, про екологічну обізнаність і доброту волинян, які виражаються у народних легендах, звичаях і обрядах. До кожного із заходів циклу включаються ігри – розвиваючі, рухові, народні, ігри з елементами пошуку (квесту). Учасники семінару випробували свою інтуїцію і уміння працювати у команді, виконуючи завдання квесту „Слідами звірів”.

Волинський краєзнавчий музей продовжив проведення заходів в рамках проекту „Музейні посиденьки”. Черговою зустріччю у колі музейних друзів стала святкова етнографічна година „Йди, кутя, до покутя!”, а темою бесіди на посиденьках – „Обрядова страва кутя – знайома і незнайома”. Наступним заходом був усний журнал „Магія її обличчя...” (до 145-ої річниці від дня народження Лесі Українки), потім – зустрічі на теми „Чому луцький слоник залишився один?” або „Забуті пам’ятники міста Луцька” (до Дня пам’яток історії та культури України) і „Георгіївська чорно-жовта стрічка або традиційний червоно-чорний мак – якого кольору наша пам’ять?” (до Дня пам’яті та примирення та 71-ої річниці Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні) та зустріч через п’ятдесят років в музеї випускників історико-філологічного факультету Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки 1966 року.

Літературною акцією „Поетичний простір”, присвяченою Всесвітньому дню поезії, започаткував свою роботу „Музейний клуб” при Волинському краєзнавчому музеї – проект, метою якого є формування постійної музейної аудиторії та волонтерів. Музей має стати майданчик для обговорення креативних ідей, які стосуються проблем сучасної культури, їх практичної реалізації, залучити волонтерів до музейної діяльності.

На відзначення 145-річчя від дня народження Лесі Українки Волинський краєзнавчий музей провів цикл акцій „Лесині дні у навчально-освітніх закладах міста”. Зокрема, літературно-мистецький захід відбувся у приміщенні Луцького національного технічного університету, де співробітники музею презентували медіа-виставку „Магія її обличчя...” (збірка фотопортретів Лариси Петрівни Косач із фондів Волинського краєзнавчого музею). Продовженням заходу стало читання поезій Лесі Українки та авторських віршів, виконання пісень на її слова, обмін враженнями і думками про актуальність державотворчих ідей доньки волинського краю. В його проведенні брали участь викладачі, студенти, працівники бібліотеки закладу та науковці Волинського краєзнавчого музею.

У Волинському краєзнавчому музеї проведені презентації артефактів „Від знахідки до експоната” – реставрованих музейними фахівцями піхотних та кавалерійських обладунків часів козацьких воєн та гончарного посуду доби Київської Русі, картини художника В. Г. Жупанюка „Святий Миколай Чудотворець – покровитель Луцька”, а також презентації нових книг – „Олена Пчілка – дітям”, підготовленої та упорядкованої завідувачем Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки Вірою Комзюк та головним хранителем Волинського краєзнавчого музею Наталією Пушкар, монографії Ігоря Пасюка „Товарно-грошовий обіг на Волині (XI–XIX ст.)”, книг Валерія Войтовича „Томаш Оскар Сосновський. Скульптура класицизму”, Олександра Дем’янюка та Ігоря Пасюка „Воєнна історія Волині: історичні нариси: в 5 т. Т. 3. 1914–1923” та Надії Корнійчук „Мамо, не плач...”, інших.

В обласному краєзнавчому музеї у січні відбулося підбиття підсумків та нагородження переможців Одинадцятого обласного конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики „Символи різдвяних свят”. Конкурс було проведено обласним музеєм у грудні 2015 року з метою виявлення, вивчення, збереження та популяризації народних традицій, звичаїв та обрядів пов’язаних зі святкуванням Різдва Христового, Нового року та Водохреща, розвитку духовності, піднесення творчої активності дітей та молоді на зразках традиційної народної культури. Його учасниками стало 75 чоловік з Турійського, Луцького, Камінь-Каширського, Шацького, Старовижівського районів, міст Луцька, Нововолинська. Ними створено 106 робіт: різдвяні зірки, дідухи, солом’яні павуки, вертепні шопки, маски ряджених, дзвіночки, серія малюнків на склі „Різдвяні свята”, композиції.

Для розвитку писанкарства у Волинській області, поширення писанкарської традиції в нашому краї, заохочення професійного зростання учасників конкурсу, популяризація творчості писанкарів, на базі Волинського краєзнавчого музею у квітні проведено Двадцять другий обласний конкурс „Волинська писанка третього тисячоліття”. Цього року в ньому взяли участь 68 майстрів з різних районів Волинської області, які подали на конкурс 290 писанок.

Працівники Волинського краєзнавчого музею приділяли увагу популяризації історії, культури і традицій національних меншин волинського краю та співпраці з їх товариствами. Так, в обласному краєзнавчому музеї була створена та експонувалася виставка „Кримські татари і Волинь: історія, культура та сьогодення” про історію появи кримських татар на волинських землях, духовну та матеріальну культуру

цього народу. Окремий блок виставки був побудований за матеріалами наданими ГО „Кримські татари Волині”. Під час відкриття виставки відбулася зустріч з представниками цієї громадської організації, які розповіли про події в Криму на початку 2014 року та сучасний стан справ на півострові, а також із спеціалістом з кримськотатарської культури, заступником генерального директора кримського історичного музею „Ларішес” Ульявіє Абласвою, яка прочитала лекцію „Культура та побут кримських татар”. До Міжнародного дня пам’яті жертв Голокосту, за участі представників Волинської релігійної громади прогресивного іудаїзму, в обласному краєзнавчому музеї відбувся вечір пам’яті „Пам’ять жива” та було представлено тематичну фотодокументальну виставку, присвячену євреям, що загинули на Волині в роки Другої світової війни. У Художньому музеї, при підтримці Волинської обласної громадської організації „Волинське товариство польського мистецтва „Барви рубежів” і управління культури Луцької міської ради, проведено мистецьку зустріч, приурочену до Дня Європи, за участі викладачів та учнів Луцької музичної школи №1 імені Фридерика Шопена та Гімназії ім. Іоана-Павла II с. Воля Угрозька Республіки Польща.

Разом з Волинським обласним ветеранським громадсько-культурним товариством „Холмщина”, газетою „Волинь-нова”, управлінням освіти, науки та молоді облдержадміністрації впродовж травня-вересня проведено вікторину „Видатний учений, патріот України”. У ній взяли участь учні, вчителі, люди поважного віку з Луцька, Ковеля, Рожища, Луцького, Локачинського, Старовижівського районів та Києва. Друга спільна вікторина – „Евакуація чи депортація”, присвячена переселенню 1944–1951 років в СРСР етнічних українців з Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини і Західної Бойківщини, розпочата у жовтні 2016 і триватиме до лютого 2017 року.

Для забезпечення змістовного дозвілля дітей в період літніх канікул, по експозиціях і виставках Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Музею історії Луцького братства, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського проводилися оглядові і тематичні екскурсії для учнів шкіл, вихованців пришкольних оздоровчих таборів м. Луцька, дітей з літніх таборів відпочинку та шкіл-інтернатів області, в т. ч. для дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей. Для дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей і позбавлених батьківського піклування, дітей учасників АТО відвідування музеїв та екскурсії були безкоштовні. Проведені виїзні заходи „День музею” у заміських дитячих оздоровчих таборах „Ровесник” у с. Забороль Луцького, „Сонячний” у с. Гаразджа Луцького та „Світанок” в с. Дачне Ківерцівського районів.

У 2016 році у Музеї волинської ікони відбулися традиційні „Різдвяні зустрічі” за участі камерного хору „Eleos” храму Св. Василя Великого УГКЦ. Вони розпочалися зі спільної молитви за воїнів, які стоять на захисті нашої Батьківщини. Після цього хористи виконали українські колядки і щедрівки разом з віншуваннями з Різдом Христовим та Новим роком. Крім того, у музеї відбулися зустріч з ветеранами АТО – учасниками реабілітаційної програми „Арт-постріл”, творча зустріч з художником, графіком, акварелістом, живописцем-пейзажистом, автором серії іконописних робіт Володимиром Жупанюком, урочиста академія, присвячена 135-річчю від дня народження українського архітектора та суспільного діяча Сергія Тимошенка, презентації наукового збірника „Повернута із небуття. Ікона Холмської Богородиці: іконографія – культ – суспільний контекст” (до 250-ліття коронування ікони) за редакцією Анджея Гіля, о. Мірослава Каліновського та Ігоря Сковчиляса, календаря на 2017 рік, присвяченого творчості українського іконописця Йова Кондзелевича та майстрів його кола.

Працівниками Музею волинської ікони була надана допомога в організації і проведенні паломництва віруючих до Холмської Чудотворної ікони Богородиці. Зокрема, 5 червня відбулася проща духовенства і вірних Луцького екзархату УГКЦ до Холмської ікони Богородиці, яка була виставлена біля Музею волинської ікони. Проща була приурочена до Ювілейного Року Божого Милосердя. Богослужіння очолив преосвященний владика Йосафат (Говера), екзарх Луцький. 11 вересня відбувся традиційний хресний хід вірних Волинської єпархії Української Православної Церкви до Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Музей волинської ікони. Хресний хід очолив секретар єпархії протоієрей Миколай Бондарук. Під час молебню віруючі змогли приклястися до Чудотворного образу. По завершенню богослужіння протоієрей Миколай Бондарук подякував працівникам музею за можливість проведення молебнів біля Холмської Чудотворної ікони Богородиці, побажав усім присутнім Божого благословення, здоров’я, а головне – миру на нашій землі. 21 вересня, в день Різдва Пресвятої Богородиці, відбулося паломництво вірних Української Православної Церкви Київського Патріархату на чолі з митрополитом Луцьким і Волинським Михаїлом до Холмської Чудотворної ікони Богородиці. Разом з владикою перед іконою молилися духовенство Луцького міського та Володимирського деканатів, викладачі та студенти Волинської православної богословської

академії. Під час безперервного читання акафісту прочани вшанували Чудотворний образ, складаючи пожертви на реставрацію волинських ікон. За ці три паломництва пам'ятку пошанувало 2,6 тис. чоловік.

У 2016 році співробітниками Музею історії Луцького братства проведено ряд заходів в рамках культурно-просвітницького проекту „Музей-громаді”, зокрема, науково-просвітницькі заходи, присвячені 400-літньому ювілею Луцького Хрестовоздвиженського братства (1617). Так, відбулися народні читання на теми „Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії” та „Фундатори Луцького братства: правнича еліта Волині”, історичні години „Лаврентій і Анастасія Древинські – опікуни братського шпиталю” та „*Сго свѣтлость отець Іоан Василевич*, правдивий пастир, чесний чоловік”.

З нагоди 5-ої річниці відкриття Музею історії Луцького братства провели День відкритих дверей, урочисту академію з пошанування фундатора музею – Андрія Івановича Бондарчука та колоквиум з питань розвитку музею та перспективи музеєфікації пам'ятки архітектури національного значення „Монастир василіан, 1647 р.”.

З 6 по 10 листопада в Музеї історії Луцького братства відбулась серія заходів до Дня української писемності та мови, які втілились через нову промоційну форму – історично-літературну майстерню „Моя мова – живе слово”. Для кожної аудиторії готувався адаптований сценарій літературної майстерні. Студенти луцьких навчальних закладів – Центру професійно-технічної освіти, Луцького педагогічного коледжу, факультету філології та журналістики Східноєвропейського університету імені Лесі Українки, а також парафіяни недільної школи для дорослих при Луцькій (братській) Хрестовоздвиженській церкві УПЦ КП та підопічні Територіального центру соціального обслуговування міста Луцька познайомилися з оригінальними джерелами з історії рідної мови із збірки Волинського краєзнавчого музею. Учасники заходів побачили мовні джерела на виставці автентичних пам'яток староукраїнською мовою, а також послухали і порівняли як у давнину звучала українська мова писаних документів. Прочули гості музею і величний Почаївський кант „Ой зійшла зоря вечорова...”, створений за мотивами ранньомодерної народної думи.

На Святого Валентина, у рамках уроку з ліплення „Схід і Захід разом”, кераміст Анатолій Філозоф провів майстер-клас з виготовлення „валентинок” із символічної глиняної суміші – з волинських та донецьких копалень, для вихованців недільної школи Хрестовоздвиженського (братського) храму і підопічних громадської організації „Центр реабілітації інвалідів дитинства та сиріт „Зірка надії”, а також лучан та гостей з Києва.

В рамках підготовки до шкільної краєзнавчої конференції „Моя Батьківщина – Україна” в Музеї історії Луцького братства відбулась зустріч учнів 8-Г класу комунального закладу „Луцька ЗОШ І–ІІІ ст. № 25” з музейним фундатором, журналістом, письменником, громадським і політичним діячем Андрієм Бондарчуком.

В день покровителя знань – пророка Наума, проведено інтерактивну музейну зустріч – на імпровізований театральний поміст Музею історії Луцького братства вийшли учасники педагогічного гуртка „Дидаскал” з Луцького педагогічного коледжу. Студенти відтворили давню українську традицію початку навчання у день святого пророка Наума та ознайомившись з експозицією музею почерпнули нових знань про навчальний процес у XVII ст., адже тоді розвитком освіти на Волині активно займалося Луцьке Хрестовоздвиженське братство.

У 2016 році у Художньому музеї було організовано ряд культурно-мистецьких заходів. До 145-річчя від дня народження Лесі Українки тут відбувся вечір „На уродини до Лесі”. В рамках заходу прозвучала музично-поетична композиція, яка складалась з весняних пісень та забав, записаних Лесею Українкою на Волині, у виконанні фольклорної студії Тетяни Ціхоцької „Жайворонки” та пісень написаних Тетяною Ціхоцькою на вірші Лесі Українки.

До Міжнародного дня музеїв у Художньому музеї проведено культурно-мистецьку акцію „Ніч музеїв – 2016”, присвячену Лесі Українці. Святкова програма розпочалась фортепіанним концертом улюблених композицій Лесі Українки – творів Людвіга ван Бетховена та Фридерика Шопена, у виконанні заслуженого працівника культури України Ірини Циганкової. Лауреат міжнародних конкурсів та Всеукраїнського огляду-конкурсу за програмою Українського фонду культури „Нові імена України” Дарина Зубчук виконала власний твір на вірш Лесі Українки „Прощання з фортепіано”. У поетичній частині програми заслужена артистка України Лідія Данильчук (м. Львів) прочитала вибрані вірші Лесі Українки, сцени із вистав. Емоційним доповненням дійства став твір, що надихав Лесею Українку, – „Апасіоната” Людвіга ван Бетховена, який зіграв випускник Національної музичної академії України імені Петра Чайковського, лауреат міжнародних конкурсів Мікаел Гюлазян. На завершення, на тлі виставки „Лебедина пісня Софії Караффи-Корбут (1924–1996)” з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі

Українки, його завідувач Віра Комзюк розповіла про ілюстрації до драми-феєрії Лесі Українки „Лісова пісня” художниці.

До 43-ої річниці від дня відкриття Художнього музею у Луцьку, в межах традиційного культурно-мистецького проекту „Сторінками історії Художнього музею м. Луцька”, відбулась акція на тему „Заснування картинної галереї у Луцьку (Художній відділ ВКМ). Період становлення і поступ 1970-х років”. Під час її відбулася презентація виставка „Микола Черенюк (1945–2001) і художники його часу”, присвячена першому завідувачу музею. Подарунком працівникам музею та його гостям став святковий концерт „Nota Bene” за участі лауреата Міжнародного конкурсу, соліста Південно-чеського театру опери та балету (м. Будейовіце) Олександра Беня (баритон) та викладача факультету мистецтв Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Сергія Беня (бас-баритон).

До Міжнародного дня котів Художній музей провів для дітей акцію „На гостини та гостинці від музейної киці”. Діти оглянули міні-виставку художнього фото Віктора Чухрая із зображеннями музейних котів, твори художників Ольги Кваші та Юлії Гетьман, для яких кіт є цікавим образом, почули розповіді етнографа Олександри Кондратович про образ kota в українському фольклорі. Були також пізнавально-ігрові промовки про котів, спільне декламування віршів.

У Художньому музеї були організовані і музичні мистецькі вечори. Зокрема, тут відбувся концерт вокальної музики „Моцарт, Гендель і не тільки...”. Крім Моцарта, Генделя, Баха прозвучали також твори відомих українських композиторів Кос-Анагольського, П. Майбороди, Я. Степового, І. Шамо та ін. у виконанні студенток кафедри історії, теорії мистецтв та виконавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

У листопаді Художній музей відновив цикл культурно-мистецьких акцій в рамках проекту „Довгі осінні, зимові вечори”, які передбачають цікаві творчі зустрічі, концертні програми, презентації нових книг, мистецьких та літературних доробків. Першою – з нагоди 100-річчя написання українського „Щедрика” в опрацюванні Миколи Леонтовича, стала зустріч з доктором мистецтвознавства, музикознавцем, піаністкою Валентиною Кузик, яка розповідала про цей унікальний твір. Музичним супроводом заходу був концерт „Століття „Щедрика”. Тайна магії українського шедевр” за участі вокального квартету „Автограф” та вокальному ансамблю „Імпреза”.

Крім того, у Художньому музеї проведено ряд презентацій. Зокрема, тут пройшли презентації книг дипломата, Амбасадора Литовської Республіки В. Цайтлер „Свидригайло – великий князь волинської землі”, мистецького видання С. Костюка, Я. Кравченка, П. Сачека „Наполеон Орда і Україна”, тритомного видання М. Маслія „Золотий вік української естради”.

У 2016 році науковці Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки здійснювали роботу з популяризації життя, творчості і пошанування пам’яті Лесі Українки, Олени Пчілки та інших представників родини Косачів-Драгоманових. Так, продовжуючи традицію святкування Різдва у Косачів, у Колодяжненському музеї Лесі Українки проведено народознавче театралізоване дійство „На небі зірка ясна засяла”. Його учасники представили старовинні українські традиції у сервіруванні стола, внесенні господарем дому дідуха, спільній молитві перед Тайною вечерею, хованні господаря за пирогами з побажанням „щоб на столі завжди була гора хліба, що й господаря за ним не видно!” та іншому. Під час святкового дійства було виконано ряд колядок, показано Різдвяну гру з козою, записану Лесею Українкою у Звягелі (Новограді-Волинському), та виконано щедрівки.

З нагоди 145-річчя від дня народження Лесі Українки, для учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції „Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині” 24–25 лютого організували ряд заходів. У перший день було проведено науково-освітній захід „Світ музики Лесі Українки”, на якому присутнім розповіли про любов Лесі Українки до музики, потім артисти-киняни – народна артистка України Наталія Свириденко виконала твори європейських композиторів, які любила слухати і грати письменниця, а студентка кафедри інструментально-виконавської майстерності інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка Соломія Голяк зіграла „Мазурку” Шопена, „Коломийку” О. Колесси, „Думу про золоті віки” А. Кос-Анотольського та власний твір „Мавка”. Крім того, у музеї були презентовані книги „Косачі і Запруддя”, „Олена Пчілка – дітям” та „Слово, моя ти єдина зброе...”, адресованої українським воїнам, які відстоюють незалежну Україну. Другого дня, у день народження Лесі Українки, біля її пам’ятника відбувся мітинг. Перед учасниками конференції і багаточисельними гостями музею виступили учні Луцької музичної школи №1 імені Фридерика Шопена з програмою „Колодяжненські пісні” (з фольклорних записів Лесі Українки). У виставковій залі Колодяжненського музею була презентована виставка робіт-оригіналів української художниці Софії Караффи-Корбут, придбаних Волинським краєзнавчим музеєм наприкінці 2015 року у друга художниці

Василя Валька. Учасники конференції також оглянули виставку „Лялька-мотанка Наталії Бугай” (м. Луцьк).

Для пошанування Т. Г. Шевченка, у рамках традиційних заходів „Роковини Т. Г. Шевченка в родині Косачів”, у музеї Лесі Українки проведено театралізоване дійство „Слова його лились, текли і в серце падали глибоко”, під час якого учні Колодяжненської ЗОШ І-ІІІ ст. розповідали про життєвий шлях Тараса Шевченка, читали його вірші, ставили сценки з поем, співали пісні на слова з творів поета.

У Міжнародний день музеїв у Колодяжненському музеї Лесі Українки був День відкритих дверей. Музейних працівників привітали учні Ковельської гімназії, які підготували цікавий пізнавальний матеріал про незвичайні музеї світу. Питання вікторини, на які присутні не могли дати відповіді, пояснювалися відразу ж, так що це також додавало усім знань з музейництва. Ансамбль юних співаків виконав „Веснянки” і композицію „Лілея і вітер” волинських авторів, звучала скрипка, пісні і гуморески, добрі побажання у роботі музею. Відбулася презентація виставки-конкурсу „Творчість Лесі Українки очима юних художників”, на якій було представлено 60 робіт учнів Ковельської художньої школи ім. Андроника Лазарчука.

6–7 серпня у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки та Музеї „Лісова пісня” в урочищі Нечимне відбулося традиційне поетично-мистецьке свято „Лісова пісня”, присвячене 105-ій річниці від часу завершення Лесею Українкою драми-феєрії „Лісова пісня”. Свято розпочалося у музеї Лесі Українки в Колодяжному. Письменницька організація Волині запросила на свято побратимів по перу з України, Білорусі, Болгарії. Вони поклали квіти до пам’ятника Лесі Українці. У „Білому” Лесиному будинку юна піаністка Таїсія В’юн грала гостям на Косачівському роялі твори романтиків і класиків світової музики. На сцені у вітальні „Сірого” будинку письменниками Тетяною П’янковою (Закарпаття), Віктором Бойком (Харків), В. Кузаном та іншими були прочитані власні твори. У виставковій залі відбулася презентація виставки живопису „Чи є кращі між квітками?” художниці Віри Холодові (Журби). Відкриття виставки супроводжувалося декламацією віршів Лесі Українки, у яких поетеса оспівує квіти. Юний скрипаль Іванко Воробей створював атмосферу залюбленості у красу рідного краю грою на інструменті. Наступного дня свято продовжилося в урочищі Нечимне та у Музеї „Лісової пісні”. Цього року в урочище з’їхалося багато гостей. Свої вірші читали Віктор Бойко (Харків), Татяна П’янкова (Закарпаття), Сергій Мельничук (Брест), Анна Багряна (Болгарія), Сергій Синюк (Тернопіль), Валентина Люліч (Рівне). Співом тішили присутніх Тетяна Ціхоцька, дитячий колектив „Жайворонок”, фольклорні колективи сіл Скулин та Білин. Оживав на сцені й уривок з „Лісової пісні” у виконанні юних артистів. Учасники свята відвідали Музей „Лісової пісні” в урочищі Нечимному, ознайомилися з місцем, яке надихнула Лесею Українку до написання драми-феєрії.

З нагоди 25-річчя Незалежності України у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки відбулося святкування Дня села „Тепер я вдома, і се добре...”. В урочистості взяли участь жителі сіл Колодяжненської сільської ради: Колодяжного, Волошок та Будищ. Були пошановані воїни, які воюють на рубежах України, вшановані загиблі за незалежність і волю нашої країни. Поіменно називалися люди, котрі на місцях піднімають економіку країни, найстарші і наймолодші жителі сіл тощо. Музейні працівники підготували програму „Тут не почуваю себе зайвою на світі”, у якій були озвучені уривки з листів Лесі Українки, написаних про Колодяжне. Учасники музейного клубу „Джерельце” унаочнили дитячі ігри, пісні й казки, записані у селі в Колодяжному Лесею Українкою і Оленою Пчілкою. Учасники свята оглянули виставки робіт місцевих майстринь.

Крім того, у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки проведено День пам’яті письменниці „Вам промовляти душа моя буде...”, театралізоване дійство для маленьких жителів Колодяжного „Франкові казкові звірята для дітей” (до сотих роковин смерті І. Я. Франка), свято „День поезії” (до Всесвітнього дня поезії).

Музей з арт-речиталем „Мрії чи Марення? Лесині мрії або марення Українки” відвідала творча група з Києва у складі Мирослави Которович (скрипка), Ігоря Саєнка (баян, акордіна), Дмитра Черченка (виконувач поезій Лесі Українки), яка у „Білому” Лесиному будинку представила свій музично-поетичний перформанс.

Працівники сектору Колодяжненського музею Лесі Українки – Музею „Лісової пісні” в урочищі Нечимне, на березі озера організували свято „Ой на Купала-Купалочка...”, під час якого присутні з захопленням спостерігали за чудовим дійством, яке подарували діти із села Білин.

У Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки пройшов традиційний обласний конкурс читців „Мій любий краю”, присвячений 145-ій річниці від дня народження Лесі Українки, у якому взяли участь 36 читців з різних районів та міст області.

Працівники Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки спільно з компанією izi.TRAVEL розробили та запустили в дію мобільну екскурсію Колодяжненським літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки. Відтак, кожен відвідувач може пройти увесь шлях експозицією музею. Для цього потрібно мати вихід в мережу Інтернет і програму на своєму телефоні для зчитування QR-коду. На сьогодні аудіогід-екскурсія (<https://izi.travel/de/df69-literaturno-memorialniy-muzey-sadiba-lesi-ukrayinki-v-kolodyazhnomu/uk#155d-vitalnya-kosachiv/uk>) є українською та російською мовами.

Робота співробітників Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки була гідно відзначена волинськими науковцями. На урочистій академії у Волинському краєзнавчому музеї з нагоди Міжнародного дня музеїв доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної і навчальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Світлана Гаврилюк вручила нагороду ректорату волинського вишу – Золотий знак Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Колодяжненському літературно-меморіальному музею Лесі Українки, а Срібний знак – його завідувачу, заслуженому працівнику культури України Вірі Комзюк.

Працівники Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського у 2016 році проводили роботу з популяризації життя і творчої спадщина В'ячеслава Липинського, традицій, звичаїв і обрядів українського народу. Так, тут проведено традиційне щорічне свято „Музейна Коляда”, під час якого юних глядачів потішив гурт школярів народною забавою „Коза”, а потім гості музею подивилися вертепну драму, записану відомим фольклористом Олексою Ошуркевичем у сусідньому селі Садів Луцького району, в постановці дорослих аматорів сцени.

До 145-річчя від дня народження Лесі Українки працівники Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського з 15 по 19 лютого провели комплекс заходів „До Лесі на гостину”. Літературно-мистецький тиждень розпочався відкриттям виставки „Лесина Волинь на полотнах живописців”, основу якої склали авторські роботи молодих художників Іванни та Ксенії Дацюк. Тоді ж старшокласники Затурцівської ЗОШ І-ІІІ ст. імені В. К. Липинського зустрілися з лесезнавцем, головним хранителем Волинського краєзнавчого музею Наталією Пушкар. 16 лютого у музеї відбулося Святі поезії „Лесине слово крилате” за участі учнів Затурцівської ЗОШ І-ІІІ ст. імені В. К. Липинського, Затурцівського центру освіти і соціально-педагогічної підтримки, Маньківської ЗОШ І-ІІІ ст. та Зубильненської ЗОШ І-ІІ ст. Наступного дня для учнів місцевих шкіл проведено дитячий ранок „Леся Українка – дітям”. Третьюокласники читали вірші письменниці, скоромовки і забавлянки, записані фольклористом на Волині, виконували танець „Подоляночка”, інсценізували казку „Про котика і півника”, переглянули мультимедійний „Біда навчить”. 18 лютого пройшла зустріч затурцівських школярів з керівником дитячої кіностудії „Боривітер” Марією Лукашевич (м. Луцьк), яка після перегляду створеного нею художньо-документального фільму „Наша Леся” провела майстер-клас для майбутніх кінооператорів та режисерів. На завершення тижня було проведено вечір „Я в серці маю те, що не вмирає (Драматургія Лесі Українки – проєкція на українське сьогодні)”.

До дня народження В'ячеслава Липинського, під час круглого столу „Вивчення спадщини В.К.Липинського – потреба часу”, у Затурцівському музеї відбулася презентація польськомовного видання історичного роману українського письменника Івана Корсак „Діти Яфета” про В'ячеслава Липинського, сигнальний примірник якого привіз упорядник та автор післямови доктор Євгеніуш Вільковський з Хелма.

З нагоди 25-ої річниці Незалежності України та п'ятиріччя від часу відкриття Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського тут відбулося свято під символічною назвою „Шляхетське зібрання в домі Липинських”. У програмі свята були різноманітні заходи – відкриття виставки художніх робіт Ореста Хмельовського „Моя Волинь, мої Карпати”, огляд музейної експозиції, спілкування з майстринями, авторами виставки „Цей шляхетний світ мережива” Ларисою Кошицькою, Вірою Троць, Ганною Ханзерук, Русланою Тарасюк, Галиною Скорупською, музична сторінка (виступ скрипальки з Києва Іванни Ворошилук), презентація дитячого майданчика в парковій зоні садиби. У конференц-залі розповіли про історію створення Затурцівського музею.

Крім того, до дня народження Т. Г. Шевченка у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського відбулася мистецька година „Шевченко – художник”, у 85-у річницю смерті В.К.Липинського – „Година пам'яті”, до Міжнародного дня музеїв та 25-ої річниці Незалежності України – Третій районний фестиваль народного мистецтва „Над Королівським Шляхом”, до 160-річчя від дня народження І. Я. Франка – літературно-мистецький захід „Я син народа”, до Дня знань – тематичний урок „Щоб у серці жила Батьківщина” для учнів дев'ятого класу місцевої школи, до Дня української писемності та мови – зустріч з українським письменником Іваном Корсаком, до Всесвітнього дня поезії – вечір, присвячений пам'яті українського письменника-волинянина Василя Гея, а до свята Миколая – вітання

місцевих дітей захисників Вітчизни, які були призвані до лав українського війська у 2014–2016 роках (четверо випускників Затурцівської школи віддали своє життя у цій несправедливій війні), та ін.

На базі Затурцівського музею проведено триденний пленер учнів Луцької художньої школи, за результатами якого у музеї було розгорнуто виставка живописних робіт „Затурці очима юних художників”.

Зацікавлення у поширенні поглядів В'ячеслава Липинського, інформації про музей та його потенційні можливості в обслуговуванні відвідувачів спонукає музейних працівників шукати нові форми роботи, розширюючи щоразу коло знайомств, налагоджуючи контакти з представниками не тільки наукових кіл, а й підприємцями з різних куточків України та зарубіжжя. 16 травня Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського став місцем проведення нетрадиційного для його профілю діяльності заходу – Першої бізнес-конференції українських виробників меблевої продукції. Приводом для її скликання саме тут стала ініціатива про створення Польсько-української пропозиції експорту „Східне партнерство” ім. В'ячеслава Липинського президента фірми „Richard” (Polish Export Offer) з Варшави Річарда Липинського. Запропонований ним проект підтримали всі учасники заходу. В Затурцях зустрілися керівники меблевих підприємств з різних міст України: Запоріжжя, Дніпропетровська (нова назва – Дніпро), Сміли (Черкащина), Білої Церкви (Київщина), Червонограда (Львівщина), Костополя (Рівненщина), які зацікавлені у виході зі своєю продукцією на європейські (і не лише) ринки. Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського виступає співorganizатором проведення серії навчальних семінарів, на яких, зокрема, розглядатимуться питання етики підприємницьких стосунків, що впливає з основних положень теоретичної спадщини В.К.Липинського.

У Волинському краєзнавчому музеї, його відділах та філіалі було організовано Дні відкритих дверей до 25-ої річниці Незалежності України, Міжнародного дня музеїв, Міжнародного дня захисту дітей та Дня Знань.

Від реалізації послуг Волинським краєзнавчим музеєм отримано доходи в сумі 327,3 тис. гривень.

Управління культури обласної державної адміністрації та Волинський краєзнавчий музей у 2016 році провели Сьому обласну рейтингову акцію „Музейна подія року на Волині – 2015”. На суд експертів було подано 10 різних за характером та масштабами подій, які відбулись протягом 2015 року. Переможці акції були визначені шляхом рейтингового голосування експертів: науковців, музейних працівників, представників засобів масової інформації, громадськості. Після підрахунку голосів, поданих за кожну подію, та набраних балів, оргкомітетом Сьомої обласної рейтингової акції „Музейна подія року на Волині – 2015” за кількістю набраних балів відзначено:

1. Дипломом I ступеня

Наукове відкриття „Віднайдення човна 11–14 ст.”. Дослідження та консервація. Маневиччина. (Русло річки Стир. Урочище Гострий Кут між селами Старосілля та Копилля).

Маневицький краєзнавчий музей

Директор музею: Петро Хомич;

2. Дипломом II ступеня

Виставка „Волинське Полісся (за матеріалами етнографічних експедицій 2008–2014 років)”.

Відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Завідувач відділу: Людмила Мірошниченко-Гусак,

Музей етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Директор музею: Світлана Чибирак;

3. Дипломом III ступеня

Другий районний фестиваль народного мистецтва „Над Королівським Шляхом”.

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського, відділ Волинського краєзнавчого музею

Завідувач музею: Віталій Кушнір;

4. Дипломом III ступеня

Виставка „Владака Андрей”. До 150-ої річниці від дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького” зі збірки Музею сакрального мистецтва Львівської архієпархії УГКЦ ім. о. Антона Петрушевича.

Музей волинської ікони, відділ Волинського краєзнавчого музею.

Провідний науковий співробітник Людмила Карпук та

молодший науковий співробітник Ірина Москалюк.

Завідувач музею: Тетяна Єлісеєва.

Науково-методична робота

Станом на 1 січня 2017 року у Волинській області діє 17 комунальних музеїв (в т. ч. Волинський краєзнавчий музей, якому підпорядковано 5 музеїв – 4 відділи і філіал) та 89 музейних заклади на громадських засадах, у т.ч. 6 – що носять звання „Народний музей”. У 2016 році знято з обліку Музей лісу при Мосирській ЗОШ І-ІІ ст. (Любомльський район) і Музей районного відділу зв'язку (м. Ковель) та взято на облік у ЗОШ І-ІІІ ст. № 3 м. Ковель – Музей Лесі Українки, у ЗОШ І-ІІІ ст. № 8 м. Ковель – Музей історії школи, Музей бойової слави та краєзнавчий музей, а також Музей історії села і побуту при ЗОШ І-ІІІ ст. у с. Копачівка (Рожищенський район), Музей історії села Копилля та Музей історії села Годомичі (Маневицький район).

Науковцями відділу методичної роботи з державними і громадськими музеями (О. Вернидубов, Л. Криштапук) Волинського краєзнавчого музею надано методичну і практичну допомогу у створенні музею історії селища Голоби та музею історії села Княгинінок, а також у роботі – Горохівському районному народному історичному музею, комунальному закладу „Лопатенський історико-природничий музейний комплекс”, Лобненському музею партизанської слави, Рожищенському районному історико-краєзнавчому музею, комунальному підприємству „Ківерцівський районний краєзнавчий музей”, Нововолинському міському історичному музею, Торчинському народному історичному музею ім. Г. Гуртового, Музею історії освіти на Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти, Музею прикордонної слави Луцького прикордонного загону, Музею жертв тоталітарних режимів Волинського коледжу Національного університету харчових технологій та ін.

Крім того, науковцями Волинського краєзнавчого музею надавалася методична допомога щодо оформлення документів первинного обліку та наукового опису музейних предметів Любомльському історичному музею (О. Корецька) та Володимир-Волинському історичному музею, комунальному закладу „Лопатенський історико-природничий музейний комплекс”, Лобненському музею партизанської слави, Маневицькому краєзнавчому музею (І. Несторук), щодо нових джерел до висвітлення періоду Другої світової війни в музейній експозиції – Кортеліському історичному та Любомльському краєзнавчому музеям (Б. Зек), з приводу атрибуції музейних предметів та їх збереження – Маневицькому та Любомльському краєзнавчим музеям (М. Вашета), в побудові виставок, проведенні культурно-мистецьких заходів – колективу галереї сучасного мистецтва „Арт-кафедра” (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силук), в організації культурно-масових акцій – завідувачу кімнати „Рідна Волинь” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (З. Навроцька, Д. Зінько) та ін.

Для працівників комунальних та громадських музеїв, райміськвідділів культури та вчителів області підготовлено:

- порівняльно-довідковий матеріал „Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2015 році” (О. Вернидубов, Л. Криштапук);
- методичні рекомендації „Методика побудови музейної експозиції” (О. Вернидубов, Л. Криштапук);
- методичні рекомендації „Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду (дерево, кераміка, скло, метал, тканини, солома, пластичні матеріали)” (Н. Пушкар, Л. Кривська, Н. Карабін);
- методичні рекомендації „Реставрація і консервація музейних предметів” (Н. Пушкар, Л. Обухович, І. Несторук);
- комплексну програму „Азбука мистецтва” на допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (Т. Левицька);
- нову редакцію програми „Музей-школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2016-2017 навчальний рік)” (Л. Пальоха, К. Яремчук).

Науковці Волинського краєзнавчого музею брали участь в оцінюванні краєзнавчо-дослідницьких робіт обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді „Моя батьківщина – Україна” Обласного центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрації та у роботі журі конкурсу студентських наукових робіт „Суспільство ХХІ століття очима молоді” кафедри суспільних дисциплін Луцького педагогічного коледжу.

На базі Волинського краєзнавчого музею пройшли навчальну музейно-архівну та музейно-виробничу практику студенти історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

У 2016 році директора Волинського краєзнавчого музею Анатолія Силука обрано секретарем Експертної ради з питань визначення художньої цінності й містобудівного значення об'єктів – дорадчого органу створено згідно сесійного рішення Волинської обласної ради, з метою оптимізації прийняття

рішень щодо об'єктів, які підпадають під дію Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”.

У приміщенні Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького відбулися установчі збори учасників Громадської організації „Західноукраїнська спілка музеїв”. У них взяли участь представники музеїв з Львівської, Тернопільської, Рівненської, Івано-Франківської, Волинської областей. Членами Спілки стали провідні музеї Західної України, зокрема, Волинський краєзнавчий музей, директор якого, Анатолій Силюк, обраний до Правління Спілки.

Науково-популяризаторська робота

У 2016 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і видано:

- Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 8. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 416 с. (відповідальний за випуск А. Силюк);

- Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 23. Матеріали XXIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2016 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2016. – 248 с., іл. (редакційна група: А. Силюк, Є. Ковальчук, Т. Єлісеєва, М. Мігас; відповідальний за випуск А. Силюк);

- Минуле і сучасне Волині та Полісся. Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині. Науковий збірник. Випуск 57. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 24-25 лютого 2016 року. Упоряд. А. Силюк, В. Комзюк. – Луцьк, 2016. – 290 с., іл. (редакційна група: В. Комзюк, А. Силюк та ін.);

- Минуле і сучасне Волині та Полісся. Голодомор в Україні 1946-1947 років: причини, перебіг, наслідки. Західна Україна в контексті голодомору. Науковий збірник. Випуск 59. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, приуроченої 70-річчю трагедії українського народу – голодомору 1946-1947 років, м. Луцьк, 25-26 листопада 2016 року. Упоряд. А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 202 с., іл. (редакційна група: А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк);

- Минуле і сучасне Волині та Полісся. Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти. Науковий збірник. Випуск 60. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста Левицького (1866-1932), м. Луцьк, 15-16 грудня 2016 року. Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 212 с., іл. (редакційна група: А. Силюк Н. Пушкар; відповідальний за випуск А. Силюк);

- Леся Українка. Слово, моя ти єдина зброе... / Упоряд. В. Комзюк, Н. Пушкар, А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 292 с., іл. (відповідальні за випуск А. Силюк, В. Комзюк);

- Українка Леся. Купала на Волині. Упоряд.: В. Комзюк, Н. Пушкар. – Ковель: ТОВ „Ковельська міська друкарня”, 2016. – 44 с.;

- Українка Леся. Давня весна: вірші для середнього шкільного віку / Упоряд. В. Комзюк, Н. Пушкар; ілюстр. Л. Іванова. – Ювіл. вид. – Ковель: ТОВ „Ковельська міська друкарня”, 2016. – 32 с., іл. (відповідальний за випуск А. Силюк);

- Українка Леся. Біда навчить: казка для молодшого шкільного віку / Упоряд. В. Комзюк, Н. Пушкар; ілюстр. П. Гулін. – Ковель, 2016. – 16 с., іл. (відповідальний за випуск А. Силюк);

- Левицький М. Вибране / Упоряд. Н. Пушкар, О. Яблонська, Т. Данилюк-Терещук; Вступ. ст. і прим. О. Яблонської; Худож. оформл. А. Косенко – Луцьк: „Терези”, 2016. – 462 с.;

- Ковальчук Євгенія Іванівна. Науковий доробок: бібліографічний покажчик / Волинський краєзнавчий музей, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки ; автор-упорядник: Є. Ковальчук. Автор вступної статті: доктор історичних наук, професор С. Гаврилук. Відповідальний редактор: А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 44 с.;

- Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2015 році. Порівняльно-довідковий матеріал. – Луцьк, 2016. – 34 с. (підготували О. Вернидубов, Л. Криштапюк);

- Методика побудови музейної експозиції: Методичні рекомендації / О. Вернидубов, Л. Криштапюк. – Луцьк, 2016. – 14 с.;

- Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду (дерево, кераміка, скло, метал, тканини, солома, пластичні матеріали): Методичні рекомендації / Н. Пушкар, Л. Кривська, Н. Карабін. – Луцьк, 2016. – 22 с.;

- Пам'ятки образотворчого мистецтва у музейній колекції: Методичні рекомендації / Н. Пушкар, І.

Несторук. – Луцьк, 2016. – 21 с.;

- Природничо-історичні матеріали у музейній колекції, їх склад та основні правила зберігання:

Методичні рекомендації / Н. Пушкар, Т. Тищенко. – Луцьк, 2016. – 14 с.;

Реставрація і консервація музейних предметів: Методичні рекомендації / Н. Пушкар, Л. Обухович, І.

Несторук. – Луцьк, 2016. – 14 с.;

- „Музей-школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2016-2017 навчальний рік)”. – Луцьк, 2016. – 39 с. (підготували Л. Пальоха, К. Яремчук);

- буклет „Волинський краєзнавчий музей. Тут живе історія...” (підготували Л. Більо, І. Сафулько);

- буклет „Волинський краєзнавчий музей. Тут живе історія...” (англійською мовою) (підготували Л.

Більо, І. Сафулько);

- буклет „Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського” (підготував Л. Більо);

- буклет „Тяжка дорога Модеста Левицького” (за матеріалами виставки до 150-річчя від дня народження) (підготувала Н. Пушкар);

- календар на 2017 рік, запрошення та афіші нових виставок.

Крім того, Волинським краєзнавчим музеєм спільно з іншими музеями, установами і товариствами підготовлено і видано:

- „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі. Науковий збірник. Випуск 58. Матеріали 58 Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю подій Першої світової війни на Волині, смт. Маневичі, 5 - 6 липня 2016 року. Упоряд. Г. Бондаренко, А. Силюк, П. Хомич. – Луцьк, 2016. – 261 с., іл. (*електронний варіант*)” (редакційна група А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк та ін.) (з Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України та Маневицьким краєзнавчим музеєм);

- „Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам’яті Григорія Гуртового. Науковий збірник. Упоряд. А. Силюк, О. Мельник. – Луцьк, 2016. – 165 с., іл.” (редакційна група А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк) (з Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України і Торчинським історичним музеєм імені Г. Гуртового);

- „Нариси етнокультурної історії Північно-Західної України доби бронзи : монографія / Г. Охріменко, І. Маркус та ін. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 428 с. : іл.” (з Луцьким національним технічним університетом, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Волинською обласною редакцією тому „Звід пам’яток історії та культури України. Волинська область”);

- Охріменко Г.В., Складенко Н.В., Локайчук С.М. „Стжижовська культура : історико-культурологічний та мистецький аспекти : монографія / Григорій Васильович Охріменко, Наталія Владиславівна Складенко, Світлана Михайлівна Локайчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 418 с. (з Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Луцьким національним технічним університетом, Волинською обласною редакцією тому „Звід пам’яток історії та культури України. Волинська область” і Державним історико-культурним заповідником „Стародавній Володимир”);

- „Календар знаменних і пам’ятних дат Волині на 2017 рік / упр. культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд.: Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. – Луцьк : Терези, 2016. – 288 с.” (відповідальні за випуск: А. Силюк та ін.) (з Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки);

- Календар на 2017 рік, присвячений творчості українського іконописця Йова Кондзелевича та майстрів його кола (з Волинською обласною друкарнею).

У 2016 році у видавничому домі „АДЕФ-Україна” (м. Київ) вийшло друге – допрацьоване і доповнене науковцями Волинського краєзнавчого музею (А. Силюк, Є. Ковальчук, С. Василевська, А. Вигоднік, Л. Карпюк), видання книги-альбому „Музей волинської ікони”, що репрезентує твори волинського іконопису, релігійного живопису західноєвропейської традиції, церковної різьби та скульптури XVI – початку XIX ст. з колекції Музею волинської ікони у Луцьку.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано та опубліковано в обласній та районній пресі майже 60 статей і заміток. Працівники музею неодноразово виступали по обласному та Луцькому міському радіо, обласному державному та комерційному телебаченню, приймали участь у підготовці їх передач. Так, наукові співробітники брали участь у створенні телепередач та науково-популярних фільмів Волинської регіональної дирекції Національної телерадіокомпанії України, зокрема, телефільмів про ікону „Страшний суд” кін. XVIII – поч. XIX ст. (Л. Карпюк) та реставраційну роботу Музею волинської ікони (Т. Єлісеєва) для телепередачі „Історія без купюр”, фільмів про історію Косачівських рукописів у Волинському краєзнавчому музеї, про листування О. Косач-Кривинюк і А. З. Дублянського

(Н. Пушкар), про розстріл в'язнів Луцької тюрми (М. Філонюк), телепередач про Український Прапор (В. Машлай) та „Слово Просвіти” у „Шевченківській світлиці Миколи Куделі” (М. Філонюк), а також підготовки телепередачі „Музей волинської ікони: експозиція та напрямки роботи” (Т. Єлісеєва) Центру Української Культури та Мистецтв.

Систематично вносилися матеріали на web-сайти Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та web-сайт „Музейний простір Волині”, сторінок обласного музею у соціальних мережах Facebook та ВКонтакті, відділу етнографії та Музею волинської ікони – у Facebook.

Науковці Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки долучилися до випуску ексклюзивної поштової марки із зображення Лесі Українки, присвяченої 145-річчю від дня її народження. На марці зображено портрет поетеси, який аквареллю виконала художниця Лариса Іванова з Києва та кілька років тому подарувала музею Лесі Українки в селі Колодяжному.

Реставраційна робота

У 2016 році відреставровано 10 предметів основного фонду Волинського краєзнавчого музею: реставраторами музею – сакральна картина Й. Кусніра „Св. Зосима, опікун пасічників” 1930-ті роки (ОМ-6102) (Л. Обухович), бронзова скульптура Давида д'Анжера „Тадеуш Костюшко” (С-69), давній човен-довбанку з колекції Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (А. Квасюк, В. Копилов); у Львівському філіалі ННДРЦУ – феретрон „Богородиця Одигітрія/Св. Миколай” XVIII ст. (І-276), ікона „Христос Боремельський” XVIII ст. (Ж-270), скульптура „Євангеліст” XVIII ст. (С-22), картин Лукаса Кранаха Старшого „Портрет Іоганна Ангальт-Цербста” XVII ст. (Ж-1147) та Андроника Лазарчук „Портрет дочки художника Ганнусі (ескіз)” поч. XX ст. (ТВ-1717); у ННДРЦУ в м. Києві – документ на пергаменті „Підтвердження королем Яном III Собеським привілеїв м. Ковелю” 1689 р. (КДФ-564) та ікона „Христос у потирі” (Ж-174).

Реставраторами Волинського краєзнавчого музею реставрувалися ікони „Різдво Богородиці” XVII ст. (Ж-284), „Різдво Христове” XIX ст. (І-584), „Благовіщення” (Ж-319) (Л. Обухович), продовжувалося зняття багат шарових записів з царських одвірок (І-111), дияконських одвірок (І-113, І-114) Йова Кондзелевича (А. Квасюк) та ін.

Велася підготовка та, при потребі, реставрація експонатів для створення нових виставок.

Подано заявки на реставрацію на 2017 рік у ННДРЦУ (Київ) та Львівську філію ННДРЦУ.

Здійснювався контроль за температурно-вологісним режимом та станом збереження експонатів в експозиціях та фондосховищах Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу.

Робота бібліотеки музею

На 1 січня 2017 року книжковий фонд бібліотеки Волинського краєзнавчого музею нараховує 28252 примірники. У 2016 році він поповнився на 384 видання. Було передплачено 11 газет, 10 журналів та 1 книгу.

Протягом року, при 318 читачах, у бібліотеці музею було здійснено 5,9 тис. книговидач.

Для науково-освітніх заходів та відзначення пам'ятних дат було підготовлено 22 книжкові виставки, зокрема, „Соборна Україна: від ідеї до життя”, „Україна у боротьбі за державність. З історії української революції”, „Леся Українка – поетеса злама епох” (до 145-ої річниці від дня народження видатної української поетеси), „Пророче слово Кобзаря” (до 202-ої річниці від дня народження Т. Г. Шевченка та роковин смерті видатного українського письменника і художника), „Подвижники музейної справи” (до Міжнародного дня музеїв), „УПА – історія нескорених”, „Україно-польське протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни: у пошуках правди”, „Великий голод на родючих землях України”, „Забути не дано. Пам'яті воїнів-афганців”, „Модесту Левицькому – 150 років”, до 25-ої річниці Незалежності України, 160-ої річниці від дня народження і 100-ої річниці від дня смерті І. Я. Франка, 30-ої річниці Чорнобильської аварії, до дня визволення Луцька та ін., а також для учасників семінарів-практикумів музейних працівників області та наукових конференцій і круглих столів, які проводилися на базі Волинського краєзнавчого музею. Щомісяця готувалась виставка нових надходжень до бібліотеки.

Підвищення кваліфікації

У 2016 році, з метою вдосконалення фахового рівня, професійної кваліфікації та обміну досвідом роботи музейних працівників, управління культури Волинської облдержадміністрації та Волинський краєзнавчий музей провели на базі обласного краєзнавчого музею два семінари-практикуми музейних працівників області. Перший семінар-практикум директорів комунальних і громадських музеїв області на тему „Роль музеїв області в охороні культурної спадщини Волині” відбувся 14–15 червня. У ньому взяли участь 25 керівників комунальних та громадських музеїв області. У перший день учасники семінару в обласному музеї прослухали теоретичний курс по вище згаданій темі, зокрема, про нове у

законодавстві про музейну справу та охорону культурної спадщини, актуальні питання діяльності музеїв Волині та питаннях охорони приміщень та збереження державної частини Музейного фонду України, яка зберігається у музейних закладах області, про формування музейного фонду та створення стаціонарних і пересувних експозицій, присвячених 25-ій річниці Незалежності України та 20-ій річниці прийняття Конституції України та ін. У ході роботи семінару відбувся круглий стіл на тему: „Декомунізація і музеї: проблеми та шляхи їх вирішення”. З роз’ясненнями і новим баченням експозицій музеїв виступили представники Українського інституту національної пам’яті – кандидат історичних наук Леся Бондарук та начальник відділу музейної справи інституту Анастасія Гайдукевич. Потім учасники семінару ознайомились із інтерактивними проектами та виставками Музею волинської ікони, а також взяли участь у науково-освітньому заході „Волинь козацька” (до 365-річчя битви під Берестечком та 420 років битви під Солоницею під час повстання С.Наливайка) в обласному краєзнавчому музеї. У другий день в рамках семінару-практикуму відбулось практичне заняття на базі Маневицького району. Учасники семінару відвідали Музей історії народного театру смт. Колки. Ознайомились з пам’ятками історії та культури, пов’язані із історією селища, внеском його мешканців в національно-визвольні змагання в роки Другої світової війни, зокрема про легендарну повстанську Колківську республіку. Продовжив свою роботу семінар-практикум на базі Маневицького краєзнавчого музею. Для його учасників було проведено практичне заняття на тему „Дослідження, вивчення і збереження човна-довбанки”. В рамках семінару відбулась урочиста академія „Мій рідний край, моя історія жива” з нагоди 30-річчя роботи Петра Хомича на посаді директора Маневицького краєзнавчого музею.

Другий обласний семінар-практикум на тему „Проблеми побудови музейної експозиції” відбувся 22 листопада на базі Волинського краєзнавчого музею та Виставки-музею пожежно-рятувальної служби Волинської області. У ньому взяли участь керівники комунальних та громадських музеїв області, завідувачі відділами Волинського краєзнавчого музею, працівники Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки. Учасники семінару-практикуму в обласному музеї прослухали теоретичний курс з вище згаданої теми та ознайомились з його новими виставками. Потім семінар продовжив свою роботу на базі Виставки-музею пожежно-рятувальної служби Волинської області, де завідувач виставки-музею ознайомила учасників семінару-практикуму з експозицією. Було проведено практичне заняття, під час якого присутні ознайомились з вимогами протипожежної безпеки музейних приміщень і поведінкою музейних працівників під час виникнення надзвичайних ситуацій.

З 25 по 28 січня старший науковий співробітник відділу новітньої історії О. Важатко, як така, що зарахована до кадрового резерву для державної служби на 2016 рік на посаду головного спеціаліста відділу охорони культурної спадщини та фінансового забезпечення управління культури Волинської облдержадміністрації, пройшла навчання за професійною програмою підвищення кваліфікації державних службовців V-VII категорій посад у Волинському обласному центрі перепідготовки працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.

З 23 травня по 2 червня на базі Волинського краєзнавчого музею було проведено науково-практичний семінар фахівця-експерта в галузі оцінки культурних цінностей, доктора геолого-мінералогічних наук, професора Володимира Індутного „Наукова атрибуція, автентичність та оцінка культурних цінностей”, організований ТОВ „АртАналітікс”. Слухачі отримали знання з тем: „Пам’ятки культури, їх загальна класифікація та джерела інформації про них”; „Наукова атрибуція. Оцінка якості культурних цінностей”; „Аналіз стану ринку культурних цінностей”; „Принципи оцінки та протоколи експертизи пам’яток культури”; „Доведення автентичності пам’яток культури аналітичними методами дослідження”; „Оцінка пам’яток культури, а також пам’яток, які містять дорогоцінні камені та дорогоцінні метали”. Учасники семінару – музейні працівники, науковці взяли участь у практичних заняттях з проектування якісних шкал оцінки, визначення автентичності пам’яток; проведенні трасеологічних та стилістичних досліджень, застосуванні аналітичних методів у культурологічних дослідженнях; познайомились з приладами, які використовуються експертами при атрибуції пам’яток. Були проведені практичні заняття з оцінки археологічних, історичних, образотворчих пам’яток. Практичні заняття з оцінки ювелірних пам’яток провела експерт, кандидат геолого-мінералогічних наук Тетяна Індутна. Учасники семінару вивчали наукову методiku проведення експертизи, розроблену професором Володимиром Індутним і її використання в музейній практиці для атрибуції і вартісної оцінки різних типів музейних предметів. У процесі семінару було уточнено атрибуцію і дано експертну оцінку ряду музейних предметів з фондів Волинського краєзнавчого музею. Сертифікати, що засвідчують участь у науково-практичному семінарі та успішне виконання підсумкового тесту, отримали заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею Є. Ковальчук, провідний науковий співробітник Музею волинської ікони

С. Василевська, старший науковий співробітник відділу фондів І. Несторук та науковий співробітник відділу фондів О. Матейчук.

З 26 по 30 вересня у Рівненському центрі підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України пройшли навчання за тематикою „Роль обласних краєзнавчих музеїв в охороні культурної спадщини” завідувач відділу давньої історії М. Вашета, завідувач відділу етнографії та народних промислів Л. Мірошніченко-Гусак, завідувач Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського В. Кушнір, молодший науковий співробітник Музею історії Луцького братства Т. Андрійчук, старший науковий співробітник відділу фондів І. Несторук та наукові співробітники відділу фондів Н. Карабін і Л. Кревська.

З 10 по 15 жовтня головний хранитель Волинського краєзнавчого музею Н. Пушкар та художник-реставратор музею Л. Обухович пройшли очно-заочне навчання з підвищення кваліфікації по темі „Експертиза творів мистецтва (живопис на полотні, живопис на дереві, тощо)” на базі Вінницького обласного художнього музею, організоване Інститутом публічного управління та кадрової політики Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України.

З 20 по 22 грудня заступник директора по господарській роботі Л. Млинарська пройшла навчання в Інформаційно-аналітичному центрі „Волиньенергософт” за програмою вступного навчання та інструктажів енергоменеджерів бюджетних установ.

Працівники відділу фондів Волинського краєзнавчого музею провідний науковий співробітник О. Корецька, старший науковий співробітник І. Несторук, наукові співробітники Н. Карабін та Л. Кревська, провідний зберігач фондів О. Кашевська-Наумович 12–13 квітня взяли участь у науково-практичному семінарі з фондової роботи у музеях, організованому Департаментом з питань культури, національностей та релігії Львівської обласної державної адміністрації, Львівським музеєм історії релігії та Благодійним фондом „Музей релігії” у м. Львові.

Завідувач Музею історії Луцького братства О. Бірюліна та молодший науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи Л. Більо взяли участь у другому семінарі-тренінгу під гаслом „Музей-Громаді” з циклу „Ревіталізація історико-культурної спадщини: практичний досвід, участь громади, пошук ресурсів”, що відбувся 24 червня у центральній районній бібліотеці у Бродах. Захід проходив у рамках міжнародного проекту „CHOICE – Cultural Heritage: Opportunity for Improving Civic Engagement”.

Молодший науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи Л. Більо 26 травня брав участь у семінарі „Актуальна цифрова культурна спадщина”, а 27 травня – у семінарі „Безпечний музей: управління ризиками і можливостями” на базі природничого музею НАН України у м. Львові. Крім того, 11 грудня він пройшов курс з онлайн навчання по програмі для менеджерів з культури „Креативність і культура” за темою „Стратегічне планування”.

Завідувача відділу етнографії та народних промислів Л. Мірошніченко-Гусак 21 жовтня взяла участь у круглому столі на тему „Роль музейних освітніх програм у процесі вивчення традиційної культури”, який проводили Український центр культурних досліджень при Міністерстві культури України та Національний центр народної культури „Музей Івана Гончара” на базі НЦНК „Музей Івана Гончара”.

На 1 січня 2017 року із 146 працівників Волинського краєзнавчого музею 56 – наукових співробітників, з яких 55 – має вищу освіту, в т. ч. 43 – спеціальну освіту. Кандидатів історичних наук – 3 (Є. Ковальчук, Г. Охріменко, Б. Зек). „Заслужених працівників культури України” – 5 (А. Силюк, В. Комзюк, З. Навроцька, А. Квасюк, Т. Єлісеєва).

Господарська робота

У 2016 році будівлі, приміщення і території Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу утримувалися в належному санітарному та естетичному вигляді.

На території Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського оформлено та відкрито рекреаційний куточок парку – дитячий майданчик, закладено парник для розмноження декоративних дерев та кущів.

Працівники Волинського краєзнавчого музею неодноразово збирали та відправляли українським бійцям на передову у зону Антитерористичної операції на сході нашої країни продукти, медикаменти та одяг.

Директор Волинського краєзнавчого музею

А. Силюк

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ,
ЙОГО ФІЛІАЛУ ТА ВІДДІЛІВ
ЗА 2015/2016 РОКИ**

Музеї	Надано платних послуг від відвідування (тис. грн.)		Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Проведено екскурсій	Прочитано лекцій	Зібрано експонатів основного фонду	Підготовлено		Кількість експонатів основного фонду на виставках		
	2016	2015	План на 2016 рік	Факт				нових	виставок всього/в т.ч. з інших організацій		2016	2015
1. Волинський краєзнавчий музей	44,683	50,3	22	20,278	642	173	1045	59/23	57/25	6037		
2. Музей волинської ікони	64,285	60,3	19	19,826	310	20	134	11/4	11/2	318		
3. Художній музей	50,005	51,1	11	13,714	319	21	116	10/5	13/6	270		
4. Музей історії Луцького братства	6,576	5,1	3	3,766	104	9	240	5/1	7/1	393		
5. Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	114,725	88,7	22	28,999	1173	33	133	10/7	9/3	60		
6. Музей „Лісова пісня” в ур. Нечинному	0,975	1,0	-	0,569	29	6	-	3	5	34		
7. Загурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	6,071	5,0	3	2,512	131	19	139	13/6	8/2	1401		
інше (довідки та експертиза):	40,000	4,3	-	-	-	-	-	-	-	-		
ВСЬОГО	327,320	265,8	80	89,664	2708	281	1807	111/46	110/39	8513		
				75,045	2364	336	2854	-	-	8519		

КОМУНАЛЬНІ ТА ГРОМАДСЬКІ МУЗЕЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2016 РОЦІ (ПОРІВНЯЛЬНО - ДОВІДКОВИЙ МАТЕРІАЛ)

Робота комунальних і громадських музеїв області у 2016 році здійснювалась згідно Закону України «Про музеї та музейну справу» і була спрямована на дослідження, вивчення, збереження і пропаганду історичних надбань Волинського краю, показ через експозиції, виставки, друковані видання і масові заходи пам'яток духовної і матеріальної культури Волині.

Станом на 1 січня 2017 року в області нараховується 17 музеїв комунальної власності. Крім того, в області нараховується 89 музейних заклади на громадських засадах, в тому числі 6 носять почесне звання «Народний музей», а саме:

- Берестечківський історичний музей;
 - Музей історії органів внутрішніх справ Волині (м.Луцьк);
 - Устилузький музей-садиба Ігоря Стравінського;
 - Музей Лесі Українки (СНУ ім. Лесі Українки);
 - Етнографічний музей «Світлиця»(НВК-гімназія № 14, м.Луцьк);
 - Музей історії кінематографії і фотомистецтва Волині (м.Луцьк);
- а також 179 шкільних музеїв, з яких 30- носять почесне звання «Зразковий».

Музейні працівники області у 2016 році продовжили роботу по збору, збереженню, дослідженню та популяризації історико-культурної спадщини краю, поглибленому вивченню історії, розвитку історичного краєзнавства та розбудови музейних закладів.

Доробок музеїв області в науково-дослідницькій, експозиційній, виставковій, збиральницькій, реставраційній, науково-освітній, методичній роботі знаходить своє відображення у наукових виданнях, експозиціях, різноманітних творчих музейних проектах. Незважаючи на певні труднощі і недоліки, музеї області залишаються осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни.

Експозиційна та виставкова діяльність

Важливим напрямом діяльності музеїв є експозиційна робота. Кожен музей має своє неповторне обличчя власне завдяки своїм експозиціям – тієї частини музейного фонду, яка виставлена для огляду.

Експозиційна діяльність – це ознайомлення відвідувачів з найцікавішими експонатами музею, розміщеними за певним логічним порядком - хронологічним, географічним, етнокультурним чи предметно-тематичним. Це основна складова музейної комунікації і підвалина для реалізації культурно-освітньої діяльності музею.

У практиці музейної справи нині широко розповсюджені обміни експозиціями та тематичними виставками.

Більшість масових науково-освітніх імпрез музеїв провадиться з використанням стаціонарних та пересувних виставок за участю науковців, митців, представників радіо і телебачення, журналістів, широкої громадськості.

У 2016 році активно велась експозиційна і виставкова робота у Рокинівському музеї історії сільського господарства Волині – скансені.

Цей напрямок є основою культурно-освітньої роботи. Продовжується збір матеріалу і підготовка експозиційного плану до оновленого залу «Історія Волинської сільськогосподарської науки».

Протягом 2016 року у Музеї були організовані наступні виставки:

- «Млини Волині» (сезонна виставка, що експонувалася у вітряку);
- «Револуція Гідності» (постійно діюча з 2014 року, але поповнюється новими матеріалами);
- надані матеріали для оформлення виставки Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації, що експонувалася в драмтеатрі;
- виставка «А ми тую козацькую славу...» (світлини громадської організації «Школа козацького гарту», що діє в при музеї).

Постійно діючою в Музеї є книжкова виставка літератури про Волинь, а також твори волинських авторів. Це дозволяє забезпечити відвідувачів інформацією про наш волинський край, його культуру і традиції.

Особливо зацікавлює відвідувачів експозиція під відкритим небом – «Козацький зимівник»,

яка відтворює пам'ятки давнього дерев'яного будівництва. Рокинівський музей є діючим, де чисельні відвідувачі експозиції можуть не лише оглянути унікальні зразки української минувшини, а й спробувати у роботі сільськогосподарські, ковальські знаряддя, сісти за ткацький верстат, походити біля печі, скуштувати страви волинської національної кухні, прокататись верхи та на бричці на конях, поспівати та піти у запальний танок разом з аматорським колективом «Горлиці», що діє при музеї тощо.

У звітному році у Володимир-Волинському історичному музеї тривала систематична робота, спрямована на доукомплектування, вдосконалення існуючих підрозділів експозиції музею, а також на створення нових підрозділів.

Протягом року працівниками музею були створені слідувачі виставки:

- до дня народження Лесі Українки;
- фотодокументальна виставка «З історії костелу св.Якіма і Ганни»;
- виставка до 2-ї річниці подій на Майдані Незалежності у Києві;
- виставка живопису і графіки Ірини Гусюк (м.Одеса);
- фотодокументальна виставка пам'яті Тараса Шевченка;
- виставка учасників конкурсу юних писанкарів пам'яті Єлизавети Богуславської;
- фотодокументальна виставка до 100-річчяпершої української школи у м.Володимирі-Волинському;
- до 25-ї річниці Незалежності України;
- виставка народного одягу з фондів музею;
- виставка до дня захисника Вітчизни;
- виставка живопису Наталії Дем'янової (м.Нововолинськ);
- фотодокументальна виставка «З історії Миколаївської церкви»
- виставка різдвяної і новорічної атрибутики.

Одним з головних напрямів діяльності Торчинського народного історичного музею ім.Григорія Гуртового є експозиційна і виставкова робота. Як у приміщенні музею, так і поза ним було організовано та презентовано 22 тематичні виставки. Тематична спрямованість виставок різноманітна, вони присвячувались до державних і релігійних свят, важливих історичних дат, ювілеїв видатних діячів, народно- мистецькій творчості.

Частина виставок була спрямована на відзначення важливих державних та релігійних свят, подій і дат: «Соборна Україна» (присвячена 97-й річниці підписання історичного Акту Злуки УНР і ЗУНР); «Герої Крут-герої України» (до 98-ї річниці подвигу Студентського куреня під Крутами); «Найрідніший рідний край» (до 145-ї річниці з дня народження Лесі Українки); «Не забудьмо пом'янути не злим, тихим словом» (до 202-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка); «Писанкова Україна» (присвячена Великоднім святкам); «Мужність і біль Чорнобиля» (до 30-ї річниці трагедії на ЧАЕС); «Україна обирає ЄС» (до Дня Європи в Україні); «Слава Україні!-Героям Слава!» (до Дня Героїв в Україні); «З Днем Конституції України» (до 20-річчя Конституції незалежної України); «Каменярь українського духу» (до 160-ї річниці від дня народження Івана Франка); виставка зразків історичних прапорів України (до Дня Державного прапора України); «Духовне небо благословенної Волині» (виставка картин працівниці музею Ніни Фесенко, на яких зображено храми Волині – пам'ятки національного значення); «Апостол українського духу» (присвячена 150-й річниці від дня народження Михайла Грушевського); «Мова _ душа нації» (до Дня української писемності та мови); «Голодомор – геноцид української нації» (до Дня пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій); «Від Різдва Христового до Йордана» (виставка традиційної української Різдвяно-новорічної атрибутики).

У звітному році продовжувалась співпраця з майстрами художнього образу, умільцями народних ремесел, результатами якої було декілька організованих виставок: «Живописна мелодія» - картин місцевого художника Михайла Петрученка; «Чарівний світ бісеру» (виставка речей з бісеру, виготовлених майстринею з с. Городища Луцького району Неонілою Степановою); «Народна іграшка» (виставка лялькомотанок майстрині з Торчина Ольги Ковальчук).

Працівниками музею у 2016 році організовано виїзні виставки: «З Днем Соборності України» - у будинку культури селища Торчин; «Найрідніша рідна мова» (до Міжнародного дня рідної мови) – у шкільному музеї Торчинської ЗОШ ім..С.Гнатюка; «З Кобзарем у серці» (до 202-ї річниці від дня народження Т.Шевченка і 102-ї річниці від дня народження М.Куделі) – у навчально-виховному комплексі №26 м.Луцька; «Іду з дитинства до Тараса» (виставка шевченкіани з колекції музею) – у будинку

культури Луцького району; «Кіномистецтво Антона Тимонішина» (співучасть у виставці про кінорежисера з Волині) – у Луцькому театрі ляльок.

У 2016 році у Ківерцівському краєзнавчому музеї продовжувалась робота по формуванню музейної експозиції. Зокрема, було оформлено інформаційні експозиції про район та м.Ківерці, завершилися основні роботи над створенням експозиції «Коріння роду і слави Ківерцівщини» про відомих людей краю. Розроблено тематико-експозиційні плани відділів етнографії, про Революцію Гідності 2013-2014 років, участь ківерчан в антитерористичній операції.

Активно проводилась виставкова діяльність, в тому числі поза музеєм. Були створені виставки:

-«Соборна.Вільна.Самостійна» (виставка-хроніка до 97-ї річниці Акту Злуки УНР та ЗУНР);

-«Миті слави і трагізму» (присвячена 2-й річниці Революції Гідності)

-«Вогонь і дим, сльози і кров» (фотовиставка до 2-ої річниці Революції Гідності)

-«Весняна дзвоників крапель» (виставка сувенірних дзвоників з колекції Галини Марчук)

-«Горнись до тебе, Україно!» (виставка художніх робіт Надії Корнійчук, приурочена 25-й річниці Незалежності України та Дню державного прапора)

-«Історія українського війська» (інформаційно-просвітницький проект Українського інституту національної пам'яті)

-«Роду козацького, землі української цвіт» (фотовиставка про загиблих в АТО ківерчан)

-«Таїни народної культури в фігурах-хрестах» (виставка фотографій Павла Савчука, завідувача відділу Ківерцівського національного парку «Цуманська пуца»).

Виїзні виставки:

-«Велична і свята, моя ти Україно! Благословенна будь, земля моїх батьків» (виставка творів декоративно-ужиткового мистецтва в рамках проведення творчого звіту аматорських колективів та окремих виконавців Ківерцівського району, присвяченого 25-й

Річниці Незалежності України. Районний будинок культури).

-Виставка робіт декоративно-прикладного мистецтва Галини Міндер та художника із с.Липне Віктора Сороки. (Ківерцівська дитяча музична школа).

-Виставка одягу українців початку ХХ ст.(під час реконструкції подій Луцького прориву 1916 року (м.Ківерці, озеро Молодіжне).

-Виставка декоративно-ужиткового мистецтва учасників творчої майстерні «Камільфо» (районний будинок культури).

-Дефіле виробів в'язальниць творчої майстерні «Камільфо» (в рамках проведення міського свята «Ківерцівська мальованка»).

Працівники Любомльського краєзнавчого музею у 2016 році вели активну виставкову та експозиційну діяльність, працюючи над доповненням постійно діючих експозицій. Так, новими матеріалами був доповнений зал археології, давньої та середньовічної історії краю. Були представлені новими археологічними знахідками періоди доби мідного та бронзового віку, відреставровані керамічні посудини поповнили вітрину, присвячену історії краю в II-IV ст. Суттєво доповнилась матеріалами експозиція, присвячена добі Київської Русі та Волинсько-Галицького князівства. В її основі тепер знаходять відреставровані керамічні посудини, металеві знаряддя праці та фрагменти озброєння, побутові речі, вироби з кістки.

Новими документальними матеріалами, предметами озброєння доповнено зал новітньої історії (теми «Любомльщина у складі II Речі Посполитої», «Любомльщина в період Другої світової війни», «Діяльність ОУН-УПА на теренах краю»).

Разом з тим, були проведені роботи щодо вдосконалення дизайну окремих частин експозиції – заміна освітлення, етикеток, підписів та інформаційного матеріалу. У виставковому залі на вітринах була встановлена система сигналізації.

За звітний період у музеї були створені виставки:

-«З історії місцевого самоврядування»;

-«Любомль і любомльчани на фотографії поч.ХХ ст. (з приватного зібрання М.Дзея);

-«Він врятував пам'ять про українське село (до 75-ї річниці з дня народження етнографа Архипа Данилюка)»;

-«До Дня Перемоги над нацизмом в Другій Світовій війні»;

-«До історії музейництва на Любомльщині (з нагоди Міжнародного Дня музеїв)»;

- «Побут жителів Любомльщини в ХІХ-поч. ХХст.»;
- «Боже милосердя» (виставка робіт VI Міжнародного пленеру іконопису і сакрального мистецтва в с.Замлиння Любомльського району);
- «Україна у нас єдина» (до 25-річниці Незалежності України);
- «Воїни.Історія українського війська».

У Кортеліському історичному музеї відповідно до сучасних вимог працівники музею проводять системну роботу по оновленню експозиції та доповненню її новими матеріалами. Проведено реконструкцію таких розділів експозиції:

- Початок німецько-радянської війни.
- Кортеліська трагедія
- Визволення нашого краю від німецьких загарбників.

Розширено та доповнено новими експонатами куточок «Захисники України». Створено новий стенд «Вони пройшли через пекло афганської війни»

За звітний період було оформлено нові тематичні виставки:

- «Біль і мужність Чорнобиля»
- «Подвиг невмирущий, як життя»
- «Жертви сталінських репресій»
- «В ті перші дні війни»
- «25 років Незалежності»
- «Життя, обірване на півдорозі»
- «Від Революції Свободи до Революції гідності»

Протягом року основними напрямками діяльності Ковельського історичного музею було дослідження, вивчення, збереження і пропаганда історичних надбань краю, показ через експозиції, виставки, друковані видання і масові заходи пам'яток духовної і матеріальної культури Ковельщини. Проводилась робота по оновленню експозиції Ковельського історичного музею.

За звітний період музей підготував та організував експонування тематичних висмавок:

- «Зимовий калейдоскоп» дитяча художня школа ім.Андроника Лазарчука представила для загального огляду творчі роботи своїх вихованців.
- «Зоре моя. В тебе світло повік буде ясно...» до 145-ї річниці від дня народження Лесі Українки.
- З нагоди 150-річчя з дня написання Лесею Українкою «Лісової пісні»
- «І чужого научайтесь, й свого не цурайтесь»(до 155-ї річниці від дня смерті Тараса Шевченка).
- До Дня пам'яті та примирення, присвяченого пам'яті жертв Другої світової війни.
- «Великдень на гостини просить»
- «З історії українського козацтва»(до 365-ї річниці Берестецької битви)
- «Любіть всім серцем Україну»(до Дня Незалежності).
- «Воїни.Історія українського війська».
- До 75-ї річниці з днянародженняІ.Миколайчука.
- Творчих робіт Антоніни Василенко (ляльки-мотанки).
- «Невиплакані сльози України» до дня пам'яті жертв Голодомору.
- «Вінець свободи і слави» виставка плакатів Юрія Неросліка.
- «Різдвяний калейдоскоп» дитячих малюнків міськрайонного конкурсу.
- «З Новим роком і Різдвом» (виставка новорічних дитячих малюнків, поштівків та ялинкових прикрас зфондів Ковельського історичного музею).

Були проведені презентації виставок:

- фоторобіт Андрія Сороки.
- «Етнічними стежками» вишитий одяг, рушники, картини, серветки Ольги Руднік, Таїсії Кравчик, Тетяни Балецької.Вишитий сучасний одяг у поєднанні сучасних тканин та фасонів зі старовинними мотивами вишивки (вечірні сукні,
- сорочки,дитячий одяг)створила своїми руками Тетяна Ведмедюк.
- «Як ароматно пахне літо, а іній сяйвом мерехтить» живопису молодой художниці з Володимир-Волинського Тетяни Салухи.Пейзажі, архітектура, натюрмортні роботи – склали основу виставки.
- «Магія весни», ковельських художників.
- «Великодня веселка» роботи дитячого малюнку.

- Виставка художнього текстилю, представлена талановитою майстринею з Луцька Лілією Стельмах. Авторка працює у стилі художнього текстилю (гобелен, гарячий та холодний батік).
- «Сонячна палітра» виставка дитячого гуртка «Чарівний пензлик»
- «Творча підкова» виставка творчих робіт до Дня міста.
- «Святі миротворці» V Міжнародного пленеру іконопису та сакрального мистецтва на Волині.
- Художників Камень-Каширщини.
- «Волинський краю дорогий» ковельських художників до Дня Незалежності України.
- Олійного живопису ковельчан Тетяни Степанюк та Оксани Онищенко.
- «Осінній салон» ковельських художників до Дня художника.
- «Нас об'єднала виставка» фотовиставка робіт з міського конкурсу у національному вбранні.
- «Зігрій душу» фотовиставка робіт виконаних учасниками АТО у рамках психолого-реабілітаційного проекту.
- «Портрет солдата» фотовиставка робіт журналістки та фотографа з Києва Віки Ясинської.
- «Кольоровий світ». виставка творчих робіт дитячої студії живопису «Пікассо»
- «Ковельська палітра» ковельських художників у Луцьку.

У 2016 році робота Старовижівського краєзнавчого музею була спрямована на ознайомлення жителів і гостей краю з історією і культурою Старовижівщини. Велика увага приділялась виставковій роботі, зокрема, було оновлено і створено нові виставки:

- «Шлях до волі», фотодокументальна виставка за матеріалами ІНП. до Дня Соборності.
- «Історія української Конституції», до Дня Конституції.
- «Як Україна незалежність здобувала».
- «Чорний біль України», виставка-реквієм.
- «Супротив геноциду» (за матеріалами ІНП).
- Великодня виставка вишитих рушників та серветок.
- «Новорічне диво власноруч» (новорічні та різдвяні прикраси своїми руками).
- «Роль особистості в історії краю» до 9 травня.
- До річниці хрещення Русі виставка православних календарів із фондів музею.
- «Герой нашого часу», фотовиставка воїнів АТО з району.
- «Старовижівщина – перлина Полісся», переносна фотовиставка із фондів музею.
- «Воїни», виставка плакатів (надана ІНП).
- До Дня прапора діяла виставка стягів із фондів музею.
- «З Україною в серці» до 25-річчя Незалежності виставка патріотичної вишивки.

У Маневицькому краєзнавчому музеї у 2016 році працівники доклали багато зусиль для популяризації історії Маневиччини серед мешканців району, постійно доповнюють та оновлюють експозицію музею. На даний момент ще не завершилась повна реконструкція деяких залів експозиції, а саме, відділу природи і давньої історії, вестибюлю (використовується як виставковий площа), а виставковий зал переформити і завершити повну реекспозицію усіх залів.

Експозиція була доповнена новими матеріалами, а саме, особистими речами учасників АТО – ордени «ЗА мужність III ступеня», Романа Янчевського та Володимира Марчука. Оформлений альбом (газети, фотознімки військових та волонтерів), копії документів, особистих речей Андрія Снітка.

Були оформлені та експонувались такі виставки:

- «Історія євреїв Волині» до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту.
- «Розмаїття барв на полортні» персональна виставка жительки села Мала Ведмежка Г. Карпович.
- «Чужа війна – свій біль» з фондів музею до 27-ї річниці виведення військ з Афганістану.
- «Нічні вогні рідного краю». «Кохання без кордонів», «Відлуння десятиліть – мовою світлин», персональна фотовиставка маневиччанина Богдана Данилюка.
- Маневиччина у піснях і віршах земляків» книжкова з фондів музею з нагоди Всесвітнього Дня поезії.
- «Наша біль - Чорнобиль» до 30-ї річниці Чорнобильської трагедії.
- «Великодні розмаїття», до Великодніх свят.
- «В центрі життя району», «30 років відданих музейній справі», виставки з фондів музею до Міжнародного Дня музеїв.
- «Доки живе рідна пісня й мова, доти жива Україна моя», з нагоди 25-ї річниці Незалежності.

- «Скарбничка творчості в її руках» до Міжнародного Дня захисту дітей.
- «Рушник – наче доля людська» з фондів музею.
- «Герої нашого часу», «Вони загинули за волю України» до Дня Українського козацтва.
- «Невгасимий вогонь серця» До Дня вшанування жертв голодомору і політичних репресій.
- «Маневиччани учасники Євромайдану»
- «Гірчить Чорнобиль крізь роки»
- Виставка Різдвяно-новорічної атрибутики.

Упродовж року в Нововолинському історичному музеї активно проводилась експозиційна та виставкова робота. Зокрема було організовано і оформлено такі виставки:

- «Узором скрашена життя дорога», виставка народного костюму при співпраці з дизайн-студією «Шляхетний одяг» м.Київ. Було представлено 27 жіночих старовинних костюми, 2 чоловічих та 12 експонатів, наданих дизайн-студією.
- «Хай Новий рік й Різдво Христове Вам дарують дні казкові.», були представлені роботи учнів дитячої школи мистецтв на новорічну тематику, усього 80 робіт.
- «Невиплакані сльози людства», до вшанування жертв трагедії Бабиного Яру, представлені книги, фото, друковані матеріали.
- «Герої нового часу», виставка присвячена Небесній сотні та подіям Майдану.
- «Вітрила її долі», літературна виставка, присвячена 145-річчю від дня народження Лесі Українки.
- «Є в Шевченка народження дата – дати смерті в Шевченка нема», присвячена 150-річчю від дня смерті Тараса Шевченка.
- «Симфонія жіночої душі», перша персональна виставка місцевої художниці Віри Здрок, присвячена Міжнародному жіночому дню, було представлено 36 картин, виконаних у техніці олійний живопис.
- «Життя як диво», третя персональна виставка місцевого художника Анатолія Мужевітіна, було представлено 20 творів живопису, 2 роботи у техніці графіка, 13 фоторобіт.
- «Великодній розмай», демонструвались музейні колекції великодніх яєць.
- Виставка живопису місцевих художників міста.
- «Берегиня роду людського», фотовиставка художника Олександра Бобака, присвячена Дню матері та Дню захисту дітей.
- «Синій птах дитинства», до міжнародного дня захисту дітей, демонструвались дипломні роботи учнів школи мистецтв, було представлено 23 роботи у техніках крапле, розпису по шкірі, склу, дереву, олійного живопису, батік та інші.
- «Конституція – найвищий закон», до дня Конституції України, літературна виставка.
- «Відлуння», перша персональна виставка художниці Наталії Дем'янової, присвяченої Дню міста та Дню шахтаря, демонструвалось 37 робіт олійними та акриловими фарбами.
- «Великий Каменяр українського народу», представлені 22 експонати з фондів
- «Я хочу жити, щоб працювати, страждати і боротись разом з вами» - М.Грушевський», до 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського.
- «Гармонія душі», виставка картин 14 нововолинських митців, до дня художника.
- «Віфліємська новина», різдвяна виставка-конкурс робіт учнів школи мистецтв.

Одним із основних напрямків діяльності Рожищенського красназничого музею є виставкова та експозиційна робота. Протягом звітного періоду працівниками музею було організовано такі виставки:

- «Єдина і неподільна Україна» до 97 річниці Соборності України
- «Мій вічний біль Афганістан» до 27 річниці виведення радянських військ з Афганістану
- «Герої нашого часу» до вшанування пам'яті героїв Небесної сотні.
- «Вічна пам'ять Героям Майдану» до вшанування пам'яті героїв Небесної сотні
- «Тільки пам'ять не сивіє» до 72-ї річниці визволення м.Рожище.
- «У нашій пам'яті вічно» до міжнародного дня визволення в'язнів нацистських концтаборів.
- «Незабутні дні Чорнобиля» до 30-ї річниці Чорнобильської трагедії
- «Ніхто не забутий» до дня пам'яті та примирення
- «Пам'ятаємо тих, хто загинув за Україну» до річниці трагедії під Волновахою
- «З історії української Конституції» до дня Конституції України
- «Собою захистили Україну»
- «Мій рід – моя історія»

- «Сільськими дорогами».

У Камінь-Каширському краєзнавчому музеї протягом року було створено такі виставки:

- «Майдан. Три роки потому»
- «Косачі і Запруддя» фотовиставка до дня народження Лесі Українки.
- «Є.Шабліовський – учений-шевченкознавець, уродженець Каменя-Каширського» фотодокументальна виставка до 110-ї річниці від дня народження
- виставка народних промислів і ремесел у форматі творчого звіту аматорських колективів, присвячена 25-й річниці Незалежності України.
- «Історія краю у фотографії»(музей, міський парк), до 820-ї річниці з часу першої писемної згадки про Камінь-Каширський
- «Діти бавляться»(дерев'яні іграшки А.Бондарука і картини І.Сардак-Бондарук), Фотовиставка до Дня міста.
- «Воїни. Історія українського війська» (у форматі інформаційно-просвітницького проекту Українського інституту національної пам'яті
- «Вільна країна очима дітей», виставка дитячих малюнків і плакатів
- «Різдвяна містерія», виставка дитячих творчих робіт.

Іваничівським історичним музеєм у 2016 році було підготовлено такі виставки:

- «Минають дні, ідуть роки, життя листки перегортає, а біль Афгану – на віки в душі чомусь не замовкає...», тематична виставка до дня шанування учасників бойових дій на території інших держав.
- «Зорій довіку поміж нас» фотодокументальна виставка до дня народження Лесі Українки.
- «Час плине, а пам'ять залишається...» тематична фотодокументальна виставка до дня Героїв Небесної Сотні і Революції Гідності.
- «Шляхами великого Кобзаря», тематична виставка до 202-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка.
- «Музика слова, поезіє дивна! Літературна творчість Прибужан», виставка з фондів музею до Всесвітнього дня поезії.
- «Духовні святині Іваничівщини» фотодокументальна виставка до Міжнародного дня пам'ятників та історичних місць.
- «Мистецтво української писанки» Великодня тематична виставка
- «Війні немає забуття» тематична виставка до дня пам'яті та примирення
- «Іван Франко – світоч національного відродження» тематична виставка до 100-річчя від дня смерті поета
- «Скарбниці минулого» тематична виставка до Міжнародного дня музеїв
- «Туристичні перлини Європи» тематична виставка до Дня Європи
- «Я захищав свій світ» персональна виставка картин Руслана Кашаюка (учасник АТО, уродженець смт.Іваничі)
- «Стелися, доле, Україні рушниками» виставка рушників з фондів музею музею, присвячена Дню Незалежності України.
- «Ярмарок творчих ідей» виставка робіт майстрів народної творчості Іваничівського району.
- «Спортивна гордість Прибужан» фотодокументальна виставка з фондів музею.
- «Пам'ятки архітектури – духовні святині Іваничівщини» фотовиставка до Всесвітнього дня архітектури.
- «Гордиться серце: слава Україні! Героям слава! – Журиться душа...»
- «Український Євромайдан: біль надії» персональна фотовиставка Ніни Ліщук
- «Україна. Майдан. Хронологія протесту. Три роки по тому» виїзна виставка до Дня Гідності і Свободи.
- «Голгофа голоду 1932-1933рр.» тематична виставка до Дня пам'яті жертв голодомору і політичних репресій.
- «З Новим роком та Різдвом вітаємо щиро!» виставка-конкурс новорічно-різдвяної атрибутики. Майстер-клас з виготовлення іграшки «Різдвяна зірка»

У Горохівському історичному музеї протягом року проводилась експозиційна і виставкова робота. Працівники музею організували експонування ряду виставок:

- виставка-конкурс різдвяно- новорічної атрибутики «Різдвяне диво», в якій взяли участь учні Районного будинку дитячої та юнацької творчості, переможцям були вручені подяки та призи.

- виставка «Забути не дано», до Дня виведення радянських військ, відбулись зустрічі спогади колишніх воїнів-афганців з учнями шкіл

- вистава-конкурс «А вже недалечко червоне яєчко».

- «В століттях будуть пам'ятати їхні славні імена», до 71-ї річниці Дня Перемоги

- «Герої живуть серед нас», фотовиставка учасників АТО Горохівського району

- до Дня міста представлена оновлена фотовиставка «Рідний мій Горохів»

- «25 років Незалежності», до Дня Незалежності України оновлена фотовиставка

- «За Україну, за її волю» до 74-ї річниці створення УПА виставка в районному кінотеатрі «Волинь»

У 2015 році в Лобненському музеї партизанської Слави вся робота була спрямована на дослідження, вивчення, збереження та пропаганду історико-культурної спадщини краю, поглибленому вивченню історії Любешівщини.

У музеї велась активна робота по переоформленню та доповненню матеріалами розділу експозиції, присвяченого подіям на Сході. В експозиції розмістили матеріал про діяльність видатних діячів Любешівщини, воїнів-афганців, вояків УПА, воїнів АТО. Знайшли відображення в експозиції сторінки про події Революції Гідності, Героїв Небесної сотні та бойові дії на Сході України.

Були створені та експонувались такі виставки:

- «Любешівщина – куточок рідної України»

- «В молитві Господа славлю»

- «І водив нас Орленко в партизанський похід»

- «Молюсь за тебе, Україно моя» до дня Незалежності

- «Засвіти свічу пам'яті» присвячена річниці Голодомору

- «Новий рік іде – дива веде»

- Світ захоплень Галини Чубейко.

- У світі дитинства (до дня Святого Миколая)

- «Схилимо голови в журбі» присвячена пам'яті загиблих воїнів АТО.

Протягом минулого року в Музеї історії органів внутрішніх справ Волині продовжувалась активна робота по збору матеріалів з історії поліції Російської імперії, документів часів Волинського воєводства, зброї Першої і Другої світових воєн.

Йде збір матеріалів і розширення експозиції про участь співробітників обласної міліції і поліції в АТО на території східної України.

Досить активною була виставкова робота у Берестечківському народному історичному музеї. Протягом 2016 року відбулись такі виставки:

- Різдвяної атрибутики.

- Великодньої писанки та вишивки (приймали участь такі народні умільці – К.Кліщук, В.Горбоніс, Г.Бойко-Дергай.

- До 71-ї річниці Дня Перемоги та визволення України від нацистів (виставка уніформи, нагород, військової атрибутики та амуніції зібраної колекціонерами району).

- «Берестецькій битві – 365 років» (експонування оригінальних речей побуту та озброєння українських козаків і селян середини XVII ст.).

- «Майдан на дотик» (речі протестувальників Майдану, поліграфія, листівки, відозви, газети, наліпки, трофейні речі «Беркута» та міліції.

- До 25-річчя Незалежності (оригінальні музейні предмети, самвидав, атрибутика, значки, прапори, ювілейні монети, випущені від початку Незалежності.

- Присвячена Дню українського війська та УПА.

- Музеєм проводиться співпраця з волонтерськими організаціями «Воїни світла» м.Рівне та Самообороною майдану м.Луцьк.

Народний етнографічний музей «Світлиця» НВК «Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського» м.Луцька є центром просвітницької діяльності не лише для учнів, батьків та педагогів, але й для міста, області, багатьох регіонів України. Однак основна його діяльність – це виховна робота з формування

національного світогляду та самосвідомості учнів, батьків, учителів засобами етнопедагогіки, в основі якої – вивчення родоvodu кожного учня, формування символічної «клас-родини», проведення родинних свят відповідної тематики.

Значне місце в роботі музею займає пошукова робота. Щорічно у весняно-літній період пошукові заходи направляються в поліські райони області, багаті фольклорним та етнографічним матеріалом, предметами старовини.

Як правило, маршрути визначаються наперед, орієнтуючись на родичів гімназистів, вчителів і батьків, які мають родинне коріння в цій місцевості.

Зібраний матеріал вивчається, встановлюється його музейна, етнографічна, фольклорна і художня цінність. Разом з керівниками гуртків прослуховується пісенний матеріал, легенди, здійснюється опис і облік експонатів, готуються фольклорні тематичні композиції, з якими неодноразово виступає народний колектив «Дивоцвіт» на міських, обласних конкурсах. Тричі він брав участь у творчих звітах області на сцені Палацу «Україна».

Крім того, щорічно, в березні-квітні, проводиться місячник-акція «З бабусиної скрині – на полицю музею». Таким чином фонди музею значно поповнюються. Але головним є те, що більшість гімназистів безпосередньо причетні до роботи музею, пошуку старовинних речей, якими користувалися їх предки, а тепер вони стають експонатами у вітринах музею.

Родина учня С.Петрука подарувала музею скатертину ручної роботи, яка передавалась з покоління в покоління з кінця XVIII ст.

Члени гуртка писанкарства оновили колекцію писанок, в якій представлено зразки усіх регіонів Великої України.

Музей, крім постійних виставок організує і пересувні – рушників, народного одягу, умізматики. Особливо яскраво це представлено на творчих звітах гімназії.

Музейний актив залучений до науково-дослідницької роботи. На базі музею діють секції історії, краєзнавства та археології наукового товариства «Інтелект». Беруть участь у науково-практичних конференціях, конкурсах-захистах наукових робіт в МАН. Зокрема, протягом року підготовлені такі наукові роботи: «Значення рослин в образах життєвого циклу українців», «Весільний хліб в обрядовості населення Західної України», «Пам'ятки сакрального мистецтва X-XIII ст. як джерело вірувань населення Волині», «Олександр Цинкаловський дослідник давньої Волині», «Семантика рослин в купальських обрядах на Волині», «Традиції соціологізації новонародженої дитини на Волині», «Значення рослин в обрядах життєвого циклу українців», «Формування ціннісних орієнтацій школярів засобами етнопедагогіки». Це далеко неповний перелік науково-дослідницьких робіт, над якими працювали гімназисти-пошуковці. Юні музеєзнавці вийшли переможцями та призерами на міському та обласному рівні, були учасниками Всеукраїнських читань та конкурсів.

На базі музею проводились міські та обласні семінари з педагогами та управлінськими працівниками, відповідальними за навчально-виховну роботу з залучення учнівської молоді до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу. Зокрема, був проведений міський семінар на базі музею гімназії. Його учасниками були представники управління освіти, шкіл міста, відповідальні за роботу музеїв при навчальних закладах.

Успішна діяльність музею, його зростаюча база нерозривно пов'язана з іменем колишнього директора гімназії (38 років), а нині завідувачем музею Свєредою Богданом Антоновичем – заслуженим працівником освіти України, почесним громадянином м.Луцька. Він бере активну участь у науково-дослідницькій роботі на актуальні проблеми.

Його статті і виступи на науково-практичних конференціях «Музейна педагогіка. Теорія і практика» носять глибокий науковий характер і викликають живий інтерес в учасників конференцій, друкуються у Волинському музейному віснику.

Науково-дослідницька діяльність

Науково-дослідницька діяльність - один із найважливіших напрямів діяльності музеїв. За останні роки значно розширився спектр наукових зацікавлень музейних співробітників. Це – написання статей до наукових збірників, що їх видають музеї, дослідження експозиційних тем, написання наукових довідок та видання путівників, буклетів, каталогів, альбомів.

Збираючи, вивчаючи та досліджуючи традиції волинського сільського господарства, обряди, фольклор науковці Рокинівського музею історії сільського господарства Волині - скансену періодично висвітлюють свої доробки в засобах масової інформації.

У 2016 році в зв'язку з відсутністю фінансування всі статті та публікації стосувались одного питання: відновлення фінансування музею та його функціонування як закладу, що займається патріотичним вихованням.

Всупереч усім негараздам, директором музею за власний кошт споруджена хата з явірцем середини XIX ст. перевезена з с.Теклине Камінь-Каширського району. Проведено часткову реставрацію «курної» хати та розпочато спорудження частоколу Волинської Січі.

Крім того, науковці музею були запрошені і стали активними учасниками:

-Міжнародної науково-практичної конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні»;

-Міжнародної науково-практичної конференції по зброєзнавству (презентація книги «Лицарі Сонця»);

-Других Всеукраїнських краєзнавчих читань «Пам'яті Григорія Гуртового»;

-Міжнародної академії по Транскордонному співробітництву (м.Янов Подляски);

-Науково-практичної конференції в м.Переяславі-Хмельницькому (вручення Всеукраїнської премії ім.Героя України Михайла Сікорського директору музею Олександрю Середюку).

У звітному році зусилля колективу були спрямовані на розширення тематики екскурсій, урізноманітнення сфери та покращення якості екскурсійних послуг із залученням можливостей парку-пам'ятки «Байрак», катання на конях.

Разом з іншими напрямками діяльності працівників Торчинського народного історичного музею, науково-дослідницькій впродовж року відводилось чимале значення.

За звітний період працівники музею брали участь у наступних конференціях;

-VIII-Всеукраїнській науково-практичній конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся.Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині» (с.Колодяжне,24-25 лютого);

-Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (м.Рівне,10-11 березня);

-VII-й Міжнародній науковій конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (м.Остріг, 27-28 вересня):

-Других всеукраїнських краєзнавчих читань пам'яті Григорія Гуртового (с.м.Торчин, 29 вересня);

-Всеукраїнській науковій конференції «Голодомор в Україні 1946-1947 років: причини, перебіг, наслідки. Західна Україна в контексті голодомору» (м.Луцьк,25 листопада).

У 2016 році видано буклет «Григорій Гуртовий – ентузіаст музейного краєзнавства Волині». У збірниках матеріалів конференцій та інших наукових виданнях співробітники

Музею опублікували такі статті: «Формування особистості М.Ковальського: дитячі та юнацькі роки (1929-2006)», «Освітня діяльність Миколи Ковальського (друга половина 1990-х – середина 2000-х років)», «Голодомор 1946-1947 років крізь призму спогадів Григорія Гуртового», «Містечко Торчин у долі Лесі Українки», «Музейний світ Григорія Гуртового» (А.Сахнюк), «Музей був його життям» (Н.Фесенко).

Працівники музею взяли участь у підготовці збірника «Знаменні та пам'ятні дати Волині на 2017 рік», зокрема, написані довідкові статті до 250-річчя від часу почви Торчинського маніфесту (А.Сахнюк), до 100-річчя від дня народження організатора торчинського антинацистського підпілля Павла Каспрука, до 60-річчя від часу заснування Торчинського музею (О.Мельник).

Діяльність музею за звітний період теж була відображена у низці публіцистичних статей і повідомлень, авторами яких були працівники музею та кореспонденти газет.

У 2016 році працівники Ківерцівського районного краєзнавчого музею продовжували вивчати теми, знання яких необхідне для створення нових експозицій.

Науковці музею та його громадські активісти брали участь:

-Міжнародній науковій конференції «Перша світова війна на Волині» (дослідження С.Войчика,директора музею, на тему «Луцький прорив на Ківерцівщині», та П.Савчука, завідувача відділу Ківерцівського національного природного парку на тему «Хункуз» на Ківерцівщині);

-VI Міжнародній науково-практичній, історико-краєзнавчій конференції «Дзвони в історії і культурі народів світу»;

-Всеукраїнській науковій конференції, приуроченій 70-річчю трагедії українського народу – голодомору 1946-1947 років(дослідження Г.Слатініної, старшого наукового співробітника, на тему «Голодомор 1946-1947 років у спогадах ківерчан»);

-фестивалі дзвонів мистецтва «Благовіст Волині».

Директор музею С.Войчик у вересні пройшов навчання у Рівненському центрі підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників культури за тематикою «Роль обласних краєзнавчих музеїв в охороні культурної спадщини».

Протягом року працівники Любомльського краєзнавчого музею досліджували та вивчали природу, екологію, історію, етнографію, матеріальну та духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток регіону.

Одним з найважливіших напрямків діяльності музею у звітний період була науково-дослідницька робота, яка передбачала участь наукових співробітників в археологічних дослідженнях, розвідках, краєзнавчих експедиціях, науково-практичних конференціях, круглих столах. З метою виявлення експонатів та пам'яток археології було обстежено: м.Любомль, смт.Головне, с.Бірки, Вишнів, Скиби, Згорани, Зачернеччя, Почапи, Борове, Чмикос, Хворостів, Підгородне, Вербівка, Будники, Гороховище, Рогові Смоляри.

Працівники музею брали участь у міжнародних наукових конференціях:

-«Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі» (в смт.Маневичі);

-«Волинська ікона: дослідження і реставрація»(м.Луцьк);

-«Українська діаспора: проблеми дослідження» (м.Острогоз);

-«Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового» (смт.Торчин);

У наукових збірниках конференцій опубліковано статті директора музею О.Остапюка: «100 років від часу відкриття Січовими Стрільцями в м.Любомль та селах Любомльського району народних шкіл (1916-1917 р.р.)», «З історії церкви Воздвиження Чесного Хреста в с.Нудиже».та Ю.Фініковського: «Фонд Данила Шумука в Любомльському краєзнавчому музеї: загальна характеристика, історія та особливості формування», «Мемуарна спадщина Д.Шумука періоду еміграції (1987-2002рр.)».

Директор музею О.Остапюк взяв участь в засіданнях круглих столів: «Проблеми волинської археології» м.Луцьк, «Життяєврейської общини на Волині» м.Луцьк, «Освітня діяльність Січових Стрільців на Волині» м.Луцьк.

Працівники музею підготували 6 наукових довідок до «Календаря пам'ятних та знаменних дат Волині на 2017 рік, а також був підготовлений «Календар пам'ятних та знаменних дат Любомльського та Шацького районів».

У Любомльській районній газеті «Наше життя» продовжено випуск сторінки музею «Краєзнавчий вісник». За означений час вийшли № 26-30. Також працівники музею регулярно друкують статті краєзнавчого характеру на сторінках даної газети, ознайомлюють громадськість зі своєю діяльністю в місцевих інтернет-виданнях «Кордон» та «Район Любомль», через Волинське телебачення.

За звітний період працівниками музею опрацьовано літературу з історії краю в наукових бібліотеках м.Луцька, м.Львова. Вивчалися архівні матеріали з Державного архіву Волинської області.

Колективом музею були підготовлені і надавались відомості по фондових матеріалах для подальших досліджень та введення їх в науковий обіг: доктору історичних наук, професору Інституту Історії матеріальної культури Російської Академії Наук Олександрі Мусіну, доктору історичних наук, археологу, професору Білоруського державного технологічного університету Сергію Рассадіну, доктору історії Інституту Археології Жешівського університету (Польща) Міхалку Дзіку, та ін.. Окремо надавались матеріали з історії Любомльщини для підготовки видань дослідникам: к.і.н., досліднику церковної історії України В.С.Перерві (м.Біла Церква), к.і.н., археологу Г.В.Охріменку (м.Луцьк), та багатьом іншим.

За сприяння музею були проведені археологічні розвідки на колишній площі Ринок в м.Любомль (керівник – археолог А.Панікарський), під час яких виявлені матеріали XIII-XVIII ст..

Також з ініціативи музею було проведено ексгумацію солдат Червоної Армії, які загинули на теренах району в червні 1941 року.

Колектив музею надавав практичну та теоретичну допомогу спеціалістам Українського регіонального спеціалізованого науково-реставраційного інституту «Укрзахідпроектреставрація» в питанні виготовлення охоронних зон на пам'ятки археології – городища X-XI (урочище «Шопи») та XIII-XIVст. (урочище «Замчище») в м.Любомль.

Окремо надавались історичні довідки в місцеві органи влади, навчальні заклади про: м.Любомль, с.Біличі, Зачернеччя, Згорани, Вишнів, Римачі, Рівне, Столинські Смоляри, Гороховище, та ін..

Зібрані свідчення жителів м.Любомль, смт.Головне, с.Борове, Глинянка, Штунь, Висоцьк, Олеськ, Хворостів, Куснища та ін.. про українсько-польське протистояння на теренах краю, життя людей в період II Речі Посполитої, нацистської окупації, діяльність ОУН та УПА на Любомльщині.

У звітному році було видано путівник «Любомльський краєзнавчий музей».

У Кортеліському історичному музеї працювали над дослідженням та вивченням запланованих тем: Діяльність ОУН – УПА на Ратнівщині

Біографія та громадсько-політична діяльність Василя Корнелюка
Відбудова села Кортеліси у післявоєнний час

Значна частина досліджуваних матеріалів була використана при написанні публіцистичних і наукових історико-краєзнавчих статей, а також під час проведення масових заходів. За 2016 рік працівниками музею підготовлено десять публікацій на актуальні теми у формі статей або інтерв'ю в газеті «Ратнівщина» та обласних газетах «Сім'я і дім» та «Вісник».

З метою більш глибокого та об'єктивного вивчення історії краю налагоджено дослідницьку роботу в Державному архіві Волинської області та обласному архіві СБУ. Отримано дозвіл та запрошення на ознайомлення зі справами, які зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ. На протязі року колектив музею активно співпрацював з Науковим центром історичних студій Волині та Волинським краєзнавчим музеєм, від яких отримав значну кількість історичної та методичної літератури.

Для підвищення фахового рівня директор музею брав участь у двох семінарах на базі Волинського краєзнавчого музею та трьох зустрічах в рамках проекту «Захистимо пам'ять», який фінансується урядом Німеччини. Завдяки участі в цьому проекті у другому

залі музею розширено експозицію та створено Куточок пам'яті жертв Другої світової війни. Він складається з трьох стендів, на яких розмішені фотографії та фрагменти спогадів очевидців Кортеліської трагедії і Голокосту в селі Кортеліси.

У Ковельському історичному музеї протягом року досліджувалися і вивчали матеріали по періодах:

- найдавніші часи
- Галицько-Волинське князівство
- Під владою Польщі та Литви після укладення Люблінської унії
- Польський період до III поділу Речі Посполитої
- Під імперською владою
- Українська державність 1917-1920рр.
- У складі Польщі до середини вересня 1939р.
- Радянський до 1991р.
- Розбудова української державності. Історичні імперативи становлення, тенденції та проблеми розвитку.

Крім того, продовжували вивчатись теми:

- ранньослов'янські та давньоруські поселення на території Ковельщини.
- Встановлення та розвиток міського самоврядування в Ковелі
- Історія церковних споруд на Ковельщині XVI-XX ст..
- Етнічний склад мешканців Ковеля XIX-XX ст./
- Ковель як транзитний торговий пункт на заході царської імперії(др..пол. XIX-XXст.)
- Ковельщина у роки громадянської війни.
- Національно-визвольний рух на Ковельщині в 1921-1938рр.
- Вулиці Луцька та Варшавська міста Ковеля (20-30-ті рр..XXст.)
- Становище міста Ковеля напередодні Другої світової війни.
- Рух Опору на Ковельщині в роки Другої світової війни.
- Пересильний табір для репресованих у Ковелі.
- Православна церква та державна влада на Ковельщині у воєнний період.
- Соціальний розвиток міста у 50-60-х роках XX ст.. Життєвий рівень населення: торгівля, житлове будівництво, медицина, екологічна ситуація.
- Розвиток культури на Ковельщині у др..пол. XX ст.: освіта, література. музика, архітектура.
- Вплив державотворчих процесів на розвиток міста в умовах Незалежної України.
- Ковельчани під час Революції Гідності та Визвольної війни.
- Працівниками музею були підготовлені статті:
 - «Фонди історичного музею поповнено»
 - «Ковельська палітра»
 - «Руками створена краса»
 - «Виставка в музеї»(до Дня захисника України).
 - до 70-річчя з нагоди Дня народження заслуженого працівника культури України Дмитра Гереса.
 - «Волинський краю дорогий»
 - «Свято неповторної миті»

Робота Старовижівського краєзнавчого музею у напрямку науково-дослідницької діяльності була спрямована на збереження, поповнення та популяризацію тих пам'яток, якими володіє музей. Працівники музею, разом із місцевими краєзнавцями взяли участь у дослідженні курганів, які знаходяться на території району. Опубліковано статтю «Кургани Старовижівщини» в районній газеті «Сільські новини».

Активно проводилась науково-дослідницька робота у Маневицькому краєзнавчому музеї. У березні працівники музею спільно з СНУ імені Лесі Українки провели круглий стіл по обговоренню проблем дослідження, збереження та актуалізації унікальної підводної археологічної знахідки «Маневицького човна».

У травні на базі Маневицького краєзнавчого музею була проведена науково-практична конференція «Маневицький човен: перспективи дослідження, збереження, музеєфікації», в якій взяли участь спеціалісти з морської гідрології Балтійського Українського академічного Консорціуму – Каунаського університету Вітовта Великого (провели ідентифікацію човна) .Тарас Певний, спеціаліст з гідро археології та інші. На основі досліджень спеціалістів було встановлено приблизний вік човна-довбанки (з імовірністю 95,4% - 1223-1295рр., та з імовірністю 68,4 % - 1261-1286рр.

Директор музею Петро Хомич Опублікував статті:

- «Маневицький човен: перспективи дослідження, збереження, музеєфікації», збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції «Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сьогодення»

- «Бої під Костюхнівською легіонерів Пилсудського, під час наступу російських військ в межиріччі Стиру і Стоходу», «Особливості військових дій на Волині у 1916 році», «Польські Легіони на Волинському Поліссі у 1916 році» до наукового збірника 57-ї Міжнародної конференції «Перша світова війна на Волині»

- «Костюхнівка – місце слави польського народу, де здобувалась Незалежність Польщі», про об'єкти культурної спадщини Маневиччини періоду Першої світової війни,

- «Актуальні виклики сучасності в збереженні ново виявлених пам'яток та дослідженні унікальної пам'ятки України та Європи – Маневицького човна», виступ на II-й Міжнародній історико-краєзнавчій конференції «Наукові студії М.І.Сікорського»,

- «Військові формування періоду Першої світової війни, доби Гетьманату та Директорії УНР на території Волині та Волинського Полісся», виступ на Міжнародній науковій конференції «Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива» в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського.

Згідно рішення Президії правління Національної спілки краєзнавців України у м.Переяславі-Хмельницькому 11 жовтня 2016 року «За вагомий внесок у дослідження і збереження культурної спадщини України» директору музею Петру Хомичу було вручено диплом лауреата Премії імені Героя України Михайла Сікорського.

У Рожищенському краєзнавчому музеї протягом року науково-дослідницька робота була спрямована на проведення нових архівних досліджень з історії рідного краю для написання слідуючих історичних довідок:

- «Єдина і неподільна Україна»
- «Пам'ять заради майбутнього»
- «Крути не мають забуття»
- «Мій вічний біль Афганістан».
- «Герої нашого часу»
- «Тільки пам'ять не сивіє»
- «У нашій пам'яті вічно»
- «Незабуті дні Чорнобиля»
- «Герої живуть серед нас»
- «Порозуміння заради майбутнього України»
- «Час і досі не загоїв рани»
- «72-а річниця визволення Волинської області»
- «Від проголошення Незалежності до нової України»
- «Волонтерство заради майбутнього».

У звітному році у Камінь-Каширському краєзнавчому музеї досліджували такі теми:

- Значення залізниці для економічного й соціального розвитку Камінь-Каширщини.
- Пам'ятка архітектури місцевого значення – церква Різдва Пресвятої Богородиці с.Сошичне.
- Пам'ятки сакрального мистецтва в церквах Камінь-Каширського району.
- З історії поселення Єзьорко.
- З історії міста. Вулиці Каменя-Каширського. Воля.
- З історії Михнівського Свято-Стрітенського жіночого монастиря.
- Особистості в історії Революції Гідності.
- До питання масової депортації населення 1947 року в рамках операції «Захід».

Музей взяв участь у 58-й міжнародній науковій конференції, присвяченій 100-річчю подій Першої світової війни на Волині та Волинському Поліссі «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі», підготовлено повідомлення на тему «З історії залізниці на Камінь-Каширщині».

Спільно з Інтернет-ресурсом «Район.Камінь-Каширський» започатковано проект посередництвом якого проводиться популяризація краєзнавства і музейного життя. Підготовлено науково-популярні статті для Інституту Енциклопедичних Досліджень НАН.

У 2016 році вийшли друком два музейні видання:

- «Косачі і Запруддя» науково-популярне видання
- «Путівник.Камінь-Каширський краєзнавчий музей» довідкове видання.

Музейні новини, заходи та дослідження висвітлювались і посередництвом обласних та районних засобів масової інформації, зокрема:

- Олесь Федорович «Далеке і близьке: Косачі і Запруддя», 26.01.16 р.;
- Наталя Пась «Віддав життя за Вітчизну», 05.03.16 р.;
- Наталя Пась «З історії залізниці на Камінь-Каширщині», 30.04.16 р.;
- Наталя Пась «З історії залізниці на Камінь-Каширщині», 12.05.16 р.;
- Наталя Пась «Діти бавляться», 17.05.16 р.;
- Наталя Пась «Любити Україну – жити її долею», 17.09.16 р.;
- Олександр Приймак «Камінь-Каширський музей крокує до Європи», 15.10.16 р.
- Через Інтернет-ресурс [http:// kamin.rayon.in.ua/](http://kamin.rayon.in.ua/):

- Наталя Пась «З історії краю: римо-католицький костел у Каміні-Каширському», 03.08.16 р.,
 - Наталя Пась «З історії краю: неймовірно цікаве – поруч(Дуга Струве на Камінь-Каширщині), 15.08.16 р.,

- Наталя Пась «Дещо про вік Каменя-Каширського і його назву», 12.10.16 р.,
- Наталя Пась «Михнівський монастир», 05.11.16 р.,
- Наталя Пась «Ольга Ліщинська: «Я дала клятву на вірність Україні», 10.12.16 р.,
- Наталя Пась «Реставрували зуби мамонта з Камінь-Каширського музею», 31.12.16 р.

У звітному році працівники Нововолинського міського історичного музею досліджували і опрацьовували матеріали по Лесі Українці, які зберігаються у фондах музею (роботи живопису, скульптурні роботи, літературні надбання)

Музей став упорядником 2-х книг, які вийшли у 2016 році, а саме, збірка «Недоспівана Україна», до якої увійшли пісні та вірші, записані з вуст колишніх політв'язнів, що проживають у Нововолинську. Друга книга «Духовне серце шахтарського Нововолинська», присвячена історії побудови усіх храмів молодого шахтарського міста.

Працівники музею продовжують оформлювати альбоми з біографіями ветеранів війни, ветеранів праці, воїнів ОУН-УПА, кавалерів шахтарської слави, збирається інформація по Героях України ХХІ століття для подальшого оформлення в альбоми.

У Музеї історії органів внутрішніх справ Волині проводились архівні дослідження з історії правоохоронців Волині.

Підготовлені до видавництва дві історико-краєзнавчі збірки «НКВС – ОУН, УПА: протистояння і ... порозуміння» і «Кримінальна історія Волині», де йдеться мова про події і долі колишніх співробітників волинських силових структур на основі їх спогадів, документальних матеріалів з архівних відділень УМВС, УСБУ, прокуратури області, а також архіву МВС України і галузевого архіву СБУ.

Лобненський музей партизанської слави у звітному році провів дослідження і зібрав матеріали по темах:

- Трагедія села Лахвичі Любешівського району 19 грудня 1943 року.
- Герої Майдану живуть серед нас.
- Подвиг дідів - продовжують онуки(матеріал про воїнів афганців та воїнів АТО)
- Ян Чернецький – фундатор розбудови містечка Любешів.
- З історії вузькоколійки на Любешівщині
- Народні промисли краю.Вишивка.
- Православні храми району села Бучин та села Деревок.

У звітному році в Лопатенському історико-природничому музейному комплексі велась робота над дослідженням та вивченням запланованих тем:

- Правда із вуст свідків про злодіяння, які чинили нацисти на окупованій території Ківерцівщини в 1941-1943 роках

- Софіївка (Трохимброд) – біль втрати і скорботи в нашому краї
- Партизанське з'єднання під командуванням А.П.Бринського на Волині в 1942-1944 роках.
- Воїни – герої, які загинули в боях за Ківерцівщину.
- Опрацьовано та висвітлено в засобах масової інформації матеріали на тему:
- «Історія не може бути забута...»(газета «Вільним шляхом»)
- «Лопатенський історико-природничий музейний комплекс»(газета «Вільним шляхом»)

Підготовлено матеріал для виготовлення довідкової літератури про дослідження подій Другої світової війни записано свідчення очевидців про спалення сіл Берестяне та Клубочин в 1942-1943 роках; досліджується тема «Євреї – жителі Трохимброда (Софіївки) факти, події, свідчення очевидців».

Науково-фондова, науково-освітня діяльність.

Основою музейної діяльності є комплектування та зберігання музейних колекцій, адже музей – це передусім сховище унікальних предметів, які мають високу історичну та мистецьку цінність.

Усі предмети, цілеспрямовано зібрані в музеї, становлять музейний фонд. Зазвичай фонди сучасних музеїв нараховують десятки тисяч предметів, лише мала частина яких формує постійні експозиції й виставляється напоказ відвідувачам.

Науково - фондова діяльність має такі основні напрями, як наукове комплектування фондів, облік, зберігання, наукове опрацювання, консервацію і реставрацію музейних предметів.

Головною проблемою усіх музеїв області і надалі залишається поліпшення умов збереження фондових матеріалів, їхнє реставрація і консервація, комп'ютеризація фондів.

У 2016 році в Рокинівському музеї історії сільського господарства Волині-скансені фонди поповнились новими експонатами.Зокрема, основного фонду поступило 71предмет,32 предмети поповнили науково-допоміжний фонд.

Крім того, працівниками музею велась активна масово-освітня робота, було чимало зроблено для ознайомлення відвідувачів з історичним спадком, унікальною етнографією нашого народу та національно-патріотичного виховання молоді. Були проведені такі заходи:

- «Різдвяна зіронька зійшла» (різдвяне обрядодійство);
- «В ніч на Купала» (інтерактивне свято);
- урочисте зібрання з нагоди свята – Дня працівників сільського господарства;
- «Про концепцію відродження українського козацтва як основу національно-патріотичного виховання»(лекція в Інституті ім..В.Липинського);
- «Андрію, Андрію, маю на тебе надію» (обряд);
- організації зустрічі іноземної делегації з Канади, благодійного фонду «Чаліз»;
- активне сприяння у підготовці відео кліпу до пісні Львівської групи;
- «Ярила» (свято весняного рівнодення та Першої борозни).

Традиційно у Музеї проводять практичні заняття учнів Луцької художньої школи, які малюють об'єкти експозиції під відкритим небом. Були надані екскурсійні послуги Крупівському навчально-реабілітаційному центру для дітей з вадами зору. Для цієї категорії відвідувачів екскурсії проводились так, щоб відвідувачі мали можливість торкатись експонатів. У зв'язку із збройним конфліктом на Сході України, працівники музею надавали безкоштовні екскурсії учасникам АТО та дітям, батьки яких є

учасниками

АТО. Досить часто проводились екскурсії вчителям, що навчалися на курсах підвищення кваліфікації.

Активною була науково-освітня діяльність Володимир-Волинського історичного музею. Протягом року для різних категорій відвідувачів і туристів науковими співробітниками музею було прочитано 24 лекції на історичні теми.

Багато років поспіль триває співпраця історичного музею з Нововолинським територіальним об'єднанням УТОС. Зокрема, у 2016 році наукові співробітники музею читали для незрячих людей такі лекції:

- «Бій під Крутами: героїчна сторінка в історії України»
- «До Міжнародного Дня в'язнів концтаборів (про концтабір «Норд-Офлаг» у Володимирі-Волинському)»
- «Життя і діяльність митрополита Арсена Мацієвича»
- Лекція з нагоди Дня ліквідатора та аварії на ЧАЕС.

Вже 5 років триває співпраця між музеєм і територіальним центром з обслуговування непрацездатних громадян. Зокрема, на базі музею функціонує історико-краєзнавчий факультет університету третього віку. Для його слухачів прочитано лекції з історії рідного краю, організовано концерти, тематичні екскурсії, творчі вечори, зустрічі з відомими людьми міста і краєзнавцями.

Для слухачів університету третього віку були проведені такі заходи:

- історична година на тему: «Шевченко – справжній чи вигаданий»
- лекція «Арсен Річинський – письменник, краєзнавець, громадський діяч»
- бесіда «Антоніна Солодуха – 30 років у журналістиці»
- лекція-екскурсія «Бойовий шлях 14-ї механізованої бригади»
- вікторина «Чи знаєш ти історію рідного міста»
- лекція до 25-річчя Незалежності України.
- лекція «Ознайомлення з роботою історичного музею»
- тематична екскурсія «Історія Собору Різдва Христового»
- вечір пам'яті жертв Голодоморів
- лекція «Князі і княгині Стародавнього Володимира»

За звітний період у Торчинському народному історичному музеї продовжувалось поповнення та комплектування фондів новими пам'ятками історії та культури. Загалом було зареєстровано 190 музейних предметів. З речових предметів найцікавішими є фрагмент металеві плоскої сокири-тесла періоду бронзи, бронзовий натільний хрест періоду середньовіччя, сюди також надійшли залишки солдатських речей Першої та Другої світових воєн, окремі етнографічні побутові предмети. Поповнився особовий фонд засновника музею Григорія Гуртового. Надійшли, зокрема, ордени, медалі, особові документи. Серед них – атестат зрілості 1954р., нагороди: грамоти, дипломи, орденські книги, посвідчення до медалей, отриманих ним за період 1960-х – 2000-х років. У фонд фотодокументів надійшло декілька світлин: фотографія диригента з с.Усичі Людомира Петкевича, адресована ним Юрію Середі; учасників торчинської «Просвіти» у 1930-х рр.

Важливим у роботі музею була масово-освітня діяльність. Упродовж року в музеї проведено тематичні екскурсії або презентації, приурочені до державних і релігійних свят, стосувались різноманітних дат і подій в історії України і Волинського краю, зокрема:

- екскурсія про історію заснування музею та цікаві експонати (для працівниці Національного радіо з Києва)
- «Українське Різдво»(для учнів ; -х класів Торчинської ЗОШ)
- До Дня Соборності України (учням 8-9-х класів Торчинської ЗОШ)
- «Герої Крут – Герої України»(для учнів 11 класу Торчинської ЗОШ)
- «Живописна мелодія Михайла Петрученка»
- До Дня пам'яті Героїв Небесної сотні (учням 7-10 класів Хорохоринської ЗОШ)
- «Солов'їна й калинова – українська рідна мова»(до Міжнародного дня рідної мови. Для учнів 7-го класу Торчинської ЗОШ)
- «Найрідніший рідний край» (до 145-ї річниці з дня народження Лесі Українки)
- «З Кобзарем у серці» (до 202-ї річниці від дня народження Т.Шевченка і 102-ї річниці від дня народження Миколи Куделі)

- «Іду з дитинства до Тараса» (учасникам районного конкурсу декламаторів історичної поеми Т.Шевченка «Гайдамаки»)
 - «А вже недалечко червоне яєчко» (про основні символи та значення кольорів на писанках)
 - тематична екскурсія, присвячена дню звільнення Торчина від нацистських військ
 - «Музей – основа національно-патріотичного виховання»(для учасників Всеукраїнського семінару директорів обласних центрів туризму та екскурсій)
 - «Торчинський музей: історія та сучасність»
 - «Волинь – край козацький»(до Дня захисника України та Дня українського козацтва)
 - «Мова – душа нації»(до Дня української писемності та мови)
 - «Понад все вони любили свій коханий край»(про події Революції гідності)
- До державних свят та важливих подій в історії давньої та сучасної України організовувались тематичні заходи. За звітний період на базі ТНІМ ім.Г.О.Гуртового проведено 14 заходів:
- «Небесна сотня – то в серцях вогонь! Він гаряче палав за Україну!» (реквієм пам'яті Героїв України, Героїв Революції гідності)
 - «Найрідніший рідний край2 для мене Волинь» (до 145-ї річниці з дня народження Лесі Українки)
 - «З «Кобзарем»у серці»(до 202-ї річниці від дня народження Т.Шевченка)
 - «Іду з дитинства до Тараса»(до 175-ї річниці з часу написання Т Шевченком історичної поеми «Гайдамаки»)
 - «Писанкова Україна»(майстер-клас з виготовлення великодньої писанки і створення писанкової карти України)
 - «Мужність і біль Чорнобиля» (до 30-ї річниці аварії на ЧАЕС)
 - «Герої нескореної України»(до Дня Героїв в Україні)
 - «Під містечком Берестечком» (до 365-ї річниці битви під Берестечком)
 - «Каменярь українського духу» (інтелектуальна гра до 160-річчя від дня народження І. Франка)
 - «Наша Батьківщина – Соборна Україна»(до Дня Державного прапора України та 25-ї річниці Незалежності України)
 - «Апостол українського духу»(тематичний захід, присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського)
 - «Антон Коновалюк: зернини духовності,віддані Україні»(до 115-ї річниці від часу народження патріота, поета з с.Білосток Луцького району)
 - «Серце мами Гонгадзе»(допрем'єрний показ однойменного епічного фільму В.Бігуна і зустріч із режисером).
 - «Від Різдва Христового до Йордана»(про традиції святкування Різдвяно- новорічних свят).

У звітному році фонди Ківерцівського краєзнавчого музею поповнились на 872 експонати, в тому числі основного фонду – 694,45% яких становлять образотворчі предмети (картини народного художника України Олександра Байдукова, його дочки Світлани Байдукової, скульпторна робота сина Олега Байдукова, а також малюнки,графіка Надії Корнійчук). 22% експонатів – писемні (в основному подаровані авторські книги Володимира Рожка, Мирона Нестерчука, Геннадія Бондаренка, Надії Корнійчук, генерал-полковника Михайла Ковалюка, Валерія Мельника, Йосипа Струцюка, Сергія Гупала, місцевих поетів та краєзнавців.

Впродовж року активно в музеї була масова науково-освітня робота. Наукові співробітники активно співпрацювали з художниками, народними майстрами, колекціонерами, яскравими особистостями. Результатом цієї співпраці стали цікаві заходи:

- «Марення чи мрії?»(музично-поетичний перформанс за участю національного камерного ансамблю «Київські солісти», Творчої майстерні скрипальки Мирослави Которович, доньки Богодара Которовича).
 - Дефіле в'язаних виробів майстринь творчої майстерні «Комільфо».
 - «Нам треба жити кожним днем...»(колективна виставка малярства та декоративно-ужиткового мистецтва Ківерцівщини в художній галереї Волинської обласної ради.Виставлено понад 100 робіт).
 - Презентація виставки «Цуманська пуца» та «Придорожні хрести-фігури на Волині та Поліссі»(працівники Ківерцівського Національного природного парку «Цуманська пуца»).
 - «Життя, як живийпис» (персональна виставка картин Василя Фурса, вчителя ЗОШ №4 м.Ківерці).
- Крім того, до державних і релігійних свят були приурочені такі заходи:
- «Соборна моя Україна»(тематичний захід для учнів 8 класу ЗОШ №4 м.Ківерці, присвячений Акту Злуки)

- «Герої не вмирають...Просто йдуть...»(година пам'яті педагогічного та учнівського колективів Ківерцівської експериментальної школи з учасниками Революції Гідності та рідними Героїв України – героями Небесної сотні)

- Зустріч священнослужителів міста з очільниками району.

- «Один день із життя музею»(екскурсія з активістами музею історичними та заповідними місцями району з нагоди Міжнародного дня музеїв).

- Зустріч людей з особливими потребами (до Міжнародного дня інвалідів)

- Новорічне свято для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У 2016 році у Любомльському краєзнавчому музеї відбувалось постійне зростання кількості експонатів основного фонду та проводились масові науково-освітні заходи.

Станом на 1 січня 2017 року у фондах Любомльського краєзнавчого музею знаходиться 26773 експонати основного фонду та 4405 – науково-допоміжного. За означений період музейні фонди поповнились на 1553 експонати основного фонду.

Серед цікавих музейних поповнень можна назвати: колекцію предметів археології, філокартії, філателії, нумізматики, боністики, документів та фото, передані директором музею О.Остапоком; предмети металопластики та нумізматики XVII-XIX ст., передані жителем с.Кусниша Леонідом Ющуком та жителем с.Вишнів Іваном Іваніщуком; фотографії м.Любомль і його жителів в 1930-1950 рр., передані жителькою м.Любомль Катериною Мокренко; предмети металопластики, фалеристики та нумізматики, передані жителями м.Любомль О.Харкевичем, Т.Шилом та В.Галазюком; авторські картини, буклети, брошури, статті про свої виставки. Передані художницею В.Михальською; фотографії та нагороди Героя Соцпраці, уродженця смт.Головне А.Солодухи, передані його онуком М.Солодухою; особисті речі, слайди, фотороботи відомого фотохудожника М.Троха та багато ін..

Протягом року було відреставровано 11 експонатів з металу та кераміки II-XIст. Окремо здано на реставрацію ще 35 предметів з металу та кераміки IIст. до н.е.-XIIIст.

Протягом року суттєво були поповнені персональні фонди в музеї: художниці В.Михальської, етнографа А.Данилюка, письменників В.Лиса, В.Гея, Р.Братуня, дисидента Д.Шумуката ін..

У 2016 році працівники музею проводили та організовували наступні заходи:

-«Він рятував пам'ять про українське село»(до 75-річниці від дня народження етнографа, музейчика А.Данилюка);

-«Жителі краю в роки Другої світової війни»;

-Урочиста Академія та день відкритих дверей з нагоди Міжнародного Дня музеїв;

-Проведення акції «Збережи пам'ять – подаруй музею експонат».

-Участь у творчому звіті району «Краса і мужність України сплелись у вишивці пісень»;

-Проведення Дня відкритих дверей до Дня міста;

-Організація карбування пам'ятної монети – «Іван Виговський – власник Любомльського староства» до Дня міста;

-«75 років з часу Проголошення Акту відновлення Української держави»;

-«Україна у нас єдина» (до 25-ї річниці Незалежності України)

-«День Героїв України»

-«Воїни.Історія українського війська» (до дня Збройних Сил України).

У зазначеному році працівники музею взяли участь в підготовці та урочистому відкритті пам'ятної дошки, присвяченої єврейській общині в м. Любомль.

У музеї була організована робота телебачення з Чехії з учасником Другої світової війни, вояком УПА, жителем м.Любомль Анатолієм Дроздовичем по питаннях діяльності УПА та польсько-українських стосунках у війні 1939-1945 рр.

Музейні працівники також є постійними учасниками національно-патріотичних заходів – «Згоранська варта», зустрічей з учасниками АТО та волонтерами, політ'язнями,

Учасниками УПА, краєзнавчих днів у районній бібліотеці.Для учнівської молоді традиційними є проведення історичних годин, читання лекцій на краєзнавчу тематику

Масова науково-освітня діяльність Кортеліського історичного музею у звітному році була спрямована насамперед на належну підготовку та відзначення важливих подій в історії України та краю. Особлива увага зверталася на гідне вшанування пам'яті загиблих воїнів та мирних жителів у роки Другої світової війни, патріотичне виховання молоді на героїчних прикладах минулого.

Спільно з працівниками культури та освіти села було проведено такі заходи:

- «Патріотизм починається з Крут» урок мужності.
- «Вони пройшли через пекло афганської війни» історична година.
- Участь у творчому звіті Кортеліського Будинку культури, приуроченому 25-й річниці Незалежності

України.

- Провели благоустрій лісових могил загиблих односельчан.
- «Ми були там, куди нас кликав час» зустріч з ліквідаторами аварії на ЧАЕС
- Взяли участь у мітингу до Дня Перемоги над нацизмом у Європі.
- Провели участь з учасниками Другої світової війни.
- Організували і провели вечір пам'яті, приурочений 60-й річниці дня народження Василя

Корнелюка.

- Провели лінійку пам'яті, приурочену 74-й річниці Кортеліської трагедії та покладання вінків і квітів до пам'ятника Жертвам нацизму.

- Зустріч з учасниками АТО «Бережи, ти сину, рідну Україну»

- Тематичну екскурсію по місцях загибелі односельчан на хуторах Рябино, Попливці, Щеглівка та Оксені.

- Годину пам'яті «Розгойдані дзвони пам'яті».

- Краснавчу годину «Із бабусиної скрині».

В музеї постійно проводиться пошукова робота по збору історико-краєзнавчих та етнографічних матеріалів. З метою дослідження історії краю та збереження історичної пам'яті, працівники музею записували на диктофон спогади очевидців Кортеліської трагедії та Голокосту, ветеранів Другої світової війни, старожилів села та району. Протягом року фонди музею поповнилися на 140 експонатів основного та допоміжного фонду.

Працівники Ковельського історичного музею активно проводили масову науково-освітню роботу. Були організовані містечка майстрів до Дня міста та Дня Незалежності. Взяли участь у практичному семінарі «Освіта, краєзнавство і формування національно-патріотичних компетентностей у сучасній школі: дослідження історії Ковельської гімназії (1906-1939)». Музей розробив та подав на грандовий конкурс проект у рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусія-Україна. До дня молоді музей підготував та організував у Ковелі гру-квест «Відкрий для себе рідне місто». Працівники музею сприяли школі гармонійного розвитку у відкритті навчального року та у проведенні Дня святого Миколая, художникам С.Солодун та О.Цюп'яшук у проведенні майстер-класів по писанкарству та виготовленню новорічних іграшок.

Разом з тим протягом звітнього періоду в музеї проводилась і науково-фондова робота. Музейними працівниками було зібрано 55 експонатів основного фонду та 196 експонатів допоміжного фонду. Проведений їх облік у книзі надходжень і інвентарних книгах. Продовжувалась робота по веденню картотек фондових матеріалів: а) тематичної, б) тематико-періодичної.

У 2016 році особлива увага в Старовижівському краєзнавчому музеї приділялась науково-фондовій роботі. Музей продовжив свою роботу по комплектуванню та зберіганню музейних фондів. Протягом року поступив 121 музейний предмет. Серед нових музейних предметів на особливу увагу заслуговують ті, які висвітлюють сьгоднішні події на Сході України: прапори із передової фронту та від волонтерів, бронежилет та військова каска та інші предмети та документи. До музею продовжують надходити книги на краєзнавчу тематику. Так, колекція краєзнавчої літератури поповнилась виданням М.Шаясюка «Мій зов» (про с.Мизове). Передано до музею деякі атрибути народно-побутової культури. Збагатилась фото-група предметів основного фонду. Всі експонати описано в книзі надходжень та оприбутковані. Залишається проблема збереження та реставрації музейних предметів (температурний режим, приміщення).

Значна кількість масових заходів, проведених у звітному році, дозволила показати край в контексті загальноукраїнської історії та культури. Проводились оглядові і тематичні екскурсії, надавались індивідуальні консультації. Музей, незважаючи на певні труднощі, залишається осередком культури і пропаганди історії Старовижівщини.

Протягом року музей відвідало близько 1500 старовижівчан та гостей селища та району.

Традиційно на базі музею відбулось до десятка майстер-класів, зокрема, з виготовлення ляльки-мотанки, різдвяного павука, писанкарства, сніжинки-орігамі, ангелика-мотанки (Різдвяних прикрас) та інші.

До річниці Незалежності музей став ініціатором і організатором творчого проекту «Рушник-25». Робота над рушником тривала упродовж літніх місяців. За допомогою Фонду Ігоря Палиці «Тільки разом» придбали необхідні матеріали. На старовижівський символ єдності, окрім 25 метрів основи, використали 3,5 кілометри ниток. До вишивання рушника залучили 25 кращих майстринь-вишивальниць району.

Тісна співпраця із закладами освіти району є невід'ємною частиною науково-освітньої діяльності музею. Традиційним стало проведення семінарів вчителів історії та мистецтвознавства на базі музею. Продовжується тісна співпраця із МАН. Так у музеї відбулася презентація проекту із народознавства «Взуття жителів Полісся».

Ці події висвітлювались на сторінках газет «Сільські новини», «Волинські новини», сайті Старовижівської РДА.

Упродовж звітнього періоду у Маневицькому краєзнавчому музеї було проведено масові заходи: тематичні екскурсії, уроки, вікторини, літературні години, виставки. Всього було презентовано та експонувалось 16 тематичних виставок, проведено 30 масових заходів:

- «Зимові свята та обряди в Україні, «Кутя – головний атрибут Різдвяно-новорічних свят», години народознавства, майстер-класи по приготуванню куті.
- «Непоборність у Соборності», історична година.
- «Ніхто не забутий», тематичний урок до дня пам'яті Героїв Крут.
- «Чорне крило Афгану», тематичний урок до річниці виведення радянських військ з Афганістану.
- «Вони стояли через мрію», година пам'яті до річниці розстрілу Майдану.
- «Сторінки пам'яті нашого краю», «Мир в Україні очима дітей», «Пам'ятаємо подвиг Героїв Небесної Сотні».

- «Маневиччина у піснях і віршах земляків», зустріч з місцевими поетами, композиторами, музикантами з нагоди з нагоди Всесвітнього Дня поезії.

- «День Хрещення Русі», історична година.
- «Бабин Яр. Правда про трагедію», урок пам'яті з учнями шкіл району.
- «Вінок як один із символів України». Етнографічна година.
- Майстер-клас Петриківського розпису з Тетяною Борис.
- «Незаймана краса Маневицького краю», тематична екскурсія.
- «Грчить Чорнобиль крізь роки», тематичний урок.

Постійно поповнюються фонди Маневицького краєзнавчого музею. Розпочата Робота над систематизацією опису інвентарних книг та створення картотеки і каталогу. Комплектується наукова бібліотека із рідкісних видань, книг за автографами, комплектами газет «Нова доба», повним зібранням десяти томів Юзефа Пілсудського (про події Першої світової війни на Волинському Поліссі, Варшава, 1937р.), стародруками – Євангеліє (Почаїв, друкарня монастиря чину св. Василя Великого, 1780р.) та ін..

Упродовж року в Нововолинському історичному музеї були проведені такі заходи:

- «Возз'єднання українських земель – славетна мить, що поєднала Україну», тематичний урок, присвячений Дню Соборності України.

- «Небесна сотня – герої нового часу», тематичний урок, присвячений Небесній сотні.
- «Чорнобиль... Трагедія... Пам'ять...», тематичний захід, присвячений 30-річчю чорнобильської трагедії.

- «Зупинити на мить війну...», тематичний урок, присвячений вшануванню Днів пам'яті та примирення за участі ветерана Великої Вітчизняної війни.

- тематичний урок, присвячений Дню Українського козацтва та Дню захисника України, під час якого демонструвалась виставка, надана ІНП «Воїни: історія українського війська».

- «Вільні творять майбутнє», тематичний захід до Дня Гідності та Свободи.
- «Чорна сповідь моєї Вітчизни», захід до дня пам'яті жертв голодоморів.

- «Формула душевної гармонії», творчий вечір та відкриття персональної виставки з нагоди особистого ювілею художника з Нововолинська Миколи Казюліна.

- «Я по світу іду в вишиванці» захід до Дня Незалежності України – парад вишиванок.

За звітний період в музеї проводилась і науково-фондова робота. Фонди поповнились цікавим експонатом – картиною художниці Наталії Демянової (портрет Лесі Українки). Робота виконана масляними фарбами на полотні. А також, картиною Віри Здрок «Перемир'я», виконана масляними фарбами на полотні. Також фонди музею поповнились фрагментами зброї часів Першої та Другої

світових воєн, срібним натільним хрестиком, дерев'яною лопатою поч. 20 ст. Всі надходження поступають внаслідок пошуків музейними працівниками та подарунків від жителів міста.

Разом з тим, негайно реставрації потребують чотири експонати:

- Царські Ворота Низкиничівської Успенської церкви.
- Портрет Т.Шевченка, кінець XIX ст. Автор невідомий.
- Мистецька робота місцевого художника В.Караваєва (1889 р.н. с.Кречів)
- Плащаниця XVIII ст.

Протягом 2016 року діяльність Рожищенського краєзнавчого музею в плані проведення масових заходів була досить активною. Зокрема, були проведені такі заходи:

- Історична година до Дня Злуки
- Година пам'яті до міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту.
- Урок мужності присвячений героям Крут.
- Година вшанування та зустріч з ветеранами афганської війни.
- Година пам'яті до дня вшанування героїв Небесної сотні.
- Урок мужності до 72-ї річниці визволення м.Рожище від нацистських загарбників.
- Майстер-клас по писанкарству(майстриня М.Поліщук).
- Історична година до міжнародного дня визволення в'язнів нацистських таборів.
- Майстер-клас по писанкарству(майстриня Н.Кучмук).
- Районний огляд-конкурс «Ці дивовижні писанки».
- Урок мужності «Герої живуть серед нас» та зустріч з учасником АТО Д.Денисюком.
- Історична година до 30-ї річниці Чорнобильської катастрофи.
- Урок мужності «Порозуміння заради майбутнього України» та зустріч з ветеранами УПА.
- Відкриття персональної виставки майстрині Н.Кучмук у техніці декупаж «Чари своїми руками»
- Тематичні екскурсії для учнів шкільних таборів району.
- Історична година до Дня скорботи «Час і досі не загоїв рани»
- Історична година до дня визволення Волинської області
- Година пам'яті «Бабин Яр – відгомін лихоліть».
- Урок мужності «Хроніка УПА»
- Історична година до дня волонтера «Волонтерство заради майбутнього»
- Андріївські вечорниці за участі молоді району.
- Генеалогічна зустріч «Мій рід – моя історія»
- Майстер-клас по вишивці бісером майстрині Н.Лавренчук
- Майстер-клас по вишивці бісером майстрині В.Грисюк

У Камінь-Каширському краєзнавчому музеї у звітному році до фондів долучено 261 предмет, з них – до основного фонду 112 одиниць.

Активно проводилась масова науково-освітня робота. За рік музей відвідало 1610 чол., проведено 135 екскурсій.

Було проведено:

- зустрічі із бійцями і демобілізованими воїнами АТО та волонтерами(протягом року);
- презентацію нових музейних видань «Косачі і Запруддя» і «Путівник.Камінь-Каширський краєзнавчий музей»(січень,жовтень);
- тематичні заходи для учнів різної вікової категорії до дня народження Лесі Українки (лютий);
- свято зустрічі птахів (березень);
- вечір пам'яті «Є.Шаблювський – учений-шевченкознавець, уродженець Каменя-Каширського», до 110-ї річниці від дня народження (квітень);
- уроки писанкарства (квітень);
- годину спілкування учнів старших класів із воїнами АТО (жовтень);
- тематичні години спілкування з школярами різної вікової категорії «Місто, в якому я живу»;
- до 820.ї річниці з часу писемної згадки про Камінь-Каширський (жовтень)
- історична година з нагоди Дня захисника України «Воїни.Воля крізь віки» (жовтень);
- тематичний захід «Майдан.Три роки потому»(грудень);
- відкриття виставки дитячих малюнків і плакатів «Вільна країна очима дітей», до Дня Гідності і Свободи, (листопад);

- відкриття виставки творчих робіт «Різдвяна містерія».

Не зникає інтерес до минулого нашої країни, подій Другої світової війни. Про них розповідає експозиція Лопатенського історико-природничого музейного комплексу. Протягом року в музеї велась робота по збору, збереженню, дослідженню історико-культурної спадщини краю, поглибленому вивченню історії Волині. Було організовано наступні виставки:

- Ковпаківці на території Ківерцівського району в 1943 році.
- О.Ф.Філюк – командир місцевого партизанського загону 1943-1944 роки
- Цуманський ліс – зелене диво Волинського краю
- В пам'яті народній живуть імена славних героїв, що визволяли Волинь.
- Книжкова виставка «У полум'ї Другої світової війни» із фондів музею.
- Майбутнє лісу – в твоїх руках.

Також, до Дня пам'яті та примирення, Дня Перемоги, Міжнародного дня музеїв, Дня партизанської слави в музеї було проведено день відкритих дверей.

Протягом року одним з основних напрямків роботи Іваничівського історичного музею була фондова і масова науково-освітня робота.

Фонди музею поповнились новими експонатами. Надійшло 105 оригінальних експонатів та 81 – допоміжного фонду.

Були проведені наступні масові заходи:

- «Святвечір – Різдво Христове», «Новий рік та свято Василя», «Зимові свята в Україні. Звичаї та обряди», «Житло і побут українців. Історія української хати», «Промисли і ремесла на Волині» - години народознавства.

- «Соборність України: від ідеї до сьогодення»
- «Згадаймо юність, що горіла в Крутах» - історична година
- «Подорож у країну поезію» - літературна година
- «Чорнобиль – наш довічний біль» - година пам'яті до 30-ї річниці Чорнобильської трагедії
- «Збережемо пам'ять про подвиг» - літературна година до дня пам'яті і примирення
- «Знайомство з музеєм» - день відкритих дверей до Міжнародного дня захисту дітей
- «Читаємо Франка разом» - круглий стіл до дня народження І.Франка
- «Не згасне подвиг у віках» - година пам'яті до дня визволення району
- «Державні символи України» - тематична година до Дня державного прапора
- «Хай буде мир у нашій Україні» - тематичний захід до дня миру
- «Партизанськими шляхами Волині» - тематична екскурсія до Дня партизанської слави
- «Україна туристична» - круглий стіл до Всесвітнього дня туризму у рамках проекту «Школа підтримки культури та туризму»
- «Рідний край у роки Другої світової війни» - захід до дня визволення України
- «Моя чудова рідна мова» - літературна година до дня української писемності та мови
- «Твої невилікані сльози, Україно» - історична година до дня пам'яті жертв голодомору і політичних репресій.

У 2016 році Лобненський музей партизанської слави плідно працював у сфері проведення масових заходів, зокрема:

- Музейні гостини (зустріч випускників)
- Подвиг продовжують сини (зустрічі, конкурси, бесіди, історичні години)
- «Молось за тебе, Україно моя» (тематичний вечір)
- «Дорога веде до музею» (до дня музею)
- «Травень 1945 року. Перемога»
- «Музею – 45. Запрошуємо на гостини»
- «Молодість в шинелі фронтовій» (до Дня партизанської слави)
- «Вітає нас Лісоград»
- «Час і досі не загоїв рани» (історична година до річниці Голодомору)
- «Тільки пам'ять не старіє» (історична година)
- Звичаї та обряди в Україні.

Огляд діяльності комунальних і народних музеїв області за 2016 рік засвідчує, що праця музейників з кожним роком удосконалюється.

За звітний період наукові працівники продовжували досліджувати і вивчати природу, екологію, історію, матеріальну й духовну культури краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток.

Їхні наукові здобутки знайшли своє втілення у проведених наукових конференціях та виступах на них, складених каталогах і довідках, лекціях та екскурсіях, удосконалених експозиціях музеїв, підготовлених нових виставках.

На сучасному етапі музеї є відкритими, багатоцільовими осередками культури, науки, освіти та виховання відповідно до світових тенденцій у розвитку музейної справи.

*Підготовлено відділом методичної
роботи з комунальними
та громадськими музеями
(Лариса Криштаюк та Олександр Вернидубов)*

**А Н А Л І З
ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ МУЗЕІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2015-2016 РОКАХ**

№ з/п	Музеї	Кількість музейних пред-метів (осн. фонду)		Кількість експонованих музейних пред-метів		Кількість організованих виставок в музеї / поза музеєм		Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Обслужено екскурсіями (тис. чол.)	
		2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
1.	Волинський краєзнавчий музей	158584	160391	13927	13927	105/44	106/37	75,0	89,6	26,3	41,905
в тому числі:											
	Обласний краєзнавчий музей	152017	152970	8915	9352	57/19	59/16	20,0	20,3	7,9	11,1
	Музей волинської ікони	-	-	899	453	11/3	11/2	16,5	19,8	3,5	4,8
	Художній музей	-	-	533	383	13//6	10/1	10,5	13,7	1,2	3,9
	Музей історії Луцького братства	-	-	1037	478	7/2	5/2	3,3	3,8	0,8	1,3
	Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	582	721	2676	1827	9	13/2	1,9	2,5	0,6	1,6
	Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	6567	6700	1122	80	8/14	8/14	22,6	29,5	12,1	20,1
2.	Володимир-Волинський історичний музей ім. О. Дзвоницького.	18211	18501	2939	3491	12	11	3,4	2,9	2,0	2,4
3.	Горохівський районний народний історичний музей	1597	1627	1100	1130	8/5	7/5	1,3	1,4	1,0	1,0
4.	КЗ «Іваничівський історичний музей»	1794	1846	995	1050	15/4	22/3	2,3	2,1	1,0	1,0
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	2006	2118	1655	1730	9/3	9/2	2,0	1,6	2,0	1,6
6.	Ковельський історичний музей	3279	3334	605	684	29	36/1	6,0	9,8	0,97	0,72
7.	Кортеліський історичний музей	3280	3319	642	529	5	7/1	2,0	1,8	1,2	1,2
8.	КП «Ківерцівський районний краєзнавчий музей»	857	2398	200	730	12/1	16/11	1,5	6,4	0,3	0,6
9.	Лобненський музей партизанської Слави	1256	1279	634	727	6/2	8/3	1,1	1/1	0,5	0,5
10.	КЗ «Лопатенський історико-природничий музейний комплекс»	1221	1221	178	375	2	5	2,1	2,2	1,2	1,4
11.	Любомльський краєзнавчий музей	24220	26773	2213	2380	8	7/2	3,5	3,6	1,7	1,7
12.	Маневийський краєзнавчий музей	7559	7562	3001	2825	25/1	16/1	10,0	9,2	3,0	3,2
13.	Нововолинський міський історичний музей	1392	1398	981	1046	12	20/1	6,9	6,4	2,2	1,9
14.	Рожитенський районний історико-краєзнавчий музей	3511	3630	3511	3630	23	13/10	2,7	2,8	2,7	2,8
15.	Рокинівський музей історії сільсько-господарства Волині	6797	6868	3334	3334	6	2	10,3	10,3	6,6	6,1
16.	Старовижівський районний народний краєзнавчий музей	4416	4537	1546	1347	15	15	1,2	1/5	1,1	1,3
17.	Торчинський народний історичний музей ім. Г.Гуртового	8303	8493	3925	4130	21/3	22/3	3,6	3,4	2,3	2,0
РАЗОМ:		248283	255295	41386	43065	313/63	322/80	134,9	156,1	56/07	71/325

А Н А Л І З
ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2015-2016 РОКАХ (ПРОДОВЖЕННЯ)

№ з/п	Музеї	Проведено екскурсій		Кількість наукових видань та публікацій		Кількість працівників всього, в т.ч. наукових		Надано платних послуг (тис. грн.)	
		2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
1.	Волинський краєзнавчий музей	2364	2708	195	188	149/52	146/55	265,8	327,3
в тому числі:									
	Обласний краєзнавчий музей	640	642	115	121	123/44	77/33	50,3	84,6
	Музей волинської ікони	279	310	18	20	18/7	19/7	60,3	64,3
	Художній музей	217	319	19	19	15/4	13/4	51,1	50,0
	Музей історії Луцького братства	91	104	17	15	4/2	4/2	5,1	6,6
	Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	103	131	21	5	9/3	9/3	5,0	6,1
	Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	1034	1202	5	8	26/8	24/6	88,7	115,3
2.	Володимир-Волинський історичний музей ім. О. Дверницького	144	176	7	5	7/4	7/4	8,6	8,8
3.	Горохівський районний народний історичний музей	42	38	-	-	3/1	3/1	1,4	1,5
4.	КЗ «Іваничівський історичний музей»	70	72	1	2	1,5/1	2/1	0,2	0,4
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	134	135	3	3	3/2	2/1	-	-
6.	Ковельський історичний музей	71	70	6	7	9/1	9/1	5,4	4,3
7.	Кортеліський історичний музей	77	77	9	12	5/3	5/3	1,9	1,9
8.	КП «Ківерцівський районний краєзнавчий музей»	10	32	3	3	2/1	3/2	6,7	1,0
9.	Лобненський музей партизанської Слави	42	46	4	3	2/2	2/1	-	-
10.	КЗ «Лопатенський історико-природничий музейний комплекс»	65	71	-	-	2/1	2/1	2,2	2,8
11.	Любомльський краєзнавчий музей	110	108	25	22	5/4	5/3	1,6	2,2
12.	Маневіцький краєзнавчий музей	90	90	10	12	7/3	7/2	-	1,3
13.	Нововолинський міський історичний музей	110	76	-	-	3/3	4/3	1,2	1,6
14.	Рожищенський районний історико-краєзнавчий музей	105	85	-	-	3/2	3/2	-	-
15.	Рокинівський музей історії сільського господарства Волині	261	205	6	4	13/2	13/1	83,9	92,4
16.	Старовижівський районний народний краєзнавчий музей	124	123	1	-	2/1	2/1	0,7	0,7
17.	Торчинський народний історичний музей ім. Г. Гуртового	127	122	12	12	3/2	3/2	0,2	0,6
РАЗОМ:		3946	4234	282	273	219,5	218/84	388,4	446,8

А Н А Л І З
ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2015-2016 РОКАХ (В РОЗРІЗІ РАЙОНІВ)

№ з/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв						Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в тому числі народні				2015	2016	2015	2016	2015	2016
		2015	2016	2015	2016	2015	2016						
1.	Володимир-Волинський	1	1	1	1	1	273	273	1248	1492	62	65	
2.	Горохівський	3	3	1	1	1	1981	2119	1982	1970	65	60	
3.	Іваничівський	7	7	-	-	-	2483	2508	1135	1088	81	72	
4.	Камінь-Каширський	10	10	-	-	-	6543	6822	2199	1625	138	129	
5.	Ківерцівський	6	6	-	-	-	4762	4528	2045	1179	59	70	
6.	Ковельський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
7.	Локачинський	3	3	-	-	-	144	144	494	510	38	39	
8.	Луцький	2	2	-	-	-	259	568	437	390	21	30	
9.	Любешівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10.	Любомльський	14	13	-	-	-	5705	5601	3494	2829	210	196	
11.	Маневицький	9	11	-	-	-	5889	7446	3099	3479	397	465	
12.	Ратнівський	5	5	-	-	-	5611	2623	2316	2280	116	114	
13.	Рожищенський	5	6	-	-	-	4117	4660	4836	4914	285	285	
14.	Старовижівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
15.	Турійський	4	4	-	-	-	2780	3005	1198	1495	58	127	
16.	Шацький	2	2	-	-	-	730	734	5000	5034	145	138	
17.	м.Володимир-Волинський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
18.	м.Ковель	3	6	-	-	-	1973	3146	845	1688	40	175	
19.	м.Луцьк	10	10	4	4	4	22503	23930	5585	7529	384	404	
20.	м.Нововолинськ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Всього по області		84	89	6	6	6	62753	68107	35853	37502	2099	2369	

**АНАЛІЗ
ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2015-2016 РОКАХ
(В РОЗРІЗІ РАЙОННИХ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ)**

№ п/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв				Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в т.ч. народні		2015	2016	2015	2016	2015	2016
		2015	2016	2015	2016						
	Володимир-Волинський	1	1	1	1	273	273	1248	1492	62	65
1.	Устилузький народний музей І.Стравінського	1	1	1	1	273	273	1248	1492	62	65
	Горохівський	3	3	1	1	1981	2119	1982	1970	65	60
1.	Берестечківський народний історичний музей			1	1	1262	1400	1262	1260	31	27
2.	Скригівський музей історії села					502	502	350	345	15	14
3.	Цегівський етнографічний музей					217	217	370	365	19	19
	Іваничівський	7	7			2483	2508	1135	1088	81	72
1.	Іваничівська кімната бойової Слави ЗОШ №2					147	147	310	315	22	23
2.	Музей історії села Заболотці					241	241	160	178	12	13
3.	Музей історії села Литовеж					240	245	65	80	3	6
4.	Музей історії села Милятин					530	530	130	115	10	9
5.	Музей історії села Колона					1040	1060	225	160	13	4
6.	Музей Миколи Корзюка с.Бужанка					150	150	120	135	10	10
7.	Етнографічний музей «Берегиня» с. Павлівка					135	135	125	105	11	7
	Камінь-Каширський	10	10	-		6543	6822	2199	1625	138	129
1.	Черченський музей історії села (при школі)					1900	1900	150	95	7	15
2.	Етнографічний музей села Личини					190	199	180	190	16	16
3.	Етнографічний музей села Нуйно					437	448	400	215	18	16
4.	Музей історії села Гута-Камінська					141	142	160	155	13	13
5.	Історичний музей села Підцир'я					236	250	203	200	13	12
6.	Музей історії села Пнівне					567	571	243	220	13	14

7.	Історичний музей (НБК №1) м.Камінь-Каширськ					1600	1800	200	80	9	5
8.	Музей історії освіти та еліти району (ліцей №2 м.К-Каширський)					545	555	258	210	17	16
9.	Етнографічний музей при ЗОШ І-ІІІ ст. с. Гута-Боровенська					227	227	105	50	7	7
10.	Етнографічний музей при ЗОШ І-ІІІ ст. с. Карасин					700	730	300	210	25	15
	Ківерцівський	6	6			4762	4528	2045	1179	59	70
1.	Кімната бойової Слави м.Ківерці, ЗОШ №4					1550	1550	500	500	11	11
2.	Музей історії смт. Олика					400	-	120	-	11	-
3.	Музейна кімната партизанської Слави с. Суськ					56	-	80	-	5	-
4.	Музейна кімната М. Кравчука с. Човниця					915	967	800	415	12	26
5.	Музей історії села Хорлупи					1530	1700	295	80	10	16
6.	Музей історії с. Жидичин «Витоки»					311	311	250	184	10	17
	Локачинський	3	3			144	144	494	510	38	39
1.	Музей історії села Губин					33	33	75	89	8	9
2.	Кімната історії села Линів					75	75	293	284	20	18
3.	Колпівський історичний музей					36	36	126	137	10	12
	Луцький	2	2			259	568	437	390	21	30
1.	Кімната історії села Ратнів					185	470	300	200	12	19
2.	Кімната історії села Лаврів					74	98	137	190	9	11
	Любомльський	14	13			5705	5601	3494	2829	210	196
1.	Гуцанська кімната прикордонної Слави					410	413	493	502	35	37
2.	Етнографічна кімната с. Забужжя					277	232	140	96	8	6
3.	Історична кімната с. Забужжя					320	220	140	96	8	6
4.	Музей історії с. Городно					340	315	467	274	26	15
5.	Історична кімната с. Штунь					1300	1394	458	310	21	25
6.	Історичний музей м. Любомль, ЗОШ №3					1050	1020	373	366	18	16

7.	Історичний музей с. Радохів					310	362	84	115	7	9
8.	Музей-кімната Н. Ужвій м. Любомль					321	370	248	200	11	15
9.	Історичний музей с. Олеськ					280	292	187	150	10	11
10.	Музей історії школи с. Машів					120	133	136	120	12	10
	Музей історії освіти (гімназія)	Знято з обліку				336		200	-	9	-
11.	Етнографічний музей с. Гуца, НВК					312	315	340	300	29	30
12.	Етнографічний музей с. Куснище, ЗОШ					354	351	178	258	14	8
13.	Красзнавчий музей с. Гупало, ЗОШ					184	184	210	42	7	8
	Маневицький	9	11			5889	7446	3039	3479	397	465
1.	Історична кімната с. Колки					320	330	358	362	43	45
2.	Кімната-музей бойової Слави с. Цміни					1200	1202	345	340	16	17
3.	Музей історії села Оконськ					901	901	270	205	58	42
4.	Музей історії села Прилісне					183	186	1110	1200	215	217
5.	Етнографічний музей "Берегиня" с. Рудники					456	458	293	293	11	12
6.	Музей історії села Кукли					412	425	258	193	25	16
7.	Музей історії села Чорниж					1050	1060	150	203	13	12
8.	Музей історії смт. Маневичі, ЗОШ № 1					1127	1130	115	125	5	6
9.	Музей історії школи та села Комарово					240	210	140	160	11	12
10.	Музей історії села Копилля						1202		268		71
11.	Музей історії села Годомичі						342		130		15
	Ратнівський	5	5			2611	2623	2316	2280	116	114
1.	Кімната бойової Слави смт. Ратно, ЗОШ №1					720	732	610	642	40	38
2.	Історичний музей с. Самари					871	871	256	280	6	12
3.	Історичний музей с. Тур					340	340	450	420	25	24
4.	Історичний музей с.Гірки					200	200	700	618	30	28
5.	Історичний музей с. Замшани					480	480	300	320	15	12
	Рожищенський	5	6			4117	4660	4836	4914	285	285

1.	Музей історії села Доросині					458	462	429	420	58	58
2.	Кімната бойової Слави м. Рожище, ЗОШ №1					1120	1130	1024	1020	64	66
3.	Кімната бойової Слави м. Рожище, ЗОШ №2					320	340	990	1001	85	86
4.	Історична кімната с. Сокіл					2004	2024	2056	2050	35	30
5.	Музей історії села Мильськ					225	225	338	343	43	40
6.	Музей історії села і побуту с.Копачівка ЗОШ I-III ст..						479		80		5
	Турійський	4	4			2780	3005	1198	1495	58	127
1.	Музей історії села Купичів					240	375	383	415	20	36
2.	Музей соломки с. Купичів					210	265	324	565	18	44
3.	Історична кімната с. Новосілки					530	540	176	195	7	35
4.	Кімната бойової Слави "Пам'ять" с. Мокрець					1800	1825	315	320	13	12
	Шацький	2	2			730	734	5000	5034	145	138
1.	Природничий музей (фауни) смт. Шацьк					280	282	3000	3024	79	75
2.	Музей історії коледжу лісових промислів і побуту смт. Шацьк					450	452	2000	2010	66	63
	м.Луцьк	10	10	4	4	22503	23930	5585	7529	384	404
1.	Музей Лесі Українки при СНУ			1	1	1321	1347	926	900	80	80
2.	Музей археології при СНУ					1617	2000	350	1200	55	42
3.	Геологічний музей при СНУ					2186	1535	1035	770	42	32
4.	Музей історії СНУ					620	650	700	900	30	30
5.	Музей "Світлиця" гімназія №14			1	1	2278	2307	1017	1274	55	57
6.	Етнографічна кімната гімназія №4					306	310	427	491	26	31
7.	Музей історії органів внутрішніх справ			1	1	1176	1214	500	500	46	49
8.	Музей історії етнографії Волині та Полісся при СНУ					2358	2700	185	174	30	23
9.	Музей історії кінематографії та фотомистецтва Волині				1	10000	11214	50	500	5	49
10.	Музей прикордонної слави луцького прикордонного загону					641	653	395	320	15	11

	м.Ковель	3	6			1973	3146	845	1688	40	175
	Кімната історії районного відділу зв'язку	Знято з обліку				350	-	20	-	1	
1.	Кімната історії розвитку медицини					103	103	425	425	24	21
2.	Музей бойової і трудової Слави Локомотивного депо					1520	1520	400	400	15	15
3	Музей Лесі Українки ЗОШ №3						470		300		7
4	Музей бойової слави ЗОШ №8						411		140		22
5	Музей історії ЗОШ №8						282		128		70
6	Красназничий музей ЗОШ №8						360		295		40
	Всього по області	84	89	6	6	62753	68107	35853	37502	2099	2369

Підготовлено на основі звітів управлінь та відділів райдержадміністрації.

З В І Т
ПРО РОБОТУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ,
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ,
У 2017 РОЦІ

У 2017 році дирекція та колектив Волинського краєзнавчого музею, його філіалу – Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки із сектором – Музеєм „Лісової пісні” в ур. Нечимне в Ковельському районі, відділів – Музею волинської ікони, Художнього музею, Музею історії Луцького братства в м. Луцьку, Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського в Локачинському районі, спрямовували свою діяльність на виконання національної музейної політики, Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016–2020 роки. Науковці музею продовжували науково-дослідницьку та культурно-освітню діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційну, фондову, виставкову та реставраційну роботу, популяризацію історико-культурної спадщини волинського краю, пам’яток природи, історії, матеріальної і духовної культури Волині, впроваджували новітні музейні технології, дбали про розвиток історичного краєзнавства та розбудову музейних закладів області.

Науково-дослідницька робота

Впродовж 2017 року наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею досліджували матеріали про природу, екологію, історію, етнографію, матеріальну і духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток області.

За результатами наукових досліджень працівників Волинським краєзнавчим музеєм у 2017 році самостійно та спільно з іншими науковими установами і товариствами проведено 12 наукових конференцій, круглих столів та читань.

Зокрема, Волинським краєзнавчим музеєм, спільно з Камінь-Каширською районною радою, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, історичним факультетом Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Волинським регіональним музеєм українського війська та військової техніки, Камінь-Каширським та Маневицьким краєзнавчими музеями 4 квітня у селі Тоболи Камінь-Каширського району проведено круглий стіл, присвячений 100-річчю Першої світової війни та Червищанській трагедії. В роботі круглого столу взяли участь волинські історики, музейники та краєзнавці.

На базі Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, підготовлено і 21 квітня проведено Міжнародну наукову конференцію „Державницький імператив В’ячеслава Липинського”, присвячену 135-й річниці від дня його народження. Її співorganizаторами стали Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського (Філадельфія, США), Київський національний лінгвістичний університет та Волинський інститут ім. В. Липинського МАУП. Конференція відбулася за участі вчених, науковців Луцька, Харкова, Житомира, Львова, Ніжина та Польщі.

Спільно з Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки підготовлено і 25–26 квітня на базі історичного факультету СНУ імені Лесі Українки проведено наукову конференцію, присвячену 135-річчю від дня народження В’ячеслава Липинського. У ній взяли участь науковці, музейники та студенти. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

З Волинською обласною організацією НСКУ підготовлено і 27–28 квітня на базі обласного краєзнавчого музею проведено П’яту Волинську науково-етнографічну конференцію „Етнографічне музейництво в Україні і на Волині”. До участі у її роботі зголосилося понад 40 науковців з Києва, Львова, Харкова, Дніпра, Умані, Рівного, Сарн, Кременця та Луцька, Мінська та Бреста (Білорусь). Їх повідомлення та доповіді висвітлювали питання дослідження, збереження й популяризації етнографічних пам’яток у музеях України, напрацювання з дослідження народної культури Волині й Західного Полісся. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

Спільно з кафедрою документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки підготовлено і 16 травня в обласному музеї проведено Сьомий круглий стіл „Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика”. У науковому заході взяли участь працівники музеїв, викладачі та студенти.

З Ківерцівськими районною радою та райдержадміністрацією, Олицькою селищною радою, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Центром Дослідів Волині при

СНУ імені Лесі Українки, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Ківерцівським краєзнавчим музеєм та Волинською обласною організацією НСКУ 22 вересня в м. Ківерці – смт. Олика проведено краєзнавчі читання „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівський район та Олика в історії України та Волині”. З доповідями про історію та культуру Ківерцівського району, його населених пунктів, історичну Олику, родину Радзивілів в історії України, Польщі та Білорусі, природу та екологію Ківерцівщини виступили науковці, музейники, краєзнавці та дослідники історії Волині, Ківерцівського району, України, Польщі. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

З департаментом культури Луцької міської ради та за участі громадської організації „Луцьке Хрестовоздвиженське братство (відроджене)” підготовлено і 28–29 вересня на базі Музею історії Луцького братства, відділу Волинського краєзнавчого музею, проведено Міжнародну наукову конференцію „Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі”, присвячену 400-літтю Луцького Хрестовоздвиженського братства. До участі у конференції зголосились близько 40 дослідників з України, Польщі та Білорусі. Першого дня відбувалося пленарне засідання на базі Волинського краєзнавчого музею, робота секцій проходила у Музеї історії Луцького братства. Конференція підняла широке коло питань генези, функціонування, соціальної конфігурації, церковно-релігійної і культурної діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства та інституційного і суспільного вимірів українських та білоруських братств з ранньомодерної доби до сьогодення. Наступного дня відбулася поїздка у с. Жидичин Ківерцівського району, де гості ознайомились із діяльністю Свято-Миколаївського чоловічого монастиря – відродженої давньої православної святині. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

З Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти та Волинською обласною організацією НСКУ 10 жовтня проведені на базі ВППО педагогічні читання „Шкільництво на Волині у міжвоєнний період”, приурочені до 125-річчя від дня народження Генрика Юзевського. Учасники читань вели мову про особливості шкільної справи у волинському краї в 1920–1930-х роках. Наголошувалось на деяких її рисах, що важливі й нині: заохочення кращих учнів продовжувати навчання, підтримка школярів із незаможних сімей тощо.

Волинським краєзнавчим музеєм підготовлено і на базі Музею волинської ікони 19–20 жовтня проведено XXIV міжнародну наукову конференцію „Волинська ікона: дослідження та реставрація”, присвячену 350-річчю від дня народження Йова Кондзелевича. У ній зголосилися взяти участь 45 вчених, мистецтвознавців, істориків, музейних працівників та реставраторів з України, Росії, Білорусі та Польщі. У перший день учасники конференції спочатку працювали в обласному краєзнавчому музеї, де відбулося пленарне засідання. Мистецтвознавці, історики, музейні працівники та реставратори виступили з повідомленнями з історії, атрибутування, рентгенографування, хіміко-технологічних досліджень пам’яток сакрального мистецтва Волині, Київщини, Тернопільщини, Чернігівщини, Слобожанщини та ін. У другій половині дня у Музеї волинської ікони відбулась наукова академія з нагоди 350-річчя від дня народження Йова Кондзелевича. Учасники і гості конференції ознайомилися із пам’ятками сакрального мистецтва в експозиції Музею волинської ікони – унікальними іконами, створеними на Волині іконописцем-ієромонахом Білостоцького монастиря Йовом Кондзелевичем та майстрами його кола. У рамках роботи академії були представлені одвірки царських і дияконських врат роботи Йова Кондзелевича з колекції Музею волинської ікони. Учасникам конференції народний художник України Мирослав Откович та завідувач Львівської філії ННДРЦ України Тарас Откович презентували свій мистецький проект „Йов Кондзелевич. Велич і слава, європейський контекст. До 350-ліття від дня народження Йова Кондзелевича”. Перший день роботи конференції завершився екскурсією „Йов Кондзелевич і Луцьк”, що ознайомила з пам’ятними місцями міста, пов’язаними з життям видатного іконописця. Другого дня робота конференції продовжилася у Музеї волинської ікони секційними засіданнями, на яких учасники виступили із науковими доповідями. Потім відвідали Михайлівську церкву с. Білосток Луцького району, де ченцем був Йов Кондзелевич, і Торчинський народний історичний музей імені Григорія Гуртового. Видано науковий збірник матеріалів конференції, ілюстрований кольоровими світлинами, більшість яких публікується вперше.

Спільно з Любомльськими районною радою та райдержадміністрацією, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Центром дослідів Волині при СНУ імені Лесі Українки, Любомльським краєзнавчим музеєм, Волинською обласною організацією НСКУ та Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти 24–25 жовтня у м. Любомль проведено Міжнародну наукову історико-краєзнавчу конференцію „Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії”, присвячену 730-ій річниці з часу першої писемної згадки про м. Любомль та 810-ій річниці з часу

писемної згадки про літописне м. Угровськ. До участі в конференції зголосилося більше сотні науковців з України, Польщі та Росії. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

За участі Волинського обласного осередку Всеукраїнського товариства „Просвіта” імені Тараса Шевченка, Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського, науковців Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинської православної богословської академії, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка 28 листопада на базі Волинського краєзнавчого музею проведено наукову академію, приурочену до 125-ї річниці від дня народження філософа, релігійно-культурного діяча, фольклориста, просвітника, краєзнавця, лікаря Арсена Річинського та до 90-річчя проведення церковного з'їзду на Волині.

З Камінь-Каширськими районними радою та райдержадміністрацією, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Центром дослідів Волині при СНУ імені Лесі Українки, Камінь-Каширським районним краєзнавчим музеєм, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти та Волинською обласною організацією НСКУ 6 грудня в м. Камінь-Каширському проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині” (до 70-ї річниці масової депортації місцевого населення в жовтні 1947 року та 75-ї річниці знищення єврейського гетто у серпні 1942 року). Відбулося пленарне засідання, на якому прозвучали доповіді науковців, краєзнавців з історії та культурної спадщини, зокрема, Камінь-Каширського району і Волинського Полісся. Учасники і гості конференції оглянули експозиції Камінь-Каширського районного краєзнавчого музею, зокрема, збірку сакрального мистецтва, яка містить унікальні пам'ятки живопису, дерев'яного різьблення та літургійних тканин, а також відвідали пам'ятку архітектури – церкву Різдва Пресвятої Богородиці 1723 року, в якій зберігаються рідкісні сакральні пам'ятки: парні ікони „Богородиця Одигітрія” і „Спас Вседержитель” I пол. XVI ст. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

У 8 наукових збірниках та виданнях, які видрукувані у 2017 році Волинським краєзнавчим музеєм та спільно з іншими установами, організаціями і товариствами, опубліковано 54 статті 26 наукових співробітників музею, зокрема:

- у науковому збірнику „Волинська ікона: дослідження та реставрація” (Луцьк, 2017. – Випуск 24) – „Іконографічна програма одвірок царських і дияконських врат 1696 р. з с. Городище Луцького району” (Т. Єлісеєва), „Автопортрет на іконах Йова Кондзелевича”, „Ікона „Святі Яким та Анна” з села Новосілки Турійського району Волинської області в контексті творчості Йова Кондзелевича” (Л. Обухович), „Тема Йова Кондзелевича у виданнях Волинського краєзнавчого музею. До питання бібліографії” (Є. Ковальчук), „Ікона „Св. Пророк Ілля” з колекції Музею волинської ікони у контексті українського сакрального мистецтва” (Л. Карпюк), „Тема ангелів на іконах Богородиці XVII – початку XIX ст. з колекції Музею волинської ікони” (І. Москалюк);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині” (Луцьк, 2017. – Випуск 61) – „Етнографічні матеріали в меморіальному музеї історика” (Н. Гатальська), „Слідами старої легенди...”. Календарно-обрядовий фольклор у музейно-педагогічному проекті Волинського краєзнавчого музею „Чарівні пори року” (Т. Тищенко, Л. Завада), „Жіноче стегнове вбрання волинян та поліщуків (колекція Волинського краєзнавчого музею)” (О. Бакликова), „Волинське Полісся. Спогади вчителя церковно-приходської школи” (О. Корецька), „Колекція новорічних іграшок у Волинському краєзнавчому музеї” (Л. Кревська), „Міфологічно-казкові скульптури Миколи Голованя у Луцькому центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки”, „День Олекси Теплого в українському календарі: глибинна суть свята та сакральний аспект його „лисячого” символізму Марени”, „Реконструкція міфологічного образу Лісовика-Волоса та гіпотеза про походження від його імені назви краю Волинь” (С. Лис);

- у науковому збірнику „Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі” (Луцьк, 2017) – „Форми матеріального забезпечення Луцького Хрестовоздвиженського братства та його правове оформлення в XVII – XVIII ст.” (Т. Андрейчук), „Луцьке братство і Хрестовоздвиженська церква у подіях 1941–1944 рр.” (Б. Зек), „Штрихи до просопографії Луцького братства. Павло Вишковський – відновлене ім'я за документом „Спис их мїл Панов шляхты вбывателей Воєводцтва Волинского” (1. IX. 1619 р.” (О. Бірюліна);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині” (Луцьк, 2017. – Випуск 62) – „Археологічні пам'ятки Ківерцівського району” (Г. Охріменко), „Бронзові сокирки з розширеними краями” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Верболості серезки доби бронзи” (Г. Охріменко, О. Матейчук та ін.), „3 історії Олицького народного історичного

музею” (О. Вернидубов), „Образ „Спас у терніях” у релігійному живописі Волині XVIII століття” (Л. Карпюк), „До проблеми ідентифікації портрета Януша Радзивіла, останнього Волинського ординага Олики” (Т. Левицька);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії” (Луцьк, 2017. – Випуск 63) – „Репрезентація історичних досліджень Олександра Дмитровича Остапука” (Т. Андрейчук, О. Вернидубов), „Результати археологічних досліджень в с. Дубище Рожищенського району: колекція монет” (М. Вашета), „Кельтські монети на Волині та Поділлі”, „Лук та стріли – предмети озброєння доби бронзи”, „Кургани тшинецько-комарівської культури” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Любомльський гебітскомісаріат у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект функціонування” (Б. Зек), „Матеріали волинського дисидента М. Г. Коца (1930–2017 рр.) у фондах Волинського краєзнавчого музею” (С. Лис);

- у науковому збірнику Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині” (Луцьк, 2017. – Випуск 64) – „Історико-культурна спадщина Камінь-Каширського району” (А. Силук, у співавторстві), „Аграрні знання та вірування мешканців Камінь-Каширщини” (С. Чибирак), „Археологічні пам’ятки Полісся межиріччя Стиру та Горині” (Г. Охріменко, О. Матейчук та ін.), „Знахідки металевих прикрас і зброї” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Забуті слова”, але пам’ять неминуща” (Н. Пушкар), „Звитязний шлях з Острова до Хотешова лицаря ОУН та УПА” (В. Кушнір), „Археологічні дослідження у Волинській області” (Г. Охріменко, у співавторстві);

- у довіднику „Археологічні пам’ятки Волинської області (матеріали до „Зводу пам’яток історії та культури України. Волинська область”)” – „Археологічні пам’ятки Володимир-Волинського району”, „Археологічні пам’ятки Горохівського району”, „Археологічні пам’ятки Іваничівського району”, „Археологічні пам’ятки Ковельського району”, „Археологічні пам’ятки Локачинського району”, „Археологічні пам’ятки Любомльського району”, „Археологічні пам’ятки Турійського району” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Археологічні пам’ятки Камінь-Каширського району”, „Археологічні пам’ятки Ківерцівського району”, „Археологічні пам’ятки Любешівського району”, „Археологічні пам’ятки Старовижівського району” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Археологічні пам’ятки Маневицького району”, „Археологічні пам’ятки Ратнівського району”, „Археологічні пам’ятки Шацького району” (Г. Охріменко), „Каталог пам’яток археології та нововиявлених об’єктів археологічної спадщини часів козацьких у Волинській області” (Т. Верба);

- у „Збірнику матеріалів наукової конференції, присвяченої 135-й річниці від дня народження В. Липинського” – „Горстка нас була...” (до 100-ліття від часу створення Української Демократичної Хліборобської партії)” (В. Кушнір) та „Збірка меморіальних матеріалів Липинських у Затурцівському музеї” (Н. Гатальська).

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено та опубліковано понад 20 статей у наукових збірниках і журналах, які видані в Україні у 2017 році, зокрема:

- „Волинь у житті Івана Кобилка (1882–1951) – першого помічника комісара шляхів УНР: польські утиски, радянські репресії і нацистський терор” (Б. Зек), „Сірожупанники Дієвої Армії УНР в обороні Луцька від Війська Польського у березні – травні 1919 року” (С. Лис) у „Наукових записках Рівненського обласного краєзнавчого музею: Зб. наук. праць. Вип. XV.: Матеріали наукової конференції „Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.” (Рівне: Дятлик М., 2017);

- „Вежа луцького Окольного замку, або про Дім Пузини і Дім Фальчевського” (О. Бірюліна) у науково-інформаційному збірнику ЛДІКЗ „Старий Луцьк. Матеріали XIII наукової конференції „Любартівські читання” (Луцьк, 2017. – Випуск XIII);

- „Українська Церква і національна ідея в житті священика Данила Штуля (1893–1967)” (Б. Зек) у науковому збірнику „Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017)” (Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії ЕІКΩ, Збереження й вивчення фонду сакрального мистецтва Волинського краєзнавчого музею у першій половині 1990-х рр.” (Є. Ковальчук) у науковому щорічнику „Історія релігій в Україні» (Львів: „Логос”, 2017. – Випуск 27. – Ч. 2);

- „Походження іконографічного образу Юрія (Георгія) Зміборця і причини його поширення на Волині та інших українських землях” (С. Лис) та „Знахідки кераміки культури лійчастого посуду із Зимного та Литовежа на Волині” (Г. Охріменко, О. Матейчук та ін.) у науковому збірнику „Хроніки Ладомерії” (Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – Випуск II);

- „Спроба класифікації пам’яток археології ранньомодерного часу на Волині” (Т. Верба) та „Внесок Олексія Ошуркевича у розвиток пам’яткоохоронної та музейної справи Волині” (Л. Мірошниченко-Гусак)

у журналі „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки” (Луцьк, 2017. – № 4);

- „Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею (1989–2015 рр.)” (Л. Мірошніченко-Гусак) у збірнику наукових праць „Гілея: науковий вісник” (Київ, 2017. – Випуск 126);

- „Етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею в дослідженнях вітчизняних науковців (1989–2015 роки)” (Л. Мірошніченко-Гусак) у науковому збірнику „Теорія і практика сучасної науки. Матеріали Міжнар. нук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24-25 лютого 2017 року)” (Херсон: Видавничий дім „Гельветика”, 2017. – Ч. 2);

- „Походження образу козака Мамає в українській міфології та народному мистецтві” та „Отамани-характерники Дмитро Вишневецький та Іван Сірко – історичні прообрази козака Мамає” (С. Лис) у науково-історичному виданні „Козак Мамає – український Спаситель. Характерники Байда і Сірко” (Київ: „ФОП Стебеляк”, 2017);

- „Палеометалеві вироби доби бронзи” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Археологічні зошити з Пересопниці. V: зб. статей” (Пересопниця: Вид-во „О. Зень”, 2017);

- „Рідкісні керамічні вироби тшинецько-комарівської культури” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині” (Львів, 2016. – Випуск 20);

- „Пам’ятки культури Ноуа на території Волині” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Праці Центру пам’яткознавства” (Київ, 2017. – Випуск 31);

- „Волинь на периферії кельтського світу” (Г. Охріменко, О. Матейчук та ін.), „Бронзові сокири з закраїнами” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Острозький краєзнавчий збірник” (Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2017. – Випуск 9);

- „Фортеці та укріплення доби бронзи” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Дубенський науковий вісник” (Дубно, 2017. – Вип. 1);

- „Потайки від чоловіка” (О. Бірюліна) у збірнику „Україна: Голодомор 1946–1947 років. Непокараний злочин, забуте добро /упорядник і автор А. Бондарчук” (Київ: Орієнтир, 2017);

- „Музей В’ячеслава Липинського на одвічному шляху з Києва до Кракова” (В. Кушнір) у журналі „Волинь моя” Міжнародного громадського об’єднання „Волинське братство” (Київ, 2017. – Випуск 9)

- „Бідних школярів забезпечують харчуванням, одягом і доглядом лікаря” [Луцькому братству – 400] (О. Бірюліна) у журналі „Країна” (№ 42, 2017);

- „У нас тепер чистий рай!” (О. Бойко) у Всеукраїнському журналі „Лісовий Вісник” (№ 7–8, 2017) та інші.

У 2017 році науковцями Волинського краєзнавчого музею, крім вже опублікованих, підготовлено ще ряд статей та виступів на науковій конференції, круглі столи, читання та семінари, які проводилися в Україні, зокрема:

- „Внесок Олекси Ошуркевича у збереження нематеріальної культурної спадщини Волині” (Л. Мірошніченко-Гусак) на III Міжнародну науково-практичну конференцію „Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євро інтеграційного поступу” у м. Луцьку;

- „Олицька спадщина Радзивілів у науково-дослідній та експозиційній діяльності Волинського краєзнавчого музею” (А. Силюк, О. Вознюк) на Міжнародну наукову конференцію „Діалог двох культур” в номінації „Музейна справа. Українська та польська культура в працях сучасних дослідників” на базі Літературно-меморіального музею Юліуша Словацького у м. Кременець;

- „Музей волинської ікони у збереженні сакральної спадщини Волині” (Т. Єлісеєва), „Графічні взірці у волинському іконописі XVII – XVIII ст.” (Л. Карпюк), „Пошанування Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Музеї волинської ікони у Луцьку” (С. Василевська, А. Вигоднік) на XXI Міжнародну наукову конференцію „Слобожанські читання” у м. Харкові;

- „Діяльність Волинського краєзнавчого музею по збереженню та популяризацію творчої спадщини Йова Кондзелевича” (А. Силюк), „Творча спадщина Йова Кондзелевича і майстрів його кола в Музеї волинської ікони. Проблеми атрибуції” (Т. Єлісеєва), „Реставрація одвірків Царських врат та дяконських дверей авторства Йова Кондзелевича з Городищенського іконостаса 1696 р.” (А. Квасюк) на наукову конференцію „Йов Кондзелевич. Велич і слава, європейський контекст” у м. Львові;

- „Експедиції Волинського краєзнавчого музею з дослідження сакральних пам’яток (1991–2017 рр.)” (С. Ковальчук) на наукову конференцію „У полі й у кабінеті: експедиції українських музейників” (до 150-річчя від дня народження Миколи Біляшівського та 140-річчя від дня народження Данила

Щербаківського)» в м. Києві;

- „Невідомий керівник ОУН(м) Василь Штуль (1921 – бл. 1943)» (Б. Зек) на наукову конференцію „Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х рр. (до 75-річчя створення Української повстанської армії)» у м. Львові;

- „Музеї Волинської області: сучасний стан і перспективи розвитку» (А. Силук), „Значимі та резонансні явища у музейній галузі Волині 2016 року» (С. Ковальчук), „Відтворення історичного рукописання другої половини XVII ст. в Музеї історії Луцького братства, як засіб популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини волинського краю» (Т. Андрейчук), „Наукова концепція виставки про україно-польські стосунки першої половини XX ст. „Україна-Польща: тяжкі і сторінки історії» (О. Ваятко), „Археологічні розвідки у верхній течії р. Серни. Експедиції Волинського краєзнавчого музею 2016 року» (Т. Верба), „Родинні архіви у перспективі наукових досліджень і поповненні музейних фондів (на прикладі родинного архіву Голови Проводу ОУН Олега Штуля)» (Б. Зек), „Волинська бібліотека Максима Бойка, як допоміжна складова музеєзнавчих досліджень» (О. Вознюк), „Мистецтво України другої половини XIX – першої третини XX ст. в експозиції Художнього музею у Луцьку», „До питання формування у Волинському краєзнавчому музеї фонду мистецтва України XX століття. Твори Костянтина Ломикіна (1924–1993) у збірці музею. Каталог» (Т. Левицька), „Театралізовані заходи у відділі природи Волинського краєзнавчого музею» (Л. Ланшина, Т. Тищенко), „Музей і відвідувач: конструктивний діалог. Проект „Музейні посиденьки», як нова форма культурно-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею» (Л. Завада), „Екологічні свята в контексті роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею» (О. Гаврилюк) на Сьомий круглий стіл „Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» у м. Луцьку;

- „Діяльність „Шевченківської світлиці Миколи Куделі» у Волинському краєзнавчому музеї» (М. Філонюк) на П'яті Міжнародні Шевченківські читання „Тарас Шевченко: незламна постать на шляху до Волі» у м. Черкасах;

- „Діяльність Волинського краєзнавчого музею по вшануванню пам'яті Арсена Річинського» (А. Силук) та „Презентація виставки „Арсен Річинський в боротьбі за українську незалежну церкву» із фондів Волинського краєзнавчого музею» (С. Лис) на Наукову академію, приурочену до 125-річчя від дня народження Арсена Річинського та до 90-річчя проведення церковного з'їзду на Волині, у м. Луцьку;

- „Роль і місце музеїв краю в національно-патріотичному вихованні підрастаючого покоління» (А. Силук), „Координація діяльності обласних та районних комунальних та шкільних музеїв. Обмін досвідом» (А. Силук, у співавторстві), „Волинь в українській революції 1917–1921 років. Практичне заняття на базі виставки» (С. Лис), „Проект „Перемоги української зброї»: від ідеї до реалізації» (Б. Зек), „Сучасна історія краю: збір експонатів та експозиційне висвітлення. Практичне заняття на базі виставки „Неоголошена війна. Волинський рахунок» (В. Машлай, М. Філонюк), „Методика побудови виставки „Волинь в українській революції 1917-1921 рр.» (О. Вернидубов), „Методика розробки науково-експозиційної теми „Українсько-польські відносини» (О. Ваятко), на круглий стіл за участі директорів та наукових працівників комунальних і громадських музеїв області на тему „Події Української революції 1917-1921 рр. в експозиційній та науково-освітній діяльності музеїв» у м. Луцьку та смт. Торчині;

- „Сучасні технології в роботі музейних установ різних профілів» (А. Силук), „Вимоги до оформлення та термінів подачі річних письмових та статистичних звітів про діяльність музеїв» (Л. Криштапюк), „Методика побудови музейних експозицій різних профілів» (О. Вернидубов), „Збір та збереження етнографічних пам'яток в музейних фондах» (Л. Мірошніченко-Гусак) на районний семінар для відповідальних за громадські шкільні музеї та для працівників клубних закладів, які бажають створити музеї історії села в своїх установах, на тему „Організація роботи шкільних музеїв в сучасних умовах» у смт. Маневичі та інші.

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено до друку тексти ряду наукових та науково-популярних видань. Зокрема, монографій „Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944)» (Б. Зек), „Стжижовська культура: історико-культурологічний та мистецький аспекти» та „Етнокультурні процеси на Західній Волині за доби бронзи», довідника „Археологічні пам'ятки Волинської області (матеріали до „Зводу пам'яток історії та культури України. Волинська область)» (Г. Охріменко, у співавторстві), електронні варіанти каталогів „Волинська ікона XVI- XVIII ст. Частина III» та „Живопис західноєвропейської традиції XVIII-XIX ст. Частина I» (С. Василевська, А. Вигодник), альбому-каталогу „Творча спадщина Йова Кондзелевича і майстрів його кола у Музеї волинської ікони» та буклету „Йов Кондзелевич» із серії „Імена Луцька» Центру туристичної інформації та послуг Луцької міської ради (Т. Єлісеєва), путівника по Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки (Н. Пушкар, В. Комзюк), науково-історичного видання „„Козак Мамай – український Спаситель.

Характерники Байда і Сірко” (С. Лис, у співавторстві), буклету „На спомин про Луцьк. Виставка творів Гаврила Остапенка (1892–1971) із колекції Волинського краєзнавчого музею” (О. Старикова), мистецького альбому „Ерос і натхнення”, буклету виставки „Ritual dancing” (З. Навроцька) та ін.

Продовжувалася каталогізація фондів музею. Підготовлено електронний варіант каталогів „Волинська ікона XVI–XVIII ст. Частина III” та „Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX ст. Частина I” (С. Василевська, А. Вигодник), каталоги „Бони періоду Української революції 1917–1921 рр.» (Н. Пушкар, І. Несторук), „Данило Братковський. Матеріали з фондів ВКМ” (О. Корецька), „Колекція новорічних іграшок у Волинському краєзнавчому музеї” (Л. Кревська), „Колекція мундирних гудзиків (зі збірки Волинського краєзнавчого музею)” (Н. Карабін, О. Матейчук), „Твори Костянтина Ломикіна (1924–1993) у збірці музею” (Т. Левицька), „Твори Гаврила Остапенка (1892–1971) із колекції Волинського краєзнавчого музею” (О. Старикова), „Фонд Максима Бойка у Волинському краєзнавчому музеї” (О. Вознюк), „Каталог матеріалів родини Ковальчуків с. Боголюби, Луцького р-ну у фондах ВКМ” (Т. Андрейчук), „Флора і фауна паркової зони Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського” (В. Чопко) та ін.

По експозиції Музею волинської ікони підготовлено текст інтерактивної екскурсії-квесту „Мова іконописного мистецтва” (Л. Карпюк, І. Москалюк) для дітей старшого шкільного віку та студентства, а по експозиції Художньому музею написано текст тематичної екскурсії „Радзиви́ли на Волині” (О. Вознюк).

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано тексти 6 нових лекцій:

- Волинь в Українській революції 1917–1921 років (С. Лис);
- Історія червоно-чорної символіки УПА (С. Лис);
- Волинь в незалежній Україні (Л. Пальоха);
- Музей над „Королівським шляхом” (В. Кушнір);
- Український середньовічний портрет (О. Вознюк);
- Діяльність сектору археології Волинського краєзнавчого музею у 2015-2016 рр. (Т. Верба).

Підготовлені наукові довідки „Ікона „Христос Вседержитель” XVIII ст. (ростовий) з колекції Музею волинської ікони” (С. Василевська), „Тема ангелів на іконах Богородиці XVII – початку XIX ст. з колекції Музею волинської ікони” (І. Москалюк), „Родовід В’ячеслава Липинського (за матеріалами біографів політика та членів родини Липинських)” (Н. Гатальська), „Чи існувала традиція виготовлення писанок у Затурцях?” (В. Кушнір) та ін. Написано 58 історичних та біографічних довідок для „Календаря знаменних і пам’ятних дат Волині на 2018 рік”.

Наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею проводили дослідницьку роботу у музеях, в архівах та бібліотеках Луцька, Львова та Києва.

Наукове комплектування фондів

У 2017 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу зібрано 2071 предмет основного фонду та 2668 – науково-допоміжного. Музейні фонди поповнилися багатьма цікавими матеріалами та комплексами, зокрема:

- унікальними експонатами, які стосуються Української революції 1917–1921 рр., національно-визвольного руху періоду Другої світової війни, а також громадсько-політичного життя української діаспори, переданими родинами Данила Штуля і Аскольда Кобилка. Серед них годинник, натільний хрестик і два молитовники священика Данила Штуля, який у період нацистської окупації очолював благочиння Української Автокефальної Православної церкви у Заболотівському районі, документи, листи, друкарська машинка, годинник і фотоапарат його сина Олега Штуля – голови Проводу ОУН 1965–1977 рр., редактора газети „Українське слово”, що видавалася в Парижі. Лист Тараса Бульби-Боровця із його підписом і нотаріальним завірненням. Окремі матеріали стосуються Івана Кобилка – Першого помічника Комісара Шляхів України при уряді Української Народної Республіки;

- переданими на зберігання Волинському краєзнавчому музею двома нагородами повстанців, родичі яких не знайдені: Золотим Хрестом Заслуги Анатолія Козяра (1911–1945) (псевдо – Володимир, Гай, Гарасим) – одного з перших організаторів ОУН і УПА на Волині, та Золотим Хрестом бойової заслуги І кляси Івана Кобця (1912–1945) (псевдо – Мазепа, Максим) – сотника УПА;

- фото і листами, написаними під час ув’язнення, розстріляного у червні 1941 року у Луцькій тюрмі, волинянина Степана Коханського, які передала до музею його внучка;

- переданими до музею власними одностроями старшого інспектора роти поліції особливого призначення „Світязь”, капітана Сергія Зизи, у яких він пройшов через вогняні дороги Дебальцівського плацдарму, бої за Вуглегірськ;

- стендом, який розповідає про історію полку „Азов”, подарованим музею учасниками АТО Андрієм Дяченком („Хорват”) і Сергієм Пузом („Моцарт”);
 - віднайденими в криптах костелу Св. Трійці в смт. Олика в ході україно-польського міждисциплінарного дослідження, трьома срібними пластинами, дві з яких є портретними зображеннями Альбрехта Станіслава Радзивілла, великого канцлера литовського, фундатора костелу в Олиці, та його дружини Кристини Анни Любомирської, третя – зображення родового герба Радзивіллів;
 - особистим архівом українського дисидента, правозахисника та політв’язня Миколи Коца;
 - придбаним народним депутатом України Іриною Констанкевич на аукціоні зі збору коштів на побудову православного храму в м. Волноваха Донецької області і подарованим музею мистецьким твором „Сонце України сходить на Донбасі” – творчою роботою виконаною із гільз снарядів, привезених із передової російсько-української війни, і виготовленою патріотами на Хіміко-металургійному заводі ДУ „НІОХІМ” у смт. Донське Волноваського району Донецької області;
 - колекцією писанок від майстрині Ірини Михалевич з м. Олександрії – 23 писанками, відтвореними за зразками, що увійшли до альбому „Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки” Ольги Косач (Київ, 1876 р.);
 - виданнями XIX ст.: Молитвословом з гравюрами та маргіналіями, Санкт-Петербург, 1887 р.; неповними екземплярами Нового Заповіту та Псалтиря, Санкт-Петербург, Синодальна друкарня, переданими Музею волинської ікони лучанином Валерієм Кучумовим;
 - оригінальною колекцією з чотирнадцяти предметів гончара Анатолія Філозофа, які є одночасно виробами декоративно-прикладного мистецтва – глиняної мікропластики, глиняними дитячими іграшками, музичними інструментами – свищиками (окаринами) та персонажами до казки Лесі Українки „Біда навчить”;
 - першою збіркою поезій Лесі Українки „На крилах пісень” 1892 року, яка вийшла у Львові, подарованою меценатом, колекціонером книжок, науковцем Степаном Давимуком;
 - зарубіжними виданнями драми Лесі Українки „Бояриня” (США, 1971 і 1983 рр.), книгою (стародрук) „Божества древних славян” (С.-Пб, 1884), листівкою з видами Луцька початку XX ст.; ялинковими прикрасами 1950-х рр. майстра Г. В. Домбровської (КПВ м. Луцьк);
 - картинами українського художника Петра Сензюка (1928–2007) „Білий” будинок Лесі Українки в Колодяжному”, „Леся Українка”, „Варвара Дмитрук”, „Леся Українка в Криму” та „Прощай море”, які його онука Тетяна Наумук-Сензюк передала до фондів Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки;
 - творами українських художників другої половини XX – початку XXI ст. В. Чорнобая, О. Байдукова, Г. Черниш, М. Савицького, К. Ганейчук, Г. Юр’єва та інших.
- Управлінням Служби безпеки у Волинській області передано у фонди Волинського краєзнавчого музею на постійне зберігання дві колекції – археологічну з 452-х одиниць та книжкову з 28-ми предметів. Збірка археологічних знахідок має кілька тематичних груп, найбільшими з яких є колекції:
- наконечників стріл ранньоскіфського періоду VII–II ст. до н.е. та періоду середньовіччя IX – XIII ст. – 32 од.;
 - прикрас – перстнів та їх фрагментів (щитків) V–XI ст.; браслетів XVI–XVII ст. – 72 од.;
 - бронзових фібул та їх фрагментів V–XI ст. – 51 од.;
 - металевих пряжок-застібок IX–XIII ст., – 108 од.;
 - фрагментів кінської збруї IX–XIII ст. (бронзові пряжки та їх деталі) – 61 од.;
 - предметів філобоністики (гудзиків) військового та цивільного призначення – від Київської Русі до початку XX ст. – 75 од.
- Крім вищезгаданих є й цікаві поодинокі знахідки: привіски-амулету, бронзові зооморфні шпильки, обереги, хрестик, тристулковий складень та інші. Унікальними є стилі (стило) – бронзові палички для писання на дерев’яних табличках, вкритих воском, епохи середньовіччя. У колекцію рідкісних видань XVII – початку XX ст. входять, зокрема, 17 примірників першого в Росії щомісячного науково-популярного і літературного журналу енциклопедичного характеру „Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащие” (в т. ч. перший випуск журналу за січень-квітень 1755 року), книга „Язык”, видана в Санкт-Петербурзі при Імператорській Академії Наук, видання середини XIX ст. – „Записки русских людей. События времен Петра Великого” (С.-П., 1841), видання початку XX-го – „Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. Том 16-й. Труды Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринослав. Изданы под редакцией проф. Е. К. Редина. Харьков. Типография „Печатное Дело”, 1905” та інші.

Науковцями відділу етнографії та народних промислів здійснено експедиційні виїзди в с. Сирники Луцького району під час якого зібрано предмети селянського побуту першої половини – середини ХХ ст. (чорнильниця-невиливайка, ціп, солом'яники, гребінець та ін.) (Л. Мірошниченко-Гусак), в село Зелена Горохівського району, внаслідок якого привезено п'ять жіночих головних уборів (хустини з люрексом 1980-1990 рр.), текст весільної корони (Л. Криштапюк) та в село Брани Горохівського району, де віднайдено два підзори та скатертину з вишитим орнаментом (О. Бакликова).

До 350-річчя від дня народження Йова Кондзелевича була організована експедиція „Слідами Йова Кондзелевича по Волині” за участю львівських і луцьких науковців – доктора історичних наук, професора В. Александровича, реставратора А. Ліннинського, кандидата історичних наук, заступника директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею Є. Ковальчук та заслуженого журналіста України В. Штинько. Експедиція побувала у Луцькому (села Городище і Білосток) і Локачинському (сmt. Локачі і с. Хорів) районах, де відвідала місця, пов'язані із служінням ченцем та працею іконописця, ознайомила із залишками малярської спадщини, яка зберігається в храмах Волині, станом збереження пам'яток і потребою в їх реставрації. Об'єктами дослідження стали Свято-Троїцька церква в селі Городище та Свято-Михайлівська в с. Білосток Луцького району, Свято-Миколаївська церква в сmt. Локачі та Свято-Онуфріївська церква в с. Хорів Локачинського району. Наукова експедиція дозволила прослідкувати основні віхи мистецького творчого і релігійно-громадського життя Й. Кондзелевича.

Крім того, у контексті дослідження творчості Йова Кондзелевича, завідувач Музею волинської ікони Т. Єлісєєва спільно з заслуженим журналістом України Н. Малімон здійснила виїзд у с. Хорів Локачинського району та сmt. Локачі. Були зафотографовані клейма запрестольного вівтаря у церкві с. Хорів роботи іконописця.

В рамках діяльності сектору археології Волинського краєзнавчого музею завідувач відділу давньої історії М. Вашета і науковий співробітник цього відділу Т. Верба взяли участь у міжнародній Комарівській українсько-німецькій археологічній експедиції Інституту археології НАН України та кафедри пра- та ранньої історії Інституту старожитностей ім. Генріха Шлімана університету Росток (Німеччина) на території Чернівецької області з вивчення археологічної пам'ятки пізньоримського часу біля с. Комарів. Працювали вони і у всеукраїнській рятівній археологічній експедиції науково-дослідного центру „Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України в зоні капітального ремонту магістрального газопроводу „Уренгой – Помари – Ужгород” на території Вінницької області та в рятівній експедиції на території Локачинського газового родовища. Проводили археологічні розвідки на території окремих районів Волинської області, зокрема, ними введено до наукового обігу нові пам'ятки археології, уточнено дані про уже відомі пам'ятки. На прохання Тихотинської сільської ради проведено археологічне обстеження території с. Бортяхівка Рожищенського району.

Науково-фондова робота

На 1 січня 2018 року у фондах Волинського краєзнавчого музею, філіалу та відділів нараховується 162462 музейних предмети основного фонду та 150881 – науково-допоміжного.

Спільно з комісією УСБУ у Волинській області двічі – у I та II півріччях проведено інвентаризацію матеріальних цінностей, переданих на тимчасове зберігання до Волинського краєзнавчого музею. До основного фонду передано 2 ікони, які зберігалися у фондах обласного музею тимчасово. Двічі упродовж року – у березні і вересні, спільно з інспекторами з контролю за обігом зброї дозвільної системи Луцького ВП РУНП у Волинській області проведено перевірку об'єкту дозвільної системи з питань обліку і збереження експонатів вогнепальної і холодної зброї.

Проведено апробацію нових надходжень з благородних металів і дорогоцінного каміння, зокрема, 2-х предметів (жіночі прикраси) у Центральному казенному підприємстві пробірного контролю (м. Київ) та 30-ти предметів (нумізматики) у Західному казенному підприємстві пробірного контролю (м. Львів).

Опрацьовано та оцифровано фонд графіки та фотографії Радзивілівської колекції Волинського краєзнавчого музею (О. Вознюк).

Протягом року для доповнення діючих експозицій, експонування на виставках, вивчення та опрацювання, проведення науково-освітніх заходів та на реставрацію з фондів обласного музею видано майже 8 тис. предметів, в т. ч. на виставки і доповнення експозицій – 4,2 тис. Упродовж року у фондах обласного музею працювало 48 дослідників, яким для роботи було видано понад 500 предметів.

Упродовж 2017 року складено 50 Актів експертизи та Експертних довідок на історико-культурні цінності, передані на дослідження Управлінням Служби безпеки у Волинській області, Управлінням Служби безпеки у Хмельницькій області, Луцьким ВП ГУНП України у Волинській області, Волинською

митницею ДФСУ, приватними особами. Досліджено 406 предметів. Загальна сума оцінки предметів, переданих на дослідження державними установами, становить понад 47,5 тис. гривень. За експертизу музею перераховано 8687,40 грн.

Науково-експозиційна робота

У 2017 році продовжувалося вдосконалення діючих музейних експозицій, доповнення їх новими матеріалами, створення нових виставок.

В обласному краєзнавчому музеї доповнено новими матеріалами експозицію залу № 2 „Волинь в епоху середньовіччя” відділу давньої історії та новими книгами, листівками, календарями – експозицію постійнодіючої виставки „Шевченківська світлиця Миколи Куделі” відділу новітньої історії.

Експозицію Музею волинської ікони поповнили царськими вратами „Древо Єсея” XVIII ст., іконами „Богородиця Римська” XVII ст., „Апостоли” XVII ст. (2 екс.), „Благовіщення” початку XVIII ст., „Христос у потирі” 1737 р. та „Св. Григорій Великий. Папа Римський” XVIII ст.

У Художньому музеї експозицію монографічного малярства Андроника Лазарчука розділу „Українського і російського мистецтва XIX – першої третини XX ст.” доповнено трьома відреставрованими полотнами художника.

В експозиції Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського доповнено новими матеріалами розділи „Родовід Липинських”, „Інтер'єр вітальні дворянського дому кінця XIX – початку XX століть” та „Історія села Затурці”.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею у 2017 році підготовлено і оформлено 106 (в т. ч. 33 – з інших організацій) нових стаціонарних та пересувних виставок, зокрема:

в обласному краєзнавчому музеї

- виставку „Неоголошена війна. Волинський рахунок”, присвячену загиблим в АТО українським Героям (В. Машлай);

- Вони були першими. До Дня українського добровольця (В. Машлай);

- День Соборності України: Схід і Захід разом! До 98-ої річниці Дня Соборності України та 99-ї річниці Дня пам'яті Героїв Крут (автор – С. Лис);

Волинь в Українській революції 1917–1921 років. До 100-річчя від заснування Центральної Ради та початку революції (С. Лис);

- Конституція України: з історії боротьби за демократичні цінності (С. Лис);

- Волиняни у боротьбі за незалежність України. До 75-ої річниці від дня створення Української Повстанської Армії на Волині та до Дня захисника України (Б. Зек);

- Прапори українських революцій: 1917–2017 рр. До Дня Державного Прапора України та 26-ої річниці проголошення Незалежності України (С. Лис);

- фотодокументальну виставку „Спротив геноциду”, підготовлена Українським інститутом національної пам'яті, спільно із Галузевим державним архівом СБУ, Центром досліджень визвольного руху та Громадським комітетом із вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932–1933 років в Україні (м. Київ);

- виставку „УПА – історія нескорених” Центру досліджень визвольного руху (С. Лис. Б. Зек);

- Довге повернення в Україну. До 100-річчя від дня народження Голови Поводу ОУН Олега Штуля (Б. Зек);

- Пам'ять і скорбота єврейського народу України. До 75-роковин розстрілу єврейського населення в Луцьку (О. Дубень);

- фотодокументальну виставку „Минуле, яке не забути”. До Міжнародного дня визволення в'язнів фашистських концтаборів (О. Дубень);

- фотовиставку „Вічні Кортеліси”. До 75-ої річниці з часу знищення нацистами села Кортеліси Ратнівського району (Л. Гриб);

- Україна – Польща: тяжкі сторінки історії. До 70-ої річниці операції „Вісла” (О. Ваятко);

- Микола Коц: український дисидент, правозахисник, політв'язень. До 87-річчя від дня народження та до Міжнародного Дня захисту прав людини (С. Лис);

- Арсен Річинський в боротьбі за українську автокефалію. До 125-річчя від дня народження Арсена Річинського та 90-річчя від часу проведення Українського церковного з'їзду у м. Луцьку (О. Ваятко);

- Наталія Пушкар. Акценти. До 75 річчя з дня народження (І. Несторук);

- „Мій доброокий світ...”. До 70-ої річниці від дня народження української письменниці Людмили Лежанської (І. Сафулько);

- „Дзвони її серця...”. До 70-ліття голови Волинської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток та культури Галини Марчук (В. Станіславчук, Л. Пальоха);
- Тасмниці волинської археології (М. Вашета, Т. Верба);
- Радзивіллівська колекція (з фондів Волинського краєзнавчого музею) (М. Вашета, Т. Верба, І. Сафулько, О. Матейчук);
- Волинська кераміка (Т. Верба);
- Традиційні чоловічі сорочки Волині та Західного Полісся (спільно з Музеєм етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Музеєм села Княгинінок Луцького району, кафедрою дизайну Луцького національного технічного університету) (Л. Мірошниченко-Гусак);
- Ольга Гайдучик. Ткацтво. Персональна виставка волинської ткалі Ольги Гайдучик (с. Велимче Ратнівського району) (Л. Мірошниченко-Гусак);
- Волинська писанка третього тисячоліття. Виставка писанок учасників Двадцять третього обласного конкурсу на кращу писанку Волині (О. Бакликова);
- „Символи різдвяних свят”. Виставка робіт учасників Дванадцятого обласного конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики (Л. Криштапук);
- етнографічну виставку традиційних атрибутів різдвяних свят „Різдвяний настрій” (Л. Криштапук);
- Віра Роїк (1911–2010 рр.) – заслужений майстер творчості України (1967), Герой України (2006). Юрій Савка (1934–2015 рр.) – майстер народної творчості. Творча спільнота з відродження української вишивки (О. Дубень);
- виставку творів пейзажного живопису „Моя Волинь, мої Карпати” художника Ореста Хмельовського (І. Сафулько);
- виставку „Казка Лесі Українки „Біда навчить” в ілюстраціях українських художників” (Н. Пушкар);
- „Кобзарство у мистецтві” (скульптури і рельєфи). Виставка робіт учнів Луцької дитячої художньої школи (Л. Пальоха);
- „Щасливе дитинство”. Поштові листівки дитячої тематики першої половини ХХ ст. з колекції художника Карела Якубека (1923–2008) (Н. Пушкар, І. Несторук);
- „Роки шкільні чудесні...”. До Дня знань (Н. Пушкар, І. Несторук, Л. Кревська);
- „А я іду крізь біль до світла...”. До Міжнародного дня осіб з інвалідністю (І. Сафулько);
- фотовиставку „Луцьк автомобільний: 1920-і – 1930-і роки” (за участі Волинського автомобільного клубу) (С. Лис, О. Важатко);
- виставку „1 грудня – День нумізмата” (О. Матейчук);
- Перше квітня – Міжнародний день птахів (Т. Тищенко, Л. Ланшина);
- Види гербаріїв у фондах Волинського краєзнавчого музею (Т. Тищенко);
- виставку „День Синички” (Т. Тищенко, Л. Ланшина);
- виставку „День захисту тварин” (О. Гаврилюк);
- виставку сувенірних ялинок, виготовлених студентами кафедри дизайну Луцького національного технічного університету (Т. Тищенко);
- виставку фіалок клубу „Фіалки Прикарпаття” та інші;

у Музеї волинської ікони

- Небесне воїнство. Образи святих воїнів на волинських іконах XVII–XIX ст. з колекцій Музею волинської ікони та Державного історико-культурного заповідника м. Острога (Л. Карпюк, А. Вигодник);
- Одвірки царських і дияконських врат у контексті творчості Йова Кондзелевича (Т. Єлісеєва, А. Квасюк);
- Сакральний живопис Володимира Жупанюка. Роботи художника з власної збірки, колекції Митрополита Луцького і Волинського УПЦ КП Михаїла та фондів Волинського краєзнавчого музею (Л. Карпюк, І. Москалюк);
- Відреставровані пам’ятки з колекції Волинського краєзнавчого музею (С. Василевська, Т. Єлісеєва);
- Пасхальний сувенір від Анатолія Бойка (І. Москалюк) та інші;

у Художньому музеї

- виставку художника Гаврила Остапенка (1892–1971) „На спомин про Луцьк”, приурочену до Дня Незалежності України та Дня міста (О. Старикова);
- виставку творів Наталі Кумановської. Малярство, графіка (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);

- Осяяні Великоднем. Іконопис на склі волинської художниці Галини Черниш (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);
- „Богові та Україні”. Виставка творів Дмитра Стецька (Тернопіль) та Катерини Ганейчук (Луцьк) (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);
- Дерево. Органічні структури. Виставка малярства Володимира Чорнобая (м. Тернопіль) (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);
- виставку творів живопису „Четвертий вимір” Федора Панчука (м. Вінниця) (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);
- виставку творів українських художників Андроника Лазарчука та Володимира Костецького в рамках проведення мистецьких тематичних годин „На пошану Великому Вчителю. Володимир Костецький (1905–1968) – Андроніку Лазарчуку (1870–1934)” (Т. Левицька);
- міні-виставку творів українських художників др. пол. ХХ ст. із колекції Волинського краєзнавчого музею (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк);
- „Настрій зими”. Виставка однієї картини із колекції ВКМ (Бабенцов В. В. (1921–2012) „Зимовий день”, 1980 р.) (О. Старикова);
- „Літо. Натхнення”. Міні-виставка творів українських художників другої половини ХХ століття із колекції ВКМ: Драгомірова Н.С. (1926–2014) „Вишні”, 1968 р. в.; Сльота П. Д. (1911–1974) „Бахчисарайський ханський палац”, 1966 р.в. (О. Старикова);

у Музеї історії Луцького братства

- Луцькі рукописи з колекції Волинського краєзнавчого музею (О. Бірюліна);
- Волинська рукописна спадщина. До Дня української писемності та мови (О. Бірюліна);
- Подорожуємо минулим: навчальна і тематична картографія (давні карти і атласи з колекції Волинського краєзнавчого музею) (О. Бірюліна);
- Волинська віньєтка. З історії шкільництва (О. Бірюліна);
- Документальні матеріали Ковальчука М. Г. з фондів ВКМ: причинок для реконструкції волинської родини (О. Бірюліна);

у Колодяжненському літературно-меморіальному
музеї Лесі Українки

- „... чи кожна людина має таких рідних?”. До 140-річчя від дня народження Ольги Косач та 135-річчя від дня народження Оксани Косач, сестер Лесі Українки (О. Бойко);
- Великодні писанки Олени Пчілки (М. Чашук);
- Олена Пчілка в фотографіях та портретах. До дня пам’яті Олени Пчілки (Л. Мерзвинська);
- Никола (за хрещенням), Миколка, Миколочка, Микось, Микунька, Кухотка (у родині)... До 80-річчя від дня смерті Миколи Косача (Л. Мерзвинська);
- Казка Лесі Українки „Біда навчить” у творчості українських художників (Т. Поліщук);
- персональну виставку Ореста Хмельовського „Моя Волинь, мої Карпати”;
- виставку „Чарівний світ Валентини Михальської. Живопис, графіка...” (Т. Поліщук) та інші;

у Музеї „Лісової пісні” в ур. Нечимному

- „Луна в душі від „Лісової пісні”. Видання драми-феєрії „Лісова пісня” з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (О. Боярчук);

у Затурцівському меморіальному музеї
В’ячеслава Липинського

- „Їхніх душ не торкнулась зневіра”. До Дня Незалежності України (В. Кушнір)
- У вирі Української революції. До 100-річчя створення Української Демократичної Хліборобської партії (В. Кушнір);
- „Здобути, або не бути”. До 75-річчя з часу створення Української Повстанської Армії (В. Кушнір)
- Родинна колиска Липинських на вітрах історії (В. Кушнір, Н. Гатальська);
- Вірні клятві Гіпократата. Історія медичних закладів у Затурцях. До 130-річчя Володимира Липинського та 85-річчя Юрія Липинського – відомих лікарів, уродженців Затурець (Н. Гатальська);
- виставку „Селекціонер, народжений в Затурцях”, присвячену селекціонеру, науковцю Ядвізі Станіславівні Липинській (В. Чопко);
- Різдва казка (з фондів Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського) (Н. Гатальська);
- Наша мова барвінкова (З любов’ю до рідного слова). До Міжнародного дня рідної мови (Н.

Гатальська);

- Книга з автографом (книги – дарунки музею) (Н. Гатальська);
 - персональну виставку робіт майстрині-писанкарки Оксани Білик (м. Володимир-Волинський);
 - персональну виставку Мирослави Клішук „Натхнення” (м. Луцьк);
 - персональну виставку художниці Олесі Ішук „Великодні мотиви у витинанці” (м. Луцьк)
- та інші.

Ряд виставок було підготовлено та відкрито поза музеєм. Так, до 146-ої річниці від дня народження Лесі Українки та 140-річного ювілею Ольги Косач-Кривинюк, у Музеї Лесі Українки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки відбулося відкриття спільної з Волинським краєзнавчим музеєм виставки „Сестри” (Н. Пушкар, І. Несторук), присвяченої цим двом знаковим для України жінкам.

В межах XXI Всеукраїнського конкурсу професійних читців імені Лесі Українки, у Волинському академічному обласному театрі ляльок відбулася презентація міні-виставки творів Михайла Савицького до драми-феєрії Лесі Українки „Лісова пісня” з колекції Волинського краєзнавчого музею (З. Навроцька, О. Старикова), виконаних у 1971 році до 100-річчя від дня народження поетеси.

В рамках Фестивалю каліграфії „Простір літер”, у Стировій вежі Луцького замку Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку було розгорнуто виставку „Каліграфія Луцького гроду. Документи Луцького замкового судового осередку XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею як пам’ятки рукописної спадщини” (О. Бірюліна).

В Музеї писанкового розпису (м. Коломия) експонувалася виставка „Волинські писанки” (Л. Мірошніченко-Гусак), на якій крім традиційних й авторських писанок було представлено ансамблі жіночого святкового вбрання, вишивані й ткані рушники з фондів Волинського краєзнавчого музею, а у Мистецькій залі Центру дозвілля „Лісова пісня” м. Вараш Рівненської області – виставка „Образ священний” (С. Василевська, А. Вигодник) з іконами XVIII–XIX ст. з колекції Музею волинської ікони.

У Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові відбулась виставка одного шедевра – великоформатної картини невідомого художника XVIII ст. „Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго” з Волинського краєзнавчого музею, яку повернули до життя художники-реставратори Львівської філії ННДРЦУ.

Музей волинської ікони взяв участь в організації виставки „Біблія як ідейне і духовне джерело Реформації” в Музеї книги і друкарства м. Острога та виставки ННДРЦУ „Щоб зберегти на всі віки скарби козацької доби” у Музеї історії Києва, надавши для експонування на них 29 предметів основного фонду Волинського краєзнавчого музею.

Масова науково-освітня робота

За 2017 рік Волинський краєзнавчий музей, його відділи та філіал відвідало 80,2 тис. чоловік, проведено 2475 екскурсій, в т. ч. 1082 – тематичних. Екскурсіями охоплено 37445 чоловік.

Музей	Відвідало (чол.)	Проведено екскурсій
Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	27227	1057
обласний краєзнавчий музей	20337	606
Музей волинської ікони	13960	297
Художній музей	12900	295
Музей історії Луцького братства	3189	83
Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського	1831	102
Музей „Лісова пісня” в ур.Нечимному	720	35

Для населення області науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, відділів та філіалу прочитано 286 лекцій, які прослухало 7,5 тис. чоловік.

У музеях, навчальних та культосвітніх закладах, в інших установах експонувалася 163 стаціонарні та пересувні виставки, які оглянули 139,6 тис. чоловік. Зокрема, фотодокументальна виставка Волинського краєзнавчого музею „Герої не вмирають”, присвячена Героям Небесної Сотні, експонувалася у приміщенні Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка під час тематичного заходу до Дня Гідності та Свободи та у Волинській обласній раді, де відбувалася

її чергова шістнадцята сесія, а також у Палаці культури м. Луцька, Луцьких загальноосвітніх школах № 17 і 25 та ін. Під час проведення в селі Соловичі Турійського району XII обласного Фестивалю фізичної культури та військово-патріотичного виховання учнівської молоді Волині було розгорнуто пересувну виставку „Українська Повстанська Армія. Історія нескорених”. Музейна фотодокументальна виставка „Пам’яті жертв нацизму” (до Міжнародного дня звільнення в’язнів фашистських концтаборів) експонувалася у Волинському обласному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Небесної Сотні, „Волинь у незалежній Україні”, „Герої не вмирають” та „Ми звинувачуємо! Голодомор 1932–1933 років – геноцид українського народу” – у Луцькому СІЗО, та ін.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і проведено 182 науково-освітні заходи, присвячені народним святкам, знаменним та пам’ятним датам України та Волині, державним святкам.

Так, з метою формування у молоді активної патріотичної та громадської позиції, національної свідомості та високих моральних цінностей на прикладі подій Революції Гідності та участі волинян в АТО, боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність на Сході України, в обласному краєзнавчому музеї підготовлено і проведено ряд заходів. Зокрема, тут відбулися історична година „Наші Герої” (до третьої річниці трагічних розстрілів на Майдані), науково-освітній захід з циклу „Перемоги української зброї”, присвячений роті особливого призначення „Світязь”, у якому взяли участь бійці роти і ветерани підрозділу, які у січні 2015 року героїчно бились в оточенні, обороняючи м. Вуглегірськ Донецької області, та зустріч „Вони були першими” (до Дня українського добровольця), під час якої спогадами поділилися військовий капелан от. Олександр Вронський, добровольці Юрій Гучак та Андрій Стасюк та волонтер, член жіночої сотні „Самооборона Волині” Світлана Кравченко, а з вітальною програмою виступили студенти Коледжу рекреаційних технологій та права. Крім того, День українського добровольця у музеї урочисто відзначили за участі волинських добровольців та представників влади. Напередодні Великодня, в рамках благодійного проекту „Мистецька терапія”, у Волинському краєзнавчому музеї для волинських бійців, які проходили реабілітацію в обласному госпіталі інвалідів організували майстер-клас з писанкарства. За участі волинян – учасників Революції Гідності, в обласному музеї відбулася презентація книги „Майдан від першої особи. Регіональний вимір” (випуск 3, частина 1 – Автономна Республіка Крим – Луганська область), підготовленої у рамках проекту Українського інституту національної пам’яті „Майдан: усна історія”. Для дітей та студентської молоді проводилися екскурсії по музейних виставках „Герої не вмирають!” (пам’яті Небесної Сотні), „Неоголошена війна. Волинський рахунок” (про події на сході України), „День Соборності України: Схід і Захід разом!” (до 98-ої річниці Дня Соборності України та 99-ї річниці Дня пам’яті Героїв Крут), „Волиняни у боротьбі за незалежність України” (до 75-ої річниці від дня створення Української Повстанської Армії на Волині та до Дня захисника України), „Прапори українських революцій: 1917–2017 рр.” (до Дня Державного Прапора України та 26-ої річниці проголошення Незалежності України).

Крім того, з метою національно-патріотичного виховання молоді на основі історико-культурної спадщини українського народу, героїчного минулого та сьогодення нашого краю, знаменних і пам’ятних дат України та Волині 2017 року, для учнів та студентів, громадськості м. Луцька в обласному краєзнавчому музеї проведено тиждень вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років, історичні години „Ми пам’ятаємо” (до Дня пам’яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні), „Пам’ять і скорбота єврейського народу Волині” (до Дня пам’яті жертв Голокосту і 75-ої річниці розстрілу єврейського населення Волині) та „Розстріл Луцького гетто: сторінки трагедії” (до 75-их роковин від часу розстрілів євреїв Луцького гетто), тематичні вечори „Вічні Кортеліси” (до 75-ої річниці з часу знищення нацистами села Кортеліси Ратнівського району), „Пам’ять” та зустріч членів клубу ветеранів війни і праці „Неспокійні серця” з ліцеїстами Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою (до дня визволення від нацистських окупантів міста Луцька), вечір-зустріч „Ми пам’ятаємо...” (до Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав), зустріч з учасниками ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (до Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС) та ін. З нагоди Дня захисника України та 75-річчя з часу створення Української Повстанської Армії на Волині у Волинському краєзнавчому музеї відбулася зустріч керівників області та міста Луцька із ветеранами УПА та національно-визвольних змагань.

Для пошанування видатних постатей та відомих людей України та Волині були організовані історична година „Поет живе в серцях свого народу” (до дня народження Т. Г. Шевченка), тематичний вечір „На шлях я вийшла ранньою весною”, літературно-мистецька година „Казка Лесі Українки „Біда навчить” в ілюстраціях українських художників” та медіа-екскурсія „Магія її обличчя...” (до дня народження

Лесі Українки), вечір спогадів „Борис Ревенко: Кіно і друзі” (до 80-річчя від дня народження головного режисера народної аматорської кіностудії „Волинь”, заслуженого працівника культури України), вечір-портрет української поетеси Людмили Лежанської „Мій доброокий світ...” (до 70-ої річниці від дня її народження), ювілейні вечори „Поезія – це завжди неповторність...” волинської поетеси, заслуженого вчителя України Ніни Горик (до 60-річчя від дня народження), „Дзвони її серця” (до 70-ліття магістра, кампанолога, голови Волинської обласної організації Українського товариства охорони пам’яток та культури Галини Марчук) та ювілейний вечір голови Луцької районної добровільно-благодійної організації „Спілка Чорнобиль”, активного громадського діяча Федора Рузака, тематичний захід „Фоторепортаж чи мистецтво?” на базі фотовиставки „На старих фотографіях всі молоді...”. Волинь і країни на світлинах фотокореспондента газети „Волинь-нова” Миколи Зінчука з нагоди його 70-ліття”, творча зустріч студентів Волинського коледжу Національного університету харчових технологій з митцем, художником, філософом, дизайнером, педагогом, науковцем, літератором Орестом Хмельовським, вечір співаної поезії письменниці, поетеси, громадської діячки Надії Корнійчук і музиканта-виконавця, композитора, вчителя музичного мистецтва Прилуцької ЗОШ І-ІІІ ст. Миколи Гапонюка.

В обласному краєзнавчому музеї започатковано новий цикл заходів „Історія одного експоната”. Метою циклу є пізнання історії та долі не тільки українського народу, а й окремих експонатів як мовчазних свідків нашої буремної історії та незчисленних лихоліть, які переслідували український народ протягом століть. У рамках циклу проведені історичні години „Від європейського з’їзду 1429 року у Луцьку до безвізу” та „Кахлярство на Волині”, краєзнавчу годину „Порцеляна Радзивілів в Олиці” та історично-природничу – „Радзивілівське полювання”. Крім того, в обласному краєзнавчому музеї для лучан та гостей міста започатковано безкоштовні „Екскурсії вихідного дня”, які проводяться щонеділі з 15.00 години.

У Волинському краєзнавчому музеї відбулися урочистості, приурочені Міжнародному дню музеїв. В рамках міжнародної акції „Ніч музеїв”, в обласному музеї спільно з художниками-модельєрами луцького підприємства „Едельвіка” проведено мистецьку акцію „Вишивана краса від Косачів: присвячено Волинському краю”, яка стала подарунком місту Луцьку з нагоди Міжнародного дня музеїв і Всесвітнього дня вишиванки. На початку дійства репрезентували відвідувачам, перевидані за ініціативи Волинського краєзнавчого музею, дві збірки українських узорів – „Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки. Зібрала Олена Пчілка. Репринтне відтворення першого видання, Київ, 1876.” (2010 р.) та „Українські народні узори. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк. Випуск II зі змінами й доповненнями” (2009 р.), і представили для загального огляду безцінні реліквії – оригінальні зразки узорів, яких торкалися руки самої Ольги Косач-Кривинюк. Потім відбувся показ ексклюзивних моделей від майстрів бренду українського етно-одягу „Едельвіка”, створених за мотивами зразків традиційної вишивки із колекцій Олени Пчілки та Ольги Косач-Кривинюк. Музичною сторінкою під час дефіле моделей став виступ фольклорного дуету „Рута-м’ята” у складі Оксани Годлевської та Марії Ковальчук. Крім того, з нагоди Міжнародного дня музеїв та Всесвітнього дня вишиванки в обласному музеї спільно з Волинською дирекцією ПАТ „Укрпошта” проведено урочисте спецпогашення конверту „Всесвітній день вишиванки”.

У рамках святкування Міжнародного дня захисту дітей у Волинському краєзнавчому музеї організували ряд цікавих заходів. Вперше було представлено виставку поштових листівок „дитячої тематики” першої половини ХХ ст. „Щасливе дитинство” з колекції художника Карела Якубека. З музичними вітаннями виступили юні таланти Луцької музичної школи № 1 імені Фредерика Шопена. Діти взяли участь у квесті „В серці моїм Україна”, а для учнів НВК № 9 Луцької міської ради та учнів Луцької ЗОШ № 12 були проведені тематичні екскурсії „Тваринний та рослинний світ Волині” та „Українська народна іграшка”.

З нагоди Міжнародного дня осіб з інвалідністю у Волинському краєзнавчому музеї відбулась творча зустріч з артистами Горохівського народного ансамблю „Надія” Горохівського територіального центру УТОС, вихованцями Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів „Центр освіти” та презентація виставки робіт осіб з інвалідністю „А я їду крізь біль до світла...”.

Спільно із „Товариством нумізматів Волині” в обласному краєзнавчому музеї проведено культурно-просвітницький захід „День нумізмата в музеї” з оглядом виставки нумізматичної продукції з фондів музею, переглядом презентаційних сюжетів про виготовлення нумізматичної продукції Монетним двором Національного банку України, тематичних сюжетів про сучасні сувенірні та пам’ятні монети НБУ, участю у безпрограшній лотереї тощо.

З метою виховання у дітей та молоді любові до природи та рідної землі, формування у них екологічної свідомості та природоохоронних навичок, були організовані екологічні години „День Синички” (до

початку всеукраїнської екологічної операції „Зустріч зимуючих птахів”), „Ой, ялиночко зелененька” (до Всеукраїнської природоохоронної операції із запобігання незаконним рубкам новорічних ялинок) та „Бережіть нас, добрі люди” (до Міжнародного дня захисту тварин), еколого-етнографічне свято „Перше квітня – День зустрічі птахів” (до Міжнародного дня птахів та Всеукраїнської операції „Птахи прилетіли!”), ботанічний урок „Гербарій. Історія, створення та значення для вивчення флористичного різноманіття” та еколого-етнографічна година „Рослини Волині у легендах і переказах” (до Міжнародного дня музеїв та Дня науки в Україні), екологічний урок „Малятам про малят – звірят і пташенят” (до Всесвітнього дня охорони навколишнього природного середовища), зоологічний квест „Слідами звірів” та ін. Для вихованців дитячих садків та учнів молодших класів шкіл міста Луцька проводилися екскурсії-казки „Ой Весна-красна, що ти нам Веснонька принесла” та „В гостях у Золотої осені” з циклу „Чарівні пори року”.

З метою долучення дітей та молоді до традицій, звичаїв і обрядів українського народу, проведено ряд заходів. Зокрема, в обласному краєзнавчому музеї, на базі етнографічної виставки традиційних атрибутів різдвяних свят „Різдвяний настрій”, вперше проведено „Різдвяний вечір у музеї”, який відбувся серед дідухів, зірок, вертепних шопок, масок ряджених, під музичний супровід ліри, з веселими народними танцями, майстер-класами та солодошами. Учасники заходу ознайомилися з традиційними атрибутами різдвяно-новорічних обрядодійств з фондової збірки музею. Під час заходу представили нове надходження до музею – колісну ліру луцького майстра Віктора Іщука, виготовлену за зразком давньої ліри, що зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею й датується 40-ми роками ХХ ст. Отож всі присутні мали можливість почути як звучить волинська ліра. Про лірницькі традиції нашого краю розповів відомий етномузикознавець Юрій Рибак (м. Рівне), а у виконанні Андрія Ляшука (м. Рівне) звучали різножанрові лірницькі пісні. До програми заходу були включені й майстер-класи. Гончар Анатолій Філософ навчав бажаючих створювати глиняні сувеніри та іграшки, а мистецтвознавець Леся Косаківська – танцювати автентичні народні танці „плескач”, „карапет”, „подіспань” та інші.

Крім того, в обласному музеї були організовані етнографічні заходи „Ляльковий вертеп” із майстер-класом з виготовлення лялькових персонажів до вертепної шопки, „Вишиванка: музейний експонат, традиція, модний тренд” (до Міжнародного дня музеїв та Дня вишиванки) і „Давні професії волинян (ткацтво)”, еколого-етнографічне свято „Проводи Зими на Стрітіння” із циклу „Чарівні пори року”, урок-екскурсію „Таємниці чарівної нитки”, інтерактивну екскурсію „Мандруємо століттями: дитяча народна іграшка” із майстер-класом з виготовлення травмотанки та іграшок з овочів та фруктів, майстер-класи керівника гуртка „Художнього розпису” відділу декоративно-ужиткового мистецтва Палацу учнівської молоді м. Луцька Оксани Бицюк з художнього розпису „Осінні барви” та керівника гуртка „Сучасна вишивка хрестиком” Валентини Батіної – з виготовлення народної іграшки на палиці та ін. В обласному краєзнавчому музеї для учнів шкіл м. Луцька до Великодня діяла школа писанкарства „Чарівний писачок” та проведено майстер-клас з виготовлення текстильних сувенірів викладача кафедри дизайну Луцького національного технічного університету Анни Дідух. У День Святого Миколая для учнів 2-Д класу Луцького НВК №9 молодший науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею Катерина Яремчук провела майстер-клас з виготовлення новорічних вітальних листівок. В експозиції Волинського краєзнавчого музею проведений експериментальний урок для учнів 6 класу Луцької спеціалізованої школи № 1, під час якого діти ознайомилися з традиційним волинським вбранням, його компонентами, оздобленням, обрядовим значенням.

Волинський краєзнавчий музей долучитися до Всеукраїнської акції єднання „Україна моя вишивана” – створення унікальної вишитої карти України. В обласному музеї в акції взяли участь учні 14 групи Волинського коледжу Національного університету харчових технологій, представники Волинського обласного добровільного товариства „Спілка Чорнобиль” та учні Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Небесної Сотні, а також жителі та гості міста Луцька.

Для сприяння розвитку писанкарства у краї, дослідження великодньої звичаєвості та обрядовості, обміну досвідом, заохочення професійного й творчого зростання учасників конкурсу, популяризації творчості писанкарів, на базі Волинського краєзнавчого музею з 6 березня по 5 квітня проведено Двадцять третій обласний конкурс „Волинська писанка третього тисячоліття”. Конкурс зібрав 79 писанкарів з різних районів Волинської області, що подали більше 353 писанок з традиційними візерунками і творчими композиціями.

З метою виявлення, вивчення, збереження та популяризація народних традицій, звичаїв та обрядів, пов’язаних зі святкуванням Різдва Христового, Нового року, Водохреща; розвитку духовності, піднесення творчої активності дітей та молоді на зразках традиційної народної культури, обласним музеєм з 1 по 28

грудня проведено Дванадцятий обласний конкурс різдвяно-новорічної атрибутики „Символи різдвяних свят”. У ньому взяли участь понад дев’яносто волинян з Володимир-Волинського, Іваничівського, Луцького, Маневицького, Старовижівського, Шацького районів та міста Луцька. Ними створено 113 робіт, серед яких вертепні шопки, дідухи, різдвяні зірки, дзвіночки, малюнки на склі тощо.

У Волинському краєзнавчому музеї проведені презентації монографії кандидата історичних наук, провідного наукового співробітника відділу новітньої історії музею Богдана Зека „Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944)”, звіту про роботу у 2016 році сектору археології відділу давньої історії з показом основних знахідок (зокрема у криптах костелу Св. Трійці в смт. Олика Ківерцівського району), відреставрованої у Львівській філії ННДРЦУ картини „Вінчання князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго”, а також урочиста передача Управлінням Служби безпеки у Волинській області у фонди музею на постійне зберігання двох колекцій – археологічної з 452-х одиниць (VII ст. до н.е. – початку XX ст.) та книжкової з 28-ми предметів (XVII – початку XX ст.), з презентацією обох колекцій.

У 2017 році працівники Волинського краєзнавчого музею приділяли увагу популяризації історії, культури і традицій національних меншин волинського краю та співпраці з їх товариствами. Так, в обласному краєзнавчому музеї спільно з Волинським обласним товариством польського мистецтва „Барви Рубежів” було організовано різдвяно-новорічне свято „Мистецька кав’ярня” із виконанням українських і польських колядок. До Дня пам’яті жертв Голокосту і 75-ої річниці розстрілу єврейського населення Волині, у музеї відбулося відкриття виставки та історична година „Пам’ять і скорбота єврейського народу Волині”, у якому взяли участь виконавчий директор Волинської релігійної громади прогресивного іудаїзму Сергій Швардовський та вокальний ансамбль клубу „Яхад”. В рамках Року Тадеуша Костюшко, спільно з Товариством польської культури імені Тадеуша Костюшка проведено тематичний вечір „Про Костюшко... словом і співом”. До 160-ї річниці від дня народження польської письменниці, драматурга, публіциста, волинянки за походженням Габріелі Запольської у музеї відбувся вечір-портрет „Її душа жила на Волині...”. Крім того, в обласному музеї відбулась лекція-дискусія „Генрик Юзевський – спроба примирення польських і українських національних прагнень”, з якою виступив польський аналітик, коментатор та історик, працівник Польського Інституту Міжнародних Справ Лукаш Ясіна.

В обласному краєзнавчому музеї було проведено презентацію проектів міжнародної організації „Українсько-Єврейська Зустріч”, зокрема, буклету „Більш ніж тисячоліття єврейської історії та культури в Україні. Приклади із канадійської пересувної експозиції: Мандрівка крізь віки. З глибини віків до 1914”, який представив співдиректор організації Алті Родал (Канада), а також двотомника „Синагоги в Україні. Волинь”, яку представила представник центру Єврейського мистецтва Єврейського університету в Єрусалимі Анна Березіна. Учасники презентації поспілкувалися із нащадком маневицьких євреїв, автором міжнародного проекту „Моя земля – земля моїх батьків” Джайлом С’юзелом (США).

Крім того, в обласному музеї відбулась зустріч директора Волинського краєзнавчого музею Анатолія Силюка із представниками Департаменту культурної спадщини Міністерства культури і національної спадщини Польщі, під час якої було обговорено питання допомоги в реставрації олицької спадщини Радзивіллів, проведенні конференції, заходів до ювілею Габріелі Запольської, участі музейних фахівців у стажуваннях в Польщі, розробці та втіленні спільних грантових проектів, обміну інформацією та фаховою літературою.

Для забезпечення змістовного дозвілля дітей в період літніх канікул, по експозиціях і виставках Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Музею історії Луцького братства, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського проводилися оглядові і тематичні екскурсії для учнів шкіл, вихованців пришкольніх оздоровчих таборів м. Луцька, дітей з літніх таборів відпочинку та шкіль-інтернатів області, в т. ч. для дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей. Для дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей і позбавлених батьківського піклування, дітей учасників АТО відвідування музеїв та екскурсії були безкоштовні. З метою популяризації історико-культурної спадщини українського народу Волинським краєзнавчим музеєм проводилися науково-освітні заходи у дитячих таборах літнього відпочинку. Зокрема, працівниками обласного музею було організовано „День музею” у дитячо-оздоровчому таборі „Світанок” в с. Дачне Ківерцівського району, під час якого діти прослухали цікаві лекції (з показом музейних експонатів) про природу, історію та етнографію Волині. 1 вересня в обласному краєзнавчому музеї проведено День Знань для учнів шкіл м. Луцька.

Проводилися й інші позамузейні науково-освітні заходи. Зокрема, до 100-річчя від дня народження українського громадсько-політичного діяча, провідника ОУН Олега Штуля, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею Богдан Зек презентував свою книгу

„Олег Штуль у боротьбі за Україну” на пам’ятному вечорі у Культурно-інформаційному центрі при Посольстві України у Французькій Республіці в Парижі (Франція), а також на заході у загальноосвітній школі I-III ступенів с. Заліси Ратнівського району.

У 2017 році значну науково-освітню роботу здійснювали і музеї – відділи та філіал Волинського краєзнавчого музею.

У Музеї волинської ікони відбулися традиційні „Різдвяні зустрічі” за участі хору священників Колківського благочиння УПЦ, які презентували традиції української народної пісні, класичний академізм та вітчизняні традиції культової музики. До Великодня тут провели тематичний захід „Празник празників і Торжество торжеств” та майстер-клас з виготовлення пасхальних листівок. Напередодні Міжнародного дня музеїв у музеї відбулася презентація відреставрованих пам’яток іконопису, історичних документів та олійного живопису XVII–XIX ст., відреставрованих у Національному науково-дослідному реставраційному центрі України та Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури м. Київ.

До 350-ліття від дня народження Йова Кондзелевича у Музеї волинської ікони проведено тематичний захід „Таємниця майстра українського сакрального бароко Йова Кондзелевича” (спільно з Волинською обласною бібліотекою для юнацтва) та безкоштовні екскурсії „Майстерність волинського іконопису”.

Підчас XXIV Міжнародної наукової конференції „Волинська ікона: дослідження та реставрація” у Музеї волинської ікони представили мистецький проект „Йов Кондзелевич. Велич і слава, європейський контекст. До 350-ліття від дня народження Йова Кондзелевича”, який презентували його автори – народний художник України Мирослав Откович та завідувач Львівської філії ННДРЦУ Тарас Откович. Вони показали творчість Йова Кондзелевича у контексті європейського мистецтва XVI–XVII ст., на тлі творчості великих майстрів Ренесансу – Ель Греко, Рафаеля Санті, Тиціана Вечелліо, Доменіко Гірландайо. Банери проекту продемонстрували твори європейських художників і твори Йова Кондзелевича із близькими сюжетами, технічними та композиційними елементами зображень.

До дня Святого Миколая у Музеї волинської ікони проведено інтерактивну екскурсію-квест „Образ Св. Миколая у волинському іконописі XVII–XVIII ст.” для учнів 6 класу Луцької спеціалізованої школи № 1, під час якої школярі оглянули ікони з образом Святого Миколая, дізналися про традицію його зображення у давньому малярстві, про його життя та пошанування в Україні.

Працівниками Музею волинської ікони була надана допомога в організації і проведенні паломництва віруючих до Холмської Чудотворної ікони Богородиці. Зокрема, 7 травня вже втретє відбулося паломництво вірних Луцького екзархату Української Греко-Католицької Церкви до Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Музеї волинської ікони. Богослужіння очолив екзарх Луцький владика Йосафат. У паломництві взяло участь більше 300 віруючих з Луцька, Ковеля, Дубна та інших регіонів, зокрема, члени молодіжної організації з Львівщини „Католицьке скаутство Європи”. Під прекрасний спів церковного хору, вони молилися біля Чудотворного образу та прикладалися до святині. 21 вересня, у свято Різдва Пресвятої Богородиці, відбулася хресна хода вірних Української Православної Церкви Київського Патріархату до Холмської Чудотворної ікони Богородиці, яка у спеціальному кіоті була винесена на ганок Музею волинської ікони для проведення молебня, під час якого віруючі мали можливість прикластися до святині. Службу перед Чудотворним образом очолив канцлер Волинської єпархії, протоієрей Микола Цап. До вшанування святині долучилися духівники і віряни Ковельського та Луцького районів. За ці два паломництва пам’ятку пошанувало 1,3 тис. чоловік.

Крім того, у Музеї волинської ікони презентували Акафіст Холмській Чудотворній іконі Богородиці у перекладі на англійську мову В. Гребенюка та картину художника В. Жупанюка „Холмська Чудотворна ікона Богородиці у подіях і фактах”.

У 2017 році науково-освітня робота Музею історії Луцького братства була присвячена 400-літньому ювілею Луцького Хрестовоздвиженського братства (1617). У музеї проведено історичні години „Учити даскал і любити маст діти всі заровно”: освітньо-виховна система Луцької братської школи” та „Браття стану рицарського. Волинська шляхта – засновники і фундатори Луцького братства”. У рамках святкування Днів європейської спадщини тут провели безкоштовну „Екскурсію в освітнє минуле Луцька: братська школа і шпиталь”, тематика якої стосувалася освітніх і благодійних осередків Луцька. За участю представників „Товариства нумізматів Волині”, Волинського товариства „Просвіта”, Інституту післядипломної педагогічної освіти, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у музеї відбулася презентація ювілейної 5-гривневої монети на честь 400-ліття Луцького Хрестовоздвиженського братства, випущеної Банкотно-монетним двором Національного банку України. У Музеї історії Луцького братства відбулись установчі збори Луцького Хрестовоздвиженського братства (відродженого),

що постало замість Волинського крайового братства Святого апостола Андрія Первозваного.

До дня народження Лесі Українки у музеї братства проведені народні читання з тематичної серії „Знайомтесь, Лариса Петрівна Косач” в рамках проекту „Музей – громаді”. Студенти Коледжу технологій бізнесу та права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки разом із співробітниками Волинського краєзнавчого музею здійснили подорож у світ яскравих моментів життя поетеси, закарбованих у її фотопортретах і об’єднаних однією темою „Магія її обличчя...”.

В рамках загальноєвропейської акції „Ніч музею” з нагоди Міжнародного дня музеїв, Музей Луцького братства запросив лучан і гостей міста на театралізоване дійство „Під прицілом Кліо – Луцьке братство”. Музейники вийшли на вулицю і провели зацікавлених лучан місцями яскравих і пізнавальних подій минулого. Учасниками акції стали не тільки актори-аматори та запрошені лучани, але до вуличного театру були долучені й пересічні містяни, які проходили мимо. Сценарій театралізованого дійства був розроблений і втілений музеєм спільно з викладачами і студентами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

До Дня української писемності та мови у Музеї історії Луцького братства було організовано історично-літературну майстерню „Моя мова – живе слово” для учнів спеціального освітнього комунального закладу „Луцький навчально-реабілітаційний центр”, де проходять навчання та реабілітацію діти з вадами мови, зору, опорно-рухового апарату та із затримкою психічного розвитку. Учні центру разом з лектором пошанували преподобного Нестора-літописця – письменника-агіографа, з якого розпочалась українська писемна традиція, дізнались про технологію виготовлення ганчір’яного паперу, побачили найдавніші пам’ятки старослов’янського письменства та бароковий почерк луцьких канцеляристів, якими створені україномовні документи XVII століття.

В рамках промоційної акції „Автограф-сесія в музеї”, яка знайомить з історичними традиціями з допомогою сучасників – носіїв цікавих творчих професій, у Музеї Луцького братства відбувся науково-освітній захід „Луцьке історичне рукописання. Візія майстра каліграфії Кирила Ткачова” – зустріч з українським каліграфом, ілюстратором і шрифтовим дизайнером Кирилом Ткачовим та його майстер-клас з каліграфічного відтворення луцьких почерків за рукописними документами ранньомодерної доби.

Крім того, у Музеї історії Луцького братства проведено „Родинну зустріч у музеї” з кількома поколіннями волинської родини Ковальчуків (Луцьк), разом з вихованцями студії „Оле-арт” – інтерактивну екскурсію і сеанс дитячого малювання в експозиції музею під назвою „За що я люблю Луцьке братство?”, а спільно з кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – апробацію інтерактивної екскурсії „Чого і як навчали в Луцькій братській школі” для учнів 5 класу Луцької ЗОШ № 3.

Волинський краєзнавчий музей та його відділ – Музей історії Луцького братства, разом із Луцьким Хрестовоздвиженським братством (відродженням), департаментом культури Луцької міської ради, громадськістю, вченими, представниками УПЦ Київського патріархату, міською та обласною владою урочисто відзначили 400-літній ювілей Луцького братств. Першого дня, на свято Воздвиження Чесного Хреста, у братському храмі відбулася святкова Літургія, у братському некрополі – поминання братчиків, чий прах покоїться там, та хресна хода до Свято-Троїцького собору, а в актовій залі Волинської православної богословської академії – урочиста академія, присвячена ювілею. Другого дня у Волинському краєзнавчому музеї та Музеї історії Луцького братства провели Міжнародну наукову конференцію „Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі”, присвячену 400-літтю Братства.

В кінці року Музей Луцького братства розпочав серію заходів про підсумки акції „Подаруй музею твір”, оголошеної з нагоди 400-літнього ювілею Луцького Хрестовоздвиженського братства. Зокрема, відбулася зустріч з музейним дарувальником, депутатом Луцької міської ради Петром Нестеруком, який забезпечив потребу музейної експозиції у портретуванні визначних луцьких братчиків – Івана Виговського і Галшки Гулевичівни, та авторами цих картин – Іриною та Іванною Дацюк.

У 2017 році ряд культурно-мистецьких заходів було організовано у Художньому музеї. До Міжнародного дня музеїв тут проведено культурно-мистецьку акцію „Ніч музеїв – 2017” із новою програмою „Українське рицарство: відвага і честь”. Вона акцентувала увагу на актуальній сьогодні темі звитяги, честі, духовної величі захисників України від найдавніших часів і аж до нині. Урочиста частина розпочалась із традиційного читання вірша на герб Його Величності князя Василя Костянтина Острозького, особистість якого є прикладом шляхетності та відваги, взірцем для наслідування нащадкам. Виступ гурту „Хорея Козацька” створив особливу, неповторну атмосферу свята. Гості музею насолоджувались концертом в двох частинах: *Douset patria* (Богові та Батьківщині) та *Musica ego vinum* (Музика і вино).

В рамках XIV Музичного фестивалю „Стравінський та Україна” у Художньому музеї відбулась культурно-мистецька акція „Музичні діалоги”, присвячена пам’яті Федора Стравінського (батька одного з найвідоміших композиторів XX століття Ігоря Стравінського). Її учасники ознайомилися із біографією Федора Стравінського, а молоді вокалісти музичних академій Києва, Львова, Гданська (Павел Буцкі, Михайло Кушлик, Марія Петрів, Інна Федорій та Назарій Федитник) виконали твори І. Стравінського, В. А. Моцарта, К. Даньковича, Е. Гріга та українські народні пісні в обробці А. Кос-Анатольського, М. Лисенка, Л. Ященка. Майстерний супровід співу виконували на роялі концертмейстери Вікторія Ковальчук та Ольга Козлан.

До 315-их роковин від дня страти український шляхтича, поета, борця за православну віру та волю України Данила Братковського Художній музей провів культурно-мистецьку акцію, під час якої Тараса Компаніченка („Хорея Козацька”) виконав музичні твори на слова поезій Данила Братковського та авторів його часу.

В межах культурно-мистецького проекту „Довгі осінні, зимові вечори” у Художньому музеї відбувся концерт „Ми з колядою...” вокального гурту „Кралі в коралях” за участі інструментального гурту „Стара шухляда” та вечір українського романсу „Осінні акварелі” як молодих, так і досвідчених виконавців.

До Міжнародного дня котів Художній музей в межах проекту „Екологія природи – екологія культури” традиційно провів для дітей культурно-мистецьку акцію „На гостини та гостинці від музейної киці”. Діти оглянули міні-виставку художнього фото із зображеннями музейних котів. Були також пізнавально-ігрові розмови про котів, спільне декламування віршів, створення власного котика у техніці „видиранка”.

Крім того, у Художньому музеї відбулися мистецька тематична година „На пошану Великому Вчителю. Володимир Костецький (1905–1968) – Андроніку Лазарчуку (1870–1934)”, практикум для студентів Волинського державного коледжа культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського перед відкриттям виставки малярства Володимира Чорнобая з Тернополя „Дерево. Органічні структури” в рамках проекту „Сучасне мистецтво: виставка творів, як пролог...”, відкриття „Міжнародного поетичного фестивалю MERIDIAN LUTSK” та ін.

У Художньому музеї проведено ряд презентацій. Зокрема, тут пройшли презентації відреставрованого у Львівській філії ННДРЦУ твору Лукаса Кранаха Старшого (?) (1472–1553) „Портрет Йоганна Ангальт-Цербста (1504–1551)”, білорусько-українського альманаху „Справа” за участі відомих білоруських письменників Наталки Бабіної й Олеся Наварича та адміністратора сайту „Справи” Павлини Скурко, історико-туристичного путівника „Шлях Гедиміновичів”, спеціального випуску журналу „Пам’ятки України. Національна спадщина”, присвяченого українській Волинській державі XIV–XV ст.

У 2017 році науковці Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки продовжували роботу з популяризації життя, творчості і пошанування пам’яті Лесі Українки, Олени Пчілки та інших представників родини Косачів-Драгоманових. Так, у музеї проведено традиційне святкування Різдва у Косачів. Учасники свята поринули у більш ніж сторічну давнину, слухаючи розповідь про звичай проведення свята в родині Лесі Українки. Для дітей під спів колядок і віншування був проведений майстер-клас з виготовлення солодкої випічки для захисників України на сході держави, прикрашення її різдвяною і новорічною символікою.

З нагоди дня народження Лесі Українки та до 120-річчя від часу зустрічі з Сергієм Мержинським – людиною, яка відіграла значну роль у її житті і творчості, у Колодяжненському музеї відбувся літературно-мистецький вечір „Якби ти знав, що є в душі моїй...”. Виконувалися вірші Лесі Українки і уривки з її творів, зокрема, з драматичної поеми „Блакитна троянда”, яка так подобалася Сергію Мержинському.

У рамках традиційних заходів „Роковини Т. Г. Шевченка в родині Косачів”, у музеї Лесі Українки проведено науково-освітній захід „Казка про Катерину”. Сучасна кіноверсія та роздуми про моральний родовий закон”, під час якого учні 7-10 класів місцевої школи та ЗОШ с. Прилуцьке переглянули сучасну версію Шевченкового твору „Казка про Катерину” та обговорили, що таке моральний родовий закон.

У Міжнародний день музеїв у Колодяжненському музеї Лесі Українки був День відкритих дверей, у рамках якого відбулося ряд цікавих заходів. Зокрема, у музеї відкрилася виставка „Чи кожна людина має таких рідних?”, присвячена 135-річчю від часу уродин Оксани і 140-річчю від дня народження Ольги Косачів – сестер Лесі Українки. Відбувся майстер-клас „Співуча глина” луцького гончара Анатолія Філозофа з виготовлення оберегів на щастя.

У день народження української поетеси, прозаїка, драматурга, публіциста, етнографа, фольклориста, матері Лесі Українки Ольги Петрівни Косач, у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки відбулися гостини в Олені Пчілки „Годі, діточки вам спати!”. У лісопарк, що неподалік музею, прийшли діти з великим букетом польових квітів і подарували його Олені Пчілці, роль якої виконала

науковий співробітник музею. Потім вони читали вірші Олени Пчілки, живо реагували на її казки, фольклорні записи, слухали гру бандуристки, частувалися млинцями з медом і згущеним молоком, а на завершення гостин отримали баночки з варенням з написом: „Гостинець від Олени Пчілки”.

У День пам'яті Лесі Українки біля пам'ятника письменниці настоятелем Свято-Миколаївської церкви отцем Іваном Оринчаком була проведена панахида, а у „Білому” Лесиному будиночку відбувся літературно-музичний вечір „А в серці тільки ти, єдиний мій, коханий рідний краю!”, на якому звучали вірші Лесі Українки про її любов до України, її біль за уявлену Батьківщину.

5–6 серпня у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки та урочищі „Нечимне” Ковельського району відбувалося традиційне обласне поетично-мистецьке свято „Лісова пісня”. Першого дня у „сірому” будинку Колодяжненського музею Лесі Українки відбулась мистецька літературна година, під час якої звучали поетичні рядки великої поетеси, прозові твори, роздуми літераторів про її творчість. У другий день святкове дійство пройшло на лісовій галявині в урочищі „Нечимне”, яке надихнуло Лесю Українку до написання драми-феєрії. Розпочалося воно уривком з драми-феєрії „Лісова пісня” у виконанні акторів Волинського академічного обласного, музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка. Потім зі сцени лісового театру звучали поетичні рядки, вокальні та фольклорні твори, записані Лесею Українкою. Поетичну сторінку свята розпочала поетеса, голова Волинської обласної національної спілки письменників України Ольга Ляснюк. Гостями свята була делегація з Польщі, від якої сердечні слова вітання висловив віт гміни Вержбіца Анжей Хжистовський. Вшанувати пам'ять Лесі Українки завітали письменники та літератори – директор будинку письменника Національної спілки письменників України, заступник голови НСПУ Олександр Гордон; гості з Білорусі – письменниця, директор Поетичного театру „Арт.С” Аксана Спринчан та музикант, історик, літератор Яраш Малішевський, письменниці з Чернігівщини Тетяна Винник та з Київщини – Анна Малігон, а також волинські поети та літератори. Неповторної атмосфери свята додали українські пісні у виконанні дитячої фольклорної студії „Жайворонок” під керівництвом Тетяни Ціхоцької, народного аматорського фольклорного колективу „Родина” будинку культури с. Білин, фольклорних гуртів „Берегиня” будинку культури с. Скулин та с. Доротище Ковельського району, вокального дуету Ковельського РБК „Перевесло” та інших аматорських виконавців району. На лісовій галявині діяли виставки-продажі книжок та виробів традиційних народних ремесл Ковельщини. Присутні на святі відвідали Музей „Лісової пісні” в урочищі Нечимному, де була представлена виставка „Луна в душі від „Лісової пісні” (Видання драми-феєрії „Лісова пісня” з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки)”, а також виставка-продаж виробів з глини та бісеру.

Крім того, у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки відбулися День пам'яті Олени Пчілки, Свято української писемності й мови, „День поезії”, організований Ковельським фондом культури, обласний семінар вчителів історії на тему „Формування громадянської компетентності учнів на уроках суспільно-гуманітарного циклу”, організований Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти та відділом освіти Ковельської райдержадміністрації, презентації книг „Опалені рими” та „Мотиви ріднокраю” упорядника Олександра Печори та ін. Проводилися заняття гуртка „Лесине джерельце”.

У Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки пройшов традиційний обласний конкурс читців „Мій любий краю”, присвячений 146-й річниці від дня народження Лесі Українки, у якому взяли участь переможці районних конкурсів у трьох вікових категоріях. Колодяжненський музей Лесі Українки відвідали учасники 21-го Всеукраїнського конкурсу професійних читців імені Лесі Українки. Для них була проведена театралізована екскурсія, під час якої конкурсанти дізналися про життя родини Косачів в Колодяжному, літературну творчість Лесі Українки та Олени Пчілки, подивилися дитяче весняне дійство „На зеленому горбочку” за творами для дітей Олени Пчілки та Лесі Українки у виконанні членів гуртка „Лесине джерельце”.

Працівники Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського у 2017 році проводили роботу з популяризації життя та наукової спадщина В'ячеслава Липинського та членів його родини. Так, тут відбулося традиційне щорічне свято „Музейна Коляда”, на якому крім традиційного звучання колядок та новорічних віншувань, на суд глядачів представили театральне дійство – прем'єру вистави „Кайдашева сім'я” за повістю І.С.Нечуя-Левицького, аматорського драмгуртка „Толока”.

На території Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського проведено Четвертий фестиваль народного мистецтва „Над Королівським Шляхом”, присвячений 100-річчю початку Української революції, 75-річчю УПА та Дню Матері. У заході взяли участь самодіяльні колективи та окремі виконавці пісенних творів, художнього читання, хореографії з Горохівського, Локачинського та

Луцького районів, майстри народного мистецтва з Володимира-Волинського, Локач, Луцька, Турійська, місцеві умільці, кондитери-аматори та квітникарі. Відвідувачі свята почули вокальні номери у виконанні як досвідчених аматорів сцени (дует з Горохівського районного будинку культури, співочий гурт з Локач) так і початківців. Члени учнівської громадської організації „Садівська козацька республіка” виступили з композицією „Ми – козаки, ми – України діти”. В авторському виконанні прозвучали твори учасників неоголошеної війни на Донбасі Юрія Щербика з Луцька та Василя Марчука з Ковеля. Автори виробів з лози, соломки, глини проводили для бажаючих майстер-класи з цих видів народних ремесел. Традиційно в рамках фестивалю відбулась акція „Експонет в дарунок музею”, під час якої фонди поповнились цінними експонатами.

Напередодні Дня Незалежності України, у День Державного Прапора України в Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського відбувся вечір-зустріч „Їхніх душ не торкнулась зневіра”. У ньому взяли участь відомі на Волині громадські діячі, активні учасники національно-державного відродження 1980–1990-х років, засновники Волинської крайової організації Народного Руху України Олександр Гудима, Михайло Тиский, Ігор Семенюк, Валентин Малиновський, Галина Кажан, Ростислав Кушнірук, Дмитро Себій, о. Микола Гінайло, які разом з місцевими активістами були співorganizаторами перших заходів, спрямованих на повернення пам'яті В'ячеслава Липинського, впорядкування місця його поховання та створення музею видатного краянину у родинній садибі Липинських у Затурцях. Гостей зустрічали колишні члени Затурцівського осередку НРУ, а нині працівники музею Юрій Кушнір, Наталя Гатальська, Віталій Кушнір, а також голова Локачинської районної ради Борис Ковальчук, директор Затурцівської ЗОШ-III ст. ім. В. К. Липинського Михайло Кушнір та місцеві просвітяни. На зустріч з'їхалися й активні учасники тогочасних подій, організатори сільських осередків НРУ з теренів Локачинського району: Олег Кушнір (Війниця), Віталій Прокуда з сином Юрієм та Павло Лялька (Павловичі), Степан Турук (Замличі). Учасники заходу вшанували пам'ять померлих побратимів, які йшли в перших рядах змагань за відновлення державної незалежності, та випускників Затурцівської школи, які стали жертвами теперішньої неоголошеної російсько-української війни: Ігоря Кушніра, Валентина Ремішка, Віктора Чопка, Олександра Світлицького. Присутні ознайомилися з експозицією музею та представленими на стендах виставки фотографіями, великою кількістю рукописних і друкованих матеріалів з фондів музею, що відображають період 1989–1992 років, обмінялися спогадами та думками щодо перспектив розвитку суспільства та української державності.

Крім того, до 135-річчя від дня народження В'ячеслава Липинського та 100-річчя Української Революції у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського провели урочистий вечір „Любив Україну „широ, кров'ю серця”, до Дня захисника України та 75-річчю створення Української Повстанської Армії – тематичний захід „Здобути або не бути”, до 145-ої річниці від дня народження Богдана Лепкого і Дня української писемності та мови – театралізований вечір „Чуєш, брате мій”, до Міжнародного дня рідної мови – вечір-портрет краєзнавця та поетеси Галини Ушакової під назвою „З любові слово проросло”, в день Святого Миколая – новорічну виставу про Івасика Телесика за однойменною п'єсою Анатолія Шияна для дітей учасників АТО та мобілізованих, а до Нового року – майстер-клас майстрині з Луцька Мирослави Кліщук з виготовлення декупажних ялинкових прикрас. З метою екологічного виховання, ознайомлення дітей із представниками рослинного і тваринного світу, проводилися екологічні години „Знай, люби, бережи” з переглядом слайдів із фото рослин та тварин, що зустрічаються у музейному парку, та ознайомленням із місцевою флорою та фауною у старовинному парку Липинських.

Працівники Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського долучилися до Всеукраїнської акції єднання „Україна моя вишивана”, взяли участь у заходах, присвячених 75-річчю УПА, в урочищах „Прощаниця” (Іваничівський район) і „Вовчак” (Турійський район) та у селі Новий Загорів (Локачинський район).

У Волинському краєзнавчому музеї, його відділах та філіалі було організовано Дні відкритих дверей до Дня Незалежності України, Міжнародного дня музеїв, Міжнародного дня захисту дітей та Дня Знань.

Від реалізації послуг Волинським краєзнавчим музеєм отримано доходи в сумі 431,7 тис. гривень.

Управління культури обласної державної адміністрації та Волинський краєзнавчий музей у 2017 році провели Восьму обласну рейтингову акцію „Музейна подія року на Волині – 2016”. На суд експертів було подано 9 різних за характером та масштабами подій, які відбулись протягом 2016 року. Переможці акції були визначені шляхом рейтингового голосування експертів: науковців, музейних працівників, представників засобів масової інформації, громадськості. Після підрахунку голосів, поданих за кожну подію, та набраних балів, оргкомітетом Восьмої обласної рейтингової акції „Музейна подія року на

Волині – 2016” за кількістю набраних балів відзначено:

1. Дипломом за I місце

Культурно-мистецька акція „Ніч у музеї. Тут живе історія...”, приурочена до Міжнародного дня музеїв.

Спільний проект Волинського краєзнавчого музею і студентського профкому та історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Директор музею А. Силук.

2. Дипломом за II місце

Виставка „Я захищав свій світ”.

Презентація за участю авторів та керівника проекту художника, арт-терапевта Т. Мялковської у Музеї волинської ікони 80 сакральних картини на склі та дереві, виконаних воїнами АТО в рамках благодійного волонтерського проекту „Арт-постріл” з психологічної реабілітації українських воїнів та їх родин засобами мистецтва. Закупівля до фондів музею 12 картин.

Завідувач музею Тетяна Єлісеєва.

3. Дипломом за III місце

Комплекс літературних та мистецько-етнографічних заходів Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського

- Літературно-мистецький тиждень, приурочений 145-ій річниці з дня народження Лесі Українки „До Лесі на гостину” (з 15 по 21 лютого);

- Третій районний фестиваль народного мистецтва „Над Королівським Шляхом” (15 травня);

- Пленер юних художників, учнів Луцької художньої школи, на базі Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського (15–17 червня);

- Урочистий захід до 5-річчя Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського „Шляхетське зібрання в домі Липинських” (21 серпня);

- Літературно-мистецький вечір „Я син народа”, приурочений 160-ій річниці від дня народження та 100-им роковинам з дня смерті Івана Яковича Франка (17 вересня).

Завідувач музею В. Кушнір.

Науково-методична робота

Станом на 1 січня 2018 року у Волинській області діє 17 комунальних музеїв (в т. ч. Волинський краєзнавчий музей, якому підпорядковано 5 музеїв – 4 відділи і філіал) та 89 музейних заклади на громадських засадах, у т. ч. 6 – що носять звання „Народний музей”.

Науковцями відділу методичної роботи з державними і громадськими музеями (О. Вернидубов, Л. Криштапук, Т. Андрейчук) Волинського краєзнавчого музею надано методичну і практичну допомогу у створенні Голобського історичного музею, музею історії села Шклінь при школі, історичного музею в селі Княгинінок та музею В. Чебліна при Волинському державному коледжі культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського, у побудові експозиції Ківерцівського районного краєзнавчого музею, перебудові експозицій комунального закладу „Лопатенський історико-природничий музейний комплекс” та Лобненського музею партизанської слави, у розширенні експозиції Музею освіти Волині Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, у роботі Старовижівському краєзнавчому музею, а також директорам Торчинського народного історичного музею ім. Григорія Гуртового, Берестечківського, Горохівського, Іваничівського та Нововолинського історичних музеїв, Рожищенського історико-краєзнавчого музею, клубу-музею історії села Баїв, Олицької історичної кімнати при школі та ін.

Крім того, науковцями Волинського краєзнавчого музею надавалася методична допомога Камінь-Каширському краєзнавчому музею щодо ідентифікації фотографій часів Української революції та Ківерцівському районному краєзнавчому музею з приводу діяльності УПА на території Ківерцівщини (С. Лис), Кортеліському історичному музею щодо нових джерел з висвітлення періоду Другої світової війни в музейній експозиції, Любомльському краєзнавчому музею з атрибуції музейних предметів (М. Вашета, Т. Верба), в побудові виставок, проведенні культурно-мистецьких заходів – колективу галереї сучасного мистецтва „Арт-кафедра” (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк), в організації культурно-масових акцій – завідувачу кімнати „Рідна Волинь” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (З. Навроцька, О. Старикова, О. Вознюк) та ін.

Для працівників комунальних та громадських музеїв, райміськвідділів культури та вчителів області підготовлено:

- порівняльно-довідковий матеріал „Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2016 році”

(Л. Криштапук, О. Вернидубов);

- науково-методичні матеріали „Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки” (С. Лис);

- методичні рекомендації „Збір та збереження етнографічних пам’яток в музейних фондах (пам’ятка для шкільних музеїв)” (Л. Мірошніченко-Гусак);

- нову редакцію програми „Музей – школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2017–2018 навчальний рік)” (Л. Пальоха, К. Яремчук).

Наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею у якості експертів взяли участь у визначенні переможців першого етапу Всеукраїнського конкурсу екскурсиводів навчальних закладів „Край в якому я живу”, який відбувався на базі Волинського обласного центру туризму, спорту та екскурсій.

За організаційної участі відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею, Управлінням освіти Луцької міської ради спільно із Луцьким навчально-виховним комплексом „Гімназія № 14 імені Василя Сухомлинського” на базі обласного музею проведено міський семінар-практикум вчителів трудового навчання на тему „Використання технології ліплення для розвитку творчих здібностей учнів”. Учасники семінару ознайомилися з етнографічною виставкою та зразками гончарних виробів з колекції Волинського краєзнавчого музею. Гончар, майстер-кераміст Анатолій Філозоф провів для них майстер-клас з виготовлення глиняного свищика.

В рамках міського семінару-навчання шкільних бібліотекарів у КЗ „Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області”, працівниками відділу етнографії та народних промислів Волині музею проведено майстер-клас „Виготовлення традиційної волинської писанки”.

До Дня Святої Трійці, завдяки методичній допомозі завідувача відділу етнографії та народних промислів Волині Л. Мірошніченко-Гусак, студенти 3 курсу спеціальності „Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та викладачі кафедри документознавства і музейної справи, у рамках вивчення екскурсійної методики, розробили і в обласному краєзнавчому музеї провели навчальну екскурсію „Ой водили ми Куста від хати до хати...”. Захід відбувся у вигляді театралізованого дійства із історичною реконструкцією звичаїв та обрядів українського народу під час Зелених свят.

Зав. відділу етнографії та народних промислів Волині Л. Мірошніченко-Гусак взяла участь у роботі журі Луцьких міських конкурсів вертепів „З Різдом Христовим!” та шкільних фольклорних колективів.

На базі Волинського краєзнавчого музею пройшли практику студенти історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Проведено заняття в рамках науково-методичної практики студентів спеціальності „Мистецтво” Волинського державного коледжу культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського (Л. Мірошніченко-Гусак).

Науково-популяризаторська робота

У 2017 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і видано:

- Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 24. Матеріали XXIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2017 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2017. – 263 с., іл. (редакційна група: А. Силюк, Є. Ковальчук, Т. Єлісеєва, М. Мігас; відповідальний за випуск А. Силюк);

- Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник. Випуск 61. Матеріали П’ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м. Луцьк. Упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – 228 с., іл. (редакційна група: Є. Ковальчук, М. Мігас, Л. Мірошніченко-Гусак, А. Силюк);

- Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-літтю Луцького Хрестовоздвиженського братства, м. Луцьк, 28 – 29 вересня 2017 р. : наук. зб. / упоряд. О. Бірюліна, О. Карліна. – Луцьк, 2017. – 478 с. : іл. (редакційна група: О. Бірюліна, Є. Ковальчук, А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк);

- Волинська ікона XVI–XVIII століть. Каталог. Частина III. Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX століть. Каталог. Частина I / Автори-упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – 152с., іл. – Серія : Колекції Волинського краєзнавчого музею. Вип. 13. (електронний варіант) (відповідальний за випуск А. Силюк);

- Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944) : монографія / Богдан Миколайович Зек.

– Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 421 с.;

- Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки. Науково-методичні матеріали. – Луцьк, 2017. – 28 с. (відповідальний за випуск А. Силюк);

- Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2016 році. Порівняльно-довідковий матеріал. Упорядн. Л. Криштапюк, О. Вернидубов. – Луцьк, 2017. – 43 с. (відповідальний за випуск А. Силюк);

- „Музей – школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2017 - 2018 навчальний рік)”. – Луцьк, 2017. – 53 с. (підготували Л. Пальоха, К. Яремчук);

- буклет „На спомин про Луцьк. Виставка творів Гаврила Остапенка (1892–1971) із колекції Волинського краєзнавчого музею”. – Луцьк, 2017 (підготувала О. Старикова);

- календар на 2018 рік, запрошення та афіші нових виставок.

Крім того, Волинським краєзнавчим музеєм спільно з іншими музеями, установами і товариствами підготовлено і видано:

- „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 року, м. Ківерці – смт. Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силюк. – Луцьк, 2017. – 527 с., іл.” (редакційна група А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк та ін.) (з Ківерцівською районною радою та Ківерцівським районним краєзнавчим музеєм);

- „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24 - 25 жовтня 2017 року, м. Любомль. Упоряд. Г. Бондаренко, О. Остапюк, А. Силюк. – Луцьк, 2017. – 680 с., іл.” (редакційна група А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк та ін.) (з Любомльською районною радою та Любомльським краєзнавчим музеєм);

- „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині: Наук. зб. : Вип. 64. Матеріали науково-практичної конференції, приуроченої до 70-річчя масової депортації волинян в 1947 р. і 75-річчя знищення єврейського населення у 1942 р. на Волині, 6 грудня 2017 р., м. Камінь-Каширський. / Упоряд. Г. Бондаренко, Н. Пась, А. Силюк. – Луцьк, 2017. – 328 с.” (редакційна група А. Силюк та ін.; відповідальний за випуск А. Силюк) (з Камінь-Каширським районним краєзнавчим музеєм);

- „Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 135-й річниці від дня народження В. Липинського / за ред. В. І. Бортнікова, В. В. Бусленка, А. Г. Шваба. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 192 с.” (зі Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки);

- Охріменко Г. В., Скляренко Н. В., Локайчук С. М., „Стжижовська культура : історико-культурологічний та мистецький аспекти : монографія / Григорій Васильович Охріменко, Наталія Владиславівна Скляренко, Світлана Михайлівна Локайчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 414 с.” (із Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Луцьким національним технічним університетом, Волинською обласною редакцією тому „Звід пам’яток історії та культури України. Волинська область”, Державним історико-культурним заповідником „Стародавній Володимир”);

- Охріменко Г. В., Скляренко Н. В., Локайчук С. М., Бубало С. В., Кричевський О., Потрапелюк В. А. „Етнокультурні процеси на Західній Волині за доби бронзи : монографія. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 332 с.” (із Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки, Луцьким національним технічним університетом, Волинською обласною редакцією тому „Звід пам’яток історії та культури України. Волинська область”);

- „Археологічні пам’ятки Волинської області (матеріали до „Зводу пам’яток історії та культури України. Волинська область”) / упорядники: М. М. Кучинко, Г. В. Охріменко, О. Є. Златогорський. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 710 с.” (із Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки та Волинською обласною редакцією тому „Звід пам’яток історії та культури України. Волинська область”);

- „Календар знаменних і пам’ятних дат Волині на 2018 рік / упр. культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд.: Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. – Запоріжжя : Мега-Мікс, 2017. – 324 с.” (відповідальні за випуск: А. Силюк та ін.) (з Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки).

Спільно з Департаментом культури Луцької міської ради підготовлено і видано настільний календар із використанням репродукцій творів живопису з постійної експозиції Художнього музею (О. Старикова, О. Вознюк).

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано та опубліковано в обласній та районній пресі понад 70 статей і заміток. Працівники музею неодноразово виступали по обласному

та Луцькому міському радіо, обласному державному та комерційному телебаченню, приймали участь у підготовці їх передач. Так, наукові співробітники брали участь у створенні телепередач та науково-популярних фільмів Волинської регіональної дирекції Національної суспільної телерадіокомпанії України, зокрема, телефільмів про Українську революцію 1917–1921 років на Волині (С. Лис) та про 400-річчя Луцького братства (А. Силюк, О. Бірюліна) для телепередач „Історія без купюр”, про сенаторку Олену Левчанівську (С. Лис) для телепередачі „Видатні волиняни”, про ікону „Христос у потири” 1737-го року (Т. Єлісеєва) для телепередачі „Народна скарбниця”, про Проводи Зими і Свято зустрічі птахів (Т. Тищенко, Л. Ланшина) для телепередачі „Дитячий світ”, телефільму про М. П. Левицького (Н. Пушкар) та ін.

Систематично вносилися матеріали на web-сайти Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та web-сайт „Музейний простір Волині”, на сторінки обласного краєзнавчого музею, Музею волинської ікони та Художнього музею у Facebook.

Реставраційна робота

У 2017 році відреставровано 85 предметів основного фонду і предметів тимчасового, до переведення в основний фонд, вступу Волинського краєзнавчого музею, зокоема: реставраторами музею – ікони „Благовіщення” початку XVIII ст. (Ж-319) та „Архангел Михаїл. Дияконські врата” початку XIX ст. (І-595) (Л. Обухович), крісло дерев'яне з високою спинкою та підлокітниками початку XVIII ст. (РЗ-1663), крісло, обтягнуте тисненою шкірою XVIII ст. (РЗ-1409), крісло м'яке з темно-червоною оксамитовою оббивкою початку XX ст. (РЗ-1147), крісло дерев'яне зі спинкою, обтягнутою шкірою, початку XX ст. (РЗ-2646) (В. Копилов); у Національному науково-дослідному реставраційному центрі України в м. Києві – ікони „Св. Варвара” XVIII ст. (І-817), „Новозавітня Трійця/Іоан Хреститель” XVIII ст. (І-628), картина Глечарського „Портрет Людвіга Грохальського” XIX ст. (Ж-21), документ на пергаменті, який стосується с. Белкевичі 1536 р. (КДФ-4693); у Львівському філіалі ННДРЦУ – ікони „Моління” XVIII ст. (І-602), „Св. Миколай” XVII ст. (Ж-299), „Апостол” XVII ст. (І-955, 956), „Апостоли” XVIII ст. (РА-1612), „Богородиця Римська” XVII ст. (І-159), „Непорочне зачаття/ Христос у терновому вінку” XVIII ст. (І-627) та царські врата „Древо Єсея” XVIII ст. (РА-6982), картини невідомих авторів „Вінчання князя Миколи Радзивіла з Катериною Франтішкою Гондзак” XIX ст. (Ж-260), „Дівчина з книгою” початку XIX ст. (Ж-250) та „Березовий гай” кін. XIX ст. (Ж-842), Жука (?) „Портрет Ротальської Н.Ф.” 1895 р. (Ж-359) та Андроника Лазарчука „Студентські роки (Яша Шандрук, учень А. Лазарчука)” початку XX ст. (Ж-816), „Дівчинка в рожевій сукні” початку 1900-их рр. (Ж-817), „Учениці та учні Ковельські школи” 1903 р. (ТВ-1722), „За уроками” (ТВ-9822), „Погрудний портрет дочки у білій сукні” (ТВ-1711) та „Портрет дочки у синій сукні” (ТВ-1716) початку XX ст.; у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури в м. Києві – ікони „Святий Онуфрій” XVIII ст. (І-53), „Моління про чашу” XIX ст. (І-939) та „Євангелісти Іоан і Марко” XIX ст. (І-313); реставратором III категорії Рівненського обласного краєзнавчого музею О. Войтюком – металевих предметів: „Герб Радзивілів” (Р4-2874), „Портрет невідомого” (Р4-2872, 2873); металеві речі тимчасового вступу – елементи оздобу (ТВ-24168, 24170, 24172/1-8, 24173, 24176/1-2, 24177, 24178, 24182, 24183/1-3, 24184/1-3, 24185, 24187, 24188, 24190/1-3, 24193), „Герб Радзивілів” (ТВ-24169), вотив „очі” (ТВ-24171, 24186), вотив „нога” (ТВ-24179), фрагмент кадила (ТВ-24174), ікона (ТВ-24180), посудини (ТВ-24175, 24191, 24192/1-2), пластина фігурна (ТВ-24181), окуляри (ТВ-24189), гудзики (ТВ-24194/1-2), медальйони (ТВ-24195/1-3) та розетка, з металевим стержнем, овальної форми – елемент оздобу костелу (ТВ-24196); С. Миронченком – скриня дерев'яна з рельєфним різьбленням XVII ст. (РЗ-2103), дзеркало у дерев'яній різьбленій рамі XIX ст. (РЗ-1137) та стіл з мореного дубу початку XX ст. (РЗ-1665).

Реставраторами Волинського краєзнавчого укріплено здуття левкасу на іконі „Св. Варвара” (І-490), укріплено верхню праву частину ікони „Св. Юрій Змієборець” (Ж-297), знято потемніле захисне покриття живопису на іконі празникового ряду з церкви села Осівці Камінь-Каширського району „Зішестя Святого Духа” (І-585), укріплено аварійні місця левкасу, тоновано втрати живопису ікон „Богородиця Одигітрія” (Ж-238) та „Моління про чашу” (Ж-300) та ін. (Л. Обухович), укріплено аварійні ділянки по периметру накладного дерев'яного обрамлення, підведено реставраційний левкас і тоновано ікону „Архангел Михаїл” 1740 р. (І-160), укріплено левкас на аварійних ділянках на іконі „Святий Іоан” (І-233) та фарбовий шар на аварійних ділянках на картині „Весна на шахті” (Ж-110), накладено профілактичні заклейки на місця аварійних ділянок картини В. Кустецького „Натюрморт”, продовжувалося зняття багат шарових записів з царських одвірок (І-111), дияконських одвірок (І-113, І-114) Йова Кондзелевича (А. Квасюк) та ін.

Велася підготовка та, при потребі, реставрація експонатів для створення нових виставок.

Подано заявки на реставрацію в 2018 році у ННДРЦУ (Київ) та Львівську філію ННДРЦУ.

У Музеї волинської ікони старшим науковим співробітником відділу фізико-хімічних досліджень ННДРЦУ Н. Шевченко проведені фізико-хімічні дослідження ікон, предметів декоративної різьби і скульптури (24 од. збереження), а завідувачем наукового сектору рентгенографічних досліджень ННДРЦУ Л. Єфіменко – рентгенографічні дослідження ікон за темою „Творчість Йова Кондзелевича та майстрів його кола” (9 од. збереження).

Здійснювався контроль за температурно-вологісним режимом та станом збереження експонатів в експозиціях та фондосховищах Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу.

Робота бібліотеки музею

На 1 січня 2018 року книжковий фонд бібліотеки Волинського краєзнавчого музею нараховує 28515 примірників. У 2017 році він поповнився на 263 видання. Було передплачено 11 газет та 10 журналів.

Протягом року, при 318 читачах, у бібліотеці музею було здійснено 6,1 тис. книговидач.

Для науково-освітніх заходів та відзначення пам'ятних дат було підготовлено 21 книжкову виставку, зокрема, „Соборна Україна”, „3 історії української революції”, „Дорога до Лесі” (до дня народження Лесі Українки), „Вінок шани Кобзареві” (до дня народження Т. Г. Шевченка), „Тема голодомору у фондах бібліотеки Волинського краєзнавчого музею”, „Забути не дано. Хроніка більшовицької інквізиції”, „Трагедія зраненої землі” (пам'яті постраждалих у Чорнобилі присвячується), „Волинь в роки Незалежності” (до 26-ої річниці Незалежності України), „Здобутки музейників Волині” (до Міжнародного дня музеїв), „Історія української звитяги” (зустріч з бійцями батальйону „Світязь”), „Волинь у Другій світовій війні” (до дня визволення Луцька), „Книги з автографами. З фонду бібліотеки Волинського краєзнавчого музею” та ін., а також для учасників семінарів-практикумів музейних працівників області та наукових конференцій, які проводилися на базі Волинського краєзнавчого музею. Щомісяця готувалась виставка нових надходжень до бібліотеки.

Підвищення кваліфікації

У 2017 році, з метою вдосконалення фахового рівня, професійної кваліфікації та обміну досвідом роботи музейних працівників, управління культури Волинської облдержадміністрації та Волинський краєзнавчий музей провели круглий стіл та семінар-практикум музейних працівників області.

Круглий стіл за участі директорів та наукових працівників комунальних і громадських музеїв області на тему „Події Української революції 1917–1921 рр. в експозиційній та науково-освітній діяльності музеїв” відбувся 25–26 квітня на базі обласного краєзнавчого музею і Торчинського народного історичного музею імені Григорія Гуртового. У ньому взяли участь директори 20 комунальних та громадських музеїв області, наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею. Перший день роботи круглого столу проходив на базі Торчинського історичного музею імені Григорія Гуртового. Його учасники вшанували пам'ять засновника музею Григорія Гуртового та взяли участь в урочистій академії, присвяченій 60-річчю від часу створення Торчинського музею. Другого дня робота круглого столу продовжилась на базі обласного краєзнавчого музею. Музейники заслухали доповіді по вище згаданій темі, навчалися на практичних заняттях на базі виставок „Волинь в Українській революції 1917–1921 років” та „Неоголошена війна. Волинський рахунок”, ознайомилися з проектом „Перемоги української зброї”: від ідеї до реалізації”. До роботи круглого столу долучилися учасники обласного семінару керівників музеїв військово-патріотичного профілю, який працював на базі Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації. На завершення роботи учасники круглого столу відвідали Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, де відбулось практичне заняття на тему „Висвітлення в експозиції теми „Українська революція 1917–1921 років на Волині. Подвиг волинян в антитерористичній операції”.

Семінар-практикум директорів комунальних та громадських музеїв області на тему „Інтерактивність і креативність як основа діяльності сучасного музею” проведено 3–4 листопада на базі Маневецького краєзнавчого музею. Учасники семінару-практикуму взяли участь у презентаціях Алті Родалом (Канада) музейних проектів міжнародної організації „Українсько-Єврейська Зустріч” та міжнародного проекту „Моя земля – земля моїх батьків” Джойла С'юзела (США), презентації представником центру Єврейського мистецтва Єврейського університету в Єрусалимі Анною Березіною книги „Синагоги в Україні. Волинь”. А також у презентації інтерактивних та креативних методів у науково-виставковій роботі Маневецького краєзнавчого музею: етно-екскурсії експозиційними залами Маневецького краєзнавчого музею „Від

витоків до сьогодення”; виставки з фондів Маневицького краєзнавчого музею „Півстоліття – в центрі життя району”; тематичної екскурсії „Маневичі в історичних світлинах і сьогодення” залами музею та вулицями селища з елементами реконструкції історичних подій періоду Першої та Другої світових воєн. На завершення семінару стали учасниками урочистої академії з нагоди 50-річчя створення Маневицького краєзнавчого музею.

За організаційної участі Волинського краєзнавчого музею, у Маневицькому краєзнавчому музеї 30 травня проведено районний семінар для відповідальних за громадські шкільні музеї та для працівників клубних закладів, які бажають створити музеї історії села в своїх установах, на тему „Організація роботи шкільних музеїв в сучасних умовах”, у якому взяло участь 20 вчителів історії шкіл Маневиччини.

Крім того, на базі Музею історії Луцького братства 24 травня відбувся воркшоп на тему „Креативність у музейній практиці”, під час якого представили український переклад книги „Креативність в музейній практиці”. Автори книги Лінда Норріс та Рейні Тісдейл (США) поділилися власною теорією креативності, яку вони використовують в професійній практиці роботи з музеями, продемонстрували можливості реалізації нових творчих практик, здійснення оцінки помилок, переконання інших у власних цікавих ідеях та продукування творчої енергії, яка необхідна будь-якій організації. Однією з таких практик є оцифрування музейних колекцій, яка була представлена під час з воркшопу. Захід був організований ГО „Креативний музей” в рамках проекту Музею історії Луцького братства „Музей – громаді” за підтримки посольства Сполучених Штатів Америки в Україні, відділу преси, освіти та культури посольства США, Управління туризму та промоції м. Луцька.

24–25 березня директор Волинського краєзнавчого музею А. Силюк взяв участь у дводенному навчальному семінарі „Нові акценти музейництва”, організованому ГС „Західноукраїнська спілка музеїв” на базі трьох львівських музеїв. Семінар розпочав свою роботу у Львівському музеї історії релігії лекціями, які ознайомили з новими методами організації музейної справи, співпрацею з місцевими громадами і фандрайзингом. У другій половині дня семінар продовжив свою роботу у Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові, де відбулися презентації: веб-сайту ГС „Західноукраїнська спілка музеїв”, журналу „Наша спадщина” та біобібліографічного покажчика, підготованого з нагоди 90-річчя Бориса Григоровича Возницького. 25 березня семінар продовжив свою роботу в Історико-краєзнавчому музеї у м. Винники. По завершенні роботи учасники семінару оглянули експозиції львівських музеїв.

26 квітня художник-реставратор музею Л. Обухович, провідний зберігач фондів О. Кашевська-Наумович та зберігач фондів Г. Дрищан взяли участь у круглому столі на тему „Збереження та реставрація давніх тканин”, що відбувся на базі Львівського музею історії релігії.

В Інституті публічного управління та кадрової політики Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України у м. Києві пройшли навчання з підвищення кваліфікації: головний хранитель Волинського краєзнавчого музею Н. Пушкар та старший науковий співробітник відділу фондів І. Нестерук – з 4 по 7 квітня по темі „Експертиза творів мистецтва (західноєвропейське мистецтво)”; провідний науковий співробітник відділу фондів О. Корецька – з 15 по 19 травня по темі „Актуальні питання збереження, використання та популяризації музейних колекцій”; науковий співробітник відділу фондів О. Матейчук – з 6 по 9 червня по темі „Експертиза творів мистецтва (предмети нумізматики, холодна та вогнепальна зброя)”.

10-12 липня директор Волинського краєзнавчого музею А. Силюк, як один з 18 переможців відбору до участі у семінарі серед керівників та кураторів історичних та краєзнавчих музеїв України, взяв участь у науково-практичному семінарі „Ізраїльська музеологія та кращі практики презентації історії єврейського народу в музеях світу”, який проводили у Львові Київський офіс Інституту Кеннана, благодійний фонд „НАДАВ” (Ізраїль) та Львівський історичний музей.

З 4 по 9 вересня провідний науковий співробітник Художнього музею О. Старикова пройшла очно-заочне навчання з підвищення кваліфікації по темі „Концептуальні засади розвитку художнього музею в контексті реформування” на базі Черкаського обласного художнього музею, організоване Центром неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України.

13 жовтня провідний науковий співробітник Музею волинської ікони Л. Карпюк взяла участь у тренінгу з фандрайзингу, організованому БО „Інститут професійного фандрайзингу” в рамках конференції „SOS! Червона книга музейних експонатів” на базі Музею книги і друкарства України у м. Києві.

Крім того, у Волинському краєзнавчому музеї проводилися заняття з професійного навчання наукових співробітників.

На 1 січня 2018 року із 144 працівників Волинського краєзнавчого музею 53 – наукових співробітників,

з яких 51 – має вищу освіту, в т. ч. 31 – спеціальну освіту. Кандидатів історичних наук – 3 (Є. Ковальчук, Г. Охріменко, Б. Зек). „Заслужених працівників культури України” – 4 (А. Силюк, З. Навроцька, А. Квасюк, Т. Єлісеєва).

У 2017 році відповідно до статті 21⁵ Закону України „Про культуру”, проведено конкурс з добору на посаду директора Волинського краєзнавчого музею. Рішенням конкурсної комісії переможцем конкурсного добору на посаду директора Волинського краєзнавчого музею визнано А. Силюка. Згідно до пункту 20 частини 1 статті 43 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”, рішення обласної ради від 11.06.2004 № 11/20 „Про управління майном спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст області”, Положення про порядок призначення та звільнення з посади керівників підприємств, установ, організацій об’єктів спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст області, затвердженого рішенням обласної ради від 11.06.2004 № 11/20, з наступними змінами, враховуючи лист управління культури обласної державної адміністрації від 07.12.2017 № 1091/10/2-17, протокол конкурсної комісії з проведення конкурсного добору на посаду директора Волинського краєзнавчого музею від 05.12.2017 № 2, постійна комісія обласної ради з питань освіти, науки, інформаційного простору, культури та мови, національного і духовного розвитку, сім’ї, молоді, спорту та туризму прийняла рішення рекомендувати Волинській обласній раді призначити Анатолія Михайловича Силюка на посаду директора Волинського краєзнавчого музею на контрактній основі, терміном на 5 років.

Господарська робота

У 2017 році будівлі, приміщення і території Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу утримувалися в належному санітарному та естетичному вигляді.

Проведено ремонт фасаду та поточний ремонт експозиційних і рекреаційних приміщень Музею історії Луцького братства, розпочато – корпусу № 2 Музею волинської ікони по вул. Ярощука, 16.

Працівники Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки спільно з ДП Ковельське лісове господарство та Зеленівським лісництвом Ковельського держлісгоспу провели озеленення парку музею. На території були посаджені декоративні кущі та дерева, а також поставлені нові лавочки.

У Затурцівському меморіальному музеї В’ячеслава Липинського працівниками споруджено частину огорожі парку, закладено клумбу рідкісних рослин України, проводилось обслуговування фруктового саду, закладеного восени 2015 року (обкошування, обкопування саджанців, прищеплення культурних живців та полив).

Працівники Волинського краєзнавчого музею неодноразово збирали та відправляли українським бійцям на передову у зону Антитерористичної операції на сході нашої країни продукти, медикаменти та одяг.

В. о. директора Волинського краєзнавчого музею

А. Силюк

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАСНАВЧОГО МУЗЕЮ,
ЙОГО ФІЛІАЛУ ТА ВІДДІЛІВ ЗА 2016/2017 РОКИ**

Музеї	Надано платних послуг від відвідування (тис. грн.)		Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Проведено екскурсій		Прочитано лекцій		Зібрано експонатів основного фонду		Підготовлено нових виставок всього/в т.ч. з інших організацій		Кількість експонатів основного фонду на виставках	
	2017	2016	План на 2017 рік	Факт	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016
	69,407	44,683	22	20,278	606	642	195	173	1618	1045	52/13	59/23	5466	6037
1. Волинський краєзнавчий музей	80,463	64,285	17	13,960	297	310	26	20	13	134	8/3	11/4	346	318
2. Музей волинської ікони інше (література):	51,815	50,005	14	12,900	295	319	19	21	100	116	18/10	10/5	324	270
3. Художній музей	8,877	6,576	2,5	3,189	83	104	6	9	77	240	6	5/1	265	393
4. Музей історії Луцького братства	180,719	114,725	22	27,227	1057	1173	24	33	92	133	10/3	10/7	237	60
5. Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки інше (література):	13,4156													
6. Музей „Лісова пісня” в ур. Нечимному	1,938	0,975	-	0,720	35	29	6	6	-	-	2	3	12	34
7. Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	7,579	6,071	2,5	1,831	102	131	10	19	171	139	10/4	13/6	735	1401
інше (довідки, експертиза та ін.):	15,4074	40,000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ВСЬОГО	431,7044	327,320	80	80,164	2475	2708	286	281	2071	1807	106/33	111/46	7385	8513

А Н А Л І З
ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016-2017 РОКАХ

№	Музеї	Кількість музейних предметів (осн. фонду)		Кількість експонованих музейних предметів		Кількість організованих виставок				Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Обслужено екскурсіями (тис. чол.)	
		2016	2017	2016	2017	в музеї	по за музеєм	в музеї	по за музеєм	2016	2017	2016	2017
1.	Волинський краєзнавчий музей	160 391	162 462	13 927	12 126	106	37	106	40	89,60	80,20	41,91	30,02
		в тому числі:											
	Обласний краєзнавчий музей	152 970	154 778	9 352	8 888	59	16	52	21	20,3	20,3	11,10	7,2
	Музей волинської ікони	-	-	453	482	11	2	8	3	19,8	14	4,80	3,1
	Художній музей	-	-	383	437	10	1	18	2	13,7	13	3,90	1,7
	Музей історії Луцького братства	-	-	478	361	5	2	6	1	3,8	3,2	1,3	1
	Затурецький меморіальний музей В'ячеслава Липинського	721	892	1 827	1 091	13	2	10	-	2,5	1,8	1,60	0,62
	Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	6 700	6 792	80	867	8	14	12	13	29,5	27,9	20,10	16,4
2.	Володимир-Волинський історичний музей ім. О.Дверницького.	18 501	18 594	3 491	3 222	11	-	17	-	2,9	2,3	2,40	2
3.	Горохівський районний народний історичний музей	1 627	1 657	1 130	1 230	7	5	5	5	1,4	1,4	1,000	1,400
4.	КЗ "Іваницький історичний музей"	1 846	1 922	1 050	1 525	22	3	23	3	2,1	2,3	1,000	1,300
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	2 118	2 249	1 730	1 750	9	2	10	1	1,6	2,3	1,600	2,300
6.	Ковельський історичний музей	3 334	3 397	684	701	36	1	34	-	9,8	9,5	0,720	0,800
7.	Кортелевський історичний музей	3 319	3 340	529	1 050	7	1	7	-	1,8	1,7	1,200	1,400
8.	КП "Ківерцький районний краєзнавчий музей"	2 398	2 843	730	1 200	16	11	13	4	6,4	5,1	0,600	0,500
9.	Лобненський музей партизанської Слави	1 279	1 310	727	691	8	3	8	4	1,1	1,0	0,500	0,500
10.	КЗ "Лопатенський історико-природничий музейний комплекс"	1 221	1 221	375	295	5	-	-	-	2,2	2,3	1,400	1,500
11.	Любомльський краєзнавчий музей	26 773	27 636	2 380	2 130	7	2	8	2	3,6	3,6	1,700	2,000
12.	Маневський краєзнавчий музей	7 562	7 808	2 825	2 938	16	1	23	2	9,2	9,3	3,200	2,000
13.	Нововолинський міський історичний музей	1 398	1 422	1 046	1 092	20	1	21	3	6,4	7,7	1,900	2,100
14.	Рожищенський районний історико-краєзнавчий музей	3 630	3 655	3 630	3 655	13	10	15	9	2,8	2,9	2,800	2,900
15.	Рокитнівський музей історії сільського господарства Волині	6 868	6 868	3 334	3 334	2	-	-	-	10,3	3,9	6,100	2,500
16.	Старовижівський районний народний краєзнавчий музей	4 537	4 631	1 347	1 563	15	-	15	-	1,5	1,6	1,300	1,300
17.	Торчинський народний історичний музей ім. Г.Гуртового	8 493	8 596	4 130	4 135	22	3	20	2	3,4	3,1	2,000	1,800
	РАЗОМ:	255 295	259 611	43 065	42 637	322	80	325	75	156,1	140,2	71,325	56,320

**А Н А Л І З
ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ МУЗЕІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016-2017 РОКАХ (ПРОДОВЖЕННЯ)**

№	Музеї	Проведено екскурсій		Кількість наукових видань та публікацій		Кількість працівників			Надано платних послуг (тис.грн.)			
		2016		2017		всього	в т.ч. в т.ч.		2016		2017	
		2016	2017	2016	2017		наук. го	наук. го	2016	2017	2016	2017
1.	Волинський краєзнавчий музей	2 708	2 475	188	217	146	55	141	53	327,30	398,90	
	в тому числі:											
	Обласний краєзнавчий музей	642	606	121	133	77	33	74	32	84,60	69,40	
	Музей волинської ікони	310	297	20	22	19	7	17	5	64,30	80,50	
	Художній музей	319	295	19	15	13	4	13	4	50,00	51,80	
	Музей історії Луцького братства	104	83	15	15	4	2	4	2	6,60	8,90	
	Загурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	131	102	5	30	9	3	9	3	6,10	7,60	
	Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	1 202	1 092	8	2	24	6	24	7	115,00	180,70	
2.	Володимир-Волинський історичний музейнім О.Дверницького	176	105	5	2	7	4	7	4	8,80	8,80	
3.	Горохівський районний народний історичний музей	38	41	-	-	3	1	4	1	1,50	1,50	
4.	КЗ "Іваничівський історичний музей"	72	85	2	3	2	1	2	2	0,40	0,40	
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	135	124	3	6	2	1	4	3	-	-	
6.	Ковельський історичний музей	70	76	7	11	9	1	9	1	4,30	21,30	
7.	Кортеліський історичний музей	77	85	12	21	5	3	6	2	1,90	3,90	
8.	КП "Ківерцівський районний краєзнавчий музей"	32	28	3	12	3	2	3	2	1,00	1,40	
9.	Лобненський музей партизанської Слави	46	40	3	4	2	1	2	2	-	-	
10.	КЗ "Лопатенський історико-природничий музейний комплекс"	71	70	-	-	2	1	3	2	2,80	5,80	
11.	Любомльський краєзнавчий музей	108	121	22	40	5	3	5	3	2,20	2,80	
12.	Маневиський краєзнавчий музей	90	95	12	14	7	2	5	3	1,30	2,00	
13.	Нововолинський міський історичний музей	76	102	-	-	4	3	4	2	1,60	3,50	
14.	Рожищенський районний історико-краєзнавчий музей	85	85	-	-	3	2	3	2	-	-	
15.	Рокинівський музей історії сільського господарства Волині	205	108	4	2	13	1	7	2	92,40	67,60	
16.	Старовижівськийрайонний народний краєзнавчий музей	123	125	-	-	2	1	2	1	0,70	0,80	
17.	Торчинський народний історичний музейнім Г.Гуртового	122	105	12	10	3	2	3	2	0,60	1,30	
	РАЗОМ:	4234	3870	273	342	217,5	84	210	87	446,80	520,00	

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016-2017 РОКАХ (В РОЗРІЗІ РАЙОННИХ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ)

№ п/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв				Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в т.ч. народні		2016	2017	2016	2017	2016	2017
		2016	2017	2016	2017						
	Володимир-Волинський	1	1	1	1	273	560	1 492	1 030	65	48
1.	Устилузький народний музей І.Стравінського	1	1	1	1	273	560	1 492	1 030	65	48
	Горохівський	3	3	1	1	2 119	2 137	1 970	2 020	60	64
1.	Берестечківський народний історичний музей	-	-	1	1	1 400	1 415	1 260	1 300	27	29
2.	Скригівський музей історії села	-	-	-	-	502	505	345	350	14	15
3.	Цегівський етнографічний музей	-	-	-	-	217	217	365	370	19	20
	Гваничівський	7	7	-	-	2 508	2 587	1 088	1 375	72	110
1.	Музей "Пам'ять" ЗОШ №2	-	-	-	-	147	147	315	300	23	20
2.	Музей історії села Заболотці	-	-	-	-	241	251	178	190	13	20
3.	Музей історії села Литовеж	-	-	-	-	245	249	80	150	6	16
4.	Музей історії села Милятин	-	-	-	-	530	530	115	240	9	15
5.	Музей історії села Колона	-	-	-	-	1 060	1 072	160	120	4	10
6.	Музей Миколи Корзююка с.Бужанка	-	-	-	-	150	150	135	150	10	14
7.	Етнографічний музей «Берегиня» с. Павлівка	-	-	-	-	135	188	105	225	7	15
	Камінь-Каширський	10	10	-	-	6 822	7 027	1 625	1 717	129	124
1.	Черненський музей історії села (при школі)	-	-	-	-	1 900	1 900	95	184	15	21
2.	Етнографічний музей села Личини	-	-	-	-	199	261	190	100	16	15
3.	Етнографічний музей села Нуйно	-	-	-	-	448	456	215	346	16	18
4.	Музей історії села Гута-Камінська	-	-	-	-	142	147	155	145	13	10
5.	Історичний музей села Підцир'я	-	-	-	-	250	258	200	327	12	23
6.	Музей історії села Пнівне	-	-	-	-	571	588	220	0	14	0
7.	Історичний музей (НВК №1) м.Камінь-Каширськ	-	-	-	-	1 800	1 820	80	125	5	6
8.	Музей історії освіти та еліти району (лицей №2 м.К-Каширський)	-	-	-	-	555	570	210	205	16	15
9.	Етнографічний музей при ЗОШ І-ІІІ ст. с. Гута-Боровенська	-	-	-	-	227	277	50	85	7	6
10.	Етнографічний музей при ЗОШ І-ІІІ ст. с. Карасин	-	-	-	-	730	750	210	200	15	10
	Ківерцівський	6	6	-	-	4 528	5 032	1 179	2 097	70	107
1.	Кімната бойової Слави м.Ківерці, ЗОШ №4	-	-	-	-	1 550	1 550	0	500	11	11
2.	Музей історії смт. Олика	-	-	-	-	-	400	-	250	-	10
3.	Музейна кімната бойової Слави с. Суськ	-	-	-	-	-	56	-	40	-	3
4.	Музейна кімната М. Кравчука с.Човниця	-	-	-	-	967	1 003	415	1 108	26	45
5.	Музей історії села Хорлупи	-	-	-	-	1 700	1 712	80	92	16	18
6.	Музей історії с. Жидичин «Витоки»	-	-	-	-	311	311	184	107	17	20
	Локачинський	3	3	-	-	144	144	510	513	39	38
1.	Музей історії села Губин	-	-	-	-	33	33	89	92	9	9
2.	Кімната історії села Линів	-	-	-	-	75	75	284	293	18	19
3.	Колпівський історичний музей	-	-	-	-	36	36	137	128	12	10
	Луцький	2	2	-	-	568	289	390	500	30	27
1.	Кімната історії села Рагнів	-	-	-	-	470	185	200	320	19	14
2.	Кімната історії села Лаврів	-	-	-	-	98	104	190	180	11	13
	Любомльський	13	13	-	-	5 601	5 748	2 829	2 659	196	198
1.	Гушанська кімната прикордонної Слави	-	-	-	-	413	420	502	451	37	38
2.	Етнографічна кімната с. Забужжя	-	-	-	-	232	232	96	60	6	4
3.	Історична кімната с. Забужжя	-	-	-	-	220	212	96	60	6	4
4.	Музей історії с. Городно	-	-	-	-	315	316	274	284	15	16
5.	Історична кімната с. Штунь	-	-	-	-	1 394	1 431	310	432	25	34
6.	м. Любомль, ЗОШ №3 Історичний музей	-	-	-	-	1 020	1 050	366	399	16	21
7.	Історичний музей с. Радехів	-	-	-	-	362	362	115	110	9	10
8.	Музей-кімната Н. Ужвій м. Любомль	-	-	-	-	370	442	200	150	15	10
9.	Історичний музей с. Олеськ	-	-	-	-	292	295	150	210	11	12
10.	Музей історії школи с. Машів	-	-	-	-	133	133	120	90	10	8
11.	Етнографічний музей с. Гуша, НВК	-	-	-	-	315	318	300	290	30	30
12.	Етнографічний музей с. Куснище, ЗОШ	-	-	-	-	351	351	258	80	8	5
13.	Красназавчий музей с. Гупало, ЗОШ	-	-	-	-	184	186	42	43	8	6

№ п/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв				Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в т.ч. народні		2016	2017	2016	2017	2016	2017
		2016	2017	2016	2017						
	Маневицький	11	11	-	-	7 446	7 581	3 479	3 662	465	488
1.	Історична кімната с. Колки	-	-	-	-	330	350	362	407	45	49
2.	Кімната-музей бойової Слави с. Цміни	-	-	-	-	1 202	1 252	340	360	17	20
3.	Музей історії села Оконськ	-	-	-	-	901	901	205	220	42	43
4.	Музей історії села Прилісне	-	-	-	-	186	189	1 200	1 220	217	220
5.	Етнографічний музей "Берегиня" с. Рудники	-	-	-	-	458	458	293	330	12	14
6.	Музей історії села Кукли	-	-	-	-	425	425	193	193	16	18
7.	Музей історії села Чорниж	-	-	-	-	1 060	1 055	203	58	12	10
8.	Музей історії смт. Маневичі, ЗОШ № 1	-	-	-	-	1 130	1 134	125	275	6	11
9.	Музей історії школи та села Комарово	-	-	-	-	210	270	160	171	12	13
10.	Музей історії села Копилля	-	-	-	-	1 202	1 202	268	283	71	73
11.	Музей історії села Годомичі	-	-	-	-	342	345	130	145	15	17
	Ратнівський	5	5	-	-	2 623	2 647	2 280	2 245	114	114
1.	Кімната бойової Слави смт. Ратно, ЗОШ №1	-	-	-	-	732	753	642	650	38	40
2.	Історичний музей с. Самари	-	-	-	-	871	871	280	260	12	10
3.	Історичний музей с. Тур	-	-	-	-	340	340	420	425	24	25
4.	Історичний музей с.Гірники	-	-	-	-	200	203	618	610	28	29
5.	Історичний музей с. Замшани	-	-	-	-	480	480	320	300	12	10
	Рожищенський	6	6	-	-	4 660	4 797	4 914	4 890	285	267
1.	Музей історії села Доросині	-	-	-	-	462	563	420	423	58	62
2.	Кімната бойової Слави м. Рожище, ЗОШ №1	-	-	-	-	1 130	1 141	1 020	1 020	66	60
3.	Кімната бойової Слави м. Рожище, ЗОШ №2	-	-	-	-	340	345	1 001	1 010	86	68
4.	Історична кімната с. Сокіл	-	-	-	-	2 024	2 032	2 050	2 000	30	27
5.	Музей історії села Мильськ	-	-	-	-	225	236	343	352	40	35
6.	Музей історії села і побуту с.Копачівка ЗОШ І-ІІІ ст..	-	-	-	-	479	480	80	85	5	15
	Турійський	4	4	-	-	3 005	3 040	1 495	1 066	127	62
1.	Музей історії села Купичів	-	-	-	-	375	390	415	391	36	20
2.	Музей соломки с. Купичів	-	-	-	-	265	275	565	375	44	20
3.	Історична кімната с. Новосілки	-	-	-	-	540	550	195	180	35	18
4.	Кімната бойової Слави "Пам'ять" с. Мокрець	-	-	-	-	1 825	1 825	320	120	12	4
	Шацький	2	2			734	722	5 034	3 380	138	60
1.	Природничий музей (фауни) смт. Шацьк	-	-	-	-	282	270	3 024	1 820	75	28
2.	Музей історії коледжу лісових промислів і побуту смт. Шацьк	-	-	-	-	452	452	2 010	1 560	63	32
	м.Луцьк	10	10	4	4	23 930	22 998	7 529	6 007	404	407
1.	Музей Лесі Українки при СНУ	-	-	1	1	1 347	1 349	900	964	80	138
2.	Музей археології при СНУ	-	-	-	-	2 000	2 000	1 200	465	42	36
3.	Геологічний музей при СНУ	-	-	-	-	1 535	1 535	770	650	32	32
4.	Музей історії СНУ	-	-	-	-	650	544	900	886	30	40
5.	Музей "Світлиця" гімназія №14	-	-	1	1	2 307	2 507	1 274	1 359	57	58
6.	Етнографічна кімната гімназія №4	-	-	-	-	310	313	491	368	31	27
7.	Музей історії органів внутрішніх справ	-	-	1	1	1 214	1 174	500	260	49	19
8.	Музей історії етнографії Волині та Полісся при СНУ	-	-	-	-	2 700	2 700	174	475	23	37
9.	Музей історії кінематографії та фотомистецтва Волині	-	-	1	1	11 214	10 200	500	0	49	0
10.	Музей прикордонної слави луцького прикордонного загону	-	-	-	-	653	676	320	580	11	20
	м.Ковель	6	6	-	-	3 146	3 146	1 688	1 494	175	69
1.	Кімната історії розвитку медицини	-	-	-	-	103	103	425	296	21	15
2.	Музей бойової і трудової Слави Локомотивного депо	-	-	-	-	1 520	1 520	400	313	15	12
3.	Музей Лесі Українки ЗОШ №3	-	-	-	-	470	470	300	310	7	8
4.	Музей бойової слави ЗОШ №8	-	-	-	-	411	411	140	140	22	11
5.	Музей історії ЗОШ №8	-	-	-	-	282	282	128	130	70	6
6.	Красназавчий музей ЗОШ №8	-	-	-	-	360	360	295	305	40	17
	Всього по області	89	89	6	6	68 107	68 455	37 502	34 655	2 369	2 183

**АНАЛІЗ
ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016-2017 РОКАХ
(В РОЗРІЗІ РАЙОНІВ)**

№ п/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв				Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в т.ч. народні		2016	2017	2016	2017	2016	2 017
		2016	2017	2016	2017						
1.	Володимир-Волинський	1	1	1	1	273	560	1 492	1 030	65	48
2.	Горохівський	3	3	1	1	2 119	2 137	1 970	2 020	60	64
3.	Іваничівський	7	7	-	-	2 508	2 587	1 088	1 375	72	110
4.	Камінь-Каширський	10	10	-	-	6 822	7 027	1 625	1 717	129	124
5.	Ківерцівський	6	6	-	-	4 528	5 032	1 179	2 097	70	107
6.	Ковельський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Локачинський	3	3	-	-	144	144	510	513	39	38
8.	Луцький	2	2	-	-	568	289	390	500	30	27
9.	Любомльський	13	13	-	-	5 601	5 748	2 829	2 659	196	198
10.	Маневицький	11	11	-	-	7 446	7 581	3 479	3 662	465	488
11.	Ратнівський	5	5	-	-	2 623	2 647	2 280	2 245	114	114
12.	Рожищенський	6	6	-	-	4 660	4 797	4 914	4 890	285	267
13.	Турійський	4	4	-	-	3 005	3 040	1 495	1 066	127	62
14.	Старовижівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	Турійський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	Шацький	2	2	-	-	734	722	5 034	3 380	138	60
17.	м.Володимир-Волинський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	м.Ковель	6	6	-	-	3 146	3 146	1 688	1 494	175	69
19.	м.Луцьк	10	10	4	4	23 930	22 998	7 529	6 007	404	407
20.	м.Нововолинськ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Всього по області	89	89	6	6	68 107	68 455	37 502	34 655	2 369	2 183

Розділ 4. Рецензії

Сергій Гупало,
письменник, краєзнавець,
снт. Ківерці

ПЕТРО БОЯРЧУК ГНІВАВСЯ...

Найбільше він розгнівався після публікації моєї статті – своєрідного відгуку на його книгу «Про що мовчить стара Олика». Цей матеріал «Я похвали не хочу, мені за колегу прикро» поміщений в кількох місцях Інтернету, а тому його легко можна відшукати і прочитати. Коли 5 квітня 2012 року у тижневику «Слово Просвіти» Петро Боярчук знову накинувся на мене, я попросив редакцію цього видання помістити мій коментар до статті Петра Боярчука «Стара Олика заговорила». Однак на початку поточного року коментар чомусь зник, а стосовно причини я від редакції «Слова Просвіти» не отримав чіткої відповіді. Аби читач знав, про що йдеться, вважаю за доцільне ознайомити його зі зниклим коментарем. Ось він!

ЗНОВУ БОЯРЧУК БЛАЗНЮЄ?

Спогади... спогади... Зручні важелі для маніпуляцій! Залежно від політичної погоди! Не смішіть тверезих людей і об'єктивних істориків, пане Боярчук! Які ж спогади Андрія Жовтянського правдиві: оприлюднені його сином у жовтні минулого року, чи ті, що написав сам Андрій Жовтянський і зберігаються в Держархіві Волинської області, друкувалися у районній газеті?

Де правда Андрія Жовтянського?

Ось над чим ми повинні задуматися. Втім, я не дивуюся, що ви, Боярчук, «вигідним» мемуарам вірите як Господу... Інакше з якогось раболіпного переляку не поклонялися б Тадею Булгарину, не читали б його спекулятивні мемуари, ніби Новітнє Євангеліє. Адже саме цей «мемуарист» народив ідею про те, що української мови немає, саме він цькував Шевченка, Пушкіна, Гоголя.

До речі, **я у своїх матеріалах писав саме про Олику адміністративну, ви ж пишете про Олику історичну. І про «Просвіту» ви пишете не про Олицьку, а Олицького району.** Невже не знаєте, що село Залісоче перед війною було не Оликою, а окремим населеним пунктом? Наприклад, в 1923 році у цьому населеному пункті мешкало 443 особи, із них — 30 євреїв, а в Олиці тоді було 2777 чоловік, із яких 2480 євреїв. У навколишніх селах мешкало тільки 72 євреї, всі решта — в самій Олиці. Ось на чому ґрунтується моє твердження, що Олика – була єврейським містечком на українській землі. Невже так це важко зрозуміти? Хоча... Якщо стільки «ляпів» зробити у книжці «Про що мовчить стара Олика», мислити «за допомогою трикутника», якщо забути навіть ім'я сина Андрія Жовтянського, то можна ще й не таке утнути... (У червні 2010 року я звернувся до Волинської обласної організації Національної спілки письменників України з проханням, аби вона навчила свого члена правильно цитувати чужі твори. Схоже, що Боярчука навчили! Але цього замало...).

Якщо користуватися вашою, пане Боярчук, примітивною логікою, то у міжвоєнний період не було історії Рівненщини, оскільки вона входила до складу Волинського воєводства. Ой-ой! Ваше відкриття невпинно наближається до Нобелівської премії...

Тож, пане Боярчук, **ЯК НЕ КРУТИ**, а ваші вигадки зшиті білими нитками. Надто все примітивно. Хоча гострота розуму прорізується. Нарешті ви заговорили про Оличчину! Гарне слово! Ось би вам його вжити у безграмотній книзі «Про що мовчить стара Олика»! А Оличчина – це не просто Олика! І верзти нісенітницю, обґрунтовані на спогадах, — це вельми невдячна справа. Чому? **Одні й ті ж люди дуже часто одне й те саме згадують по-різному через певні проміжки часу, залежно від політичної погоди; як вигідно, так і роблять...**

Ось, наприклад, вигідно Боярчукові баламутити людей, він і баламутить. Бо язиком ляп-ляп-ляпати – це не в архівах працювати. Хоча тільки в Держархіві Волинської області є 199 не опрацьованих справ Олицької ратуші. Це ж – широке поле діяльності. Дарую вам ідею, поки що для мене зовсім не шановний! Працюйте! Можливо, тоді у вас якийсь принцип виросте. І на дурниці часу не буде. **ЯК НЕ КРУТИ**, – потрібно сумлінно працювати, а не гадати: у горобця пир'я червоне чи жовто-блакитне?

ВИСНОВОК: Пан Боярчук, як казав дід Щукар, отримав іще один «отлуп»! Чекаємо продовження серіалу «Боярчуківська сірятина»? Наразі вельми актуальним є нагадування, що першу «серію» можна подивитися в Інтернеті:

<http://slovoprosvity.org/2010/10/14/трагедія-зветься-«красний-сад»-2/>

Сергій ГУПАЛО. м. Ківерці.

І що? На цьому все завершилося? Ні! Петро Боярчук продовжив ображатися у своїй новій книзі «Радзивілли і стара Олика» (у 2013 році вийшла у луцькому видавництві «Надстир'я»)!. Чому? Тому що я написав нібито злий відгук на його книгу «Про що мовчить стара Олика». А що ж він хотів? Вилив на мене відро помиїв, а сам бажає бути чистесеньким-білесеньким-пухнестеньким?! Причина мого негативу у бік Петра Боярчука криється в тому, що цей відомий волинський письменник і журналіст перейшов на особистості. Не знаю, як інші автори публікацій про Олику, яких Петро Боярчук критикує, а я особисто ніколи і ніде не згадував у своїх публікаціях Петра Боярчука. Звичайно, з багатьма моментами у моїх публікаціях про Олику можна не погоджуватись. І не через це я «розгромив» Петра Боярчука, стосовно чого він «ображений» в новій книзі «Радзивілли і стара Олика». Складається враження, що не він на мене напав, а я на нього! Ось як буває!

Причина – в поведінці Петра Боярчука, його манері «полеміки», яка – це емоційна, негативно забарвлена лексика, що вживається для того, аби викликати у читача відразу до мене. На кшталт, «звучать із відверто знущальним цинізмом слова одного із тих, хто, наче присвоячуючись до старої Олики своєю уважністю...», а також прив'язування до мого імені ментальності, яка «ладна галганом класти під ноги прийшлому все своє та й раболіпно стелитися перед ним у догоді» і т. д. Петро Боярчук допустив серйозні помилки, навмисні перекручення під час цитування моїх текстів. Тому саме він мав просити пробачення, як тільки з'явився перший відгук на його книгу. Однак він готував нову книгу, аби ще раз ударити мене.

Тому не вважаю, що я в чомусь винний. Наразі, коли Петра Боярчука немає серед живих, вживати емоційну лексику в даній статті я не буду. Свої емоції, знання історії Оличчини, я демонструю у своєму новому творі «Олицький вектор» (робоча назва), де Петро Боярчук – живий і здоровий, «спілкується» зі мною і... Господом... Гадаю, що недалеко той час, коли читач зможе прочитати роман «Олицький вектор».

Я впевнений, що у Петра Боярчука є чимало прихильників. Тому їх, а також інших дослідників Оличчини, закликаю до поміркованості, утриматись від наклеювання ярликів, різних емоційно-оцінювальних суджень. У гострих моментах дослідження історії треба шукати взаєморозуміння, а не ворожнечі. Можна зібратися зацікавленим особам і обговорити те чи інше питання, а не емоційно вихлюпувати в інформаційний простір своє несприйняття того чи іншого автора.

Коли вперше Петро Боярчук надрукував нарис про Стару Олику в газеті «Волинь-нова», у мене не було ніяких претензій. А що в книзі він написав?! Чому своє моветонство щодо мене він продемонстрував не в газетній публікації, а в книзі? Чи не тому, що у першому випадку ми з ним у суді зустрілися б, де він доказував би доречність своїх висловлювань. Позиватися на автора книги – досить важко, бо є строк давності та інші нюанси... Зрештою, вийшло на краще. Я не змарнував час на судову тяганину, а використав його для нових досліджень Волині і Оличчини. Описані вони будуть в «Олицькому векторі»... Петро Боярчук у книзі «Радзивілли і стара Олика» здивувався, що отримав від мене потужного ляпаса і назвав мене Критиком. Хоча сам зазначає, що особисто ми з ним не були знайомі. Так, не були. За все своє життя я бачив Петра Боярчука двічі. І якби пригадав десь його книгу «Стохід», де він так званих українських буржуазних націоналістів описує з позиції відданого ідеям КПРС, то я зрозумів би, за що він на мене напав. А так – чим я йому заважав? Тим, що я був антикомуністом ще тоді, коли Петро Боярчук компартію славив? Чи через те, що і тепер олицьких комуністів не поважаю, не возвеличую олицьку «Просвіту»? Добре, утримаюся від емоцій...

Один із найбільший ляпів у книгах «Про що мовчить стара Олика», «Радзивілли і стара Олика» (стор. 301) – твердження, що у червні 1941 року у Луцькій в'язниці розстріляли членів олицької «Просвіти». Це Микола Мороз, Федось Лучковський, Всеволод Шавлукевич, Іван Барановський, Іван Мороз, Іван та Веналій Малімони, Іван та Олександр Онуфрійчуки, Гнат Александрович, Володимир Ярошук, Семен Тимошук, Іван Харицький, Всеволод та Іван Ярошуки, Ювеналій Малімон. Із них тільки Іван Ярошук та Іван Малімон були членами «Просвіти», всі інші – не належали до цієї культурно-освітньої організації. Цікава ситуація з Іваном Малімоном. Якщо він був вояком УПА, то як його могли розстріляти ще у червні 1941 року? Те, що Петро Боярчук щодо розстріляних «просвітян» запустив ще одну фальшивку – очевидно і логічно. Хтось йому так розповів, а він і повірив без елементарної перевірки. (А хто із нині суущих оличан пам'ятає 1926–1932 роки? Чи є серед живих хоча б один просвітянин?).

Наявні в обласному держархіві картки обліку і сплати членських внесків олицької «Просвіти» свідчать, що не було зареєстровано вищезгаданих осіб¹. А Іван Малімон був прийнятий у «Просвіту» на останньому засіданні олицької філії аж 24 квітня 1932 року², після чого ця організація по суті не діяла, а через кілька місяців взагалі була ліквідована. Мені відомо, що Олександр Онуфрійчук був головою Олицької районної управи ВУО, причетний до утворення «Просвітянських хат» районного

ВУО(Волинське Українське Об'єднання)³. Можливо, й інші розстріляні олицькі активісти були членами цієї організації, тобто вуовцями. Цілком правильно пишуть Микола Богуш та Григорій Павленко: «На Волині ж «Просвіта» була ліквідована польською адміністрацією на початку 30-х років, бо становила для неї серйозну загрозу. А так звані «Просвітянські хати», що діяли з середини 30-х років, працювали на замовлення польських урядовців і не мали нічого спільного з «Просвітою»⁴. Про діяльність клубів «Просвітянська хата» і «Рідна хата», що належали ВУО, вже давно неодноразово писали луцькі науковці Микола Кучерепа та Руслана Давидюк, які ще 16 років тому випустили у світ свою монографію «ВУО: Волинське Українське Об'єднання». Тобто, ця тема – не нова, не свіжа. Однак лінощі Петра Боярчука призвели до того, що маємо. Ніде у своїх книгах він не згадує олицького ВУО! Чи не дивно: така потужна українська організація Оличчини замовчується, а її члени з подачі Петра Боярчука стали членами філіалу Луцької повітової «Просвіти»? У книзі «Радзивілли і стара Олика» є й інші вигадки. Подібні помилки повторюються. На стор. 300 поміщено фото нібито просвітницького активу Миловиці. Із п'яти названих осіб тільки Василь Кошій був членом «Просвіти». А на стор. 301 – фото, на якому – Іван Барановський та Степан Харицький після вистави у просвітянському театрі. Вони теж не були просвітянами.

На стор. 312 – світлина церковного хору. Зазначено, що вона зроблена під час святкування Трійці. Однак газета «Українська Нива», №27 за 9 вересня 1934 року, у якій це ж саме фото поміщене, пише, що це 26 серпня 1934. Як відомо, Трійця у серпні не буває. Обіруч священика Федора Славінського – члени ВУО: диригент хору К. Левицький та Ф. Онуфрійчук – організатор концерту на користь потерпілих від повені. На стор. 423 – фото, на якому нібито творчий колектив самодіяльного драматичного театру Олицької «Просвіти». Із 11 осіб лише Сергій Канарський та Олександр Станкевич колись були просвітянами. До речі, керівник самодіяльних артистів Олександр Шимко теж не був членом «Просвіти», а тільки навчав акторському мистецтву. Як правило, щомісяця він отримував добрі на той час гроші – 100-150 злотих (мав аж 30% від прибутку за кожну сценічну постановку), а вистав було всього 3-4 на цілий рік. Непогано заробляв!

На стор. 432 – світлина Олицького аматорського гуртка сценічного мистецтва. Лише четверо – Ганна Ярошук, Всеволод Петрович, Катерина Ветельська, Сергій Канарський були просвітянами. Не був просвітянином і Марко Сліпінчук – ймовірно, батько чи родич Сергія Сліпінчука, в архіві якого і зберігалося це фото. На мій погляд – на цих світлинах зображені члени клубу «Просвітянська Хата» ВУО, що в Олиці почав діяти з 6 грудня 1936 р.⁵

Як зазначав Степан Радіон, на олицьких активістів, що загинули у Луцькій в'язниці, доніс син місцевого священика В'ячеслав Славінський⁶ (у Петра Боярчука він – якийсь безликий Славчик). Саме В'ячеслав Славінський і відомий колишній просвітянин В'ячеслав Петрович були членами Ради олицької «Просвітянської хати» ВУО.⁷

Петро Боярчук вважає, що Олицька «Просвіта» була сильною і впливовою, а я так не вважаю. Через це потрібно на мене нападати з таким тоном, як це зробив Петро Боярчук? Коли я його назвав моветоном, він зауважив: «Читач розсудить, хто як вихований. А що в українській мові слово «дурний» в українській мові має лише одне значення, Олиці й нагадувати не треба». Полінувався Петро Боярчук заглянути в словник. Зрештою, я писав тільки про Олику, а Петро Боярчук пише про просвітян, які мешкали в навколишніх селах і для чогось зауважує(стор. 26), що я через свій запал не помітив, що він пише про Оличчину. Тобто, не помітив, що він недоречно на мене напав... Чи помітив я це, свідчить мій коментар «Знову Боярчук блазнює?»...

Якою ж було олицька «Просвіта»? Установчі збори її відбулися 19 грудня 1926 року у хаті Степана Скорубського⁸. Там П. Чернякевича та В. Петровича не було, отже ці передові люди Олики не були засновниками «Просвіти». Вони увійшли до цієї організації через рік. Андрій Жовтянський у «Просвіту» вступив 19 лютого 1928 року і ніколи він бібліотекарем не був. Бібліотекарями були – Мефодій Становський і Кирило Лучинський, а технічними працівниками бібліотеки Петро Ступницький та Володимир Каліцький⁹. Андрій Жовтянський був скарбником «Просвіти» тільки наприкінці її діяльності¹⁰.

Перше керівництво олицької «Просвіти»: голова філії – Сергій Ступницький, заступник голови – Іван Шарук, секретар Савагій Запольський, скарбник Пилип Мисковець¹¹. А Дмитро Маркевич очолив цю організацію тільки у 1929 році¹². Андрій Жовтянський до Ради філії увійшов лише у 1931 році. Тобто, не всі ці «герої», яких часто згадує Петро Боярчук, були коло витоків просвітянського руху. До речі, у протоколі установчих зборів записано, що це було «зібрання мешканців *передмість* м. Олики...». І дійсно, з самої Олики просвітян було кілька... Через олицьку філію Луцької повітової «Просвіти» пройшло 104 особи. Скромна цифра, якщо взяти, що українське населення Олики і її історичних передмість – Горянівки, Залісочого, Завороття і Миловиці, яке і поповнювало лави просвітян, за самими скромними

підрахунками, становило не менше 2 тисяч українців, то вплив і потужність цієї організації – не потребує коментаріїв. На початку становлення «Просвіти» у ній було 67 чоловік, а найбільшої кількості вона набрала наприкінці 1931 року – 85 чоловік. За 5 років вона зростає тільки на 18 чоловік. Наприклад, за 1929 рік в Олицьку «Просвіту» вступило всього-на-всього 3 особи, членські внески надійшли в сумі 90 злотих, а заборгованість по членських внесках становила 447 злотих¹³.

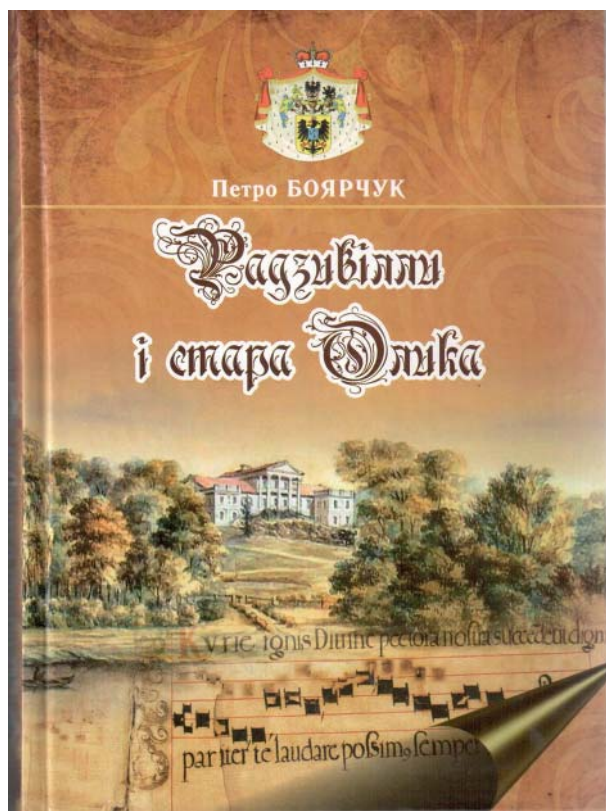
Рішенням загальних зборів 21 лютого 1932 року за несплату членських внесків було виключено 23 члени, прийнято нових – 10. Цікаво, що місячний внесок становив всього 50 грошів¹⁴. По документах видно, що злісні неплатники, по суті, були мертві душі, вони не проявляли мінімальної активності і були задля числа. Тоді як Сильненський філіал «Просвіти» ще станом на 31 грудня 1929 року нараховував 98 членів¹⁵. Мало чим поступалися Олицькій організації Цуманська і Жидичинська «Просвіти». Якщо ж брати на тисячу населення, то кількісний показник Олицької «Просвіти» був досить скромний. А ось книг олицькі просвітяни мали найбільше – на початок 1932 року – 355 художніх, науково-популярних, 72 книги драматичних творів та 33 дитячі. Передплачувалися журнали і газети, як національного, так і прорадянського спрямування, наприклад, «Вікна», «Сель-роб». Що читали олицькі просвітяни? Крім творів українських і російських і зарубіжних класиків, вони мали змогу читати Дмитра Донцова, Карла Маркса, Фрідріха Енгельса¹⁶. Проблема в тому, що навряд чи розуміли вони прочитане, бо освітній рівень мали низький. Жодної особи не було навіть з середньою освітою. Візьмімо для прикладу останнє керівництво Олицької «Просвіти». Голова філії Дмитро Маркевич – 4 класи, його заступник Іван Малька (Малько) – домашня освіта, тобто без освіти; секретар філії Саватій Запольський – 2 класи; скарбник Андрій Жовтянський – 4 класи¹⁷. Що гальмувало діяльність олицької «Просвіти»? Як свідчать звіти цієї організації, це – «брак свідомості» не тільки українців Оличчини, але і самих просвітян, а ще «перешкоди влади і коменданта поліції, який шукає комуністів...»¹⁸. То хіба дивно, що на зібраннях просвітян завжди був присутній представник поліції, коли кістяк цієї організації складали комуністи? Важливо й те, що саме комуністи і погубили «Просвіту», але це тема окремої розмови. До речі, членів КПЗУ у міжвоєнний період називали «сепаратистами», навіть заголовки деяких польських газет рясніли такими словами. Сепаратистами їх називали досить обгрунтовано – бо члени КПЗУ, у тому числі олицькі під проводом Андрія Жовтянського, боролися – використовуючи осередки «Просвіт» – за відірвання західно-українських земель від Другої Речі Посполитої і приєднання їх до радянської України, тобто до СРСР.

Петро Боярчук писав: «Від запільного Олицького райкому КПЗУ, перше засідання якого відбулося в історично олицькому передмісті Залісочі (нині — окреме село, підпорядковане Дідичівській сільській раді) у вересні 1931 року, вона (Олицька філія Луцької повітової «Просвіти». – С.Г.) організаційно оформилася щонайменше на п'ять літ раніше». Ще одна брехня! Олицький осередок КПЗУ почав діяти у 1926 році, трохи раніше, ніж «Просвіта». Керували комуністами Л. Гаврусевич, відомий просвітянин С. Запольський і Д. Королько. Але, як писав у 1967 році Андрій Жовтянський, їхня «діяльність не виправдовувала себе...»¹⁹. Тож у вересні 1931 року в хаті Степана Кошця відбулися збори місцевих комуністів за участю секретаря Луцького окружного КПЗУ Степана Марищука. Тоді секретарем підпільного райкому КПЗУ було обрано Андрія Жовтянського (псевдо «Білий»), котрий почав працювати натхненніше.

На стор. 419 Петро Боярчук пише, що у «Просвіті» та під її впливом виростили і формувалися провідники УПА Андрій Стефанович (псевдо — Жук) та Іван Малимон (Артем). Але ж Андрій Степанович не був просвітянином, а Іван Малимон хоча нібито і був просвітянином, то не міг стати провідником УПА. Бо, як твердив Петро Боярчук, його розстріляли в Луцькій в'язниці ще 23 червня 1941 року. Хтось може сказати, що в Олиці було два Івани Малімони (Малимони). Якщо так – то нормальний журналіст і письменник повинен розрізнити їх по батькові. На стор. 417 написано, що при олицькій «Просвіті» діяв хор. Однак архівні документи свідчать, що хору не було, а драматичний гурток у 1931 році очолював Федот Малька²⁰.

І надалі автор «Радзівіллів і старої Олики» переймається, хто ж у вересні 1939 року заарештував Януша Радзівілла – олицькі червоногвардійці чи грізне НКВД. Про те, що це зробили червоногвардійці писав не тільки я, а відомий всім оличанам Анатолій Гура, твердження якого Петро Боярчук дивно не помічає. Чи є велика різниця, хто конкретно заарештовував олицького магната? Чого гріха таїти: олицькі червоногвардійці та НКВД діяли разом. Не без допомоги советських спецорганів олицькі комуністи з радянських України через Збруч отримали друкарську машинку і зброю тощо.

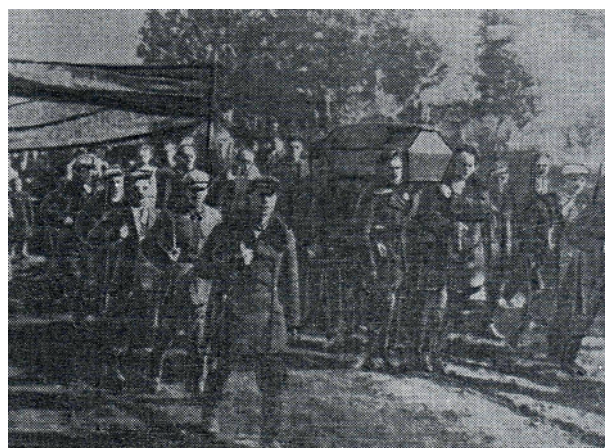
У спогадах, які на запит держархіву написали Андрій Жовтянський («Білий») і його побратими Мирон Патріюк і Трохим Чухилевич, зазначено, що в олицькій Червоній Гвардії «нараховувалось більше 80 чоловік, всі були озброєні гвинтівками і мали два кулемети, гранати; при арешті Радзівілла

*Книга Петра Боярчука
«Радзивілли і стара Олика».*

Картина Юзефа Псики «Теофілія Радзивілл в образі міфічної Геби», яку Петро Боярчук назвав «Теофілія Радзивілл в образі міфічної Гери», а потім – «Княжна Тараканова», автором якої є Костянтин Флавицький...

Олика, 1939 р. Похорон радянського воїна. Перший ліворуч – Федір Берегович, праворуч попереду – Андрій Чухилевич. Поруч з ними йдуть Іван Малько, Петро Гунько.

були присутні Мурашко А. з бійцями Червоної Гвардії і представник особого відділу МВС, а при конвої до машини і посадки сім'ї службу ніс Чухилевич Т.К. з підрозділом Червоної Гвардії»²¹. Персонально, власноруч, Андрій Жовтянський («Білий») писав: «...Загін Червоної Гвардії близько 100 чоловік був організований і в нашому районі в Олиці. Він арештував в замку відомого польського магната Януша Радзивілла і все його добро, і взяв під охорону, як також замок. Був затриманий також на станції Олика військовий ешелон, якого передали Радянській Армії. Червона Гвардія також роззброїла кілька дрібних груп польської поліції, які блукали по району, не знаючи, що їм робити. Загін Червоної Гвардії очолював активний комуніст-підпільник з с. Мительно Мурашко Антон, а його заступником був Чухилевич Трохим з Олики»²². З такими міркуваннями Петро Боярчук не згоден і посилається на спогади невістки Януша Радзивілла Ізабелли, яка нібито все бачила і згадувала, що це зробило грізне НКВД. По-перше, Петро Боярчук не читав спогадів Ізабелли Радзивілл, він цитує уривки спогадів, цитати із книги, яка не є самими спогадами невістки Януша Радзивілла²³, а тільки згадує її. По-друге, як бути зі свідченнями самих олицьких комуністів? Невже вони насмілилися привласнити «подвиг» НКВД? Ось що писав ще один свідок, комісар олицьких червоногвардійців Трохим Чухилевич: « У вересневі дні 1939 року, коли до нас уже йшла Червона Армія-визволителька, олицькі комуністи створили загін червоної народної гвардії, який нараховував майже 80 чоловік. Ми підтримували порядок у місті і навколишніх селах, роззброювали польські загони, що чинили опір новій владі, слідкували за нормальною роботою підприємств селища. До приходу радянських військ тримали під арештом князя Радзивілла, який разом зі своєю свитою довгі роки пив кров трудового народу»²⁴. Виходить, олицькі комуністи заарештували князя самі, а вже потім передали у руки НКВД, котре вивезло із Олики Януша Радзивілла? Але важливо інше, те, що олицькі комуністи жадали прислужитися носіям нових порядків, у тому числі НКВД. Звідки у Петра Боярчука така уперта недовіра до олицьких комуністів? Той же Трохим Чухилевич згадував, що, коли оличани раділи приходу Червоної Армії, «на підступах до Олики в одній з сутичок з польськими націоналістичними елементами був тяжко поранений радянський воїн, якого було доставлено у місцеву лікарню. < > Але він помер. Червона гвардія, комісаром якої я був, влаштувала похорон воїна. Здається, усе місто вийшло проводити його в останню путь»²⁵. (Див. фото).

На сторінці 289 розміщена генеалогічна схема роду Радзивіллів. Жахливо. Бо обривається вона на дітях Януша Радзивілла, ніби у нього не було ні внуків, ні правнуків. А на кольоровій вклейці знову нісенітниця, подібна до тої, що була у книзі «Про що мовчить стара Олика». На картині Юзефа Пешки зображена не Теофілія Радзивілл в образі міфічної Геби, а, на думку Петра Боярчука, княжна Тараканова. І автор цієї картини Костянтин Флавицький. Для чого мені було про цю картину стільки писати у відгуку « Я похвали не хочу... » ? І що там Петрові Боярчукові зауваження якогось Сергія Гупала? Йому головне образитись. Інакше – що він може мені протиставити? Записаними спогадами? І справа не в старості деяких осіб, що давали свідчення Петрові Боярчукові, а в іншому, що виділено у коментарі «Боярчук знову блазнює?»: «**Одні й ті ж люди дуже часто одне й те саме згадують по-різному через певні проміжки часу, залежно від політичної погоди; як вигідно, так і роблять...**». І тут автору книги важливо підібрати те, що йому підходить, а якщо якісь непідходящі міркування і факти вже надруковані, наприклад, Сергієм Гупалом, то його треба обізвати, обіграти «трикутником», «присовоячуванням», «стелінням галганом», «цинічним звучанням», вживаючи оце тупе «як не крути».. Що й продемонстрував Петро Боярчук. Немає потреби далі коментувати низькоякісну книгу «Радзивілли і стара Олика», утримаюсь від критики її стилістичних і синтаксичних конструкцій...

Гадаю, що порядний автор перед «нападом» зустрівся б зі мною, аби обговорити наболіле і не виносив би на загальне дурницю. Одначе пихатість, яка характерна деяким волинським журналістам і письменникам, не дозволила Петрові Боярчуку цього зробити. Наразі у мене – один вихід: з автором «Радзивіллів і старої Олики» зустрітись в романі « Олицький вектор». Як все було(і навіть трохи більше!) – неодмінно розповім у цій незвичайній книзі.

1. ДАВО (Державний архів Волинської області), фонд 54, оп.1,спр. 347.

2. ДАВО, ф. 54 спр. 114.

3. ДАВО, ф. 198 спр. 1.

4. Богуш М., Павленко Г. Ківерцівщина: кризі віки і долі. Луцьк. «Надстир'я». 2006 р. Стор. 73.

5. «Українська Нива» № 26 за 1936 р.

6. Радіон Степан. Із поштових листків із Австралії. – Мельбурн: «Спадщина», 1995.

7. «Українська Нива» № 26 за 1936 р.

8. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 114.

9. Там само.
10. ДАВО, ф.240, оп.2, спр. 1.
11. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 115.
12. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 114.
13. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 115.
14. ДАВО, ф.54, оп.1, спр.347.
15. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 176.
16. ДАВО, ф. 54, оп.1, спр. 114.
17. ДАВО, ф.240, оп.2, спр. 1.
18. Там само.
19. Ківерцівська районна газета «Ленінським шляхом» за 6 липня 1967 року.
20. ДАВО, ф.240, оп.2, спр. 1.
21. ДАВО, ф. Р-1261, оп. 1, спр. 79, стор. 29.
22. ДАВО, ф. Р-1261, оп. 1, спр. 79, стор. 68-69.
23. Miller Marek . *Arystokracja. Warszawa. 1993, 1998 r.*
24. Ківерцівська районна газета «Ленінським шляхом» за 11 червня 1966 року.
25. Там само.

Богдан Колосок,
кандидат архітектури,
м. Київ

В. РОЖКО І НОВА МОНОГРАФІЯ

Познайомився я з Володимиром Рожком на книжковій виставці, де він гордо стояв за столом з розкладеними на ньому близько десятка-півтора книжок, виданих Товариством «Волинь» у Вінніпезі і привезених ним з Канади. Здійснив він благородну справу – на останні копійки, що залишалися від мізерної зарплати, він полетів до Канади, щоб їх привезти і дати можливість українському читачеві ознайомитися з продукцією української діаспори, виданої на пожертви її членів.

Побачив я там книжку, яка за назвою могла бути корисною для моєї наукової роботи. Простягнув до неї руку, але взяти не зміг. Перегнувшись через стіл добродій миттєво наклав свою руку на мою і вигукнув: «Не можна!». Мені довелося визнати свою поразку і піти до іншого столу, де можна було досхочу полистати виставлену літературу, але не Рожком.

Тоді я був у добрій спортивній формі. Перевірка моєї реакції на спеціальному приладі засвідчувала її чудові показники. Якби Рожко проявляв свій чудовий хватальний рефлекс в спорті, я похвалив би його. Але в даному разі все безперечно свідчило про природню жадібність. Цей інцидент загострив мою увагу до цієї оригінальної особи, і мені стало цікаво, як далі буде формуватися її громадська поведінка.

Добра нагода оцінити напрям і поступ розвитку вказаних якостей стала можливою, коли мені стало відомо про виданий Рожком товстий твір, і я отримав можливість ознайомитися з його передмовою.

Передмовою автор намагається виконати два найважливіші для себе завдання: знищити так званих «опонентів» і возвеличити до недосяжних висот власну персону.

Твір називається «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський». Анатолій Захарович Дублянський надто помітна особа в історії Волині і Української автокефальної церкви, щоб нею не зацікавилися науковці. Про нього писали статті, перевидавали його праці і навіть захистили дисертацію. Колишньому семінаристу корисно було б ознайомитися з чеснотами колишнього лідера іншої конфесії, щоб повчитися хоча б дечому в нього. Проте, як видно з написаного ним тексту, плани в нього інші.

Застосовуючи брудні, недостойні науковця методи, особу Анатолія Дублянського він використовує для самозвеличення.

Усіх шанувальників і авторів праць про Анатолія Дублянського він називає своїми «опонентами». Дивна оцінка. Попередні Рожку автори не могли бути його опонентами, тому що не було чого обговорювати. Судячи з передмови, автор монографії, як він називає свій твір, також не готовий до обговорення теми. Єдине, з чим він з «опонентами» не згідний, це те, що один з авторів назвав Дублянського державним діячем. «Справді, дивні діла червоних, безбожних сатанистів!», – обурюється критик. Важко здогадатися, який стосунок до слів «державний діяч» мають кожне зі слів обуреного критика. Сам же він називає митрополита також рівня іншими епітетами, наприклад, «дипломатом» (є така посада). А які це «діла»?

Якби лише таке дозволяв собі колишній семінарист! Не маючи ніяких аргументів для диспуту і обґрунтованої критики чужих праць, він образами намагається довести свою зверхність.

Наведемо приклади жаргону «глибоких наукових досліджень» семінариста, коли він згадує авторів, які посміли писати про свого земляка Анатолія Дублянського:

- «До владики Анатолія з Луцька посунула ціла згряя перелицьованих комуністів і кагебістів»,
- «колишніх слуг московського світського церковного комунізму»,
- «комуно-кагебівських «дослідників», яскравих колаборантів московського світського і церковного імперіалізму»,
- «комуно-кагебістськими «дослідниками» в часи червоної московської імперії зла та їхніми спадкоємцями: «трактористками-дзвонарками», «архітекторами», «цапом» від науки і т. д. в посткомуністичну добу, їхніми «статтями», «науковими розвідками», викраденими і перепроданими, «бакалаврськими», «магістерськими» роботами.
- «потік «кагебістських архітекторів і трактористок»,
- «кагебістських архітекторів»,
- «московськими колаборантами»,
- «також дав обґрунтовану відповідь на закиди «кагебістських архітекторів» про так звану «колаборацію» Анатолія Дублянського, наголосив, що саме «архітектор» і «директор» були московськими колаборантами»,
- «фальшивими голосами заспівали «архітектор», дзвонарка»,
- «підспівував козлячим голосом...»,
- «трактористками від культури і цапами від науки»,
- «недоучений «батюшка» цап від науки»,
- «В церкві з'явилися такі ж «мученики», а «архітектор» з Києва родом з Луцька, про якого можна сказати словами народної мудрості: перший лікар серед музикантів і перший музикант серед лікарів, попхався, як зазначали вище, до владики в Новий Ульм, щоб власним брудом обливати патріотів, а відома трактористка посіла «культурні зв'язки» з українцями за кордоном і до безтямбибила в дзвони з пустослів'я»,
- «Щодо своїх так званих «опонентів», отих «архітекторів», «трактористок», «цапа» від науки, то їх не може серйозно сприймати навіть посередніх здібностей випускник радянських СПТУ в сані чи без нього. Вони всі не доросли до рівня, щоб зрозуміти цілковитого безсрібленика-митрополита, як і думки автора монографії про владику». Читачі мусять повірити, що саме Рожко досяг і навіть переріс, як це видно з наступних заяв, рівень думок владики.

Вже цих перлів кандидата церковно-історичних наук досить, щоб поставити діагноз. Як можна здогадатися, подібні до цитованих перли розкидані автором по усьому тексту книги. Одна з них (стор. 157) така: «ще отой потік «кагебістських архітекторів і трактористок» з приїздами і листами дезінформували і денервували владику-митрополита. Ці перефарбовані люди наввипередки кинулися по адресах, даних їм кагебістами як своїм стукачам разом з грішми, в тому числі й адресу їх Високопреосвященства приносили йому пофарбовані в протилежні кольори відомості, зокрема наголошуючи при тому свій «патріотизм» і інше...». Нікому не може вибачити найкращий, найдостойніший з усіх, що хтось десь побував там до його приїзду.

Радимо автору в словнику прочитати, як правильно треба писати слово «колаборант» і коли його доречно вживати.

Рожко високо оцінює свою працю, називаючи її «обґрунтованим» «глибоким науковим дослідженням» «в правдивому світлі». При цьому він наголошує, що інші автори не були здатні на таку високу якість досліджень.

За довгі роки важкої праці автор, на жаль, не зміг визначити, скільки ж було серед його «опонентів» комуно-кагебівських дослідників, скільки архітекторів, трактористок, дзвонарок та інших злочинців. Не зрозуміло також, якими інструментами і в яких одиницях вимірював автор рівень своїх думок. Залишається незрозумілою фраза «Скільки бруду і неправди вилили вони в пресі, «наукових виданнях», навіть «перевиданнях». Якщо її автору відомо скільки, то доречно було б підрахувати в зручних одиницях виміру. Як вже читачам зрозуміло, він не володіє конкретикою, а значить ставить завдання порахувати це ім. В нього багато учнів, тому проблем з підрахунками не повинно бути.

Виявляється, новою монографією Рожко «повертає» українській науці життєпис першоієрарха

УАПЦ Анатолія Дублянського. Тобто він десь цей життєпис знайшов і повертає власникам. При цьому змінює його на свій лад «в правдивому світлі», звільняючи «від намулу комуно-кагебівських «дослідників», яскравих колаборантів московського світського і церковного імперіалізму». Благородний і благодійний вчинок!

В. Рожко заявив, що з 1960-1980-х років він є «дисидент», а тому близький до КДБ і знає його співробітників. Судячи з рекламованої обізнаності дисидента в справах, які були компетенцією КДБ, напрошується висновок, що він мав і має доступ до досьє на осіб, які могли бути його конкурентами-«опонентами». «Дисидент» поводить себе так, ніби він перетягнув частину архіву КДБ в свою домашню скриню. В цій скрині є усі обґрунтування завжди правильних тверджень дисидента. Звідти він брав з собою компромат для продажу його українській діаспорі.

Заголовок монографії свідчить про те, що мова в ній буде йти про Анатолія Дублянського. Несподівано в передмові обговорюються «кадебісти опоненти». Схоже, що саме від них з 1960-х років страждає автор, і що саме вони зробили його дисидентом. Вже стільки часу пройшло, стільки змін сталося, а ідейно загартований дисидент продовжує з ними боротися.

В передмові до монографії її автор називає імена і прізвища деяких кадебістів, а частину з них заради конспірації (вони ж його колеги) залишає під псевдонімами, бо вони зараз є в підпіллі і продовжують виконувати завдання Москви. Особливо небезпечними з них є чотири, бо вони «опоненти». Це: В. М., А. С., Г. М., Б. К. Звісно, існують ще не названі, але знані. За них він візьметься трохи пізніше, коли виникне нагода.

Наведених нами цитат з ярликами на «опонентів» досить, щоб переконатися в тому, що разом з «опонентами» повз до А. Дублянського і семінарист. Це потрібно було йому, щоб знати, якими голосами будуть співати «опоненти» і про що будуть співати. І, як він пише про своїх колег по повзанню, в кінцевому пункті марафону «облити власним брудом» (а його є найкращий) усіх і вся. Не могли ж такі подробиці про повзання і співи бути в скрині автора з частиною архіву КДБ.

Дісталось від семінарита і митрополиту Дублянському, чим семінарист і «дисидент» пишається. Наприклад, тим, що під час свого візиту примусив митрополита Дублянського «визнати свої помилки». Треба ж було показати свою зверхність. Якщо ще взяти до уваги жаргон, який семінарист дозволив собі використовувати в книзі про духовну особу високого рангу, то стає зрозумілим, за яким планом формував Р.В. свою мораль.

«Дисидентом» залишається Рожко і зараз, бо, як і раніше, продовжує літати на усі континенти, де є українська діаспора. Купує на свою мізерну заробітну плату квитки на літаки, бере з собою компромат і помий на кадебістів і літає-літає-літає. Літає в далекі краї, гроші збирає і себе прославляє. Добре вміє це робити з допомогою помий власного виробництва. Його завданням є відвідати всі українські осередки, де належно оцінюють його жертовну працю. Не має значення, в якій валюті. Вже довелося побувати в Західній Європі, США, Канаді, Австралії. Ще залишилася Африка і Антарктида. Є сумніви, що послуги науковця з Луцька там когось зацікавлять, а головне – належно «оцінять».

Це ж які треба мати здібності, щоб об'їхати усі поселення української діаспори і зібрати там гроші на викриття (і не лише) агентів КДБ! Як стверджує автор, свої «глибокі наукові дослідження» він здійснював «своїм коштом».

Що ж назбирав борець з «опонентами» про них за довгі роки тяжкої праці? Після вивчення архівів КДБ і «уважного перечитування» праць своїх конкурентів відомості мізерні: вони – кадебісти, повзали, сунулися, обливали, співали. Ще цап вжив образливі слова «державний діяч». Оце й всі знання борця.

А тепер подивіться, наскільки вагомим є опис власних заслуг:

Володимир Рожко – кандидат церковно-історичних наук, історик-архівіст, дійсний член Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (Канада), його представник в Україні (Інститут давно знаходиться в Луцьку). Почесний професор Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Учасник дисидентського руху. Автор понад трьох десятків книг, більш як двох тисяч надруків у журналах, збірниках, альманахах, газетах України, західної діаспори (США, Канада, Австралія, Великобританія). Сорок четвертий рік віддає архівній праці. Одночасно своїм коштом здійснював глибокі наукові дослідження в архівах України, Білорусі, містах і селах в час своїх наукових подорожей, часто зі своїми вихованцями, багато з яких нині доктори, кандидати історичних, церковно-історичних наук. Не за горами присвоєння кандидату наукового ступеня доктора наук. А там і до академіка близько.

Володимир Рожко має низку подяк, нагород за науково-дослідну, публіцистичну, церковно-громадську, архівну працю від Інституту дослідів Волині у Вінніпезі, Конгресової бібліотеки США, Святейшого патріарха Філарета, митрополій Української православної церкви США, Канади, наукових і церковно-громадських організацій західної діаспори.

Аж дух спирає від величі персони. Скрізь схвачено! Виявляється, достатньо мати тренований хватальний рефлекс, будь-якими засобами знищувати колеґ, щоб стати навіть почесним професором авторитетного університету. Отже високо оцінена «наукова» діяльність.

Спосіб самозвеличення пройшов успішні випробування і застосовується навіть в праці про митрополита Анатолія.

Мені довелося прочитати багато науково-популярних і наукових праць – дисертацій, авторефератів, бути опонентом у здобувачів наукових звань. Але такої оригінальної праці, як остання монографія ВР «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський» не доводилося читати. Вона вражає не лише глибиною осмислення наявних джерел, але й новими методами їх опрацювання.

Можна стверджувати, що ВР винайшов нову методику написання наукових праць. Одним з прикладів геніального винаходу є використання, як обґрунтованого доказу, посилання на думку нікому не відомого, в тому числі і автору посилання, посередніх здібностей випускника ще радянських СПТУ «в сані чи без нього». В цій формулі можна змінювати радянських на африканських, СПТУ на середню школу і тому подібне. Автор не ділиться з читачем досвідом того, як він прийшов до такого винаходу. Проте це не так важливо. Важливо те, що цей метод значно полегшить і прискорить написання дисертацій не лише учнів ВР, але й усіх, хто оцінить глибину і науковість праць винахідника.

Звичайно молодим науковцям варто було б запозичити застосований ВР асортимент наукових термінів, хоча б з наведених нами вище цитат з монографії. Не заважало б для загартування повторити важкий шлях по континентах планети через усі осередки української діаспори. Треба також пам'ятати, що для досягнення успіху доведеться прийняти вживану ВР етику поведінки серед науковців.

Щоб уникнути будь-яких дорікань і критики праці, автор оголосив її такою, що написана з Божого благословення. Під час написання книги його рукою водила якась невидима сила. Чим насправді були викликані такі марення, не знаючи побуту автора, можна лише гадати.

«А нині, шановний читачу, даю в твої руки свою монографію», – читаємо в передмові. Намагаюся уявити, як це ВР дає мені свою монографію, і не можу. Де таке відбувається, також не можу уявити. І невже безкоштовно? Під час першого з ним знайомства він мені не дав навіть потримати в руках привезену з Канади книжку. І що це з ним сталося? Вочевидь став щедрим!

Автор висловив надію, що «саме читачі, дослідники, науковці, справжні високоосвічені священики-духівники, архіпастирі в Україні й діаспорі визначать і оцінять цю працю, її значення, актуальність, науковість». Розумна думка. З цим твердженням варто погодися. Справді, тільки прочитавши твір можливо робити його оцінку. Жаль, що ця фраза з'явилася в самому кінці передмови, а не на початку. І жаль, що ВР цією істиною не скористався.

Констатуємо, що ВР від часу мого першого з ним знайомства став багатогранною і успішною особою. Він вартий не лише моєї уваги, але й усіх тих, хто цікавиться людським буттям.

Тетяна Самсонюк,
кандидат історичних наук,
головний спеціаліст відділу використання інформації
Державного архіву Рівненської області,
м. Рівне

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: JAN BOBER. ZA DRUTAMI OBOZÓW
SOWIECKICH: WSPOMNIENIA / OPRAC., WPROW. I PRZYPISY SPORZĄDZIŁ KRZYSZTOF
HALICKI. – ŁÓDŹ: KSIĘŻY MŁYN DOM WYDAWNICZY, 2016. – 272 S.**

Скільки б наукових праць не вийшло за останнє двадцятиліття як в Польщі, так і в Україні, що стосуються теми Другої світової війни, залишаються лакуни, котрі потребують глибокого і детального

дослідження науковців обох країн. Однією з малодосліджених тем є доля поляків, які в серпні-вересні 1939 р. були мобілізовані на німецько-польську війну й після розподілу Другої Речі Посполитої між Німеччиною та СРСР потрапили до радянського полону.

Варто відзначити, що дослідницька праця вітчизняних науковців ускладнюється доступом до архівних документів радянських установ, котрі «опікувалися» польськими військовополоненими, що наразі зберігаються в архівах Російської Федерації та залишаються під грифом «таємно». Очевидно, що значна частина документів на підтвердження військових злочинів СРСР 1939-1941 рр. була зумисне знищена.

Мізер архівних документів, що залишилися в архівах України, дає можливість частково простежити долю тих військовополонених, які були замордовані у Катині, або потрапили до трудового табору будівництва НКВС № 1, понад 16 пунктів якого, зокрема, функціонувало на території сучасної Рівненської області. Архівно-слідчі справи, що знаходяться на зберіганні в державних архівах та архівах УСБУ України, частково дають можливість відтворити умови облаштування та функціонування трудових таборів, їх матеріальне становище, ідеологічну обробку табірних контингенту, національний склад полонян, тощо

Більше відомі життєписи поляків, які, перебуваючи в умовах табірних пунктів, наважувалися висловлювати обурення незаконними діями окупаційного більшовицького режиму. Переважна кількість із них вироками Військового трибуналу були засуджені до шести-восьми років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах НКВС.

За відсутності архівних джерел, особливо змістовною і багатомасштабною видається книга спогадів Яна Бобера, упорядкована і підготовлена до друку Кшиштофом Халіцьким - працівником відділу інформації і доступу до матеріалів державного архіву в Бидгощі (Польща), який є автором кількох монографій на тему функціонування польської державної поліції у період Другої Речі Посполитої. Саме йому належить наукове обрамлення спогадів Яна Бобера, що розкриває участь функціонерів державної поліції в оборонній війні 1939 р., долю інтернованих поліціантів на терені Угорщини та Румунії, політику більшовицького режиму стосовно тисяч польських військовослужбовців, які без оголошення війни між Польщею та СРСР стали військовополоненими і, врешті, висвітлює життєписи тих службовців польської поліції, які вціліли на фронтах Другої світової війни.

Автор спогадів Ян Бобер народився 1 січня 1899 р. у місцевості Гізинець Варшавського воєводства. 1926 р. у званні підкомісара був комендантом повітового відділу політичної поліції у Бжеску, а згодом начальником слідчого управління в Новогрудку та начальником слідчого управління Поліського воєводства. Після вибуху Другої світової війни його евакуйовано до Тернополя де 18 вересня 1939 р. він потрапив до радянського полону. Життєвий досвід Яна Бобера є унікальним, оскільки йому вдалося уникнути розстрілу навесні 1940 р. під час сумнозвісного «розвантаження» Осташківського, Козельського та Старобільського таборів НКВС. Разом з 400-ми вцілілими військовослужбовцями він пройшов випробування в інших виправно-трудовах таборах, у складі армії генерала В. Андерса потрапив на Захід, а після завершення Другої світової війни мешкав у Великобританії. До Польщі Ян Бобер повернувся 1971 р. Його життєвий шлях закінчився 17 березня 1989 р. в Рипіні.

Незважаючи на те, що спогади як історичне джерело характеризуються суб'єктивністю (зазвичай люди мають звичку приховувати те, що компрометує їх особисто, а на їхніх розповідях позначаються вікові особливості функціонування пам'яті – проблема сприйняття і збереження інформації), у випадку Яна Бобера вони є чи не єдиною можливістю побачити індивідуальне «обличчя» в оцінці функціонування таборів польських військовополонених, що діяли 1939-1941 рр. у Ярмолинцях, Шепетівці, Осташкові, Грязівці та інших. Важливість спогадів, викладених у книзі, полягає в тому, що вони сформовані за нотатками веденими Яном Бобером під час перебування в радянській неволі, написані одразу, без переосмислення і «фільтрування». Автор сумлінно виділяє важливі деталі повсякденного життя бранців, такі як побутові умови, харчування, праця, культурне життя, санітарно-гігієнічний та морально-психологічний стан табірних контингенту. Детальні плани кожного з таборів, де довелося побувати Яну Боберу, дають можливість візуалізувати розташування табірних приміщень. Спогади містять численні деталі, яких годі шукати у сухих документах радянських карально-репресивних органів.

Друга світова війна зруйнувала мільйони родин, залишивши сиротами тисячі дітей. Тому чимало дослідників намагаються знайти й оприлюднити біографічні відомості про осіб, які зазнали репресій більшовицького режиму. В цьому ракурсі спогади Яна Бобера є однозначно цінними, оскільки містять відомості про 433-х польських військовополонених, що у жовтні 1939 – травні 1940 рр. перебували у Осташківському, Старобільському та Козельському таборах, а згодом були переведені до інших табірних установ НКВС.

Як зазначив упорядник книжки Кшиштоф Халіцький: «Настав час, аби спогади Яна Бобера побачили денне світло і стали свідченням доль тисяч поляків, які перебували в радянських таборах, з яких дуже багато вже ніколи не повернулися до Польщі». Книга спогадів Яна Бобера – це незаперечне підтвердження воєнних злочинів, учинених радянськими військами на території чужої держави, які, стають в один ряд із нацистськими злочинами.

Це видання корисне для істориків, краєзнавців, студентів історичних соціологічних, правничих факультетів як Польщі, так і України, а також для родин тих польських військовослужбовців, яким довелося потрапити за дроти радянських таборів.

ЗМІСТ

Розділ 1. Дослідження та матеріали з історичного краєзнавства,
музеєзнавства і пам'яткознавства.

Верба Тарас , м. Луцьк Результати археологічного нагляду в с. Рованці 2015 року.....	3
Демчишин Барбара , м. Київ Лучанин у польському війську 1923-1971 років (документовані спогади доньки про батька).....	5
Зек Богдан , кандидат історичних наук, м. Луцьк Штуль О. «Віки говорять»: історія України у баченні члена ОУН(м) періоду 1940-х років	14
Златогорський Олексій, Вашета Михайло, Верба Тарас , м. Луцьк Рятівні археологічні дослідження в селі Рованці 2014 року	19
Козак Олена, Откович Тарас , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Особливості живопису творів Андроника Лазарчука.....	21
Колосок Богдан , кандидат архітектури, м. Київ Мій шлях до крісла заступника голови УТОПІК	30
Коць Любов , м. Луцьк Події 1947 року в історії Камінь-Каширщини у документах Державного архіву Волинської області	38
Левицька Тамара , м. Луцьк До питання формування у Волинському краєзнавчому музеї фонду мистецтва України ХХ століття. Твори Костянтина Ломикіна (1924 – 1993) у збірці музею. Каталог	42
Лис Сергій , м. Луцьк Волинь в Українській революції 1917-1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки.....	43
Лудковський Олександр , м. Луцьк «Поле смерті» (до історії танкової битви 1941 року на Волині)	50
Матейчук Олександр, Карабін Наталія , м. Луцьк Колекція мундирних гудзиків (зі збірки Волинського краєзнавчого музею).....	66
Охріменко Григорій , кандидат історичних наук, Бубало Сергій, Складенко Наталія , кандидат мистецтвознавства, Локайчук Світлана , кандидат філологічних наук, м. Луцьк Верболисті сережки доби бронзи	80
Павленко Олександра , кандидат фармацевтичних наук, м. Львів Результати мікологічного дослідження деяких ікон із музеїв волинського регіону	88
Пушкар Наталія, Несторук Ілона , м. Луцьк Бони періоду Української революції 1917-1921 рр. Каталог з фондів Волинського краєзнавчого музею	95
Пушкар Наталія, Несторук Ілона , м. Луцьк Родина Шнайдерів в Луцьку: залишити слід на землі.....	138

Пушкар Наталія, Потрапелюк Володимир , м. Луцьк До історії концерну «Укрспирт» у м. Луцьку	142
Шевчук Тетяна, Качковська Леся , кандидат історичних наук, м. Луцьк Культурно-освітня діяльність Волинського краєзнавчого музею протягом 2012–2016 рр.: особливості організації співпраці з загальноосвітніми навчальними закладами області	144
Откович Тарас , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Великоформатне полотно «Вінчання PER PROCURA князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» 1750-тих рр.. авторства Ксаверія Домініка Геского із Волинського краєзнавчого музею. Історичний контекст та реставрація	149
Вознюк Оксана , магістр історії, м. Луцьк Фонд Максима Бойко (1912 - 1998) – українського бібліографа і журналіста у Волинському краєзнавчому музеї. Каталог	159
Гулько Геннадій , м. Луцьк Знахідка біля Луцька таліяра- пагагона 1651 року	163
Демидюк Віталій , м. Луцьк Експозиційний розділ «Гроші» в кабінеті спеціальних історичних дисциплін та етнографії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	167
Дем'янюк Олександр , доктор історичних наук, м. Луцьк Дослідження проблем Української революції на сторінках наукового збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність»	168
Коляда Андрій , м. Луцьк Фалеристика Музею археології і кабінету спеціальних історичних дисциплін і етнографії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	173
Кучерепа Микола , кандидат історичних наук, м. Луцьк Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський)	175
Мазур Петро , кандидат медичних наук, м. Кременець Вшанування пам'яті Арсена Річинського (Кременецьке медичне училище імені Арсена Річинського)	183

Розділ 2. Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.

Матеріали Сьомого музейного круглого столу у Волинському краєзнавчому музеї з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 16 травня 2017 року.

Андрейчук Тамара , м. Луцьк Відтворення історичного рукописання другої половини XVII ст. в Музеї історії Луцького братства, як засіб популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини волинського краю	187
Верба Тарас , м. Луцьк Археологічні розвідки у верхній течії р. Серни експедиції Волинського краєзнавчого музею 2016 року	189
Гаврилюк Оксана , м. Луцьк Екологічні свята в контексті роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею	192

Гаврилук Олександр , кандидат історичних наук, м. Луцьк Внесок громадських товариств Західної Волині у збереження пам'яток історії та культури регіону	195
Гулько Геннадій , м. Луцьк Дзвін козацької доби з с. Осекрів Турійського району	199
Дмитренко Алла , кандидат історичних наук, м. Луцьк Нематеріальна культурна спадщина: інституалізація терміну та актуалізація у музейній діяльності	204
Завада Людмила , м. Луцьк Музей і відвідувач: конструктивний діалог. Проект «Музейні посиденьки» як нова форма культурно-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею	208
Климчук Андрій , м. Рівне Музей Національного університету водного господарства і природокористування	213
Кукса Надія , м. Суботів. Музейні об'єкти Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»: «Українська хата ХІХ ст.»	214
Ланшина Людмила, Тищенко Тетяна , м. Луцьк Театралізовані заходи у відділі природи Волинського краєзнавчого музею	217
Левицька Тамара , м. Луцьк Мистецтво України другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття в експозиції Художнього музею у Луцьку	232
Мазурик Юрій , м. Луцьк, Хомич Петро , смт. Маневичі Спроба інтерпретації спільних рис принципу керування у Волинського човна-довбанки і в козацькій суднобудівній традиції (до першої річниці гідро археологічної знахідки біля с. Старосілля)	235
Надольська Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Міжнародні музейні фестивалі: рекреаційний та професійний виміри	238
Пасюк Ігор, Савчук Марія , м. Луцьк Елементи музейної педагогіки у військовому музеї	242
Петровиц Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Збереження й охорона культурної спадщини: нормативно-правове забезпечення	248
Рябчикова Файна , кандидат історичних наук, м. Луцьк Музей історії Луцького братства в контексті сучасних тенденцій у музейній справі	251
Соломіна Тетяна, Грабинська Любов , м. Луцьк Військово-історичні музеї навчальних закладів як важлива складова національно-патріотичного виховання дітей та молоді	252
Циганюк Марія , м. Луцьк Тенденції розвитку Кременецького літературно-меморіального музею Юліуша Словацького	260

Розділ 3. Діяльність Волинського краєзнавчого музею та музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради у 2016 році	265
Основні показники роботи Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів за 2015/2016 роки	294
Вернидубов Олександр, Криштапюк Лариса, м. Луцьк Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2016 році (порівняльно-довідковий матеріал)	295
Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2015-2016 роках	318
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2015-2016 роках (в розрізі районів)	320
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2015-2016 роках (в розрізі районних музейних закладів)	321
Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради у 2017 році	326
Основні показники роботи Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів за 2016/2017 роки	355
Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2016-2017 роках	356
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2016-2017 роках (в розрізі районних музейних закладів)	358
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2016-2017 роках (в розрізі районів)	360

Розділ 4. Рецензії

Гупало Сергій, смт. Ківерці Петро Боярчук гнівався	361
Колосок Богдан, кандидат архітектури, м. Київ В. Рожко і нова монографія	367
Самсонюк Тетяна, кандидат історичних наук, м. Рівне Рецензія на книгу: Jan Bober. Za drutami obozów sowieckich: wspomnienia / oprac., wpraw. i przypisy sporządził Krzysztof Halicki. – Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016. – 272 s.	370

Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науково-краєзнавче видання

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 9

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Виготовлення оригінал-макету – Олександр Трофімук.

Здано на виробництво 15.07.2018 р. Підписано до друку 25.11.2018р.

Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.

Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 41,5. Обл.-вид. арк. 60,1.

Накладом 50 прим. Вид. №. 325. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).

Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинський музейний вісник: Наук. зб. : Вип. 9. / упр-ня культури, з пит. релігій та націонал. Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. – Луцьк, 2018. – 378 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та практики музейної і пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах подано статті та матеріали Сьомого музейного круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв “Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 16 травня 2017 року), звіти та аналітичні матеріали діяльності Волинського краєзнавчого музею і музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

Розраховане на науковців, музейних та освітніх працівників, краєзнавців.

ББК 79.1

УДК 069.01